Mnis ars[oisq doctrina. hic iam libri Incipiũt quos explicare pperamus. quos ordie hoc proseq̃mur. libros in partes pricipales diuidemus q̃s tractatus noiabimus. tractatus uero in capitula. & capitula in partes minutas q̃s dicemus paragraphos. primus itaq liber ethicorũ qui ẽ de quidditate seu diffõne felicitatis q̃ttuor cõtinet tractatus. secũda ibi qm̃ uero ut prediximus. tertia ibi unde q̃ritur utrũ p disciplinã. q̃rta ibi his ergo sic determinatis. primus tractatus ẽ prohemiũ hñs tria capl'a. secũdũ ibi si igitur. tertiũ ibi in q̃. in primo premittit quedã necessaria ad ppositi ostẽsionẽ. & diuiditur i sex ptes iuxta sex documẽta in eo cõtẽta. secũda ibi uidetur autẽ tertia ibi quorũ uero fines. quarta ibi sed cũ. q̃nta ibi quod aũt fint. sexta ibi i cũctis. In prima itaq pte phus premittit oia humana. s. artes[doctrinas[actus[& electioẽs eẽ in finẽ aliquẽ ordinata. pro cuius intellectu cõsiderãdũ q̃ sm̃ aretinũ in disputatione alfõsiniana qđ apud latinos referri dicitur: apud grecos appetere magis usitatum est.

Mnis ars[oisq doctrina[similiter aũt & actus[& electio[bonũ quod dã appetere uidet̃. Quappter bene ostenderunt summũ bonum quod omnia appetunt.

itaq apud grecos res appetũt finẽ: apud nr̃os uero magis referri[aut ordiari dicũtur. quod ad intellectũ huius passus nõ modicũ facit. dicit igit̃ primo ois ars. idest ois scia opatiua siue sit questuaria[siue ciuilis. & ois doctrina scilicet speclatiua cuiusmodi ẽ phisica[mathemetica[atheologia. simil'r aũt actus. s. exteriores opatioẽs. & electio. hoc ẽ uolũtatis opatio interior[bonũ quoddã appetere uidetur. i. in bonũ quoddã referri uidẽtur. bonũ aũt illud in qđ predicta referũtur & tanq̃ in finẽ ordinãtur ut iã patebit est bonũ ciuile. hoc ẽ ciuitatis finis supmus. s. felicitas optimũ[ac sũmũ bonũ. hec eĩ idẽ significãt. ẽ itaq aristotelis intẽtio q̃ oia q̃ in ciuitatibus q̃ diuersa uidemus: in finẽ ipius ciuitatis ordinãtur[aut referuntur[quod more grecorum p illud uerbũ appetũt expressit. Sequit̃ illa ps. Quappter bene. in q̃ ex his descriptõnẽ ab aliis dactã de sũmo bono approbat dicẽs. quappter bñ ostẽderũt. s. eudoxus & sui seq̃ces sũmũ bonũ humanum esse quod oia appetur. i. in quod oia referũtur. si quidẽ ita ẽ q̃ oia in ciuitate existẽtia in bonũ quoddã referũtur ut dicebat primo loco. necessario illud erit sũmũ bonũ in qđ oia alia ciuitatis bona referũtur qđ secũdo loco a phõ inferebat̃. sequi aũt uidet̃ p hoc quod nichil esse potest i quod oia ordiuẽtur: nisi sũmũ fuerit bonũ. qđ hic probandũ infra relinquit̃. aliqui cauillatores querũt hic quomõ lapides & singula entia bonũ aut sũmũ bonũ appetãt. dubitat etiã aliqui an phus hic uelit oẽs artes[doctrinas[actus[& electioẽs i bonũ unũ & idẽ ordiari[aut unũquodq i aliud & aliud bonũ pro solutiõe primi aliqui de nr̃is addũt hic multa perardua quidẽ ac difficilia[tam ex phia[quã ex theologia traducta. supflua tñ[ac inutilia[imo doctrine ipeditiua[at per hoc nociua. hi ut mihi quidẽ uidet̃ ex stultis insanos faciunt. aretinus uero huius sentiẽs ueritatẽ in epl'a ad uguonẽ medicũ ad illud sic respõdet[potest ne esse quiq̃ insulsius[ac puerilius quã cũ aristoteles de bono loq̃tur hũano: ad lapides & huiusmodi insẽsa cauillationẽ traducere! quod q facit lapideus. plane[insẽsatusq ipẽ est. hec ille. significãt itaq aristotelis uerba q̃ inter bona hũana unũ est sũmũ in qđ oia alia hũana bona tanq̃ in finẽ referũtur. eiusq grã hoies agere. q̃ aũt hic nõ intẽdat de sũmo bono in qđ entia totius uniuersi tanq̃ in finẽ referũtur: multiphariã patet. primo ex libris magnorũ moraliũ ubi inquit[nõ de simpl'r bonis dicẽdũ est nobis[sed de bono quoad nos. nõ eĩ querimus deorũ bonũ. nã de illo alia rõ[aliaq cõsideratio eẽt. de bono igit̃ hũano dicedũ est. hec ibi. patet etiã hoc qm̃ esset plusq̃ stultũ in pricipio id bonũ pponere quod post nusq̃ proseq̃tur. imo id bonũ a platone positũ a phõ hic nõ recipit̃. ubi eĩ illã reprehẽdit opinionẽ sic inq̃t[si eĩ unũ quoddã ẽ quod coiter de oĩbus dicat̃ bonũ[aut separabile aliq̃d per se: clarũ est id nõ esse tale qđ ab hoie agi[uel possideri queat. nũc aũt tale aliq̃d querit̃. hec phus. id igit̃ in pricipio pposuit bonũ qđ ab hoie agitur & possidetur. hoc ẽ itaq bonũ quod in sequẽti capitulo ostẽdit ciuilem scientiã intẽdere. itẽ q̃ phus hic sũmũ bonũ dixerit humanũ & nõ aliud ẽ plusq̃ manifestũ si eius litterã respiciamus i fine prohemii[ubi tractatus sic incipit. qm̃ uero ut p diximus ois cognitio[atq electio bonũ qđdã affectãt: uideamus qd est id (quod ciuilẽ

obiecti: de bono

dicimus affectare) & quid oium agibiliũ supremũ ẽ bonũ. hec phus. ecce testimoniũ apertissimũ. duo quidẽ posuit hic phus que nostrũ apertissime ostendunt propositũ. primo dicit oẽm cognitionẽ|atq; electionẽ bonum quoddam affectare ut predixerat: nusq̃ tamen hoc dixerat nisi in principio libri. secundo loco dicit id bonum ciuile intendere. quod bonũ in capitulo secundo a pho demonstratur esse bonorum sũmum. ex his itaq; nisi quis ineptire uelit plus est q̃ manifestũ aristotelẽ sũmum bonũ nõ uniuersi|sed humanũ solũ proposuisse. ex his quoq; patet solutio ad id quod loco secũdo ab aliis querebatur. ſm eĩm hanc phi sententiã patet φ illud unum & idem bonũ qđ ciuilis scientia intendit est bonum in quod oĩs artes atq; doctrine|actus & electioẽs ultimo referuntur. ex his etiam patet eos ineptire qui petunt| quãdo phus proposuit ois ars|oĩsq; doctrina|similiter autẽ actus & electio: quare nõ addidit elementa|elemẽtata|atq; stellas|& celos bonum quoddã appetere. ad hoc dicimus φ phs solũ proposuit humana in bonũ quoddã referri de quo hic solum tractarꝫ intendit. sed de his attenus.

Videtur autem inter fines differentia quedam: alii nãq; sunt operationes: alii preter eas opera quedã. Quorũ uero fines sunt aliqui p̃ter actioẽs in his potiora sũt opera q̃ opationes. Sed cũ multi sint actus & artes & sciẽ: fit etiam ut multi sint fines. Nã medicine quidẽ sanitas nauicularie uero nauigium rei militaris autẽ uictoria economice uero diuicie.

Videtur autem. hec est secunda pars huius capituli in qua phus premittit finiũ differentiã: dicens uidetur aũt inter fines differẽtia quedã. alii nãq; fines sunt operatioens|alii preter eas opera aliqua. i. alique res operate que sunt preter eas operationes. i. ab eis distincte tanq̃ posterius a priori. & effectus a causa. ad cuius euidentiã considerandũ φ operationũ quedam manent in agente ut intelligere uelle & sentire. alie in exteriorẽ materiã transeũt. & hoc bifariã fit. quedã eĩm exteriorẽ materiã nõ transmutãt|sed eam assumũt solũ ad usum. ut cum aliquis assumit cithatã ad citharizandũ. cultelũ ad scindendũ. equũ ad equitandũ. arma ad pugnandum. alie uero sũt que materiã ad aliquã formã transmutãt. ut frenꝫfactiua que ferrũ transmutat ad formã freni. & edificatiua lateres & ligna in formã domus. prime quidem operationes & secũde fines esse possunt. tertie uero operationes generatioẽs sũt que nõ ipe|sed res genite earũ fines erunt. & que manẽt in agẽte nono methaphisice actiones sunt dicte. que uero transeũt: factiones. hec tamẽ differẽtia uocabuli per raro in loquẽdo ab aristotele tenetur. est eĩm apud eum frequentatũ uniuersas operationes: actiones nominare. Quorũ uero fines. hec est tertia pars capituli in q̃ premittit finiũ cõparationẽ|dicens sed in his. s. operationibus potiora. i. meliora sunt opera: idest res operate|intellige quã operatio ẽs. quorũ. i. quarũ operationũ fines sũt aliqui preter actiones. i. diuersi aut distinti ab operationibus. & est hic aduertendũ φ in re facta ut in cultelo quedã operatio precedit cultelũ. s. factio ipius. & hac operatiõe cultelus est melior. cũ sit eius finis. alia uero est operatio que sequitur rem factã. ut usus cultelli: cultelũ sequitur. & hec talis operatio potior est quã res facta. cum ad eam tanq̃ ad finẽ res facta ordinetur. itaq; aristoteles hic loquitur de operationibus que res factas precedunt|nõ autẽ de his que secũtur. Sed cũ multi. hoc ẽ quartũ quod hic premittit in quo ostendit diuersa in fines diuersos ordinari. & ait sed cũ multi. i. diuersi genere aut spe sint actus artes & sciẽtie fit. i. seqtur etiã ut multi. i. diuersi sint fines: genere. s. aut specie. quod exẽplo illustrius faciens: inquit sunt itaq; diuersi fines. nam medicine sanitas ẽst finis. nauicularie. i. artis factiue: nauis nauigiũ. i. nauis: ẽ finis. rei militaris uero. i. artis militãdi: uictoria est finis. economice uero. i. sciẽtie dispẽsatiue domus: diuicie sunt fines. & loquitur hic phus nõ ſm propriã| sed multorũ opionem qui putant economicã esse questuariã. hanc tamẽ opionem reprobat in primo polithice: ubi ostendit economicã nõ esse seruillẽ. nec ad eam pertinere diuicias cõparare|& adqrere|sed eas adquisitas prudẽter dispensare. aduertendũ est etiam hic φ artium & scientiarũ noia plurimũ sũt greca uocabula in nostras declinatioẽs transformata. quãdo uero nostri eas latinis noibus noiare uolũt: cum simplicia nõ habeãt: p hoc nomẽ res cũ aliquo adiũcto sciẽtias describũt. ut resrustica. respublica. res familiaris:

resmilitaris. itaq̧ resmilitaris nobis significat scientiā siue artē militādi. Item aduertendū est ꝙ licet diuersorū sint fines diuersi in quos tanq̄ in proprios imediate referūtur: oīm tamē est unus suppremus finis in quē (ut aristoteles iam proposuit & infra

¶ Quot autem sunt huiusmodi: sub una aliqua uirtute queādmodum ars frenorū faciendorum & alie oms que ad structuram equorū pertinent sub equestri consistunt. Ipa uero equestris & oīs bellica actio sub re militari: eodemq̧ modo alie sub aliis. ¶ In cunctis autē fines earum que magis principes sunt oībus inferioribus sunt anteponendi. nam illorū gratia istos prosequmur. Nihil autē refert utrū operatioēs ipe fines sint actuū uel pter ipas aliud qddā queādmodū in his q̄ appellātur scie. I igitur agibilium finis quispiam est quem propter seipm uelim⁹: alia uero

probandum reliquerat) uniuersa ordinantur. ¶ Quot autē sūt hic premittit quintū. in quo scientiarum adinuicē ordinē tangit. dicit igitur quot autē idest quecūq̧ scientie sunt huiusmodi. i. tales. s. in fines diuersos ordinate: consistūt sub una aliqua uirtute. s. intellectiua. quasi dicat prefacte scientie sic se adinuicem habent ꝙ una sub alia ordinatur. queādmodū ars frenorum faciendorū & alie oms artes que ad structuram equorum pertinent ut selefactiua & ferpidarum operatiua sub equestri consistunt. hoc est equestri seruiunt. at per hoc ad eam ordināntur. equestris uero & ois belica actio. i. ars bellice agens ut fundibularia & sagitaria sub remilitari consistūt. & eodē modo alie artes sub aliis consistunt. quasi dicat sicut est de his in quibus exempla posuimus: sic in aliis se habet scientiis & artibus. itaq̧ de fine in finē quousq̧ ad sūmum perueniat nr̄a graditur atq̧ procedit intentio. & phus per equestrē intelligit artē que debet equos domare & eos ad bellū reimilitari aptos reddere. milites uero aristoteles intelligit nō solum eos qui equites: uerūetiam qui pedites malū a ciuitate propulsando pugnant. itaq̧ in nr̄o hispanico idiomate pro milite par uocabulū nō habemus nisi forte id esse dicamus hidalgo. ¶ In cunctis autē. hec est sesta pars in qua ostendit talem inter fines esse ordinē qualis inter scientias fuerit. dicit igitur in cunctis aūt scientiis fines earū scientiarū que sunt magis principes. i. magis principales aut principantes & est dicere magis excellentes oībus inferioribus finibus sunt anteponēdi. i. pteferendi. cuius rei causa est nam persequimur. i. prosequimur istos. s. inferiores fines gratia illorū. s. dignitate & excellentia superiorū finiū. est itaq̧ aristotelis sententia que ad reliqua dicenda nō modicū facit ꝙ sicut scientia una ad aliam se habet: sic eius finis & bonū ad finē & bonū alterius. Et quia posses in dubiū uenire an finē excellentiorē esse operationē uel rem operatā aliquid differat. Itaq̧ dubitaret aliquis an finis ille qui est excellentior esse debeat operatio an res operata. ad hoc respōdet phs ibi. ¶ Nihil autē refert. dicens nihil refert. i. differt ad hoc ꝙ unus finis sit alio excellentior utrum operationes ipe fines sint actuum. i. actorū uel factorū. est quidē enfasis. substantiuū eīm pro adiectiuo posuit. uel pteter ipas aliud quoddā. i. ab ipis aliud quoddā. & hoc exēplo ostendens ait queādmodū in his rebus prefactis que appellātur scie. ut frenorū factīa cuius finis ē res opata. s. frenū cōsistit sub eq̄stri cuius finis ē operatio exercitatie qdē finis ē opatio. s. exerciciū & supponit medicie cuius finis ē res facta. s. sanitas. patet igit̄ ꝙ scie inferioris finis potest esse & res operata & opatio. uel aliter & forte melius. est quidē apud phum usitatū scientias & artes atq̧ uniuersa humana actus nominate. est igitur aristotelis intentio ꝙ fines esse operationes aut res operatas nihil differt ad hoc ꝙ sint humani. itaq̧ tam operationes quā res operate esse possunt indifferenter fines humani. i. humanarū terū. & hoc est quod dicit utrū operationes ipe fines sint actuum. i. rerū humanatū uel preter ipas operationes aliud quidam. s. res operata nihil refert. i. nihil differt. intellige quantū ad hoc ꝙ sint fines humani. queādmodū apparet in his rebus humanis q̄ dnt scie i quibus fines aliqui sunt operationes. ut in equestri & militari. aliqui uero sunt res operate. ut in medecina & nauicularia. & illa quidē dictio utrū nō interrogatie sed disiūctiue teneti uidet̄.

I igitur agibiliū. hoc est secundū capitulū in quo phs his suppositis tria demōs

trat. primo ꝙ agibiliũ sit aliquis finis supremus & optimus. secũdo ꝙ huius finis cognitio sit homini necessaria. tertio ꝙ ad ciuilem scientiã pertineat de tali fine tractare Secunda ibi atq; huius nimirũ. tertia ibi uidetur profecto eius esse. In prima quidem parte interrogando procedit dicens[si idest an igitur. agibiliũ finis quispiam est[quẽ propter se ipm uelimus[alia uero propter illum: nec oia propter aliud optamus: sumitur hic nec pro & & nõ. ut dicat[& an est sic ꝙ nõ oia propter aliud optamus: quasi dicat fatendũ est esse aliquẽ finẽ quẽ propter se ipm uelimus[alia uero propter illum. & fatẽdũ est etiam ꝙ nõ oia propter aliud optamus. nam sic idest si oia propter aliud optaremus: i infinitũ eẽt progressus[uanaq; & stulta resultaret cupiditas. quod uero agibilium phus dixit: intellige rerum humanarũ. artes eĩm & scientias[operationes & electiones[atq; uniuersa humana consueuerat[agibilia nominare. illa etiam tria incõuenietia que iuxta finẽ ponunt

propter illum: nec omnia propter aliud optamus; nam sic in infinitum esset progressus. uanaq; & stulta resultaret cupiditas: manifestũ est id esse sũmum bonum & optimũm. At ꝙ huius nimirum cognitio ad nostram uitam multum confert: ac ueluti signum sagittarii habentes facilius qđ oportet assequeremur

sic se habẽt ꝙ primũ antecedit secundũ. & secundũ infert tertium. si eĩ progressus in finibus esset infinitus: cupiditas ultimi finis esset uana. cum id uanũ dicamus quod in finẽ peruenire nõ potest. & ex hoc tertiũ infertur. si eĩm cupiditas esset uana: nõ prudenter nec sapienter eẽt ordinata. at per hoc sine dubio stulta foret. quod de rebus nature fm phum primo de celo nequaq̃ dici potest. ne igitur cupiditas ultimi finis nobis a natura inserta sit uana atq; stulta: dandus est ultimus finis. de quo phus in fine concludit manifestũ id esse sũmum bonũ & optimũ. per hoc eĩm ꝙ est ultimũ esse sũmũ: at per hoc optimũ dicitur. potest etiã ille textus aliter legi. illa eĩm dictio si in principio posita potest teneri pro quia. & tunc erit sensus[quia igitur agibilium. i. rerũ humanarũ finis quispiã est quẽ propter se ipm uolumus[alia uero propter illũ: nec omia propter alia optamus. quasi dicat quia ita est ꝙ agibiliũ est aliquis finis ultimus: ita se habebit ꝙ nõ oia propter alia optabimus. & hoc modo intelligendo: sequens littera ẽ probatio antecedentis. nam sic. i. si nõ sit finis quispiam agibiliũ quẽ propter se ipm uelimus[alia uero propter illũ: in infinitũ esset progressus uanaq; & stulta resultaret cupiditas: & ex his ut primo dicebatur loco infert manifestũ est id esse sũmum bonũ & optimũ. & licet uterq; littere cõueniat: primus tamẽ intellectus in eo compẽdio qđ de moribus cõpillarat uidetur magis aretino placere. ex hac uero sententia phi ut mihi quidẽ uidetur satis demonstratur id quod in principio proposuit. si eĩm agibilium est aliquis unus finis supremus ut hic probat: necessario oms artes[doctrine[actus & electiones in aliqđ unũ bonũ ultimo referũtur. quod ibi hic probandũ proposuit. patet etiam plane dictũ eudoxi quod loco secũdo inferebatur. si ille eñi finis ultimus ultra quẽ alius nõ est[& in quẽ oia referũtur sũmum & optimum bonũ esse hic a pħo infertur: erit probe dictũ sũmum bonũ esse qđ oia appetũt. Atq; huius nimirũ. hec est secunda pars huius capituli. in qua duo facit. primo ostendit ꝙ finis optimi cognitio sit homini necessaria. secũdo quid & qualiter de eo sit cõsiderandũ. secũda ibi uidetur profecto. dicit ergo primo atq; nimirũ. i. certe cognitio huius. s. finis optimi ad uitã nostrã multũ conferet. i. proderit. hoc est itaq; aristotelis institutũ. quod exemplo sic probat[ac nos intellige talẽ finẽ cognoscendo: assequemur facilius qđ oportet[hoc est res oportunas & cõuenientes ad finẽ. uelud idest sicut sagittarii signũ habentes intellige facilius sagittas in eũ signũ dirigere possunt. qualẽ itaq; cõparationẽ signũ ad sagitarios: talẽ habet ultimus finis ad hoĩes. que uero in finẽ ordinantur sagitis similia sũt. nec igitur sagitarii in signũ sagitas[nec hoĩes opationes in finẽ recte dirigere possũt: nisi illis quidẽ signi: his uero finis perfecta preexistat cognitio. est aduertẽdũ ꝙ aristoteles hic sicut plurimũ in tota phia tam phisica quã ethica utitur argumentatione nõ dialetica[sed rhetorica. quã paucissime eĩ sillogismo utitur. inductiõe quidẽ rato. entimemata uero & exẽpla adeo sũt frequẽtata ut ea quotidiana recte dixeri argumẽta. ego quoq; hãc eamdẽ uiã demõstrãdi cũ pħo tenere intẽdo. nõ eĩm adeo arro

A lius sensq.

gans ero ut aristotelem emendare uelim. uolo itaq; potius cum eo errare(eiusq; usam in argumentis tenendo: eum planũ facere: quam cũ illis recte dicere qui per fictas ne scio quales argumẽtorũ formas pħium obscuriorẽ reddunt. hi sunt illi temerarii qui putant aristotelẽ in pħia sillogisticas argumentationes in confidetate ommisisse tanq̃ eum dialectice argucies nõ satis uiderint: ignorantes illud in elenchis aristotelicum dictum(de thetoricis quidẽ erant multa & antiqua dicta: de sillogismis autem nihil(nisi quod attritione propria quesiuimus. de sola itaq; dialectica aristoteles gloriatur. se eam totam inuenisse. in pħica igitur atq; in ethica plurimũ utitur argumentatiõe rhetorica cum hec materie de qua agitur magis cõueniat. hominibusq; etiam quibus in his doctrina traditur. itaq; sillogistica forma licet in se sit efficatior: discipulis tamẽ qui plurimũ rudes sunt minus habẽt utilitatis. apud quos exẽpla oĩ arguinẽtatiõe debiliora plurimã hñt efficatiã Sed de his attenus.

¶Qđ si ita est: annitendum est id ip̃m quasi per figuram comprehendere quid sit: & cuius scientiarũ uel facultatum. ¶Videtur profecto eius esse que maxime dominetur atq; presideat. Talis uero ciuilis apparet. Hec eim & q̃s disciplinas in ciuitatibus esse & quales quẽq; addiscere: & quousq; oportet ipsa disponit. Vidimus & honoratissimas facultates huic sub esse ut rem militatem economicã rhetoricam.

¶Qđ si ita annitendũ. hic ostendit quid & qualiter de huiusmodi fine sit considerandũ. dicẽs q̃ si ita: annitendũ est id ip̃m quasi per figuram cõprehendere quid sit. & cuius scientiarũ uel facultatũ. quasi dicat si ita est q̃ nos sũmi boni cognitionẽ habentes: facilius quod oportet assequmur annitendũ. i. cognandũ est comprehendere quasi. i. tanq̃ per figurã quid sit id ip̃m sũmu boni. & cuius scientiarũ(uel facultatũ. i. ad quam scientiã uel facultatẽ eius consideratio pertineat. illud uero quod in principio positũ nõ relatiue(uerũ pro cõiunctione sed. ponitur. Item quod i fine dixit scientiarũ(uel facultatũ per interpretationẽ dictũ esse uidetur. idem eim per utrũq; signãt. aduertendũ q̃ per illa duo quid sit & cuius scientiarũ tetigit illud de quo dicere intendit. quorũ secundũ immediate prosequit usq; ad ipius perfectam conclusione. de primo uero prosequitur in tractatu ibi quoni am uero ut prius diximus. id uero q̃ pħs dixit quasi per figurã tetigit modũ tractãdi dicere autem per figurã est doctrina per exempla(ac rerũ similitudines tradere. at p hoc etiam quando res imperfecte demonstratur: per figurã a pħo demonstrari dicitur sm eim perspectiuã scientiã oĩs cognitio que nõ a re(sed ab eius figura sumitur: hoc habet ut imperfecta sit. inde est q̃ nemo sic propriã sicut alienã potest cognoscere faciem. hac igitur de causa demonstratio per figurã dicta est nõ solũ exẽplaris(sed etiã oĩs imperfecta. de sũmo quidẽ bono doctrina ab aristotele tradita per figurã fieri dicitur(qm plurimũ per exẽpla traditur. in ea eni parte ubi quid sm esse propriũ felicitas sit demonstratur: nõ aliter q̃m citaredi exemplo id notũ fit. ul' dic q̃ rei figura differt ab eius pictura tamq̃ imperfectũ a perfecto. inde est q̃ oĩs impfecta doctrina ab aristotele per figurã fieri dicit. Videtur profecto eius esse. hec est tertia pars principalis huius capituli in qua ostendit q̃ sũmi boni consideratio ad ciuilẽ scientiã pertineat. & facit duo. primo demonstrat q̃ ad ciuilẽ pertineat consideratio sũmi boni. secũdo ostendit id de quo ciuilis considerat nõ esse bonũ unius tantũ(sed ciuitatis aut gẽtis Secũda ibi itaq; illud utiq; erit. in prima parte duo facit. primo ponit rationẽ. secũdo colligens partes argumentationis concludit. secunda ibi cunq; scientiis. dicit ergo sũmi boni consideratio eius profecto esse uidetur scientie que maxime dominetur atq; presideat. ciuilis uero talis apparet ut maxime dominetur(atq; presideat. hec ẽ igitur aristotelis argumentatio. cuius prima propositio est nota ex dictis (in capitulo precedente in ea parte in cunctis autem fines earum que magis principes sunt. secundam uero propositionẽ bifariam probat. primo sic(hec eim quales disciplinas in ciuitatibus esse(& quales quenq; adiscere. intellige conueniat(& quousq; idest quanto tempore ipsa disponit(hoc est ordinat. huic alia subiũgitur probatio ibi cum dicit(uidemus eim honoratissimas facultates huic sub esse. ut rem militatem economicam rhetori-

cam. his & huiuſmodi ciuilis utitur quas philoſophus hic honoratiſſimas dicit p con parationem ad queſtuarias. aduertendum ꝙ philoſophus quando dixit hec eim quales diſciplinas in ciuitatibus eſſe[& quales quemq̃ adiſcere[& quouſq; oportet ipa diſ ponit: non loquitur de ciuitatibus hiſpanie in quibus de iuuenibus nulla eſt ciuilis cura: ſed de his tantum que recte gubernantur. cum eim ſecūdum philoſophū in primo politice puerorum prauitas non paruam rei publice partem corrumpat: nō parua cura publica circa pueros & iuuenes eſſe adibēda.

Cunq; ſcientiis reliquis: quarum eſt in agē do opus utatur: ac preterea leges ferat & quid agere quiſq; a quoue abſtinere debeat ipſa conſtituat eius profecto finis aliarum fines continebit. Itaq; illud utiq; erit ſummum humanum bonum Etſi eim idem eſt uni & ciuitati maius tamen & perfectius ciuitatis eſſe uidetur in capiendo & in conſeruando amabile quidem & uni ſoli pulchrius tamen ac diuinius genti ciuitatibuſq; Intentio igitur circa iſta uerſatur ciuilis quedā cōſideratio exiſtēs.

Cunq; ſci entiis reliquis. hic colligēs partes argumentationis: concludit intentum. & primo reſumit qd̄ loco ſecundo arguebatur dicēs & cū ciuilis utatur reliquis ſcientiis quarum opus eſt ideſt cōſiſtit in agendo[non autem in ſpeculando: ac preterea leges ferat ideſt conſtituat: & quid agere quiſq;[uel a quo abſtinere debeat ipa ciuilis conſtituat ideſt ordinet: eius profecto finis aliarum ſcientiarum fines continebit. & hec eſt rationis concluſio Idem enim dicere eſt huius finis aliarum fines continet[ac ſi dixeris hec de ultimo conſiderat bono quod cetera cōtinet bona. & notandum ꝙ philoſophus non inconſiderate dixerit quarum eſt in agēdo opus. ciuilis quidem utitur omnibus ſcientiis praticis[non autem ſpeculatiuis. diſponit quoq; & ordinat circa omnes ſcientias. aliter tamen circa praticas [& aliter circa ſpeculatiuas. in praticis eim actum[& modum agendi quantum ad formam rei facte conſtituit. precepit quidē frenorum factiue non ſolum facere[ſed etiam ꝙ tale frenum faciat. circa ſpeculatiuas quidem actum ſolum[non autem modum agendi inſtituit. itaq; ut libro ſexto planius fiet ciuilis non ſpeculatiuis[ſed ad ſpeculatiuas precepit ſcientias. hoc autem facit ordinem inſtituendo talem quo ciues[aut eorum plures ſapientes efficiantur. Sequitur illa pars. Itaq; illud. in qua oſtendit ꝙ illud bonum de quo ciuilis conſiderat ſit non unius ſed ciuitatis totius bonum. pro cuius intellectu conſiderandum ꝙ ſecundum philoſophū polithicorum ſeptimo[idem ſecundum rationem aut diffinitionem eſt unius hominis & ciuitatis felicitas. ſi quidem inquid unius felicitas: externorum affluentia dicatur: ciuitas diuitiis abundans : felix erit. ſi autem unius proſperitas in potentia ponatur: ea quoq; ciuitas erit proſpera que aliis ciuitatibus dominetur. & ſi unius beatitudo uirtutis operatio dicatur: ciuitates ille erunt beate que ſecundum uirtutem uixerint. differt itaq; unius & ciuitatis bonum tā q̃ pars & totum. ſicut eim unus ad ciuitatem: ſic & bonum priuatum ad bonum ciuile ar per hoc bonum ciuile longe melius erit q̃ bonum unius hominis. etiam ſi utrumq; ſūmum fuerit bonum. itaq; quoniā totius bonum ſine comparatiōe bonum partis excedit erit profecto ciuitatis felicitas multo melior q̃ unius felicitas. hoc igitur habito: patet quid hic philoſophus dixerit. circa quod primo intentum premittens: ait itaꝙ illud ſcilicet bonum ciuile[de quo ciuilis ſcientia conſiderat erit ſūmum bonū humanum. quaſi dicat bonum unius non poteſt eſſe ſūmum bonum humanum[ſed ciuitatis aut gentis: bonum inter humana bona ſolum habet ꝙ ſit ſūmum. quod ariſtoteles ſic probat[eim pro quia. ſi pro q̃uis. idem ſecundū rationem ſit bonum uni homini & toti ciuitati: maius tamē ac perfectius uidetur bonum ſūmum ciuitatis q̃ bonū ſūmum unius in capiendo ideſt acquirendo[& in conſeruando. eodēq; modo ſe habet bonum ciuitatis ad bonum gentis ſicut eim ciuitatis ad unius hominis : ſic & gentis ad ciuitatis bonum ſe habet tanq̃ totum ad partē. totum uero multo melius ē q̃ pars. & hoc eſt quod ait adquirere[aut procurare bonum ſūmum uni ciuitati amabile quidem eſt: pulchrius tamē ac diuinius ideſt deo ſimilius eſt procurare bonū ſūmum gē-

ni & ciuitatibus.per gentem uero & ciuitates idem intelligit. est eim gens prouincia plures includens ciuitates.& ex his philosophus concludit dicens igitur circa ista sci licet bonum sūmum ciuitatis & gentis uersatur idest negociatur intentio huius sciē tie existens ciuilis quedam consideratio. hoc est de bono ciuili considerans.& dixit q̃ dam ut eam a legali distingueret.stat igitur ratio aristotelis in hoc| ciuilis scientia est de bono humano supremo & optimo:sed tale nō est unius| sed ciuitatis aut gentis ut probatum est:erit igitur ciuilis scientia de bono ciuili quod ciuitatis aut gētis bonū dicitur.itaqꝫ bonum ciuitatis & bonum gentis aristoteles bonum ciuile indistinte ap pellat.quod autem dixit pulchrius intellige honestius. bona eim quanto meliora:tan to honestiora.uł dic id ab aristotele esse dictum per metaphoram. sicut eim corpora si bene sint proporcionata| quanto maiora tanto pulchriora:sic etiā & maiora bona pul chriora dicuntur.at per hoc diuiniora.est eim usitatum apud aristotelem ingentia bo na tanq̃ deo similia diuina apellare.que uero inter ea excellentiora sunt diuiniora di cuntur.tres itaqꝫ ab aristotele felicitates hic proponuntur.s. unius hominis & ciuita tis ac gentis.inter hec uero tria ingentia bona sunt duo ultima.at per hoc diuina q̃- si deo similia.sed quia secundum se habet ad primū tanq̃ totum ad partem| tertiū quo qꝫ ad secundum & primum:inde est ꝙ sūmum bonum ciuitatis maius ac perfectius ē dictum quā sūmum bonum unius.duo quidem ultima pulchra| ac diuina cum sint:ul timum tamen quia ad aliud se habet ut totum ad partem:erit utiqꝫ pulchrius ac diui- nius.hec ut mihi quidem uidetur fuerit aristotelis intentio ꝙ ciuilis sciētia maxima cum sit.de bono maximo erit eius consideratio.tale autem nō unius hominis| sed ci- uitatis aut gentis cum sit:erit profecto ciuilis consideratio de ciuitatis| aut gentis sū- mo bono| quod ab aristotele indistincte bonum ciuile dicitur. ex his alia quedam sa- tis utilia intelliguntur.primo quis finis & quid genus huius scientie dicatur.est qui dem finis ipsius bonum ciuile.genus uero ciuilis scientia.cui tanq̃ generi species mo ralis & legalis supponuntur.secundo sequitur illam librorum de moribus distintio- nem puerilē esse falsam.aliqui eim nō satis considerantes dictum hic ab aristotele dis tingunt ethicam apolithica & economica per hoc ꝙ in ethicorū libro de unius bono tractetur| in polithica uero de ciuili| & in economica de bono familie. patet totū hoc falsum esse.cum aristoteles plane dixerit atqꝫ probauerit uniuersā ciuilem scientiam de bono ciuili tractare.res uero quibus in bonum ciuile peruenimus sunt diuerse| & quā plures.de earum autem quibusdam libro ethicorū| de aliis quidem economicorū & polithicorū libris tractatur.patet etiam tertio stultam & ineptam esse eorum doc- trinam qui dicunt ethicam hominē ordinare in se uel ad se.ciuilem uero ad proximū theologiam autē ad deum.nequeo satis credere ꝙ isti aristotelem unquā uiderint.ap- te eim trifariam aberrant.falsum profecto est eorum primū dictum.quoniā in ethica non paruus est tractatus de iustitia ac de amicicia| quarum utraqꝫ ordinat hominē ad proximum.de ciuili quoqꝫ prudentia tanq̃ de principali prudentie parte libro sexto consideratur.de his tamē nusq̃ in polithica a philosopho doctrina traditur. per quod patet etiam secundū eorum dictum esse falsum. si quidem per ciuilem intelligant uni uersam scientiā que de moribus ac legibus considerat:manifestū est eos ineptire.si q dē per ciuilē intelligant eā solā scientiā que de re publica eiusqꝫ spēbus cōsiderat: pla nū est hos hoīes eum librū nunq̃ legisse.in eo quidē libro qui grece polithica| uel lati ne de republica intitulatur:nusquā aristoteles tales uirtutes considerauit que hoīem ad proximū ordinarent.tertiū quoqꝫ eorū dictū nō minus| imo magis erroneū est.si q dē per theologiā intelligant sapientiā:patet ꝙ eius nō est hoīem ordinare| sed potius in ipsam uel in eius operationē homo ordinatur.itaqꝫ nō ab ipsa| sed ī ipsam homo per ciuilē scientiā uel prudentiā ordinatur:ut ethicorū sexto probatur.si uero per theo- logiā intelligāt eam scientiā que hominē ordinat in caritatis| aut gratie operationē: planū est hos hoīes philosophū nō intelligere.ea eim sciētia ab aristotele ciuilis dicit que considerat de supremo bono ciuitatis quodcūqꝫ illud sit.siue eim sit affluētia ex- ternorū bonorū| siue sūma potētia| siue uirtutis pratice| aut specularitue operatio non differt.hec profecto ē doctrina phi ī septimo polithicorū ubi credēs ꝙ sūmū bonum esset opatio uirtutis uacatiue:ciuitatē eā solū optime gubernari dixit q̃ ab hoīe ciuili ac legislatore in uitā cōtēplatiuā ordīatur| illa itaqꝫ scientia praticarū suprema q̃ de ciuitatis bono supremo cōsiderat a phło dicta ē ciuilis.igiť si ciuitatē uiuere ſm grām

aut charitatẽ sit ciuitatis suppremũ ac bonum optimũ: ea scientia que ciuitatem ĩ tale bonum ordinat hic ab aristotele ciuilis appellatur. nec differt hoc aut illud esse bonum: dum tamẽ sit sũmum & optimũ. patet igitur tria illorum dicta errorem implicare. ex quibus quarto colligitur ꝙ liber ethicorũ & polithicorũ nõ differunt per fines tanq̃ ibi de uno hic de alio consideretur: distinguntur autẽ per hoc ꝙ ibi de quibusdã hic uero de aliis rebus consideratur quibus ille suppremus finis cõparatur & adquiritur. similis huic est distinctio librorũ medecine in quibus de rebus diuersis tractatur per quas res peruenitur in sanitatẽ que finis est in cunctis medecine codicibus. quinto intelligitur ꝙ si charitatis operatio bonũ ciuile ponatur: charitas ordinabitur ĩ bonũ ciuile tanq̃ efficiẽs ciuilis uero scĩa q̃ ab aliis theologia dicitur in eũdem bonũ ordinatur nõ tanq̃ illud efficiẽs sed tanq̃ ad illud disponẽs. si uero ciuitatis bonũ sũmum ponatur sapientie operatio quod aristoteli magis placet: ipa eadem sapientia ordinabitur in bonũ ciuile tanq̃ efficiens in finẽ: ciuilis uero scientia tanq̃ disponẽs. sicut eĩm medecina nõ efficit sanitatẽ sed ad sanitatẽ disponit: sic ciuilis nõ efficit bonũ ciuile sed ad ciuile bonũ disponit. sextum ex hoc sequitur ꝙ sicut medicina in dignitate & excellentia nõ adequatur nature que sanitatẽ efficit: sic & ciuilis scientia non adequatur illi uirtuti q̃ bonũ ciuile efficit siue talis uirtus sit charitas siue gratia siue sapientia ut placet philosopho. ex quo septimo patet q̃lis sit ciuilis scientie ad theologiã cõparatio. si quidẽ per theologiã intelligas eam scientiã que hominẽ & ciuitatem ordinat in bonum suptemũ: patet theologiam & ciuilẽ nõ differre. sed erit tantũmodo differentia in nomine. itaq; a philosopho ciuilis ab aliis theologia appellabitur ea sciẽtia que nõ efficit sed disponit ad optimũ. si uero per theologiã intelligatur sapientia: erit utiq; theologia que bonum efficit ciuile: tantum excellentior ciuili scientia quantũ natura efficiens sanitatem excellit medicinã que ad sanitatem disponit. ex his octauo sequitur ꝙ bonum ciuile nõ est immediatũ obiectum ciuilis scientie. illud eĩm obiectum potentie ac scientie est immediatum in quod eius operatio immediate terminatur. sicut igitur in medicina res ipe quibus in sanitatem peruenitur sunt obiectum medicine sanitas uero nõ obiectũ sed finis: sic & in ciuili scientia res quibus bonum ciuile comparatur & adquiritur, erunt obiectum ipius scientie ciuilis. bonum uero ciuile finis & nõ obiectum dici uidetur. nõ igitur per fines codices ciuilis scientie differunt sed per hoc ꝙ in eis tractatur de rebus diuersis quibus in finẽ unũ peruenitur. nonũ qđ ex prefactis cognoscitẽ est cõparatio ciuilis scie ad prudẽtiã. erit itaq; ciuilis scĩa ipius prudẽtie pars. sicut eĩ ex libro sexto planũ fiet oĩs habitus intellectiuus qui uitã humanã ad honestũ finem dirigit aut prudẽtia est aut sub prudẽtia cõtinetur. talis uero ciuilis apparet: cũ nõ in paruũ aut mediocre sed ĩ maximũ bonũ uitã dirigat humanã. sed de his attenus.

N qua dici ad sufficientiam putandũ erit si secundum subiectam materiam declaretur. Nam certitudo quidem nõ eodem modo est in omnibus querenda queadmodũ in artificum operibus. Honesta uero & iusta de quibus ciuilis considerat tantam uarietatẽ & discrepantiam habent ut lege duntaxat non autem natura constare uideantur talem quãdam & ipsa bona habent uarietatem propterea ꝙ sepe ab illis accidunt detrimenta. Iam enim quidam ob diuicias peribere alii ob fortitudinem. Satis ergo fuerit de his & ex his loquentes grosso modo ac ueluti per figuram ueritatem ostendere: & secundum ea qua plurimum fieri solent de huiusmodi rebus transigere.

N qua dici ad sufficiẽtiã. hoc est tertiũ capitulũ de modo procedendi huius scientie. de qualitate quoq; auditoris. secunda ibi quisq; bene iudicat. prima duas habet partes. primo ponit modũ tractandi quantũ ad doctorem. secundo quantum ad auditorem. secunda ibi eodemq; modo. in prima parte procedit sic primo intentũ premittens ait in qua ciuili scientia dicit. i. tractari ad sufficientiã. i. sufficienter putandum erit: si secundũ subiectã materiã. i. conditionẽ & qualitatẽ subiecte materie de-

claretur.i.tractetur. hoc est igitur aristotelis institutũ. quod sic probat[nam certitudo quidẽ nõ est perquirẽda eodẽ modo in oibus generibus sciẽtiarũ. hec ẽ prima sue rationis propositio quã immediate probat per simile dicẽs quẽadmodũ nec in artificum operibus nõ eodẽ modo ẽ sumẽda firmitudo. uariatur eñ secundũ materiã. ut domus lapidea firmior[ac durabilior est: quã si ipa eadẽ ex terra[uel lignis fuerit constructa. post hec aũt pħus sumit minorẽ dicẽs[honesta uero & iusta de quibus ciuilis considerat tantã uarietatẽ & discrepantiam habẽt ut lege & opinione dũtaxat nõ aũt natura constare uideãtur aliquibus erronee opinãtibus. qui putãt nulla esse honesta & iusta ex natura: sed oĩa talia esse dũtaxat ex lege uel cõsuetudine. probat idem aristotelis in bonis externis[& corporis dicẽs. ipa externa q̃ uulgo sola putantur bona habẽt quandam uariabilitatẽ talẽ.i. similẽ precedẽti. propterea ꝙ.i. quia sepe accidũt detrimenta ab illis.i. propter illa[uel illorũ ocasione. iam eñ quidã periere interfecti a latroĩbus ob diuicias. alii periere ob fortitudinẽ corporis. cuius occasione aliqua pericula temere aggressi sũt. & ex his pħus cõcludit dicẽs satis ergo fuerit.i. erit nos loq̃ntes de his quantũ ad principia. & ex his quantũ ad conclusiones: grosso modo ac ueluti per figuram.i. exẽplum: ueritatẽ ostẽdere. & secundum ea que plurimũ.i. pro maiori parte fieri solent: transigere de rebus huiusmodi.i. talibus que talẽ ac tantam habẽt in se uarietatem & discrepantiã. hec est igitur aristotelis conclusio[ꝙ de huiusmodi rebus intẽdit doctrinam tradere plano modo[ac per exempla. & per talia que sint uera saltẽ pro maiori parte. ut si dicas in tẽperantia peccatum per excessum est deterius: in liberalitate uero & in fortitudine deffectus peior ẽ quã excessus. hec & huiusmõi uera sũt ꝑ maiori parte[possibile tamẽ est pro loco & tempore in aliquo defficere. quod uero dicebat honesta & iusta pro eodẽ sumebat. itaq̧ iusta hic dicta sunt cuiuscũq̧ uirtutis opera. uel dic ꝙ honesta dixit aliarum uirtutũ opera: iusta uero iustitie tantum. quod etiam dixit uarietatẽ & discrepantiã pro eodem dictum est. uel dic ꝙ uarietas rerum diuersitatẽ notat. discrepantia uero earum contrarietatẽ. quod aperte uidebis: si compares inuicẽ locorum diuersas regiones. tẽporum mutationes. hominum etates[atq̧ eorum officia & status. itaq̧ eedẽ res ad diuersa comparate honeste simul & inhoneste inuenientur. iuste etiam atq̧ iniuste. quod autẽ dixit uideantur de popularibus loquitur: qui ob illam rerum uariabilitatem putant nihil esse honestum[nec iustum ex natura: sed tantum lege & consuetudine. uolebat itaq̧ philosophus dicere ꝙ tanta est honestorum & iustorum uarietas: ut insipiẽtibus uideantur honesta & iusta ex sola lege cõstantiam habere. ut dicamus talia esse iusta quia lex ea iubet. & si contrarium iuberet: contraria horum que nunc sunt iusta essent tunc iusta hec uero iniusta. hoc tamẽ nõ est uerum. sunt eĩm honesta & iusta q̃ plura ex natura ut libro quinto demonstrabitur. cuiusmodi sũt honeste & iuste uiuere. contraria horum fugere. tẽperate comedere. liberaliter expendere. & breuiter omnia de quibus in morali scientia tractatur. q̃ eĩm in legali ex lege[que uero in morali ex natura uigorem habent. quando uero dixit bona: de externis loquitur que ab insipientibus nonunq̃ mala creduntur. propter ea ꝙ eorum occasione mala proueniant. nec tamẽ secundum philosophie ueritatẽ ꝑpter hoc dicenda sunt mala. absolute quidem bona sunt ut libro quinto ostenditur. si eĩm illorum ratio locũ haberet: nihil eẽt in uniuerso bonũ: cũ nihil sit tãte bonitatis cuius occasione aliquãdo malum nõ eueniat. at perinde dicitur de robore corporis. robur eĩm corporis[& cetere nature bona absolute bona sũt: licet alicui sint nociua. ẽ qdẽ de huiusmodi rebus sicut de cibo sano q̃ tñ alicui utpote ĩfirmo nocet. illud qdẽ de his(ut ĩ exponẽdo litterã tetigimus) de prĩcipiis ĩtelligit. illud aũt ex his de cõclusioĩbus. uł dic ꝙ loq̃t de boĩs uniꝰr. sed exẽplificat ĩ extnis. uł dic ut alii ꝙ idẽ ꝑ utrũq̧ pħs ĩtelligit. addidit tñ ẽm ad maiorẽ primi expõitionẽ. qđ uero dicebat grosso modo ac ueluti ꝑ figurã: iã dixeramus id ĩtelligẽdũ eẽ mõ plano & ꝑ exẽpla. hoc a pħo dictũ ẽ nõ tanq̃ semp exẽplo[& nũq̃ demõstratiõe utat: sed hac rõne id dixerat: quia plurimum exẽplis pro demõstrationibus utitur. dixerat aũt pħus & ẽm ea q̃ plurimũ fieri solent nõ ut negaret sua precepta demoribus tenere in toto & uniuersaliter. sũt eĩm sue de moribus preceptiones pro maiori parte: in toto uere[atq̧ in nullo defficientes. ut est illa generalis preceptio secũdum rectã rationẽ uiuere. tẽperare comedere. iuste ac bene agere. hec & alia q̃ plura ĩ nullo deffic͡iũr. illud tamẽ addidit philosophus ut se[eiusq̧ doctrinam saluaret quantum ad eas conclusiones que in aliquo defficiunt. at

per hoc satis demonstratur ꝙ doctrina a philosopho de moribus tradita sit scientia: circa quod non pauci ambigunt. ad hoc eīm ꝙ alique conclusiones sint scibiles: sufficit eas plurimum ueritatem dicere. hec namq; est preceptio philosophi ī sexto methaphisice ubi sic inquit|omnis nāq; scientia aut est eius quod semper| aut eius quod secundum magis|& eīm quomodo docebit|aut docebitur nisi sit tale de quo est sciētia: oportet eīm diffiniri per semper|aut per magis de quo est scientia|hec ille. ubi aperte patet ꝙ ex intentione philosophi nō solum ille conclusioēs sunt scibiles que semper sed etiam ille que plurimum sunt uere. est itaq; in scientiis sicut in speciebus uniuersi que secundū aristotelem octauo methaphisice se habent ut numeri.|nō est quidem possibile duas species esse equales in essentiali perfectione. si eīm essent equales: iam nō essēt diuerse|sed una eadēq;

Eodemq; modo singula que de his dicentur recipienda sunt. Nam eius qui eruditus ē eatenus in uno quoq; genere certitudinem exigere quatenus eius rei natura recipit Simile quippe uidetur a mathematico psuasionē reci pere:& ab oratore demonstrationē requirere.

si igitur si omnes scientie essēt equales in certitudine: iam nec de rebus diuersis|nec etiam inter se forent diuerse|si igitur esse debent(sicut sunt)diuerse: oportet diuersos habere gradus in certitudine. & si dicatur ꝙ in locis nō paucis reperitur ab aristotele scriptū scientiam esse de immobilibus atq; perpetuis. est dicendum ꝙ cuiusq; hominis dicta posteriora corrigunt priora & non contra. aristoteles uero ut ferunt in ultimis diebus sue uite methaphisicam scripserat. propter quod in methaphisica scripta tenenda sunt ut pote philosophi ultima sententia ibi itaq; corrigens ante scripta: dixit scientiam esse aut eius quod semper| aut quod secundum magis|aliquis forte diceret stare non posse ꝙ doctrina de moribus sit scientia. quia ut libro sexto demonstrabitur aliud est scientia aliud prudentia. ad hoc dic ꝙ ibi loquitur philosophus de scientia speculatiua. est eīm apud philosophū usitatum solas speculatiuas scientias dicere. illas quoq; solas ut in prohemiis nostris dixeramus ponit philosophie partes.|praticas uero de factibilibus: artes|de agibilibus quidē prudentias magis nomiat.|uel dic ꝙ prudentie sunt due partes scilicet uniuersalis & particularis. quātum ad primam partem prudentia est scientia. quātum uero ad secundā magis experimentū q̄ scientia. dicitur. & quoniam prudentia fere tota consistit ī particulari|in uniuersali uero quam modicum: inde est ꝙ a scientia distingui consueuit. quod ex libro sexto manifestius fiet. de legali quoq; posset hic queri an sit sciētia. ad quod ut mihi quidem uidetur est dicendum quod scientia dici non debet. cum eīm leges ciuitatis cuiuscūq; omnes fere sint mutabiles: earum cognitio uera erit profecto opinio uera: scientia autem nequaquā. at per inde uidetur mihi dicendum de rhetorica|& grāmatica cuiuscūq; lingue. Sequitur illa pars. Eodemq; modo. in qua ostendit modum procedendi huius scientie quantum ad auditorem. & primo intentū premittens dicit|& singula que dicentur de his. s. honestis & iustis| ac de bonis fortune| & nature recipienda sunt ab auditore eodem modo. s. grosso ac ueluti per figuram|& sm ea que plurimū fieri solent in huiusmodi rebus|nam in huiusmodi rebus peccatū esset demonstrationē requirere. hoc est aristotelis propositū. quod sic probat|nā eius qui eruditus est. i. ad eum qui eruditus pertinet exigere. i. petere eatenus. i. intantum certitudinē in unoquoq; genere quatenus. i. quantū recipit. i. patitur natura eius rei. s. de qua tractatur. hoc autē aristoteles confirmat exemplo dicens|simile quippe uidetur a mathematico persuasionem recipere|& ab oratore demonstrationē requirere. q̄si dicat tantus error est iste quantus ille. tamē iste est per excessum|ille uero p deffectū in mathematica quidē suasione contentari: est minorē certitudinē requirere: q̄ rei natura patit̄: in rhetorica uero demōstrationē expetere ē ultra rei naturā certitudinē exigere. & intelligit aristoteles hic p demonstrationē argumētationē necessariā q̄ ex necessariis pricipiis cōclusionē īferat necessariā. psuasionē uero appellat eā argumētationē uerissimilē q̄ ex uerissimilibus uerissimilē īfert cōclusionē. oīs itaq; argumētatio q̄ uel quātū ad pricipia|uel illationē hēt uerissimilitudinē & nō necessitatē: a pño hic rhetorica & nō demōstratiua ītelligit̄. circa qđ ē aduertēdū. ꝙ demōstrationes potissi

me locum habent in generibus rerum immobilium secundū esse ut in methaphisica aut secundum diffinitionē. ut in mathematica. in rebus uero mobilibus & presertim in his que difformiter mouentur: magis persuasio quā demonstratio locum habet. tales quidem sunt res de quibus rhetorica & ciuilis considerant. in his tamē gradus sūt diuersi. legalis eīm eo ꝙ de particularibus (at per hoc de mobilioribus considerat: minus demonstratione utitur quā moralis. que easdem res uniuersaliori at per hoc certiori modo considerat. multo quippe certiores sunt argumentationes morales quā legales. possunt eīm legales in toto defficere: morales uero in parte (sed ī toto est impossibile. hoc autem tenet per hoc ꝙ leges ciuitatis cuiuscūq; in toto possunt mutari. naturalia uero hoc est naturales leges in parte (sed ī toto nusq̄ mutantur.

Quisq; bene iudicat que cognoscit eorūq; bonus est iudex. Singula igitur is qui ī singulis: simpliciter autem is qui in cunctis eruditus est Ex quo fit ut iuuenis quidem nequaq̄ idoneus auditor sit ciuilis disciplinе rudis eī earum rerum que in uita uersantur. Sermo autem ex illis & de illis est. Sequax uero adhuc affectibus existens inaniter et inutiliter audiet cum finis sit non cognitio:

Quisq; bene iudicat. hec est secunda pars principalis huius capituli. in qua ostendit qualis eē debeat auditor huius scientie. & facit tria primo ostendit quis sit insufficiens auditor. secundo quis inutilis. tertio quis sit conueniens auditor Secunda ibi sequax uero. tertia ibi qui uero. in parte prima sic procedit primo premittēs quodam pricipium ait (quisq; bene iudicat que cognoscit (eorumq; bonus est iudex. singula igitur idest singulatim & diuisim bene iodicat de rebus is idest ille qui eruditus est in rebus singulis: hoc est singulatim discrete ac diuisim. simpliciter autem idest uniuersaliter ille bene iudicat de rebus omnibus coniuntim: qui eruditus est in cunctis rebus simul & coniuntim. differunt itaq; he due propositiones ab aristotele posite secundum differentiam illorum nominum singula & cuncta. illa eīm que diuisim distribuit singula: in unum colligit cuncta. hoc itaq; principio posito: aristoteles concludit id quod in hac parte intendit dicens (ex quo scilicet principio (fit idest sequitur ut iuuenis quidem nequaq̄ sit idoneus idest conueniens auditor ciuilis disciplinе. quod autem sequatur probat philosophus dicens rudis enim idest quia inespertus & insciens earum rerum que in uita ciuili uersantur. sermo autem disciplinе ciuilis ex illis & de illis rebus est que ī uita ciuili uersantur. quod uero dixit ex illis & de illis pro eodem accipit. uel dic ꝙ per unū conclusiones (per aliud principia intelligit. sunt itaq; iuuenes adeo rudes: ut nec res que in uita uersantur (nec earum nomina satis intelligant. siquidem iuueni proponatur liberalem pauciora pro se reseruare: & hominem prudentem animi perturbationes aut nullas (aut moderatas habere. Item ꝙ uiuere secundum rationem est uirtuosum & honum: secundum uero animi perturbationem uiciosum ac malum. hec & huiusmodi iuuenis plurimum nec intelligit (nec uix credere potest. occasione precedentium dubitaret aliquis si iuuenes secundum philosophū hic non debent audire ciuilem disciplinam: quam igitur audient. ad hoc dicitur ꝙ secundum aristotelis preceptionem in octauo polithicorum iuuenes liberi in tribus primis septenijs debent dare operam circa quartuor scilicet litteras (ginasticam (musicam (pictiuam. per litteras intelligit artes que in litteris ac sermone consistunt. cuiusmodi sunt grammatica (dialectica (rhetorica cui adiungitur poesia. ginastica uero continet cursum (saltum (iactū (luctam. musica uero tam instrumentis quam uoce formatur. cui tanq̄ annexe & necessarie adiungontur arithmetica & geometria. sub arte uero pingendi & figurarum (& scribendi pericia comprehenditur. hec sunt igitur in quibus si liberi iuuenes fuerint satis exercitati: eruntq; secundum philosophum felices. non absolute: sed ea (qua possunt) felicitate iuuenili. his itaq; adeptis iuuenes natu grandiores circa grandiores uirtutes operam dare debent. quibus adeptis: proculdubio absoluta (ac perfecta felicitate erunt summe felices. Sequitur illa pars. Sequax uero. in qua ostendit quis sit inutilis auditor huius sciētie. & primo philosophus premittit intētū

dicēs sed ad huc idest item homo existens sequax affectibus idest inseruiens desideriis
appetitus: inaniter & inutiliter audiet ciuilem disciplinam. illa quippe inaniter & i
utiliter dicta sunt per interpretationem. idem enim illa significant. hoc est igitur a-
ristotelis propositum quod sic probat cum finis huius scientie sit non cognitio uirtu
tum: sed earum actio. ad quam ille qui affectibus inseruit nunq̄ perueniet. talem igi-
tur hominem audire ciuilem disciplinam est inane ac inutile. cum id uanum & inuti
le dicamus quod finem non attingit. consequenter phūs istum comparat ad iuuenem
ostendens ꝙ sequax affectibus non differat a iuuene in conditione uel dispositione.
uterq; eni est taliter dispositus ut affectibus inseruiat. iuuenis tamē hoc habet ex eta
te iuuenili cui proprium est af-
fectibus inseruire. ille uero nō
ex etate sed ex cōsuetudine po-
tius habet ꝙ affectibus inserui
at. hoc est igitur quod phūs hic
ait dicens differt etate quis iu-
uenis sit an idest aut moribus.
quasi dicat quantum ad hoc qḋ
est esse inutilem auditorem hu-
ius scientie nihil differt homi-

sed actio Nihil autem differt etate quis iuue-
nis sit an moribus. Non eīm in tempore defec
tus sed in uiuendo & persequendo singula se-
cundum animi perturbationem. Nam talib⁹
quidem inutilis erit ista cognitio quemad-
modum his qui incontinentes sunt.

nem esse iuuenem esse etate uel moribus. itaq; si an tenetur ibi nō interrogatiue sed
disiunctiue. hoc uero phūs sic probat quia deffectus non est idest non consistit in tem-
pore: sed in uiuendo & in persequendo singula ſm animi perturbationem. quasi di-
cat quando dicimus iuuenes & sequaces affectibus defficere: per si defficere non intē
dimus significare deffectum temporis in quo tempore scimus illos non esse similes:
sed eos potissime similes dicimus in uiuendo & persequendo singula secundū animi
perturbationem. itaq; hoc modo uterq; ab utroq; nomen recepit. est eīm uterq; iuue-
nis & uterq; sequax affectibus quantum ad hoc ꝙ uterq; uiuit & singula persequitur
secundum animi perturbationem. de quibus aristoteles quod in principio proposuit
concludit dicens talibus quidem igitur inutilis erit ista cognitio scilicet que in ciui-
li scīa traditur. dictio uero illa namq; tenetur hic complectiue nihilq; ad sententiam
addens. consequenter phūs id quod dixit exemplo illustrius faciens: inquit quēadmo
dum his hominibus qui incontinentes sunt. itaq; secundum phūm hic oīs illi sūt hu
ius scientie inutiles auditores: qui suas cupiditates rationi non subiiciunt. siue hoc
proueniat ex etate iuuenili siue ex uicio siue ex incontinentia: nihil differt. licet eīm
in aliquo defficiat: tamen oīs isti regulariter & ut plurimum sunt inutiles auditores
huius scientie. nec ergo ercle intelligo illam ineptam distinctionem quorūdam distin
guentium hic inter uiciosos & incontinentes: cum phūs hic quantum ad hoc quod ē
inutiles esse auditores huius scientie inter eos non differat. uel dic & forte melius ꝙ
philosophus non intendit dicere iuuenem esse inutilem auditorē huius scientie: sed
ꝙ sequax affectibus sit inutilis auditor siue sit iuuenis siue alterius etatis. & ex hac
littera phī tria notantur. primo ꝙ iuuenis non solum est huius scientie auditor non
idoneus ut loco primo dicebat: uerūetiam est inutilis ut hic asserit dicens non differ-
re affectibus sequacem a iuuene. secundo notatur ꝙ hec scientia sit pratica & non spe
culatiua. cum eius finis sit non cognitio sed actio. ut enim in nostris prohemiis tan-
gebamus: speculatiua scientia & pratica per hoc differunt: ꝙ illius finis est cognitio
que est intellectus perfectio: huius uero finis est operatio appetitus uel alicuius alte-
rius potentie operatiue. hoc dico propter artem in factibilibus cuius finis non uide-
tur appetitus operatio: sed potius illa exterior factio que ad materiam exteriorem ter
minatur. hinc est ꝙ philosophus tertio de anima & sexto ethicorum intellectum spe
culatiuum dixit scientificum: praticum uero operatiuum. est itaq; hec denominatio a
fine. scientificus eīm dicitur quasi scire solū intēdat: operatiuus uero quasi eius finis
sit nō cognitio sed opatio. eodēq; modo distingūtur re ac noīe illius & istius habitus.
itaq; solus hītus itellectus speculatiui dr̄ scīa ꝓprie: cū scīa a sciēdo uł cognoscēdo di-
cat. hītus uero itellectus pratici ut nup dicebamus: magis ars aut prudētia iure debet
noīari. tertio notatur ꝙ inutiles huius scīe auditores sūt nō solum uiciosi ex natura

uel consuetudine: uersetiam incontinentes. & ut breuiter omnes comprehendam: in
utiles auditores huius scientie sunt quicunq cupiditates suas rationi non subiciunt.
Sequitur illa pars. ¶ Qui uero.
in qua ostēdit quis sit huius sci
entie auditor cōueniens. & di
cit qui uero cupiditates suas ra
tioni subiciūt. i. subicere uolūt

Qui uero cupiditates suas rationi subiici
unt ista scire multum admodum proderit.

his hominibus scire ista que in hac scientia traduntur multum admodum. idest ual
de proderit. & est auertendum ꝙ phus hic per cupiditates intelligit affectus quos ani
mi perturbationes ante appellabat. itaq idem significant hec tria/cupitas/animi egri
tudo/affectus. & hec omnia ut in libro secundo ostendemus sunt in appetitu. occasio
ne precedentium aliquibus uidetur ꝙ hec scientia sit aut uana/ aut saltem nō necessa
ria. si enim ut inquiunt bonis proponatur: erit superflua. nō enim ipa indigent eum
sine ipa boni sint. si quidem proponatur malis: erit inutilis. cum mali in eius finem
nunq̄ perueniant. erit igitur uana/aut saltem non necessaria. cum non sint plura ho
minum genera/quibus proponatur. ad hanc questionem multi multifariā dicunt. his
tamen ommissis que mihi inepte uidentur solutiones: aliter dicere consueui. circa qđ
duo sunt consideranda. primo ꝙ legalis & moralis multifariam differunt. & preser
tim ut libro decimo demōstratur differūt per hoc ꝙ legalis habet uim coactiuam/mo
ralis uero non habet uim coactiuam/sed tātum suasiuam. itaq scientia legalis/non so
lum suadet/sed etiam homines cogit bene/ac uirtuose uiuere. scientia uero moralis
non cogit: sed tantum nobis suadet bene ac iuste uiuere. hinc est ꝙ illa coactiua/ hec
uero suasiua nuncupatur. secundo considerandum ꝙ ſm philosophū decimo metha
phisice/quod etiam ex secundo ethicorum/manifestius fiet: inter bonum & malum ē
date medium. itaq sunt homines qui nec boni sunt actualiter/nec mali. tales autē sūt
qui nec uirtuoso/nec uicioso habitu sunt informati. huiusmodi sunt iuuenes: natu
ra ingenui/ac nobiles/qui artibus iuuenilibus de quibus parum ante dicebamus satis
docti ac instructi erunt. itaq postq̄ has artes que eos ad meliora disponebant relique
rint: anteq̄ ad uirtutes morales que sole homines bonos faciunt perueniunt: neq sūt
mali/nec boni actualiter. sunt tamen dispositi ut facili suasione ad uirtutes trahātur.
his igitur habitis: ut mihi uidetur facile est respondere ad illam cauillationem. nos
itaq sic/dicimus ꝙ aristoteles hanc de moribus scientiam proponit non prauis homi
nibus/nec eis qui iam in uirtute perfecte sint constituti: sed illis hominibus eam tan
tummodo proponit qui sic dispositi sunt ut eorum cupiditates facile rationi subiici
ant. hec est igitur de qualitate auditoris doctrina hic ab aristotele semel posita. & in
capitulo sequenti/aliisq locis tam ethicorum q̄ polithicorum frequenter repetita. a
liqui uero addunt ꝙ hec sciētia ultra hoc quod diximus erit utilis uirtuosis homini
bus. non inquiunt ut uirtutes adipiscantur/sed ut in adeptis uirtutibus conseruetur
Sed licet istorum dictum modo aliquo ueritatem habeat: tamen nihil facit ad propo
situm. non enim aristoteles homines in uirtute perfecta constitutos hic uocat auditū
hanc scientiam/sed ut diximus illis tantummodo eam proponit qui sic sunt dispositi
ut sine aliqua uiolentia sola suasione cupiditates suas rationi subiiciant. tales autem
sunt iuuenes: natura ingenui/qui in primis tribus septenis liberorum artibus sint
satis instructi. nec est omnino simile de sanitate/& uirtute morali. potest enim fieri/ut
quis medecine ignarus perfectam habeat sanitatem. nemo tamen potest habere perfe
ctam moralem uirtutem nisi fuerit in prudentia instructissimus/ac ciuili scientia do
ctissimus. sanitas nanq ex natura trahitur/uirtus autem moris non natura/ sed pru
dentia/ac ciuili scientia comparatur & adquiritur. ille igitur ignarus medecine sani
tatem habens perfectam audire debet medecinam que ad naturalem sanitatē tuendā
multum admodū proderit. eēt tamē ridiculum siquis hominē doctissimū ac in mede
cina expertissimū persuaderet/ac uocaret auditū medecinā qua suam tueretur sanita
tem. esset quippe melius ꝙ hic talis alios doceret/q̄m/q ab aliis audiret. erit itaq recte
factum siquis eum persuaserit ut doceat/nō autem ut doceatur. homo uero perfectam
moralē uirtutē nō potest habere sine perfecta prudentia/que ex ciuili scientia/ aliisq
multis cōparat. qđ libro sexto melius demonstrabit. hēt itaq oīs uirtuosus pfectissīe
sciētiam qua suā tueat uirtutē. talis igit rogādus est nō ut eam quā habet scientiā au

diat: sed potius ut nos in ea scientia qua ad recte uiuendũ indigemus instruat ac do- ceat. si eim uirtuosũ huius scientie constituas auditorẽ: quẽ dabis ipsius doctorẽ: pro- fecto si recte sentio, neminẽ. si igitur ridiculũ est perfectũ ac doctissimũ cuiusq scien- tie preceptorẽ in eius auditore cõuertere: erit quippe dirisio nõ parua uirtuosũ sciẽ- tie ciuilis auditorem constituere ut ab alio male capiat que ipse melius sentit| atq sapit sed de his attenus.

Ac de auditore qdẽ & quẽadmodũ accipiẽdũ sit: & qd ꝓpõam⁹ hec p̄fatos esse sufficiat.

Voniam uero ut prediximus omnis cognitio atq electio bonũ quoddam affectat. uideam⁹ quid est id quod ciuilem dicimus affectare & quod oium agibilium supremum est bonum. Nomine quidem omnes fere consentiunt felicitatem eim, uulgus simul eruditiq appellãt. Sed & bene uiuere & bene agere pro eodẽ accipiunt: & felicem esse.

Sequitur illa pars. Ac de auditore quidẽ. in qua aristoteles ultimo epilogat in summa ea que in toto fere prologo dixerat. nõ tamẽ eo ordine epilogat quo ab eo dicta fuerãt sed primo id resumitur quod ultimo dictum erat. id uero quod loco primo tractabatur hic loco postremo resumitur. quod autem ibi secunduobtinebat locum: hic eũdem etiam retinet. dicit ergo| & de auditore quidẽ hoc est de huius scientie auditoris qualitate. & quẽadmodu ab eo qui eruditur sit recipiedum preceptiones que ab huius scientie preceptore traduntur. & quid proponamus idest de quo in hac scientia tractare intendamus sufficiat nos hec ante dicta esse prefatos idest preloquutos. ex hoc uerbo apparet ꝙ totum hoc quod precessit aristoteles premisserat ut pote in ethicorũ libros prefatione. quod autẽ in epilogo loco ultimo posuit fuerat tractatum ab ea parte quisq bene iudicat usq ad hanc partem que prologi est ultima. secunda uero expedita fuerat a principio capituli secundi usq ad illam quisq bene. tertia quidẽ tractabatur a principio libri in primo & secundo capitulo usq ad principium tertii capituli. in quibus demonstratum est qd tandẽ hec scia intenderet.

Voniam uero ut prediximus. ẜm ordinẽ a nobis prius institutum hic incipit secundus tractatus. qui, est de quiditate| seu diffinitione felicitatis. & cõtinet sex capitula in primis quattuor determinat prius de felicitate secundũ aliorũ opiniones in duobus uero ultimis. s. quinto & sexto determinabit de felicitate ẜm propriã opionem. secundũ ibi sed nos redeamus. tertium ibi his igitur ,õmissis. quartum ibi rursus uero. quitum ibi enlueto felicitatem. sextum ibi scrutandũ est. i capitulo primo narrantur opiniones aliorum de felicitate| & ostendit qualiter de eis sit considerãdũ. secũda ibi cuctas igit. & i pria pte prio intẽtũ p̄mittit secũdo ꝓsequit secũda ibi noie quidẽ| dicit ergo| quoniã uero ois cognitio. i. cognitiuus habitus| atq electio bonum quoddam affectant idest in bonum quoddam referuntur ut prius diximus in ea scilicet prima libri parte ois ars| oisq doctrina: quoniã in quã ita est uideamus quid ẽ id & quid oim agibiliũ supremũ est bonum. quod bonum ciuile dicimus affectare. idest de quo bono ciuilem scientiã dicimus tractare. est itaq aristotelis intentio ostendere quid sit illud sũmum bonum: de quo supra in prefatione tria dixerat. primo omẽs artes| doctrinas| actus| & electiones referri| aut ordinari in ipm. secũdo in principio capituli secundi demonstrauit ꝙ illud bonum esset oium agibiliũ supremũ: i eodem quoq capitulo demonstrauit ciuilẽ scientiã de hoc sũmo bono considerare. hec igitur tria aristoteles de summo bono hac de causa primo proposuit: & hec iterum ea resumit: ut ostenderet de tali bono non sine causa sumopere considerandum| ac tractandum. hec uero tria non eo ordine, quo prius sunt tractata: hic resumuntur| sed tertium parenthesim faciens posuit inter, primum & secundum. ex hac philosophi sententia satis ut prius dicebamus plane intelligitur ꝙ in ea parte omnis ars omnisq doctrina non loquebatur de bono uniuersi quod est deus ut aliqui putauerant. illud quidem ibi proposuit quod hic prosequitur. nic uero id prosequitur quod ab homine agi & possideri queat. Sequit illa pars. Noie quidẽ. hic ꝓseqt ꝓpositũ & prio tãgit id i quo oẽs cõueniũt. secũdo id ĩ quo dĩnt. secũda ibi, qd uero ipa. dicit igit oes fere hões tã sapiẽtes q̃ isipiẽtes q de bono sũmo loquũtur cõueniũt qde ĩ noie. qa uulgus. i. uul

gares insiptētes & erudite sapiētes simul.i.similiter appellāt.i. nominant ipm sūmū bonum felicitatē.& pro eodem accipiunt bene uiuere & bene agere| ac esse felicem. itaqꝫ ipm sūmum bonum appellant oēs felicitatem. hoīem uero qui illud possidet bonum dicunt bene uiuere & bene agere| ac esse felicem. hec eīm tria apud uniuersos idem significant.& cum dixit phus sed et:si sed cōplectiue|aut replectiue tenetur. nihil eīm ad sententiā addit|nihilqꝫ sentētie detrahitur:si illud sed auferatur.et quādo phus dicit oēs cōuenire in nomine:intellige de hominibus eiusdē lingue.quoniam gentes diuersarū linguarū diuersis noībus appellabūt sūmū bonū. uel dic ꝙ illa noīa erunt in uoce diuersa in re uero significata idem erunt nomen. oēs quidem intelligent eā rem que sume bona est.

Quid uero ipā felicitas sit: de eo sane inter se discrepant nec idem uulgus sapientesqꝫ tradidere. Nam alii quidam ex his que clara & manifesta sunt:ut uoluptatem aut diuicias aut honorem alii item aliud. Nōnunq̄ etiā unus & idem diuersa. Egrotans eīm sanitatem pauper diuicias ignorantie sue conscii eos qui magnum aliquid & supra se dicunt admirantur quidam uero & preter hec bona aliud quidam ipsum per se esse putant quod causa sit omnibus his cur bona existant.

Sequitur illa pars. Quid uero ipā. in qua ostēdit in quo differant loquentes de felicitate. & tangit tres diuersitates secunda ibi alii itē tertia ibi nōnūq̄. in prima sic procedit primo tangit id in quo oēs discrepant dicens| quid uero.i.que res determinate & in specie sit ipa felicitas: de eo sane īter se discrepāt quasi dicat istud est in quo omes discrepant.s.que sit ea res ī qua consistat felicitas ac sūme bonū nec idem idest eādem rem determinate tradidere.sapientes & uulgus. Nam alii quidem.s. uulgares tradidere felicitatē esse ex his rebus que sunt clara & manifesta sensui: ut uoluptatem|aut diuicias|aut honorem. Sequitur illa pars in qua ponit secundā diuersitatem que penes uulgares attenditur & hec tangitur ibi. Nam alii quidā ex his que clara dicit ergo philosophus item.i.etiam alii.i.uulgares aliud tradidere. hoc est uulgares diuersi diuersa tradidere esse felicitate.quasi dicat nō solum uulgares felicitatem tradiderūt esse aliud q̄ sapientes: uerūetiā ipsimet uulgagares inter se discrepāt. Itaqꝫ oēs uulgares in hoc cōueniunt ꝙ felicitatē putāt esse aliquod bonū sensibile qd̄ oībus est clarū & manifestū: inter se tamē differūt qm̄ eorū aliqui id bonū putāt esse uoluptatē. ut intēperati. alii diuicias ut auari. alii honorē ut ambiciosi. in his itaqꝫ tribus bonis distribuit oīs de felicitare uulgaris opīo. quid uero sapiētes circa huc sensere ultimo loco ponet phus. Sequit illa ps. Nōnunq̄ etiā. in qua ponit tertiā diuersitatē q̄ sumit respectu eiusdē hoīs ſm diuersas dispositioēs. dicit igit ꝙ aliquādo etiā unus & idē homo diuersā putat esse felicitatē. egrotās eīm sanitate putat esse felicitatē ac sūme bonū. ipe idē pauper.i.in paupertate existes diuicias putat esse felicitatem hoīes uero sue ignorātie conscii.i. ignorantiā ꝓpriā cognoscētes eos tanq̄ felices admirātur qui dicut magnū aliquid & supra se.i.ultra suorū intellectū. itaqꝫ ignorātes suā cognoscētes ignorantiā: sapiētes|aut eos quos sapiētes credūt putant esse felices| atqꝫ ueneratione simul & admiratiōe dignos. causa uero istius ultime differētie illud quia finis ultimi est conditio ꝙ sit maxime desideratus. ac inde natum est ut id quod maxime desideratur sūmum bonum esse credatur. indigentia uero cuiusqꝫ rei auget eius desiderium. atqꝫ quanto indigētia maior est: tanto eius desiderium magis crescit. & oīa quidem hec pertinēt ad uulgarē opīonem. preter uulgares uero sunt sapientes quidam.s.platonici que preter hec bona sensibilia putant aliud quidam esse per se ipsum idest separatū discretum|atqꝫ diuisum quod sit causa oībus his sensibilibus bonis cur idest propter quā causam oīa hec prefacta bona existant. itaqꝫ platonici sicut in ceteris rebus: sic ut aristoteles reffert in bonis ponebant bonum unum a sensibilibus separatum. quod bonum per se bonum erat|aliisqꝫ causa cur bona existerent. non enim concedebant platonici ꝙ hec alia essent bona: sed quod essent bona per participationē. Et pro littere intellectu est aduertendū ꝙ illud pronomē ipm tenet hic discretiue itaqꝫ si ipm significat illud bonū esse ab aliis bonis discretū.i. diuisū atqꝫ separatum.

Itē illa dictio cur nō tenet hic interrogatiue|sed relatiue. refert eīm illā dictionē causa. itaq idem est dicere cur bona existāt ac si dixeris propter quā causā bona existant.

Cūctas igitur opinioēs scrutari supuacaneum forsā esset Sufficiet aūt si illas q̄ apparentes sūt aut rationē aliquam habere uideantur.

Nec uero nos lateat differre eos sermones qui a principiis sunt & eos qui ad principia Recte eīm Plato dubitauit quesiuitq utrum a principiis uia sit an ad principia queadmodum ī stadiis ab his qui premia ponūt ad finē uel contra incipiendum quidem a notis est. Sed hec bifariam. Alia eīm nobis nota sunt: alia simpliciter. Nos fortasse ab his que nobis nota sunt incipere debemus.

Cunctas igit opiniones hec ē secūda ps pricipalis istius capli ī q ponit modū scrutādi prefactas opiones. & hec tres cōtinet pticulas. primo ōndit de qbus oportet ingrere & de qbus nō. secūdo ōndit quo ordīe sit cōsiderādū de huiusmodi opionibus. tertio qlr eē debet dispositus q talia audire debet. scda ibi nec uero tertia itaq bene. dicit prio cūctas igit opiōnes scrutari forsā esset supuacaneū. i. supfluum ualde & uane. sufficiet āt si scrutemur illas opiones q̄ apparētes sūt. i. aliquā ueritatis apparētiā hūt: aut rōnem aliquā hēre uideātur. ē itaq hoīs sapiētis|atq prudēris eas opiones scrutari q̄ ueritatis aliq̄m hūt apparētiā|aut rōnem. q̄ uero tales nō sūt nec respicit|nec dignat respicere. illas igit de felicitate opiones aristoteles hic psequtur q̄ ueritatis saltē apparētiā|aut rōnem aliquā hēre uideantur. & cū dixit phus q̄ apparētes sūt|aut rōnem aliquā hēre uideātur: p opiones apparētes intelligit eas q̄ rōnem nullā hnt|aliqbus tamē hoibus apparēt uere. p alias uero intelligit eas q̄ uere nō apparēt|hūt tamē aliquā ueritatis rōnem saltē apparentē. uel dic & melius ꝙ phus idē intelligit p utrūq. idē ei est opinionē esse apparentē|ac si dixeris ueritatis hēre aliquā saltem apparentem rationē. Sequitur illa pats. Nec uero nos lateat. in qua ostēdit quo ordine sit hic cōsiderandū de huiusmōi opionibus|ac simplr in tota materia morali. pro cuius intellectu cōsiderandū ꝙ sm phum in locis plibus presertim libro posteriorū demōstratio bifariā distinguitur. est eīm quedā demōstratio procedēs a prioribus ad posteriora. s. a causis ad effectus. & hec merito a phō dicta est demonstratio ppter quid. altera uero ē demōstratio q̄ procedit a posterioribus ad priora. s. ab effectibus ad causas. & hec a phō appellari cōsueuit demōstratio quia. sic dicta: qm hñs talem demōstratione nō cognoscit ppter quid ita ist: sed tantū uidet qa ita est. i. ꝙ ita ē. itaq illa dictio quia sumitur ibi a phō pro hac cōiunctiōe ꝙ. est etiam secūdo hic considerandū|ꝙ entia se hūt trifariā. sūt eīm aliqua in se & simplr magis nota|nobis uero minus nota. huiuscemodi sūt prima entia uniuersi a materia sepatata: & uniuersaliter cause rerū tam naturaliū quā moraliū. alia uero sūt entia minoris entitatis|at p hoc in se & simpliciter minus nota|nobis tamē sunt magis nota. huiusmodi sunt effectus & opationes tam naturaliū quā moraliū. hec eīm sensui ac humano intellectui magis sunt pporcionata. alia uero sunt que eadem in se & etiā nobis sunt notiora. talia uidemus entia mathematica. oīs quippe demōstratio atq doctrina sm aristotelis pceptionē procedere debet a nobis notioribus. hinc est ꝙ in phisica & morali argumētationes plurimū sūt demōstratioēs quia. q̄ paucissime uero propter quid. im mathematica aūt quā plures demōstratioēs ppter quid inueniūtur. his hitis: patet qd phus hic sibi uelit cum ait|nec uero nos lateat eos sermones. i. argumētatioēs|uel demōstrationes qui. idest q̄ sunt a principiis intellige ad principiata & eos idest eas que sūt ad principia|intellige a principiatis differre idest differētiā|ac diuersitatē inter se habere quod aristoteles sic probat|recte eīm plato dubitauit & quesiuit utrū in scientia atq doctrina sit uia idest processus a principiis intellige ad principiata|an idest uel ad principia intellige a principiatis. & ponit exemplū dicēs queadmodū in stadio intellige esse potest cursus ab his hominibus qui premia ponūt ad finē stadii. uel econtra. s. a fine stadii ad eius principiū ubi sūt illi qui premia ponunt. intellige ita ac similiter est in sermonibus demōstratiuis. sūt eīm alii aprincipiis. & tales sūt demōstrationes propter quid. alii uero sūt ad principia. & hic sunt demōstratioēs quia. & ī omi quidē

doctina est incipiendũ.i.procedendũ a notis.per innota eĩm nulla preceptio[nullaꝗ doctrina tradi posset.sed hec.s.nota bifariã sũt.alia eĩm nobis nota sũt[alia simpliciter.i.in se & absolute:nulli intellectui cõparata.nos fortasse ab his q̄ nobis nota sũt incipere debemus.itaꝗ tam hic cõsiderãdo aliorũ de felicitate opiones:quã ubiꝗ procedendũ est a notioribus nobis ad ea q̄ nobis sũt minus nota.& hoc est qđ phus hic ĩcẽdebat.& posuit ibi illã dictionẽ fortasse ut teneret modũ sapiẽtis cuius est in rebus dubie loqui.ſm eĩm ipm in secũdo sue rhetorice hec est una differẽtia inter antiquiores sapiẽres & iuniores insipiẽtes.oĩa hec sũt hic deducta ab aristotele occasione opionum de felicitate quas hic pertractare intẽdit.plato quidẽ felicitatẽ posuit ĩ re nobis ĩnota[alii uero oẽs in re aperta[nobisꝗ manifesta.hec igitur introducta sũt a phõ ut appareat ꝙ primo pertractãde sũt opiniones ille q̄ in re nobis manifesta felicitatẽ posuere[postremo uero loco consideãda sit opio platonica.Sequitur illa pars.

Itaꝗ bene institutũ morib⁹ eẽ oportet eũ q de honestate & iustitia & õni ciuili rõne sufficiẽter sit auditur⁹.Nã pricipiũ ẽ qa & si hoc sufficiẽrer cõstat nihil op⁹ erit ꝓpter qd. sed q ita istitut⁹ ẽ:aut iã hẽt pricipia aut certe faciliter capiet cui uero neutrũ istorũ adsit is audiat Hesiodũ optim⁹ ille qdẽ q p se oĩa noscẽs ꝑceptor su⁹ ipe sibi meliora pegit. Ille bonus rursũ monit⁹ q recta seq̃t[q nec ipe uidet neꝗ credit recta monẽti. Hic nulla in pte utilis ẽ.

Itaꝗ bene. ĩ qua ostẽdit qualiter esse debet dispositus qui talia audire debet.pro cuius ĩtellectu cõsiderãtur duo primo ꝙ in sciẽtiis opariuis cuiusmodi est quã ptemanibus habemus[siquis habeat principiũ quia.i.cognouerit ꝙ sic est nõ ẽ necesse ad operãdũ habere principiũ ꝓpter quid. hoc est causã scire propter quã sic est.si ei cognouerit ꝙ talis herba colerã euacuat:poterit colerã euacuare etiã si nõ cognouerit ꝓpter qd illa herba talẽ hebeat effectũ.in hac itaꝗ sciẽtia de moribus si quis pticipia qa habuerit:poterit uirtuose oparí etiã si causã ignoret.ut si cognouerit ꝙ tales opationes hominẽ faciũt tẽperatũ:poterit ille tẽperate opari:etiã si ignoret causã ꝓpter quã ille operationes hoiem tẽperatũ faciãt.secũdo est hic resumẽdum id ꝙ nuper de auditore differebamus.illi itaꝗ iuuenes natura ingenui[ac liberorũ artibus satis instructi huius sciẽtie pricipia quia:aut iam habẽt:aut ea facile ex preceptore cõprehẽdere possũt His igitur notatis:patet quid littera dicat.q̄ sic incipit[itaꝗ oportet esse bene institutũ moribus:hoc est natura & exercicio bene dispositũ ad mores eũ hoiem:qui sit auditurus sufficiẽter.i.cõueniẽter de honestate & iustitia & omni ciuili ratione:hoc ẽ de rebus honestis & iustis & ceteris de quibus in hac ciuili scientia tractatur. cuius rationem phus assignat dicẽs nã esse bene institutũ moribus ẽ in hac sciẽtia principiũ qa quasi dicat ille homo qui natura & cõueniẽti exercicio bene dispositus ẽ ad mores facile cõprehẽdit quia.i.ꝙ ita res se habẽt:sicut in ciuili sciẽtia traditur. & tamẽ si hoc .s.principiũ quia cõstet sufficiẽter hoc est perfecte intelligatur:nihil opus erit ꝓpter quid.quasi dicat nõ erit necessariũ hẽre pricipiũ ꝓpter quid.qđ pricipiũ est rei causã cognoscere.sed ille qui ita.s.bene ẽ institutus.i.dispositus ad mores[aut iam hẽt pricipia.s.quia:aut capiet recte faciliter.intellige a preceptore.itaꝗ ille q natura & arte est bñ dispositus ad mores[aut q p seipm poterit hẽre ciuilẽ sciẽtiã: aut facile ab alio eam habebit[cui uero neutrũ istorũ.i.istarũ duarũ cõditionũ assit.i.existat:is.i.ille talis:audiat esiodũ poetã sic dicentẽ.optimus ille quidẽ est qui oĩa noscẽs per sese.i. p semetipm preceptor suus.i.suimet peregit.i.perfecte egit meliora. ĩtellige oĩa priora q̄ in eo preexisterãt ipm ad meliora disponẽdo.rursũ ait esiodus:ille bonus ẽ q monitus ab alio.s.sequetur recta[qui nec ipe adde per seipm uidet.i. ĩtelligit.nec credit recta monẽti:hic.i.talis nulla ĩ parte utilis est.Hec uero introducta sũt hic ab aristotele occasiõe opionũ de quibus ĩ sequẽti caplo tractare incipit. cupiebat itaꝗ phus tales harũ opionũ eẽ auditores.q̄les eẽ uoluit totius scie ciuilis.& hoc ut recte iudicare posset an ab aliis de felicitate tradita uera essẽt[an potius illa q̄ ipe docuerit. & quod phus ĩ littera dicebat de honestate & iustitia dictũ intellige ꝓ eodẽ.iustũ ei & iustitia noĩa sũt satis usitata pro oĩ honesto atꝗ honestate.aut si magis placet potest dici ꝙ p

iustitiã ĩtelligit legalia[per honestatẽ uero cetera alia uirtuosa. & p ciuilẽ quidẽ rõnẽ intelligit alia de qbns ĩ hac scia tractat: ut ẽ amicicia uoluptas cõtinẽtia & huiusmõi. sub his quoq̃ eorũ oposita cõphẽdẽda uidet. itẽ põderãdũ ẽ illud uerbũ monitus illud etiã monẽti. nõ ei dixit doctus aut docẽti: eo q̃ ciuilis scia potius monere aut suadere dr̃ q̃ docere. nõ ẽ ei hec scia doctrinal' ut ex dictis modo aliquo iã patet[& ex libro sexto appertius uidebitur.

Ed redeam⁹ unde digressi sum⁹. bonũ & felicitatẽ nõ absq̃ rõne[ex modo uiuẽdi existimare uidẽtur. ¶ Nam uulgus quidem atq̃ honerosissimi uoluptatem. Quapropter & ipi uitam adamant uoluptuosam.

Ed nos redeamus unde digressi. hoc ẽ secũdũ capl'm huius secũdi tratatus. i quo plis psequit opiones ponẽtiũ felicitatẽ cõsistere i aliquo bono manifesto ptiuente ad uitã hũanã. & diuidit ĩ sex ptes. ĩ ptia dicit redeũdũ esse ad ppositũ[a quo digressionẽ fecerat. poit etiã unũ beñ ac uere dictũ ĩ quo oẽs cõueniũt opiones de qbus hic cõsiderat. secũdo ibi nã uulgus qdẽ. ponit & impbat opionẽ ponẽtiũ felicitatẽ ĩ uoluptate. tertio ibi elegãtes aũt ponit & impbat opionẽ ponẽtẽ felicitatẽ i honore. q̃rto ibi atq̃ eã fortasse. poit atq̃ ĩpbat opione ponẽtẽ felicitatẽ i uirtute. q̃nto ibi tertia ẽ cõtẽplatia. facit mentione de uita cõtẽplatia. sexto ibi peccuniis uero impbat opionẽ ponẽtẽ felicitatẽ i pecuniis. pro intellectu priẽ ptis ĩtelligenda sũt duo. prio q̃ ab ea pte cũctas igit usq̃ ad hãc digressus ẽ aristoteles a pposito. cũ ei aliorũ opiones de felicitate cõsiderare incepat: interposuit modũ cõsiderãdi de talibus. hec itaq̃ ps nisi fuisset digressio: cõtinue eet ponẽda post illã pticulã qd' causa sit oibus his cur bona existãt. itaq̃ ubi ponit cũctas igit deberet poni bonũ & felicitatẽ nõ absq̃ rõne existimare uidẽt. secũdo notãdũ q̃ oẽs opiones q̃s hic plis impbat cõueniũt i hoc q̃ felicitatẽ ponũt i aliquo bono ad uitam humanã ptinẽte. & hoc a pho tanq̃ rationabilr ac uere dictũ apbat. hoc ei modo finis & ea q̃ ad finẽ ordiant erũt pportõnata. itaq̃ sicut agibilia ĩ finẽ ordiata: sic etiã & ipse finis erit de rebus hũanis. tũ etiã qa ut iã patebit felicitas ẽ agibiliũ ultimũ qd' ab hoĩe agi & possideri queat. his hitis patet qd hec pria ps dicere uelit[cũ dicit sed nos redeamus unde digressi sumus. i. ad eã ptem ul' locũ a quo discessimus. itaq̃ illa dictio unde a pho hic nõ ponit ĩtrogatie: sed relatie ul' infinite. hoc hito: poit plis illud dictũ cõmune cũctis opionibus[dicẽs oẽs isti de quorũ opionibus hic scrutari itẽdimus nõ absq̃ rõne. i. nõ irrationabil'r uident existimare bonũ & pro. i. felicitatẽ ex modo uiuẽdi. i. de numero eorũ q̃ ad uitã hũanã ptinent. hoc ẽ itaq̃ ĩ quo oẽs isti uere ac melius q̃m plato dixere. cuius rei causa ut iã diximus bifariã eẽ. pria qa finis & ea q̃ sũt ad finẽ esse debẽt pportionata. itaq̃ si ea q̃ sũt ad finẽ hũana sũt: & finis quoq̃ esse debet de rebus hũanis. alia aũt & uerior assignat causa[qa finis ultimus esse debet tal' q̃ ab hoĩe agi & possideri q̃at. qd' uero plis dixit bonũ & felicitatem: p eodem dixit. itaq̃ illa cõiunctio & nõ copulatie[sed expositiue hic a pho ponit. Sequit illa ps. ¶ Nã uulgus. ĩ q̃ plis ponit & impbat opionem ponẽtiũ felicitatem ĩ uoluptate. secũda ibi uulgus igit. in pte ptia duo facit. prio poit hãc opionem. secũdo ex incidẽti distiguit tres uitas. secũda ibi tres eni. & dicit uulgus qdem. i. uulgares hoĩes atq̃ onerosissimi hoc est ad onera portãda aptissimi[uoluptatem[intellige ee putãt felicitatem. q̃ppter et ipi uoluptuosã uitã adamãt. i. maxĩe amãt[itelligenda sũt hic tria. prio q̃ illa dictõ nã nõ tenet hic causal'r[sed cõplectie. nihil eĩm ad sententiã addit. nihilq̃ etiã subtracta sñie detrahit. illa quoq̃ cõiunctio & q̃ ponit poit li quappt repletie teneri uidet. secũdo ĩtelligendũ est hic q̃ aliq̃ p onerosissimos hoĩes quos antiq̃ traditio dixit grauissimos dicũt phm ĩtellegisse uiros graues sapia & uirtute. cuiusmodi fuere eudoxus[et aristipus[suiq̃ fautores. alii uero dicũt illud ĩtelligi de epicureis: qui ppter sciam ac uirtutes graues dici poterãt. mihi qdem uidet q̃ aristoteles cũ dixit uulgus qdem atq̃ onerosissimi: idem p utrũq̃ intellexerit. ita ut onerosissimi dicãtur uulgares corpore grãdissimi[ad onera portãda[aliaq̃ uilia exercenda aptissimi: ingenio uero & intellectu minimi[ac infra hoĩes infimi. uel si magis placet dic nomen illud deriuatum esse ab onos qd' grece asinũ significat. ut sint dicti onerosissimi q̃si asinissimi[aut uerbo nõ ficto bestialissimi: quos aristoteles ĩ polithica nõ magis ponit ptes ciuitatis q̃m

boues equos aut asinos. nõ eni aliter q̃m bestie ciuitati deseruiũt. hi sũt quos natura disposuit nõ ut ciuilia sed questuaria ac uilia exercerẽt. tales quippe sũt de quibus nuper dicebamus nulla i parte utiles eẽ philosophie auditores. sicut ei natura: sic etiá & phia eos tanq̃ ineptos ac corpore & aĩo male cõpositos ab eius auditorio lõge ꝓpellit. tertio uero cõsiderandũ ꝙ bene ac ꝓprie dictũ est adamãr inepte uero in antiqua traductione positũ est diligũt. bifariá eni differũt amare & diligere. quoniá quod diligit est bonũ: quod uero amatur malũ. itẽ diligere est remisse amare uero intẽse. qui uero felicitatẽ ponũt in corporis uoluptate bestiali ac probrosa. malũ simul & intẽse amãt.

Tres enim. in qua phs ex incidenti distinguit uitas. dicens tres uite sunt maxime precipue. s. illa uoluptuosa quá nũc diximus. item ciuilis uita. tertia est contẽplatiua.

Tres eni sũt uite maxime precipue. illa q̃m nũc dicimꝰ. Itẽ ciuilis. tertia cõtẽplatiá. Vulgus igit̃ oĩno seruile uidetur uitá pecorũ deligẽdo: Sustentãtur aũt ob id qd' pleriq; i potestatibꝰ cõstituti: istar, Sardanapali uitá agũt

intelligẽda sũt hic tria primũ ẽ ꝙ sicut ista libro nono dicetur id ad quod unusque maxie afficitur putat esse uitá suá. ut phs philosophari uenator uenari & sic de aliis. ad finẽ uero maxime afficitur homo: inde est ꝙ ꝑ diuersitatẽ finiũ uite distingũtur Itẽ quia finis rõnem habet boni: inde etiá est ꝙ sm̃ diuersitatem bonorũ fines diuersi sumũtur. itaq; sm̃ ꝙ hoĩes res diuersas putát esse eis bona: sic & diuersi diuersos fines intendunt. secundo notandũ ꝙ oĩs uita habet sibi annexá uoluptatẽ: & tamẽ phs hic eam solá dicit uoluptuosá que finẽ constituit in uoluptate sensus atq; uituperabili & probrosa. & hoc hac de causa phs sic noĩauit: quia iuxta ciceronẽ libro quarto tusculanarũ utendũ est causa doctrine uerbo nimis usitatissimo. est aũt apud uniuersos hoĩes usitatissimũ per uolutuosá uitá eam solũ intelligere que in sẽsus uoluptate probrosa finẽ cõstituit. per ciuilẽ uero uitá phs intelligit indifferenter uitá que felicitatẽ & finẽ cõstituit in honore aut uirtute. per contẽplatiuá uero eam intelligit que in operatione rationis speculatiue finẽ ultimũ cõstituit. tertio ẽ hic intelligendũ ꝙ phs has tres uitas hac de causa maxime precipuas dixerit ut significaret uniuersas hoĩm uitas plurimũ sub his cõtineri. nec tamẽ negare intendit aliquá esse uitá que sub istis nõ cõtineatur. talis mihi uidetur uenatorũ ac aleatorũ uita. at preterea oĩum auarorũ qui in nullo alio bono quá in pecunia finẽ cõstituũt. illius itaq; uerbi maxime precipue erit uera expositio maxie freq̃ntes aut frequẽtate uel usitate. Vulgus igitur. in q̃ phs duo facit prĩo hãc reꝓbat opionẽ. 2o eius motiuum assignat. 2a ibi Sustẽtãtur aũt. dicit ergo prĩo uulgus igit̃ uidet̃ oĩno seruile deligẽdo idest eligẽdo uitá pecorũ hoc ẽ bestialẽ aut animalẽ uitá. hec ẽ aristotelis rõ q̃ licet sit breuis: satis tñ intelligibilis. itaq; i uirtute rõ illa erit hec. uita pecorũ ac seruilis nõ est hoĩs uita nec suprema: illa aũt uita uoluptuosa q̃ consistit i uoluptate sensus ẽ uita pecorũ ac seruilis: igitur nõ erit hoĩs uita nec suprema qualis eẽ debet humana felicitas. prĩa ꝓpositio est plus q̃m manifesta. qm̃ sicut aliud pecorũ genus aliud hoĩm: sic etiá & pecorũ uita ab humana erit genere distinta. uita quoq; seruilis ꝙ altera sit a uita suprema nemo ambigit: cũ nõ modo ab ea differat: uerũ ei opponatur. minor etiá ꝓpositio patet ꝑ hoc ꝙ oĩa pecora tanq̃ in eorum bonũ optimũ maximo impetu ferũtur in sẽsus uoluptatẽ presertim gustus ac tactus. at ꝑ hoc talis uoluptas seruilis erit. sũt eĩ pecora oĩno seruilia atq; hoĩm possessio. itaq; duplex ẽ rõ ꝓpter q̃m i sensus uoluptate nõ põt cõsistere humana felicitas. prĩa qa est oĩno seruilis. at ꝑ hoc infima ac uilis. secũda rõ qa talis uoluptas nõ ẽ hoĩ ꝓpria cũ sit cõmunis cũctis aĩantibus. felicitas aũt ut iá patebit eẽ debet hoĩs ꝓpria ꝑfectio. utraq; istarũ rõnũ tãgit̃ ab aristotele. prĩa ꝑ hoc ꝙ dixit oĩno seruile. 2a uero ꝑ illud uitá pecorũ. aduertẽdũ tñ ꝙ illacõ sũctio illatiá igit̃ nõ ponit̃ hic a pho illatiẽ sed potius incohatiue. Sustẽtãtur aũt. i qua phs tãgit istorũ rõnem. & dicit ꝙ isti uulgares qui i sensus uoluptate ponũt felicitatẽ sustẽtãtur aũt. i. credũt se sustẽtari ob id ꝙ pleriq; homines i potestatibus cõstituti ut reges & huiusmodi quos uulgares credũt eẽ felices uitá agũt hoc est uiuũt in star. i. ad modũ & similitudinẽ sardanapali regis assiriorũ qui uoluptatibus oĩno fuerat deditus. intelligẽdũ est hic ꝙ licet hec rõ nõ sit uera: fuit tamẽ sufficiẽs ad hoc ꝙ

aristoteles de hac opiōe cōsideraret.eas eī opiones hic pertractādas eē dixerat q̄ aliq̄
saltē apparētē rōnem haberēt.¶ Elegātes aūt.hec ē tertia pars huius capl'i in q̄ inqui
rit de opiōne ponēte felicitatē in honore.& primo ipam ponit dicēs elegantes aūt ui
ri.i.ingenui ac nobiles ex rebus agēdis apti.i.ad res agēdas apti honorē.intellige eē
credūt felicitatē.cuius rōnem subiūgit dicēs hic eī.s.honor ciuilis uite hoc est eorū
qui ciuil'r uiuūt est fere finis.intelligēda sūt hic duo.primo ꝙ per uiros elegātes aris
toteles intelligit ciues ac ciuitatū gubernatores nō lucro sed honori studētes ingenu
os ac nobiles qui natura & opere a uulgo lōge differūt. hi quidē ciues uulgares autē
nō ciues sed ciuiū instrumēta ab aristotele in polithica dicūtur.secūdo notandū ꝙ ci
ues ac ciuitatū gubernatores natura ingenui ac elegātes plurimū intēdūt honorē tā-

¶ Elegātes aūt uiri & rebus agēdis apti hono
rē.Hic enī fere ciuilis uite finis est.¶ Sed ui-
detur leuior q̄ is quē querimus:finē magisq̄
in honorātibus q̄ in eo qui honoratur cōsiste-
re.Nos aūt ꝓpriū quoddā & quod leuiter au-
ferri nequeat sūmum bonū uaticinamur.¶ In
super honorē sequi uidērut ut se honos eē cō-
firmēt.itaq̄ a sapiētibus querūt & apud illos
maxime qui eos cognoscūt & uirtutis causa la
udari.Patet igitur quātum ad hos attinet uir
tutem esse potiorē.¶ Atq̄ eam fortasse quis-
piam ciuilis uite finem magis putabit.Sed ui
detur & hec imperfectior.nam & dormire uir
tutem habētem & nō operari in uita recipere

quā finē ultimū: aliqui tamen
sūt qui nō honorē: sed uirtutē
aut eius operationē intēdūt tā-
quā bonū ultimū. & ꝓpter hoc
phs dixit fere.quasi diceret plu
rimū sic est: in aliquibus tamen
deffecit.illi uero ciues aut eorū
gubernatores qui uoluptati a-
ut lucro magis quā honori aut
uirtuti studēt:nec elegātes neq̄
natura ingenui dicēdi sunt:sed
omnino uiles ac ex natura serui
les.¶ Sed uidetur.in qua bifari
am improbat hanc opiōnē.pri-
mo sic sed honor uidetur leui-
or.i.exterior ac magis facile au
feribilis q̄m sit is idest ille finis
quē hic querimus.s.felicitatem
uidetur etiā honor magis con-
sistere in honorātibus q̄m in eo
qui honoratur. & hec est argu-
mētationis prima propositio.cui alterā subiungit dicēs nos aūt uaticinamur.i.uatici
nādo dicimus sūmum bonū esse quidā propriū & tale qd' nequeat auferri leuiter.in-
telligendū ꝙ illa ꝓpositio honor est in honorāte intelligit̄ in actu ac potestate hono-
rantis.consistit enim honor in quibusdam signis exterioribus cuiusmodi sūt capitis
inclinatio genuafiectere & huiusmodi que omnia consistunt in actu & potestate ho-
norantis: non autem eius qui honoratur.item aduertendum ꝙ illa coniunctio encli-
tica.que.nō tenetur hic copulatiue sed expositiue.idem enim per illas duas proposi-
tiones significatur.secunda tamē primā exponit. eodemq̄ modo intelligēdum est de
illa coniunctione.et.secunda enim primā declarat.quia quod propriū est nequit leui
ter auferri.quod uero phs dixit uaticinamur:hac de causa dixerat quia nōdum quid
felicitas sit demonstrauerat.uel dic ꝙ loquitur ibi in persona oīum de felicitate consi
derantium qui licet in aliis aberrēt:in hoc tamē quasi natura ducti recte uaticināntur
¶ Insuper honorem. in qua ponit rationē secundā dicens insuper.i.item uidētur ho
mines aliqui honorem sequi.i.honorari uele ut se bonos.i.uirtuosos esse confirmēt:
intellige apud se & etiam apud alios.itaq̄ a sapientibus & apud illos.i. ab illis q eos
cognoscunt querunt.i.uolunt aut desiderant laudari maxime. patet igitur quantum
ad hos attinet uirtutem esse potiorem.i.meliorem intellige quam honorem.id enim
melius est propter quod aliud queritur.ex quo subauditur honorem non esse felicita
tem.felicitas enim bonum esse debet quod propter se & non propter aliud queratur.
¶ Atq̄ eam.hec est quarta pars huius capituli in qua inquirit de opinione ponēte fe-
licitatem in uirtute.& primo opinionem ipam ponit dicens atq̄ eam scilicet uirtutē
fortasse quispiam putabit ciuilis uite esse finem magis. subaudi quam honorem. sed
philosophus hanc opinionem bifariam reprobat.primo sic sed uidet̄ hec scilicet uir-
tus imperfectior ītellige quam felicitas.nam uirtus uidetur recipere idest pati & ho-
minem habentem uirtutem dormire.& etiam nō operari in uita.subaudi felicitas āt

uidetur. ¶ Et insuper maxima mala aduersitatesq; subire. Eum uero qui ita uiuat nemo beatum dicet nisi positionē custodiens. Et de his quidem satis: nam & in coronis de his abunde dictum est. ¶ Tertia est contemplatiua uita de qua in sequentibus considerationem faciemus. ¶ Pecuniis uero intendens uiolentus quidem est. ¶ Ipse quoq; diuicie nequaq̄ sunt id quod querimus bonum. Vtiles enim sunt & alterius gratia. ¶ Itaq; magis illa que supradiximus fines quis existimet quoniam propter se expetuntur: sed apparet nec illa esse q̄muis multa uerba in his consumpta sunt.

hec nō patitur. igitur uirtus nō erit felicitas. intelligendum est hic ꝙ homo cum dormit non habet optimum statum. eoꝙ meliorem habere possit. scilicet cum uigilat. felicitas autem est optimus status ultra quem melior esse non poterit. Item aduertendū est etiam esse possibile hominem uirtutem habere perfectam: nihil tamen operari secundum eam. ut siquis habita in eo liberalitate & magnificentia depauperetur & sic per totam uitam uixerit. habebit itaq; has uirtutes: nihilq; secundum eas operans in uita. felicitas autem cum sit idem quod bene uiuere & bene agere esse non poterit sine operatione. Sequitur illa pars. ¶ Et insuper maxima. in qua secundam ponit rationem dicens & insuper idest item uidetur uirtus pati hominem uirtuosum subire maxima mala & aduersitates. eum uero qui uiuat ita scilicet misere & infortunate: nemo dicet idest appellabit beatū nisi sit custodiens non ueritatē sed positionem idest opinioēm. utrum autem sola uirtus sit sufficiens ad beate uiuendum nō est parua disputatio. & propter hoc dicit phiosophus & de his quidem satis. nam dictum est de his abunde in coronis. aduertēdum ꝙ apud nostros nō satis est scitum quid philosophus intelliga. cum dixit in coronis. quid quid tamen de nomine sit. in re eē suspicamur librum aut libellum ab aristotele editum fuisse intitulatum de coronis in quo aristoteles contra stoicos sufficienter demonstrauerit uirtutem solam non sufficere ad beate uiuendum. quod etiā infra in hoc libro demonstrabit. posset exponi in coronis hoc est in circulis quos philosophi disputantes tenebant. & hoc est uerisimile aristotelem intellexisse cum dixit de his abūde in coronis. ¶ Tertia est contemplatiua. hec est quinta pars in qua philosophus mētionem facit de uita contemplatiua dicens tertia uita est contēplatiua. de qua hic tractare non intendimus sed in sequentibus scilicet libro decimo faciemus de ea uita cōsiderationem. intelligendum est hic ꝙ postq̄ philosophus determinauerit de rebus necessariis ad bonum ciuile: loco ultimo determinat de uita contemplatiua in qua (ut libro septimo polithicorum demonstratur) consistit humana felicitas siue ciuile bonū supremum. ¶ Pecuniis uero. hec est ultima pars huius capituli in qua bifariam reprobat opinionem ponentem felicitatem in pecuniis. dicit ergo primo pecuniis uero intendens idest studens est idest esse poterit uiolentus quidam: hoc est malus peruersus ac uiolentias faciens. talis igitur non erit felix. cum felicitas (ut fere omnes consentiunt) sit bene uiuere ac bene agere. ibi. ¶ Ipseq; profecto. ponit secundam rationem dicens & ipse profecto diuicie nequaq̄ sunt bonum quod querimus. scilicet summū. utiles enim sunt & pro idest alterius gratia. quod enim utile est hac ratione utile dicitur quod gratia alterius sit. illa itaq; coniunctio. et. non copulatiue sed expositiue hic tenetur. aduertendum ꝙ utile bifariam sumitur. uno modo pro omni bono honesto utili aut delectabili. & hoc modo improprie dicitur. alio modo proprio sumitur pro illo scilicet quod non sui: sed alterius gratia est. & hoc modo hic a philosopho sumitur. & per pecunias intelligit non solum numismata: sed etiam omnia que numismate possunt apreciari. itaq; uniuerse possessiones hic sub pecuniis comprehenduntur. ibi cum dicit. ¶ Itaq; magis. comparat pecunias ad bona prefacta dicens itaq; magis idest melius aut saltem minus male quis existimet idest existimare poterit illa que supra diximus esse fines. subaudi quam pecuniam. quoniam pecunia non expetitur ꝓpter se: illa tamen expetitur propter se. & enim si nullum aliud bonum esset: nihilominus essent expetibilia propter se. sed apparet nec illa bona esse felicitatem: q̄muis

multa uerba sint composita in his idest super his rebus. ab stoicis scilicet qui uirtutē solam ad beate uiuendum sufficere demonstrare conātur. idem etiam epicuri faciūt de uoluptate. intelligendum est hic pro intellectu illius quoniam propter se expetuntur: ꝙ bona ut infra dicetur trifariam diuiduntur. sunt enim quedam propter aliud semper & nunq̄ propter se expetibilia: cuiusmodi sunt pecunie & uniuerse possessiones: aliquod uero est bonum quod semper propter se & nunq̄ propter aliud est expetibile: tale est sola felicitas: alia uero sunt que & propter se & propter aliud sunt expetibilia: tales quidem sunt honor, & uirtus. & de his hic philosophus loquebatur cum dixit quoniam propter se expetuntur. & ex his patet illos magis errare qui felicitatē ponunt in pecunia: quam eos qui in aliis rebus felicitatem constituere. nullum est eī bonum quod minus sit propter se expetibile quam pecunia.

Is igitur omissis de uniuersali forsam prestabit & quēadmodum dicatur inquirere. Quamquam hec questio perardua sit ob amicos qui ydeas introduxerūt. Sed

Is igitur ommissis. hoc est tertium capitulum in quo ponitur & improbatur opinio sapientum platonicorum. & diuiditur in quinq̄ partes. primo premittit huius inquisitiōis necessitatem. secundo probat ꝙ nō sit una cōmunis idea oīum bonorum. tertio inquirit de modo loquendi platonis. quarto inquirit modum quo nomē boni de uniuersis bonis dicatur. quinto ostendit ꝙ etiam si esset idea talis: nō pertineret ad propositum ut scilicet secūdū eam esset querenda felicitas. secunda ibi huius opiniōis latores. tertia ibi ambigat uero quispiam. quarta ibi ex illis. quinta ibi sed hec fortasse nunc relinquenda sunt. in prima parte tria premittit. primo utilitatem huius inquisitionis. secundo difficultatem. ibi q̄nq̄m hec. tertio ostendit hanc difficultatem huic inquisitioni nō debere impedire. ibi sed pro defensione. pro intellectu primi sunt hic duo intelligenda. primum est ꝙ illud in quo platonici ponebāt hominis felicitatem dicebāt esse uniuersale bonum: per cuius participationem cetera alia bona dicerentur. itaq̄ illud bonum uniuersale dicebant nō per predicationem: scilicet sic ꝙ de aliis bonis p̄dicaretur: sed potius illud uniuersale dicebant per causationem: sic ꝙ eēt ceteris causa cur bona existerent. & hoc modo erant bona per participationem idest per bonitatis partem eis dactam uel cōmunicatam ab ip̄o toto bono. secundo notādum ꝙ de opinionibus erroneis quanto aliqua opinio fuerit magis erronea: tanto eius improbatio erit utilior. aristoteles quidem credidit ꝙ maior esset error ponere felicitatem in bono ac homine separato q̄m in alio bono ad uitam humanā pertinente qualecūq̄ illud bonum esset. cuius causa ut inquit est quia felicitas esse debet hominis proprium: ac tale bonum quod ab homine agi & possideri queat. dicit ergo primo igitur ommissis his scilicet prefactis opinionibus. uidere hoc est cōsiderare de uniuersali intellige bono a platonicis posito & pro idest inquirere quēadmodum idest per quem modum dicatur scilicet a platone. uel dic quēadmodū dicatur. i. quēadmodū dici possit: forsā p̄stabit. i. erit utilius intellige q̄ prefactas opīones cōsiderasse atq̄ improbasse. cuius causa ut dixerā est qa q̄nto opīo magis a ueritate deuiat: tāto eius cōsideratio atq̄ imp̄batio erit utilior. deuiat quidē nimis a ueritate bonū humanū extra hoīem ponere. & illud quidē aduerbiū dubitādi forsā nō uidetur quicq̄ opari preter hoc ꝙ ē tēperamentū locutiōis. ut eī nup dicebamus & est aristotelis preceptio ī secūdo sue rhetorice cōsueuerāt sapiētes ī rebus etiā certis dubitatiue dicere. qd̄ ego credo sic facere ut oēm a se procul repellāt arrogātiā. illa etiā cōiunctio. et. potius hic uidetur poni expositiue q̄m copulatiue. Quāquā hec questio. ubi p̄hs tāgit difficultatē q̄ occurrit ī hac cōsideratiōe. circa qd̄ aduertēdū est difficultatē rei cuiuspiā bifariā nasci: aut ex re ip̄a q̄ in se difficilis ē aut ex rei circūstātiis. aristoteles quidē imp̄bare opīonē platonis non putat eē difficile nec arduū quātū est ex parte rei: hoc tñ putat esse p arduū ac difficile ī quātū in hac materia ē necessariū aut dicere falsū qd̄ nullo modo cōuenit aut aliter q̄m plato qd̄ nimis uidet̄ durū ꝑpter id ꝙ plato fuerit uir famosissimus atq̄ eius preceptor & amicus. aduertēdū etiā ꝙ hec excusatio potius hic a p̄ho q̄m alibi ponit̄ ꝑpterea ꝙ aduersū amicū dicere: aliquibus uideret̄ esse cōtra bonos mores de quibus hic cōsiderat. dicit ergo uidere & cōsiderare de bono uniuersali platonico & inq̄rere

queadmodum dicatur prestabit:qmqm hec questio sit perardua idest difficilis ob ami
cos scilicet platonicos:qui ideas idest formas reru introduxerunt. itaq difficultas ista
no ex re ipa:sed ex homine originem habet. est quippe nimis durum aduersus amicos
dicere. & est aduertendum q illud nome idea grecum in nostram declinationem tra-
ductum idem significat quod forma. & proprie ut dicunt significat no formam mate
rie inherentem:sed potius exemplar ad cuius similitudinem alia producuntur. & hoc
conueniebat ideis platonis. ad earum enim similitudinem inquit uniuersa sensibilia p
duci. ¶ Sed pro deffensione. in qua ostendit no esse cessandu ab hac inquisitione pp-
ter talem difficultatem. sed non ostante prefacta difficultate: existimadum est uniuer
sos homines & presertim philosophos idest potissime sapientes ueritatis professores

pro defensione ueritatis etiam propria impug
nare oportere preferti, philosophos magis for
san extimandu est Nam cum ambo sint amici
pium est ueritatem in honore preferre. ¶ Hu
ius opinionis latores no ponebant ydeas i qui
bus prius & posterius dicebatur Itaq nec nu-
merorum ydeam constituebant. Bonum aute
dicitur & in eo quod quid est & in eo qd qua-
le & in eo quod ad aliquid. quod uero per se at
q substantia est prius natura q id quod ad ali-
quid est. Nam id tanq adiacens quidam & ac-
cidens substantie uidetur esse. Quare in his q

pro deffessione ueritatis impug-
nare idest improbare no solum
aliorum dicta: sed etiam sua p-
pria oportere idest conuenitefor
sam magis: intellige qm homi-
ni cuipiam in re no uera assinti
ri. quod autem oporteat ueritat-
tem amicis preferri probat hac
ratione nam cum ambo scilicet
homo & ueritas sint amici piu
est ueritatem in honore prefer-
re. sicut enim infra libro octa-
uo demonstrabitur: amicus ho-
norandus & amandus est prop-
ter uirtutem. erit itaq uirtus i
amore & honore homini prefe
renda. ueritas aute ut libro qr-
to dicetur una est de uirtutibus
humanis. preferenda erat igitur ueritas platoni & cuicuq homini. imo & sibi ipi p-
ut aristoteles in littera significare uidetur per hoc q dixit etiam propria. ex hoc colli
gitur ad uirtuosum hominem pertinere sua dicta uel scripta rettactare: cum ea sense
rit esse dicta uel scripta minus bene. si enim dicta sua non bene dicta uelet sustinere
manifeste faceret contra uirtutem ueritatis. & est aduertendum q philosophus pro-
prie dixit pium. est enim pietas cum honor debitus maioribus exhibetur. ut pote pa-
trie aut parentibus. cum itaq uirtus sit maior amicus quam homo: si uirtus in hono-
re homini preferatur: erit profecto pietas. & si econtra fiat: non parua quippe erit im
pietas. ¶ Huius opinionis latores. hec est secunda pars principalis huius capituli in
qua philosophus quadrifariam ostendit non esse unam ideam comunem omnibus bo
nis. secunda ibi preterea cum bonum. tertia ibi preterea cum eorum. quarta ibi ex il-
lis uero. pro intellectu primi intelligendum est q aristoteles hic procedit contra pla-
tonem ex his que ab eo concedebantur. ponebat enim plato unam comunem ideam
rebus eiusdem speciei. rebus uero se habentibus secundum prius & posterius prout
aristoteles refert: non ponebat ideam communem. dicit ergo huius opinionis latores
non ponebant ideas in quibus dicebatur idest inueniebatur prius & posterius. itaq
nec numerorum ideam constituebant. intellige de numeris diuersatum specierum.
ut sunt binarius & ternarius numerus. numeris tamen eiusdem speciei plato pone-
bat ideam. quam ut patet ex septimo methaphice in binario dualitatem : in ternatio
trinitatem appellabat. & sic de aliis. ex hoc itaq a platone concesso: aristoteles sic ad-
uersus eum procedit. bonum autem dicitur idest iuenitur in eo qd quale hoc est in q-
litatis genere. & in eo quod ad aliquid. idest in genere ad aliquid. quod uero per se di
citur atq substatia prius est natura quam id quod est ad aliquid. quod sic probat nam
id scilicet ad aliquid uidetur esse tanquam adiacens quidam & accidens. & hec duo
scilicet adiacens & accidens idem dicunt. sicut etiam illa duo per se & substantia. ex
his concludit intentum dicens quare pro igitur in his quidem scilicet in qualitate &
in ad aliquid & substantia: nequaquam idea quedam idest una foret idest esse posset

cōmunis.& intellige si non in his.nec etiam in bonis erit una cōmunis idea.cum bona in his predicamentis reponantur.stat itaq̧ ratio in hoc in rebus dictis secundum prius & posterius non est cōmunis idea: ut ipse idem plato concedebat. sed bona habent se secundum prius & posterius.quod patet per hoc ꝙ sunt in predicamentis diuersis que dicuntur secundum prius & posterius.igitur bonorum non erit una communis idea alioqui rebus dictis secundum prius & posterius esset una cōmunis idea. quod est contra platonem. Preterea cum bonum. in qua ponitur ratio secunda. & dicit preterea cum bonum tot modis dicatur quot modis dicitur ens(nam bonum dicitur & in eo quod quid idest in genere substantie.ut deus & mens.& in quali idest q̄litatis genere sunt uirtutes.& in q̄nto idest quantitatis genere est mensuratum quod etiam est bonnm:per hoc ꝙ mēsure subicitur. & in ad aliquid est utile quod ī finem refertur: & in tempore hoc est in genere quando est occasio idest opportunitas temporis. & ī loco hoc est in genere ubi : est dicta que dicitur iter aut uia unius diei. hic tamē a philosopho uidetur poni pro loco oportuno. & alia huiusmodi idest & alia sunt bona huiusmodi hoc est per hunc modum in ceteris generibus se habentia)cum inquā ita est:manifestum est nō esse bonum cōmune uniuersale & unum ꝙ uero seq̄tur probat philosophus dicens nō enim in omnibus sed in uno dūtaxat predicamēto dicerentur hoc est reponerentur uniuersa bona: hoc autemsequi uidetur ex fundamento platoīs qui omnia quorum est una idea dicebat esse unius ac eiusdem generis. aduertendū ꝙ hec due rationes solum uidentur differre per hoc ꝙ platonem ad diuersa deducunt īcōuenientia.uel dic ꝙ hec secunda nō est ratio a prima distinta sed eius quod ī ratione prima sūpserat confirmatio.dixerat enim ibi bona dici in predicamantis diuersis: quod hic probare uidetur inferēdo id quod prius inferebat. cum autem philosophus in genere substantie dixit esse deum:substantiam sumebat non pro aliquo genere limitato:sed pro omni quod distinguitur contra accidens ut sit substantia omne quod non est accidens. mens uero ibi sumitur pro anime parte intellectiua pro ea scilicet q̄ distinguitur contra sensitiuam.uel dic ꝙ mentem appellat partem anime rationalem quam in fine primi libri distinguit ab irrationali parte. ille enim animi partes(licet aliqui contrarium teneant)mihi tamen uidetur aristotelem uoluisse fore substantiales partes animi.Sequitur illa pars: Preterea cum eorum.in qua ponitur ratio tertia.& dicit preterea cum eorum que secūdum unam sunt ideam:una sit scientia quod etiam a platone conceditur:certe & bonorum omnium una scientia foret. nunc autē sunt plures:non solum bonorum diuersorum generum : sed etiam eorum bonorum que sub uno sunt predicamento:ceu temporis in bello:res militaris. in morbo: medicina.in laboribus hoc est exercicijs:ginastica idest exercitatiua. itaq̧ ex positione platonis sequitur unam esse scientiam omnium bonorum quod probatum est eē falsum. erit igitur positio platonica falsa cum ex ea falsum sequatur.est autem hic aduertendum ꝙ aliqui fauentes platoni dicunt ꝙ aristoteles per has rationes & sequentia non obicit contra platonem sed contra eos qui platonis dicta non bene capiunt.ego uero istos non intelligo.nec per edem apolinis ambigo aristotelem hic platonem impugnate:cum ipse idem in principio huius capituli hoc protestatus fuerit. fateor tamen

dem nequaq̄ cōmunis foret ydea. Preterea cum bonum tot modis dicatur quot modis dicitur ens.Nam & in eo quod quid ut deus & mens & in quali uirtutes & in quanto mensuratum & ad aliquid utile & ī tempore occasio & in loco dieta & alia huiusmodi manifestum est nō esse cōmune uniuersale & unum.Nō eī in omnibus sed in uno dumtaxat predicamento diceretur. Preterea cum eorum que secūdum unam sunt ydeam una sit scientia certe & bonorum omnium una scientia foret. Nūc autem sunt plures etiam eorum que sub uno predicamento sunt.Ceu temporis quidem in bello res militaris:in morbo medicina in labori-

a nemine de nostris satis fuisse scitum quid plato intellexerit. nec ego de me ipso hoc dicere uereor: cum ipse idem aristoteles in primo methaphisice apperte dicat se non intelligere quid pithagorici per immitationem aut platonici per participationem dicere uelint. si igitur aristoteles platonis discipulus scripta platonis non satis intelligebat: quibus commentariis platonis fidem dabimus? & adde ꝙ ille liber qui timeus dicitur ubi de hac materia plato tractauerat ad latinos non peruenerit integre. quidquid igitur fuerit de intentione platonis: aristoteles platonis uerba tanquam falsa improbat. aduertendum tamen ꝙ aristoteles non intendit negare esse unum summum bonum totius uniuersi a rebus sensibilibus separatum in quod bonum sicut ipse demonstrat in duodecimo methaphisice cuncta entia ordinantur ut pote in ducem exercitus.

bus ginnastica. ¶ Ambigat uero quispiam quid dicere uelit. ipsum quodq;. si quidem in ipso homine & in homine una atq; eadem ratio hominis est. Qua enim homo: nihil differet. quod si ita: neq; qua bona. Si quidē nec magis albū id quod diuturnū q̄ id qđ unius diei

ꝙ uero intendit impugnare est ꝙ bonorum sit una idea tanq̄m una communis ratio. & hoc optime conuenit cum nostra theologia que rerum specie differentium ponit in deo ideas secundum rationem differentes. itaq; res est una rationes autem sunt diuerse. est itaq; error non paruus dicere ꝙ sit idea cōmunis una secundum rationem rebus genere aut specie differentium. cum igitur bona genere aut specie differant: nulla erit omnium bonorum una communis idea. quod aristoteles hic contra platonem probare intendit. ¶ Ambigat uero. hec est tertia pars principalis huius capituli in qua inquirit de modo loquendi platonis. & primo ostendit ꝙ illud bonum non conuenienter nominetur a platone. secundo ibi probabilius comparat hanc opinionem opinioni pithagore. pro intellecto primi intelligendum est ꝙ plato illud bonum separatum appellabat ipsum quodq;. nominabat enim illud bonum quodq; quasi illud esset omne bonum. appellabat quoq; illud bonum ipsum quasi per se & non per aliud esset uel ipsum & non aliud esset. itaq; illud pronomen ipsum teneretur ibi discretiue. ut illud sit bonum: alia uero non sint bona: sed bona per participationem: tanquam si dixeris illud solum est bonum absolute: alia uero non absolute: sed cum additamento. scilicet per participationem. hanc autem diuersitatem nominandi bona aristoteles hic improbat dicens ambigat uero quispiam quasi dicat aliquis ambigerere poterit quid idest cur platonici uelint dicere idest nominare bonum illum separatum quodque ipsum aut ipsum quodq;? quasi dicat nullam rationabilem causam assignare poterunt. procedit enim hic philosophus interrogando. ꝙ autem illa diuersitas nominum irrationabiliter assignetur probat dicens si quidem idest quia certe in homine scilicet sensibili & in homine ipso supple intellegibili qui a platone nominatur homo ipse: eadem atq; una est hominis ratio. ꝙ autem sit una atq; eadem ratio probat dicens nihil enim different qua homo idest in quantum homo. quod si ita: intellige se habet in homine: nec qua bonum. idest nec bonum scilicet sensibile & bonum ipsum quod est bonum intellegibile differrent in quantum bonum. quod etiam declarat per simile dicens si quidem idest quia certe non est magis album id quod diuturnum quam id quod est unius diei. imo est possibile id album quod paruo tempore durat esse albius quam id quod longo tempore permanet. uel dic quod in hac particula si quidem magis album & cetera philosophus confutat aliquorum responsionem. posset enim aliquis dicere non esse eadem rationem hominis sensibilis & hominis intellegibilis: eo ꝙ ille paruo tempore durat: iste uero perpetue. ad hoc philosophus respondet ꝙ duratio diuturna aut parua non facit diuersitatem in ratione specifica. quod demonstrat per album diuturnum & id quod est unius diei. est itaq; aristotelis intētio ꝙ cum bonum separatum & bona materialia quorum illud est idea sint unius rationis specifice: esse debent unius atq; eiusdem nominis. occasione precedentium uideretur alicui ꝙ philosophus sibi cōtradicat. in decimo quidē methaphisice iuxta finē libri arguendo contra platonē demonstrat hominem corruptibilem & incorruptibilē

differre non solum specie: sed etiam genere. quod probat per hoc ꝙ omnia contraria que sũt unius generis sũt inuicẽ trãsmutabilia: corruptibile uero & ĩcorruptibile nõ sũt inuicẽ trãsmutabilia: erunt igitur ut inquit genere differẽtia. hic tamẽ uidetᷣ dicere ꝙ homo incorruptibilis a materia separatus & homo corruptibilis in materia existens sint unius atꝗ eiusdẽ rõnis specifice. erit igitur in meta. redargutionis. cum hic cõcedat: quod ibi negauerit. ad hoc dicitur ꝙ phs hic procedit ex concessis a platone ex quibus aduersus platonẽ infert cõuenientia nõ pauca. uolebat enim plato ꝙ homo a materia separatus & homo in materia existẽs essẽt unius atꝗ eiusdẽ speciei. hoc ẽ ꝙ phs reprobat in methaphisica. hic uero ex hoc a platone concesso ipm redarguit ob id ꝙ aliter separata & aliter materialia noiauerit. si quidẽ homo ĩmaterialis & homo in materia existens sint unius speciei quod plato cõcedebat: necessario erũt unius rõnis specifice. at per hoc unius atꝗ eiusdẽ nominis specifici quod aristoteles hic aduersus platonem inferebat. Probabilius autem. in qua platonis & pithagore opiniones inuicem comparat. & dicit pithagorici autem qui in ordine bonorum unum reponunt uidentur dicere probabilius idest uerisimilius intellige quã platonici ponentes unum cõmune omnibus bonis quos pithagoricos spẽsipus nepos platonis filiusꝗ sue sororis sequi uidetᷣ. itaꝗ maluit sequi extraneũ pitagoram: q̃m auunculum suum platonẽ. & hoc est

Probabilius aũt uidẽtur dicere pithagorici: qui in ordine bonorũ unũ reponũt: quos & speusipus sequi uidetur. uerũ de his dicetur alio loco. Ex illis uero q̃ supra diximus dubitatio quedã sub orta apparet q̃m nec de uniuerso bono sermo habebatur. Et q̃ nos ꝓpter seipsa appetimus atꝗ optamus secũdũ unã speciem dicuntur. Que uero hec efficiunt aut custodiũt: aut cõtraria prohibent ꝓpter illa dicuntur: & alio modo. Constat igitur bifariam dici bona: alia propter seipsa: alia propter alia.

signũ ꝙ pitagore opinio erat probabilior q̃m platonis positio. uerum de his dicetur alio loco scilicet in methaphisica. pro intellectu horum considerandum est ꝙ plato idem esse dicebat bonum & unum. at per hoc bonum separatum esse dicebat unum cõmune omnibus bonis. pitagoras uero duos ordines rerum ponebat. quorum primum dicebat esse bonorum aliud malorum. in ordine quidem bonorum (ut aristoteles refert in primo & undecimo methaphisice) collocabat finitum impar unum dextrũ masculinum quiescens rectum lux bonum quadratum. in ordine uero malorum dicebat esse istorum opposita. scilicet infinitum par plurale sinistrum femeninum motus curuum tenebra malum altera parte longius. patet igitur ex his quod philosophus dicebat esse probabilius unum inter bona connumerari ut pitagoras dicebat: quam esse cõmune cunctis bonis ut plato uolebat. Ex illis uero que supra. hec est quarta ps principalis huius capituli. in qua inquirit qualiter bona dicantur aut qualiter nomen boni de uniuersis bonis dicatur. unde aduertendum ꝙ nõ parua est dubitatio de bonis an scilicet dicantur uniuoce aut equiuoce aut potius anologice. hanc igitur questionem philosophus hic determinans: ostendit primo ꝙ non dicantur secundum modũ platonicum. secundo ueritatem questionis determinat ibi Quẽadmodum ergo. in prima parte tria facit. primo questionem premittit atꝗ questionis occasionem. secundo ibi Et que nos. ostendit uniuersa bona non eodem modo uel non secundum eãdem rationem dici. tertio ibi que ergo ostendit ꝙ nec etiam bona propter se secundum eamdem rationem dicatur. intelligendum est hic ꝙ hec tria scilicet aliqua dici uniuoce aut secundum rationem: uel ideam unicam idem significant iuxta platonicam doctrinam. itaꝗ uno posito: alia ponuntur. & uno destructo: alia destruuntur. dicit ergo primo ex his uero que supradiximus dubitatio quedam sub apparet hoc est modo aliquo apparet. occasio uero huius dubitationis est quoniam sermo habebatur hoc est fiebat de bono uniuerso. i. oĩ. itaꝗ cũ de bonis oĩbus hic sermo factus sit: occurrit dubitatio q̃lr bona dicãtur aut qđ ide est q̃lr nomẽ boni de cũctis bonis dicatᷣ. Et q̃ nos. ostendit ꝙ nõ dicantᷣ oĩa mo unico. & dicit & illa bona q̃ nos ꝑpᷣ seipsa apetimus atꝗ opta-

mus secundum speciem unam idest modum unum dicuntur. illa uero bona q̄ efficiũt aut custodiunt hec scilicet bona propter se optabilia aut prohibent contraria scilicet istorum propter se optabilium dicũtur intellige bona propter illa scilicet propter se optabilia. & modo alio. idest distinto. ex his infert intentum dicens constat ergo bifariam dici bona: scilicet alia propter seipsa alia uero propter illa. scilicet que sunt propter seipsa. sunt itaq; bona aliqua propter se apperibilia: alia uero utilia que nec apperibilia sunt nisi in q̄ntum in bona propter se referuntur scilicet tanq̄m eorũ effectiua aut conseruatiua aut contrariorũ prohibitiua. & ex his satis ē manifestum ꝙ uniuersa bona nõ dicantur secundum unam ideam. illa enim que secundum ideam unam dicuntur: nec bifariam nec modo quouis multifariã dici possunt. ipse namq; plato concedebat secũdum unam atq; eãdem rationem dici, que secũdum ideam unam diceretur.

¶ Que ergo propter se bona sunt ab utilibus separantes consideremus si secũdum unam dicantur ydeam. Sed que ponenda sunt propter se bona: an quot sola licet quis persequitur ueluti sapere uidere: & uoluptates quidam & honores. Nam hec & si propter alia persequamur tamẽ & propter seipsa ĩ bonis quis reponat, an nihil aliud quicq̄ preterq̄ ydeã. Itaq; superflua spes erit Sin autem & hec sunt propter se bona eadem in cunctis rationẽ boni extare oportebit: queãdmodũ albedinis in niue: & cerusa honoris aũt & prudẽtie & uoluptatis alie atq; diuerse sũt rationes que bona sunt. Non est ergo bonum cõmune aliquid secũdũ unã ydeã.

quod uero philosophus dixit & que nos ꝓpter seipsa appetimus atq; optamus secundum eãdem speciem dicuntur: intellige hoc dictum esse prout hec bona ad utilia bona comparantur nõ autem inter se. est enim modus generalis esse propter se optabilia in quo omnia cõueniunt & per quem a bonis utilibus differũt. si tamen illa inter se compararentur (ut iam patebit) non unius sed alterius atq; alterius sunt rationis. Sequitur illa pars. ¶ Que ergo. in qua ostendit ꝙ nec etiã bona propter se dicantur secundum ideam aut rationem unam & primo intentum premittens dicit que ergo propter se bona sunt nos separantes a bonis utilibus cõsideremus si idest an secundum unam dicantur ideam hoc est igitur philosophi propositum considerare, an bona propter se optabilia dicantur secũdum ideam & rationem unam. hoc uero sic prosequitur primo questionẽ proponit cuius duo sunt membra & utrumq; prosequitur dicit ergo primo interrogando sed que ponenda sunt propter se bona: quasi dicat sed quero que sint ponenda ꝓpter se bona: an intellige esse dicemus. quot idest quecunq; bona quis idest aliquis persequitur idest prosequitur licet idest quãuis sola idest solitaria sint & ab aliis precisa ueluti sapere uidere & uoluptates quedam scilicet honeste aut saltem que non sunt ĩ honeste & honores. & addit rationem cur hec propter se bona dicantur. nam & si. i. q̄muis nos aliquando prosequamur idest prosequamur hec propter aliud: & tamẽ qs idest aliquis reponat idest reponere poterit in bonis idest inter bona, propter se ipsa. & continuo philosophus ponit aliud questionis membrum dicens an nihil idest non aliud quicquã preter ideam: intellige ponendum erit bonum propter se hec sunt igitur questionis membra quorum secundum philosophus primo prosequitur dicens itaq; superflua idest uana erit. species idest idea: ĩtellige si nihil aliud preter ideam ponatur esse bonum propter se. ponebatur enim a platone idea imago ad cuius similitudinem essent alia producta. illa uero imago cui nulla sunt similia: est superflua & uana. talis quidem esset idea si nulla alia preter ideam essent bona preter se ipsa. esset nã ꝙ exemplar & imago ad cuius similitudinem nulla essent producta. hoc igitur excluso: prosequitur aliud membrum dicens sin autem hec scilicet prefacta sint propter se bona subaudi secũdum eãdem ideam: opportebit stare eãdem rõnem boni ĩ cũctis. qđ exemplo illustrius faciens dicit quemadmodũ in niue & cerusa. subaudi eadem est ratio albi. continuo istud consequens destruit. ostendit itaq; illorum bonorum non esse

unam ratiunem dicens honoris autem & prudentié & uolupẗatis alie atq; diuerſe sūt rationes. & quia aliquis forte crederet ꝙ loqueretur de propriis ratioībus: hac de cauſa addidit qua bona ſunt. quaſi diceret nō ſolum habent rationes diuerſas in quātum talia ſunt: ſed etiam in quātum bona ſunt: honor eni bonom eſt in quātum premium aut ſignum uirtutis dicitur. prudentia uero ideo bona eſt quia ratioīs pratice eſt perfectio aut quia ad finem bonum eſt conſiliatiua. uoluptas autem bonum erit in quantum uirtutis operationi tanq̄m eius inſeparabilis proprietas inheret. patet igitur ex his ꝙ bona nō ſint dicta ſecūdū modū platonicū. itaq; nomē boni nec de uniuerſis bonis nec de his que prupter ſe dici poterit ſecundū modū platonicū: hoc eſt uniuoce & ſecundū ideam atq; rationē unam.

¶ Quem admodum ergo dicuntur neq; enim ſimilia uidentur his que fortuito equiuoca ſunt. Sed uidelicet ex eo quia ab uno ſunt aut quia ad unum cuncta conterminantur uel potius ſecundum anologiam Vt enim in corpore uiſus in anima mens. Et aliud certe in alio.

¶ Quēadmodū ergo dicitur. in qua phs uiſo ꝙ bona nō dicantur ſecūdum modū platonicū: determinat qualiter dicantur ſecundū ueritatem. & primo interrogando intentum proponit dicens quēadmodum ideſt qualiter ergo dicuntur? q.ſi dicat cum ita ſit ꝙ bona nō dicantur ſecundū modū platonicum: uidendum eſt qualiter dicantur. ſcilicet an equiuoce an potius anologice dicta ſint. hác queſtionem phs determinans inquit nec enim ideſt certe ſimilia uidentur his que sūt equiuoca fortuito. cuiuſmodi ſunt illa quorum uox eſt una: ratio uero diuerſa nec unum nec ad aliquod unum reſpectū habentia. talem quidē modum bona nō uidentur habere. ſed inquit ariſtoteles uidelicet ideſt certe ex eo ideſt ob id bona dicuntur qa ab uno ſcilicet bonitatis principio ſunt. aut quia cuncta bona ad unum ſcilicet finē conterminant ideſt ſimul habent terminū. uel putius dicuntur ſecundū anulogiam ideſt ſimilem cōparationē. eſt quidem anologia ſimilis comparatio aut cōparatōnum ſimilitudo. ut duorum ad unum & mille ad quingenta eſt ſimilis cumparatio ꝓpterea ꝙ utrobi eſt dupla proportio. & hoc modo ſe uidentur bona habere. ut enī in corpore ſe habet uiſus: in anima mens ſe uidetur habere. quēadmodū enī in corpore nihil eſt uiſu excellentius. ſic etiam in anima nihil mente eminentius reperitur. eodēq; modo aliud bonum ſe habebit in alio. intelligenda ſunt hic tria. primo ꝙ uoces de rebus dicuntur trifariā. uno modo ſic ꝙ uox & ratio ſit una. & hec ē uniuocatio que ſm̄ phm ſeptimo phicorū in ſola ſpecie athoma proprie reperitur. alio modo dicūtur uoces de rebus ſic ꝙ uox ſit una rationes uero ſint diuerſe nec res ad unum referantur nec ad diuerſa ſecundū eandem relationē. talia ſunt equiuoca fortuitu. que licet in cunctis orationis partibus reperiantur: frequentius tamē occurrunt in nominibus propriis locorum animaliū & hominū. euenit enī frequentius ut eadem uox ſit fortuitu impoſita diuerſis locis aut animalibus uel hominibus. & hac de cauſa fortuito equiuoca sūt dicta. eſt enī forte fortuna ut uox eadem apud diuerſos pro rebus diuerſis accipiatur. tertio modo dicuntur uoces de rebus ſic ꝙ res iſe ad unū referantur ſiue illud unum ſit principiū ſiue finis ſiue aliud quicq̄ nō differt. uel per hoc ꝙ ad diuerſa referūtur ſecundū eandem relationē. itaq; modus iſte duos includit modos. in primo attenditur unitas termini in ſecundo unitas relationis. primo modo arma uehiculū & alia quā plura dicuntur militaria per hoc ꝙ referuntur ad unum ſcilicet militem. res etiā innumere ſana dicuntur per hoc ꝙ in ſanitatem referuntur. bona quoq; poſſent hoc modo dici per hoc ſcilicet ꝙ in principium unum a quo oriuntur uel in finem unum in quem tendunt referuntur. ariſtoteli tamen uidetur magis placere ꝙ dicantur modo ſecundo ſcilicet per hoc ꝙ in diuerſa ſecundum eandem relationem referantur. nomen itaq; boni de cunctis bonis dicitur non ſecundum unitatem rationis nec termini ſed relationis. hoc modo ariſtoteles in duodecimo methaphiſice eadē dicit eē principia in cunctis generibus. sūt eī in quolibet genere tria principia. & quēadmodum ī genere uno ſe hn̄t tria: ſic ut inqt alia tria ſe hn̄t in genere ſuo. & itē alia tria in alio. ſecundo notandum ꝙ hoc nomen anologia bifariam ſumitur. uno modo eſt nomē cōmune ad omnia dicta per relationem ad unum uel ad diuerſa ſecundum relationē eā

dem.hoc modo sumitur a philosopho anologia quando dicit sana & entia per anologiam dici.alio modo dicitur anologia proprie quando aliqua referũtur in diuersa secundum relationem unam hoc est similem.& hoc modo sumitur hic a philosopho cũ dicat bona potius per anologiam dici.itaq anologia potest esse & nomẽ generis & nomen speciei.quando est nomen generis analoga dicuntur que ad unum uel ad diuersa secundum eandem relationem referuntur.quando uero est nomẽ speciei:ea solum modo dicuntur anologa que ad diuersa secundũ eandẽ relationem referuntur.tertio est hic notandum ꝙ aliqui de nostris etiam contra philosophũ asserunt ens unum &

Sed hec fortasse nunc relinquẽda sunt.Nã ea trite discutere alterius esset philosophie magis:similiter autem & de ydea. Si enim unum quiddam est quod cõmuniter de omnibus dicatur bonum aut separabile aliquid per se clarum est id nõ esse tale quod ab homine agi uel possideri queat.Nunc autem tale aliquid queritur. At forte uideri potest alicui melius esse id ipsum cognoscere gratia illorum bonorum que agi possideriq possunt.Nam si hoc tanquam exemplar habuerimus magis intelligemus que nobis sunt bona intelligẽtes uero adipiscemur. Hec uerba suasionẽ cõtinẽt q̃n

bonum predicari de rebus uniuoce.que autem sint & quãtum ualeant horum rationes pertractare nos simul cum aristotele in locum alium scilicet methaphisicam differimus.uolo tamen te scire ꝙ illum dictum aristotelicum bona dicuntur per anologiam hoc est per eandem relationem ad diuersa licet facile sit dictu difficile tamẽ intellectu.nemo quidem de nostris fuit qui illud ad uniuersa bona applicuerit:ego quoq id tibi intelligẽdum relinquo. Sed hec fortasse nunc relinquenda sunt. hec est quinta ac ultima pars principalis huius capituli in qua ostẽdit ꝙ etiam si esset idea:nõ pertineret ad propositum: ut scilicet secundũ eam esset querenda felicitas.& diuiditur hec pars trifariam.primo ostendit propositum.secundo ponit responsionẽ quam aliquis posset dare. tertio ipsam excludit.secunda ibi At forte uideri potest.tertia ibi Hec uerba.dicit ergo primo sed fortasse nunc relinquenda sunt hec scilicet qualiter uoces de rebus ac bona dicantur.nã ea trite hoc ẽ perfecte discutere esset magis philosophie alterius scilicet methaphisice similiter autem de idea boni consideratio nõ est propria huic intentioni. & huius rationem assignat.si idest q̃muis enim unum quoddã bonũ est idest sit quod de omibus bonis cõmuniter dicatur aut sit aliquid per se existens separabile hoc est ab aliis bonis separatum: clarum est id nõ esse tale quod ab homine agi uel possideri queat.nũc autem aliquid tale queritur.scilicet quod ab homine agi uel possideri queat. intelligenda sunt hic duo primo ex his esse plus q̃m manifestum nisi quis ineptire uelit ꝙ aristoteles in principio libri quando proposuit omnis ars omnisq doctrina & etiã cũ addidit quapropter bene ostenderunt sũmum bonum quod omnia appetũt:nõ loquebatur de bono uniuersi separato a sensibilibus.at per hoc ab homine.loquebatur igitur de sũmo bono humano quod ab homine agi uel possideri queat secundo notandũ ꝙ hec ratio ab aristotele hic addita ẽ propter cauillatores qui forte sicut de facto sũt uellent substinere bonorum esse unam ideam.aduersus quos hic phs dicit ꝙ etiam si esset talis idea:nõ esset id bonum quod hic querimus.bonum eĩm quod hic queritur esse debet tale quod ab homine agi uel possideri queat.illa uero coniunctio uel nõ disiunctiue sed copulatiue tenetur.etiam illud aduerbium nunc pro hic teneri uidetur.sm ei priscianũ aduerbia tẽporalia pro localibus ponũtur & nõ ecõtra. Ac forte.In q̃ ponit aliquorũ ad hãc rõnem cauillationẽ.& dicit at forte uideri potest alicui.s.cauillatori melius ẽe cognoscere id ipm.s.sepatũ bonũ gr̃a illorũ bonorũ q̃ agi possiderique possũt.nã diceret ille cauillator si hoc bonũ sepatũ habuerimus tanq̃ exẽplar:magis intelligemus que nobis sunt bona.intelligentes autem adipiscemur. stat itaq cauillatorum ratio in hoc ꝙ illam ideam boni cognoscere semper est utile ut per eam tã q̃m p bonorũ imagine bona cognoscamus.& cognita pseqũmur. Hec uerba suasionẽ in qua bifariã excludit cauillationẽ prefactã.secũda ibi Nec uero.dicit ergo primo hec

uerba suasionē continēt quādam.sed uidētur dissonare.i.nō cōuenire scientiis opati uis.nam oms ille quidē scientie opatiue bonū quoddā affectantes.i.bonū quoddā in-tendētes & qd' deest homini perquirētes:pretermittūt cognitionē huius boni separa ti.atqui idest certe tantū ac tale auxiliū a cunctis artificibus ignorari nec perquiri ab surdū esset.itaq; si illius boni separati cognitio ad operationem cōferret:nō fuisset pre termissa a cūctis artificibus. Nec uero apparet.in qua secūdo oñdit illā cauillatio-nem stare nō posse.hec ratio uidetur differre a prima per hoc ꝙ prima sumitur ab eo quod in artibus cūctis fieri uidemus hec uero est rei natura sumit.dicit ergo nec ue-ro apparet qd cōferat textori aut fabro ad artē suā.i. ad opationē sue artis. si sciuitit quid sit bonū ipm.s.separatum aut quid.i.cur medicus uel dux exercitus fuerit.i.erit peritior: si ideā ipam contemplatus sit.qd' sic probat nec ei medicus uidet considerare sanitatē modo isto scilicet separatā & uniuersalem sed hoīs sanitatē.imo forte hu-ius hoc est hoīs indiuidui.nam singulis.i. singularibus medet uel dic singulis.i.omibus diui-sim ac discrete medetur.stat ita ꝙ ratio in hoc opationes sūt cir ca sēsibilia particularia id autē bonū est separatū & uniuersale nihil igitur eius cognitio con-feret ad operandum. sequi autē uidetur per hoc ꝙ exemplar de bet esse ꝓportionatū rei fien de atq; de his quidem satis.

Vrsus uero ad id quod q̄-rimus.postq̄ philosophus determinauit quid esset felici-tas secundum aliorum opinio-nes: hic incipit determinare qd sit felicitas secūdum ueritatem hoc uero capitulum quartum ē de conditionibus felicitatisque quasi omnibus sunt manifeste. & diuiditur trifariam.primo po-nit ultimum finem esse sūmum bonum. secundo ibi Sed conan dum est. ponit conditiones feli citatis. tertio ibi Perfectū ergo cōcludit felicitatis generalē diffinitionē.i prima parte tāgit quattuor.primo cōtinu at dicta dicēdis inquies.rursus uero redeamus ad id bonum quod querimus.i.de quo querere intendimus quid tandē sit.& dixit tandē ut ostenderet hanc quam inferet eē ultimā sententiā de felicitate hoc est de quidditate seu diffinitione felicitatis. Vi-detur enim.ponit & ostendit in artibus diuersis esse diuersa bona & inquid uidetur enim aliud bonum existere in alia mensa atq; arte.i.pro quia aliud quidē est bonū in medecina aliud in re militari aliud item in aliis artibus.& illa cōiunctio eni nō cau-saliter sed pro certe aut cōplectiue hic ponitur.itē illud in alia mensa dictū esse uide tur per merhaphorā.ut artes mēsas dixerit.i qbus sicut in diuersis mensis bona diuer sa proponuntur. Quid ergo in singulis.ostedit quid in omni arte sit bonum.& pro cedit interrogando dicens quid ergo in singulis artibus erit bonum? ad hanc questio nem respondens ait nonne idest certe id cuius gratia cetera fiunt. intellige est bo-num in singulis artibus. uel potest illud nonne esse due dictiones. & tunc

dam sed scientiis dissonare uidentur.Nam il-le quidem omnes bonum affectantes.& quod deest perquirentes cognitionem huius preter-mittunt atqui tantum ac tale auxilium a cun-ctis artificibus ignorari neq; perquiri absur-dum esset. Neq; uero apparet quid confe-rat textori aut fabro ad artem suam si sciuerit quid ipsum sit bonum aut quid medicus aut dux peritior fuerit.si ydeam ipsam contempla tus sit.Neq; enim isto modo sanitatem consi-derare uidetur medicus sed hominis sanitatē ymo forte huius nam singulis medetur ac de his quidem satis.

Vrsus uero ad id quod querimus bo-num quid tandem sit redeamus. Vi-detur enim aliud in alia mensa atq; arte existe-re.si quidem aliud in medicina aliud in re mi litari aliud item in aliis. Quid ergo in sin-gulis erit bonum nōne id cuius gratia fiūt ce tera.est autem hoc in medicina sanitas:i re mi litari uictoria:in architectura edificium item in alio aliud in omni deniq; actu: & instituto id quod finis est nam huius gratia cetera fiūt.

sic legitur[ne.i. nūquid nō erit id gr̄a cuius cetera fiūt? q̄si dicat nō est dubiū quim id
fit.est autem,hoc idest tale bonum in medecina sanitas. in re militari uictoria.i archi
tectura edefitiū.item in alio.s.genere artis aliud erit bonū. & in omni deniq̧ actu &
instituto.i.proposito id quod est finis.intellige est eorū bonū.quod sic probat nā cete
ra fiūt gratia huius.s.finis.id uero gratia cuius cetera fiūt bonū esse dicebamus.ibi.
Quare si unus.ex his infert ultimū finē esse sūmū bonū qd' est feliciras.& inqt q̄re
si unus aliqs finis est oīm agibiliū hoc est rerū hūanarū:i agēdo.i.i opando:id esset sū
mū bonū.s.nobis id bonū agentibus.uel dic id.i.ille cette finis esset sūmū bonū i a-
gēdo.i.in agibilibus hoc est iter agibilia.itelligendo p agibilia res hūanas q̄ ab hoīe
fiūt[siue illa sint actus[siue habitus.& inqt sin aūt plures sint fines agibiliū:plura eēt
sūma bona.certe sermo trāscendens.i.unū eorū pteriens:reeidit i idē hoc est i unū.si
cut eīm i medecina ceterisq̧ rebus unicus ē finis:sic etiā erit i hoīe qui ppter nature
unitatē unicū finem hr̄e debet.ex his duo notātur.prīo q̧ finis ultimus[siue sūmū bo
nū bifariā sumit.prīo in genere aliquo urpote i medicina[alio modo absolute i toto
genete agibiliū.prīo modo esse poterūt plures fines ulrimi[atq̧ multiplex sūmum bo
nū.ut i medecina sanitas.in re militari uictoria.in alio itē aliud.sumēdo uero finē ul

Quare si un⁹ aliqs oīm agibiliū finis ē id
certe eēt sūmum i agēdo bonū Sin aūt plures
plr̄a trāscēdēs certe in idē recidit sermo. Sed
conādū est etiā magis hoc declarat. Cū ergo
cōstet plures eē fines & quosdā exhis aliorum
gr̄a expeti ceu diuicias fistulas oīaq; instrumē
ta patet nō cūctos eē pfectos ad qd' optimū sit
perfectum esse cōstat Quare si unū aliquid &
solū perfectū est id certe esset quod queritur.
Sin plura id quod eorum perfectissimum est.
Perfectius autē dicim⁹ id quod propter se
expetibile q̄ id quod propter aliud & id quod
nunq̄ propter aliud q̄ ea que ppter se & ppter

timū absolute i toro genere agi
biliū nō est nisi unicus finis ul-
timus.qui bonū sūmū[ac felici-
tas hūana dicit.nō nūq̄ etiā bo-
nū humanū nūcupat.sicut finis
cuiusq̧ artis bonū artis appella
tur.secūdo notat falsā esse doc-
trinā quorūdā nō satis aristote
lem itelligentiū[q dicūt duas eē
hoīs felicitates.s.praticā & con
templatiuā. est aūt hoc expresse
cōtra id qd' a phō hic determiat
sed,de hoc libro decimo atq̧ po
lithicorū septimo apertius trac
tabitur.ubi phs determiat hoīs
finem ultimū esse sapientie opa
tionem.cetere quidem uirtutes
nō sunt felicitatis effectiue[sed
tātūmodo ad felicitatē dispositi
ue.sapiētia itaq̧ sola est boni ciuilis effectiua. Sed conādū est etiā. hec est,secūda ps
principalis huius capituli in qua duas ponir conditiones felicitatis.secunda ibi uide-
tur aūt.prima itaq̧ conditio est q̧ sit bonum perfectum.pro cuius intellectu conside-
randum est q̧ prout traditur decimo methaphisice perfectum est extra quod nihil est.
ille itaq̧ finis perfectus erit ultra quem alius finis esse non poterit:hoc hito: ueio ad
litteram in qua tria facit primo inrentum ptemittens inquit sed cognandum est eti-
am hoc scilicet q̧ dictum est de fine ultimo magis declarare:inquirendo scilicet con-
ditiones que requiruntur ad ultimum finem.ibi. Cum ergo.ostendit q̧ non omnis
finis esse poterit bonum quod hic queritur.& ait cum ergo constet plures esse fines[
& quosdam ex his aliorum gratia experi(ceu diuicias[fistulas[omniaq̧ instrumenta)
patet non cunctos fines esse perfectos.ad quod optimum sit idest esse debet cuiusmo-
di est illud quod hic querimus constat esse perfectum.quare si unum aliquid & solum
perfectum est:id cette esset bonum quod queritur.sin plura: id quod corum perfectis
simum est.quasi dicat non omnis finis erit bonum quod hic queritur[sed si inter fi-
nes est unum aliquid & solum perfectum:id certe erit bonum quod hic querimus.ad
uertendum quod licet diuicie[& fistule[& omnia organa ad aliud ordinentur: tamen
esse poterunt fines aliquorū.diuicie quidem sunt finis questuarie. fistule uero[& om
nia organa fines sunt artis factiue fistularum[aut organorum. ibi. Perfectius au-
tem.ostendit q̧ felicitas sit bonum simpliciter perfectū.& dicit pfectius autē dicimus
id qd' ppter se expetibile ē q̄m id quod ppter aliud.& id qd' nunq̄ ppter aliud quā ea

que propter se & ꝑpter alia expetūtur. simplr̄ quidē id perfectū dicimus qd̄ semꝑ ꝑp-
ter se expetendū est|nec unq̄ ꝑpter aliud. hec ē pria argumentatiōis ꝑpoio. sub q̄ aliā
subsumit dicens|felicitas aūt que. s. est bonū qd̄ hic q̄rimus uidetur esse maxime talis.
Erit igit̄ felicitas bonū simplr̄ perfectū. & hoc ē qd̄ hic pricipalr̄ intēdebat. ꝙ uero fe-
licitas sit maxīe ꝑpter se expetibilis nec unq̄ ꝑpter aliud phs sic probat|nā eā quidē sē-
per ꝑpter se ipām|nec unq̄ ꝑpter aliud expetimus. honorē uero & uolūtatē & mentē|
atq̧ oēm uirtutē tū ꝑpter se ipa expetimus|tū ꝑpt̄ felicitatē. ꝑ illa nāq̧ beatos nos fo-
re credimus. ipām uero felicitatē nec ꝑpter illā|nec oīno ꝑpter aliud quispiā expetit.
circa uim & naturā terminorū sūt duo intelligēda. prīo ꝙ bonū pfectū bifariā dicit̄.
uno modo fm̄ quid. & sic oīe bonū qd̄ ꝑpter se expetit̄ etiā si aliqn̄ ꝑpter aliud sit ex-
petibile dici poterit bonū pfectū. alio modo dr̄ pfectū bonū simplr̄. & sic id solūmodo
est bonū pfectū qd̄ semꝑ ꝑpter
se nec unq̄ ꝑpter aliud expetit̄.
secūdo notādū circa illud talis
aūt felicitas maxīe uidet̄ esse: ꝙ
illud aduerbiū maxime poterit
teneri exclusiue: & tūc erit sen-
sus ꝙ sola felicitas & nihil ali-
ud uidet̄ esse talis: uel poterit te-
neri pro manifestissime: ut sic e-
rit sensus felicitas aūt talis esse
uidetur esse maxime. i. manifes-
tissime. cuius probatio ī promp-
tu sequit̄ ibi nanq̧ eam quidem
ubi utrāq̧ partē exclusiue ꝑbat.
prīo ꝙ felicitas ꝑpter se & nūq̄
ꝑpter aliud expetetur. secundo
ostendit ꝙ nulla alia sint huius-
modi. Sequitur illa pars. Vi-
detur aūt. in qua ponit secundā
felicitatis ꝑprietatē. est itaq̧ ꝑ-
prietas ista ꝙ felicitas eē debet
bonū per se sufficiēs. & diuidit̄
trifariā. primo exponit quid ꝑ-
tinet ad sufficiētiā. secundo ibi
Sufficiēs aūt per se: exponit qd
sit bonū ꝑ se sufficiēs. tertio ibi
Insuper oīm: manifestat rationē per se sufficiētie quātū ad hoc qd̄ dr̄ per se. ī pria pte
tria uidet̄ tāgere. & dicit prīo|uidet̄ aūt ex sufficientia probari idē. s. ꝙ nō oīs finis sit
bonū qd̄ hic querimus. perfectū eī bonū per se sufficiēs uidet̄ esse. bonū quidē pfectū
& per se sufficiēs differūt solū fm̄ rationē. perfectū eī dr̄ in quātum ꝑpter se nec unq̄
ꝑpter aliud expetit̄. per se uero sufficiēs dr̄ in quātū uitā facit per se optabilē|ac nul-
lius indignā. ibi. Sufficiēs aūt dicimus. exponit quid ad sufficientiā pertineat. & in-
quit sufficiēs aūt dicimus|nō sibi soli uitā solitariā uiuēti: sed parentibus & gnatis &
uxori & amicis|& etiā ciuibus. huius ultimi rōnē assignat dicēs|quādo. i. quia homo
natura est ciuilis. hoc ē aptus ex natura ut ī societate ciuili uiuat. erit itaq̧ bonū suffi-
ciēs illud qd̄ sufficiētiā prestat illi cui inest|& parētibus & filiis & amicis| ac etiā ciui-
bus. sic ut pro loco & tēpore auxilia|& cōsilia prebere his ualeat. ibi. Sumēdus est.
respōdet tacite questioni q̄ ex his dictis orit̄. posset eī aliqs querere an illa sufficiētia
se extēdat ad filios filiorū|& amicos amicorū. ad hoc respōdet phs dicēs & in his aūt
. s. parētibus|filiis & amicis sumēdus est quidā terminus. cuius causā assignat|ne si ad
natos natorū & amicos amicorū extēdat̄: ī īfinitū fiat ꝑcessus. īfinitis uero nemo pot̄
sed sufficere. & sic nemo eēt felix. sed de hoc cōsiderādū erit alias. i. ī alio loco. s. ut ali-
qui ītelligūt ī economica ul' ī polithica. mihi qdē uidet̄ ꝙ hoc faciat ī octauo & nono
ethicorū ubi de multitudīe amicorū determīat. Sequit̄ illa ps. Sufficiēs aūt. in q̄ ex-
ponit qd sit bonū per se sufficiēs. dicit quoq̧ tale bonū esse felicitatē|qd̄ hic pricipalr̄

alia expetūtur Et simplr̄ quidē id perfectū qd̄
semꝑ per se expetendū est nec unq̄ ꝑpter aliud
talis aūt felicitas maxime uidetur eē Nam eā
quidē semꝑ ꝑpter seipām nec unq̄ ꝑpter ali-
ud expetim⁹ Honorē uero & uolūtatē & men-
tē atq̧ oēm uirtutē tū ꝑpter se ipā expetimus
tū ꝑpter felicitatē ꝑ illa nā ꝑ beatos fore nos
credimus Ipām uero felicitatē neq̧ ꝑpter illā
neq̧ oīno ꝑpter aliud quisq̄ expetit. Videt̄
aūt & ex sufficiētia idē probari Perfectū eīm
bonū per se sufficiēs uidetur esse. Sufficiēs
aūt dicimus nō sibi soli uitā solitariā uiuenti
sed parētibus & gnatis & uxori & amicis & ci-
uibus etiā qm̄ natura homo ciuilis est. Su-
mēdus est tamē in his quidē terminus ne si ad
gnatos gnatorū & amicos amicorū extēdat̄ in
infinitū fiat progressus Sed de hoc alias consi-
derandū erit. Sufficiēs aūt ꝑ se ponim⁹ qd̄

intēdebat. dicit ergo nos aūt ponimus bonū per se sufficiens quod uel idest etiam aut uel idest q̄muis solum idest solitariū sit: prestat uitā sufficientē & optabilē ac nullius rei indignam: huiusmodi hoc est talem putamus esse felicitatē. hoc enim uniuersi fere homines de felicitate putant. quod uero uniuersi homines putāt: falsum esse neqt cum id nō a se sed nature ductu putauerint. erit igitur felicitas bonū per se sufficiēs quod hic intēdebamus. Insuper omniū. in qua exponit rationē per se sufficiētie q̄n tum ad hoc ꝙ dicitur per se. pro cuius intellectu considerandū ꝙ per se sufficiens bonum bifariā dicitur. uno modo sic ꝙ nō possit recipere bonitas augmentū. & hoc modo humana felicitas nō est bonū per se sufficiēs. nam sic unus homo nō esset alio felicior. itaqȝ nomē felix cōparationē nō reciperet. quod falsū est. sicut enim uirtus aliaqȝ bona augeri possūt: sic etiā huius uite felicitas. alio modo dicitur bonum per se sufficiēs non sic ꝙ augmentū bonitatis nō recipiat: sed quia per se solitarie sumtū uitā humanā prestat nullius indiguā. & hoc ē quod plis dicit insuper autē subaudi nos putamus felicitatē nō cōnumeratam idest nō coniunctā alicui alteri bonorū esse maxime oīm bonorū expetibilē. nam si cōnumeretur idest coniungat̄ alicui alteri bonorū: clarū est eum minimo bonorū. s. coniunctā: magis esse expetendā: cum sit accumulatio idest cōgregatio bonorum: quidqd adiungit̄: idest q̄nticunqȝ sit id bonum quod felicitati adiungitur. in bonis autem idest inter bona semper maius sit expetendum. erit itaqȝ illud aggregatū maius bonū at per hoc expetibilius. patet igitur qualiter a philosopho intelligitur illud per se: quando dicitur felicitas est bonum per se sufficiens. & loquitur semper de felicitate huius uite. nō autem alterius de qua nihil aut ꝑparū cognoscere potuit. Perfectum ergo. hec est ultima pars istius capituli in qua ex prefactis concludit felicitatis quādam cōmunem diffinitionem. sunt enim tria de felicitate hic determinata. primo dictum est ꝙ sit agibilium ultimus finis. secūdo ꝙ sit bonum perfectum. tertio ꝙ sit per se sufficiens. ex his itaqȝ tribus colligitur cōmunis ac prima felicitatis diffinitio. dicit ergo perfectum ergo quidā idest quoddā & sufficiēs per se uidetur esse felicitas agibilium finis existens. & per agibilia ut iam dixeram intelligere uidetur res humanas in finem ordinatas quecunqȝ ille sint.

solum uitā sufficientē & optabilē & nulliꝰ indiguā prestat Huiusmodi aūt putamus esse felicitatē. Insuper oīum maxime expetibilē nō cōnumeratā Nam si cōnumeretur clarū est cum minimo bonorū magis esse expetendā cū bonorū accumulatio sit quicqd adiūgitur In bonis autē semp maius sit expetendū. Perfectū ergo quidē & sufficiēs per se uidetur eē felicitas agibilium finis existens.

Nim uero felicitatē esse sūmum bonū manifestū ē Sed qd ipa felicitas sit planius delucidari queritur. Forsā uero id fiet

Nimuero felicitatem esse sūmum. hoc est capitulū quintū quod bifariam diuiditur. prima pars est de speciali felicitatis diffinitione. secunda pars ostendit qd & qualitet post hac sit considerandū. secunda ibi Et sūmum quidē bonum. prima ps duas continet partes. primo inquirit genus felicitatis. secundo differentias. secunda ibi quod si opus. in prima parte facit quattuor. primo intentum premittit. secūdo ibi forsitam. ostendit ꝙ hominis operatio sit felicitas. tertio ibi utrum igitur. ostendit ꝙ hominis sit aliqua propria operatio. quarto ibi quid igitur hoc. ostēdit que sit hominis operatio. dicit ergo primo enimuero idest certe felicitatem esse sūmum bonū: manifestum est scilicet ex dictis in capitulo precedenti. uel dic manifestum est scilicet ꝑ seipm. itaqȝ de hoc nemo fere ambigit. sed quid ipa felicitas sit: planius dilucidari q̄ritur. i. queri debet: uel dic querit̄. i. desideratur dilucidari planius quid ipa felicitas sit. primus tamē intellectus uidet̄ uerior. hoc itaqȝ est aristotelis institutū ōndere plane qd ipa felicitas sit. Forsitā uero. ōndit ꝙ opatio hoīs sit eius felicitas & dicit forsitā uero si opus. i. opatio hoīs deprehēdat̄: id fiet: hoc ē dilucidabit̄ qd felicitas sit. illud aduerbiū forsā nihil hic opatur preter hoc ꝙ ē locutioīs tēperamentū. est itaqȝ in hac parte aristotelis conclusio ꝙ hoīs opatio sit eius sūma perfectio ac felicitas. quod

ſi opus hominis deprehēdatur. Vt eī tibicino & ſtatuario cunctiſq; artificib9 ac omnino oībus his quorū eſt aliquod opus atq; actio in opere ipſo bonū & bene uidetur eſſe *Sic etiā* homini ſiquidē eius aliquod opus eſt. Vtrum igitur fabri & ſutoris aliqua opa ſunt & actus hominis uero nullū eſt opus ſed ad nihil agēdum narus eſt.. An quēadmodū & oculi & manus & pedis ac ſingulorū mēbrorū aliqđ eſt opus ſic & hominis preter hec omnia aliquod opus poni debet. Quid igitur hoc tādem erit Nam uiuere quidem cōmune uideť

ſic probat. ut eīm tibicini & ſtatuario cunctiſq; artificibus ac oīno omnibus his quorum eſt aliquod opus atq; actio bonū & bene uidetur eſſe ideſt conſiſtere in opere ipſo ſic etiam & homini: intellige bonū & bene hominis uidetur eſſe ideſt conſiſtere ī eius opere. ſi quidē eius aliquod eſt opus: hoc ē dum tamē hominis ſit aliqua operatio. hec eſt itaq; ariſtotelis ratio cuius aſſūptum tanq̄ per ſe notū ſupponit. eſt enim per ſe notum oīum rerū quarū eſt opus: aliquod earū ſūmum bonum eſſe in opere: hoc eſt eſſe illudmet opus. actio uero & opus hic pro eodē ſumuntur. eodēq; modo bonū & bene idem dicūt. intelligenda ſunt hic duo. unū ſit ꝙ ſicut ariſtoteles in opere cuiuſq; eius ſūmum bonū conſiſtere dixit: ſic & cicero in officio proprio ſūmam rerū perfectionē conſtituit. differūt itaq; nō in re ſed in noīe. ut quod ariſtoteles opus propriū dixerit ciceroī offitiū appellare magis placuit. hoc enī apud latinos facilius intelligitur: ſicut forte illud apud grecos. ſecūdo notādū ꝙ de opere aut officio cuiuſq; pſone ſcientia moralis cōſiderat ſolū in genere: legalis uero in ſpecie determinat que & qualia officio cuiuſq; perſone cōueniant: ut exempli gratia dicamus de officio regis militis epiſcopi aut archiepiſcopi que ad horū officia in ſpecie pertineāt: non motalis ſed legalis conſiderat. de officiis uero rerū naturaliū nō pratice ſed ſpeculatiue ſunt diſcipline. Vtrū igitur. ī qua bifatiā oſtēdit ꝙ hoīs ſit aliqua operatio propria. ſecūda ibi An quēadmodū. dicit ergo primo interrogādo utrū igitur fabri & ſutoris opera aliq̄ ſūt & actus: hominis uero nullū opus eſt ſed ad nihil agendū uatus eſt: quaſi dicat manifeſtum eſt ꝙ ſicut illorū ſūt opera ꝓpria: ſic & hoīs. & quēadmodū illa ad aliquid agēdum ſunt nata: ſic etiam & homo ad aliquid agendū natus ē: alioquim daremus ꝙ artis entia maioris eſſent dignitatis ac perfectionis: q̄m nature entia. & cum entia nature ſint ex arte diuina: melius res ex humana q̄m ex diuina arte eſſent ordinate. ſeq̄retur itē ꝙ ea que homini accidūt eſſent magis perfecta q̄m homo ipſe. ne igitur hec & huiuſmodi cōcedamus: fatendū eſt hoīs eſſe aliquā operationē. cauſa uero propter quā cuiuſq; rei ſit operatio ꝓpria eſt quia unūquodq; ſiue naturale ſiue artificiale eſt per aliquā formā que ē principiū alicuius operationis. unde fit ut ſicut unaqueq; res habet propriū eſſe per ſuam formā: ita etiā propriā operationē. An quēadmodum. ponit ſecundā rationē. & procedit etiā interrogādo. dicit igitur an quēadmodū & oculi & manus & pedis ac ſingulorū mēbrorum aliquod eſt opus ideſt operatio: ſic etiam & hominis preter hec omnia ideſt preter opera horū oīum aliquod opus poni debet: quaſi dicat manifeſtū eſt quod ſicut ſingulorū mēbrorū eſt aliquod opus ꝓprium ſic & hominis erit aliquod opus propriū. alias ſequeretur ꝙ partes eēnt perfectiores q̄m totum. fatendū eſt igitur ut prios: ꝙ hominis ſit aliquod opus propriū: quod iuxta ciceronē hominis officiū appellatur. demonſtrata eſt itaq; concluſio ex his que homini accidunt atq; ex mēbris ipſius. Quid igitur. in qua inquirit que ſit hominis ꝓpria operatio. dictū eſt aūt ꝙ rei cuiuſq; propria operatio eſt que ei cōpetit ſecūdum ſuā formā. forma uero hominis eſt aīa cuius actus eſt uiuere. nō quidē ſecundū ꝙ uiuere eſt eē uiuētis ut in ſecūdo de anima ſed ſecūdū ꝙ uiuere dicitur aliquod opus uiuentis: puta ſentire intelligere & ſimilia. manifeſtum eſt itaq; ꝙ in aliquo opere uite cōſiſtit feliciras ſed quia opera uite multifariā dicūtur: inquirit phs in quo ipſorū cōſiſtat. & primo queſtionem proponit dicens hoc. ſ. opus hoīs propriū quid tandē erit? quaſi dicat nō ſatis eſt manifeſtū quid ſit illud hominis opus. quod patet nam uiuere quidē cōmune uidetur etiam plantis. at nos quetimus opus hominis ꝓptium. igitur

sequestranda idest separanda uel distinguēda est uita uegetatiua intellige ab opere aut uita hominis. accipiuntur itaq; a phō hic uiuere & uegetatiua uita pro eodem. probat etiam ꝙ uita sensitiua nō sit opus hoīs dicens sensitiua est quedā uita sequēs scilicet uegetatiuā. hanc etiam scilicet sensitiuā constat esse cōmunem boui & equo & omni animanti hoc est animali. unde sequitur ꝙ hec nō erit opus hominis. cum hoīs opus nulli alii quā homini cōuenire queat. post has uero duas uitas solū relinquitur uita operatiua secundū rationē. que quidē uita ꝓpria est homini. nam homo spēm sortitur per hoc ꝙ ē rationalis. hec etiam uita rationalis bifariā dicitur ꝓpterea ꝙ ratio est duplex. est enim ratio quedā que per se intelligit: & hec est intellectus. alia ē ratio que nō intelligit sed intelligēti obedit: & hec ratio est appetitus ratio dictus quia rationi obedit. harū uero rōnum principalior est illa que p se intelligit. nam quod per se principalius dicitur: quā id quod per aliud. at per hoc uita illius rationis que per se intelligit est excellentior quā uita eius ratiois que intelligenti obedit. hoc est igitur quod aristoteles dicit cū inquit restat ergo post uitas scilicet prenominatas quedā scilicet uita operatiua rationē habētis: hoc est eius partis anime q̄ rōnē habet: atq; huius scilicet partis rationalis partim. i. pars quedā est: ut idest tanquā uel q̄si rationi obediens. partim hoc est pars altera est. ut idest tanquā uel quasi habens scilicet rationem atq; intelligens. prima itaq; pars est appetitus qui ratio dicitur in quantum rationi obedit. ratio uero secunda est ipē intellectus qui ex eo ꝙ per se ratiocinatur & intelligit per se ratio dicitur. appetitus uero quia non ob aliud ratio dicitur nisi quia rationi obedit nō per se sed per aliud ratio dicitur. at per hoc uita & opus eius rationis que per se intelligit est felicitas. & hoc est ꝙ philosophus dicit cum uero & hec scilicet uita rationalis dicatur dupplicitet scilicet eius rationis que per se intelligit & illius que intelligenti obedit: ponenda est scilicet felicitas uel opus hominis illa uita que dicitur secūdū actionem idest que est eius partis que agit & intelligit. nam hec scilicet uita uidetur principalius dici. cum sit intellige eius rationis que principalior dicitur. ex hac philosophi sententia tria notantur. primo ꝙ in sanitate pulcritudine corporis proceritate & aliis huiusmodi: felicitas consistere non potest. omīa enim hec sunt cōmunia & ad uitam uegetatiuam pertinentia. secundo notatur in cognitione aut sensus uoluptate non esse felicitatem. sunt etiam hec cōmuuia atq; uite sensitiue. tertio notatur ꝙ in opere appetitus ratione regulati quātacunq; uirtute poleat: humana felicitas consistere non poterit. est enim ut inquit aristoteles intellectus principalior ratio quam appetitus. at per hoc eius quoq; opus erit excellentius. ex quo etiam posset accipi ꝙ felicitas consistit in operatione intellectus speculatiui magis quam in operatione pratici. ut enim libro decimo demonstrabitur intellectus speculatiuus est principalior ac excellentior quam praticus. sola quidem uita speculatiua est in qua absolute summum bonnm ac felicitas consistere potest. quod infra demonstrandum relinquimus. Q̄d si est opus hominis. hec est secunda pars principalis prime partis. in qua duas felicitatis inuestigat differentias. secunda ibi Et preterea in uita perfecta. intendit itaq; phs hic demonstrare ꝙ felicitas uel opus hominis sit operatio secundum uirtutem optimam. & primo interrogando resumit genus felicitatis dicens ꝙ pro sed si pro an. ueluti si dicat. sed an est opus hominis animi operatio secundum rationem uel non sine ratione? quasi dicat manifestum est ex prefactis ꝙ opus hominis est animi operatio secundum rationem uel nō sine ratione. hoc est itaq; felicitatis genus quod hic tanquā diffinitionis principium resumitur. & ad addit phs illud non sine ratione propter

etiam plantis At nos propriū querimus Seq̄s tranda est igitur uegetatiua uita Sequēs autē sensitiua quedam Hanc etiam boui & equo & omni animanti cōmunē esse constat Restat ergo operatiua quedā rationē habentis atq; huius partim ut rationi obediens partim ut habens atq; intelligens Cum uero & hec dupliciter dicatur ponenda est illa que secundum rationem dicitur Nam principalius hec dici uidetur. Quod si opus est hominis animi operatio secundum rationem uel nō sine rōne.

opus appetitus rōne regulati. Idē autē.probat ꝙ idem fit opus hois & uiri studiosi hoc est uirtuosi excellentia uirtutis ad opus adiuncta.est quidē usitatū apud aristotelem quod est bonū:studiosū appellare.itaq; uirtuosus studiosus appellatur.dicit ergo idē aūt opus esse dicimus generis huius.i.speciei alicuius atq; huius studiosi hoc ē indiuidui alicuius scilicet optimi.sumit itaq; genus hic pro specie.que in quātum ē cōmunis pluribus indiuiduis ab aristotele:in locis nō paucis genus dicitur.ut genus dicatur omne generale.id uero quod proposuit exemplo facit illustrius dicens ut citharedi & studiosi citharedi intellige idem opus esse dicimus. & simpl'r idest uniuersale hoc tenet in omnibus rerum speciebus.excellentia uirtutis hoc est dictione uel;conditione excellentiā uirtutis significante ad opus adiuncta.citharedi enim est citharā pulsare studiosi citharedi est citharā bene pulsare.itaq; illa dictio bene significat in loco isto uirtutis excellentiā.ex hoc igit uniuersali principio infertur ꝙ idem opus sit humane speciei & uiri studiosi excellētia uirtutis ad opus adiuncta. quod hic probare intendebat.alicui tamē uideretur illud aristotelicū principiū nō esse uerū.& duo propter hoc. primū erit quia nō uidetur ꝙ eadem sit operatio animalis & optimi animalis.secūdo quia citharedus est species studiosos uero citharedus est indiuiduū.& sic erunt aliqui citharedi etiam si nō sint studiosi.ad primū dicitur ꝙ ut iam dicebamus per genus spēm intelligit.de genere quidē qd' spēbus est cōmune r'a illa nō teneret uerū. cū ab animali longe alia sit hois operatio.qd' etiam aristotelē nō latuit demonstantē aliā esse uitā animātibus aliā homini.ad secundū dicitur ꝙ si detur aliquis studiosus citharedus ut pote socrates:erit magis cōmune citharedus q̄m socrates.nō tamē quia aliqui esse possint citharedi qui nō sint studiosi citharedi:sed quia plures alii pter socratē esse poterūt studiosi citharedi.quorū cuiuslibet idem erit opus cum opere citharedi.illi autē qui nō sunt studiosi ac optimi citharedi nō sunt citharedi nisi secundū quid.ꝙ si obicias aliquis ē malus citharedus:ergo est citharedus. hec puerilis obiectio peccat. comittit eī fallaciā secundū quid per hoc ꝙ ex parte ac re imperfecta infert rem integram ac perfectam.nō sunt itaq; citharedi nisi optimi ac perfecti citharedi. sed alia longe maior occurrit difficultas.si enim hec uera sunt:intensum & remissū nō erūt unius speciei Ad hoc dicitur ꝙ si intēsum & remissum eiusdem sint speciei:dictum philosophi hic nequaquā stare poterit.intensum itaq; & remissum esse unius speciei secundum tem nō est possibile:licet secundum nomē sepenumero unius credantur speciei.asciscuntur enim sepissime intensum & remissum sub nomine unius speciei.& hoc forte tum propter nominū penuriam tum etiam propter insensibilem differentiam. hec tamen omnia melius in decimo methaphice tractabunt ubi aristoteles illa sue philosophie maxima principia ponit contraria esse maxime distantia. nihilq; unius contrariorum esse in alio pter genus:quod utriq; cōmune est.esse itaq; ex adinuicem incomposita que omīa impossibile est esse uera:si intēsum & remissum unius sint speciei. nullum enim album remissum a nigro maxime distat.cum aliud scilicet albius magis a nigro distet.est etiam remisse album aliquid habens nigri secundū rem aut uirtutem.itaq; remisse album secundū rem aut uirturē cōpositū est ex nigro & albo.q̄ aristotelicis pceptionibus repugnant.dubitant etiam hic aliqui cur aristoteles hec maximū pōdus habentia ex quibus fere tota felicitatis pendet cognitio demonstrauerit solummodo per exempla.quod genus demonstrationis est infimum. primo enim ꝙ felicitas esset hominis opus non aliter quam exemplo docuit.eodemq; modo indicauit ꝙ hominis esset aliqua propria operatio.nūc etiam citharedi exemplo demonstrat ꝙ idem sit hominis opus & uiri studiosi.ad hoc dicitur ꝙ aristoteli forte(sicut in aliis nō paucis) nō occurrebat aliud genus demōstratiōis.uel dic & melius ꝙ licet exempla in se sint debiliora:nobis sunt efficacissima.doctrina uero fieri debet per nobis notiora ut in principio libri premiserat.& porissime habet hoc locum in scientia de moribus de q bus hic tractamus.patet itaq; ex his:ꝙ nō subtili sed grosso modo ac ueluti p figurā

Idem autem dicimus opus esse generis huius atq; huius studiosi ut cythatedi & studiosi cythatedi & simpliciter hoc in omnibus excellentia uirtutis ad opus adiuncta Cythatedi eni est cythatā pulsare studiosi bene pulsa-

hic ab aristotele ciuilia tractantur. Quod si ita. habito ꝙ idem, sit hominis opus & uiri studiosi ex hoc probat ꝙ hominis felicitas sit operatio secundū uirtutē. & inquit ꝙ pro sed si pro quia ueluti dixerit sed quia ita supple est ꝙ hominis & studiosi uiri excellentia uirtutis ad opus adiuncta eadem est operatio ut iam demonstratum uides hominis autem ut ex dictis patet ponimus uitam quādam hanc uero uitam esse actionem animi & operationem cum ratione demonstrauimus studiosi autem hoc est studiosi igitur uiri aut studiosi quidem uiri dicemus esse hoc scilicet actionem animi & operationem cum ratione bene & probe si enim est hominis operatio erit etiam uiri studiosi. singula autem bene secundū propriam uirtutem perficiūtur hoc est perfecte efficiuntur usq ad hanc partem pendet philosophi sententia hic uero intentum cōclu-

Quod si ita est hominis autē opus ponim⁹ uitam quādam hanc uero esse actionem animi & operationes cum ratione Studiosi autem uiri bene hec & probe Singula autem bene secū dum propriā uirtutē perficiuntur Si ita ē fit ut sūmum sit hominis bonum animi operatō secūdum uirtutē. Et si plures sint uirtutes secūdum optimā ac perfectissimā. Er preterea in uita perfecta Nam una quidem irundo non facit uer nec una dies eodē modo beatum & felicē nec una dies nec exiguū facit tēps

dit dicēs si ita est idest quia hec prefacta uera sunt: fit idest sequtur ut sūmum bonum hominis quod est eius felicitas sit animi operatio secūdum uirtutem. & hoc est quod hic concludere intēdebat. stat itaq ratio philosophi in hoc eadē est operatio hominis & studiosi uiri: excellentia uirtutis ad opus adiūcta: hominis autem operatio est animi operatio: erit igitur animi operatio bene & probe uiri studiosi operatio. bene uero & probe perficitur operatio secūdū uirtutem: igitur operatio hominis que est eius bonū sūmum erit operatio animi secundū uirtutē. idem uiderur hic phs intelligere per animū qđ prius per rationē. ut sic dicere operatio animi operatio rationis. Et si plures. dicit felicitatē esse operationē secundū uirtutē optimā. inquit igitur & si plures sint uirrutes: secundū optimā ac perfectissimā uirtutē felicitas erit operatio. q̄ aūt sit illa uirtus optima cuius opatio est felicitas: phs hic nō determinat: sed illud differt in decimū ethicorū ac septimū polithicorū: ubi de hac re nō parua ē inquisitio. aliqui tamē qui eos libros nunquā legere: aut minus bene intellexere: dicūt ꝙ illa optima uirtus cuius operatio est felicitas dicitur iustitia. alii dicūt ꝙ nulla ē una sed oēs uirtutes simul sūpte. sūt etiā qui dicūt ꝙ illa uirtus est prudētia. sed nihil horū cū dictis philosophi stare poterit. nō primū. qm̄ tūc operatio appetitus esset perfectissima. quod phs in locis nō paucis negat. ꝙ etiam nō sint oēs patet per hoc ꝙ expresse dixerit & si plures sint uirtutes: secundū optimā ac perfectissimā. ꝙ uero nō sit prudētia phs decimo ethicorum multifariā probat. hoc idē etiā demōstrat septimo polithicorū. itaq secūdū phm in locis prenominatis sola sapiētia est ea uirtus que. felicitatē effecit: alie uero uirtutes nō efficiūt sed disponūt. aduertēdū tamē ꝙ illi qui in opatione prudētie dicūt eē felicitatē ut phi dicta in cōcordiā reducāt: duas inepte distinguūt hominis felicitates scilicet ciuilē & cōtemplatiuā. de ciuili inquiunt determinatur in hoc libro de contēplatiua in decimo. hec uero inepta felicitatū distintio stare nō potest. si enī due essent hominis felicitates: cum felicitas sit ultimus finis: essēt duo ultimi fines. due quoq ꝓprie hominis opationes. at per hoc duo officia rei eiusdē. due itē uirtutes optime. hec omnia sūt impossibilia. & cōtra aristotelē qui horū cōtraria ut uides diffinierit. dicere uero ꝙ in libro primo determinetur de una felicitate & in decimo de alia est plane ineptire. cum in his libris prenomiatis de eadē felicitate tractetur. in primo quidem libro demōstrat phs quid sit secundū ueritatē ciuilis felicitas ostendēs tādem ꝙ sit animi opatio fm̄ uirtutē optimā i libro uero decimo ꝑquirit q̄ sit illa uirtus cuius felicitas ē opatio: determinās tādē ꝙ sit sapia. & dixi fm̄ ueritatē ciuilis: qm̄ de ciuili felicitate opīones fuerūt diuerse. alii eīm ī honore cōsistere putāt alii uero ī uirtute alii itē ī opatione prudētie. aristoteles aūt ī opatione sapie. qđ libro septīo polithicorū apertius demōstrauerat. ille uero primus qui phm dixerat de alia felicitate ī libro prīo

& de alia in decimo tractasse: prout ego puto id incōsiderate dixerit. & forte bene pastus ac melius potatus ab aliquo cui in hac parte cōplacere uoluit. Et preterea ī uita. in qua ponit secundā felicitatis differentiā. dicēs & preterea intellige esse debet talis animi opatio secundū uirtutē optimā in uita perfecta. i. tota uel dic tota. i. diuturna. qd̄ exēplo declarās ait nam una quidē irūdo nō facit hoc est nō ōdit uer. nec etiā dies clara & tēperata demōstrat esse tēpus uernale. eodē modo beatū & felicē nec una dies facit nec tēpus exiguū. debet itaq; felicitas esse cōtinua quātū presēs uita patitur patet igitur ex his quid sit felicitas. est enī animi opatio secūdū uirtutē optimā & in uita perfecta. Et sūmū quidē. hec est secūda pars principalis huius capituli in qua ōdit quid & qualr̄ post hac sit agēdū. secūda ibi meminisse aūt. in pria parte tangit

Et sūmū quidē bonū ita circūscripsisse sufficiat Nā fortasse prīo figurādū est postea uero pingendū. Videtur aūt cuiusq; eē illa q̄ bene circūscripta sūt peoducere & mēbratim

tria. prio pponit quid sit factū & quid restet agēdū dicēs & sūmū quidē bonu sufficiat ita circūscripsisse hoc est modo tali figurasse ul' quasi per figuram & imaginē ostēdisse quid tādē eēt. nā fortasse primo ē figurādum hoc est rei figurā formādū postea uero pingēdū. locutus est hic aristoteles metaphorice. quasi diceret sicut pictores primo rei figurā circunscribūt externis lineametis: postea uero pingūt ut sit rei perfecta imago: sic etiā faciendū fuit circa sūmum bonū. itaq; illa cōfusa & cōmunis diffinitio sumi boni est quedā felicitatis circūscriptio. ea uero que de sūmo bono in sequētibus dicentur erunt quedā felicitatis pictura. libro itaq; decimo huius negocii erit cōplementū: ubi determinate phs demonstrabit cuius uirtutis felicitas sit operatio. & ex his duo intelligūtur. primo quid de felicitate sit dictū & quid restet dicendū sunt quidē habita ea que ad eius pertinēt circunscriptionē. dicenda uero restant ea q̄ ad eius perfectā picturā attinent. secundo intelligitur id quod in prohemio predixerat. dicens q̄ si ita: annitendū id ipm quasi per figurā cōprehendere quid sit. itaq; qd̄ ibi promisit: hic adimpleuit quid felicitas esset circūscribēs. cum uero quid uirtus sit que & quot sint uirtutes & cuius uirtutis felicitas sit operatio cognouerimus pfecte: erit proculdubio felicitatis imago nō solū lineamētis circūscripta: uerū depicta & pducta atq; mēbratim perfecta. sicut enim imago perfecta rem cuius est imago perfecte significat: si illa de felicitate perfecta doctrinā ueram felicitatē perfecte presentabit. Videtur autē. assignat rationē eius quod dictū est dicens uidetur autē esse idest uidetur quidē esse cuiuis hominis illa que bene circūscripta sint producere: hoc ē pcul in ulteriorē perfectionē ducere ac mēbratim idest per mēbra ac paulatim perficere. hic etiā sicut prius metaphorice loquitur. ut dicat quēadmodū in his qui rerum figuras producunt cuiusq; in arte periti esse uidetur ut rem primo circunscriptam in ulteriorem perfectiunem perducat ac membratim hoc ē paulatim perficiat: sic etiam in doctrina que de sūmo bono traditur faciendum esse uidetur. & cum dixit uidetur autem: illa dictio autem nō copulatiue sed continuatiue uel subcontinuatiue teneri ut sit sensus uidetur autem idest uidetur quidem. & hic modus loquendi apud philosophum est usitatissimus. hoc etiam modo loquebatur supra cum dicebat studiosi autē uiri bene hoc at probe. sensus ut diximus erat studiosi quidē uiri bene hoc & probe. aliquando etiam illa dictio autem ponitur pro coniunctione subcontinuatiua scilicet pro quoniam aut pro quia. uel enim. & hoc etiam modo posset hic teneri quādo dicit uidetur aut cuiuis esse: ut sit sensus uidetur enim cuiuis esse illa que bene circunscripta sint producere ac membratim perficere. ibi Tempusq; horum. ponit id per quod homo ī tali inquisitione iuuetur. dicens & tempus est probus repertor atq; adiutor horum hoc est homo probe adiuuatur in reperiendo hec scilicet que addenda sunt ad rerum circunscriptiones. unde hoc est ex tempore: & artium facta sunt additamenta: cuiusq; enim hominis melius sentiētis uidetur esse quod desit adiūgere. intelligenda sunt hic tria. primo q̄ tempus per se ut quarto phisicorum traditur causa est obliuionis. si enim quis studere negligat: ex solo tempore in obliuionem perueniet earum rerū que prius sciuerat. in artibus tamē inueniēdis atq; augēdis tēpus dicitur adiutor per accidēs si eīm quis cōtinue ac lōgo tēpore studeat: nō pauca postea

intelliget que prius nō intellexerat. illa etiā que a predecessoribus imperfecte sūt ad inuenta a posteris partim augentur & partim meliora efficiuntur. secundo no. aduer ꝙ aristoteles hic cum dixerit cuiusq; enim est id quod desit adiūgere: satis expresse re prehendit obtrectatores inuidos mordaces qui ut canes mordere aut latrare nō uerē tur aduersus eos qui antiquorū scripta meliora efficiunt. ex eodem etiam fundamēto nō minus redarguuntur: qui antiquorū scripta tanq̄m diuina & a diis tradita colunt modernorū uero facta ut pote humana spernūt. notandū etiam ꝙ aristoteles usus est metonomia. tempus ei pro re temporali posuit. itaq; cum dixit tempus probus repertor est horum atq; adiutor: est sensus homo in reperiendo hec probe ac optime adiuuatur ex tempore. unde patet ꝙ nomē probus pro aduerbio probe & nomē illud repertor pro gerundio reperiēdo ponatur.

perficere. Tempusq; horū repertor atq; adiutor probus esse uidetur Unde artium facta sunt additamēta Cuiusq; enim est id quod desit adiungere. Meminisse autē oportet eorꝝ que supra diximus neq; exactā discussionē in omnibus eodē modo sed secundū subiectā materiā in singulis flagitare & in quātum disciplinę propriū sit. Nam faber quidē & geometra differenter rectū inquirūt Alter quantum ad opus utile ē Alter quid sit & quale cōtemplator enī ueritatis Eodē modo in aliis faciendum ne extra opera plura sint q̄m opera.

Neq; uero causā eodē modo in omnibꝰ requirendū Sed satis est in quibusdā bene ostensū esse quia sic est ueluti circa principia. Quia

Meminisse autē. hic ostendit qualiter uel quomodo sit prosequēdum id quod restat dicendum. & facit duo. primo proponit hoc in genere resumens id quod supra in prohemio dictum fuerat. secundo ibi nam faber manifestat illud in speciali. dicit ergo primo meminisse autem oportet eorū que supra diximus. hoc est oportet ad memoriā reducere ea que diximus supra in prohemio scilicet nec flagitare idest petere discussionē exactam eodem modo in omnibus: sed oportet flagitare in singulis discussionē secundū subiectam materiam. hoc est secundum subiecte materie conditionem & naturam. & in quātum est doctrine proprium. hoc ē proprietas & natura doctrine que circa talē uersatur materiam. Nam faber. in qua manifestat illud in speciali. & primo quantū ad id ꝙ in scientiis diuersis obseruatur. unde dicit probans id nam faber quidē erarius uel lignarius aut alius quiuis & geometra differenter rectū inquirunt. idest considerant. alter scilicet faber quantū ad opus utile est. alter scilicet geometra considerat quid rectū sit & quales. hoc est quales habeat proprietates. est enim geometra nō operator: sed ueritatis contēplator. eodem modo in aliis dicendū erit. cuius causam subdit dicens ne extra opera plura sint quā opera. quasi dicat sic de rebus considerandū uidetur ne extra opera hoc ē extranea & aliena a ꝑposito sint plura: quā opa de quibus ex proposito cōsideratur. unde nō modicū aberrāt illi qui in quolibet q̄libet tractare uolūt. sūt eī inepti quidā ī mathematica ciuilē & in ciuili mathematicā tractātes. de his hoībus erat ille quē nuꝑ dicebā de uniuersis rebus grāmatice rationē reddere. & piget me ꝙ eū nō pudet ꝑter hoc ineptū aliud maius facere. grāmaticā eī cū inepte doceat: de uniuersis rebus facit doctrinam itaq; eius discipuli uniuersas ī tēpore q̄m breui hn̄t disciplinas cū tamē nec grāmaticā nec ullā aliā satis habeāt. Nec uero causā. tāgit aliā diuersitatē q̄ attendit penes principiorū & eorū q̄ ex principiis secūtur differentiā. & ut mihi quidem uidetur sumitur hic a phō nec pro nō. & illud eodē modo pro itē uel etiā. ut sit sensus itē nō est requirendū. i. petendū causā in oībus: sed in quibusdā ueluti circa principia satis est bene ostēsū eē qa sic ē. i. ꝙ sic est. cuius causā subdit dicēs qa principiū ē primū. q̄si dicat principiū causā nō hēt ꝑpter id ꝙ est primū. primi quidē nō est causa. qm̄ alias ante primū eēt prius. & sic eēt in infinitū processus. in quolibet itaq; genere sciētie sūt aliqua prima principia: quorū nō sūt cause querēde. illa uero quorū cause queruntur nō principia: sed cōclusioēs dicūtur. patet igitur ex his ꝙ aliter principia & aliter cōclusiones sint demōstrāde. qđ hic phs dicere intēdebat. ut tā per ea q̄ in eadē scientia

tractātur q̄m per illa que in diuersis scientiis considerātur ostendet et ꝙ nō eodē mudo in omnibus esset flagitāda exacta discussio. & ut mihi quidē uidetur multifariā utitur hic cōiunctionibus superfluis. Principiorū aūt. tangit aliā diuersitatē q̄ attēditur penes principiorū inter se differentiā. dicit ergo principiorū aūt quedā prospiciuntur. i. cognoscuntur inductione: ut mathematica quedā sensu: sicut pricipia phica quedā consuetudine quadā: ut ciuilia. alia itē aliter. ut in artibus operatiuis quarū principia experimēto cognoscūtur. patet itaq̧ ex his ꝙ nō solū cōparando principia ad cōclusiones: sed etiā principia inter se nō eodē modo in omnibus ē flagiranda discussio. & hoc est ꝙ plis dicit cognandū est ut singula principiorū secundū naturā suā tractētur. i. considerentur. uel dic tractētur. i. tradātur uel doceantur. ex his patet ē nimis ineptū uele tradere discipulis uniuersa principia sensibiliter. cū solūmodo hoc habeat locū ī his disciplinis q̄ de rebus sensibilibus cōsiderāt. ī ceteris uero persuadendū est discipulos aliquādo rem imaginari preter sensibiles qualitates: ut ī mathematica & aliquādo id tale consuetudine probēt uel cōsiderēt: in his quibus fuerint assuefacti. multa hic de exemplis scribi possēt que discretis doctoribus relinquimus. sed cōtra hec opponitur. quoniā secundo libro posteriorū iuxta finem. & primo mataphiice. in sexto etiā ethicorū dicit oīa principia cōplexa inductione fieri nota. eisdē etiā locis dicit uniuersa principia cognosci per sensum. in principio quoq̧ posteriorū inquit oēm doctrinā oēmq̧ disciplinā ex sensu originē habuisse. ex quibus uidet̄ ꝙ principia nō diuersis ut inqt sed modo unico cognosci debeāt. ad hec dicimus uniuersa principia nota fieri īductione imediate experimēto uero mediate sēsu quidē remore & quātū ad primā originē in aliquibus tamē est nobis manifestius ꝙ inductiōe nota fiāt. ut ē plurimū in mathematica in phisicis uero discursus inductiuus ē nobis quasi impceptibilis ꝙ uero sēsu cognoscātur est fere omnibus notū. ut si dixeris oēm ignē esse calidū. ignē & aq̄m nō stare simul. in aliis aūt ut pote ciuilibus ꝙ principia cōsuetudine percipiātur est manifestū discursus uero inductius & experimentū nō ita apparēt. sūt etiā artes aliq̄ ut medicina & similes in quibus principia sumi experimēto nemo fere ambigit alia uero. s. ꝙ inductione & sensu cognoscātur: nō sūt tā manifesta. distinguit itaq̧ aristoteles hic modos cognoscēdi principia per ea q̄ in eorū cognitiōe manifestiora nobis reperiūtur. Et studēdū. ponit unū qđ in oībus sciētiis obseruādū uidetur. dicēs & studendū. i. cū sūma diligētia cōsiderandū est ut principia recte diffiniārur. hoc ē distingātur. uel dic diffiniārur. i. tractētur uel cōsiderētur. cuius causā subdit qa principia magnū hn̄t ad sequētia pcipiēda momētū: hoc ē ualorē potestatē aut uigorē. plus qdē q̄m dimidiū totius uidetur eē principiū in oī arte atq̧ sciētia. p hoc. s. ꝙ sequentia in pricipio uirtute ac potestate cōtinētur. & hoc ē qđ subdit qa multa ex his q̄ secunt̄ uidētur fieri pspicua. i. clara & manifesta p illud. s. principiū. sūt itaq̧ pricipia mole & q̄ntitate pua: uirtute qdē ac potestate maxīa. qđ ab aristotele ī locis nō paucis tradit̄. & ut mihi qdē uidet̄ illa cōiūctio eī cū dicit uidet̄ enī nō cāl'r sed cōplectie aut p qdē ponit̄. cū etiā dixit multaq̧: illa cōiūctio q̧ poni uidet̄ causal'r. s. pro quia.

uero primū & principiū est. Principiorū autē quedā in ductione prospiciuntur quedā sensu quedā consuetudine quadā alia item aliter Conandū est ut singula principiorū secundum naturam suā tractentur. Et studendū ut recte diffiniantur quia magnū ad sequētia habent momentū Videtur autē plusq̄m dimidium totius esse principium Multaq̧ ex his que queruntur per illud fieri conspicua.

§ Crutandum est igitur de ipa felicitate nō solum ex conclusione & rationibus sed ex his quoq̧ que de illa referuntur. Nam uero quidē omnia consonant falso autem cito

Crutādū ē igit̄ de ipa. hoc ē capl'm sextū in quo ex dictis aliorū de felicitate cōfirmat prefactā diffinitionē felicitatis. & cōtinet ptes q̄ttuor. in pria intētū eiusq̧ rōnē premittit. secūdo ostēdit ꝙ dictis suis de felicitate cōueniāt ea q̄ coiter a sapiētibus dicūtur. tertio ondit sue sn̄ie cōuenite ea ī quo oēs tā sapiētes q̄ insipientes

coīter cōueniūt.quatto demōstrat ꝙ etiā sue sñie cōueniant illa in quibus alii aliter dicūt.secūda ibi cū ergo.tertia ibi cōsonant quoq.q̄tta ibi cūcta etiā.dicit ergo prio scrutandū est igiť de ipa felicitate nō solū ex cōclusione & rōnibus: hoc est nō solū/se cūdū id qď de felicitate rōnibus cōcluditur:sed ex his quoq.i.secūdū ea quoq q̄ referūtur.i.ab aliis dicūtur de illa.s.felicitate.cuius causā subdit dicēs nā uero.i.ueritati quidē oīa.s.uera cōsonant.falso aūt.i.falsitati cito dissonat uerū.& huius causa est quia uero nihil poterit repugnare nisi eius cōtradictoriū aut id ex quo eius sequitur cōtradictoriū.ueri aūt cōtradictoriū necessario ē falsū.unde sequiť oīe qď uero dissonat:esse falsū.& oīa uera oī uero cōsonare.si ei uero repugnaret uero:duo cōtradictoria essēt uera.illud igitur cui aliqď uerū repugnat necessario est falsū.nec differt a

dissonat uerū. Cū ergo triplicitet diuidanť bona & alia externa dicātur alia animi & corporis bona animi principalissia dicim⁹ & maxime bona. Actus uero & opationes animales animi eē ponim⁹ Itaq recte quidē dicetur secundū hanc opinionē antiquam & a philosofantibus approbatam. Recte etiam q opationes quedam & actus fines esse perhibētur. Sic enim ex bonis animi non ex externis esset

quo uel ubi tale uerū sit dictū. illud aūt cui oīa uera sūt consona necessario est uerū. erit itaq uera aristotelis sententia de felicitate: si oia uera fuerint ei cōsona a quocūq & ubicūq talia dicta sint. qď aristoteles hic ostēdere pergit. & qm demonstrare ꝙ oīa uera sue sentētie sint consona esset ei impossibile:cū nemini oīa uera sint nota:inde est ꝙ solū discurret per ea q̄ ab aliis de felicitate uere dicūtur oñdēs oīa talia sue sentētie esse cōsona.ex his quoq simul cū hoc demōstrabitur nullā aliā opionē de felicitate posse cōstare.sūt ei uera nō pauca q̄ illis opionibus dissonāt. Cū ergo.hec ē secūda ps capľi in q̄ bifariā oñdit ꝙ dicta sapiētū de felicitate sue sñie sint cōsona. prio q̄ntū ad hoc ꝙ dicebatur felicitatē esse animi opationē.secūdo q̄ntū ad illud ꝙ finis & felicitas sit opatio & nō res opata.secūda ibi recte etiā dicit itaq prio cū ergo bona diuidanť tripliciter hoc est i tria bona specie differētia & alia externa dicantur:alia animi & alia bona corporis:animi bona pricipalissima dicimus ac maxie bona. actus uero & opationes animales in quibus felicitatē cōsistere dicebamus ponimus eē animi hoc est de rebus animi.ex his cōcludit phs intentū dicēs itaq sm hāc opionē antiquā & a phantibus approbatā:recte diceretur felicitatē esse animi opationē.hoc ei modo erit de maximis bonis qualis esse debet felicitas.hec tñ opio antiq̄ uera & a phantibus appbata nō erit cōsona illis qui felicitatē ponebāt de bonis externis aut corporis: cū talia nō sint maxima bona:felicitas aūt esse debeat de maximis bonis.circa litterā sūt aliq̄ intelligēda.prio ꝙ phs per aiales opationes intelligit animi opatioēs.ne tñ cōtinue bis poneret illū genitiuū animi:unū eorū cōuertit in adiectiuū aiales.itaq cū eēt dicēdū actus uero & opationes animi:animi esse ponimus:dixit actus uero & opationes animales:animi esse ponimus.secūdo notādū ꝙ bona externa dicūtur honores amici diuicie:q̄lescūq ille sint:siue mobiles siue imobiles.natales uľ artificiales.aiate aut inaiate.q̄ etia dicūť bona fortune: ppťea qa magis ex fortūa q̄m ex idustria pueniāt. bona uero corporis sūt robur sanitas pulcritudo hec & huiusmodi nałe itē bona dicunť eo ꝙ ex nała originē habeāt. bona qdē animi sūt sciētie & uirtutes earūq opatioēs. & hec pprie sūt hūana aut hoīs bona. q̄m hec tātū ab hoīe agūtur. & sicut animus melior ē corpore corpus etiā q̄m fortūa: sic & animi bona maxia fortūe minima corporis uero medioctia dñr. aduertēdū itē ꝙ aristoteľ. hic p hoc ꝙ dixit extna innuit aliā bonorū diuisionē.ut dicamus bonorū alia eē extna alia iterna.extna uero sint alia corpis alia fortūe. placet itē aliqbus bona corpis nec extna nec iterna sed iter utraq media apellare. Recte etiā.i q̄ idē oñdit q̄ntū ad id i quo dicebať opatiōs eē fines rerū & dicit recte etiā subaudi dicimus ꝙ opatiōs q̄dā.s.pprie & actus pibēť.i.danť eē fines.s.rerū.q̄si dicat recte etiā dicimus uľ dř ꝙ opatiōs sūt fines rerū. & nō aliq̄ res opate. itaq opationes & actus hic pro eodē dicūtur. illud aūt uerbū pibēť uim substantiui uerbi hře uidetur. ut sit sensus pibenť.i.datur hoc est dicere sūt. causam huius dicti subdit sic enim dicendo scilicet ꝙ finis sit opatio & nō res operata:esset idest eē pote

rit ex bonis animi & non externis.si quidem finis poneretur res facta uel operata & non operatio:non esser possibile fore de bonis animi.cum nulla res operata sit de bonis animi.& sic non esset de bonis maximis.at per hoc nec felicitas.cum omnis felicitas sit finis.patet igitur illud phiiorum dictum antiquũ ac uerum esse consonum aristotelis dictis de felicitate. Consonant quoq;.hec est tertia pats huius capituli ĩ qua ostendit ꝙ sue senrentie de felicitate sit consonum illud uerum in quo oms cõmuniter conueniunt.& dicit felicem hominẽ bene uiuere & bene agere quod dicitur idest conceditur fere ab omnibus.consonar quoq; huic scilicet sententie de felicitate.fere nãq; dicta est felicitas quedam uita & actio bona.dictum erat enim ꝙ felicitas esset animi operatio secundũ uirrutẽ.erit itaq; felicitas uita:cum omnis animi operatio sit uita.erir etiam bona:cum uirtutis operatio sit bona.& illa dictio fere nõ ut aliquid diminuat sed complectiue aut tanq̃m locutionis tẽperamentũ hic poni uidetur.uel dic fere idest quasi cum enĩ dicitur felicitas ẽ operatio animi:nõ dicitur expresse ꝙ est uita:sed fere idest quasi dicitur uita.propterea ꝙ oĩs animi operatio est uita.quo autẽ dixit quedã intellige secũdũ rõnem aut nõ sine ratione.non enĩ oĩs uita felicitas dicitur: sed ea solum que est secundũ rationẽm.

Cuncta etiam.hec est q̃rta ps capituli in qua ostẽdit sue sentẽtie esse cõsona illa in quibus alii aliter dicunt. & diuidiẽ hec pars trifariã.primo ponit intẽrum atq; opiones diuersas circa felicitatem.secundo assignat differentiã inter talia opinantes. tertio prosequitur de singulis ostendens in quo defficiant & in quo sue sententie sint consone.secunda ibi hec partim.tertia ibi illis ergo qui.dicit itaq; primo cuncta etiam que a diuersis circa felicitatem querũtur:constar adesse hoc est inesse aut inherere.uel dic adesse idest cõsonasse huic scilicet felicitati.uel dic huic scilicet sententie nostre de felicitate.& cõtinuo tangir opiniones quas inferius prosequitur dicens felicitas aliis esse uideẽ uirtus moralis aliis prudentia aliis sapientia quedam. aliis hominibus uidetur esse hec aut horũ aliquid cum uoluptate:aut nõ sine uoluptate.alii uero exretnã quoq; affluẽtiam circũplectuutur hoc est cum bonis prefactis adiungũtur.& cũ dicit nã aliis:illa dictio nam ut mihi uidetur nõ causaliter sed cõplectiue poniẽ. Hec partim.in qua ostẽdit q hoies q̃lia de ꝑdictis sint opinãtes.dicẽs multi hoc est plebei: aut populares uiles hoies & etiã antiqui rudiores ac minus bene de rebus iudicãres nulla fere alia preter sẽsibilia bona cognoscẽtes:dicũt hec prefacta parti hoc ẽ in parte.hi enĩ felicitati adiungũt sensus uoluptates ac bona externa.pauci uero & preclari uiri qui propter sui paucitatẽ pauci dicũtur:hec prefacta dicũt partim.i.in parte.dicũt enĩ isti felicitatẽ esse in uirtute.itaq; ut diximus eorũ aliqui esse credunt moralẽ uirrutem:alii intellectiuã.& horũ etiã aliqui prudentiã:alii uero sapiẽtiã. reducẽtur itaq; opiones ille ad duas opiones.s.sapienrũ & insipientũ.de quibus phs subdit quorũ neutros in totũ aberrare putandũ est.sed est credendũ assequi.i.dicere recta.i.uera pleraq; idest multa in aliquo hoc est in parte aliqua.tenetur itaq; illud ĩ aliquo expositiue ut dicat putandũ est istos dicere multa que multa sunt uera saltem pro aliqua parte.ita ut illorum multorũ quolibet sit uerum pro aliqua parte. Illis ergo.in qua ostendit prefactas opiniones sue sententie de felicitate cõsonate quãtũ ad illa ĩ quibus uerũ dixere.& oñdit hoc de ea opione q̃ felicitatẽ posuit ĩ uirtute.secũdo ibi horũ insup uita.idẽ ostendit de ea opione q̃ addidit uoluptatẽ.tertio ibi indiget tamẽ.de tertia que addi-

Consonat quoq; huic quod dicitur bene uiuere & bene agere felicem Fere nãq; bona quedam uita & bona actio dicta est. Cũcta etiã que circa felicitatẽ queruntur huic adesse cõstat.Nam aliis uirtus Aliis prudentia Aliis sapientia quedã esse uidetur.Aliis hec aut horũ aliquid cum uoluptate aut nõ sine uoluptate. Alii uero externãquoq; affluentiã circũplectũtur. Hec partim multi & antiqui parti pauci & preclari dicunt uiri quorũ neutros in totum aberrare putandum est.Sed in aliquo & pleraq; assequi recte. Illis ergo qui uirtutẽ omnem aut aliquam dicunt consonat sermo. Nam huius quidẽ est secundu ipam operatio.

dic bona externa.circa primū duo facit.primo ostendit ꝙ illa opinio sit cōsona sue sē
tentie.secundo ibi forte uero.ostendit ꝙ sua sententia sit melior.dicit ergo prio ser-
mo noster de felicitate uel dic sermo idest diffinitio a nobis tradita de felicitate: con
sonat illis qui felicitatē dicunt esse uirtutē oēm aut aliquā.cuius rōnem subdit nā fe
licitas aliquid est uirtutis huius:scilicet operatio secundū ipam uirtutē.per hoc ita-
qꝫ ꝙ felicitas ē aliquid uirtutis:consonat illis sermo felicitatis.illa uero cōiunctio er
go nō illatiue:sed complectiue aut incohatiue ponitur. Forte uero. in qua bifariā
ostendit ꝙ sua sentētia de felicitate fuerit melior.& primo per rōnem secundo ꝑ cō-
suetudines humanas ibi & quēadmodū.dicit ergo primo interrogādo sed forte non
modicū idest multū refert.i.differt:utrū in possessione uel in usu accipiatur idest po

Forte uero nō modicū refert utrū in posses
sione uel in usu optimū accipiatur:& in habi-
tu uel in actu:Fieri enī potest ut habitus exis-
tens nihil peragat boni ueluti in dormiente
seu aliter occioso sed in actu hoc fieri nequaq̄
potest agat enī necesse erit & quidē bene agat
Et quēadmodum in olimpia non optimi &
fortissimi sed qui certant coronantur nam eo
rum aliqui uincunt sic in uita bonorū & ho-
nestorū qui recte agunt cōpotes fiūt. Ho-
rū insuper uita ipa per se uoluptatē continet.

natur optimū:& utrum in actu
uel in habitu:quasi dicat planū
est multum ac maxime differre.
est enim longe melior usus q̄m
rei possessio. quod patet in cul-
telo ceterisqꝫ rebus externis in
quibus usus multo melior ē q̄m
possessio. cum usus finis sit pos
sessionis.ꝙ etiam actus sit meli
or q̄m habitus probat pl̄is dicēs
fieri enim potest ut habitus exi
stens nihil peragat boni.ueluti
in dormiente.seu aliter occioso
sed in actu nequaq̄ fieri potest
hoc:scilicet ꝙ nihil peragat bo
ni.agat enim necesse erit:& qui
dē necesse erit bene agat:intelli
ge si talis habitus sit uirtus de qua & gratia cuius hic sermo fuerat introductus.patet
itaqꝫ ex his ꝙ quātum differt usus a possessione & actus ab habitu: tantum deuiant a
ueritate qui felicitatem & optimum in uirtute esse dicunt. at per hoc tantum quoqꝫ
ab aristotele.& est aduertendum ꝙ illa dictio utrum non ponitur hic interrogatiue:
sed disiunctiue.est quidem usitata locutio quando sequitur disiunctiua coniunctio.il
lud utrum precedere.ut si dicas ad ornate dicendum nihil differt utrum albus uel ni
ger sit homo.itaqꝫ aristoteles cum hic interrogaret:nullam tamē interrogatiuam dic
tionem posuit.uel si magis placet:dici poterit ꝙ illa dictio utrum posita est a philoso
pho pro hac coniunctione quod.sed hoc in idem redit cum primo. sicut enim utrum
sic etiam quod poterit disiunctiue teneri.ut si dicas nihil differt quod legas uel non
legas.Sequitur illa pars. Et quēadmodū.in qua ostendit idem per humanas consue
tudines.& inquit & quēadmodū in olimpia que ut dicunt locus est in macedonia iux
ta montē olimpi nō coronātur optimi & fortissimi habitu sed illi qui actualiter cer-
tant.nam eorum certantiū aliqui uincunt & illi coronantur : & sic ut inquit in uita
bonorum & honestorum illi duntaxat qui recte agunt:fiunt compotes : hoc est opti-
mum assequentes.est enim compos ille cui res ad uotum succedunt.& quoniā illi so-
li res ad uotum succedum qui optimum assequitur:inde est ꝙ illi compotes dicuntur
qui optimum assequūtur.stat itaqꝫ ratio in hoc ꝙ sicut in olimpia nō datur bonum ul
timum olimpie quod bonum est corona nisi illis solis qui certant ac uincūt:sic etiam
ī humana nō datur ultimum ac optimū bonum humane uite nisi illis qui recte ac uir
tuose agunt.patet itaqꝫ ex hic ꝙ optimum non in habitu:sed in actu consistit. prop-
terea ꝙ premium non pro habitu sed pro actu solummodo conceditur. & est aduer-
tendum ꝙ illud nomen olimpias esse poterit tertie declinationis aut prime. ut dicas
olimpias.dis.uel olimpias.pie.& nomen hoc multifariam sumitur. aliquando enim
pro loco in macedonia iuxta montem olimpi ubi in iouis honorem de quinqꝫ in quin
que annos maxima celebrabatur festiuitas.aliquando olimpias dicitur ludi ibi facti.
tertio modo dicitur olimpias annorum quinqꝫ spacium ab una in aliam interceptum
& a philosopho hic sumi uidet olimpias in prima aut secunda significatiōe. Horū
insuper.hic ōdit in quo opinio q̄ uoluptatē adiūgit felicitati consonet sue sentētie.

& primo facit hoc. secundo ostendit in quo sibi & ueritati sit dissona. ibi nec eorum circa primũ tria facit. primo intentum proponit dicens insuper uita horum scilicet operantiũ secundũ uirtutem ipa per se continet uoluptatem. Nam uoluptatem. ostendit quod proposuit. & facit duo primo ostendit ꝙ in operatione uirtutis sit uoluptas secundo ꝙ hec sit potior aliis uoluptatibus. ibi multitudini ergo. dicit primo horum inq̃m uita ipa per se continet uoluptatem. nam uoluptatẽ suscipere est animalium. licet enim inanimata appetitum habeant: uoluptatem nõ suscipiunt. per quod innuitur ꝙ uoluptas sit animi operationum in quibus consistit felicitas. erit itaq̧ cuiuscunq̧ animalis & etiam hominis aliqua uoluptas. que autem sit illa i hominibus philosophus aperit dicens cuicunq̧ autem idest certe uel quidem uoluptari est id cuius amator dicitur hoc est in eo uoluptatem habet cuius amator dicitur. ut equus est uoluptati homini amatori equorum. & spectaculũ amatori spectaculorum. eodemq̧ modo iusta sunt uoluptati homini amatori iustorum & omnino ea que secundum uirtutem hoc est uirtuose operationes sunt uoluptati homini amatori taliũ scilicet que secundũ uirtutem aguntur Cum igitur felicitas sit operatio secũdum uirtutem: erit profecto felicitas uoluptati homini amatori operationũ secundũ uirtutem. quod hic aristoteles concludere intendebat: ut ostẽderet sue sententie de felicitate illam opinionem que felicitati uoluptatem adiungebat modo aliquo consonare. Sequitur illa pars. Multitudini. in qua ostendit uoluptatem secundum uirtutem esse naturalem at per hoc aliis uoluptatibus potiorẽ & ait multitudini ergo. hoc est uulgo seruili ac imperito & uili iocunda repugnãt. hoc est repugnantiam & contrarietatem in se habent: ob id quia non sunt talia scilicet iocunda natura hoc est per naturam: sed potius ex dispositione & natura eorum hominum quibus sunt iocunda. sunt quidem istorum aliqui quibus excessus uirtutis est iocundus. alii uero quibus deffectus. quo fit ut non omnia nec eadem uiciosa omnibus uiciosis hominibus sint iocunda. sed inquit probitatis amatoribus iocũda sunt ea que natura hoc est per naturam scilicet propriam sunt iocunda. huiusmodi quidem sunt actus secundum uirtutem: qui talibus uiris scilicet probitatis amatoribus sunt iocũdi: etiam per se ipsos. actus itaq̧ uirtutis est iocundus ex natura propria. uiciosus uero actus non ex natura propria: sed ex praua dispositione hominis uiciosi habet iocunditatem. quod apertius fiet in ea parte: sed & profecto bone & honeste. Sequitur illa pars. Nec eorum uita. in qua ostendit in quo prefacta opinio a ueritate defficiat. & primo intentum premittens: ait neq̧ uita eorum hominum: scilicet probitatis amatorum indiget uoluptate quasi adiuncta: idest apposita: sed ipsa in se ipsa habet uoluptatem. ibi Non est preterea. manifestat quod dixerat. circa quod tria facit. primo probat uirtuosam uitam in se uoluptatem habere. secundo ostendit actiones secũdũ uirtutẽ esse bonas & honestas ac dici maxime. ibi sed & ꝓfecto. tertio excludit a ꝓposito q̃ndã opionem ibi nec separatũ. dicit ergo prio nõ est preterea bonus q bonis: hoc est uirtuosis opibus non delectatur: hoc est delectabiliter uel cum delectione

Nam uoluptatem suscipere est animalium cuiq̧ autem uoluptati est id cuius amator dicitur ut equus amatori equorum & spectaculum amatoris spectaculorum eodemq̧ modo iusta amatori iustorum & omnino ea que secũdum uirtutem talium amatori. Multitudini ergo iocunda repugnant ob id quia natura talia non sunt. Probitatis uero amatoribus iocunda sunt natura iocunda huiusmodi autem sunt actus secundum uirtutem qui talib⁹ uiris etiam per seipos iocundi sunt. Neq̧ eorum uita indiget uoluptate quasi adiũcta sed in seipa habet uoluptatem. Non est preterea bonus qui bonis operibus non delectatur: nam neq̧ iustum dicet aliquis qui iustis neq̧ liberalem qui liberalibus non gaudeat & in aliis eodem modo hoc si ita est actiones secundum uirtutem per seipsas iocunde sunt.

nõ operatur. nam nec iustũ hominẽ aliquis dicet. idest dicere debet illum qui iustis operibus nõ gaudet idest cum gaudio facit. nec liberalem qui liberalibus nõ gaudet. & in aliis uirtutibus eodem modo se habet. hoc si ita est idest quia hoc ita est: actioẽs secũdum uirtutem per seipsas iocunde sunt. at per hoc felicitas cum sit operatio secũdum uirtutẽ: secũdum seipsam erit iocunda. quod hic aristoteles concludere intendebat aduersus eos qui felicitati externam uoluptatem adiungunt tanq̃m felicitas in se uoluptatem nõ habeat. intelligenda sunt hic duo. primo ꝙ illud aduerbium preterea complectiue ponitur. uľ dic & melius discretiue. ut sit sensus preterea idest preter ea que dicta sunt est aliud quod prefacta manifestat probat aut confirmat. secundo notandũ ꝙ ut libro secundo dicetur cum homo secũdum uirtutem incipit uiuere: uirtu

Sed & profecto bone & honeste & unaquaqꝫ earum maxime si studiosꝰ uir bene iudicat de ipsis iudicat aũt ut diximus optimũ ergo & pulcherrimũ & iocundissimum felicitas est.

Nec separantur ista secundũ epygrãma delіacum pulcherrimũ id quod iustissimũ optimum sospitalitatem habere iocundissimum re amata potiri hec enim optimis operationibus omnia insunt. eas uero aut earum unam que optima sit dicimus esse felicitatem.

tem nõ habet quousqꝫ iocunde cum delectatione & gaudio uirtuose operetur. bonitas autem qua homo formaliter est bonus dicitur uirtus. inde est ut nemo bonus dicatur: nisi qui bona cũ gaudio operatur. Sed & profecto. in qua ostẽdit ꝙ operationes secundũ uirtutẽ sint bone & honeste ac maxime dici & ponit ibi duas cõiunctiones quarum una superflue ponitur. dicit ergo & profecto operatioẽs secundũ uirtutẽ sũt bone & honeste. & unaqueqꝫ earũ. s. operationũ secũdum uirtutẽ dicitur maxime: hoc est si dicatur bona: dicitur maxime bona. & si pulcra: maxime pulcra. & si iocũda: maxime iocũda. qđ probãs inquit si studiosus uir bene iudicat de ipsis. hoc ẽ quia uirtuosus uir recte iudicat de ipsis. scilicet operibus secundũ uirtutẽ. iudicat autem ut diximus. scilicet ꝙ sint bone pulcre iocũde. & horũ unũquodqꝫ de eis dici maxime. & cum felicitas sit operatio secundũ uirtutẽ: ex his sequi uidetur ꝙ sit optimũ & pulcherrimũ & iocũdissimũ. intelligẽda sũt hic tria. primo ꝙ honestũ & pulcrum hic pro eodẽ sumuntur. pulcrũ enim in corporibus bene comẽsuratis primo repertum fuisse uidetur. & inde traductũ ad humanas operationes ratione comensuratas. itaqꝫ has operationes tanq̃m honore dignas honestas dicimus. secundo notandum ꝙ unaqueqꝫ operatio secundũ uirtutem dicitur maxime nõ absolute nec etiã ꝑ cõparatõnẽ ad alias uirtutũ operationes: sed per cõparationẽ solũmodo ad ea iocunda bona uel pulchra que nõ sunt honesta: uel ad ea que nec honesta nec inhonesta dicuntur. tertio est animaduertendũ ꝙ sicut se habet homo optime sanitatis circa cibos & potus & alia ad salutem corporis pertinentia. sic se habere dicitur uir optime probitatis circa ea que ad animi salutẽ attinẽt. illi itaqꝫ cibi ac potus & alia huiusmodi sana simpľr ac natura dicuntur: q̃ homo optĩe sanitatis iudicat eẽ talia. alia uero nõ sana simpľr nec natura sana dici debẽt: sed sana huic. s. homini discrasiato ac male disposito. eodemqꝫ modo se habent res que ad animi salutẽ attinẽt. ille enim bone pulchre ac iocunde dicuntur que a uiro optime probitatis talia iudicãtur. hec etiã natura talia dicuntur. alia uero, nec bona nec natura bona dici debẽt: sed bona huic. scilicet homini ĩ animo male disposito. Nec separatur. in qua quedam circa hec erronea excluditur opinio circa quod est considerandũ ꝙ in insula delos & ut dicunt in templo apollinis erat suꝑscriptio q̃dã dicens pulcherrimũ esse id qđ est iustissimũ. & optimũ eẽ hr̃e sospitatẽ ľ. sanitatẽ. iocũdissimũ eẽ dicebat re amata potiri. sed phs dicit ꝙ hec tria nõ diuersis sed uni cõueniũt. & hoc ẽ qđ inq̃t nec sepant. i. sepanda sũt ista ꝫm epigrãma hoc ẽ suꝑscriptũ deliacũ. i. delos ĩsule dicẽs eẽ pulcherrimũ id qđ ẽ iustissimũ. & optimũ eẽ dicebat hr̃e sospitatẽ. & iocũdissimũ potiri re amata. hec ei ĩq̃t oĩa ĩsũt optimis opatioĩbus. eas uero uľ earũ unã. s. illã q̃ optĩa sit eẽ dicimus felicitatẽ. ipa itaqꝫ felicitas unius uirtutis unica exñs: hẽt ĩ se hec tria. ẽ ei pulcherrĩa optĩa ac iocũdissĩa. qđ hic phs cõcludere itẽdebat aduersus eos q̃ illđ deliacũ epigrama scribũt aut scriptũ appbãt.

& dicitut quidē epigrāma ab epi supra & grāma grāmatos quod est linea. quasi supra scriprio lineis hoc est litteris producta. littere quidē linee dicūrur. & inde grāmatica secundū primā nominis originē dicitur sciētia de lineis scriptis. circa id uero qđ philosophus dicebat unā uoluptatē alreri repugnare poterit hic qs dubitare. sed huius solurionē in seprimū librū differimus. Indiget tamē ut uidetur. hic accedit phs ad eam opionem quc felicitati adiiigebat bona externa in quibus putabar felicitarē principaliter consistere. & circa hoc rria facir. primo ostēdit felicirarē indigere bonis externis que se habent ut felicitaris instrumenta. secundo idem facit de his bonis que se habent ut exornantia. ibi Quedā eriam. tertio infert id in quo prefacta opinio ueritati consonet & causam propter quā a ueritate defficiat. ibi ut ergo. dicir ergo primo & tamē feliciras ut uidetur idest ur ē manifestū indiget bonis externis. cuius rationē subdit dicens impossibile nāq; ē aut cerre nō facile preclara ab eo homine agi: cui desunt exteriores facultates. & hoc iterum pbans inquit multa enim per amicos per diuicias per ciuilem potentiam quasi per instrumenta quedam fiunt. sunt itaq; oīa prefacta felicitatis non partes sed instrumenta. Quedā etiā in qua ostendit felicitarem indigere bonis que se habent ad eā ur exornantia. & ait quedā etiā bona si desint : beatitudinē maculant saltem quātum ad hominum opinionē: ueluti nobilitas soboles forma hoc est pulcritudo. huius rationē assignans inquit nō satis enim ad felicitatē habilis est homo penitus deformis, nec inobilis nec is qui solus & sine ptole sit. & forte minus si cui idest alicui filii aut amici sunt mali: aut si cui boni forenr inrerierunt. hec itaq; omnia felicitari sunt necessaria non ut eius partes: sed tanquā eam exornantia. & hoc saltem quantum ad hominum opinionem. ii enim felix in aiiorum oculis uideri debet placidus respiendens ac beatus: oportet adesse omnia prefacta. nec est inconueuiens quod aristoteles quedam inter utraq; cōnumerauerit. uniuersa enim bona que sunt felicitaris instrumenta sunt etiam exornantia sed non econtra. utrum uero sir possibile eē felicem sine huiusmodi bonis ad sequentem pertinet tractatum. Sequitur illa pars. Vt ergo in qua ex dictis infert id in quo prefacta opinio ueritati consonet & causam proprer quam a ueritate deffecerit. & ait ut ergo diximus addenda uidetur felicirati prosperitas huiusmodi hoc est talium bonorum: non tamen sunt addenda tanquam feliciratis pattes: sed tanquam instrumenta uel exornantia. & inquit quāobrem in eodem collocant quidam bonam fortunam ac feliciratem. quidam uero coliocant uirrurem & feliciratem in eodem. quasi dicat quia huiusmodi prosperiras qoe bona dicitur fortuna est feiicitati addenda: hine est ꝙ aliqui non porenres distinguere inrer felicitatem & eius instrumenra uei decorantia: coilocant in eodem bonam forrunam & felicitarem credentes ꝙ felicitas principaliter consistat in bonis fortune que hic a philoiopho bona fortuna dicuntur. simili etiam de causa quia felicitas est aliquid uirtutis ex eo qđ est eius operario : alii putauerunt felicitatem esse uirtutem. de quibus philosophus antea dixerat.

Indiget tamē ut uidetut & bonis extetnis Impossibile nāq; est aut certe nō facile preclara ab eo agi cui desunt facultates multa enim per amicos per diuicias per ciuilē potentiam quasi per instrumēta quedā fiunt. Quedā etiam si desint beatitudinē maculāt: ueluti nobilitas soboles forma. Nō satis enim ad felicitatē habilis est homo penitus deformis neq; ignobilis neq; is qui solus & sine prole sit. Et forte multominus sicui mali sint filii aut amici aut si cum boni forent interierint. Vt ergo diximus addenda uidetur huiusmodi prosperitas Quāobrem in eodē collocant quidam bonam fortunam ac felicitatem quidam uero uirtutem.

I

Nde queritur utrũ per diſciplinã aut per aſſuetudinẽ uel alio quopiã modo per exercitiũ acquiri poſſit ut diuina aliqua ſorte fortunaqꝫ proueniat. Si ergo aliud qc quã deorũ eſt munus hominib⁹ datũ par ẽ felicitatẽ quoqꝫ donũ eſſe deorum ac tanto maxime humanarũ rerũ :quãto id preſtabilius eſt. Sed hoc forſam alterius cõſideratiõis magis ꝓprium eſſet. Videtur aũt & ſi nõ a diis miſſa ſed per uirtutẽ ac diſciplinam quãdam aut exercitationem proueniat tamen diuiniſſimorum eſſe. Nam uirtutis premium finiſq̃m optimum quidam & diuinum beatumqꝫ uidetur

Nde queritur utrũ per diſcipliã. hic incipit tertius tractatus in quo demõſtratur a quo & quãdo ſit felicitas. & cõtinet hic tractatus duo capl'a. ſecundũ incipit ibi nam frequẽtes. primũ capl'm duas cõtinet partes. in pria oſtẽdit q̃ ſit cauſa felicitatis in ſecũda a quibus perſonis excludatur. ſecũda ibi recte igitur. in prima parte duo facit. nam primo queſtionẽ proponit. ſecũdo eam multifariã arguit. ſecũda ibi ſi ergo. pro euidentia primi eſt cõſiderandũ ꝙ neceſſe eſt felicitatẽ procedere uel a cauſa per accidẽs & indeterminata: cuiuſmodi eſt fortuna & caſus: uel a cauſa per ſe & determinata: & hoc fieri poterit bifariã. aut enĩ a cauſa diuina: aut ab humana. a cauſa uero humana fit in nobis aliquid trifariã. uno modo per diſciplinam ut ſcientia. alio modo per aſſuetudinẽ ſicut moralis uirtus. tertio modo per aliqđ exercitiũ: ut militaris & alie huiuſmodi. proponit igitur queſtionẽ triũ mẽbrorũ quorũ primũ ad cauſas pertinet humanas dicẽs unde. i. quia ita eſt ꝙ aliqui in eodẽ collocãt felicitatẽ & bonã fortunã: alii item aliter dicẽtes. hac igitur de cauſa queritur utrũ felicitas adquiri poſſit per diſciplinã ſicut ſciẽtia. aut per aſſuetudinẽ ut adquiritur moralis uirtus. ul' alio quopiam modo per exercitiũ: ſicut militaris & alie ſimiles. uel inquit queritur utrũ proueniat aliqua diuina ſorte & fortuna. & cũ dicit fortunaqꝫ illa incletica dictio que: uidetur magis diiũctionis q̃m copulatiõis uim habere. uel dic ꝙ tenetur copulatiue reſumẽdo queſtionẽ hoc modo & queritur utrũ felicitas prouenit fortuna. hoc eſt a fortuna uel per fortunã. Sequitur illa pars. Si ergo. in qua proſequitur queſtionẽ prefactã. & primo arguẽdo ſecũdo ueritatẽ determinando. ſecunda ibi conſpicuũ eſt. circa primũ tria facit. primo arguit ex probabilibus ꝙ ſit maxime equum & iuſtũ felicitatẽ dactã eſſe hominibus a diis. ſecundo oſtendit rationabiliter dici felicitatẽ eẽ ex aliqua cauſa humana. tertio oſtendit eſſe intollerabile felicitatẽ a fortuna prouenire hoĩbus. ſecunda uidetur autẽ. tertia ibi ꝙ ſi melius eſt. & in principio prime partis ponitur hec cõiunctio ergo que nõ illatiue ſed incohatiue aut cõplectiue potius poni uidetur. dicit ergo ſi aliud quic quã munus eſt hoĩbus dactũ deorũ ideſt a diis: par ideſt iuſtum & equũ eſt: felicitatem quoqꝫ eſſe dõnum deorũ ideſt a diis dactum. & inquit ac tanto maxime ſubaudi eſt par hoc eſt iuſtũ felicitatem eſſe munus hoĩbus datum a diis: quãto id ſcilicet felicitas eſt preſtabilius rerũ humanarum ideſt inter res humanas. quanto enĩ aliquis effectus eſt excellentior: tanto ab altiori cauſa dependet. ſicut frenũ quod eſt ab arte frenorũ factiua. uictoria uero a re militari q̃ longe preſtabilior dicitur. igitur maximus effectus q̃lis ẽ felicitas: erit ex maxĩa ac ſuꝑma cauſa: ut pote adeo. qđ ãt aliqđ munus ſit hoĩbus a diis dactũ uideẽ ueriſſimile ꝑ hoc ꝙ ĩferiores ĩtellectus ſe hñt ad ſuꝑiores: ſicut corpora ĩferiora ſe hñt ad ſuꝑiora. recipit ãt hõ q̃nrũ ad corpus nõ pauca nec ꝑua beneficia a corporibus ſuꝑioribus. ſic igit uideẽ eẽ quoad ĩtellectũ. recipiet itaqꝫ a diis munus aliqđ. & tñ circa hoc phs nõ diucius ĩmoraẽ: ſed ingt hoc forſã eẽt magis ꝓpriũ altius cõſideratiõis. ſ. eius q̃ ab ariſtotele ĩ libro ſexto & undecimo theologia nũcupatur. a modernis uero methaphiſica. q̃ ſi cõplecta fuiſſet: hee & huiuſmodi q̃ſtiones ibi eẽnt ptractate. & tñ ut dicit ꝑuẽtus morte ariſtoteles nõ cõpleuerat metham. Videtur ãt. ĩ q̃ bifariã oñdit rõnabil'r dici felicitatẽ eẽ ex aliq̃ hũana cã. ſcđa ibi eẽt etiã. dicit ergo prio uideẽ ãt etſi. i. q̃uis nõ ſit felicitas hoĩbus miſſa a diis ſed ꝑ uirtutẽ ac diſciplinã q̃ndã aut exercitationẽ ꝓueiat: tñ eẽ diuiniſſiõrũ. i. de nuẽro excellẽtiſſimorũ ul' diuiniſſimorũ. i. diuiniſſimũ. hoc ẽ excellẽtiſſimũ. qđ ꝓbãs igt nã uirtutis ꝑmiũ & finis

uidetur esse optimū quidā idest quoddā & diuinum ac beatū. talis autem subaudi est feliciras. est enim uirrutis premium & finis. etit igitur oprimū quidam & diuinū ac bearum. stat itaq; aristorelis ratio in hoc esse oprimū & diuinum quidā ac bearum: est felicitatis. & tamē hoc ab ea nō rollitur: etiam si ponatur ex causa humana prouenire erir igirur satis rationabile dicere ꝙ ex hūana causa proueiat. & dicirur quidē felicitas diuinū per hoc ꝙ nos deo effecit maxime similes. uel dic usitatissimū esse apd' philosophū bona excellentissima diuina appellare. Esser etiam. probat idem alio modo dicens esset etiam feliciras ualde cōmune hoibus subaudi si ponatur prouenire ex aliqua causa humana. quod probans inquit cum intellige hoc modo per disciplinā q̄ndam ciuilē possit existere cunctis hoibus nō orbatis hoc est deffectuosis uel inhabiles aur inepti ad uirtutē recipiēdā: cuiusmodi sunt hoies frenetici aur apopletici & similes: erit itaq; rarionabilius dicere ꝙ felicitas proueniat ex causa hūana quā ex diuina. q̄m hoc modo erir cōmunis cunctis hoibus ad uirrutē nō orbatis. tamē illo modo nō prouenier cunctis nō orbatis ad uirtutē: etiā si operam darent ur fierent felices sed his hoibus tātū daretur esse felices quibus dii uelent felicitatē concedere. quod si esset: feliciras nō esset bonū uoluntariū: at ꝑ hoc nec laudabile. Quod si melius est. in qua bifariam ostendit nō esse rollerabile felicitatē prouenire ex forruna. secunda ibi maximā uero. dicit primo sed si melius est esse felicem hoc modo scilicet per causā diuinā uel humanā q̄m per fortunam: rationabile est sic se habere. hoc est hominē esse felicē per aliquā diuinā uel humanam causam & nō per fortunā. hoc aūt sic probat si pro quia uel quoniā. ut dicat ea de causa est hoc uerum: quia certe ea que secundū naturā sunt: hoc est entia nature ur idest quātum se possunt habere optime: sic sunt hoc est optime in quātum possunt se habent. similiter hoc est eodem modo se habent illa que fiunr secundū artē & oēm causam. ex his infert ac maxime secūdum causam optimā subaudi: erunt res facte optime in quātum possibile fuerir. & adde cum felicitas proueniat ex causa optima: eoꝙ optimus effectus nō nisi ex causa optima potest prouenire: erir profecto felicitas non per accidens non fortuitu non casu & contingenrer: sed certe per se ordinate ac sapienrer producta. alias sequcretur ꝙ entia meliora essent deteriori modo producta. Sequitur illa pars. Maxima uero. in qua ponir secundam rationem dicens maximam uero atq; oprimam rem qualis est felicitas rribuere fortune: magna profecto eēt assurditas. maximus eim effectus infime causeq; rribueretur. quod profecto ut prius magna esset assurditas. intelligenda sunt hic duo. primo ꝙ hec ratio est prima conclusio. aut si ab ea differr: erit per hoc ꝙ ibi accipitur ratio ex modo hic uero ex causa. est quidē incōueniens ꝙ felicitas proueniat forruiru uel cōringēter. qd' ratio prima uidet ostēdere. incōueniens quoq; est maximā rem ex infima causa ꝑueire. qd' hec rō secūda uidetur cōcludere. secūdo norandū ꝙ causa per accidēs ē cōmunior casu. & casus etiam in plus se haber q̄m forruna. per hoc eni ꝙ aliquid accidir cause aut effectui efficitur causa per accidēs: casus rame solū est per hoc aliquid accidit effectui. unde medicus cū edificat est causa per accidēs nō ramē est casus nec fortuna. fortuna uero addir ad casum causā inrellectiuā. cum eni homo unū intēdit & in effectu aliud sequitur: ipse idē homo circa quē hoc cōtingir ē fortuna. nō quidē ꝑ hoc ꝙ sibi sed ꝑ hoc ꝙ effectui aliquid accidit. & est hec doctrina cois ex secūdo phicorū. Cōspicuū est. in q̄ determinat uerirarē q̄stionis ꝑfacte. & prio ōndit ueritatē ex diffinitiōe felicitatis. secūdo ex

Esset etiam ualde cōmune cum possit cunctis existere nō orbātis ad uirtutē per disciplinam quādam ac diligentiā. Quod si melius est hoc modo quam per fortunā esse felicē rationabile est sic se habere. Si quidem ea que secundū naturā sunt ut optime se habere possūt ita sunt. Similiter & illa que secūdum artē & oēm causā ac maxime secundū optimā. Maximam uero ac optimā rem fortune tribuere magna profecto esset absurditas. Conspicuum est quod nunc querebatur etiam ex sermone dictum est enim animi operationē quādam secundum uirtutem. Ceterorum autem bono-

rũ alia sub esse necesse est alia ad animi opatio
nem & usum nata sũt instar instrumẽtorum.
Hec dictis quoqꝫ ab initio consonant. Nã
finẽ ciuilis optimũ ponebamus. Ea uero plu-
rimã facit diligentiã ut ciues quodãmodo dis
ponat atqꝫ ipos bonos & honestorum actores
efficiat. Recte igitur nec bouẽ nec equum
nec aliud quicq̃ animantiũ felix dicim⁹. Quo
niam nullũ eorum huius opationis particeps
esse potest. Ea quoqꝫ de causa nec puer felix
est nam propter etatẽ nõdum hec agere potest
& qui dicuntur felices propter spem dicũtur
opus est enim ut diximus perfecta uirtute &
uita perfecta.

dictis in principio de fine ultimo. secũda ibi hec dictis quoqꝫ. dicit ergo primo quod
nũc querebatur. s. a quo uel unde proueniat felicitas conspicuũ hoc est clarũ & mani-
festũ est etiã ex sermone. i. ex diffinitione. s. felicitatis superius tradite. dictũ est eim
felicitatẽ esse animi operationẽ secundũ uirtutẽ quãdã. s. optimã. & inquit ceterorũ
aũt bonorũ alia ad felicitatis decorẽ subesse necessariũ est. alia quedã sũt nata hoc est
producta instar instrumẽtorũ ad coopetationẽ & usum. de quibus dictũ est superius.
& dixit instar instrumẽtorũ: nõ ut negaret bona fortune esse proprie instrumẽta feli
citãtis: sed quia secondũ modũ loquẽdi cõmunẽ ac usitatissimũ: instrumẽta dicũtur ea
quibus factiue artes utũtur. uel dic ꝙ proprie dicũtur instrumẽta illa quibus imedia
te forma aliqua producitur. felicitas uero solo intellectu ac sapia elicitur. inde ẽ ꝙ ta
lia bona q̃ felicitati inseruiunt
eius uero instrumẽta ꝑprie nõ
dicũtur. nõ igitur sine causa a-
ristoteles dixit instar instrumẽ-
torũ. Hec dictis. in qua idem
demõstrat ex dictis de felicitate
in prohemio. dicẽs hec. s. ꝙ feli
citas nõ aliunde proueniat quã
ab homine & ꝙ sit animi opera
tio secundũ uirtutẽ consonant
etiã dictis ab initio. hoc ẽ in pri
cipio. nam inquit nos poneba-
mus optimũ esse finẽ ciuilis sci
entie. & inquit ea uero. s. ciui-
lis scientia plurimũ facit diligẽ
tiam: ut ciues ad felicitatẽ quo-
dãmodo disponat atqꝫ ipos effi-
ciat bonos & honestorũ hoc est
honestarũ rerũ actores. patet i-
gitur ex his quid ad illã questio
nẽ sit dicendũ secundũ mẽtem
aristotelis. est itaqꝫ felicitas ab homie proueniẽs nõ aũt erit donum diuinũ nec a for-
tuna. quoniã alias nec felicitas esset uirtutis operatio: cũ oĩs uirtutis operatio sit uo-
lũtaria & per electionẽ humanã: nec etiã diligẽtia ciuilis scientie ut ciues bonos effi
ciat: aliquid prodesset. intelligẽda sũt hic duo. primo ꝙ tam moralis quã legalis ciues
dispoĩt atqꝫ bonorũ & honestorũ actores efficit. tamẽ aliter moralis aliter legalis. mo
ralis eĩ hoc facit suadẽdo legalis uero nõ solũ suadet sed etiã cogit hoĩes honeste ui-
uere. secũdo notãdum ꝙ ciuilis sciẽtia ꝑ hoc ꝙ ciues effecit bonos atqꝫ honestorũ acto
res: eos ad felicitatẽ disponit. sicut eĩ materia formã substãtialẽ nõ cõsequit̃ nisi prio
q̃ntitate & qualitate sit disposita: sic etiã homo felicitatẽ q̃ in opatione consistit sapie
nõ cõsequit̃: nisi prio uirtutibus moralibus sit dispositus. sicut eĩ libro decimo magis
declarabimus: sapiẽs oĩa q̃ possibile ẽ hoĩem intelligere recte intelligit. qui uero non
recte uiuit: nõ recte intelligit. patet ex his ꝙ illud atqꝫ expositiue ponitur. idẽ eĩ est di
cere ciuilis sciẽtia disponit ciues ad felicitatẽ & dicere ꝙ eos efficit bonos & honesto
rũ actores uel opatores. Recte igitur. hec ẽ tertia pars pricipalis huius capituli ĩ q̃
ex predictis ostendit a quibus sit excludẽda felicitas. & prio dicit esse excludendã ab a
nimãtibus rõnem nõ habentibus secũdo a pueris. ibi ea quoqꝫ. dicit primo recte igit̃
dicemus nec bouẽ nec equũ nec aliud quicq̃m animantiũ rõnem nõ habentiũ esse fe
lix. qm̃ nullũ eorũ esse potest particeps opationis huius. s. opatioĩs animi secũdũ uir-
tutem: in q̃ felicitatẽ cõsistere dicebamus. & ut mihi quidẽ uidetur eadẽ rõne a felici
tate excludũtur hoĩes ad uirtutẽ orbati: cuiusmodi sũt frenetici & apopletici & alii si
miles. Ea quoqꝫ. ĩ q̃ ostẽdit pueros excludẽdos a felicitate dicẽs ea quoqꝫ de causa nec
puer felix est. nã ꝑpter etatẽ hoc ẽ etatis deffectũ: nõdũ potest agere hec. s. uirtuosa q̃
dicũtur animi opationes secũdũ uirtutẽ. in pueris quidem nõ est usus rõnis. at ꝑ hoc
nec uirtutis opatio. & inquit & illi pueri qui dicũtur felices: dicũtur felices propter
spem: hoc est quia ex aliquibus cõiecturis de eis spem habemus ꝙ erũt uirtuosi at per

hoc felices. nō tamē sūt actu felices. ad perfectā enī felicitatē opus est ut diximus pfecta uirtute. & uita perfecta: hoc est cōtinua & diuturna. & qd' phs de pueris dixerat: mihi uidetur esse dicendū de mulieribus. plurimū enī loquēdo ut libro septimo phs ponit usu rationis nō participāt. at p hoc nec uirturis nec felicitatis pticipes eē poterūt. mulierū quidē ac puerorū regula nō rō sed affectio animiq; egritudo repetitur.

Am frequētes mutationes uarieq; fortune accidūt in uita fietiq; potest ut is quí maxime floret: magnas in senectute incidat calamitates: ceu in heroícis de Priamo fabulantur. Quí uero tali fortuna fretus misera biliter finierit cū nullus censet beatū. An igitur nec alius quisq̄ hominū beatus dicí potest quādiu uiuit. Sed iuxta Solonē spectare finem oportet. Quod si ita ponendū an tunc beatus est cū moritur: uel hoc omnino absurdum presertim nobis qui dícim⁹ operationē quādam esse felicitatē. Quod si mortuum nō dicimus felícē nec Solon hoc uult sed tūc secure beatū dicí posse cū iam extra mala cala

Am frequētes mutationes. hoc est capl'm secundū in quo inuestigatur q̄ndo homo dici debeat felix. an scilicet in uita uel post mortē. & habet duas partes. í prima mouetur dubitatio in secūda soluitur. secūda ibi uel fortunā sequi. circa primum quattuor facit. prīo ponitur motiuū dubitatiōis. secūdo mouet dubitatio. ibi an igitur nec. tertio arguit ad questionē ibi q̄ si ita ponendū. quarto excludit quorūdā responsionē ibi qd' si mortuū. dicit ergo primo mutationes frequētes accidūt in uita humana & fortune uarie. s. de bono in malum & de malo in bonū. ac etiam de magno in paruū & de paruo in magnū. & fieri potest ut is qui maxime floret in bonis fortune magnas in senetute incidat calamitates & miserias. ceu de priamo rege troianorū fabulantur scilicet hoíes uel poete in heroicis. s. cronicis scriptis de factis uirorū heroū ac diuinorū. nullus censet beatū eū qui finierit miserabil'r fretus. s. antea fortuna tali. s. quali fretus fuerat priamus rex. qui sui regni perditionē filios & amicos ab inimicis necatos uiderit. ipseq; etiā ab eisdē tādem miserabil'r matatus fuerit. hoc igitur est causa motiua questionis q̄ imediate sequitur. & in principio ponitur illa cōiunctio causalis nam q̄ ut mihi uidetur cōplectiue ponitur. uel si causaliter tenetur: pēdebit sentētia usq; ad illā partē an igitur. in qua mouetur questio a phō dicēte igitur occasiōe huius dubitatur an nec quisq̄ hoīm alius a priamo dici potest beatus quādiu uiuit: sed oportet spectari hoc ē respici finē uite iuxta solonē hoc est solonis sentētiā: qui dicebat neminē quādiu uiueret posse felicē appellari: sed oportere finē uite spectari. hic solō unus fuerat de septē sapiētibus. & ut fertur secundo polithice attenensiū fuerat legislator. Quod si ita. in qua arguit ad questionē improbādo dictū solonis. & procedit interrogādo dicēs sed si ponendū. i. dicendū est ita scilicet ut solon dicebat: queremus a solone an homo est beatus tūc cum moritur. hoc est ea hora qua moritur: ad hoc phs respōdet dicēs uel. i. etiā aut profecto aut certe hoc. s. dicere q̄ tūc est felix cū moritur: est omnino absurdū: ppterea q̄ felicitas est sūma perfectio: mors aūt est maximus deffectus. & inquit presertim ē absurdū nobis qui felicitatē ponimus opationē quādam. s. secundū uirtutē. tūc uero cū homo morit nō opatur secundū uirtutē. at per hoc tūc felix dici nequaq̄m poterit. Quod si mortuum. in qua bisariā excludit quādam ad hāc rōnem responsionē. secūda ibi sed redeundum. circa primū duo facit. primo responsionē pponit & eam improbat. secundo aliam interponit questionem. ibi hec etiam. dicit ergo primo sed si aliquis respondēdo ad presactam rationem dixerit nos sequentes solonem non dicimus hominem felicem mortuum hoc est tunc cum moritur aut cum iam mortuus est: nec solon dicere uoluit: hoc scilicet q̄ tunc diceretur felix cum moritur aut quando iam mortuus est: sed uoluit dicere solon beatum hoc est beatum fuisse posse dici secure tunc quādo moritur uel quando mortuus est. cum iam existat extra mala & calamitates: hoc est cum iam non possit incidere mala nec calamitates: si ita inquam aliquis respondeat: id etiam respōsum habet dubitationem quādam. cuius dubitationis causam subdit dicens

cum mortuo quoquo homini uideatur esse:hoc est inesse aut prouenire malum quidā idest quodā & etiam bonum. huius rei possibilitatem ostendit a simili dicens quemadmodum homini uiuenti & non sentienti est possibile prouenire bona & mala ut honores infamie filiorumq & posterorum prosperitates & aduersitates. sic igitur uidetur possibile mortuo homini: mala & etiam bona prouenire post mortem. itaq mortuo esse poterunt honores infamie filiorumq & posterorum prosperitates aduersitatesq. habet enim se mortuus circa hec: sicut uiuus cui hec perueniunt: ipo nesciente
Hec etiam. in qua occasione premissorum aliam interponit dubitatōnem dicēs hec etiam scilicet honores infamie. prosperitates aduersitatesq filiorum & aliorum posterorum: afferunt hoc est habent dubitationem. causam dubitationis subiungit dicēs

mitatesq existat habet id etiam dubitationem quādam cum uideatur mortuo quoq homini malum quidam esse & bonum queadmodum uiuenti nec sentienti ut honores infamie filiorum & posterorū prosperitates aduersitatesq

Hec etiam dubitationē afferunt quia fieri potest ut qui ad senectam usq beate uixerit decesseritq eidem tamē multa ac uaria circa filios contingant aliosq esse probos & cum dignitate uitam agere alios uero contra. Patet igitur q si transeāt hec ad parentes uarie sese habere illos contingere potest. Esset uero absurdum si defūctus quoq imutaretur & modo felix modo miser esset. Absurdum etiam si res posterorū nihil penitus ad parentes nec ad aliquod tempus quidē pertinerent. Sed redeundum est ad id quod primo quesiuimus. nā forte ex illo posterius apparebit. Si ergo finē

quia fieri potest ut qui beate uixerit usq ad senectā & beate decesserit hoc ē beate mortuus fuerit: eidem tamen contingant multa ac uaria circa filios. alios q filios cōtingit esse probos & uitam agere cum dignitate hoc est cum probitate uel dic cū dignitate talium parētum alios uero filios contra. hoc est eos contingit esse improbos ac omnino dissimiles parentibus. patet igitur q si hec transeant ad parentes hoc est attingant parētes: cōtingere potest illos scilicet parētes mortuos esse se hre uarie. Itaq post mortem incident i prosperitates aduersitatesq. & inquit esset uero absurdum si defuntus quoq mutaretur & modo felix modo miser esset. hoc ē aliquando felix & aliquādo miser esset. ex alia parte esset etiā absurdum si res posterorum scilicet filiorum ac nepotum & aliorum ne ad aliquod quidē tēpus hoc est in aliquo tēpore uel secundum aliquod tempus propinquū uel remotum nihil penitus ad parentes pertinerent: hoc est peruenirent uel attingerent. patet igitur ex his esse satis dubium an mortuo bona & mala possint contingere. cum pro utraq parte sit aliqua ratio. Sequitur illa pars. Sed redeundum est. in qua ponit secūdam rationem ad excludendum responsionem premissam dicens sed pretermissa hac secunda questione: redeundū ad id quod primo quesiuimus. itaq primo uidēdum est de questione prima deinde de secunda. causam huius ordinis assignat dicens nam forte ex illo idest ex illius solutiōe hoc posterius hoc est huius posterioris solutio apparebit. atq illam improbans respōsionem inquit si ergo ut illi dicunt opportet spectare idest uidere uel respicere finem uite & tunc scilicet in fine uite dicere idest appellare quēquam beatum: non q tunc scilicet in fine uite sit beatus ut illi dicūt: sed quod idest quia prius erat beatus: si hoc philosophus inquit sic est: quomodo id non erit absurdum? & dicit hoc interrogando quasi dicat nullo modo esse poterit quin sit absurdum. cum enim ueritas de preterito dependeat ex ueritate aliqua de presenti: magna quipe est absurditas dicere de aliquo q fuit beatus de quo nunquam fuit uerum dicere est beatus. & hoc est quod subdit dicens si quidem dum est felix non uerificetur in ipo id quod est: idest illud uerbum presens est. & hoc dicerent quoniam putamus felicitatem aliquid stabile & nequaquam leuiter permutabile fortuna uero sepe conuertitur a bono scilicet in malum: & a malo in bonum. & ex his infert corolarium unum dicens patet ex his q si in

iudicando de felicitate sequimur idest sequi uolumus fortunam hoc est fortune conditionem: uel dic fortunam idest fortune uarietates: dicemus eūdem sepe felicem ac postea miserum. proferentes felicem hominem debilitet esse firmum. ceu camaleonta quēdam hoc est ad modum camaleontis qui mutat colores secundum colores corporum iuxta appositorum. & est illud camaleonta accusatiuus grecus. intelligendum est hic ꝙ illud siquidem dum est felix causa est eius quod precesserat. ut dicat absurdum est dicere de aliquo ꝙ felix fuit: si de eodem dum est felix non uere dicitur est felix ob id scilicet quia felix esse debet immutabilis: fortuna uero sit maxime uariabilis. itaq quando dicitur si quidem: illud si uel siquidem: causaliter ponitur. item cum in corolario dicit patet enim: illud enim complectiue ponitur. Vel fortunam sequi. hoc ē secunda pars principalis huius capituli in qua soluit prefactas questiones. & primo primā. secundo secundam. ibi posterorū autem amicorum. circa primū facit duo. primo quodam necessarium ad questionis solutionē premittit. secundo applicat. ibi testatur autem huic. dicit ergo primo uel idest etiam aut profecto aut certe in iudicando de felici ac eius felicitate nequaquā est rectum sequi fortunam. hoc est fortune bona. cuius rationē subdit dicens cum bene aut male hoc est bonum aut malum hominis non sit idest nō consistat in illa scilicet fortuna hoc est ī fortune bono aut malo: sed ut diximus uita humana indiget illius scilicet fortune hoc ē fortune bonis. sunt enim bona fortune ad cooperatōnem & usum nata instar instrumentorum. operationes uero secundum uirtutem sunt dñe felicitatis hoc est dominium & principatum habentes in felicitate operationes uero contrarie scilicet uiciose sūt domine contrarii scilicet miserie. itaq ille uere felix dicitur ꝙ secundum uirtutem operatur. qui uero contrarie scilicet uiciose uixerit: uere miser est. intelligenda sunt hic duo. primo ꝙ aristoteles cum fortunam pro rebus fortune posuit: methonomia est usus. causam enim pro effectu posuit. secundo notandum ꝙ prout ex nono & decimo ethicorum traducitur id quod est principale in re: est quasi res tota. ut ciuitatis principales sunt quodāmodo tota ciuitas. ut quod illi agant: tota ciuitas agere dicatur. sic etiam cum ad beatitudinem plura bona concurrant: operationes secundum uirtutem felicitatis sunt domine. at per hoc uiuens secundum uirtutem (etiam si bona fortune fluant & refluant) uere felix dicitur. qui autem uiciose uiuit: uere est miser: etiam si de aliis bonis nullum sibi desit. animaduertendum tamē ꝙ essentia felicitatis solūmodo consistit in uirtutis operatione & non cuiuscunq sed tantum optime. cetera uero bona ad felicitatem concurrere dicuntur uel tanq̄m disponentia ut sunt uirtutes alie ab optima. uel tanq̄ decorantia aut instar instrumentorum ut sunt nature & fortune bona. uiuens itaq secundum uirtutem uere felix erit. cum habeat felicitatis principale. tum & fortius quia totam felicitatis essentiam in se habet. & accedit ad hoc ꝙ uere felicitas consistit in operatione sapientie ad quam bona fortune minus sunt necessaria. hoc est dicere ꝙ pauciora sufficiunt. Testatur autem. in qua adaptat quod dictum est ad propositum. hoc est ad solutionem questionis circa quod tria facit. primo ostendit operationes secundum uirtutem inter res humanas maxime permanentiam habere. secundo ostendit ꝙ felicitas secundū predicta poterit per totam uitam permanere. ibi existet ergo. tertio ostendit ꝙ secundū premissa

expectare oportet: & tunc beatum dicere quēquam non ꝙ tunc beatus sit sed ꝙ prius erat beatus quomodo id non absurdum siquidem dum est felix non uerificetur in ipso id quod est: quoniam beatos dicere uiuentes non uolumus propter mutationes & quoniam stabile aliquid ad nequaq̄ leuiter mutabile felicitatē putamus. fortuna uero sepe conuertitur Patet eīm ꝙ si fortunam sequimur sepe felicem ac postea miserum eundem dicemus: ceu Cameleonta quēdam debilitet firmum proferentes felicem. Vel fortunam sequi nequaquā recte cum bene uel male in illa non sit sed illius indiget uita humana ut diximus. operationes uero secundum uirtutem domine sunt fe

excludantur oīa incōuenientia que uidētur sequi. ibi quod si operationes. dicit ergo primo huic scilicet ꝙ feliciratis sint domine operationes secundū uirtutē: testatur. i. testimoniū dat id quod modo quesiuimus. s. felicitatis permanētia de qua modo questionem fecimus. est eni fere eadē questio utrū homo q̃ndiu uiuit felix dicatur & utrū felicitas per totā uitā habere possit permanenriā. ipa igitur permanētia in operationibus secundū uirtutē repta dat testimoniū ꝙ opationes secundū uirtutē sint domie felicitatis. ꝙ aūt ille sint magis permanētes q̃m cetera bona probat dicens nulla ꝗppe in re humana certitudo idest permanētia tāta est q̃nta in opationibus secūdum uirtutem. hee nāq; uidētur esse stabiliores q̃m scientie. & ex hoc sequitur ꝙ erunt stabiliores q̃m bona fortune & etiā nature. hec eni minus firma sūt q̃m scientie: cū scientia

licitatis cōtrarie uero cōtrarii. Testatur autē huic id quod modo quesiuimus nulla ꝗppe in re humana certitudo tanta est quāta in opationibus secundū uirtutē. He nāq; stabiliores q̄ scientie uidētur esse. Sed que illarū honestissime sūt he plurimā habēt firmitatē quoniā ī illis maxime & continuatissime beati uiuunt Hee tamē uidetur causa quo minus circa illas

oīs sit firmus ac īmobilis animi habitus. & inquit sed illarū opationū ille plurimā habēt firmitatē que honestissime sūt. & hoc sic est q̄m beate uiuūt ī illis maxime & continuatissime. & ex his infert corolariū dicens hee eni uidetur causa quo minus. i. ur nō fiat obliuio circa illas. s. operationes secundū uirtutem circa hanc litterā unū est notandum & aliud dubitandū. notandū quidē est ꝙ illud id qđ modo quesiuimus trifariā poterit intelligi. uno modo ut diximus in littere expositiōe. alio modo sic id qđ modo idē prius aut parū ante quesiuimus de essentia. s. ae diffinitione felicitatis ubi tādem terminatū est felicitatē esse operationē animi secundū uirtutē. uel dic id qđ modo idest parum ante quesiuimus de causa felicitatis. ubi tādem demōstratum est felicitatē nō a fortuna sed ab homine prouenire. ex utroq; istorū intellectuum satis plane uidetur ꝙ in iudicādo de felicitate nō oportet sequi fortunā. & etiā ꝙ nō bona fortune sed operationes secundū uirtutē sint dn̄e felicitatis. secundū uero hos duos modos intelligēdi nō deberet esse paragraphus ibi testatur. hec eni littera hoc modo intelligēdo particula est illius paragraphi uel fortunā sequi. & protēditur usq; ad illā partē nulla quippe in re. ubi sequēs incipit paragraphus. dubitat̄ aūt hic quomodo intelligatur uirtutes morales sūt stabiliores q̃m scientie quod ph̄s hic ignuere uidetur. ad hoc dicūt aliqui ꝙ scientie demōstratiue quātū ad obiectū sūt stabiliores ac firmiores eoq; tales scientie sūt de rebus perpetuis uirtutes uero de cōtingentibus. tamē ut inquiūt quātū ad exercitiū actus uirtutes sūt magis cōtinue at per hoc magis stabiles ac firme. cōtinue eni nobis occurrūt aliqua in quibus oportet agere secundū moralē uirtutē. ego uero nec istos satis intelligo nec per iouē scio quid responderet aristoteles si hodie uiueret. cum ipe decimo ethicorū demōstret speculationem esse magis continuā q̃m cuiuscūq; moralis uirtutis operationē. tum etiā quia ut ibidē demonstratur felicitas nō consistit in opatione moralis uirtutis: sed in speculatione uirtutis intellectiue. que si minus esset cōtinua & minus stabilis ac firma: felicitas quoq; minorē haberet stabilitatē ac permanenriā. quo aūt modo hec se habeāt: nec ego etele satis intelligo. est uerū ꝙ aliqui inepti dicūt ꝙ hic ph̄s loquitur de felicitate ciuili in decimo uero libro de contēplatiua. sed isti bifariā aberrēt. primo quia contra rōnem & aristotelē duas hominis inepte ponūt felicitates secūdo quia etiam si demus eis quod uolūt: nullius uirtutis moralis operatio esse poterit tam cōtinua ut speculationi in cōtinuitate adequetur quod etiam ut dixi ph̄s in loco prenominato demonstrat. ali uero dicunt ꝙ ph̄s hic sub scientiis nō cōprehendit sapienriā cuius opatio est felicitas. morales uero uirtutes ut dicūt sūt magis stabiles ac cōtinue q̃m scientie nō tn̄ q̃m sapīa. isti uero duo dicūt quorū primū est dubiū secūdū est manifeste falsū. si eni quis oēs habeat uirtutes intellectiuas ac morales: multo facilius poterit continuare speculationē cuiuscūq; uirtutis specłatiue q̃m opationē cuiusq; moralis uirtutis. sūt alii qui dicunt ꝙ philosophi dicta in libro decimo corrigunt ea que hic minus considetate dixerit. & hi mihi uidentur probabilius dicete. Sequitur illa pars.

Existet ergo beato. in qua ostendit ꝙ felicitas possit durare per totā uitā. & primo ostendit in generali secūdo in speciali. ibi cūqꝫ multa. circa primū duo facit. qm̄ prio ostendit illud ex opationibus. secūdo ex bonis fortune. ibi fortunāqꝫ feret. dicit ergo primo id qđ queritur. s. permanētia de qua querebamus: existet. i. existere poterit beato. & erit idest esse poterit per totā uitā talis. s. beatus. hoc est phi institutū qđ sic probat postquā enī beatus perfectā ac firmā habuerit uirtutē: aget & contēplabitur idest agere & cōtēplari poterit secundū uirtutē. semp idest cōtinue & omni tempore: uel maxime oīm scilicet hominū beatus poterit cōtinue opari. uel dic maxime oīm scilicet operationū talis opatio poterit esse maxime cōtinua. itelligēda sūt hic aliqua. primo ꝙ illud ergo in pricipio positū poterit stare cōplectiue & etiā illatiue: ex premissis enī illud sequitur. & tūc litera illa. semp enī & cetera nō aliud est quā probationis explicatio. illa etiā cōiunctio incletica cū dicit talisqꝫ: potius expositiue q̄m copulatiue ponitur. itē cum dicit uel maxime: illud uel posset teneri pro saltē. Fortunāqꝫ feret. in qua idē ostēdit ex bonis fortune dicēs ꝙ beatus cum sit prudēs ac omni uirtute preditus: feret optime fortunā hoc est fortune naturā & ipsius mutabilitates. ac per oīa scilicet fortuita omnino decēter. i. prudenter se habebit cuius causam subdit dicēs hic enī scilicet beatus est uere bonus. & est quadrāgulus sine uituperio. hoc est in omni fortuna equo aīo ac prudētet se habens ad modū corporis quadrari quod ex omni latere potest eque iacere. patet igit̄ ex his ꝙ beatus pet totā uitam potetir esse beatus. cum omni tempore possit agere & contemplari secundum uirtutem. tum quia omnes fortunas optime feret quasi omnes ei optime consonet. & dicitur beatus agere quantum ad moralem uirtutem. & contemplari quantum ad speculatiuam. uel dic ꝙ agere & contemplari pro eodem hic a pħo sumūtur. contemplatio enim uel speculatio ut polithicorum septimo demonstratur nō solum est actio: sed etiam plus quam actio. Cunqꝫ multa. in qua idem ostēdit in speciali. & procedit per uiam diuisionis dicens cum fortuna afferat multa & uaria hoc est diuersa magno & paruo bono & malo: parua quidem seu illa sint prospera seu aduersa: sane idest certe non habent multum momenti. hoc est mouimenti: sic ut hominē possint mouere. grandia uero & multa si prospera sint: beatiorem uitam efficiunt. nam & condecorare apta sunt. & eorum usus bonus studiosusqꝫ existit & sumuntur hec pro eodem. sin autē grandia & multa sin aduersa: conterunt quidem beatum. atqꝫ inquinant. nam & tristitiam afferunt & operationes multas impediunt. sed tamen in ipsis scilicet magnis & multis aduersitatibus elucet bonum hoc est uirtus. huius probationem subdit dicens cum multe ac magne aduersitates perferuntur leuiter hoc est equanimiter: & inquit non propter insensibilitatem: idest non quia beatus non senserit tales aduersitates ut dicunt stoici: sed propter generositatem ac magnanimitatem: hoc est quia generosus ac magnanimus est. & hec duo pro eodem hic a philosopho ponuntur. magnanimus enim proprie generosus dicitur. considerandum est circa hoc ꝙ prout ex doctrina tam ciceronis quam senece colligitur stoici a peripateticis quorum princeps est aristoteles bifariam differunt. primo quia stoici non concedunt in uiro prudente posse cadere iram nec dolorem. peripatetici uero dicunt id esse possibile: dum tamē sint

fiat obliuio. Existet igitur beato id quod q̄ritur talisqꝫ erit per totā uitā. Semp enim uel maxime oīum aget & contēplabitur secūdum uirtutē. Fortunāqꝫ feret optime ac per oīa omnino decēter hic enī uero bonus & quadrāgulus sine uituperatione. Cūqꝫ multa & uaria fortuna afferat parua quidē seu illa prospera seu aduersa nō multū sane habēt momenti. Grandia uero & multa si prospera sint beatiorem uitā efficiūt. Nam & cōdecorare apta sūt & eorū usus bonus studiosusqꝫ existit. Si autē aduersa beatū conterūt quidē atqꝫ inquinant. nam & tristitiā afferūt & opationes multas īpediunt sed tamē in ipsis elucet bonū cū multe & magne aduersitates leuiter preferuntur: nō propter insensibilitatē sed ꝓpter generosi-

tatione regulata.differunt etiam secundo:quia res nature & fortune secundum stoicos bona nõ dicuntur.quod illi trifariam annituntur ostendere. primo quia illa solũ bona dicuntur que hominẽ bonum efficiunt.hec uero nõ modo bonum nõ efficiunt uerum aliquando deteriorẽ reddunt.secundo sic bona male adquiri nõ possũt hec uero sepe ex furtu rapina & huiusmodi adquiruntur.tertio sic nemo potest bonis male uti.his uero rebus pessime quis uti poterit.ad hec peripatetici sic respondent. ad primũ dicũt ꝙ sicut in factibilibus nõ solum ars que artificem bonum effecit:sed etiam instrumenta que arti deseruiunt bona dicuntur:sic & in agibilibus nõ solum uirtus que hominẽ bonum effecit:uerum etiam res uirtuti instrumentorũ instar aminiculãtes bona dicuntur.itaq dialectice respondendo:prima stoicorũ propositio est falsa.ad

tatem ac magnanimitatẽ. Quod si operationes domine sunt uite ut diximus nemo beatꝰ fieri miser potest.Nunq̃ enĩ odiosa atq improba faciet.uirũ enim uere bonũ & sapientẽ arbitramur omnẽ fortunã decenter perferre ac semper pro facultate rerum optime agere ueluti & bonũ ducem presentibus castris bellatissime uti & sutorẽ ex datis sibi pellibus calceum optimũ facere & eodem modo alios oẽs artifices.quod si ita est felix nunq̃ miser est.

Nec tamẽ beatus si in priami calamitates inciderit. Nec certe uarius nec leuiter mutabilis nam neq ex felicitate faciliter mouebitur neq a quibus uis aduersitatibus sed ab in

secundũ & ad tertium respondent negando primã propositionem utriusq rationis. si enim illorum dictum locum haberet:nec artes nec earum instrumenta bona dicerentur.cum fere omni arte eiusq instrumẽtis male uti possimus. sed de his attenus. Quod si operatiões domine.in qua ex premissis excludit incõuenientia que sequi uidebantur. unde considerãdum ꝙ si homo quãdiu uiuit felix dicatur:sequi uidenrur duo incõuenientia. primo ꝙ felix fit aliquando miser. secundo ꝙ fit uarius ac leuiter mutabilis ad hec duo hic respõdet.primo ad primum.secundo ad secundũ. ibi nec certe uarius. circa primum duo facit. primo excludit illud incõueniens.secundo respondet ad dubium quod ex dictis oritur.ibi nec tamen beatus.dicit ergo primo sed quia operationes secundum uirtutem ut diximus sũt domine uite scilicet beate:nemo beatus potest miser fieri.hoc est in hac parte argumentationis institutum.quod sic probat nunq̃m enim faciet odiosa atq improba in quibus ut diximus miseria consistit.itaq illud.atq.expositiue hic ponitur.hec igitur ẽ ratio cuius confirmationẽ subdit dicẽs uirum enĩ uere bonũ & sapientẽ.i.prudẽtẽ arbitramur decẽter perfetre oẽm fortunã.hoc aũt exponẽs inquit ac semper ꝓ facultate hoc est iuxta rerum naturã capacitatẽ aut cõditionẽ optime agere.hoc uero exemplo facit illustrius.& potest dici argumẽtatiõis exornatio.dicit ergo ueluti & bonũ ducem arbitramur bellacissime uti castris presẽtibus:hoc ẽ sibi cõmissis.aliud quoq ponit exẽplũ dicẽs & sutorẽ bonũ arbitramur facere calceũ optimũ ex pellibus sibi dactis:hoc est secũdũ naturã pelliũ sibi dactatũ.& eodẽ modo arbitramur oẽs alios artifices bonos optima facere pro facultate materie sibi dacte.ex his cõcludit intentũ dicẽs qđ.i.sed uel dic qđ.i.q̃ res si ita est.i.quia ita est ut diximus:felix quidẽ nunq̃m erit miser qđ hic aristoteles cõcludere intẽdebat. Nec tamẽ beatus. in q̃ respõdet ad dubium qđ ex predictis oritur.est enĩ dictũ ꝙ beatus miser nõ efficitur ꝓpterea:ꝙ nunq̃ improba opabitur:etiã si multa & magna incidat infortunia.sed tũc est dubiũ an q̃ndo sic incidit infortunia multa & magna dici debeat beatus.ad hoc phs respõdens dicit nec tamẽ beatus erit:si inciderit in priami calamitatẽ hoc est in tantã & talẽ in quantã & qualẽ priamus inciderat.est itaq aristotelis sentẽtia.ꝙ in magnis calamitatibus uir sapiens ac probus nec miser nec beatus dicitur.nõ est quidẽ miser: quia nemo miser dicitur nisi qui improba facit.nõ etiã beatus;quia solũ ille beatus dicitur qui secundũ uirtutẽ sapie libere contẽplatur.qui uero talia incidit infortunia q̃ ueritatis cõtẽplationẽ impediũt:beatus nõ dicitur.ꝓpter id ꝙ in opatione sapie secundũ philosophũ beatitudo cõsistat. Nec certe uarius.in q̃ excludit secundũ incõueniẽs.& prĩo facit

gentibus & multis. Ex talib⁹ autē nequaq̄ rursus fieret felix in breui tēpore sed in lōgo quodam;ac perfecto multorū ac preclarorum ī eo potitus. Quid ergo prohibet dicere illū eē felicē qui secundū perfectā uirtutē operetur & bonis externis sufficiēter abundet nō ī quouis tēpore sed in uita perfecta An uero adiungendū est & ita uicturus moriturusq̧ secūdū rationē cū futurū quidē nobis incertū sit felicitatē uero finem & perfectū omnino posuerimus. Id si ita est beatos dicemus uiuentiū quibus existunt existentq̧ predicta beatos autem homines ac de his quidem actenus.

hoc secūdo concludit suam sentētiā circa prefactā questionē. ibi quid ergo prohibet. dicit primo nec certe beatus erit uarius hoc ē uarie se habēs ac leuiter mutabilis. qđ probās inquit nā nec ex felicitate faciliter dimouebitur hoc ē dimoueri poterit. hoc etiā apertiēs: ait nec dimouebitur a q̄busuis aduersitatibus sed ab ingētibus & multis ex talibus eni.i. ex talibus quidē nequaq̄m fiet rursus felix ī breui tēpore: sed in quodā longo ac pfecto quasi dicat in lōgo.i. pfecto: sic ut unū aliud exponat: potitus multorū ac preclarorū. s. actuū uirtuosorū in eo. s. tēpore longo ac perfecto. nō igitur facile beatus a felicitate in miseriā nec rursus a miseria in felicitatē dimouebitur ut aliqui male putabant. & ut mihi quidē uidetor phs hic nō intendit concedere beatum posse in miseriam cadere: cum eius contrariū parū ante demonstrauerit. sed loquitur hic ex suppositiōe. ut dicere uelit etiam si cōcedatur ꝙ beatus a felicitate in miseriā dimuueatur: nō fiet hoc faciliter ut aliq credebāt. uel dic ꝙ phs cōcedit beatū posse dimoueri. nō quidē in miseriā: sed in nō felicitatē. ut eni supradiximus in plos est nō felix quā miser. qđ ut mihi uidetur bifariā fieri poterit. uno modo si ab opatione sapientie ex aliquibus infortuniis ingētibus sit nō penitus priuatus sed ad tēpus ppeditus. alio modo fieri poterit: si ex aliqua corporis infirmitate usu rationis priuetur. cuiusmodi est furiositas frenesis apoplexia. & similes dimobitur itaq̧ beatus a felicitate in nō felicitatē. & rursus a nō felicitate in felicitatem. Quid ergo. in qua circa qoestionē prefactam soam concludit sententiam. & est aristutelis conclusio biceps. itaq̧ ut ignoit felicitas bifariam sumitor. ono modo ut est operatio animi secundū uirtutem optimā & in uita perfecta hoc est in aliquo tempore longo. & hoc modo poterit homo dici felix in uita neq mortem spectari oppotebit. alio modo dicitur felicitas secundū totum esse perfectionis quod possibile est esse in felicitate. & hoc modo erit uera sentētia solonis. scilicet ꝙ oportet spectare finem: ita ut nullus felix dicatur nisi ille qui uiuit & moritur secundū uirtutem. & hoc est quod phs dicit quid ergo prohibet dicere illum esse felicē qui secundō perfectam uirtutem operetur & bonis externis sufficienter abondet nō in tempore quouis: hoc est quocunq̧ uel quantocūq̧: sed in uita perfecta hoc est longa uel diuturna: quasi dicat nihil est quod prohibeat talem dicere felicem. cum in se habeat felicitatis essentiam. & in hoc solon reprehenditur qui dicebat talem nō posse dici felicem. ibi an uero subiungit aliam partem conclusionis que alia dicitur solutio. & ponit ibi illam dictionem. an. que nō interrogatiue sed disiunctiue ponitur. scilicet pro aut siue pro uel. item illud uero complectiue ponitur. dicit ergo an uero adiungendū est uiturus ita scilicet secundō uirtutem bonis externis sufficienter abundans & moriturus secundū rationē. hoc est finē faciat in uita secūdū rōnem. quasi dicat uel potest ad questionē dici ꝙ ille beatus ē qui bonis externis sufficiēter abūdans secūdū pfectā uirtutē uiuit ac ī futuro ita ē uiturus & tādē moriturus. cuius rōnem subiūgit dicēs cū futurū quidē nobis sit incertū: felicitatē uero finē. s. oium rerū humanarō: & pfectū omnino posuerimus. q̄si dicat illud ē adiūgēdū ppterea ꝙ futurum nobis ē incertū: felicitas omnino eē debet pfecta: nō aūt erit oīno pfecta nisi toto tpore uite durauerit. & ait: id si ita est. i. si beatus & beatitudo sic dicant: beatos dicemus illos uiuentiū quibus existūt & existent in futuro predicta. s. in felicitatis diffinitiōe posita. & subdit beatos autē dicemus subaudi nō ut deos sed inquit ut homines. sicut eni homines & dii differūt in gradu entitatis: sic etiam & eorū felicitates differūt in

gradu bonitatis.nec quidē aristoteles nec quisq̄ alius ex solo lumie naturali usquā intelligere potuit homines diis posse in beatitudine parificari.dixit itaq̧ beatos ut homines:ut humanā a deorū felicitate distingueret.licet hoc alii aliter intelligāt.de quibus mihi uidetur nō esse multū curandū.& in fine subiūgit epilogū dicens ac de his scilicet que ad questionē primā pertinent attenus.subaudi sint dicta. Posterorū aūt amicorūq̧.hic phs determinat questionē secūdam superius interpositā que erat utrū ea que fiunt circa filios alios posteros modo aliquo redūdent in parētes mortuos. huius uero questionis intellectus dependet ex intellectu alterius.huius scilicet utrū ea que accidūt circa nostros amicos uiuentes:aliquo modo in nos uiuētes redūdent.inde ē ꝙ phs primo soluit hanc dubitationē & secūdo illā.ibi imo fortasse.circa primū

Posterorū autē amicorūq̧ fortune ꝙ nihil ad nos pertineant dicere nīmis profecto durū opinionibusq̧ contrarium uideretur. Eim uero cum multa ac uaria illis contingant magisq̧ & minus ad nos perueniant sigilatim ea distinguere prolixū quidē infinitūq̧ eēt.Sūmatim uero si dicatur fortasse satis erit ut i se ipo contingētes aduersitatesquedā graues sūt momētūq̧ habēt ad uitā quedā uero leues magis uidētur sic & i amicis simil'r omēs Sed utrum circa uiuos an circa mortuos ista contingāt id multo pl⁹ refert q̄ i tragediis scelera ut iam patrata narrari uel quasi tunc patrenť Considerādum est ergo isto modo qd inter sit

tria facit.primo ostēdit illa que circa amicos accidūt aliquo modo ad nos pertinere.secundo ostendit que & qualia amicorum accidentia felicitatem amici cōtingant.ibi enimuero cum. tertio ostendit huiusmodi accidentia que circa uiuos contingunt aliter in uiuos & aliter in mortuos amicos redundare. ibi sed utrum.dicit ergo primo dicere ꝙ fortune posterorum & omnino amicorum nihil ad nos pertineant:uidetur profecto nimis dutum ob id scilicet ꝙ est contra rationem amicicie.est quidē amicicia amicorum unio.ita ut quisq̧ eorum sua reputet que alterius fuerit. & uidetur inquit contrarium opinionibus scilicet uniuersorum hominū: qui opiantur que circa unum amicorū accidūt in aliū redūdare.cōmunis uero opio i toto nequit esse falsa. Enimuero cum.oñdit q̄ & qualia amicorū accidētia felicitatē amici cōtingāt dicēs enīuero.i.certe cū multa.s.fortuita ac uaria idest diuersa scilicet in bono & malo.magno & paruo:illis scilicet amicis nostris contingant: & cum magis & minus hoc est secundum magis & minus ad nos perueniant idest in nos redundēt: quia ita est inquit prolixum quidem & infinitum esset ea distinguere sigilatim hoc ē particulariter.sumatim hoc est in suma uero si dicatur:fortasse sat erit.& hoc cōtinuo appetit dicens ut idest sicut enim quedam aduersitates contingentes in seipo idest circa seipm sunt graues momentumq̧ hoc est mouimentum aut uim & naturam mouendi ad uitam idest circa uitam:quedam uero aduersitates uidentur magis leues : hoc ē minus graues minusq̧ difficiles quia ita est:inquit sic idest eodem modo & omnes scilicet fortune in amicis hoc est circa amicos similiter intellige se habent.itaq̧ aduersitates graues in amicos redundant leues autem nihil aut parum. Sed utrum. ostendit ea que circa uiuos accidunt aliter in amicos uiuos & aliter in mortuos redundare & ponit ibi philosophus utrum & an que non interrogatiue : sed disiunctiue ponuntur:dicit ergo sed utrum circa uiuos an circa mortuos contingant ista scilicet fortuita:id multo plus refert idest differt quam scelera in tragediis narrari ut.idest tanq̄m iam patrata uel quasi tunc patrentur.& ad maiorem expressionem aristoteles usus ē superlatione aut iperbole.cum enim debuisset dicere id non minus uel tantum refert dixit multo plus refert.& subdit & ergo isto modo scilicet per differentiam que est inter scelera q̄ uere patrātur & ea q̄ i tragediis ut iā patrata repn̄tāť. ē cōsiderādū qd idest quātum inter sit subaudi aliqua accidere circa uiuos aut circa mortuos. est itaq̧ aristotelis sētētia ꝙ sicut scelera q̄ in tragediis repn̄tāť nihil sūt s̄m ueritatē sūt tn̄ aliquid s̄m representationē:sic igitur ea que circa uiuos accidunt redundant in mor

tuos solũ secundũ nostrã opinionẽ. in quãtũ. s. nos opiamur in eos redundare. posset etiam qui uelet dicere ꝙ ea que accidũt circa uiuos minus attingũt mortuos quam ea que in tragediis representantur. que enim circa uiuos cõtingũt nusq̃ mortuos attingũt. illa uero que in tragediis representanť & si nõ in presenti nec in futuro mortuos attingant: aliquãdo tamẽ. s. cũ erant uiui eos attigere. & forte propter hoc dixit aristoteles id multo plus refert. Imo fortasse querendũ. in qua ex premissis soluit dubitationem illam. & facit duo. primo inquirit & determinat ueritatem. secũdo suam circa hoc concludit sententiam. ibi pertinere igitur. dicit primo imo idest sed fortasse querendũ est utrũ hi qui decesserũt idest obierunt: sũt participes alicuius boni aut mali. intellige accidentis circa uiuos. hec est igitur questio cuius solutionem continuo subdit dicens uidetur eĩm idest uidetur quidẽ ex his scilicet supradictis. & si idest q̃muis quicquã siue bonũ siue contrariũ scilicet malũ pertineat idest pertingat ad illos scilicet mortuos: uidetur inquã esse leue quidam ac paruũ: & hoc uel simpliciter idest in seipõ: uel idest saltem erit leue ac paruũ illis scilicet mortuis. ut enĩ diximus talia pertingũt mortuos solum secundũ nostrã opinionẽ. oĩe uero tale leue quidẽ ac paruũ est. & inquit deniq; id tale quod ad mortuos pertingit: nec tantum nec tale est ut eos qui nõ sũt beati: beatos efficere queat: aut illis qui sũt: auferre queat beatitudinem. cuius causa ẽ quia ut dictũ est parua accidentia seu illa prospera seu aduersa sint: non multum sane habent momenti. itaq; parua uitã mutare non poterunt. ibi Pertinere igitur. suam circa hoc concludit sententiam. dicẽs prosperitates aduersitatesq; amicorum scilicet uiuentium uidentur ad defunctos pertinere in aliquo: sed eatenus idest in tantum duntaxat uidentur ad eos pertinere: ut nec felices nõ felices: nec aliquid huiusmodi facere possint. causa autem illa est quia parua uitam transmutare non possunt. tale autem quod in mortuos redundat est maxime paruum: cum sit aliquid non secundum rem: sed tantum secundum opinionem quo nihil minus nihilq; fragilius esse poterit. circa determinationem huius questionis posset aliquis dubitare an philosophus uelit omnino negare que fiũt circa uiuos in defunctos redundare prout eius uerba sonare uidentur. ad hoc dicũt aliqui ꝙ philosophus loquitur hic de mortuis prout manent non in se: sed in hominum memoris. sed cum iste intellectus non constet ex dictis philosophi hic nec alibi: mihi uidetur ꝙ intentio ipsius sit que circa uiuos fiunt in mortuos non redundare secundum rem sed duntaxat secundum hominum opinionem. quod nec religio christiana nec aliqua secta hodie renet. concordat tamen sententia philosophi cum ueritate christiana in hoc ꝙ dixit nec felices nõ felices nec non felices felices talia posse facere. sed de hoc amplius perscrutari alterius altiorisq; erit indaginis.

Imo fortasse querendũ utrũ hi qui decesserunt boni alicuius aut mali participes sunt. Videtur enim & si quicq̃ ex his ad illos pertineat siue bonũ siue contrariũ leue quidam aut paruũ uel simpliciter uel ipsis esse. Deniq; nec tantũ nec tale ut beatos efficere qui nõ sunt aut illis qui sunt auferre beatitudinem queat.

Pertinere igitur in aliquo uidentur ad defunctos prosperitates aduersitatesq; amicorũ. Sed eatenus duntaxat ut nec felices facere nõ felices nec huiusmodi aliquid possint.

Is ergo sic terminatis uideam⁹ utrũ laudabilium an potius honorabilium felicitas sit nam potentiarum non esse constat.

Is ergo sic determinatis. hic incipit tractatus quartus & ultimus libri primi. & continet duo capitula. secundum incipit ibi cum ergo sit felicitas. capitulũ primum est de quadam proprietate felicitatis. inquirit enim philosophus in hoc capitulo utrum felicitas sit bonum laudabile an honorabile. determinans tandem ꝙ sit non laudabile sed honorabile. & diuidiť in ptes duas. in pria q̃stionẽ ꝑponit. in secũda eã prosequtur. ibi uideť aũt. dicit prĩo his ergo. s. prefactis q̃stioĩbus sic determiatis: uideamus utrũ felicitas sit laudabiliũ hoc ẽ de numero laudabiliũ: an potius honorabiliũ causam dubitatioĩs subiciẽs inquit nam cõstat felicitatẽ nõ esse potentiarum: hoc est

aliquā potentiā aut de numero potētiarū. quasi dicat occasio dubitādi hec fuit: quia laudabilia proprie dicūtur potētie que ut quinto methaphīce traditur in aliqd' opus referūtur. felicitas aūt talis nō est. cum in nihil alterū referri queat. intelligēda sunt hic tria. primo ꝙ illa cōiunctio ergo ī pricipio posita nō ponitur a pħo illatiue sed re plectie. secūdo cōsiderādū ꝙ prout ex qnto methaphīce traducit potētie bifariā dicūt quedā enī sūt passiue alie actiue. & passiue quidē nō laudātur. qm̄ posse pati nō ē laus de actiuis itaq; potētiis est uerū ꝙ sint laudabiles. tertio notandū ꝙ laus & honor conueniūt in hoc ꝙ utrūq; debetur alicui excellētie. differūt tū bifariā. prīo quātū ad ea in quibus cōsistūt. laus quidē ꝑprie in uerbis cōsistit. honor uero nō solū uerbis: sed etiā multis aliis signis tribuitur: scilicet caput inclinādo genua flectēdo aliaq; huiusmodi faciēdo. differūt etiā secūdo quātū ad ea quibus debētur laus enī exhibetur rei q̄ ī aliud refertur. honor uero exhibetur rei absolute q̄ in nullū alterum refertur. & profecto ut ex dictis phi colligitur: tā hoc q̄m illud cōmendabile dicitur.

Videtur autem omne laudabile qd' quale aliquid sit & quodāmodo ad aliquid se hēt laudari. Nam iustū & fortē omnēq; probitatem ac uirtutē ob facta actionesq; laudamus. Robustū aūt & uelocē ac aliorum quēq; ꝙ natura talis ē ac ita se hēt ad bonū quicq̄ & studiosū. Patet aūt id ex deorū laudib9 q̄ ridicule uidētur si ad nos referantur Hoc autem ex eo accidit ꝙ per relationē ut dixim9 laudes fiūt.

Videt aūt. in qua prosequitur questionē prefactā. & facit tria. primo ostēdit ōme laudabile esse quid quale & in aliud relatū ul' ordinatū. secūdo ostēdit felicitatem nō esse laudabiliū. ibi qd' si laus tertio ostēdit felicitatē esse honorabiliū. ibi nobis aūt. primū probat bifariā. primo ex laudibus humanarū rerum. secūdo ex diuinarū rerū laudibus. ibi patet aūt id. dicit ergo primo uidetur aūt ꝙ omne laudabile sit aliquid quale: hoc est de genere qualitatis: uel dic aliquid quale idest qualitas aliqua. & uidetur etiā ꝙ laudari idest laudabile quodāmodo ad aliquid se habeat: hoc est ad aliud referatur. hoc est aristotelis institutū qd' sic probat nam iustū & fortē oēmq; probitatē atq; uirtutē laudamus ob facta actionesq; : hoc est ꝑpter opa & actiones in que tanq̄ in finē referūtur. idem etiā esse ostēdit ī uirtutibus corporis dicens robustū aūt idest corpore fortē & uelocē ac aliorū quēq; intellige similiem laudamus qd' idest quia sit talis hoc est taliter dispositus: ac ita idest sic dispositus se habeat idest referatur. uel dic se habeat idest sic aptus & habilis ad bonū quidā & studiosum hoc est uirtuosū. subaudi agendū. intelligēda sūt hic duo. primo ꝙ uirtus quelibet & omne laudabile consideratur dupliciter. uno modo ratione subiecti. & sic est qualitas alio modo consideratur ratione operis in quod tanquā in finem ordinatur: & sic ē ad aliquid. erit itaq; ōme laudabile in genere qualitatis simul & in genere ad aliquid: respectu tamen diuersorum. illa igitur duo habet in se omne laudabile: sed quoniā primū erat de se manifestum: philosophus annititur probare solū secundū. notandū etiam ꝙ inter animi uirtutes & corporis hoc interest: ꝙ animi uirtutes laudabiles dicūtur solum per hoc ꝙ in actiones proprias referunt: uirtutes uero corporis laudabiles duntaxat dicūtur in quātū in actiones studiosas referūtur. hac de causa phs loquēs de animi uirtutibus dixit absolute ob facta actionesq;. nō itaq; addidit nec erat opus ad ere studiosas. sed qn̄o de corporis uirtutibus loquebat' nō dixit absolute ob facta ul' earū actiones: sed addidit ad bonū & studiosū. q̄ duo hic a pħo pro eodē sumūtur. poterit quidē uirtus corporis & bone ac praue opatiōis eē principiū: laudabilis aūt ē duntaxat in quātū est principiū bone opatiōis. Patet aūt. ōndit idē ꝑ laudes diuinas dicēs id scilicet ꝙ ōme laudabile sit aliquid q̄le & ꝙ in aliud referatur: patet hoc ē patēs & manifestū fit & laudibus diuinis. q̄ ridicule uidentur: si referatur ad nos: hoc est si laudētur dii ut nos laudamur. nos eī laudamur ꝑ hoc ꝙ ad aliud sumus bene dispositi si hoc modo dii laudēt: ridiculū erit. ul' dic si referāt ad nos. i. res nr̄as sic ut dicamus deos laudati ꝑpt ea q̄ nos laudamur. s. tēpantiā liberalitatē iustitiā & huiusmodi. uel dic & melius q̄ si referāt. i. tribuāt uel exibeātur ītellige ab aliquo: ad nos. i. apud nos hoc est a nobis uidētur ridicule. est dicere si diis laudes referātur ab aliquo: uidentur

nobis ridicule. & iste uidetur intellectus uerus cuius causā subiungit dicēs hoc autē scilicet ꝙ tales laudes sint ridicule ex eo hoc ex ea causa accidit: quia ut diximus laudes fiūt idest fieri debēt per relationē intellige ad aliud. dii uero nō sunt in aliud referibiles. ꝓpter quod tales laudes sūt ridicule. & aristoteles hic loquitur sicut in aliis fere: nō ꝙ sic esse intelligat: sed loquēs secundū sui tēporis ritū uulgarē exēpli gratia pluribus diis utitor. Qđ si laus. in qua trifariā ostendit felicitatē nō esse laudabilē primo per rōnem. secundo per auctoritatē. ibi uidetur autē. tertio per ea quibus proprie debetur laus. ibi laus ergo. dicit ergo primo si laus idest quia laus est taliū scilicet que in alia referūtur: constat optimorū nō esse laudē: sed maius quidā ac prestātius. quēadmodū apparet scilicet ex dicēdis. nam deos felices beatosq̧ dicimus. & uirorum eos qui sūt maxime diuini hoc est diis similes beatos appellamus. & subaudi nec tñ deos nec uirorū maxime diuinos laudamus: eodēq̧ modo uidet̄ dicendū de bonis scilicet optimis nemo enim felicitatē laudat ut iustam idest ut iustitiā: sed ut diuinius quidā ac prestantius beatam idest beatitudinē dicit. patet igitur ex his ꝙ optimorū nō est laus sed aliquid multo melius ac prestantius laude. scilicet beatitudo. intelligēda sunt hic duo. primo ꝙ sicut in speculabilibus principiorū nō est sciētia sed aliquid multo melius ac ꝑstantius scientia: sic etiam optimorū nō ē laus sed aliquid multo melius ac prestantius laude. secundo notandū ꝙ illud. quod in principio positū: pro sed ponitur. & ut mihi quidē uidetur non necessitatis causa: sed repletiue ponitur. uidetur hic in hoc paragrapho aristotelē multifarie interpretatione usum fuisse. sepe enim duo uocabula pro eodem accipit. Videtur aotem. in qua idem ostendit autoritate eudoxi. pro cuius intellectu considerandum ꝙ eudoxus dicebat uoluptatem non esse laudabilem: sed laudabiliom habens principatum. illud autem demonstrabat per hoc ꝙ uoluptas ut ille credebat sūmum erat bonum: & summum quidem bonum non est laudabile sed laudabilium habens principatum. aristoteles uero eudoxi dictum nō aprobat quātum ad antecedens: imo illud reprobat in libro decimo ostendens uoluptatem nō esse felicitatem. approbat tamen consequens. si enim ita esset ꝙ uoluptas esset felicitas: optime sequeretur nō esse laudabilem sed laudabilium habens principatum. & hoc est quod philosophus dicit uidetur autem & eudoxus probe defendere principatum uoluptati. quod probat dicēs quod idest quia cū uoluptas non laudetur & sit bonum: putabat eudoxus significari uoluptatem esse quidam prestabilius quam ea que sunt laudabilia. talem uero dicebat eudoxus esse deum & sūmum bonum scilicet felicitatem que inter humana bona sūmum dicitur. ad hec eni. s. deū & sūmū bonū & alia dicebat referri. putabat qoidē & bene alia esse q̄ referūtur & alia illia in q̄ tanq̄ in finē referūtur. illa uero q̄ referūtur sūt laudabilia: erūt igit̄ illa in q̄ referūtur multo meliora ac prestātiora. at ꝑ hoc sūme bona. nā id sūmū dicit̄ in qđ alia tanq̄ in finē referūtur. Laus ergo. oñdit eādem cōclusionē ꝑ ea q̄ ꝓprie sūt laudabilia. dicēs laus ergo uirtutis est: ab ea. i. per eā nāq̧ honesta agimus. ea quidē ꝑ q̄ honesta agimus supra dicebamus eē laudabilia & inqt cōmēdatiōs uero dicūtur operū tā corpaliū q̄m aialiū. uel dic cōmēdatioēs uero sūt operū. i. ꝓpter opa tā corpis q̄ animi. itaq̧ nō cōmēdāt̄ uirtutes nisi ĩ q̄ntū ĩ opa referūt̄. igit̄ cū laus ꝓprie sit uirtutis: felicitas āt nō sit uirtus nō erit felicitas laudabil'. qđ hic cōcludere itēdebamus. qa tñ tractare de laudibus & huiusmodi cōmēdatioibus nō est ꝑsētis negotii: ideo ait

Qđ si laus talium est constat optimorū nō esse laudē sed maius quidā ac prestātius. Quēadmodū apparet. Nā deos felices beatosq̧ dicimus & uirorū eos qui maxime diuini sūt beatos appellam⁹. Eodemq̧ modo de bonis. Nemo enim sic felicitatē laudat ut iustū sed ut diuinius quidā ac prestantius beatā dicit. Videtur aūt & eudoxus probe uoluptati principatum defēdere. ꝙ cum nō laudetur uoluptas sic bonum prestabilius esse quidam. Significari putabat quam ea que laudabilia sūt. Talem uero esse deum & sūmum bonum ad hec enim & alia referri. Laus ergo uirtutis est ab ea namq̧ honesta agimus. Comen-

uerũ iſta·ſ. laudes & cõmendationes trite hoc eſt plane & perfecte diſcutere: fortaſſe magis ꝓprium eſſet. i. erit illorũ. ſ. poetarũ & rhetorũ qui in his cõmendationibus laborarũt. & pertinet hoc ad genus demõſtratiuũ de quo cicero & etiam ariſtoteles cõſiderat in primo ſue rhetorice. & ut mihi uidetur illud. ergo in principio poſitum tenetur nõ illatiue ſed replectiue. & ſi uis ꝙ teneatur illatiue: dic hanc nõ eſſe rationẽ a ſuperioribus diſtiotã: ſed erit earum cõcluſio. Nobis aũt. in qua bifariã oſtendit felicitatẽ eſſe bonũ honorabile. ſecũda ibi Videtur autẽ. dicit primo nobis aũt manifeſtum ex his que dicta ſunt felicitatẽ eſſe honorabiliũ & perfectorũ. omne quidẽ bonum aut eſt laudabile aut honorabile: cum felicitas nõ ſit bonũ laudabile ut patet ex

dationes uero operũ tam corporaliũ ꝗ animalium. Verum iſta trite diſcutere illorũ fortaſſe magis propriũ eſſet qui in his cõmendationibus elaborarunt. Nobis autẽ manifeſtũ eſt ex his que dicta ſunt honorabiliũ & perfectorum eſſe felicitatẽ. Videtur autem & ob id ſic habere ſe quia principiũ eſt. Eius enim gratia cetera omnia omnes facimus principium uero cauſamq́ bonorum honorabile quidam diuinumq́ ponimus.

· Vm ergo ſit felicitas animi operatio quedam ſecundum uirtutem perfectam de uirtute ipſa uidendum eſt. Nam ſic fortaſſe melius felicitatem intuebimur.

predictis: neceſſario erit bonũ honorabile. quod phs hic cõcludit. quod uero dixit perfectorũ pro eodem dictum eſſe uidetur eſt quidẽ bonum perfectũ illud ultra quod aliud non queritur. ut eĩm decimu methaphiſice traditur id perfectum eſt: extra quod nihil eſt. & ibi extra a phõ ꝓ ultra ponit. illa itaq́ boni ultra ꝗ alia non ſunt: perfecta dicũtur: at per hoc honorabilia. Videtur autem. ponit ſecundam rationem que ſumitur ex ratione principii. & ait uidetur autẽ felicitas habere ſe ita ſcilicet ꝙ ſit non laudabilium ſed honorabilium ob id ideſt propter id quia eſt principium ſcilicet rerum agibilium. ſicut igitur in ſpeculabilibus principiorum non eſt ſcientia: ſed aliquid melius ſcientia: ſic etiam in agibilibus: principii nõ erit laus ſed aliquid melius laude. tale autem eſt honor: ꝙ uero felicitas ſit principium probat philoſophus dicens eius enim gratia cetera omnia omnes facimus. quecunq́ enim homines agant: felicitati ſi quoquo modo fieri queat intendunt. erit itaq́ felicitas cauſa finalis. at per hoc principium cum omnis cauſa ſit principium. & ſubdit principium uero & cauſam bonorum nos ponimus ideſt dicimus eſſe non laudabile ſed honorabile quidam & diuinum: hoc eſt deo ſimilimum. erit igitur felicitas nõ laudabilium ſed honorabilium. quod in hoc capitulo philoſophus cõcludere intendebat. hic poſſet aliquis dubitare utrum omne quod eſt principium in genere cauſe finalis: ſit etiam principium in genere alterius cauſe. huius queſtionis ſolutio nõ ad hanc ſcientiã ſed methaphiſicam ptinet. nos quoq́ i eã ſciẽtiã oportunius tractandã differimus.

Vm ergo ſit felicitas. hic incipit capl'm ſecũdũ ĩ quo ꝑmittũtur quedã ꝗ exigũt ad cõſiderationẽ uirtutis ac felicitatis. & diuiditur ĩ tres partes. primo bifariã oñdit ad hãc ſcientiã ptinere cõſiderate de uirtute. ſecũdo ꝑmittit quedã de ptibus animi neceſſaria ad cognitionẽ tã uirtutis ꝗm felicitatis. ibi ſed de uirtute. tertio uirtutẽ diuidit ſ̃m diuiſionẽ partiũ animi. ibi diſtinguit & uirtus. in principio prĩe partis ponit illa cõiunctio ergo ꝗ nõ cõiũgere: ſed locũ replere uidet. dicit itaq́ cũ ergo felicitas ſit animi opatio quedã. ſ. rõnis ſ̃m uirtutẽ perfectã: uidendũ. i. conſiderandũ uel tractandũ eſt de ipa uirtute. hoc eſt hic phi propoſitũ. qđ ſic probat. nã ſic. ſ. uirtutẽ cognoſcẽdo: fortaſſe intuebimur felicitatẽ melius. i. pfectius. nõ ẽ qdẽ poſſibile perfecte cognoſcere diffinitũ: niſi diffiniẽtia cognoſcãtur. cũ ergo ĩ diffinitiõe felicitatis uirtus ponat: de uirtute tractãdũ uidetur: ſi felicitatẽ pfecte cognoſcere uolumus. de qua ut patet ex prohemio intendit philoſophus principaliter tractare. & illud fortaſſe uidet a philoſopho poni non dubitatiue ſed potius cõplectiue. notanda ſunt hic duo ꝗ ex dictis phi ĩtelligũt. prĩo ꝙ tractatus de uirtutibus ceteriſq́ rebus felicitatis gr̃a fuerit ĩtroductus. ſ̃o ĩtelligit tractatũ de felicitate nõdũ eẽ cõplectũ. poſtꝗ itaq́ d'

uirtute perfecte tractauerit: redibit ad felicitatē ubi perfecte demonstrabit non solū quid felicitas sed etiam cuius uirtutis sit operatio. Videtur autem. ponit ratōnem secundam dicens uidetur autem & his idest ille homo qui fit uere ciuilis hoc est uere gubernator ciuitatis bonum cōmune ac ciuile procurans uidetur inquā plurimū laborare circa hanc scilicet uirtutem. quod probans ait uere enim ciuilis siue ciuitatis gubernator uult idest intendit facere ciues bonos idest uirtuosos & legibus optemperantes idest obedientes. hoc manifestat philosophus per exempla dicens exemplū: idest pro exemplo huius scilicet rei habemus legūlatores cretentium. & lacedemoniorum. & siqui idest aliqui fuerunt tales idest qui talem haberent curam. illos intellige habemus etiam pro exemplo. post hac uero philosophus colligens rationem: concludit dicēs quod si. idest sed quia ciuilis scilicet scientie est scrutari idest considerare & tractare ista. scilicet qualiter ciues fiant boni legibusq; obtemperantes. uel dic ista: scilicet qui sint & qualiter fiant uere ciuiles siue gubernatores ac uere legum latores: quis ita est inquam manifestum est esse querendum. i. considerandum uel tractādum de illa scilicet uirtute: ut ab initio hoc est in principio huius capituli proposuimus. dixerat quidem cum ergo sit felicitas animi operatio quedam secundū uirtutem perfectam: de uirtute ipa uidendum est. quod a philosopho bifariam demonstratum habemus. tum quia uirtus cadit in diffinitione felicitatis. tū etiam qa ciuilis scientie est bonos ac uirtuosos facere ciues. pro maiori intellectu huius littere sunt tria notāda. primo q uere ciuilis a phō dicitur ad dr̄am eorū qui nō sūt uere ciuiles: hoc est uere gubernatores: sed potius rei publice destructores. cuiusmodi sūt illi qui ciuitatē gubernāt in tirānide aut in paucorū uel in populari prīcipatu. secūdo notandū q homo uere ciuilis & scientia ciuilis idē intendūt. qdqd igit̄ a phō de hoīe uere ciuili dicit̄: de ciuili sciētia intelligit̄. ecōtra. ppter qd̄ id qd̄ in prīcipio de hoīe ciuili pposuit tanq̄ de re nobis manifestiori: in fine uero de ciuili sciētia concludit. tertio notandū q phs de uirtutibus cōsiderat oībus: nō tamē eadē intētiōe de oībus intendit: sed de illa quidē principal'r cuius opatio est felicitas: de aliis uero aut tanquam de his que ad hanc disponūt & hee sunt morales uirtutes: aut tanq̄m de his sine quibus illa perfecte intelligi non poterat. quales esse uidentur scientia ars & intelligentia. Sed de uirtute. hec est secunda pars huius capituli in qua premittit q̄dam de partibus animi necessaria ad cognitionem uirtutis ac felicitatis. & diuiditur in tres partes. in prima ostendit quod sit necessarium huic scientie quedam de partibus animi premittere. secundo ostendit qualiter talia in hac scientia sint consideranda. ibi uidendum est autem. tertio ponit diuisionem partium animi. ibi dicuntur autem. primum ostendit bifariam. primo ratione. secundo exemplo. ibi queadmodū qui in prima parte sic procedit considerandum est in hac scientia de uirtute humana ac de felicitate humana. sed uirtus humana est uirtus animi: felicitas quoq; humana est opatio animi: qd̄ si hec ita se hn̄t: cōsiderandū est i hac sciētia de animo ac eius ptibus in hac rōne sic pcedit prio ponit maioré eiusq; pbationé dicēs sed uidelicet. i. certe oportet q̄rere. i. cōsiderare uel tractare de uirtute hūana. hāc sic pbat. nā bonū hūanū & felicitatem humanam querebamus. idest querere intēdebamus. itaq; si tractatus de uirtute introductus ē felicitatis gr̄a: felicitas aūt ē hūana: de hamana uirtute erit necesse considerandum. huic subiungit minorem dicēs. uirtutem autem humanam dicimus

Videtur autem & is qui uere ciuilis fit circa hanc plurimum laborare uult enim ciues bonos efficere legibus obtemperantes. Exemplum huius habemus Chretensium & Lacedemoniorum legum latores & si qui alii tales fuerunt q si ciuilis est ista scrutari manifestum est ut ab initio proposuimus de illa esse querendum. Sed de uirtute humana uidelicet querere oportet. Nam bonum quidam humanum & felicitatem humanam querebamus. Virtutem autem humanam dicimus non corporis sed animi & felicitatem animi operationem. Hec si ita sūt clarum est oportere ciuilē hominē scire aliquatenus ea que circa animū

non corporis ſed animi.cum enim uirtus corporis ſit cõmunis ceteris animantibus: nõ humana ſed animalis potius dicitur.& inquit & felicitatem animi operationem ponimus.huic ſubiungit concluſionem & concludit modo rhetorico reſumendo partes argumentationis dicens hec ſi ideſt quia ita ſe habent:clarum eſt oportere hominem ciuilem hoc eſt de ciuili bono tractantem: ſcire aliq̃tenus hoc eſt modo aliquo ea que circa animum.ſcilicet eius compoſitionem ac partium diuiſionem.hec eſt itaque ratio cui ſubiungit exemplum.ibi Quemadmodum.& primo ponit exemplum dicens conſiderare debet homo ciuilis ea que ſunt circa animum quẽadmodum ideſt ſicut ille ſcilicet medicus qui eſt curaturus oculos ac omne corpus:ideſt omnes corporis partes:intellige conſiderare debet ea que ſunt circa oculos & uniuerſas corporis partes.& addit ac tanto magis ciuilis ſcientia conſiderare debet ea que ſunt circa a-

Quemadmodum qui oculos ac omne corpus curaturus eſt ac tanto magis quanto ciuilis honorabilior ac preſtantior eſt quam medicina ꝙ ſi preſtantes medici circa cognitionem corporis multum laborant idem circa animum a ciuili homine eſt faciendum. Videndum eſt autem horum gratia & eatenus uidendum ut ad queſita ſufficiat. Nam ulterius quidem ſcrutari operioſius forſan eẽt q̃ pro rerum propoſitarũ qualitate. Dicuntur aũt de illa & in externis ſermonibus ſufficienter quedam quibus utendũ eſt Veluti unam

nimum:quanto ciuilis eſt honorabilior ac preſtantior medicina.hoc eſt itaqꝫ exemplum. cui ſubiungit concluſionem.& cõcludit modo oratorio dicens. quod ſi preſtantes hoc eſt excellentes medici circa cognitionẽ corporis multum laborant: idẽ circa animum eſt a ciuili homine faciendum.intelligenda ſũt hic duo.primo ꝙ hic ſicut prius quidquid de homine ciuili dicitur:de ciuili ſcientia intelligitur. & etiam quod ciuilem ſcientiam conſiderare dicimus: de homine quoqꝫ ciuili intelligitur. ciuilem nanqꝫ hominem eum appellat:qui de bono ciuili conſiderat.ſecundo notandũ ꝙ ut iuxta platonem in eo libro qui gorgias intitulatur ſocrates ait tria ſũt mala ſcilicet paupertas infirmitas improbitas.a quibus per tres ſcientias liberamur. ſcilicet per queſtuariam medicinam ciuilem.at per hoc patet quantum exemplum hic ab ariſtotele adductum fuerit conueniens.& quo etiam modo hee tres ſcientie in gradu excellentie differant.Sequitur illa pars. Videndum eſt autem.in qua oſtendit qualiter ea que ſunt circa animum in hac ſcientia ſint conſideranda.dicens uidendum.i. tractandum uel conſiderãdum eſt autem ea que ſunt circa animum gratia horum ſcilicet uirtutis & felicitatis.& eatenus ideſt intantum eſt de his que ſunt circa animũ uidendum ideſt conſiderandum.ut ideſt quantum ſufficiat.ad queſita ideſt ad cognitionem queſitorum ſcilicet uirtutis ac felicitatis.mẽſura enim eorum que ad aliquẽ finem ordinantur:ex ipo fine ſumitur.quod ſi quis aliter preſumat facere:non paruum ſequetur inconueniens.quod ariſtoteles tangens:inquit.nam ſcrutari quidẽ ea que ſunt circa animum ulterius ſcilicet quam ſufficiat ad queſita: eſſet forſitam operoſius hoc eſt maioris negocii & operis quam pro qualitate rerum propoſitarum.i. quam ſit cognoſcere naturam & qualitatem rerum propoſitarum ſcilicet uirtutis & felicitatis.itaqꝫ ſi de animo eiuſqꝫ partibus abſolute uelimus ſcrutari : eſſet profecto illa ſcrutatio non minor nec minus difficilis:imo forte longe maior maioriſqꝫ difficultatis quam ſit ſcrutatio de uirtute ac felicitate.& cum dixit ariſtoteles ut ad queſita ſufficiat:illud ut non aliter quam relatiue poni uidetur. intelligendum ꝙ iuxta ciceronem libro ſecũdo tuſculanarum queſtionẽ difficile eſt philoſophie pauca ei eſſe nota cui non ſint pleraqꝫ aut omnia.nam nec pauca niſi e multis eligi poſſunt.hec ille.nemo igitur aliis ciuilem ſcientiam tradere recte poterit:niſi cui omnia aut pleraqꝫ philoſophie ſint nota.is enim ſolus pauca recte intelligit. & ea e multis recte elegit atqꝫ aliis plane intelligẽda tradit.nec ariſtoteles quidẽ ea pauca que hic de animo eiuſqꝫ partibus ꝑmittit potuiſſet recte e multis eligere niſi ei omnia aut pleraqꝫ phiẽ nota fuiſſent. Dicuntur autẽ.in q̃ ponit diuiſionẽ partiũ animi.& prio diuidit ani

mū in partē rōnalem & irrōnalem. secūdo subdiuidit irrōnalem. ibi sed irrōnalis quidem. tertio subdiuidit rōnalem. ibi sin aūt dicere. circa primū duo facit. primo ponit diuisionē. secūdo mouet quādam dubitationē: cuius discussionē dicit hic esse pretermittendā. ibi utrū uero. dicit ergo primo dicūtur aūt quedā de illa. s. anima sufficienter in sermonibus externis hoc est phisicis. s. libro tertio de anima: quos externos sermones appellat ad sermonē de uirtute ac felicitate quibus inquit externis sermonibus est hic utendū ueluti unam partē eius. s. anime esse sine ratione: aliā rōnem habētem. Vtrum uero. mouet circa hoc questionem quam dicit in proposito ptetermittendam. dicēs utrum uero ista scilicet rationalis & irrationalis anime partes diuidātur hoc est diuidi & separari possint: sicut partes corporis & omne diuisibile: hoc est ad modum partium corporis & rei cuiusq; diuisibilis quorum partes aut separate aut saltem separabiles sunt: uel inquit ratione idest diffinitione duo sūt sed diuisionem idest separationem recipere minime sunt apta ceu in circūferentia hoc est in circulari corpore concauum & conuexum idest superficies concaua interior & conuexa exterior que inseparabiliter inherent eidem corpori: nec unquā ab eo nec ab inuicē separi queunt. utrum inquit hoc aut illo fuerit modo: nihil refet idest differt ad presens scilicet negocium de uirtute ac felicitate & quidem eque satis poterit quisque scire uirtutem ac felicitatem si illa duo sin ratione diuisa: ac si essent loco & subiecto separabilia. hec est igitur causa cur aristoteles illam questionem reliquerit indiscussā intelligendum q; iuxta marcii tullii sententiam libro primo officiorum duo sūt uicia imprudentie: unum est si incognita pro cognitis habeamus: alterum est q; quidā magnum studium multāq; operam in res obscuras atq; difficiles easdemq; non necessarias conferunt. aristoteles igitur prefactam questionem interminatam reliquit: cum eius discussio ad presens nō esset necessaria. tum etiam quia eius dissolutio erat obscura atq; difficilis & forte aristoteli impossibilis. eādem fere questionem mouet cicero libro primo tusculanarum questionum: ubi positiones philosophorum tam aristotelis quam platonis quam etiam aliorum percurrit. & tandem inquit harum sententiarum que uera sit deus aliquis uiderit. ego quoq; positiones tam antiquorum quam modernorum phiorum intuitus atq; etiam nostrorum theologorum & quid eorum quisq; per se dicere uelit satis intelligens: uidere tamen uideor idem quod marcus cicero. & pinget me q; non pudet quosdam ineptos se inepte obligare ad sufficientem cuiusq; questionis demonstrationem. uidimus quidem istorum artem & profecto melius quam ipsi: quid cum ea effici ualeat satis sciuimus. illi sunt de quibus marcus tullius dicebat incognita pro cognitis habere. rōnes quidē nec semiprobabiles: necessarias esse dicunt

Sed irrōnalis. in q̄ subdiuidit partē animi irrōnalē. & prio ponit unū mēbrū diuisiōis. secūdo ponit aliud. ibi uidet aūt. circa primū duo facit. prio ppoit q̄ndā ptē animi irrōnalē. 2o ondit q; illa nō sit pprie hūana. ibi huius igit. dicit ergo prio sed irrōnalis quidē. s. animi partis partim. i. pars quedā ipsius est similis cōmuni & uegetabili idest uegetabilis cōmunis uniuerse rei uiuenti. itaq; illud cōmuni & uegetabili non transitiue: sed intransitiue intelligitur. & illud. et. non copulatiue: sed expositiue ponitur. illud quoq; nomen relatiuum simile improprie dicitur. est quidem apud aristotelem usitatum dicere hoc est simile illi: cum dicere intendat hoc est illud. & continuo philosophus exponit seipsū dicens loquor de eo quod est causa nutriēdi & augmētandi. hoc est de ea parte animi que causa est nutritiōis & augmēti. hoc probat dicens

eius esse partem sine ratione aliam rationem habentem. Vtrum uero diuidantur ista secundum corporis partes & omne diuisibile. Vel ratione quidem duo sunt sed diuisionem minime recipere apta ceu in circūferentia cōcauum & cōuexum nihil refet ad presens.

Sed irrationabilis quidem partim cōmuni & uegetabili similis est loquor autem de eo quod causa est nutriendi & augmētandi. nam talem animi potentiam in cunctis que nutriuntur quis reponat & ī fetibus hāc ipam quoq; in imperfectis rōnabilius q̄ aliquam aliam

nā talē animi potētiā & itellige nullā aliā i cūctis q̄ nutriūtur quis.i.quisq̧.reponat.i.reponere poterit.& infetibus impfectis q ante partū in utero nntriūtut. hāc ipam quoq̧.s.potētiā uegetatiuā rōnabilius hoc ē uetesimilius:q̄m aliq̄m aliā itellige qsq̧ poterit reponere.si igit̄ in cūctis q̄ nutriūtur hec & nulla alia tepitur:hec sola erit causa nutriēdi & augmētādi.& dixit rōnabilius ꝑpter id ꝙ in eis apparet uegetatiē opatio.s.nutriri & augeri:nō tñ apparet i eis opatio alicuius alterius partis animi. ibi.
Huius igitur. bifariā oñdit hāc animi partē nō eē hūanā.secunda ibi.uidet̄.primo cōcludit hoc ex predictis dicēs[igit̄ huius.i.hec uirtus apparet.s.ex prefactis cōmuis oī rei uiuēti]& nō hūana.id eī hūanū dicimus:qđ ē hois ꝑpriū.hec igit̄ cū nō sit hoī ꝑpria:nō erit hūana.& ille quidē genitiuus huius in trālitie intelligit̄.cōsueuerat ei

Huius igit̄ cōis quedā uirt⁹ & nō humana apparet. Videt̄ eī i somnis maxīe opari hec pars atq̧ potētia.ac bon⁹ & malus p somnum minime discernūtut.Vnde aiūt felices a miseriis i dimidio uite nihil differre.Cōtingit aūt hoc rōnabil̄r.Nā ociositas animi somn⁹ est q̄ nō dr̄ bona uel mala nisi inquātū aliq parūper eueniūt mot⁹:& q̄ meliora fiūt uisa modestorū hoim q̄ quorūcūq̧.sed de his quidē satis & nutritiuā omittēdā qa hūane uirtutis exps ē.
Videt̄ etiā alia quedā natūa animi irrōnabil̄ eē particeps tñ aliq̄tenus rōnis. Cōtinētis eī

phs dicete huius. cū dicere intēdat hoc.ibi. Videt̄ eīm.idē oñdit ex signo quodā dicēs non ē quidē hec ps hūana.uidet̄ eni hec ps atq̧ potētia.s.uegetatīa: maxime opari i somnis.itaq̧ efficatius i somno q̄m in uigilia oparur. at etiā bonus homo & malus p somnū hoc est i somno minime discernūtur hoc ē distigūtut:unde aiūt.i.ex hoc inoleuit id qđ cōiter aiūt.s.felices a miseris nihil.i.nō differre i dimidio uite.hoc est i somno[qui dimidiū uite dr̄:pet inde qa fere est tēporis uite medietas:uel qa sit fere medietas uictus. uel qaanimalia tūc semiuiuūt. sūt eī exieriores sēsus ligati:interiores ueto soluti.causā aūt illius subdit dicēs hoc autē s.ꝙ bonus & malus felix & miser nō differat i somno cōtingit rōnabil̄r. nā somnus ē animi.i.inrellectus[uel rōnis occiositas[q̄ occiositas nō dr̄ bona uel mala]hoc ē uirtuosa aut uiciosa. stat rō aristorelis i hoc[illa potētia nō est hūana cuius opario ē cōis[at ꝙ una hoī bono & malo.felici & infelici.sed uegetatīe potētie opatio est huiusmodi.igitur & cetera.& huius rōnis solū posuit minorē eiusq̧ probatiōem.differunt quidē bonus & malns i somno[nō per se sed p accidēs:hoc est nō pet dr̄am q̄ sit intet eos in somno:sed p dr̄am q̄ fuerit dū erāt in uigilia.& ob id phs addit dicēs q̄ occiositas non dr̄ bona uel mala:nisi i quārū aliq motus parūper.i.parui eueniūt.s.dormiēti. & hoc ex rebus sēsatis aut cōsideratis ī uigilia.& hoc magis declatās[inqt & differūt bonus ct malus qua.i.in quātū modestorū.i.uirtuosorū hoīm:uisa hoc ē appatentia i somno fiūt meliora q̄m quorūcūq̧.s.aliorū hoim.somnia eī plurimū similia sūt his rebns q̧bus homo ī uigilia occupat̄.itaq̧ modesti & uiciosi nō differūt i somno sed i somnio.& hec ut diximus ex ea proueīt differētie q̄ in uigilia fuerit.at differūt quidē somnus & somniū:qa somnus ē sensuū ligamētū.somniū uero ē apparitio aut uisio in somno facta.sed de his quidē satis.& nurritiuā potētiā ommittēdū.qa expers est hūane uirtutis.ibi. Videtur & alia.ponit aliud mēbrū illius subdiuisidīs.& primo illud proponit:secūdo id probat.ibi.cōtinētis eī.dicit primo quedā natura.i.quedam pars animi alia.s.a uegetatiua uidet̄ esse irrationalis particeps tamē rōnis aliquatenus.i.modo aliquo.ibi. Cōtinētis.probar qđ ꝑposuit.& ptimo ꝙ sit irrationalis. secundo ꝙ sit rōnis particeps.ibi.quatenus aūt.circa primū phs sic arguit.qđ aduersatut & ouiat rōni:est irrationale.sed pars animi ptefacta aduersat̄ & ouiat rationi:igitur erit irrationalis.huius rōnis solū ponit minoris probationē dicēs cōtinētis eī.i.cōtinentis quidē & incōtinētis rōnem laudamus:& id animi qđ rōnem habet.i.eam partem animi que est ratio uel rationalis.hec itaq̧ duo pro eodē hic a pho ponūrur.idem eīm est ratio & id animi qđ ratiouē haber.ꝑprie quidē dicitur ratio] improprie uero rationē habete.& cōtinuo subdit causā cur ratio laudetut tam in cōtinēte q̄m in icontinēte

dicens. recte eim & ad optima prouocat. i. suadet ratio. & hoc tam incōtinēte q̄m i in
continēte. uterq; eim q̄ndo nō afficitur animi perturbatione eligit recte [ac optie ui-
uete. & inquit apparet aūt aliud quidā inesse. i. inatū esse illis. s. cōtinēti & incōtinēti
qd' rōni repugnat & resistit. est tñ differētia inter eos quia cōtinēs oi tēpore tenet ra-
tionē: incōtinēs uero tēpore cōcupiscentie rōnem dimittēs: appetitū sequitur. quo au
tē modo id fiat aristoteles exēplo facit illustrius dicēs. ut eim resolute. i. confracte cor-
poris partes [si uelis eas mouere ad partē dexterā: ferūtur in sinistrā partē: sic & in ani
mo appetitus incōtinentiū. s. hoim ferūtur in cōtrariū. s. ratiois. & hoc ita est fm ue-
ritatē. sed in corporibus quidē. s. cōsūptis sicut in paraliticis [& huiusmodi cernimus
i. uidemus id qd' peruerse mouetur: in animo uero nō ita cernimus id qd' puerse mo-
uetur: sed nihilominus id non
minus | uel dic nihilominus. i.
non obstante hoc. s. ꝙ nos illud
nō cernimur: putandū est i ani-
mo quoq; esse aliquid preter ra-
tionē: qd' aduersat & ouiat hu-
ic: s. rōni. intelligendū est hic ꝙ
illa animi pars q̄ repugnat & ra
tioni resistit est appetitus. qd' sa
tis aperte a pho dicit ibi. incōti
nentiū appetitus. quis autē aut
qualis sit ille appetitus: utrū. s.
uolūtas ul' alius a uolūtate: nec
hic nec alibi aristoteles plane
scripsit. qd' ego puto prudenter
fecisse ob id ꝙ illud nō satis sci
uerit. ego quoq; cū aristotele fa
teor me id nō satis scire. quouis
tamē modo dicat: nihil differt
ad id qd' de uirtute & felicitate
dicere intēdimus. ibi. Quate
nus aūt. ostēdit ꝙ hec animi ps
sit rōnis particeps. & prio osten
dit hoc p ea q̄ intra hoiem agū-
tur. secundo ex his que extra hominem fiunt. ibi. ꝙ autem persuadetur. circa primū
facit tria. primo ostendit ꝙ hec animi pars. s. appetitus sit rationis particeps. secundo
concludit differentiam huius irrationalis partis ad uegetatiuā. ibi. uidetur ergo. ter-
tio ostēdit que sit illa ratio cui appetitus obediat. ibi. sic itaq; patris. dicit ergo primo
quatenus idest ea ratione uel in quantum hec animi pars que est appetitus nō repug-
nat rationi ultroneus uel ulterius. i. sponte: uidetur particeps rationis [ut diximus. i.
proposuimus in ea. s. parte uidetur & alia quedā natura animi irrationalis esse: parti-
ceps tamē aliquatenus rationis. illud igitur philosophus quod ibi proposuit hic pro-
bat dicens [itaq; continentis scilicet appetitus paret rationi. forte etiam in homine tē
perato [& forti appetitus est magis obediens rationi quam in homine continente. in
his eim hominibus qui perfecte uirtutis habitum hebent: rationi consonant omnia [
scilicet exteriora atq; interiora: uel dic omnia idest omnino. operatur itaq; uirtuosus
secundum rationem sine ulla repugnantia appetitus. quod facere nequit continens:
ut libro septimo tractabitur. continentes illi sunt qui secundum ratioem uiuere inci
piunt: et nondum sunt in uirtute habituati. omnis igitur secundū rationem uiuens
ante quam uirtutis habitum recipiat: continens dicitur. fiet autem hoc secundū phi
losophū toto eo tempore quo homo intra se aliquā sentit appetitus repugnātiam. q̄n
do uero secundū rationē uiuere nō modo nō est dolorosū: uerū iocundū ac delectabi-
le: erit homo nō continens [sed profecto uirtuosus. notandū est hic ꝙ illud aduerbiū
ulterius a pho in littera positū nō descendit ab ultra [sed ab ultro qd' est sponte. et co
dices aliqui habēt ultroneus. at tunc planius dicitur. ex his etiā notatur unū ut mihi
uidetur satis notandū. et est ꝙ appetitus nō superatus nec uictus obedit rationi: sed

& incontinētis rationē & animi id qd' rōnem
habet laudamus. Recte eī & ad optima prouo
cat. Apparet aūt & aliud quidā preter rōnē ill'
inesse qd' repugnat resistitq; rationi Vt enī re
solute corporis partes si ad dexterā mouere ue
lis in sinistrā ferūtur sic & in animo in cōtra-
rium ferūtur incōtinentiū appetitus. Sed in
corporibus quidē cernimus id qd' puerse mo
uetur in animo uero nō cernimus sed nihilo-
minus putandū est in animo quoq; esse aliqd
preter rōnem qd' huic aduersatur & obuiat.
Qual'r aūt aliud nihil differt. Quaten⁹ aūt
non ulterius repugnat rationi & hec uidetur
particeps ut diximus. Itaq; paret rationi con-
tinentis forte etiā magis obediēs est & in tem
perato & forti: omnia eīm consonant rationi.

sponte & ultro hoc est libere ac uoluntarie operatur fm rōnem. & utinā circa hoc satis certo sciremus quid aristoteles scripserit. in locis quidē nō paucis uidētur eius dicta ab hoc dissonare. ꝙ si satis certo sciremus hoc ab eo fuisse scriptū. reliqua essēt omittēda|& hoc omnino amplectēdū. ibi. Videtur ergo. concludit ex premissis differentiā utriusꝗ partis irrationalis. & dicit uidetur ergo irrationale duplex aliud. s. uegetabile. i. uegetatiuū nō particeps ratioīs: aliud cōcupiscibile. i. cōcupiscitiuū & omnino appetibile. i. appetitiuū uel appetitus: in tantū rationis particeps in quantū illi s. rationi est obediēs atꝗ obtēperans. at per hoc appetitus differt a uegetabili. intelligendū est hic ꝙ per illud & omnino appetibile aliqui dicūt phm intellexisse appetitū irascibilē & uoluntatē. mihi quidē uidetur ꝙ intelligat oēm appetitū rationi obediē-

Videtur ergo & irrationabile duplex. aliud uegetabile nō particeps ratioīs. aliud concupiscibile & omnino appetibile & in tantū particeps in quantū illi obediēs atꝗ obtēperās est. Sic itaꝗ Patris & amicorū dicim⁹ rationē habere. Non aūt ut mathematicorū. Quod autē persuadetur quodāmodo a ratione id qđ irrationabile est admonitiones increpationes cohortationesꝗ significant. Sin autem dicere oportet hanc quoꝗ partem habere ratio-

tē|quicūꝗ ille fit. utrū eīm ī homine sint tres|an plures|an pauciores appetitus rationi obediētes: nec ex dictis phi plane habemus|nec ipe phs ut ego puto satis hoc sciuerit. Deīde cū dicit. Sic itaꝗ. ostēdit phs q̄ sit illa ratio cui appetitus est obediens Et est aduertendū circa hoc ꝙ sicut dicitur tertio de anima ratio speculatiua nec speculat agibile|nec aliquid dicit de fugibili & persequibili. sola itaꝗ ratō pratica ostendit appetitui aliqd esse fugiendū| aut prosequēdū. ratio igitur illa cui appetitus obedit nō est speculatiua: sed pratica. & hoc est quod phs hic dicit cū air itaꝗ rationem cui scilicet obedit appetitus: nos dicimus se habere sic ut se habet ratio patris ī familia scilicet imperantis|aut ordinantis. & amicorum scilicet aliquid admonētiū: & nō ut ratio mathematicorū. est eīm ratio mathematicorū speculatiua|& talis quidem ratiois appetitus nō est particeps. & uidetur huic littere aliquid deesse. sic ut sine supletione satis intelligi nō queat. quod ego credo prouenisse ex eo ꝙ aristoteles sicut & ceteri scribentes ex memorie saltu ab uno in discontinuum aliquid calamo concesserit. mihi ercle sepe euenit me putare aliquid scribere quod tamē uacuum relinquitur. & quod plus est reuidere scripta ter|& quater & nō conspicere deffectum & alius uidet: etiam si semel legerit. Deinde cum dicit. Qđ autē persuadetur. ostendit per ea que exterius aguntur ꝙ hec pars irrationalis que est appetitus sit rationis partices idest ꝙ rationi obediat|dicens ꝙ autem id quod est irrationale scilicet appetitus persuadetur quodāmodo a ratione significant idest ostendunt admonitiones amicorū & increpationes superiorum|& cohortōnes inferiorum que omnia essent frustra & uana: si appetitus nullo modo rationi obediret. omnia quidem prefata sunt nata ut homo appetitus suos rationi subiciat. Deinde cum dicit. Sin autem. subdiuidit rationalem animi partem dicens. sin autem dicere oportet hanc quoꝗ partem scilicet appetitū habere rationem: dupplex erit rationē habens. aliud principaliter & in se ipō. s. intellectus: aliud tanquā quidam obediens patri. s. appetitus. patet igitur tres esse animi partes scilicet uegetatiuā|intellectum|appetitum. & uegetatiua quidē est irrationalis tantum. intellectus uero est tātum rationalis. appetitus autem continetur sub utroꝗ mēbro. est eīm irrationalis fm se: rationalis uero in quantū est ratioīs particeps. circa distintionem predictarum animi partium ex dictis phi unum colligitur satis ut mihi uidetur notandum. & est ꝙ oīs prefate animi partes differunt realiter. de uegetatia patet eo ꝙ operationē habet quando nec intellectus nec appetitus operatur. ꝙ etiam appetitus ab intellectu differat realiter patet ex eorum repugnantia. que solum cadere potest inter ea que realiter differunt. ꝙ igitur tria prefata realiter differant satis ē notum. utrū aūt sint tres substātie: an tres eiusdē substatie partes: an potius eiusdē substantie tres ꝓprietates uel qualitates: nec aristoteli| nec hoībus est satis notū. & tamē ut ante dicebamus quoquo modo res se habeat: nihil differt ad id qđ de uirtute & feli

eitate intendimus. notatur etiam hic ꝙ appetitus & sensus interiores rationi obediunt:& quantum ad actum & quantu ad modum agendi. sensus uero exteriores solũ quantũ ad actũ: nõ aũt quantũ ad modũ agendi. cum eĩm oculus in obiectum dirigitur uidet nec intense nec remisse: sed quantum potest. itaq͞ ex rationis imperio nec intensius nec remissius uidere poterit. Sequitur illa pars. Distinguitur & uirtus. in qua philosophus uirtutem diuidit secundõ rationis diuisionem. & primo facit hoc secundo probat quedam que in diuisione dixerat. ibi. loquentes eĩm. & dicit primo & distinguitur uirtus secundũ differentiã hanc scilicet rationis. illarum eĩm uirtutũ scilicet humanarũ quasdam dicimus esse intellectiuas| quasdam uero morales. & utriusq͞ mẽbri ponit exemplum dicens| sapientiam quidem & prudentiam & solertiam dicimus intellectiuas. liberalitatem aũt & modestiã idest temperantiam morales uocamus. causa uero cur uirtus secundũ ratiõis diuisionem diuidatur est quia opus hominis est opus rationis recte quidem ac perfecte sit opus secundum uirtutem necesse ẽ igitur ut uirtus in ratione ponatͬ. in ea quidem ratione que per se intelligit ponuntut intellectiue. in ratione uero que nõ intelligit| sed intelligenti obedit sunt morales uirtutes. Deinde cum dicit. Loquentes eĩm. probat quedam de his que dixerat. primo ostẽdit ꝙ ille uirtutes solum dicantur morales que sunt in appetitu. secundo ostendit illa que sunt in intellectu esse uirtutes. ibi. laudamus aũt: dicit primo| liberalitatem & modestiam morales uocamus| quia nos cõmuiter loquentes de moribus scilicet alicuius hominis: nunq̃ dicimus scilicet bene esse moratum| aut motigeratum ex eo quia sapiens aut solers sit: sed quia mitis est aut modestus aut| aliud huiusmodi. itaq͞ ex cõmuni modo loquendi probat aristoteles ꝙ solum ille uirtutes que sunt in appetitu morales nominentur. Ibi. Laudamus & sapientẽ. ostendit ꝙ ea que sunt intellectu: sint uirtutes dicens. & laudamus sapientem secundum habitum scilicet sapientie: habituum uero eos qui laudabiles sũt uirtutes appellamus. erunt itaq͞ habitus intellectus uirtutes. cum sint laudabiles. circa dicta philosophi hic est unum notandum aliud dubitandum. notandum autem est ꝙ prudentia quantum ad subiectum est uirtus intellectiua| quantum uero ad obiectum uel materi-
Dubitat am moralis dicitur. dubitatur autem hic an uirtutes morales sint in uoluntate aut in appetitu sensitiuo. ad hoc quadrifariam dicunt. alii nanq͞ dicunt omnes uirtutes esse in uoluntate solum. alii in appetitu tantum sensitiuo. alii uero aliquas in uoluntate aliquas in appetito sensitiuo esse dicunt. sunt etiam alii qui dicant oĩs esse in uoluntate| & oĩs quoq͞ esse in appetitu sensitiuo. aristoteles uero cum uideret oĩa prefacta esse facilia dictu| difficillima quidem intellectu| & quoquo modo illa se haberent ad propositum nõ differre. hanc questionem in tactam prudenter reliquerat. ultima tamen opinio & aristoteli & rationi uidetur magis consona. oĩs eĩm potẽtia habituabilis ex operatione frequentata habituatur| in operatione uero uirtuosa cõcurrit intellectus consiliando| uoluptas eligendo| appetitus sensitiuus obediendo| & nõnunq̃ exteriora mẽbra exequendo: unũquodq͞ igitur horum habituatur. & ille habitus in intellectu est prudentia: in ceteris uero moralis uirtus appellatur. sed de his attenus.

nem duplex erit rationem habens: aliud principaliter & in seipõ: aliud tanq̃ patri obediens quidam. Distinguitur & uirtus secundum hanc differentiam. Dicimus enĩ illarum quasdam esse intellectiuas quasdam uero morales Sapiẽtiam quidem & solertiam & prudentiã intellectiuas. Liberalitatem autem & modestiam morales uocamus. Loquentes enim de moribus nunq̃ dicimus quia sapiens aut solers sed quia mitis ac modestus. Laudamꝰ & sapientem secundum habitum habitus uero eos qui laudabiles sũt uirtutes appellamꝰ.

Explicit primus liber.

Vm uero. hic liber secũdus qui ẽ de uirtute ĩ cõi tres cõtinet tractatus. quorũ primus q est de causis effectiuis uirtutis: q̃ttuor cõtinet capl'a. secũdũ icipit ibi cũ igit. tertiũ ibi. significatio aũt. quartũ ibi. sed q̃ret. ĩ prio caplo ondit ꝙ uirtus causet ĩ nobis ex uolũtariis opibus. circa qd̃ tria facit. prio ꝓpoĩt uirtutẽ ĩtellectiuã ex doctrina: moralẽ uero ex opũ cõsuetudie fieri. 2o ondit moralẽ uirtutẽ nõ ineẽ nobis a natã. ibi. ex quo. iii. ondit ꝙ sicut ex opibus generat: sic etiã ex opibus corrũpat. ibi. insup oẽs. dicit ergo prio cũ uero duplex sit uirtus. s. alia ĩtellectĩa alia moral' ĩtellectiua qdẽ plurimũ. i. p maiori pte[uł dic plurimũ. i. p magna sui pte ex doctrina s. uerbo aut scripto facta hẽt. i. põt hr̃e gñonẽ atq; aumẽtũ. & licet hec phi ꝑceptio modo aliquo locũ hẽat ĩ oĩ uirtute ĩtellectĩa: ꝑcipue tñ tenet uerũ ĩ speclatĩs uirtutibus

Incipit liber secundus.

Vm uero duplex sit uirtꝰ alĩa ĩtellectĩa: alĩa moralis. ĩtellectĩa qdẽ plurimũ ex doctrĩa gñonẽ hẽt atq; augmentum Quapropter experientia indiget & tẽpote moralis autem ex assuetudĩe fit. Vnde & nomen habet patumper a more declinans.

ex his phs iferr dicẽs. q̃ propt experiẽtia & tpore. s. lõgo indiget uirtus intellectĩa. hoc aũt ob id sequit: qa ut ĩ pricipio posteriorũ tradit oĩs doctrĩa & oĩs disciplina intellectĩa ex ꝑexistẽte fit cognitioẽ. itaq; hoĩ cui expimẽto nulla sint ꝑcognita: nulla doctrina[nullaq; disciplia fieri poterit, indiget etiã tpore: qa nisi tpore lõgo uirtutis intellectiue doctrina pfecte nõ tradit. & cõtinuo phs subdit modũ gñonis moralis uirtutis dicẽs. moralis aũt uirtus ex cõsuetudĩe fit & intellige totalr. itaq; ex doctrĩa nec ĩ toto nec ĩ pte fit: nec ullo modo fieri poterit. & infert unde. i. a quo nomẽ hẽt: patũp. i. parũ a more declinãs. i. differẽs. uirtutis quidẽ nomẽ laudabilẽ sigñat habitũ. mos aũt nõ solũ habitũ: sed etiã ipius hĩtus usitatã oparionẽ. itaq; nõ solũ tẽperãria: sed etiã tẽpate uiuere mos dr. eodẽq; fere mõ cõsuetudo differt a more: mos eĩ tãrũ de uirtutibus earũq; opatioibus dr: cõsuetudo uero nõ solũ de his: sed etiã de uiciis[eorũq; opibus ꝑdicat. erit itaq; mos ĩ plus quã uirtus[& cõsuetudo quã mos. ex dictis phi hic quedã alia ĩtelligunt. prio ꝙ uirtus ĩtellectĩa & moralis differũt nõ solũ ex subiecto ut dictũ erat ĩ fine libri primi: sed etiã ex causa. ĩtellectĩa quidẽ ex doctrĩa: moralis uero ex cõsuetudie & more ĩ nobis causat. secũdo intelligit diuersus modus loquendi phi circa gñonẽ utriusq; uirtutis. sm itaq; modũ loq̃ndi phi uirtus intellectĩa nõ cõsuetudine sed expientia & tpore indigere dr: moralis uero nõ expientia nec tpre: sed cõsuetudine. tertio notat causa unde hoĩes facilius discũt praticas quã speculatiuas disciplinas hoc aũt eo fit qa plura ĩ illis q̃m ĩ his sũt hoĩbus expimẽto precognita. sed cõtra phi dicta multifariã opponit. prio cõtra illud uirtus intellectĩa gñonẽ hẽt ex doctrĩa. poterit eĩ qs nõ solũ audiẽdo: sed etiã aliorũ scripta legẽdo sibi adipisci aliquã uirtutẽ intellectiuam. quod etiam nostris temporibus fieri uidimus. preterea possibile est ꝙ aliquis per se ipm inueniat aliquam uirtutem intellectiuam: ut pote artẽ aut disciplinam aliquam. tertio quia etsi non in toto: tamen saltem in parte nemo est tam ignauus[tanq; destitute nature: quin aliquid per se ĩtelligere queat. quidquid uero homo intelligat: id ad uirtutem intellectiuam pertinet. quarto sic nono methafisice dicitur fistulatiuam & similes consuetudine fieri. quinto artes operatiue ut infra dicitur ex operibus fiunt. non ergo omnes intellectiue uirtutes fiunt ex doctrina. pro istorum euidentia consideranda sunt duo. primo ꝙ appetitus est solũmodo assuefatibilis & non doctrinabilis: intellectus uero & doctrinabilis pariter & assuefatibilis reperitur. itaq; appetitus operando solum perficitur: intellectus uero & ex operatione simul & ex doctrina habituatur. in speculabilibus quidem magis ex doctrina: in opabilibus uero non tantum ex doctrina quantum ex operationibus. secundo considerãdum ꝙ nomẽ consuetudinis bifariam sumitur. uno modo stricte ac proprie: & sic solum dicitur de habitibus appetitus eorũq; actibus. alio modo dicitur extensius ac improprius: & sic oĩs habitus ex operatioĩbus adquisitus consuetudo dicĩ poterit[atq; consuetudine fieri dicimus. itaq; accipiendo consuetudinem proprie habitum fieri per operationẽ est ĩ plus quã fieri per cousuetudinẽ: si tamẽ nomẽ cõsuetudinis accipiatur extensius: erũt eq̃lia siue cõuertibilia. & loquimur hic de opationibus extensio

ribus:nō autē interioribus.patet igitur ex his ꝙ morales uirtutes fiāt solū ex cōsuetudine:intellectiue uero presertim opatiue ex doctrina simul & cōsuetudine generātur.his habitis:patet quid sit dicendū ad prefata. ad primū dicimus nō differre utrū talis doctrina fiat uerbo aut scripto.intelligit itaq; aristoteles ꝙ uirtus intellectīa fit ex doctrina uerbo aut scripto tradita.ad secundū aristoteles respōdet per hoc ꝙ dixit plurimū.uirtus quidē intellectiua plurimū ex doctrina generatur.ꝙ uero aliquis aliquā per se ipm īueniat perfecte:raro cōtingit.uel aliter & melius.ut mihi quidē uidetur cū aristoteles hic intēderet tractare de gñone uirtutis moralis:uoluit prius ostendere ꝙ aliter fieret moralis,aliterq; intellectiua p hoc ꝙ moralis fit ex solis opibus siue cōsuetudine sic ꝙ nec in toto nec parte fieri posset ex doctrina: intellectiua quidē uirtus ī toto uel in parte fit aut fieri poterit ex doctrina. p hoc igitur dicimus ad aliā obiectionē ꝙ etsi aliquis aliquā inueniret uirtutē intellectiuā: nihilominus illa in se est talis q̄ per doctrinā generari queat.at per hoc differt a morali uirtute q̄ p doctrinā nec fit nec fieri poterit. ad tertiū p idē dicimus.ad hoc

Ex quo manifestum est nullam moralium uirtutum natura nobis inesse Nihil enim eorum que natura sunt aliter assuescit.Veluti lapis cuius natura est ut deorsum feratur: nunquam assuesceret sursum ferri non si millesies illum quis assuefaciendi gratia in altum

eī ꝙ uirtus intellectiua differat a morali ī generatiōe:sufficit ꝙ saltē in parte ex doctrina sit adquisibilis.illud itaq; aduerbiū plurimū mihi uidet̄ exponendū nō pro maiori parte:sed pro magna parte.ut sit intellectus:uirtus intellectiua gñonē & augmētū habet.i.potest habere ex doctrina plurimū.i.pro magna saltē sui parte. ad quartū aliqui dicūt ꝙ aristoteles nono methaphisice accepit nomē cōsuetudis large.i. p quacūq; freq̄ntata opatiōe.sed hec solutio nulla est.qm̄ siue fiat p cōsuetudinē stricte siue large:semp stabit ꝙ nō fiat p doctrinā.qđ etiā phs ī eodē loco restat̄ dicens aliq̄ nobis inesse natura ut sēsus:alia cōsuetudīe ut fistulatiuā & huiusmodi:alia uero p doctrinā.ppter qđ dicēdū est ꝙ artes ille q̄ fiūt p opatiōes uel qđ idē est p cōsuetudinē:fiūt etiā aut fieri poterūt per doctrinā saltē pro aliqua sui magna pte.& ī hoc ut diximus differūt a morali uirtute q̄ totalr̄ fit ex more & nequaq̄ ex doctrīa.ad quītū aliq̄ dicūt ꝙ aristoteles hic loquit̄ solū de uirtutibus intellectus speclatiuis & nō opatīs.sed hec solutio nulla ē cū nec ex dictis phi hic nec alibi appareat.tū qa phs hic drām assignare uolebat īter gñonē uniuerse uirtutis intellectiue & moralis.tū qa expientia manifestū est nobis ꝙ artes opatiue p magna sui pte fiāt ex doctrina.dicēdū igit̄ sicut prius ꝙ uirtus intellectīa ex doctrīa hēt gñonē in toto uel ī parte.oēs itaq; pfacte obiectiones p̄ter primā soluunt̄ p expositōnē illorū duorū terminorū.s.aduerbii plurimū & illius uerbi hēt.qđ etiā magis apitur cū illi uerbo fit addit̄ illud aduerbiū totalr̄. arguit̄ etiā cōtra illud corelariū:quapter expientia īdiget & tēpore.uidemus quidē īfātes apud matres discere uocabulorū significatiōes:nulla tū expientia uidet̄ in eis p̄cessisse.itē cōtra illud moralis aūt ex cōsuetudīe fit opponit̄ de prudētia q̄ ē moralis uirtus:tū hēt gñonē ex doctrīa saltē pro aliq̄ sui pte.uniuerse quidē scie morales atq; legales ptes sūt prudētie.q̄ tū nō esset:si prudētia ex doctrīa nullā hr̄et gñonē.ad primū istorū est dicēdū ꝙ pueri prio res ipas sēsu cognoscūt:atq; ex ea terū p̄uia cognitione hūt ut uocabulorū significatiōes apud parētes discere queāt.cognoscēs quidē infās panē p uisū:atq; audiēs matrē aut aliū noiantē illā rē p illud nomē panis:tūc īfās didiscit ꝙ illa uox panis significaret rē illā quā ipe prius uisu cognouerat.& sic de aliis dicēdū erit.nō erit itaq; possibile hoiem aliqd discere sine p̄uia cognitiōe.ad aliud dicimus ꝙ illud dictū de gñone moralis uirtutis intelligit̄ solū de uirtutibus appetitus q̄ totalr̄ ac pure sūt morales:prudētia uero & itellectīa & moral' siml' dr̄.imo absolute a phō nō moral':sed intellectīa dr̄.moralē qdē eā dicere cōsueuimus ī quātū circa materiā moralē uersat̄.prudētia itaq; qa ē itellectīa:ex doctrīa p aliq̄ saltē sui magna pte hēt gñonē atq; augmētū.prudētia itaq; & oēs alie itellectus uirtutes operatiue siue pratice ex doctrina simul & ex opatioībus fiūt.ex doctrīa quidē pro aliq̄ magna parte ex opibus uero pro maxima.deinde cū dicit. Ex quo.oñdit uirtutē moralē nō inesse nobis a natura.& prio oñdit hoc rōne.secūdo p signū quoddā.ibi.restat id.circa pri-

mum duas ponit rationes. secūdā ponit ibi. preterea quot. primā rationē sumit ex eo quod dixerat uirtutē moralē ex consuetudine fieri dicēs| ex quo scilicet quia moralis uirtus fit ex consuetudine: est manifestū nullā moraliū uirtutū nobis inesse natura. i. a natura uel per naturā. probat aūt phs consequentiā dicens| nihil eīm eorū que sunt natura. i. a natura uel per naturā aliter assuescit| hoc est per assuetudinē aliter se hēt. ueluti lapis cuius natura. i. naturalis dispositio ē ut deorsū feratur| nunq̄ assuesceret sursū ferri. nō: intellige assuesceret| si: i. q̄uis illū. s. lapidē quis milies in altum proiiciat gratia assuefaciendi. nec ignis deorsu| intellige assuesceret ferri| etiā si millies eū quis deorsū proiiciat. nec aliud quisq̄ ex his que aliter sūt nata. i. naturata| uel ex natura disposita aliter assuesceret| hoc est per assuetudinē aliter se haberet. & sequitur:

proiiciat Neq; ignis deorsum neq; aliud quicquā ex his que aliter nata sunt aliter assuesceret. neq; natura ergo neq; preter naturā insūt nobis uirtutes. Sed sumus nos quidē ad illas recipiēdas natura apti: pficimur autem p consuetudinem. Preterea q̄ natura nobis insūt eorū potētias prius ferimꝰ Posteriꝰ uero actꝰ reddimus quod in sensibus manifestum est.

nec ergo natura. i. a natura uel per naturā insunt nobis uirtutes| nec preter naturā | idest per uiolentiā. sicut eīm patet ex prefatis| id quod est natura uel preter naturā nō uariatur ex cōsuetudine| uirtus quidē consuetudine uariatur. morales itaq; uirtutes nec natura| nec preter naturā nobis insūt | sed nos quidē ad illas recipiendas sumus apti idest dispositi natura idest a natura uel per naturā. uel dic natura idest natiuitate. in quantū. s. ex natiuitate trahimus rationē & appetitū natū rationi obedire. perficimur aūt. i. perfecti efficimur in uirtute per cōsuetudinē. s. obediendi appetitū rationi. ex tali quidē cōsuetudine imprimitur in appetitu rationis similitudo & hec profecto rationis similitudo in appetitu moralis uirtus dicitur. p maiori littere intellectu intelligēda sūt hic aliqua| primo q̄ nature nomē ut quibusdam placet hic a phō pro gn̄one uel natiuitate sumitur. itaq; secundū istos illa dicūtur natura esse| uel inesse q̄ ex natiuitate uel gn̄one sūt| uel insunt. alii uero dicūt q̄ natura hic dicitur causa q̄ nec uolūtarie| nec uiolēter operatur. hoc itaq; modo illa dicuntur esse| uel inesse natura q̄ nec uolūtarie nec uiolēter fiūt. mihi quidem uidetur q̄ utraq; uia satis cōueniat aristoteli. uirtutes eīm insūt nobis uolūtarie: at per hoc nō natura idest nō ex natiuitate. uel nō natura. i. nō ea causa naturali que nō est uolūtas. aduertendū tamē q̄ ibi| ueluti ignis cuius natura & cetera: nomē nature nō sumitur p causa| sed pro effectu. s. pro re| uel rei dispositione q̄ ex naturali causa producitur. secūdo notandū q̄ per uerbū assuescit phs intelligit| q̄ res per assuetudinē recipiat dispositionem| uel habitū aliū quā prius habuerit. secūdū hec igitur quisq; poterit facile singula uerba phi exponere| prout sententie melius cōueniat. tertio notandū q̄ uirtutes intellectiue insūt nobis nō natura| sed uolūtarie| sicut & morales. de intellectiuis tamē phs hic nō probat| cum sit cuiq; fere manifestū eas nō natura sed doctrina in nobis fieri. tum quia de earum generatione tractare nō erat hic philosophi propositū. contra litterā opponitur. nam id uidetur esse naturale cuius causa est naturalis| ratio uero & appetitus q̄ sūt causa moralis uirtutis insūt nobis naturaliter. igitur moralis uirtus uidetur nobis inesse natura. ad hoc bifariā dici poterit. uno modo negādo minorē. intellectus eīm siue ratio nobis inest nō natura| sed dei sūmi uolūtate. uel aliter & forte melius dicitur negādo maiorē. multa quidē nobis insūt natura quorū effectus eē poterūt uolūtarii. ex natura eīm nobis inest oculus| pes| ac manus: tamē uidere| ac pedem & manū mouere esse poterit uoluntariū. Deinde cū dicit. Preterea quot & cetera. ponit secundam rationem dicens| preterea quot idest quecūq; natura idest a natura uł per naturam nobis insunt| prius ferimus idest habemus eorum potentias| hoc est qualitates & naturales habitus qui nos aptos & potentes ad opera reddunt. posterius uero actus idest operationes reddimus hoc est facimus. hec est argumentationis prima propositio quam exemplo probans ait| quod in sensibus est manifestum | idest que res fit manifesta ī potētiis sēsitiuis. nō eī ex eo q̄a sepe uidimus| sensū. s. uisus accipimus sed cōtra. i. per cōtrariū. s. habētes sensū usi fuimus| & nō habuimus utētes hoc ē per

ūsum. his subiūgit minorē dicēs[at pro sed uirtutes adquirimus operādo prius.i. per operationes uirtutibus priores.& hoc manifestat per simile in artibus opatiuis dicēs ita est in uirtutibus queādmodū in aliis artibus[hoc est in aliis potētiis uel habitibus qui sūt operatiue artes:que eím opportet facere postq̄ didiscerimus.i.postq̄ docti fuerimus:ea idest illa adiscimus faciēdo[hoc est opando.hoc etiā manifestat exēplo dicēs ceu fabricādo:fabri intellige efficimur.& citharā pulsando:citharedi efficimur.& cōtinuo hec aplicat ad propositū dicēs[sic idest simili modo & hoies agēdo iusta opera: iusti efficiūtur.& modesta agēdo:modesti efficiūtur.& fortia agēdo:efficiūtur fortes. & sic de aliis uirtutibus dicendū erit. sed cōtra litterā bifariā opponitur. primo contra id queādmodū in artibus & cetera.artes quidē uirtutes sūt intellectiue. erūt igiť per doctrinā & nō per opatioēs cū oīs uirtus intellectiua ex doctria & nō ex consuetudine generetur sicut phs in principio proposuit.secūdo arguitur contra illud sic & iusta & cetera.nā ut infra dicitur opationes ille q̄ uirtutis habitū precedūt nō sūt uirtuose.nō erit igitur uerū ꝙ homo ex iustis operibus iustus efficiatur.ad primū istorum respondetur:ꝙ sicut prius dicebamus nō fuit intētio phi dicere oēm uirtutē intellectiuā in toto fieri ex doctrina:sed per hoc eius gñonem differre a gñone uirtutis moralis:ꝙ plurimū.i.pro magna saltem parte gñonem haberet ex doctrina.at opatiue quidē artes pro magna sui parte fiūt ex doctrina. ad secundum dicimus ꝙ aristoteles hic per iusta[& modesta & fortia intelligit opera similia opibus iustis[modestis & fortibus.itaq̄ opus uirtuosū bifariā sumit.uno modo ꝓprie: & sic solū dicūtur uirtuosa illa opa que fiūt postq̄ uirtutis habitū habemus.alio modo sumitur extēsius atq̄ impprius:& sic nō solū uirtuosa dicūtur ea opa que uirtutis habitū sequūtur:sed etiā ea que precedūt.eodēq̄ modo distinguendū uidetur de opibus iustis ac modestis & fortibus[& aliarū uirtutū.arguitur etiā & probatur ꝙ ex operationibus precedētibus nō fiat uirtus.causa eím perfectior eē debet quā effectus. uirtus uero est perfectior quā precedētes operationes.cum sit earum finis.ad hoc dicitur ꝙ operationes precedentes in quantū uirtutis sunt causa effectiua : perfectiores sunt quam uirtus.in genere uero cause finalis sunt minus perfecte. hoc eím modo nō causa:sed effectus uirtutis repetiūtur.uel dic ꝙ totalis uel principalis causa perfectior est quā effectus:nō tamē minus principalis[uel instrumētalis.uirtutis quidē principalis causa est ratio[minus uero principalis operatio precedēs.ratio aūt perfectior est quā uirtus.& hoc semp in genere cause efficiētis.nam in genere cause finalis(si ratio ad uirtutem eiusq̄ operationē ordinatur)melior erit uirtus quā ratio.sed dubitatur hic utrum ex unica operatione uirtus moralis fieri possit:& uidetur ꝙ sic[nam sicut de intellectu:sic uidetur esse de appetitu.in intellectu quidē ex unica demōstratione generatur scientia q̄ est habitus.preterea tantū uidetur posse unica intensa opatio: quātū plures remisse.sed ex pluribus remissis uirtus generatur:ergo ex unica intensa. ī oppositū est phs qui dixit moralē uirtutē fieri ex cōsuetudine. consuetudo quidē plures requirit operationes.ad hoc dicitur ꝙ uirtutē moralē ex unica opatione possibile est fieri:ut rationes ille annitebātur probare.hoc tamē raro[aut nunq̄ cōtingit. fit autē ex consuetudine plurimū.regule quidē a pho de motibus tradite sicut dictū est libro primo:plurimū sūt uere.dubitatur etiam utrū ex solis operibus interioribus sine exterioribus possit fieri moralis uirtus.ad hoc dicimus ꝙ uirtutē fieri ex solis operationibus interioribus sine exterioribus ē impossibile. ꝙ bifariā patet. primo ex hoc ꝙ uirtus est circa particularia.omis quidē electio sine operatione exteriori est uniuersalis:qualem fere habent uniuersi homines.paucissimi tamen sunt qui in particulari te

Non eím ex eo quia sepe audiuimus aut sepe uidimus sensum accipimus.Sed contra habētes usi sumus nō utentes habuim⁹ ac uirtutes acquirim⁹ operādo pri⁹ queādmodū & ī aliis artib⁹.Que eī oportet postq̄ didiscerim⁹ facere ea faciēdo addiscim⁹ Ceu fabricādo fabri & cythara pulsādo cytharedi sic iusta agēdo iusti & modesta modesti fortes fortia efficiūtur.

cte eligant. sicut enim forma domus existens in intellectu vel cogitatiua quantumcũ ꝙ sit particularis: semper est uniuersalis. eoꝙ in infinitis materiis poterit imprimi. sic & electio interior sine exteriori executione nõ adeo esse poterit particularis: quin semper sit uniuersalis. eoꝙ infinitis actibus poterit applicari. ut si quis in mente sua instituat temperate comedere|tali loco|talíꝙ tẽpore|atꝙ determinato modo| determinataꝙ cibi quãtitate|& ut uno uerbo oĩa cõprehendã determinatis omnibus circũstãtiis: nihilominus talis electio est uniuersalis. sub eadem eĩm forma electionis poterit infinities comedere. cum uero iam comederit: erit electio pure particularis|ac sic determinata huius actus ꝙ nõ alterius. sicut forma domus tunc & nõ ante est pure particularizata: quãdo iam materie exteriori fuerit impressa. est etiam illud ꝑpter quod ex sola interiori electione uirtus causari nõ poterit. sicut eĩm iam patebit uirtus ẽ circa difficile. nulla tamẽ fere est difficultas in eligendo sine exteriori executione. cũ uero in presentia obiecti aliqd eligitur: ibi singularis ac maxima occurrit difficultas. quod etiam experientia oĩum matre in nobis apertissime fieri uidemus. neminẽ eĩm uidimus citharistã fieri per hoc ꝙ ĩfinities elegat citharam pulsare. sic etiam de liberali & magnifico ac uiro forti fieri uidemus. Deinde cũ dicit. Testetur id. manifestat id quod dixerat per signum dicẽs quod fit in ciuitatibus testatur idest probat id scilicet uirtutes nobis inesse ex uoluntariis operibus: non autem ex natura. & continuo apperit quid sit illud quod in ciuitatibus fit dicens: nam legum latores| & intellige etiam ciuitatum gubernatores efficiunt hoc est efficere intendunt ciues bonos assuefaciendo hoc est per bonorum operum assuetudines. quicunꝙ uero ex illis scilicet legum latoribus|aut ciuitatum gubernatoribus non bene agunt idest non bene ac recte agere intendunt hoc scilicet ciues bonos ac uirtuosos efficere aberrant. & inter bonam rem publicam hoc est rectam rei publice gubernationem (cuiusmodi est regnum atꝙ optimatum principatus) & malam hoc est rei publice labem qualis est tirannis & paucorum principatus id interest idest ea differentia est: scilicet quia in bona republica legislator|atꝙ rei publice gubernator intendit ciues bonos efficere|in mala uero de hoc non est cura. intelligendum circa hoc ꝙ sicut patet|ex secundo polithice legislatores se habent bifariam. sunt enim aliqui ferentes leges: nõ tamen rem publicam aliquam gubernantes. & hi apud latinos uocabulo usitatissimo dicuntur iurisconsulti. quales fuerunt apud grecos solon|plato. & alii quam plures. & apud romanos papinianus|ulpinianus & alii non pauci. alii uero sunt legum latores & cum hoc etiam rei publice gubernatores: qualis fuerat iustinianus ceteriꝙ romani imperatores: & ante eos consules| ac senatores. tales etiam esse uidentur hodie reges cuiuscunꝙ prouincie. aristoteles uero de utrisꝙ legislatoribus loqui uidetur. & enim istorum utrisꝙ non parua est cura ut ciues bonos efficiant. quod tamen esset frustra si uirtutes nobis inessent a natura. Insuper omnis uirtus. hec est tertia pars huius capituli: in qua ostendit ꝙ uirtus sicut ex opibus generatur: sic etiam ex operibus corrũpatur. & primo facit hoc|secũdo infert ex dictis quedã corolaria. ibi. itaꝙ uidẽdum. dicit ergo prio insuper omnis uirtus atꝙ

Testatur id quod fit in ciuitatibus. Nam latores legum assuefaciendo ciues bonos efficiunt. Et propositum quod omnis legis latoris hoc est. Quicunqꝫ uero ex illis non bene agunt aberrant. Idqꝫ inter bonam rem publicã malãqꝫ interest. Insuper omnis uirtus atqꝫ ars ex hisdem atqꝫ per eadem fit corrumpitur qꝫ. Expulsatione eĩm cythare boni & mali fiũt cytharedi: eodemqꝫ modo comedi & fabri & alii omnes bene fabricando boni erunt fabri male autem mali. Quod nisi sic essed doctore non indigerent sed omnes boni aut mali essent. Sic & in uirtutibus res se habet. Agendo enim que in commertiis hominum uersantur

uel iusti uel iniusti euadimus. Agendoq; i periculis & cõsueti metuere aut fidere fortes uel timidi sum⁹. Simili modo in his que circa cõcupiscentiã & in his que circa iram alii temperati & faciles alii intẽpetati & iracundi prout hoc uel illo modo in illis fit At ut uno comprehendã uerbo ex similibus actibus habitus fiunt. Itaq; uidendũ est quales actus edam⁹ Nã q̃les illi sũt: tales habit⁹ subsequũt. Nõ parũ igitur sed plurimũ ymo totũ refert hoc uel illo modo statim ab adolescẽtia assuescere.

Vm igitut presens opus nõ cõtẽplationis gr̃a fiat queadmodũ & cet̃a nõ eĩm

ars fit & corrũpitut ex eisdem ac per eadẽ: intellige eisdem ac eadem nõ quidem specie sed genere. fit eĩm uirtus ex operationibus: corrũpitur etiam ex operibus. sed ex bonis quidẽ operihus fit|ex malis uerc corrũpitur. bona aũt & mala sũt idem genere cum utraq; sint opera. hoc est itaq; aristotelis institutũ|quod primo in artibus manifestat dicẽs ex pulsatione eĩm cithare & boni & mali fiũt citharedi. eodẽq; modo comedi. i. comediarũ recitatores. itaq; ex recitatione comediarũ fiũt & boni & mali comedi. & etiam fabri fiunt & boni & mali ex fabricatura. eodẽq; modo se habent alii oĩs artifices. quo aũt modo id fiat declarat dicens. bene quidẽ fabricãdo: boni erũt. i. boni fient fabri. male aũt fabricãdo: mali erũt fabti. eodẽq; modo esse intellige in citharedis|& comedis|& similibus. quod idest que res nisi esset sic. s. q̄ ex bonis boni| & ex malis quidẽ operibus fiant mali artifices: nõ indigerẽt doctore scilicet in huiusmodi operibus docente|atq; dirigente: sed quocunq; modo operarentur: omnes boni aut mali essent artifices. & sicut in artibus: sic & in uirtutibus res se habet. agendo enim que in comerciis idest cõmutationibus hominũ uersãtur: uel iusti| uel iniusti euadimus idest efficimur. itaq; iuste cõmutãdo: iusti euadimus|iniuste uero: iniusti efficimur. & agendo in periculis consueti metuere aut fidere: fortes uel timidi sumus scilicet effecti. itaq; bene agendo illa: fortes efficimur male uero ea agendo: sumus timidi. & simili modo se habet in his opetibus que sunt circa concupiscentiam que est circa tactus uoluptates. simili etiam modo se habet in his opetibus que sunt circa iram. alii quidem homines fiunt temperati & faciles|idest mites: alii intemperati & iracundi. intellige hec referendo singula singulis. scilicet temperatos & intemperatos ad concupiscentiam: uel ad ea opera que sunt circa concupiscentiam. iracundos autem & faciles ad iram|uel ad ea opera que sunt circa iram. quo autem modo id fiat philosophus declarat dicens|prout hec scilicet temperati & faciles: ac intemperati & iracundi fiunt in illis idest ab illis scilicet operibus que sunt circa concupiscentiam & iram. ex modo illo scilicet bene. ł male operari. & subdit ac ut uno uerbo comprehendam|ex similibus actibus fiunt habitus. intellige similes. itaq; ex bonis boni: ex malis uero actibus mali fiunt habitus. patet igitur ex bis q̄ uirtus ex eisdem fiat & corrumpatur. cum ex operibus fiat|ex operibus quoq; corrumpatur. ex bonis quidem fit ex malis autem corrumpitur. Deinde cum dicit: Itaq; uidendum. concludit ex premissis duo corolaria. secundum ibi. non parum. dicit primo itaq; uidendum idest sũmopere prouidendum est quales actus edamus idest faciamus: utrum scilicet bonos uł malos. nam quales illi scilicet actus sunt: teles habitus subsequũtur. Itaq; ut dictum est ex bonis boni: ex malis uero actibus mali sequũtur habitus. ibi. non parum. infert aliud corolarium dicens| igitur assuescere hoc est assuetudinem habere statim ab adolescentia idest a iuuenture|uł puericia hoc uel illo modo scilicet bonis nel malis operibus: refert idest differ non parum sed plurimum|imo totum|idest totalis differentia scilicet uite humane inde dependet. que eĩm in iuuentute nobis imprimuntur: firmius retinentur. est quidem in etate illa natura tenera|ratione cuius facilius ac profundius fit in ea rerum impressio: natura uero continue magis eficatur atq; durescit. at per hoc prius impressa: firmius retinet.

Vm igitur. hoc est secundũ caplm̃ in quo principalr̃ intẽdit ostendere q̃les sint operationes ille ex quibus uirtus ĩ nobis causat̃. circa qđ tria facit. primo oñdit

necessitatem presentis inquisitionis. secundo ponit modum inquitendi de talibus.
ibi.illud prius a nobis.tettio ostendit quales sint operationes ille ex quibus uirtus
in nobis causet.ibi primũ igif:circa primũ duo facit.prio oñdit necessitaté presẽtis ĩ-
quisitioĩs:secũdo oñdit[qd oporteat hic supponere.ibi.opportere igif.circa primũ cõ
siderãdũ ꝙ si hec scĩa eẽt speculatía:satis eẽt de uirtute scite qd eẽt[& q̃ eẽt eius causa
qa tñ hec scĩa nõ solũ intẽdit uirtutẽ cognoscere:sed etiã eã ĩ nobis causare:inde ẽ qd
nõ sufficit scite ꝙ ex opibus causef:sed cũ hoc etiã oppotet scire ex q̃bus fiat opibus
si eĩ uirtutẽ adipisci uolumus:scite oppottet detetmiate q̃les sint opatiõs ex q̃bus uir
tus causef[& q̃les etiã ex q̃bus corrũpatur.dicit ergo cũ igif presẽs opus.i.ptesẽs scĩa
nõ fiat.i.nõ sit gr̃a cõtẽplatioĩs.l.cognitioĩs(quẽadmodũ sũt cetera opa q̃ sũt gr̃a cõ
tẽplatioĩs:q̃lis ẽ phisica[mathematica[& theologia:nõ eĩ pscructamur.i.pscructati in
tẽdimus ut sciamus qd sit uirtus:sed ut boni.i.uirtuosi simus.& huius rõnẽ assignat

ut sciamus qd sit uirt⁹ nã sic nulla ei⁹ foret u
tilitas sed ut boni simus pscrutamur.necessa-
riũ ẽ de actib⁹ uidere q̃liter agere illos opor-
tet.nã in illis cõsistit q̃les sint habitus ut ostẽ
dimus. Oportere igitur secundum rectam
rationem agere comune est & presuppositum
nobis existat.que autem recta sit ratio & quo-
modo ad alias se habet uirtutes postea dicetur

dicẽs.nã sic[intellige uirtutem
cognoscere aut scire:nula.i.par
ua foret utilitas eius.s. ptesẽtis
opis:qa ita ẽ cõcludit[necessari
um ẽ uidere.i.tractare uel cõsi-
derare de actibus.s.q̃liter opor
tet illos agere. nã ut ostẽdimus
s.in caplõ precedẽte ĩ illis.s.ac-
tibus cõsistit q̃les sint hĩtus. ne
cessariũ ẽ itaq̃ detetmiate scire
q̃les sint actus ex q̃bus boni fi-
ant hĩtus. sed opponif cõtra il-
lud nulla eius foret utilitas.nã
ĩ libro sexto dicit ꝙ prudẽtia eẽt expetibilis:etiã ut nõ eẽt opatía.hec uero scĩa pars ẽ
prudẽtie ut codẽ libro explicabif.ad hoc dicimus ꝙ hec scĩa & q̃cunq̃ alia pratica scĩa
cõsideratur bifariã.uno modo ut est intellectus pfectio aliq̃:& sic erit expetibilis etiã
si nunq̃ operur.& hoc modo intelligif id libri sexti.alio modo cõsideraf in quãtum ẽ
pratica & opatía:& hoc modo sine ope erit uana & inutilis.cũ id uanũ dicaf:ꝙ finem
nõ attingit.& hoc modo loq̃batur hic phs.uel dic ꝙ aristoteles hic usus ẽ colore illo
q ipbole uel latíe suplatõ dicif.ipius qdẽ scĩe pratice ẽ duplex finis : unus scire[alius
opari.primus uero sine secũdo ẽ parũ utilis.ut igif phs illud expssius significaret nõ
dixit parua:sed nulla.itaq̃ nulla p parua posuit.deinde cũ dicit. Oportere igif.oñ-
dit qd oporteat supponere ĩ hac inquisitiõe & ponitur ibi illa dictio igitur nõ illatiue
sed replectiue.& dicit oppottere igitur agere secundũ rationẽ rectã.i. prudẽtem[uel
dic rationem rectam idest prudentiam:est cõmune principium in hac scientia.& exis
tat nobis presuppositum.hec eĩm de principiis libro posteriorum traditur doctrina:
ꝙ supponi & nõ probari debent.alias esset abire in infinitum.que autem sit recta ra
tio[& quomodo ad alias se habeat uirtutes:dicetur postea scilicet libro[sexto. ubi tra
ctatur de uirtute intellectiua[& principaliter de prudẽtia que hic & in aliis locis nõ
paucis a philosopho ratio recta appellatur. itaq̃ a philosopho ratio recta aliquando
sumitur pro intellectu prudente:aliq̃ndo pro ipa prudentia:& uniuersaliter pro om
ni habitu intellectum regulante:ut sit ratio recta quasi rationem regulans.omnis ita
q̃ uirtus intellectiua nõnunq̃ a philosopho ratio recta dicitur. hic tamen de ratione
prudente[aut prudentia intelligir.intelligenda sunt hic duo.primo ꝙ licet illud prĩ
cipium in ciuili scientia sit primum ac indemõstrabile:per superiorem tamen scien-
tiam sic demõstrabitur:quod est natura superius debet regere ac gubernare ea q̃ sunt
natura inferiora.ratio uero in homine est natura supremum:oportebit igitur[appe
titum & alia cuncta in homine secundum rationem agere.alias esset actio preter na-
turam:nullum autem preter naturam bonum esse poterit. secundo notandum ꝙ il-
lud principium est tante uirtutis ac fecunditatis:ut ex eo cuncta fere scaturiant mo-
ralia ac legalia.moralia quidem per uiam consequentie:legalia uero in parte per con
sequẽtiã:sed plurimũ per uiam determiationis. oẽs fere cõsuetudies ac leges nate sũt:
ut illud prĩcipiũ determinẽt.cũ eĩ opatioẽs sint circa singl'aria:si uniuersalis pceptio
nõ determinetur per particl'ares leges ac pceptiones:nunq̃ perueniret in executionẽ

Illud prius a nobis cõfessũ existat ꝙ oĩs de reb⁹ agẽdis sermo quasi ꝑ figurã quãdã & nõ per exactã discussionẽ tractari debet Quia ut ab inicio diximus secundũ materiam sermones sunt exigendi at in rebus agendis utilib⁹. ꝙ nihil firmũ neqꝫ stabile est ut etiam nec in sanis. Cunqꝫ hoc habeat uniuersum genus multo magis de singulis rebus nulla certitudo tradi potest. Cum neqꝫ sub artẽ neqꝫ sub ꝓfessionẽ aliquã cadãt. Sed opus ẽ ut hi q agũt semp ad tp̃s cõsiderẽt. Ceu ĩ medicĩa & ĩ nauigatiõe. sed q̃q̃ ita sit tñ conãdũ ẽ auxiliũ ferre.

Illud prius a nobis. hec ẽ secũda ps capl̃i in q̃ determiat modũ ingrẽdi de talibus. & prio quãtũ ad uniuersalia. so quãtũ ad singularia. ibi cũqꝫ hoc. dicit prio illud prios existat nobis. i. a nobis cõfessũ. i. presupositũ. s. ꝙ oĩs de rebus agẽdis sermo tracta ti debet q̃si ꝑ figurã: hoc ẽ plano modo ac ꝑ exẽpla: & nõ ꝑ discussionẽ. i. demõstratio nẽ exactã. i. exq̃sitã ac subtilẽ. hec ẽ argumẽtatiois ꝓpositũ. qđ sic probãs ait| qa ut di ximus ab initio. s. in prologo sermões sũt exigẽdi. i. perẽdi sm materiã hoc ẽ materie cõditionẽ aut q̃litatẽ uel dispositionẽ. hec est ꝓpositiois approbatõ. cui adiũgit assũp tionẽ dicẽs at in rebus agẽdis utilibusqꝫ de q̃bus intellige hec sciẽtia cõsiderat nihil est firmũ. i. nõ est aliq̃d firmũ nec stabile. s. tanq̃ necessariũ: quasi dicat in rebus agendis & utilibus nulla uel admodũ pauca sũt necessaria. approbationẽ istius subdit a simili dicens ut etiam nec ĩ sanis hoc est ĩ sanitate & rebus ad sanitatẽ ptinẽtibus. uariãtur quidẽ sana ex uarietate sexus| etatũ locorũ ac tẽporũ. & licet in his nobis sit manifestius: & tamen nõ minus| imo magis sũt uariabilia honesta & utilia. nõ enĩ solũ modis prefatis uariant: uerũ etiã aliis quã pluribus. ut pote ex diuersitate status & officii & de honestis quidẽ dubiũ nõ est: de utilibus etiã ẽ plus q̃m manifestũ res & instrumẽta eẽ uni utilia: q̃ alteri officio sũt penitus inutilia. his tñ modis sana non uariãtur| aut saltẽ nõ tãtũ q̃ntũ honesta & utilia. ex diuersitate etiam temporis citius ac maiorẽ uarietatem in se recipiunt honesta & utilia quam sana. concludamus ergo sicut in prohemio ꝙ nos loquentes de rebus tam uariabilibus satis erit plano modo ac ueluti per figuram ueritatem ostendere: & secundum ea que plurimum fieri solent de huiusmodi rebus transigere. sed opponitur contra illud| at in rebus agendis & cetera. sunt eñi in hac scientia preceptiones alique necessarie & nusquã defficientes: ut est illa oportere agere secundum rectam rationẽ. & illa eligẽdum esse medium: extrema uero abicienda. ex quibus alia infallibilia quoqꝫ sequũtur. sicut uiuendum esse temperate| mãsuete| ac iuste| & alia similia. ad hoc est dicendum ꝙ aristoteles hic (ut mihi quidem uidetur) iporbolice| aut superlatiue loquitur. ut enim significaret maximã in rebus agendis & utilibus uariabilitatẽ: dixit nihil firmũ nec stabile. si tamen sine figura siue colore locutus fuisset: dixisset in rebus agendis| utilibusqꝫ pauca admodum sunt firma & stabilia. utitur etiam colore interpretationis. idẽ eñi est dicere firma & dicere stabilia. ibi. Cunqꝫ hoc. ostendit modum procedendi quantum ad singularia. dicit ergo & cum in rebus agendis & utilibus uniuersum genus idest uniuersalis ac generalis sermo habeat hoc: scilicet ꝙ sit uariabilis| ac nõ omnino firmus| stabilis| ac certus: multo magis de rebus singulis idest singularibus nulla certitudo tradi potest. cum nec sub arte| nec sub professione idest scientia aliqua cadant idest cadere possint. sicut eñi quinto thopicorũ & etiam secundo priorũ traditur: singularia cum extra sensum fiunt: incerta sunt. tandiu itaqꝫ de socrate sedente certi sumus: quãdiu eum sedere uidemus. & adde qđ singularia infinita sunt: intellectus autem humanus distincte infinita cognoscere nequit. singularia igitur relinquẽda sunt iudicio uiri prudentis. & hoc est ꝙ phs dicit: sed opus est ut ii idest illi qui agunt scilicet singularia considerent idest respiciant ad tempus idest temporis opportunitatem. sub tẽpore quidẽ cunctas particulares circunstantias intelligit. in singularibus itaqꝫ negociis operandũ est secundũ exigentiã persone| loci| temporis| & aliorũ huiusmodi. & hoc exemplo facit illustrius dicens| ceu in medecina. & nauigatiõe. iudicio itaqꝫ medici & gubernatoris relinquũtur huiusmodi particularia: q̃ scripo tradit nõ fuit possibile. sed quãquã sit ita. s. ꝙ de particlaribus nõ sit ars nec sciã: de uniuer

ſalibus quidē nō omnino firma nec ſtabilis:cognādū eſt tamē ferre.ſ.tradere intelli ge iuxta rei poſſibilitatē.auxiliū hoc eſt diſciplinā aliquā pet quā in opando hoīes dī rigārur.& hoc intellige ur dictū eſt.ſ.modo plano[ac ueluti per figurā[& ſm̄ ea q̄ plu rimū fieri ſolēt.ex dictis pħi in hoc loco quedā alia intelligūrur.primo ꝙ nō modicū erraret qui uelet leges cuiuſq; ciuitaris eaſdē ac impmutatas pmanere.hoc profecto e rir iniquū:niſi ciuitas ſub eadē qđ raro cōtingit ſemp maneat diſpoſitione. ſecundo ſeqnitur ꝙ nō minus erraret qui uniuerſas gētes ſob eiſdē legibus uelet gubernare. pro diuerſitate quidē locorū & natura & moribus hoīes differunt.& adde ꝙ aliq̄ imo. multa uni ciuitati expediūt:q̄ alteri ſūt nociua.tertio ſequit̄ ꝙ non eque [imo inique romani uniuerſas gētes ſub eiſdē legibus teneri cognabātur.quarto ſequit̄ nō eē mi randū ſi in lege chriſti ea q̄ ad mores pertinent:apud diuerſos diuerſimode exerceant̄. ſed op= ponit̄.qm̄ in libro ſexto dicit ꝙ prudētia ē de pticularibus:hec uero ſcia ut ibidē dicet̄ eſt pars prudētie.erit igit̄ ſcia de parti= cularibus.ad hoc dicimus ꝙ hec ſcia eſt de uniuerſalibus tanq̄m de obiecto:& de particularibus quidē tanq̄m de fine. oēs quidē uniuerſales preceptioēs in hac ſcia traddire ad hoc nate ſūt:ut circa ſingularia facilius homo recte operur.ut ſi cōtingat ꝙ ex pēdere debeamus tales aliquas ſingulares pecunias pro loco & tpore ceteriſq; aliis determina= tis:nō modicū auxiliant̄ nobis ille uniuerſales preceptioēs ab ariſtotele & aliis de liberalitate tradite.hec itaq; ſcia eſſe de par ticularibus dicit̄:in quārū ē ipo rū regula.

Ptimū igitur illud cōſiderandū eſt ꝙ iſto= rū ea natura eſt ut deffectu exceſſuq; corrūpan tur ceu in uirib⁹ ac ſanitate uidemus oporter eīm pro obſcuris clara exēpla inducere.Exceſ= ſus eīm ac deffectus laborū uires corrūpunt. eodē modo cibi & potus nimis magni aut ni= mis parui ſanitatē corrūpunt moderati faciūt augēt cōſeruāt ſic igitur ī fortitudine ac temp antia & aliis uirtutibus qui cūcta fugit ac for midat & nulli reſiſtit timidus eſt. qui ueto ni hil omnino formidat ſed aduerſus omnia ua= dit aemerarius.Item qui omni uoluptate po= titur neq; ulla ſe abſtinet intemperās eſt. Qui uero omnes fugit inſtar aggteſtium inſenſibi lis quidē eſt.Cottūpitur eī tempantia & forti tudo ab exceſſu & deffectu a medio āt ſeruat̄.

Primū igirur. hec eſt tertia pars huius capituli in qua oſtēdit quales ſint opationes ille ex quibus uirtu tes ī nobis fiūt.& primo facit hoc.ſecūdo oſtēdit ꝙ uirtus producat operationes ſimi les eis ex quibus generatur.ibi.nec ſolū.in principio prime pattis ponit pħs illam cō iunctionē igitur que nō illatiue:ſed replectiue ponitur.aduertendū itē ꝙ pħs hic uti tur ea ſpecie argumētarionis q̄ dicitur exemplū.& primo intentū ptemittit.ſecundo ſubiungit exemplarē probationē.ibi ceu in uiribus.tertio concludit.ibi ſic igit̄.dicit ergo[conſiderandū eſt igirur primū.i:primo illud.ſ.ꝙ iſtorū.i.iſtarū rerū. ſ. uirtutū ea.i.talis natura eſt:ut exceſſu & deffectu.i.per exceſſū & deffectū corrūpantur. & in tellige medietate quidem generentur.ceu ideſt ſicut in uiribus ſcilicet corporis ac ſa nitate eſſe uidemus.opporter eīm pro obſcuris ſcilicet probandis inducere clara exē= pla.que uero ſunt corpotis nobis ſunt manifeſtiora quam ea que ſunt animi. & con= tinuo manifeſtar id quod dixerar de uiribus ac ſanirate corporis[& poſſet hoc dici ra= tionis confirmatio[& dicit[exceſſus eīm ac deffectus laborum ideſt exerciciorum cor= rumpunt uires corporis.exceſſus quidem uires debilitat. deffectus uero eas moles[& hebetes [ac inabiles reddit.eodem modo cibi nimis magni [aut nimis parui ſanira= tem corrumpunt.moderati uero faciunt ſanitatem augent & conſeruant.poſt hac ue ro pħs concludit dicens igitur ſic ideſt ſimili modo eſt in fortitudine ac tēperantia & aliis animi uirtutibus.habēt ſe quidē uirtutes ad animū ſicut uires ac ſanitas ad cor= pus.ille igitur qui cūcta fugit[atq; formidat[& nulli reſiſtit:timidus eſt ideſt efficitur qui uero nihil omnino formidat [ſed aduerſus omnia uadit : temerarius efficitur. Item qui omi uoluptate potitut[ne ab ulla ſe abſtinet:intemperans eſt ideſt efficitur. qui uero omnes uoluptates fugit inſtar agreſtium ideſt ruſticorū in agro nutritorum

insensibilis quidē est.i.quasi nō sentiēs efficitur.corrumpit eīm.i.corrumpitur itaq; tēperātia.et fortitudo ab excessu|ac deffectu:a medietate aūt saluat. alia littera habet seruat.et utrūq; in sñia idem dicit.sed obiceret aliquis de uirginitate et uoto perpe- tue cōtinentie|ac de aliis huiusmodi que uident esse extrema: non tamē sūt uicia.ad hoc dicimus ꝙ prout inferius apertius dicet:qđ mēsure adequat nō extremū sed me- diū erit.prima uero mēsura agibiliū est recta ratio.quia igit uirginitas et huiusmodi fiūt ſm rectā rōnem:nō extrema|sed media dicunt.Deinde cū dicit. Nec solū.ostē- dit ꝙ uirtus genita producat operationes similes eis ex quibus generat. et procedit sicut prius exēplari modo.dicit ergo|nec solū gñones et augmēta|et corruptioēs uirtutum fiūt ex eisdē et ab eisdē rebus fiūt:uerūetiā operationes.s.uirtutū generatarū erunt in eisdē rebus.itaq; uirtutū gñones|augmēta et corruptioēs ac earū effectus sūt eedē ter genere.oīa quidē prefacta sunt in genere operationis.probat aūt plis qđ proposuit dicēs|nā & in aliis q nobis sūt euidentiora.i. manifestiora.idē accidit.s.ꝙ eo rū gñones & effectus sūt idē ac genere similia.ueluti.i.sicut est nobis euidens in uiribus.s. cor poris.fiūt eī uires ex capacitate multi cibi ac ex tollerantia mul torū laborū.& robustus.s.effec tus potest maxime facere hoc.s. multū cibi capere|ac multos la- bores tolerare.& quia ita est cō cludit dicēs|sic.i.simili modo ē in uirtutibus.abstinēdo eī a uo luptatibus : temperati efficimur. facti aūt.s.temperati:maxime pos sumus abstinere a uoluptatibus eodēq; modo i fortitudine se ha bet.cōsueti.i.consuescēdo eīm res periculosas contemnere|easq; subire:fortes efficimur.facti au tē fortes:maxime poterimus su bite.s.res periculosas| & eas cō temnere.quelibet itaq; res post quā est genita ac perfecta id maxi me facere potest ex quo ipa est facta.sicut ignis qui ex calefactiōe genitur: factus qdē potest maxime calefacere.

Nec solū generatioēs & augmēta & corrup tiones ex eisdē & ab eisdē fiūt:uerūetiā opera- tiones in eisdē erūt.Nam in aliis q euidētiora sūt idē accidit ueluti in uiribus fiūt eīm uires ex capacitate multi cibi ac ex tollerātia multo- rū laborū & hoc maxime facere robustus po- test Sic & in uirtutibus.abstinendo aūt a uo- luptatibus tēperati efficimur facti aūt maxīe possumus abstinere.eodēq; modo in fortitudi ne cōsueti res periculosas cōtemnere easq; subi re fortes efficimur facti autem maxime pote- rimus subite.

Ignificatio aūt habituū ex uoluptate aut molestia que facta sequit deprehēdi cōuenit.qui abstinet a corporis uoluptatibus si ob hoc ipm gaudet tēperans est Sin molestē fert intēperās itē q periculа subit & gaudet aut certe nō dolet fortis ē qui uero dolet timidus.

Ignificatio autem habituum.hoc est tertium capitulū in quo philosophus intē- dit ostendere aut materiam aut uirtutis signum.& facit tria.primo premittit in tentum.secundo ponit eius rationem.ibi.circa uoluptates eīm. tertio ponit rationis confirmationem.ibi.nam propter.circa primū considerandum quod inter operatio- nes precedentes & sequentes uirtutis habitum hoc interest:quia precedentes sūt mo do aliquo cum molestia ac dolore:que uero sequūtur:cum uoluptate & gaudio fiunt. & intelligit philosophus per uoluptates actus appetitus insurgentes ex opinatis bo- nis tam presentibus quam futuris.per dolores uero intelligit actus appetitus nascen tes ex opinatis malis tam futuris quam presentibus.dicit ergo | significatio idest sig- num habituum generatorum tam bonorum quam malorum conuenit deprehendi ex uoluptate|aut molestia.que scilicet uoluptas aut molestia sequitur facta idest opera.& hoc declarat exēplo dicēs ille tēperās ē|hoc ē tēperātie habitū hēt q abstinet a uolup- tatibus corporis.s.potus|cibi & coitus|itellige inordiatis|si gaudet hoc ipo.s. abstinē do ab huiusmodi corporis inordinatis uoluptatibus.& si abstinere ab huiusmodi uo- luptatibus fert.i.patitur moleste itellige maxime:intēperās est.i.intēperātie habitū habet.itē qui pericula.s.belica subit itellige ſm|rōnē & gaudet aut certe nō dolet for

tis est.qui uero cū subit huiusmodi picula dolet intellige maxime:timidus est.& quia fortis subit maxime dolorosa q̄ cū gaudio fieri nequeūt : inde ē ꝙ phs dixerit gaudet aut certe nō dolet.sed opponitur.ille ei homo qui nullū habet habitū bonū nec malū:cū abstinet a uoluptatibus corporis dolet|ac moleste fert:& tamē ille nō est intēperās.idem etiā accidit:si pericula subeat.& tamē nō erit timidus.cū nullū habeat timiditatis habitū.ad hoc dicimus ꝙ illa noīa intēperās|& timidus negatiue intelligūtur ut sit sensus intēperās.i.nō temperans.& timidus.i.nō fortis.uel dic & melius ꝙ illi uerbo dolet addendū est aduerbiū maxime.itaq; ille qui nō habet habitū:dolet ac moleste fer:nō tamē maxime.ille quidē qui malū habet habitū:maxime dolet | maximeq; moleste fert.Deinde cū dicit. Circa uoluptates.assignat ratione & dicit|.causa quidē cur significatio habituū ex uoluptate aut molestia deprehēdatur est:qa moralis uirtus consistit circa uoluptates & dolores si eīm uirtus moralis circa uoluptates & dolores uersatur tāquā circa materiā & obiectū:& est quoq; ut iam patebit uoluptatis effectiua:sequitur uoluptatē aut molestiā signū esse habitus geniti. itaq; bona boni. mala uero mali erit signū.dubitatur hic utrū uoluptas & dolor sint obiectū & materia moraliū uirtutum Et arguitur primo ꝙ nō.uoluptas est finis uirtutis:igitur nō erit materia uirtutum. assūptū patet ex libro septimo.itē illud uidetur esse materia uirtutis circa qđ imponit mediū ac modū rationis.iustitia uero & liberalitas uidētur hoc facere nō circa uoluptates:sed circa opationes.in oppositū uidetur esse phs in hoc caplo.& in libro septimo ubi ostendēs ꝙ ad ciuilē pertineat cōsiderare de uoluptate:id bifariā ostēdit.primo quia uoluptas ē finis.secūdo qa circa uoluptatē uirtus negociatur.est aūt plus q̄m manifestū ꝙ si uoluptas esset finis & nō materia uirtutis:ille nō essēt rōnes distincte quas phs ibi ut distintas ponit.ad hāc questionē mihi quidē uidetur dicendū ꝙ uoluptates & dolores bifariā cōsiderātur.uno modo absolute & sic sūt materia moraliū uirtutū:alio modo cōsiderātur prout bene fiūt:& sic erūt finis. itaq; bene gaudere & dolere est finis uirtutis.sicut dare & accipe pecunias sūt materia liberalitatis.dare tamē & accipe fm ꝙ opportet nō materia:sed liberalitatis finis dicūtur.simili igitur modo dicendū uidetur de uoluptate & dolore.at per hoc facile ē respōdere ad rōnes ī oppositū.ad primā est dicendū ꝙ nō est incōueniēs ꝙ idē diuersimode cōsideratū sit materia & finis eiusdē habitus.ad secundū dicenhū ꝙ iustitia|libcralitas & quecunq; alia moralis uirtus primo & principalr imponit mediū ac modū rōnis circa interiores affectiones.secūdario uero atq; minus principalr id facit circa externas opationes.itaq; primo animū|secūdario manū regulare intēdit uirtus moralis.nō est profecto uirtus q̄ nō uersetur circa interiora simul & exteriora.de iustitia tamē & liberalitate & quibusdā aliis est nobis manifestius esse circa exteriores opationes:q̄m circa animi affectiones.in tēperātia uero & fortitudine uidetur notius ꝙ sint circa animi affectiones: q̄m circa opationes.& hac de causa inoleuit dici ꝙ iustitia sit circa opationes:alie uero uirtutes sint circa animi perturbatioēs.quis tū dubitabit ꝙ tēperātia sit nō solum circa interiores animi perturbatioēs:sed etiā circa cibos|ac potus & coitus quorū qđ libet in exterioribus cōsistit.eodēq; modo fortitudo nō solū habet ꝙ regulet interiores audatias & timores:sed etiā exteriores periculorū aggressus.distinctionē itaq; illā q̄m aliqui assignāt inter iustitiā & alias uirtutes per hoc ꝙ iustitia est circa opationes alie uero circa animi perturbatioēs ego ercle nō intelligo.cū aristoteles uniuersasuirtutes circa uoluptates & dolores esse dixerit.at per hoc circa animi perturbatioēs aut affectioēs.Deinde cū dicit. Nā pptet uoluptatē & c̄.ponit rōnis confirmationē. et ptīo eā cōfirmat rōnibus sūptis ex his q̄ ptinēt ad uirtutē. secūdo ex his q̄ ptinēt ad hoīem uirtuosū.secūda ibi probat etiā illud.circa primū quattuor ponit rōnes.secūda ponitur ibi preterea si.tertia ibi ostēdunt hoc.quarta ibi preterea ut.dicit ergo primo ꝙ moralis uirtus consistat circa uoluptates & dolores patet:nam propter uoluptatem que nos ad se alicit nōnunquā facimus improba & propter molestiā que.s.est ī laboribus honestis aliquādo beñfacere ōmitimus.itaq; uoluptas nos ad mala trahit molestia uero a bono retrahit.fuit igitur necessarie uirtus q̄ nec pmitteret pptet uoluptatē impba cōmittere nec ppt molestiā a bono recedere.itaq; ut plato ingt ab ipa ado

Circa uoluptates eī & dolores uirt⁹ moral̄ consistit. Nam propter uoluptatē improba facim⁹.& ppter molestiā bñ facere omittim⁹

lescentia cõuenit hoĩes esse institutos.i.instructos: ut pro quibus oportet gaudeamus ac doleamus. hec eĩm est recta iuuenũ disciplina.s.ꝙ taliter instituãtur ut pro quibus oportet gaudere gaudeãt: & pro quibus dolere opportet doleãt. & poterit quidẽ illa ꝑpositio pro teneri pro in. uel melius sic ut iacet pro causa.ibi. Preterea si uirtutes. ponit secundã rõnem: dicẽs preterea quia uirtutes sũt circa actus.s.exteriores & affectus quidẽ interiores: oẽm uero actũ & affectũ intellige plurimũ sequitur uoluptas aut dolor: quia inq̃m ita est: circa uoluptates & dolores erit uirtus. intelligẽda sũt hic duo primũ ꝙ sicut supra dicebamus oĩs uirtus simul est circa affectus & actus exteriores. primo tamẽ & principal'r circa affectus secundario uero circa actus exteriores. secũdo notandũ ꝙ oẽm actũ & affectũ sequitur uoluptas aut dolor. intellige hoc ꝑ maiori parte. poterit quidẽ esse actus ul' affectus ĩ quo nec sit gaudiũ nec molestia. hoc tamẽ raro cõtingit. Deinde cũ dicit. Ostendũt hoc. ponit tertiã rationẽ dicẽs pene.i.pugnitiones.s. ciuiles q̃ infligũtur ꝓpterea hoc est ꝓpter uirtutes restituendas: uel dic ꝓpterea.i.ꝓpter uoluptates & dolores.s. inordinatas: ostendũt hoc.s. ꝙ uirtutes sint circa uoluptates & dolores. cuius ratio est qa pene ciuiles sũt medecine quedã.s.curãtes animi, uicia q̃ sũt eius morbi. medecinarũ aũt est ea natura: ut per cõtraria fiãt. ut replectio: euacuatione & calida: frigidis curanẽ pene igitur q̃ propter uicia infligũtur erũt uirtuose. unde patet ꝙ uirtus sit circa dolores cũ uirtus similia faciat his ex quibus generatur. & si quidẽ ẽ circa dolores ut hic a pħo probatẽ: erit etiã cerca uoluptates. cum idẽ habitus circa cõtraria uersetur. Deide cũ dicit. Preterea ut. ponit quartã rationẽ. & primo facit hoc. secũdo infert ex predictis causã opinioĩs stoicorũ. ibi quapꝓter. & dicit preterea ut supra diximus oĩs habitus habet naturã q̃ s. uersetur ad illa & circa illa q̃ talia sũt ut illũ efficiãt meliorẽ aut deteriorẽ. i. bonu aut malũ. sed hoĩes fiũt praui per uoluptates & dolores. s. sequẽdo & fugiẽdo uoluptates uel quas nõ oportet: uel quãdo nõ oportet: uel quotiẽs talia a ratione perscribãtur. i. determinẽtur aliter intellige q̃m hoĩes perseq̃ntur aut fugiãt. si itaq; ex uoluptatibus ac doloribus fiũt habitus: circa uoluptates ac dolores erũt habitus. Deinde. cũ dicit. Quapptet. infer ex predictis causã opionis stoicorũ. & primo facit hoc. secundo hanc stoicorũ opionem improbat. ibi. nõ tamẽ. tertio cõcludit principale intẽtum ibi. subest igitur. dicit primo quapꝓter. s. quia ꝓpter uoluptates & dolores hoĩes fiũt praui: uirtutes diffiniũt. s. stoici trãquillitates quasdã & quietes. hoc aũt dicũt credentes ꝙ uirtutes oĩno expelletẽt ac penitus euellerẽt animi cõmotiones quas dicũt proprio noĩe animi perturbatioẽs esse dicẽdas. ibi. Nõ tamẽ. reprobat pħs istorũ sententiã dicẽs nõ tamẽ bene diffiniũt uirtutes trãquillitares & quietes. error quidẽ eorũ ẽ quia uirtutes dicũt quiescere simpl'r. i: total'r uel dic simpl't. i. absolute: & non dicunt eas quiescere ut opportet & quãdo & alia quodcũq;. i. quecũq; alie circũstantie adiungũtur. i. adiungi debẽt. uirtus itaq; dicit appetitus uel animi quietẽ nõ absolute sed quãdo opportet & ubi & cetara. intelligẽda sũt hic duo. primo ꝙ stoici quorũ principes fuere zeno & crisipus duas sicut & peripatetici ponũt animi partes. i. rõnis parti

Itaq; ab ipsa adolescẽtia institutos esse cõuenit ut Plato inquit ut pro quibus oportet gaudeamus & doleamus hec eĩm recta est disciplina.

Preterea si uirtutes sũt circa actus & affectus Oẽm uero actũ & affectũ sequitur uoluptas aut dolor uirtus circa uoluptates & dolores erit. Ostendũt hoc pene que ꝓpterea infligũtur. Sũt eĩm medicine quedã. Medicinariũ aũt ea natura ẽ ut per cõtraria fiãt. Preterea ut supra diximus oĩs habitus animi ad illa & circa illa naturã habet que talia sũt ut illũ meliorẽ aut deteriorẽ efficiãt. Sed per uoluptates & dolores praui fiũt sequẽdo & fugiendo uel quas nõ oportet uel, q̃ndo nõ oportet uel quotiens aliter a ratione talia ꝑscribãtur.

Quapter uirtutes diffiniũt trãq̃llitates q̃sdã & quietes. Nõ tñ bene ꝙ simpl'r dicunt sed nõut oportet & q̃n & quocũq; alia adiũgãt

cipẽ[& alterã rõnis expertẽ.s.appetitũ.in hac quidẽ animi parte rõnis experte dicunt esse quattuor animi ꝑturbatiões:duas quidem respectu boni[alias uero duas respectu mali.futuri quidẽ boni est libido[presentis uero est letitia gestiẽs.respectu uero mali futuri ut dicũt est metus:presẽtis aũt est egritudo uel dolor.in ea uero animi parte q̃ est rationis particeps dicũt esse tres cõstantias quas trãquillitates et quietes animi dicũt.prima est uolũtas q̃ est respectu boni futuri.secũda respectu boni presẽtis ẽ gaudiũ.tertia est cautio q̃ est respectu mali futuri.presẽtis uero mali nullã dicũt esse constantiã q̃ dolori opponat.eoꝙ in sapiẽte nihil potest cadere de quo doleat.has uero cõstantias & illas animi ꝑturbatiões partiũtur in alias plures.oẽs tamẽ sub his cõtineri dicũt.secũdo notandũ ꝙ stoici & peripatetici quorũ aristoteles princeps dicit:quã-

tesSubest igitur uirtutem esse circa uolupta & dolores optimorũ operatricẽ uiciũ aũt cõtra. Probat etiã illud qd' cũ tria ad capiẽdũ repudiandũq; cõsiliũ pertineãt honestũ utile uoluptariũ.Et tria his cõtraria turpe inutile molestũ.Bonus quidem hec omnia recte cõsequitur malus uero aberrat.Sed precipue circa uoluptatem Hec enim cõmunis est animantibus & cuncta que in electione cadũt subsequntur.Nam & honestum & utile iocundũ uidetur

tũ attinet ad ꝓpositũ bifariam differũt.primo quia ut patet ex libro primo ꝑipatetici uirtutes morales ac uicia esse dicũt in ea animi parte q̃ est rõnis exps.s.in appetitu:stoici uero uirtutes ponũt in ea animi parte q̃ est rationis particeps.s.in intellectu uicia quidẽ esse putãt in appetitu.secũdo differũt qa stoici putãt oẽs motus appetitus eẽ ꝓm se malos ac prauos.& hac de causa putãt hoĩem nõ esse uirtuosũ quousq; tales motus sint penitus erradicati ac euulsi.ꝑipatetici uero huiusmodi motus appetitus nec malos nec bonos esse absolute dicunt.itaq; sicut comedere de se nec honestũ nec inhonestũ dicitur:sed si quidẽ fiat ꝓm rectã rõnem erit honestũ ac bonũ.si aũt preter rõnem fiat:inhonestũ ac malũ erit.sic igitur ꝑipatetici de motibus appetitus esse dicũt.itaq; audere[timere[cupere[& huiusmodi absolute nec bona nec mala sũt:sed indifferẽtia ad utrũq;.ꝓm rõnem quidẽ facta bona sũt:preter rõnem uero mala erũt.in hac quidẽ cõtrouersia mihi quidẽ uidetur ꝙ stoici ĩ hoc ꝙ uirtutes & uicia ponũt in diuersis animi partibus satis aperte errauere.in hoc uero ꝙ dicebãt motus ipsius appetitus esse malos:nõ est facile eos impugnare.si eĩm alique animi perturbatioẽs sũt de se male:est uerisimile ꝙ cetere sint huiusmodi.sũt aũt alique tales.ut maliuolẽtia inuidia & huiusmodi.sed de his hactenus. Subest igitur.concludit intentũ principale dicẽs igitur subest.i.sequitur.s.ex prefatis quattuor rõnibus uirtutẽ esse circa uoluptates & dolores[opatricẽ optimorũ.uiciũ aũt cõtra.i.per cõtrariũ.s.operatricẽ pessimorũ circa uoluptates & dolores.cõfirmata est itaq; argumẽtatiõis ratio q̃tuor rõnibus sũptis ex his q̃ ad uirtutẽ pertinẽt.& est aduertendũ ꝙ ibi cũ dicit optimorũ operatricẽ utitur phs yperbole.nõ eĩm quelibet uirtus opatur absolute optima tamẽ opatur talia q̃ sũt ualde bona. Probat etiã illud.inducit ad ꝓpositũ alias q̃ttuor rõnes sumptas ex parte hoĩs cui uirtus ac uoluptas inest.secũda ponitur.ibi.cunctis etiã.tertia ibi.regimus aũt.quarta ibi.insuper difficilius.& posset tota hec pars dici argumẽtationis exornatio.argumẽtatione nãq; per rõnes prefatas satis cõfirmata:superadditur hec pars honestãde[ac locuplectãde causa.dicit ergo primo[etiã illud.s.ꝙ uirtus sit circa uoluptates & dolores probat:subaudi hoc sequẽs[quia cũ tria pertineãt ad capiendũ consiliũ[& tria ad repudiandũ:hoc est tria cõsilio capiũtur[tria uero cõsilio repudiãtur:capiũtur quidẽ cõsilio:honestũ[utile[& uoluptariũ:& tria uero his cõtraria cõsilio repudiãtur.i.turpe[inutile & molestũ:homo quidẽ[bonus omnia hec recte cõsequitur.i.recte cõsiderat[eligit ac repudiat:malus uero circa oĩa prefacta aberrat:sed precipue circa uoluptatẽ aberrat.quia igit̃ ita est : erit uirtus precipue circa uoluptatẽ.cũ uirtus circa ea precipue sit in quibus frequẽtius contingit errare.circa uoluptatẽ aũt cõtingit errare frequẽtius ꝓpter eius cõmunitatẽ.est ei cõmunis cũctis animãtibus.itẽ cũcta q̃ in electionẽ cadũt subsequitur. nã & honestũ & etiam utile iocundũ uidetur.intelligẽda sũt hic duo.primo ꝙ ea cõmunitas uoluptatis qua

est cōmunis cunctis animantibus hic a pħo pet accidēs tangit. ea uero qua subsequit
cuncta que in electione cadunt facit ad propositū. secundo notandū ꝙ uoluptatis no-
mē bifariā sumit. uno modo pro specie: & sic uoluptas nō est cōmunis honesto & uti-
li[imo eis opponit. alio modo sumit pro genere[& sic est cōmune ad omne bonū. hoc
itaq; modo honestū iocundū uidet. & etiam utile. Cunctis etiā. ponit secundam ra
tionē dicens[etiam uoluptas cunctis nobis est simul educata a puericia. mox eīm cum
nati sumus in lacte[aliisq; pluribus gaudemus. quapropter arduū est penitus reicere. i.
rationi sūmitrere hanc rem. s. uoluptatē nostre uite insitā. & cum uirtus sit circa ar-
dua: erit itaq; uirtus circa uoluptatē. posset etiā dici & forte melius ꝙ illa pars Cun-
ctis etiā & cetera: nō sit ratio distincta a superiori: sed uidetur addere aliam uolupta-
tis cōmunitatē[que attenditur
respectu etatis ac tēporis. quod
uero dicit Quapropter & cetera
aduersus stoicos dicere uidetur
qui uoluptatē a sapiēte reiicere
annitunt. sed quia sētire ut pau
ci[loqui ut plures licitū est: pri-
ma sententia teneri poterit. item
quia utrū illo[aut hoc modo di
cat nō multū differt quātum ad
propositū attinet. ibi. Regi-
mus aūt. ponit tertiā rationem.
uł si precedēs nō distingat a pri
ma. hec erit secunda ratio. dicit
ergo[regimus aūt actus nostros
alii magis[alii minus per uolup
tatē & dolorē. illis itaq; actibus
intēdimus in quibus uoluptatē
sentimus[ab eis aūt fugimus in
quibus dolorē percipimus. qđ
licet aliquādo deficiat: tamē ut
plurimū tenet uerū. ob hoc igi
tur est necesse totū negociū sci-
licet ciuilis ac uirtutis uersari
circa illas. s. uoluptates[letari eī
aut dolere probe[aut improbe
nō parum est[aut dic nō parum differt ad res agendas. qui bene quidē letatur: bene ac
bona operatur. qui uero male: mala[ac male utiq; agit. Insuper difficilius. ponit q̄r-
tam rationē[uel si ut dictum est secunda nō distingatur a prima: erit hec tertia ratio.
dicit ergo[ut eraclitus inquit difficilius est repugnare uoluptati quā ire. & intellige
dictum eracliti uerum tenere quantū ad continuitatem[nō autē quantū ad impetum.
itaq; extensiue maior est uoluptas quam ira. intensiue autem econtra. uirtus uero sē-
per existit circa difficiliora. & etiam ars. in rebus quidē facilibus quilibet poterit be-
ne operari. in difficilibus autem is solum qui uirtutē aut artem habet. nam bene idest
bonum melius est idest melius efficitur. in hoc scilicet in re difficili. itaq; ob id quoq;
circa uoluptates & dolores est totum negociū uirtutis & ciuilis scientie. nam qui be-
ne utitur his scilicet uoluptatibus ac doloribus: bonus erit. qui male[malos. sed oppo
nitur. quoniā libro septimo dicit esse difficilius repugnare ire quā uoluptati. ad hoc
dicatur sicut prius diximus[ꝙ maior est ira quantum ad impetum[duratione uero &
continuitate maior est uoluptas. uel dic & melius ꝙ aristoteles hic nō intendit appro
bare dictum eracliti[sed ex eo dicto solum intendit demonstrare ꝙ repugnare uolup-
tati sit difficile. ut inde concludat circa eam esse uirtuem. est itaq; uirtus circa uolupta
tem & etiam iram. cum repugnare tam uoluptati quā ire sit difficile. Esse igitur. e-
pilogat ante dicta. & primo quod ultimo. secūdo quod in primo capitulo dixerat. ter-
tio quod in secundo. dicit ergo esse igitur uirtutem circa uoluptates & dolores satis
dictum est[idest satis demōstratum est. in hoc scilicet capitulo. & etiam satis est dictū

Cunctis etiā nobis a puericia simul educa-
ta est. Quapropter arduū est hanc rem insitam
penitus uite nostre reiicere. Regimus autē
actus nostros alii magis alii minus ꝑ uolupta
tem & dolorē. Ob hoc igitur necesse ē totum
negotiū circa illa uersari. Non parū est enī ad
res agendas probe aut improbe letare aut do-
lere. Insuper difficilius est uoluptati repug
nare q̄ ire ut Eraclitus inquit. circa difficilio-
ra uero semp ars uirtusq; existit. nam bene iu
hoc melius est. itaq; ob id quoq; circa uolupta
tes & dolores totū negociū esset uirtutis & ci
uilis. nam qui bene his utitur bonus erit qui
male malus. Esse igitur uirtutē circa uolup
tates & dolores & ex quibus fit ab eisdem au-
geri. Atq; aliter factis corrumpi & circa illa o
perari ex quibus fit satis dictum est.

ex quibus fit:ab eisdem augeri(atq; aliter.s.contrario modo factis corrumpi. & hoc ĩ capitulo primo:dictum est etiam in capitulo secundo uirtutem circa illa operari ex q̄bus fit.hoc est talia ac similia facere illis operibus ex quibus fit.occasione precedentium dubitatur hic:utrum intentio principalis in hoc capitulo fuerit ostendere quid esset uirtutis signum(an potius demonstrare ꝙ uirtus esset circa uoluptates & dolores.ad hoc dicitur ꝙ nemini est satis notum quid horum duorũ aristoteles principaliter in hoc capitulo intenderit.nos autem eum introduxeramus : tanq̄ uirtutis signũ hic intẽderet inquirere.& hoc quia uiri quos nõ parue credimus auctoritatis sic primo intellexere.item quia secundum uideaur ab aristotele inductum in demonstrationem primi:nihilominus satis probabiliter posset dici ꝙ principalis intẽtio fuerit demonstrare uirtutem uersari circa uoluptates & dolores tanq̄m circa materiã proximã ac principalem.

Ed quereret fortasse quispiã quẽadmodum dicimus ꝙ iusta agendo iustos & modesta modestos fieri oportet. Nam si iusta & modesta agũt iam sunt iusti & modesti ceu si gramatica & musica gramatici & musici. Vel nõ in artibus ita se habet. Nam fieri potest ut gramaticũ quid agatur fortuito & alia supposito. Tunc igitur gramaticus erit cũ gramaticũ aliquid & gramatice faciet hoc est secundũ eam gramaticã que in ip̄o est. Preterea nequaq̄ simile est in artibus & uirtutib⁹ Nam que ab arte procedunt laudem in se habent. Quare sufficit sic illa existere ita. Sed q̄ a uirtute proficiscuntur nõ satis est si ip̄a iuste quodãmodo se habent & modeste agantur. Sed si agens ita egerit primo si sciens secundo si eligens & eligens propter ip̄a.tertio si certo & imobili iudicio agat. Ad ceteras uero artes habendas nihil horũ reqrit̄ preterq̄ sciã ac in uirtutib⁹ scire ip̄m parũ ẽ aut nihil.uti uero atq; exercere plurimũ imo totũ ualet : ut pote ex frequẽti actiõe iustorũ modestorũq; ꝓueniat

Ed quereret fortasse quispiam.hoc est capitulũ q̄rtum.ĩ quo mouetur & soluitur questio dependens ex predictis & facit quattuor primo põit dubitationẽ & dubitandi causam. secundo ponit questionis solutionem. ibi Vel nõ in artibus. tertio inducit conclusionẽ principaliter intentam. ibi Bene ergo dicit̄.quarto redarguit quorũdam errorẽ.ibi Sed plerique. fuerat quidem dictum in capitulo primo ꝙ iusta agendo: iusti efficimur. & modesta: modesti. & fortia.fortes.& sic de ceteris uirtutibus. circa hoc p̄lius mouet hic questionẽ dicẽs.sed fortasse quispiam quereret quẽadmodum dicimus.i.dicere possumus : ꝙ iusta agendo:iustos. & modesta modestos fieri oportet.eodẽq; modo de ceteris uirtutibus dubitari poterit. causa dubitãdi est:quia si iusta & modesta agũt:iam sunt iusti.& modesti.ceu idest sicut si grãmatica & musica.i.grammaticalia & musicalia agunt:iam sunt grãmatici.& musici.uidetur itaq; ex his ꝙ uirtutes & artes nõ fiant ex operibus. Vel nõ in artibus. soluit prefactam dubitationẽ.& primo interimendo id quod assumebatur de artibus.secundo interimendo similitudinẽ.ibi Preterea nequaq̄.& dicit uel.i.etiam in artibus nõ se habet ita:scilicet ꝙ ille qui agit grãmatica sit grãmaticus.aut qui agat musica sit musicus. nã fieri potest ut quid grãmaticum idest grãmaticale agatur fortuitu.possibile est eĩm ꝙ aliquis a casu cõgrue ac pure eloquatur.& nõ solum sic:sed etiam poterit quis pure eloqui alio supposito idest per hoc ꝙ sub aliena persona ponitur.sicut patet de histrione qui dum fabulas agit:alienam induit personam:multaq; gestu ac uerbis representans que in eo nõ sũt. tunc igitur erit grãmaticus homo:cum faciet aliquid grãmaticum & grãmatice. hoc est secundũ eam grãmaticam que in ip̄o est.itaq; nõ a casu(nec alium imitando(uel representando:sed per eum habitũ grãmatice qui in ip̄o est. Preterea nequaq̄ simile. ponit secundã solutionẽ interimẽdo similitudinẽ artiũ ad uirtutẽ.& primo facit hoc secũdo cõcludit solutionẽ predicte dubitationis.ibi Res eĩm tũc iusta.dicit ergo pre-

tetea nequaquã est simile in artibus & uittutibus.nam illa que procedũt ab atte laudem habent in se idest ex se & nõ ex alio. uel dic laudem idest id bonum unde laudantur habent in se.& sub audi nõ in alio.quare sufficit illa que ab arte producuntur existere ita scilicet in se laudem ac bonum habentia.sed que a uirtute proficiscuntur: nõ satis est si ipã iuste quodãmodo se habent & modeste agantur:sed erit sufficiens si agens egerit ita scilicet modo sequenti:primo si sciens que eĩm per ignorantiam fiunt nec uirtuosa nec uiciosa sunt.secundo si eligens.uirtuosa quidem ex electiõe nõ ex animi perturbatione aguntur.& eligens propter ipã.finis autem uirtutis est eius operatio.sicut oculi finis est uidere.quousqꝫ igitur homo uirtuosa propter se eligat: uirtuosus nõ est. tertio si agat certo & immobili iudicio idest proposito.

Res eĩm tunc iusta & modesta dicitur quã do talis est qualem iustus & modestus ageret. Iustus autem & modestus est nõ qui hec agit sed qui sic agit ut iusti & modesti agũt. Bene ergo dicitur ꝙ quis iusta agendo iustus fit & modesta modestus. Non agendo autem nullus ut bonus fit nec curare quidem uidetur.

quod uero dicit certo & immobili dictum esse uidetur interpretatiue:uel expositiue:ut et coniunctio pro idest accipiatur.ad ceteras uero artes habendas:idest ad cæteros arcium habitus habẽdos : nihil horum trium requiritur preter quã sciẽtia.at in uirtutibus ipsum scire nihil aut parum est.intellige hoc dictum esse nõ absolute sed per comparationem ad alia duo. uti uero idest operari & exercere plurimum imo totum ualet ad uirtutes habendas.& totum dixit iperbolice ut expressius significaret ad uirtutes comparandas sciẽtiam esse parum operari uero maximũ. ut pote idest tanq̃ uirtuosa sint illa que ex frequenti actione iustorum modestorũqꝫ proueniant.ex actione itaqꝫ rerum iustarũ ac modestarum & aliarum similium proueniunt uirtutes.ex dictis philosophi in hac parte tria notantur que mẽti cõmendabis.primo ꝙ operationes exteriores nõ absolute sed per cõparationem ad hominem interiorem dicuntur uirtuose.at per hoc secundũ philosophũ differũt ab artificialibus que nõ per cõparationẽ ad aliud sed in se laudem habẽt.secundo notatur ꝙ uirtuosa magis in interioribus quam in exterioribus consistant. cum externa non nisi propter interiora dicantur uirtuosa.propter eĩm unũquodqꝫ tale.& id magis dicitur.tertio notatur ꝙ finis cuiusqꝫ uirtutis est eius operatio.licet eĩm uirtutis opus ab altiori uirtute nõnunq̃ ad altiorẽ finem ordinetur:nulla tamẽ secundũ ꝙ talis se extendit ultra propriũ opus.sicut oculus qui ad intellectũ ordinatur:& tamẽ ipse i q̃ntum talis habet uidere pro fine.oẽs itaqꝫ circunstãtie ad uirtutẽ requisite determinãtur a prudentia cuius est uidere gratia cuius operatio fiat atqꝫ de loco & tẽpore ceterisqꝫ aliis.talis autẽ operatio sic a prudentia determinata est uirtutis finis: ultra quẽ uirtus in quantũ talis nõ se extendit. Res eĩm tunc.concludit solutionẽ prefate dubitationis.& dicit res eĩm.i. res quidem aut res itaqꝫ tunc iusta & modesta dicitur q̃n do est talis qualẽ iustus homo & modestus ageret.quasi dicat res tunc iusta ac modesta dicitur:quando est similis operibus iusti ac temperati hominis.que similitudo attẽditur in hoc ꝙ utraqꝫ fit secundũ rationẽ.s.quando & ubi & gratia cuius opportet ceterisqꝫ circunstantiis seruatis.iustus autẽ & modestus est:nõ qui agit hec.s. talia qualia iustus & modestus ageret:sed ille iustus & modestus est qui sic agit ut iusti & modesti agunt.s.sciens eligens & eligens propter hec atqꝫ certo & immobili iudicio.hoc autẽ a nobis tunc cognoscitur a uirtute fieri quãdo cum uoluptate fit. signũ eĩm uirtutis ut superius dicebatur:ex uoluptate aut molestia deprehenditur.sed forte aliquis dubitaret quomodo sit possibile ꝙ homo sine uirtute opereẽ uirtuosa cũ omĩs operatio presuponat rem esse i actu:sicut dicitur nono methaphisice.ad hoc dicimus ꝙ uirtus moralis de qua hic intẽdimus consistit in hoc ꝙ appetitus secundũ rationẽ reguletur principia quidẽ rationis tam in praticis quã in speculatiuis sunt nobis naturaliter indicta.atqꝫ ex eis principiis in speculabilibus peruenimus in conclusiones: in praticis uero in operationes. Bene ergo & cetera. hec est tertia pars capituli in qua concludit conclusionẽ principaliter intentã.& dicit bene ergo dicitur ꝙ iusta agendo quis iustus fit.& modesta modestus. nõ agendo aũt nullus bonus fit. nec idest nec curare

quidem uidetur ut bonus fit: itaqꝫ ille qui non operatur uirtuosa: nec fiet bonus nẽ curam uidetur habere ut bonus fiat. quod uero philosophus dicit ꝙ iusta agendo: qs iustus efficitur. & modesta modestus: intelligatur iusta & modesta idest talia qualia utiqꝫ iustus & modestus ageret. hoc est dicere: similia operibus iusti atqꝫ modesti hominis. Sed pleriqꝫ & cetera. hec est ultima pars huius capituli in qua redarguit quorumdam errorem. & primo eum recitat. secundo ipm reprehendit. ibi Egrotos immitari. dicit primo sed pleriqꝫ nō faciunt ita: scilicet ꝙ operando uel agendo curent bonos fieri. uerum ad uerba disputationemqꝫ conuersi: putant se philosophari idest philosophiam habere atqꝫ ita scilicet philosophando putant se fieri bonos uiros. Egrotos imitati & cetera. reprehendit prefactum errorem. & dicit tales quidem homines sunt imitati idest imitãtes egrotos qui uerba medicorum audiunt quidem diligẽter: nihil autem faciunt ex his que precepta sunt. ut ergo nō bene erit idest non bene succedet corporibus eorum qui ita curantur: scilicet audiendo medicorum precepta & nihil faciendo: sic idest simili modo nec bene erit animis illorum qui ita philosophantur: scilicet philosophie precepta audiendo: nihilqꝫ de eius preceptis operando. occasione istius dubitaret aliquis utrum per studiũ sine operibus possit haberi philosophia. ad hoc dicimus ꝙ si p philosophum intelligas nō solum scientem sed etiam prudentem: cum prudẽtia ex operibus comparetur: non erit possibile hominem esse philosophum sine operibus. de hoc itaqꝫ philosopho intelligunt stoici quando dicunt: dolorem non cadere in sapientem.

Sed pleriqꝫ non ita faciunt. Verum ad uerba disputationemqꝫ conuersi putanr se philosophari atqꝫ ita uiros bonos fieri. Egrotos imitari qui uerba medicorum audiunt quidẽ diligenter faciunt autem nihil ex his que sibi precepta sunt. Vt ergo illorum corporibus nō bene erit qui ita curantur. Sic nec illorum animis qui ita philosophanrur.

Ost hec autem quid sit uirtus considerandum est. Cum igitur tria sunt que in animo fiunt: affectus potentia habitus horum certe aliquid uirtus erit. Affectus quidem uoco cupiditatem: iram: metum: audaciam: inuidiam: leticiam: amorem: odium: desiderium emulationem misericordiam & uniuersaliter illa q̃ uoluptas aut molestia sequit᷑.

Ost hoc autem quid sit uirtus. hic incipit tractatus secundus de quidditate seu diffinitione uirtutis. atqꝫ eius manifestatione in singulis uirtutibus: & continebit hic tractatus capitula tria. in primo inquirit genus uirtutis. circa quod tria facit. primo premittit intentum atqꝫ diuisionem earum rerum que sunt in animo. secundo manifestat membra prefacte diuisionis. ibi Affectus quidem. tertio ostendit uirtutem nō esse in genere affectus nec potentie: sed in genere habitus. ibi Affectus ergo non. dicit ergo primo post hec autem considerãdum est quid sit uirtus. cum igitur tria sint que in animo fiunt: scilicet affectus potẽtia habitus: certe aliquid horum erit uirtus sequitur per hoc ꝙ uirtus ut patet ex libro primo est de numero eorum que sunt in animo. aduertendum ꝙ prefacta diuisio nō comprehẽdit uniuersa que sunt in animo: comprehendit tamẽ omnia que sunt operationũ principia. uirtus quidem sicut patet ex predictis principium est operationis. & si aliquis dicat ꝙ species intellegibilis est in animo & est principium operationis: & non est aliquid illorum trium. ad hoc est dicendum ꝙ species intellegibilis aut est idem cum habitu: aut sub eo saltem comprehenditur. Affectus quidem & cetera. manifestat membra prefacte diuisionis. & primo qui sint affectus. secundo que dicantur potentie. ibi Potentias autem. tertio q sint habitus. ibi Habitus autem. dicit primo affectus quidem uoco: cupiditatem iram metum audatiam inuidiam leticiam amorem odium desiderium emulationem misericordiam & uniuersaliter illa que uoluptas aut molestia sequitur. sicut enim patet ex dictis in precedentibus oẽm actum oẽmqꝫ affectum concomitatur uoluptas aut dolor. omnis etiam ut diximus animi affectus ad uoluptatem aut molestiam terminatur. quid

autem aristoteles intelligat per cupiditatem iram & huiusmodi. patet ex eorum diffinitionibus inferius traditis: ubi stoicorum opinionem pertractabimus. illa quidem nomina quibus pro rebus improbis utuntur stoici aretinus interpretatus est pro eisdem rebus quas aristoteles non ut stoici improbas: sed ad bonum & malum indifferētes esse dicit: itaq; apud stoicos & peripateticos res significate eedem sunt. de eisdem tamen rebus eorum sententie longe sunt diuerse. Potentias autem & cetera. I qua ostendit que sint potentie. & dicit potentias autem uoco secundum quas apti sumus suscipere illos scilicet animi affectus. ueluti secundum quas possumus irasci aut dolere aut misereri. eodemq; modo ille per quas possumus uidere audire intelligere & huiusmodi. Habitus autem. ostendit quid per habitum intelligat. & dicit habitus autem uoco per quos bene uel male ad affectus nos habemus. ueluti ad irascendum si uehementer aut remisse irascimur: male nos habemus. si mediocriter irascimur: bene nos habemus. eodem modo dicendum est circa alia: hoc est circa alios animi affectus. in affectibus quidem sicut in ceteris media fiunt secundū habitum uirtutis extrema uero uiciorum sunt errata. Affectus ergo non sunt. hec est tertia pars huius capituli principalis. in qua premissa diuisione earum rerum que sunt in animo: ostendit sub qua predictarū uirtus contineatur. & primo ostendit ꝙ uirtutes non sint affectus. secundo ꝙ non sint potentie. ibi Propter hec. tertio ostendit ꝙ sint habitus. ibi Si ergo nec affectus. circa primum ponit quattuor rationes. quarum prima talis est affectus ergo nō sunt nec uirtutes nec uicia. hec est conclusio quam sic probat: quia secundum affectus non dicimur boni uel mali. secundum uirtutes autem & uicia dicimur. itaq; secundum uirtutes boni secundum uicia uero mali dicimur. Et quia secundum. ponit secundam rationem que sumitur ex laude & uitupetio que sunt quedam testimonia uirtutis aut uicii. dicit ergo. & est etiam alia ratio propter quam affectus non sunt uirtutes nec uicia. quia secundum affectus non laudamur nec uituperamur. non enim laudatur qui timet nec qui irascitur nec uituperatur qui simpliciter irascitur: sed ille solum uituperatur qui irascitur certo modo: scilicet preter rationem. at secundum uirtutes laudamur & uituperamur itaq; laudamor secundum uirtutes: secundum uicia quidem uituperamur. patet igitur ex his in quo potissimum aristoteles differat ab stoicis. cum ipse animi affectus nec bonos nec malos nec laudabiles nec uituperabiles esse dicat: sed ad utrumq; indifferentes. stoici uero dicunt omnes huiusmodi affectus simpliciter esse malos uiciosos ac uituperabiles. Preterea irascimur. ponit tertiam rationem que sumitur ex modo agendi. & dicit preterea irascimur & timemus sine electione. uirtutes autem idest uirtuose operationes aut sunt electiones quedam aut non sine electione. si enim uirtus sumatur pro actu uirtutis quantum ad actum interiorem est electio: quantum uero ad exteriorem: non est sine

Potentias autem uoco secūdum quas illas suscipere apti sumus ueluti secundum quas possumꝰ irasci: aut dolere: aut misereri. Habitus autem per quos bene uel male ad affectus nos habemus ueluti ad irascendum si uehementer aut remisse male si mediocriter bene eodem modo: & circa alia. Affectus ergo non sunt neq; uirtutes neq; uicia: quia secundum affectus non dicimur boni uel mali. Secundum uirtutes autem: & uicia dicimur.

Et quia secundum affectus non laudamur: neq; uituperamur. Non enim laudatur qui timet: nec qui irascitur. Neq; uituperatur qui simpliciter irascitur: sed qui certo modo. At secundum uirtutes: & uicia laudamur & uituperamur. Preterea irascimur & timemus sine electione. Virtutes autem electiones quedam sunt uel non sine electione. Insuper secundum affectus moueri dicimur secundum uirtutes: & uicia non moueri sed certo modo

electione.sumitur itaq; uirtus hic a philosopho pro uirtutis operatione.uel dic ꝙ di-
iunctiue loquitur.& secunda pars uera est.& sic intelligendo:non opportet exponere
uirtutes idest uirtuose operationes. Insuper secundum affectus. ponit quartam ra-
tionem que sumitur ex essentia affectus.& dicit insuper idest item secũdum affectus
moueri dicimur.hoc autem ideo est quia affectus sunt motus quidam. sed secundum
uirtutes & uicia non moueri sed certo modo dispositos esse. eoq; uirtutes non motus
sed qualitates esse dicuntur. Propter hec etiam.ostendit ꝙ uirtutes non sint poten
tie duabus rationibus quarum prima sumitur ex predictis.& dicit propter,hec etiam
scilicet quia secundum uirtutes & uicia boni uel mali dicimur : atq; laudamur & ui-
tuperamur quia inquam ita est sicut uirtutes & uicia non sunt affectus : sic etiam nec

dispositos esse. Propter hoc etiam neq; po-
tentie sunt. Nam neq; boni neq; mali ex eo di-
cimur quia facere possumus simpliciter neq;
laudamur neq; uituperamur. Et preterea
potentes sumus natura at boni uel mali natu-
ra non sumus. Diximus autem de hoc prius.

Si ergo neq; affectus sunt neq; potantie res
tat ut habitus uirtutes sint. quid igitur uir-
tus sit generaliter dictum est.

potentie.nam nec boni nec ma
li dicimur ex eo quia possumus
idest potentes sumus simplici-
ter facere.nec etiam ex eo ꝙ su
mus porentes facere laudamur
nec uituperamur.igitur uirtu-
tes & uicia non erunt potentie.

Et preterea.ponit secundam
ratõnem.& dicit & preterea po
rentes sumus natura: hoc ẽ per
naturam uel a natura. at boni
uel mali natura non sumus.di-
ximus autem de hoc prius:sci-
licet in principio huius secun-
di libri:ubi ostensum est uirtu-
tes non inesse nobis a natura:sed uoluntarie ac operum consuetudine. & ex his pa-
tet ꝙ philosophus tam in prima quam in secunda ratione intelligat de potentiis que
nobis insunt natura. Si ergo nec affectus. ex prefactis ostendit uirtutes esse habi-
tus.concludit etiam principale propositum.ibi Quid igitur. dicit primo si ergo uir-
tutes nec sunt affectus nec potentie:restat secundum diuisionem premissam ut sint
habitus.ibi Quid igitur concludit principale intentum dicens quid igitur. sit uirtus
generaliter idest secundum genus:dictum est.sicut eim patet ex premissis uirtus non
est in genere affectus nec potentie sed habitus.itaq; genus uirtutis est habitus. quod
in hoc capitulo philosophus concludere intendebat. pro maiori euidentia dictorum
& etiam dicendorum circa animi affectus quattuor occurrunt consideranda. primo
quid sit animi affectus.secundo quot & qui sint huiusmodi affectus.tertio quo modo
inter se differant.quarto qui sint principales. & primo uideamus quid aristotelis ex-
positores circa hec & eorum nomina sentiant.deinde ad stoicos ueniemus.aristotelis
quidem expositores qui iuxta traductionem antiquam huiusmodi animi affectus pas-
siones appellant:ad primum illorum quattuor dicunt ꝙ passio ut eorum uerbis uta-
mur est motus appetitus sensitiui cum quadam transmutatione cordis. dicunt eim ꝙ
in delectatione & his passionibus que ad delectationem terminantur cor dilactatur.
constringitur uero in tristicia & eis passionibus que ad tristiciam terminantur. & po
nitur in hac diffinitione appetitus sensitiui ut a uoluntare caueatur. in qua ut dicũr
non nisi equiuoce passio reperitur.ad secundum dicunt ꝙ animi passiones sunt unde
cim aut duodecim.& sub his ceteras comprehendunt.sunt autem hec amor desideri-
um delectio.odium abominatio tristicia.spes desperatio.audaria timor.ita mansuetu
do.atq; sub his alie quedam continentur.ut gratia misericordia uerecũdia nemesis
inuidia zelus.ad tertium dicunt ꝙ prime sex passiones differunt ab aliis sex ratione
subiecti & obiecti.sunt eim prime sex in appetitu concupiscibili alie uero sex in ap-
petitu irascibili.differũt etiam ratione obiecti.quoniam prime sex sunr respectu bo-
ni uel mali absolute:alie uero sex dicuntur respectu boni uel mali ardui. que autem
sunt in appetitu concupiscibili:prime tres differunt ab aliis per hoc ꝙ ille sunt res-
pectu boni alie uero respectu mali.respectu quidem boni appetitus se habet trifari-
am.primo inclinatur in bonum.& talis inclinatio amor dicitur.secũdo tendit in bo-

num amatum. & talis tendentia desiderium appellatur. tertio quiescit in bono adep-
to. & talis quietudo dilectionem nuncupant. respectu etiam mali trifariam se habet.
primo quidem inclinatur in fugam. & hec est odium amori oppositum. secundo ten-
dit in fugã mali. & illa est abominario desiderio opposita. tertio si id malũ fugere non
possit: dolet. & ille dolor tristiria dicitur. que delectationi contrariatur. passiones ue-
ro irascibilis sic differunt: respectu boni futuri quod intendit habere spes dicitur. si
uero id adipisci opinatur sibi nõ esse possibile: erit desperatio. respectu uero mali fu-
turi: si intendit resistere ac superare: est audatia. si uero credat se superari ac uinci: est
timor. respectu uero mali presentis si in uindiram insurgat: ira nominatur. si autem
succumbat nec de uindita curet: erit mansuetudo. itaq̃ mansuetudo nõ passio: sed po
tius passionis priuatio dicirur. & hac de causa diiunctiue dictum est ꝙ passiones sunt
undecim aut duodecim. si quidem mansuetudo passio dicatur: erunt duodecim. si ue-
ro nõ dicatur passio: erunt passiones undecim. respectu quidem boni presentis nõ est
in irascibili aliqua passio. eo ꝙ nullum presens bonum habet ratiouẽ ardui. & ex his
satis patet que sit diffinirio uniuscuiusq̃ predictarum passionum. sunt autem alie q̃-
dam que sub his continentur. sicut gratia sub amore. est eĩm gratia cum aliquis ex a-
more beneficium exibet alreri. misericordia uero zelus nemessis & inuidia sub tristi
tia continentur. est eĩm misericordia cum homo miserctur alicui iniuria parienti. ze
lus autem est cum dolet se carere bono aliquo quod alius habet. nõ quidem ꝙ doleat
alium habere: sed quia ipsemet nõ habeat quod habere poruit. ne messis ẽ dolor ac tris
ticia de malorum prosperitate. inuidia est rristicia propter bona alterius que nihil no
ceant inuidenti. uerecundia uero sub timore ponirur: est eĩm uerecundia cum homo
aliquam timet pati dehonorationem. ad quarrum dicunt ꝙ animi principales passio
nes sunt delectatio & tristitia: eo ꝙ cetere ad has terminentur. quod patet inductiue.
si eĩm homo consequatur rem amatam ac desideraram: delectatur. si uero nõ cõsequa
tur: tristatur. item si rem quam sperat adipiscatur: gaudet. sin aurem nõ: tristis efficit.
preterea qui odit & abhominatur: si malum quod odit & abhominatur potest euitate
gaudet. & si id nõ potest subrerfugere: tristatur ac dolet. etiam audens si uincat: delec
tatur. si autem uincatur: molestus efficirur. iratus quoq̃ uindictam sumens: delectat.
cum uero uindicari nõ potest: tristatur. codẽq̃ modo timidus si fugiat malum quod ti
mebat. gaudet. si autem id subterfugere nõ possit: tristatur ac doler. paret itaq̃ ex his
ꝙ passiones irascibilis appetitus terminentur in concupiscibilem. patet eriam ꝙ uir-
tutes esse circa delectationes & tristicias per inde est: ac si dicamus esse circa animi pas
siones. sicut eĩm ex dictis patet cuncte alie in delectatione & tristitia terminũ habent
hec igitur sunt que aristotelis expositores circa animi passiones cõmuniter tradunt.
stoici uero ab his nõ patunt differentes: longe alitet re ac nomine sentiunt. distingũt
autem stoici duas animi partes: scilicet rationis participem & rationis in expertem.
hoc est rationem & appetitum. in ratione quidem dicunt esse constantiam tranquilli
tatem ac placidam quierem. in appetitu uero dicunt esse motus turbidos ac inimicos
rationi. hos itaq̃ motus appellant animi pertutbationes. zeno quidem stoicorũ prin-
ceps animi perrurbationem sic diffinit. perturbatio est animi cõmotio contra naturã
auersa a ratione recta. quidam autem eorum sic diffiniunt: perrurbatio animi est ap-
petitus uehementior cum longius a nature constantia discesseris. patet igitur ex his
ꝙ secundnm stoicos omnis animi perturbatio est secundum se inotdinata ac uiciosa.
& hoc est potissimum in quo ab aristorele differunt: qui animi perturbationes esse pu
tat indifferentes. itaq̃ si secundum rationem regulentur: erunt bona ac uirtuosa. si
uero preter rationem fiant: uiciosa dicuntur. partes uero petturbationum stoici uo-
lunt ex duobus nasci opinatis bonis & ex duobus opinaris malis. & ita quattuor esse
dicunr. ex bonis quidem libidinem ac leticiam. ut sit leticia presentium bonorum li-
bido futurorum. ex malis ueto metum & egritudinem nasci censent. metum ex futu-
ris egritudinem ex presentibus. in ratione quidem tres dicunt esse constanrias: scili-
cet uoluntarem gaudium & cautionem. uoluntas quidem est furutorum bonorum.
gaudium uero presentium. cautio uero est respectu malotum fututorum. preseris au
tem mali non est aliqua constantia. quia ut dicunt in sapientem nihil tale potest cade
re de quo doleat. tres itaq̃ esse dicunt constantias & quattuor animi perturbationes.
& sub his quattuor cunctas animi pettutbationes comptehendi uolunt. egtitudini

quidem subiciuntur inuidentia emulatio obtrectatio misericordia angor luctus me
ror eruna dolor lamentatio solicitudo molestia afflictatio desperatio : & siqua sint a-
lia de eodem genere. hec autem hoc modo diffiuiunt: inuidentia est egritudo succep-
ta propter res alterius secundas que nihil noceant inuidenti. nam siquis doleat eius
rebus secundis a quo ipe ledatur: non recte dicitur inuidere. emulatio aut dupplici-
ter quidem & illa dicitur; ut & in laude & in uicio hoc nomẽ sit. nam & imitatio uir-
tutis emulatio dicitur. sed ea hoc loco non utimur. est eĩm laudis. ut quidem de ea
hic loquimur: emulatio est egritudo si eo quod quis concupierit alius potiatur : ipse
careat. obtrectatio autem quam & zelotipiam uocant est egritudo eo ꝙ alter quoq; po
tiatur eo quod ipe concupierit. misericordia est egritudo ex miseria alterius iniuria
laborantis. nemo eĩm parricide aut proditoris supplicio misericordia cõmouetur. an
gor est egritudo premens. luctus est egritudo ex eius qui carus fuerat interitu; acerbo
memor est egritudo flebilis. erũna est egritudo laboriosa. dolor uero est egritudo cru
cians. lamentatio est egritudo cum ululatu. sollicitudo est egritudo cum cogitatione.
molestia est egritudo permanens. afflictatio est egritudo cum uexatione corporis. des
peratio est egritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. sub metu autem subiec
ta sunt hec: pigricia pudor terror timor pauor exanimatio conturbatio formido. &
ea sic diffiniunt. pigricia est metus consequentis laboris. pudor est metus inhonora-
tionis. terror est metus concutiens. ex quo fit ut pudorem rubor terrorẽ palor & tre-
mor ac dentium crepitus consequantur. timor est metus mali appropiuquãtis. pauor
est metus mentem de loco suo mouens. exanimatio est metus consequens & comes pa
uoris. conturbatio est metus excutiens cogitata. formido est metus permanẽs. uolup-
tati quidem subiecta sunt: maliuolentia lectans malo alieno delectatio iactatio & si-
milia. & hec sic describunt. maliuolentia est uoluptas ex malo alterius sine emolumẽ
to suo. delectatio est uoluptas suauitate auditus animum deliniens. & qualis est hec
aurium: tales sunt oculorum & tactionum & odorationum & saporum. que sunt om-
nes unius generis ad perfundendum animũ tanquã iliquefacte uoluptates. iactio est
uoluptas gestiens & se efferens insolentius. libidini subiecta sunt hec: ira excandecẽ-
tia odium inimicicia discordia indigẽtia desiderium & cetera huiusmodi. hec aũt sic
diffiniunt. ira est libido puniendi eum qui uidetur lesisse iniuria. excandecentia est
ira modo nascens & modo desistens. odium est ira inueterata. inimicicia est ira ulcis-
cendi tempus obseruans. discordia est ira acerbior intimo odio & corde concepta. in-
digentia est libido inexplebilis. desiderium est libido eius quod nondum assit inueni
endi. hec igitur sunt que de animi perturbatioĩbus stoici sentiunt. sed dubitaret hic
aliquis quis istorum modorum aristoteli magis conueniat. ad hoc dicẽdum ꝙ primus
modus non satis conuenit aristoteli. preterea eĩm ꝙ illa distinctio passionum & distin
tione appetituũ concupiscibilis & irascibilis nec ratione nec auctoritate satis demõs
tratur. ommitamus etiam ꝙ passio delectatio & tristitia non sũt nomina usitata apud
pitiores latinos: & uideamus si amor & odiũ apud aristotelem in ea inueniantur sig-
nificatione. in secundo quidem rhetoricorum & octauo ethicorum sic diffiniuntur:
amor est bene uele alteri gratia amati. & cum odium amori opponatur: erit odium al
terins maliuolentia. modo planum est ꝙ dicere amorem primam appetitus inclinatio
nem in bonum non concordat cum hac de amore aristotelica sententia. stoici uero ut
mihi quidem uidetur conueniunt cum aristotele ac ab eo differunt. conueniunt eĩm
in nominibus eorumq; significatis. itaq; aristoteles actus siue motus appetitus nomi
nat eisdem nominibus cum stoicis. differt tamẽ ab eis in hoc: ꝙ ipe putat huiusmodi
actus appetitus esse nec bonos nec malos: sed ad utrũq; indifferentes. si quidẽ secũdũ
rationem regulentur: uirtuosi dicuntur. si uero preter rationem fiant: uiciosi ac ma
li uidentur. stoici uero huiusmodi motus appetitus quos aristoteles dicit ad bonũ uel
malũ indifferẽtes: ipi dicũt eẽ malos ac uiciosos. itaq; de eisdem rebus aliter sentit a-
ristoteles aliterq; stoici. nec igitur stoicorũ nec etiã suorũ comẽtatorum dicta aristote
li ie toto satis cõuenire queunt. & est hic cũ diligẽtia notãdũ: ꝙ ab eis noĩbus quibus
utũtur stoici alia latini nõ hñt per q̃ motus appetitus significẽt. causa aũt ẽ q̃a latini
hoĩes a quibus probata uocabula auctoritatẽ & originẽ habuere: oĩs fere stoicorum
secte adherent. hac igitur de causa aretinus uniuersos actus appetitus interpretatus
est per ea nomina quibus utuntur stoici. & cõmenda hoc menti. plures eĩm uidi qui-

bus huius rei ignorantia maximo fuerat impedimento ne aristotelis dicta recte sentirent. item notandum ꝙ huiusmodi actus appetitus greci morbos appellant. cicero uero greca meliora faciens: dicit eos animi perturbationes. aretinus quidem parumper ab his declinans: motus appetitus interpretatus est animi affectus. enimuero affectus idem fere est quod tortura uel afflictio uel animi infirmitas. ea uero q̃ sub affectu continentur leonardus nominauit eisdem nominibus quibus & ipe cicero nominauerat. traductio uero antiqua pro morbo passionem posuit. & improprie quidem. quia passio non morbum: sed motum actioni oppositum latine significat. male igitur illius tradutionis actor interp̃tatus est: deterius tamen ipius expositores id intelligunt. quoniam ille pro morbo illi pro motu passionem accipiũt. unde fit ut re ac nomine non modicum aberrent. notãdum est quoq; diligenter ꝙ actus siue motus appetitus iuxta aristotelem dicti sunt morbi animi perturbationes uel affectus nõ quidem formaliter sed effectiue. itaq; non quia talia sint: sed quia talia efficere possunt. hi eĩm animũ nõnunq̃ egrotum reddunt perturbant atq; efficiunt. hac igit̃ de causa talia apud aristotelem sortiuntur nomina. unde patet ꝙ horũ nominũ origo alia apud stoicos alia sit apud aristotelem illi ei sic noĩant q̃a talia esse credũt aristoteles uero nõ q̃a talia sed quia talium essẽt causa.

Ed oportet nõ solum isto modo ꝙ habitus est sed qualis habitus sit dicere. Est ergo dicendum ꝙ omĩs uirtus & illud ip̃m cuius uirtus est bene se habens p̃ficit & opus eius bene reddit. ut ecce uirtus oculi etiam oculum studiosum facit & opus eius. Virtute eĩm oculi bene uidemus eodemq; modo uirtus equi equum ip̃m studiosum facit & bonum ad currendum portandumq; equitem & expectandum hostes. Si ergo hoc eodem modo in omnibus se habet & uirtus certe hominis habitus erit ex quo bonus uir fit & ex quo suum opus bene reddit. Quomodo autem id erit iam dictum est. Preterea & hoc modo patebit si inspiciamus qualis sit eius

Ed oportet nõ solum & cetera. istud est secundum capitum in quo inquirit q̃ sit differentia uirtutis. & facit quattuor. primo intentum premittit. secũdo manifestat quãdam uirtutis proprietatem. ibi Est ergo dicendum. tertio ostendit que sit p̃pria differentia uirtutis. ibi Quomodo autem. quarto ostendit ꝙ nõ in omni actu & affectu sit medietas illa que est uirtus. ibi Non tamẽ omnis actus. dicit ergo primo sed oportet dicere hoc est ostendere nõ solum hoc modo: scilicet ꝙ uirtus est habitus: sed etiam qualis habitus sit. scilicet utrum medius an extremus dicatur habitus.

Est ergo dicendum. manifestat quãdam cõmunem uirtutis conditionẽ siue proprietatem: & dicit: est ergo dicendum ꝙ omnis uirtus bene se habẽs perficit illud ipium cuius est uirtus scilicet subiectum in quo existit. & opus eius scilicet subiecti cuius ẽ uirtus reddit bene idest bonum. uel dic bene idest opportune uel prout opportet hoc est rationis institutum quod inductiue sic probat: ut ecce uirtus oculi & oculum & etiam eius opus quod est uidere facit studiosum idest bonum. eodemq; modo uirtus equi equum ip̃m facit studiosum & bonum idest aptum ad currẽdum portandũq; equitem & expectandum hostem. eodemq; modo in cunctis aliis se uidetur habere. & ex hac uniuersali conclusione philosophus arguit ad propositum dicens: si ergo hoc eodem modo in omnibus se habet: & certe uirtus hominis erit habitus ex quo habitu fit bonus uir & ex quo etiam uirtutis habitu suum opus reddit bene scilicet opportune ac secundum rationem. intelligendum est hic ꝙ uirtus secundum rationem qualitatis habet ꝙ subiectum perficiat. secundum uero propriam uirtutis rationem eius opus reddit bonum. uel dic ꝙ utrũq; ei cõuenit secundũ rationẽ uirtutis: magis tamen secundum quod est ut opus bonum reddat. Quomodo autem. inquirit que sit propria differẽtia uirtutis. & hoc tripliciter. p̃io quidẽ ex op̃ationũ p̃prietate. secũdo ex nãa uirtutis. ibi preterea & hoc modo. iii. ex r̃one boni & mali. ibi Adhuc delinq̃re

dicit ergo primo. quomodo autem id erit. ſcilicet ꝙ uirtus reddat bonum hominis opus dictum eſt iam. eſt eīm ſupra oſtenſum ꝙ uirtus ex mediis operibus fiat: ex extremis uero corrumparur. & talium operationum ſit effectiua: quales ſunt ille ex quibus generatur. unde patet ꝙ uirtus ſit habitus in medietate conſiſtens. at per hoc reddit opus bonum ꝙ medietaris eſt operatiuus. Preterea & hoc modo. probat idem ex natura uirtutis. circa quod quattuor facit. primo proponit quedam neceſſaria. ſecundo manifeſtat quod dixerat. ibi Dico autem. tertio ex premiſſis probat intentum. ibi Si utiq; omnis ſcientia. quarto exponit concluſionem inductam. ibi Loquor autem. dicit ergo primo preterea quomodo uirtus hominem faciat ſtudioſum atq; eius opus bonum reddat: patebit hoc modo ſcilicet ſi inſpiciamus qualis ſit natura eius ſcilicet

natura Nempe in omni continuo ac diuiſibili & plus & miuꝰ & equale capi poteſt. Et hoc aut reſpectu rei aut noſtri. Equale uero medium quid eſt inter deffectū & exceſſum. Dico autem medium rei quod equaliter diſtat ab utroq; extremo quod eſt unum & idem in omnibus. Reſpectu autem noſtri: quod neq; excedit neq; deficit. Hoc autem neq; unum neq; idem omnibus eſt. Veluti ſi decem multa duo Pauca ſex media capiantur in re equaliter enim excedunt & exceduntur. Hoc medium eſt ſecundum proportionem numeri. Sed quantum ad nos non ita capiendum: non enim ſi cui decem minas

uirtutis. & nempe pro huius euidentia oportet primo ſupponere ꝙ in omni continuo ac uniuerſaliter in omni diuiſibili ſiue ſit continuum ſiue diſcretum ſiue per ſe ſiue per accidēs diuidatur: in omni inquam tali poteſt capi plus & minus & equale. & hoc duppliciter contingit fieri. ſ. aut reſpectu rei hoc eſt quantitate rei abſolute conſiderata aut reſpectu noſtri hoc eſt per comparationē ad nos. quid autem intelligat per equale exponit dicēs. equale uero ē quid medium inter deffectum & exceſſum. tria itaq; ſunt hec q̄ hic premittit philoſophus. primo ꝙ in omni diuiſibili poſſit capi plus minus & equale. ſecūdo ꝙ bifariā hoc fieri contingat. tertio quid ſit equale. Dico aūt. manifeſtat quod dixerat. primo per rationē. uel dic & melius. primo per diffinitionē ſecundo per exēplnm. ibi Veluti ſi decem. dicit primo dico autem medium rei quod equaliter diſtat ab utroq; extremo. ſ. ab exceſſu & deffectu. quod eſt unum & idem ī omnibus. ſ. rebus. ſicut eīm iam patebit: ſex media ſunt inter duo & decem. itaq; in quibuſcunq; rebus hi numeri ſumantur: ſex media dicuntur duorum & decem. reſpectu autem noſtri dico medium quod nec excedit nec deficit: ſcilicet menſuram. ut in calceo id eſt medium quod nec pedem excedit nec ab eo deficit. hoc autem mediū quod eſt reſpectu noſtri ac rerum noſtrarū nec unum nec idem eſt in omnibus ſicut enim quantitas pedis uariatur: ſic etiam medium in calceo. codemq; modo ſe habet in ceteris rebus ad nos pertinentibus. Veluti ſi decem. manifeſtat idem per exemplum. & primo de medio rei quod equaliter diſtat ab extremis. ueluti ſi in re decem multa duo pauca ſex media capiantur id eſt dicantur. uel dic ueluti ſi in re decem ſint multa duo pauca: in hoc caſu ſex capiantur id eſt capiuntur media. quod patet: equaliter eīm ſex excedunt duo & exceduntur a decem. & hoc medium eſt ſecundum numeri proportionem que proportio attenditur ſecūdum numeri equalitatem. ſicut hic. quia ſex per numerum quaternarium excedunt duo & per eumdem a decem exceduntur. Sed quantum ad nos. exemplificat de medio quantum ad nos. & dicit: ſed medium quantum ad nos hoc eſt per comparationem ad nos & ad res noſtras nō eſt capiendum ita: ſcilicet per eque diſtantiam ab extremis. non eīm ſi cui id eſt alicui comedere decem minas eſt multum duas autem parum: propter hoc magiſter ludi qui de cibo ac ceteris ad ludum pertinentibus debet ordinare: ſex minas eidem tradet. eſt enim id eſt eē poteſt & hoc. ſ. ſex mine nimiū aut parum illi qui accepturus ē. ſ. cibum. nam parum eſſet miloni de quo dicunt ꝙ in die bouem comederet. uel dic ꝙ per milonem intelli

git hominem qui iam exercitatus erat in ludo cursus ac palestre: tale quidem homini forte esset parum comedere sex minas: esset uero nimium homini incipienti se in ludo exercere. simile est in cursu & in palestra. itaqꝫ sicut in cibo: sic etiam in cursu & palestra medium non accipitur per eque distantiam ab extremis. non enim si currere decem stadia sit nimiũ & currere duo sit parum. propter hoc magister ludi precipiet currere sex stadia. nam & hoc esse poterit multum & parum. eodem modo est dicendũ de palestra idest luta ac ceteris similibus. itaqꝫ omnis sciens uitat excessum atqꝫ deffectum hoc modo scilicet quantum ad nos. querit autem medium & eligit. medium uero non rei sed respectu nostri. hoc quidem medium quod est respectu nostri raro uel nunq̃ ab extremis distat equaliter. sicut eĩm infra demonstrabitur: fere semꝑ uni extremorum est propinquius. nota ꝙ philosophus per magistrũ ludi intelligit pedotriuem qui cõmunem habet curam pueros exercitandi in ludis liberis. & hoc exemplum nõ facile capiũt nostri auditores. eo ꝙ in nostris ciuitatibus de hoc fere nulla ẽ cura. Si utiqꝫ omnis scientia: ex premissis probat intentum: scilicet ꝙ uirtus sit opatrix medij. & ait quia utiqꝫ omnis scientia bene perfecit idest perfecte agit opus sic: scilicet prospiciẽs ad medium & hoc quantum ad actum interiorem & ad hoc: scilicet medium opera ipa deducens & hoc quantum ad exteriorem executionem: unde dici cõsueuit ꝙ in recte factis nec addi nec demi quicq̃ potest: ut pote idest tanquam excessu atqꝫ deffectu corrumpentibus scilicet opus: medio autem seruante: boni autem idest boni quidem aut boni itaqꝫ artifices ut diximus faciunt idest operantur respicientes idest respiciendo ad hoc scilicet medium. uirtus autem omni arte certior ac melior est: quemadmodum & natura. uirtus eĩm sicut & natura solum inclinat ad unum: scilicet ad bonum: ars uero ualet ad opposita Itaqꝫ habens artem & bonum & malum opus poterit facere. sicut grãmaticus congrue atqꝫ incongrue loqui. uirtuosus autẽ per uirtutem malum facere nequit. erit igitur uirtus certior at per hoc melior omni arte. qa inquam ita est. sequitur a minori ꝙ uirtus quoqꝫ sit medii coniectatrix. idest medii cõsideratrix atqꝫ operatrix. in opere quidem uirtuoso concurrit prudentia cum morali uirtute. & ut mihi uidetur aristoteles hic per uirtutem intelligit facultatem ex prudẽtia ac morali uirtute cõstitutã. Loquor aũt. expoĩt cõclusionẽ ĩductã dicẽs loquor ãt nõ de uirtute speclatia ĩ q̃ nec mediũ nec extrema repiũt sed de morali. I. dic ꝙ etiã

comedere multũ est: duas autẽ parũ magister ludi. Sex eidem tradet. Est eĩm fortasse hoc nimium: aut parum illi qui accepturus est. Nã miloni parum incipienti uero se exercere nimium. Simile est in cursu & palestra. Hoc itaqꝫ modo omnis sciens excessum uitat atqꝫ defectum mediũ autẽ querit & eligit mediũ uero nõ rei sed respectu nostri. Si utiqꝫ omĩs scientia sic opus bene perficit ad mediũ prospiciens & ad hoc opera ipa deducẽs. Vnde dici cõsueuit in recte factis: ꝙ neqꝫ addi neqꝫ demi qcquã potest ut pote excessu atqꝫ deffectu corrũpentibus: medio autẽ seruante: boni autẽ artifices ut diximus ad hec respiciẽtes faciũt. Virtus autẽ omni arte certior ac melior est quẽadmodũ natura medii quidẽ erit coniectatrix

Loquor autẽ de morali nam ea uertitur circa affectus & actus: & in his est excessus defectus & mediũ ut puta metuere audere cupe irasci misereri & uniuersaliter letari & dolere magis & minus ac utraqꝫ nõ bene sed quando & ĩ quibus erga quos & cuius causa & ut oportet mediũ & optimũ est qđ profecto est ĩ uirtute eodẽ modo in actibus est excessus & deffectus & madiũ. Virtus aũt circa actus & affect⁹ uersatur in quibus excessus quidẽ delinquit defectus uero reprehẽditur mediũ aũt probatꝛ ac recte pficitur. Sed hec utraqꝫ uirtutis sũt. Mediocritas ergo q̃dã uirt⁹ est medii cõiectatrix

ſi hec in omni uirtute modo aliquo reperiantur : hic tamẽ ſolum de morali intendi-
mus. nam hic ſolum loquimur de uirtute que eſt circa affectus & actus: in quibus eſt
exceſſus deffectus & medium. ut puta contingit metuere audere cupere iraſci miſere
ri & uniuerſaliter letari & dolere magis & minus ſcilicet quã opportet. & utraqꝫ nõ
bene fiunt. tam eĩm exceſſus quam deffectus uituperatur. ſed audere uel iraſci quan
do opportet & in quibus ſcilicet rebus & erga quos & cuius cauſa & ut opportet: hoc
tale inquam eſt medium & optimum: quod profecto eſt in uirtute. & dixit optimum
iperbolice loquendo: ut bonum quod de medio conceperat ſic melius exprimeret. eo-
dem modo in actibus exterioribus eſt exceſſus deffectus & medium. uirtus autem. ſ.
uirtus itaqꝫ moralis uerſatur circa affectus interiores & actus exteriores ĩ quibus ſci
licet affectibus & actibus exceſſus quidem delinquit deffectus uero reprehẽditur me
dium aũt probatur: ideſt laudatur ac recte perficitur. uirtutis autem ſunt hec utraqꝫ:
ſcilicet ꝙ probetur ac recte per
ficiatur. ergo ut primo medie-
tas quedã erit uirtus medii con
iectatrix: ideſt conſideratrix at-
qꝫ operatrix. itaqꝫ ut prius dice-
bamus uirtus moralis hic a phi
loſopho pro facultate conſtitu-
ta ex habitu itellectus ſimul &
appetitus ſumitur. aut ſi uis ꝙ
uirtus pro morali duntaxat ſu-
matur: expone cõiectatrix ideſt
operatrix: dubitaret hic aliqs
quomodo affectus & actus ſint
diuiſibiles in plus minus & eq-
le. diuiſio eĩm ut primo phiſico

Ad huc delinquere multifariam eſt. Nam
malum quidem infiniti eſt ut pithagorici pu
tant bonum autem finiti. Recte autem perfi-
cere unice dicitur. Quapropter alterum faci-
le: alterum difficile eſt. facile quidem aberra-
re: difficile autem eo: ad quod intendendas po-
tiri. Et ob hoc igitur uicii eſt exceſſus & deffe
ctus: uirtus autem medium. Nam boni qui-
dem ſimpliciter multifariam autem mali.

rum traditur ſoli cõuenit quantitati. ad hoc mihi uidetur dicendum ꝙ qualitates &
motus diuiduntur non ſolum rationi ſubiecti: ſed etiam ratione gradualis quantita-
tis quam in ſe habent. ut eĩm patet ex decimo methaphiſice inter contraria quecun-
qꝫ non parua eſt latitudo. Ad huc delinquere. ponit tertiam rationem que ſumitur
ex ratõne boni & mali. & primo facit hoc. ſecundo concludit diffinitionem uirtutis
ibi Eſt ergo uirtus. dicit ergo adhuc. i. item delinquere multifariam eſt: malum quidẽ
ut pitagorici putant eſt infiniti. i. ad infinitum pertinet uel ſub infinito continetur.
ſicut eĩm patet ex primo & undecimo methaphiſice pithagorici duos ponebant ordi-
nes rerum. atqꝫ in ordine infiniti malum & in ordine finiti bonum collocabant. ma
lum eĩm multifariã atqꝫ modis infinitis fieri contingit. bonum autem eſt finiti. atqꝫ
recte perficere. i. recte facere unice dicitur: hoc eſt unico modo fieri cõtingit. quapp-
ter alterum. ſ. malum eſt facile alterum. ſ. bonum eſt difficile. facile quidem eſt aberra
re: difficile autem potiri eo quod intendas. in omni uero negocio uidemus ꝙ ſit faci-
le aberrare difficile uero eo quod intendimus potiri. cauſa quidem ea eſt: quia ad er-
randum ſunt infinite uie. ad recte uero agendum non eſt niſi uia unica. & ob hoc igi
tur. ſ. quia malum multifariã bonum autẽ unice contingit fieri exceſſus & deffectus
eſt uicii. i. uicioſus. medium autem eſt uirtutis. i. uirtuoſum. nam boni quidem ẽ ſim-
pliciter ideſt unice fieri. multifariam autem ideſt multifarie fieri eſt mali. cum igitur
ita ſit ꝙ exceſſus & deffectus concordent cum malo per hoc ꝙ fiunt multifariam: me-
dium autem cum bono cõueniat per hoc ꝙ unice fiat: quia ita inquam eſt exceſſus at-
qꝫ deffectus ſunt uicioſa: medium autem uirtuoſum. intelligenda ſunt hic duo. pri-
mo ꝙ malum bono bifariam opponitur. uno modo priuatiue: & ſic habet locum quod
hic philoſophus dicit: ſcilicet ꝙ eſt multifariam. ex priuatione enim cuiuſcun-
qꝫ rei ad bonum pertinente cauſatur malum quod bono priuatiue opponitur. a
lio modo accipitur malum contrarie: & ſic non multifariam: ſed unice ſicut et
bonum fieri poterit. ſicut enim traditur decimo methaphiſice: contraria ſunt
maxime diſtantia. itaqꝫ in ea latitudine nihil magis diſtare poterit. illud igitur
malũ bono contrariatur quod a bono maxime diſtat: tale aũt eſt id malũ quo nihil eẽ
poteſt deterius. nam ſi aliquid poſſet eſſe deterius: iam illud nõ diſtaret maxime a bo-

nó.cum alìud poſſet eſſé diſtãtiũs.tale ítaq malũ quod a bono maxime diſtat nõ multifariã:ſed unice fieri contigit.ſ.ex priuatione uniuerſi boni in eo genere.ceu ſi tẽperate comedere ſit bonum| & ĩtemperate comedere ſit malum|& hoc illi opponatur contrarie:nũ erit profecto malum:niſi omni circunſtantia boni priuetur.itaq nec locus|nec tempus|nec modus|nec quicquã alíud in comedendo obſeruetur.quo caſu relinquetur ſolũmodo actus comedendi qui moraliter loquẽdo nec bonus nec malus ẽ. ílle igitur actus qui de ſe nec bonus nec malus erat:relinquetur cum deordinatione oĩum circunſtantiarũ.ſecus ſi malum priuatiue ſumatur.quoniã ſic ex priuatione unius circunſtantie actus efficitur uicioſus:ſecundo;notandum ꝙ malum multifariam eſſe atq infinitum|bonum autẽ eſſe unicũ atq finitum: poterit dupplíciter declarari. uno modo ſi conſideremus bonum in quantum eſt quidam terminus ac finis.ſicut enĩ in diſtantia locali a punto in puntum eſt tantum unica recta linea|oblique uero & recte quoq aberrantes ſunt infinite:ſic igitur in agibilibus uia illa recta que recte ducit in bonum eſt unica:oblique uero & aberrãtes ſunt infinire.uia quidem recta ea dicitur qua nulla poſſit eſſe breuior ac melior.oblique uero ille dicuntur que in eũdem terminũ ducunt:nõ tamen recte:ſed oqlique ílle autem aberrare dicuntur que ad alios|atq diuerſos|& nõnunq̃ ad contrarios tendunt terminos.quod melius patet in diſtantia locali:ubi a punto in puntum ut diximus eſt unica recta linea.infinite uero ſunt oblique que in eiſdem puntis terminat. recte autem que ab uno illorũ puntorũ egrediantur in alium puntũ terminari preter earum unam:eſt impoſſibile.poteſt etiam hoc idem uideri ſi conſideremus bonũ ipm inquantũ adequatur menſure que eſt recta ratio:malum autẽ nõ equale ſed inequale rationi dicitur.modo planũ eſt ꝙ adequari menſure contingit fieri unice.ſ.per equalitatem que eſt unica.inequale uero multifariã eſt.ſ. per exceſſũ ac deffectũ. exceſſus quoq atq deffectus multifariã eſt.contingit eĩm magis & minus excedere.eodẽq modo defficere.uia quidẽ recta qua homo in bonum recte manuducitur eſt ſecundũ rectam rationem agere.at per hoc unica dicitur:ꝙ ubiq ſecũdum rectam rationẽ agere oportet.occaſione precedẽtium dubitaret aliquis.nam ſi uia que ducit in bonum eſt unica:uidetur ꝙ locum nõ habeat conſilium nec electio.ad hoc dicitur ꝙ uia illa recta que recte ducit in bonum nõ facile cognoſcitur:cum ſint alie plures que ab ea inſenſibiliter differant. illa igitur conſilio queritur atq eligitur. quid tamẽ ſi duo ſint equalia.ut duo gubernarores.uel duo doctores|inter quos nulla eſſet differẽtia:dic ꝙ ĩ hoc caſu uterq deberet regere aut docere.& hoc ſimul|aut tp̄oris diuerſibus.uel dic ꝙ ciuitas|uel quecũq cõmunitas cuius illi ſunt partes poterit eorũ unum accipere ſine alterius iniuria.eoq totũ de ſuis partibus diſponere poterit prout ſibi fuerit expediens:ſicut polithicorũ octauo traditur.mihi quidẽ uidetur ꝙ nulla harũ ſolutionũ ſatiſfaciat obiecto.& ideo dicendũ ꝙ bonum eſſe unice| & nõ multifariã intelligẽdũ eſt tenere uerum pro maiori parte:nõ tamẽ uniuerſaliter in oibus.licet eni in uno & eodem raro contingat eſſe diuerſa eligibilia quorũ quodlibet eque ſecundũ rectã rationem fieri queat:id tamẽ eſſe nõ eſt impoſſibile. Eſt ergo uirtus habitus. hic concludit diffinitionẽ uirtutis.& primo facit hoc.ſecundo eam diffinitionẽ manifeſtat. ibi Medioctitas aũt duorũ.dicit primo:eſt ergo uirtus habitus electiuus|conſiſtens in medietate quo ad nos|medietate dico determinata ratione.i.per rationẽ uel a ratione & ut ſapiens.i.prudens determinaret. ſumitur eĩm hic ſapiens nõ pro illo qui ſapit ĩ rerũ cauſis altiſſimis:ſed pro eo homine qui rerũ humanarũ eſt ſapiens.huiuſmodi ẽ homo prudens.in hac quidẽ diffinitione ponuntur quattuor.quorũ primũ eſt genus quod tangit per hoc ꝙ dicit habitus.at per hoc uirtus differt ab effectibus & potẽtiis Secundũ eſt actus uirtutis.& hoc tangit cũ dicit electio.ſicut enĩ infra oſtendeẽ principalis actus uirtutis eſt eligere.& per hoc differt ab intellectiuis hĩtibus quorũ ẽ nõ eligere|ſed intelligere.tertio uero tãgit obiectũ ſiue terminũ actiois p̄ hoc ꝙ dicit ĩ medietate cõſiſtẽs quo ad nos.oſtẽſũ ẽ eĩm ꝙ uirtus ſit medii op̄atrix: & ꝙ tale mediũ nõ ſit ſecundum rem:ſed quo ad nos.q̃rto loco tãgit cauſã bonitatis ĩ uirtute morali

Eſt ergo uirrus habitus electiuus en mediocritate conſiſtens quo ad nos ratione terminata:& ut ſapiens terminaret.

per hoc ꝙ dicit ratione determinata. talis enim medietas per hoc est bona ac uirtuosa
ꝙ secundū rationem determinatur. at per hoc differt a superebundantia & deffectu[
que non secundū rationem[sed preter rationem fiunt. quod uero ultimo addit: & ut
sapiens determinaret: uidetur expositio illius: ratione determinata. quia ratio potest
esse recta & nō recta: ut significaret se intelligere de ratione recta addidit & ut sapi-
ens determinaret. itaq; illa cōiunctio copulatiua. et. expositiue ponitur: idem igitur e-
rit dicere per rationem determinari medium[aut per sapientem. in factibilibus qui-
dem ac in omni genere operabilium est est etiam hoc uerum : ꝙ bonum accipitur se-
cūdum sapientis iudicium. notanda sunt hic sumopere duo que ex dictis philosophi
in hac parte intelliguntur. primo ꝙ agibiliū prima regula[siue mensura sit ratio rec-
ta[aut quōd idem est sapiens: qui rationē rectā habere dicitur. secundo notatur ꝙ ra-
tio sit excellentior quā appetitus[& prudentia quā moralis uirtus quecūq; illa sit. re-
gula eim melior ac excellentior est quē regulatū. cum igitur ratio prudens sit regula
secundū quam accipitur bonitas in appetitu[ac etiam in eius uirtutibus : erit uerum
quod diximus. sed circa prefactam uirtutis diffinitionem occurrūt tria dubia. primo
circa illas duas particulas in diffinitione positas: scilicet electiuus. & ratione determi
nata. nō est eim facile uidere unde illa inferantur. ad hoc dicimus ꝙ illa particula ele
ctiuus sequitur ex eo quod est dictum in fine libri primi ubi determinatum est uirtu
tem moralem(cuius est hec diffinitio)esse in appetitu. appetitus quidem est potentia
nō intellectiua: sed electiua. talis itaq; erit eius uirtus: scilicet habitus non intellecti-
uus: sed electiuus. illa uero particula ratione determinata sequitur ex dictis in capitu
lo huius secundi libri: ubi dictum est opportere igitur secundum rectam rationem a
gere cōmune est[& presuppositum nobis, existat. patet igitur unde ille sequantur par
ticule. de aliis uero particulis diffinitionis dubium non est unde sumantur : cum de
hac ipsa eadem re hic agamus. secundo dubitaret aliquis utrum uirtus sit habitus ele
ctiuus ut dicit textus. & uidetur ꝙ nō. quia electio presuponit consilium: qui uero ha
bet habitum operatur sine ulla mora. at per hoc sine consilio. nam consilium morá re
quirit: ut patet ex libro sexto. ꝙ uero habituatus operetur sine mora patet in cithare
dis[aliisq; similibus. ad hoc dicimus ꝙ uirtus ex electione causatur in nobis. at p hoc
postq; est genita operatur illa eadem que prius: excellentiori tamē modo. itaq; prius cū
mora[& tarditate: postea uero sine ulla fere mora ac tarditate. itaq; hec mora respectu
prioris est imperceptibilis. dicamus igitur ꝙ uirtuosus electiue operatur: illa tamen ele-
ctio est nobis imperceptibilis. uel dic ꝙ electiue dicitur operari ex eo quia talia opera
tur(excellentiori tamen modo)qualia primo electiue operebatur. itaq; prius electiue
nunc uero quasi naturaliter. tertio dubitaret aliquis utrum prudentia(ut est dictum)
sit perfectior quā uirtus quecūq; moralis. & uideretur ꝙ nō. nam finis prudentie ui-
detur esse moralis uirtus. cum eius finis sit appetitum dirigere. finis autem melior ē
quā ea que sunt ad finem. sicut dictum erat libro primo. ad hoc dicimus ꝙ finis bifa-
riam sumitur. uno modo est illud in quod ultimo tanquā in bonum proprium tendit
intentio agentis. alio modo dicitur finis ad cui ex effectu agentis adquiritur [aliqua
utilitas. hoc modo agricola poterit dici finis regis. & homo ac etiam quelibet creatu
ra posset dici finis dei summi creatoris. dicamus igitur ꝙ uirtus moralis est finis pru
dentie: non quidem primo[sed modo secundo finem accipiendo. ;finis autem in pri-
ma significatione multo melior est quam ea que suut ad finem. secus si finem accipi-
as in secunda significatione. quoniā tunc uidemus esse oppositum. bonum itaq; quod
prudentia ultimo intendit est bonum humanum[siue felicitas humana[que (ut libro
decimo demonstrabitur)non in appetitu: sed in intellectu consistere dicitur. quod au
tem finis prudentie sit ultimus hominis finis patet per hoc quod libro sexto(ubi de
prudentia agitur)prudens dicitur non qui circa sanitatem[aut nauis gubernatioēm
recte consiliatur. sed ille qui circa totam uitam. patet igitur ꝙ prudentia sit excellen-
tior quam uirtus moralis quecunq; illa sit. & ꝙ uirtutem esse finem prudentie huic
dicto nihil impediat: & quod dictum est de prudentia per comparationem ad uirtu-
tem: uidetur esse dicendum de ratione pratica per comparationem ad appetitum. in-
tellectus itaq; appetitum disponit non tanquā id ultimo intendat: sed id facit ut per
inde in sui ultimā perfectionē uenire queat. que est sūme sapientie operatio. & com-
mēdabis hec mēti. quoniā ut puto ex his maxima pēdet phie pars. sed de his hactenus.

Mediocritas aūt. manifestat prefactā diffōnem. circa qđ tria facit. primo ostēdit respectu quorū uirtus dicator medietas· secūdo ostēdit respectu cuius attēdatur excessus|deffectus & medietas. ibi Et etiā quia. tertio inferr ex dictis quoddā corolariū ibi Quapter fm̄. dicit primo: est aūt uirtus medietas duorū uiciorū. s. alterius fm̄ excessum: alterius fm̄ deffectū. sicut fortis qui est medius inter temerariū & timidū. codē ꝙ modo se habet in ceteris uirtutibus. ex hac littera phī notatur ꝙ uirtus nō sit mediū inter bonū & malū ut aliqui putāt: sed est mediū inter duo uicia quorū unū peccat per excessū|alud uero per deffectū. cōparata igitur uirtus ad excessū & deffectū ē medietas. si uero ad bonū & malū referatur: nō medietas|sed exrremitas dicitur. cōtinetur eīm sub bono. & quāto magis est in medio: tāto magis malo opponitur. si quidē uirtus eēt mediū inter bonū & malū ut insipiētes putāt. iā uti ꝙ uirtus nō eēt pure bona: sed in parte bona & in parte mala. qđ de uirtute nullus unq̄ sapiens cōcederet. Et etiā. ostendit respectu cuius attēdatur excessus|deffectus & mediū. s. dic & melius ꝙ postquā ostēdit uno modo ꝑpter quid uirtus sit mediocritas: quia. s. est mediū iter duo extrema: hic ostēdit aliud ꝑpter qđ etiā dicatur mediocritas. dicit ergo & etiā|Intellige est alia ratio ꝑpter quā uirtus mediocritas dicatur: s. quia alia excedūt| alia deficiūt magis quā opportet in affectibus. s. interioribus & actibus exterioribus: uirtus aūt mediū inuenit atq; eligit. inuenit quidē per rōnem eligit autē per uoluntatē. uel dic ꝙ inuenit prout est in intellectu|elegit aūt prout est in uolūtate. ex hac littera cū precedēte duo notātur. unū est ꝙ uirtus dicatur mediocritas ꝑpter duo. primo propterea ꝙ sit mediū inter excessū & deffectū. itē quia mediocritatis sit operatiua. s. eius qđ opportet. id eīm qđ opportet a ratione determinatū hic & in aliis locis nō paucis a phō mediocritas dicitur. erit itaq; uirtus mediocritas iuter excessū & deffectū. tū etiam quia eius qđ opportet sit opatiua. secūdo notatur ꝙ uirtus hic a phō sumitur pro facultate cōstituta ex intellectiua atq; morali uirtute qđ per hoc patet qđ dixir inueit atq; elegit mediū Quapptet fm̄. infert ex dictis corolariū quoddā aduersus eos insipiētes qui putāt ꝙ uirtus sit boni mediocritas|& nō boni sūmitas; quasi uirtus ut illi putāt sit mediocritas inter bonū & malum. phs ergo aduersus illos dicir: quapptet uirtus mediocritas est fm̄ substantiā. i. essentiā & rōnem. i. diffinitionē dictantem. i. dicentē quid illa sit. fm̄ uero cōmendationē probitatis. i. bonitatis: uirtus non est mediocritas: sed sūmitas. itaq; uirtus si consideretur quantū ad essentiā & diffinitionem prefatā q̄ uirtutis essentiā dicit: erit mediocritas inter excessū & deffectū: quorū utrūq; est malū. si tamē cōsideretur uirtus quantū ad bonū qđ in ea probatur siue laudatur: nō mediocritas: sed sumitas dicitur. pro istorū maiori euidētia sūt hic aliqua notāda primo ꝙ licet hoc corolariū sequatur ex prefatis: presertim sequetur ex illa parte mediocritas aūt. ubi patet ꝙ uirtus nō sit mediū inter bonū & malū: sed inter excessū & deffectū quorū utrūq; est malū. secūdo notandum ꝙ phs hic tacite excludit duos errores. unus est eorū qui putāt ꝙ uirtus sit mediocritas inter bonū & malū. alius est eorum qui putāt ꝙ uirtus sit mediū uel mediocritas inter parū & maximū bonū. contra quos phs directe dicit ꝙ uirtus est boni sūmitas. & qđ de uirtute dicit de eius quoq; opatione intellige. itaq; nomē uirtutis nō solū pro habitu: sed etiā pro actu hic sumi poterit. tertio notandū ꝙ nomē mediocritatis bifariā poterit capi: uno modo pro re q̄ inter duo extrema cadit. alio modo dicitur cuiuscūq; rei media pars. uirtus quidē mediocritas dicitur in primo modo|nō aūt i secūdo. no est itaq; uirtus moralis boni medietas uel mediocritas: sed mediocritas dicit in quantū mediat inter excessū & deffectum. atq; rationi adequatur|idq; opatur qđ oportet. cuius simile ponit phs in libro q̄rto tractādo de magnanimitate: ubi dicit est itaq; magnanimus magnitudine quidē sūmus: eo aūt qđ opportet medius. nā uti dignus ē: ita se existimat. simile igitur hic philosophus dicit de uirtute. magnitudine quidē bonitatis uirtus sūmitas est: eo autē qđ.

Mediocritas autem duorum uiciorum alterius secundū excessum alterius secundum deffectum. Et etiam quia alia excedunt alia deficiunt magisq̄ oportet in affectibus & actibus. Virtus autē medium inuenit atq; eligit.

Quapter secundū substantiā & rationem

opportet medietas dicitur. in quantū. s. id qđ opportet & ut recta dictat ratio opatur quarto notādū ꝙ aliqui mouēt hic questionē utrū uirtus sit medietas aut cōtrarietatis extremitas. ueritas quidē huius questiōis est ꝙ uirtus in ea cōtrarietate q̄ est īter excessū & deffectū est medietas. cuius cōtrarietatis genus erit qualitas aut habitus. ī ea uero cōtrarietate q̄ est inter bonū & malū uirtus nō medietas sed extremitas dicit̄ itaq; in genere nature qđ est qualitas uirtus est mediū ī genere aūt moris extremitas reperit̄. hec tamē questio ad ꝓpositū nō est. qm̄ nō erat hic phi intētio ostēdere ꝙ uirtus esset cōtrarietatis extremitas: sed illis tantū obuiare intēdebat qui putāt ꝙ uirtus nō sit bonitatis sūmitas. credētes ꝙ sit mediocritas inter bonū & malū aut inter paruum & maximū bonū. illis aūt qui in hoc loco hāc mouēt questionē occasio errādi ut credo fuerat antiqua traductio q̄ illic extremitas dixit ubi aretinus sūmitas. cū itaq; aristoteles loqueret̄ de extremitate bonitatis: expositores illius traductiois antique intellexere de extremitate contrarietatis.

quid illa sit dictantem mediocritas est uirtus secundū uero cōmēdationē ꝓbitatis sūmitas.

uolebat eīm phs dicere ꝙ hec uirtutis mediocritas nō impedit quin uirtus sit extremitas ac boni sūmitas. nō paucas igitur nec paruas gratias habemus atq; debemus aretino qui in hoc sicut in aliis quā pluribus ꝓprie ac lucide traducēdo hāc & huiusmodi ambiguitates substulit ac penitus deleuit. dubitat̄ hic utrū uirtus comparata ad rationē dici debeat mediocritas aut cōtrarietatis extremitas. ad hoc dicūt aliqui ꝙ uirtus ad rationē cōparata est cōtrarietatis extremitas: si uero comparetur ad id qđ opportet: erit mediocritas. sed isti incidūt in metā redargutioīs. qm̄ opportet eos aut cōcessū negare aut negatū cōcedere. cū eīm id qđ opportet sit mediū per hoc solū ꝙ a ratione determinat̄: ipa profecto ratio erit magis mediū q̄m id quod opportet. itē oīs regula est mediū respectu cuius excessus atq; deffectus. accipitur prima quidē regula agibiliū est ratio. preterea excessus & deffectus sicut per hoc ꝙ deuiant a ratione cadūt sub altero cōtrarietatis extremo. s. sub malo. sic etiā per hoc ꝙ deuiāt ab eo qđ opportet. si igitur excessus & deffectus cōparati ad id qđ opportet: sub altero cōtrarietatis extremo cōtinētur. s. sub malo: sic etiā & uirtus cōparata ad id qđ opportet: erit sub altero extremo. s. sub bono. patet igitur ꝙ uirtus & extrema eodem fere modo se habēt ad rationē & ad id qđ opportet. itaq; illi qui dicūt ꝙ uirtus cōparata ad id qđ opportet est mediocritas: debēt etiā necessario dicere ꝙ si cōparetur ad id qđ opportet: nō est mediocritas. sicut eīm diximus per hoc uirtus est bonū ꝙ ei qđ opportet adequatur. & per hoc extrema sūt mala: ꝙ ab eo qđ opportet deuiāt. & sic talia dicēs erit in meta redargutiois. dicamus igitur ꝙ uirtus siue cōparetur ad rationē siue ad id qđ opportet poterit esse & medietas & cōtrarietatis extremitas. nā rō quidem bifariā cōsideratur. uno modo ut est mediū inter excessū & deffectū. & hoc modo uirtus ei adequata mediū dicitur. alio modo consideratur in quantū est id a quo excessus & deffectus per inequalitatē defficiūt. itaq; utrumq; se habet non ut excessus nec ut deffetus. sed ut inequale. & hoc modo uirtus adequata rationi nō medietas: sed extremitas dicit̄. qđ aūt de ratione diximus: etiā de eo qđ opportet intelligimus. aduertendū tamē ꝙ hec distinctio magis est ut cauillatoribus respōdeamus q̄m ut aristotelē intelligamus. nusquā eīm prout credo inueniemus ꝙ phs uirtutē dixerit extremitatē: frequētissime aūt medietatē. dubitatur etiā hic utrū uirtus & uicia ex ratiōe spēm sortiātur. ad hoc dicūt aliqui ꝙ nō. & de uirtute sic probāt: qđ est extrinsicū nō cōstituit spēm. ratio aūt est causa extrinsica uirtuti. de uiciis aūt probāt per hoc ꝙ uicia deuiāt a ratiōe per accidēs. eo ꝙ intētio nostra sit ſm̄ rationē agere. a rōne itaq; deuiamus pter intētionē. & sic per accidēs. ab eo uero qđ est ꝑ accidēs nihil poterit spēm habere. mihi quidē uidetur ꝙ hec rōnes nō cōcludāt. patiūtur eī instātias. patet de prima. nā relatioēs ex termino sortiūtur spēm. habitus & potētie ex obiecto. & etiā ſm̄ illius opinionis fautores accidētia absoluta ex subiecto. hec tamē oīa extrinsica sūt speciei siue rei essētie. nec etiā secundū eorū dictū uidetur uerū. casus enī reponit̄ in spē casus per errorē & ab eo qđ est per accidēs. casus eī sicut dicitur in sexto methaphisice ē error cause per se. oīa itaq; entia ꝑ accidēs causant̄ ex eo qđ est preter intētionē & ꝑ accidēs. cū igit̄ uicia sint entia ꝑ accidēs: necessario sortiētur spēm ab alio qđ est ꝑ accidēs

mihi quidẽ uideť φ si bonitas uirtutis ex rõne trahiť: φ etiã bonitas specifica inde origine habet. & hoc per se. uicia aũt cum sint entia per accidẽs: sic etiã per accidẽs ex rõne dicũtur habere spẽm. sed de his attenus. Nõ tamẽ oĩs actus. hec est pars ultia huius capituli. in qua ostẽdit φ nõ in omni actu & affectu sit medietas illa q̃ ẽ uirtus. & primo premittit intentũ dicẽs nõ tamẽ oĩs actus exterior nec oĩs affectus interior recipit mediocritatẽ. ibi Nam sũt quedã. probat id qđ proposuit. & primo per rõnem q̃ talis est illa q̃ statim ut noĩata sũt: habẽt sibi annexã prauitatẽ: nõ recipiunt mediocritatẽ. sed affectus quidã & etiã actus sũt huiusmodi. ergo & cetera. huius rõnis pħs ponit primo primã ꝑpositionẽ absolute tanquã per se manifestã. secũdo ponit secundam ꝑpositionẽ cum eius probatiõe. ibi ut maliuolẽtia & cetera. & hoc est qđ pħs dicit nam sũt quedã que statim ut noĩata sũt: prauitatẽ cõnexã habẽt. ut maliuolẽtia q̃ est uoluptas de malo alterius sine emolumẽto suo. & impudẽtia q̃ est cũ homini nec mala cõmittere nec de cõmissis malis pudet. huius etiã generis est inuidẽtia. que ẽ egritudo ꝑpter alterius res secundas. i. prospetas q̃ nihil noceant inuidẽti. & in actibus stuprũ. i. adulteriũ aut mechia pro genere quidẽ spẽm posuit. ẽ eni stuprum ꝑprie uirginũ raptus. hic tamẽ pro omni illicito coitu uideť accipi. uel dic φ sic ꝑprie ut iacet accipiť. & huius generis sũt furtũ & homicidiũ. nam cuncta hec & huiusmodi ita dicunť. i. nominanť: quasi mala ipsa sint: & quasi nõ sint excessus aut deffectus ipsorũ. itaq3 nõ ipsorũ sed ipsamet sunt excessus aut deffectus. si eĩm ipsorũ essent excessus aut deffectus: iam essẽt ipsa mediocritates. qđ manifeste apparet esse falsũ. & ex his cõcludit dicẽs: nunquã ergo dať. i. nunquã ergo est possibile recte facere ĩ illis. s. prefactis affectibus & actibus sed semp delinquiť. nec in illis est qm̃ opportet: & quãdo & ut opportet: sed simpliciter. i. uniuersaliter ac semp delinquiť. Eodem modo. hic secũdo manifestat idẽ per exẽpla in aliis uiciis. & dicit eodẽ modo dicendũ ẽ de iniuria & ignauia. i. insipiẽtia & de luxuria. nã si diceremus aliter. s. φ hec prefacta possent recipe mediocritatẽ: excessus esset. i. esse posset mediocritas. & similiter deffectus sequereť etiã φ ipsius excessus esset alius excessus. ipsius quoq3 deffectus esset alius deffectus. quorũ qđlibet est impossibile. Sed queadmodũ. hic tertio manifestat idẽ per simile ĩ uirtutibus. & dicit sed queadmodũ tẽperãtie & fortitudĩs nõ est excessus nec deffectus (qđ patet per hoc φ ipsemet sũt medie & supreme in bonitate. in medietate uero nec excessus nec deffectus reperiť. nec ultra id qđ est supremũ aliud supius esse poterit) queadmodũ inquã nec tẽperantie nec fortitudinis est excessus nec deffectus: sic nec illarũ rerũ quas supra diximus mediocritas est nec excessus nec deffectus: sed utrũq3. i. quocũq3 modo illa facias: delinquis. excessus eĩm & deffectus nulla oĩno ẽ mediocritas. nec ipsius mediocritatis est excessus aut deffectus. intelligenda sũt hic duo. primo φ oĩs affectus uel actus qui fiat preter rõnem: statim ut noĩatur est malus. quia igiť maliuolẽtia impudẽtia inuidẽtia stuprum furtũ & homicidiũ sũt huiusmodi: inde est φ statim ut noĩantur prauitatẽ habẽt anexã: affectus etiã & actus qui sũt indifferẽtes ad bonũ & malũ si nõ fiãt ſm̃ rõnem praui sũt: ꝑ hoc solũ φ ſm̃ rõnem nõ fiũt. secũdo notãdũ φ mediocritatẽ nõ hr̃e excessũ nec deffectũ intelligiť intra se. ita φ ipsa diuidať in mediũ & excessũ ac deffectũ. hẽt tamẽ mediocritas excessũ & deffectum

Non tamẽ oĩs actus nec oĩs affect⁹ mediocritatẽ recipit. Nã sũt quedã que statim ut nominata sũt prauitatẽ cõnexã habẽt: ut maliuolẽtia impudẽtia inuidẽtia. Et in actib⁹ stuprũ furtũ homicidiũ. Nam cũcta hec & huiusmodi ita dicũtur: quasi mala ipsa sint nõ quasi excessus aut deffectus ipsorũ. Nunq̃ ergo in illis recte facere datur sed semp delinquitur. Nec in illis est q̃ opportet & quãdo opportet & ut opportet. Sed simpliciter ĩ quolibet istorũ delinquitur. Et eodẽ modo dicendũ est de iniuria & ignauia & luxuria: nam si aliter diceremus: esset excessus & deffectus medrocritas & excessus: excessus & deffectus: deffectus. Sed queadmodũ tẽperãtie & fortitudinis nõ est excessus neq3 deffect⁹ quoniã ipe medie

tanqnã extrema extrinsica ad q̃ cõparatur. eodẽq; modo de extremis dicẽdũ est. excessus eĩm aut deffectus nõ habet intra se medioctitatem: bene tamẽ extra se: sicut patet ex superius dictis.

Ed opportet sermonẽ. istud ẽ tertiũ capitulũ. in quo diffinitio uirtutis manifestat in singulis uirtutibus. circa qd' tria facit. primo ostendit hoc esse necessariũ. secũdo prosequit intentũ ostendẽs p singula ꝙ mediũ sit laudabile extrema uero uituperabilia. ibi Circa timores igit. tertio exẽplificat in affectibus ostẽdẽs quosdã eẽ laudabiles & alios uitupabiles. ibi In affectibus quoq;. dicit ergo primo: sed oppottet coaptare sermonẽ nr̃m nõ modo. i. nõ solũmodo ad genus uniuersũ. i. uniuersale: uerũ ad singula. i. singularia. uel dic singula minus cõmunia. s. spẽs q̃ respectu generis singuleria dici poterũt. causam huius subdit dicẽs in uerbis enim q̃ de actibus. s. humanis habent uniuersalia quidẽ cõmuniora existũt: particularia aũt ueriora idest efficaciora aut dic ueriora idest utiliora. nõ eĩm sumit hic ueritas prout falsitati opponit. q̃m sic ut patet ex dictis i principio i capitulo secũdo: magis uera sunt uniuersalia q̃m singularia. uerba itaq; particularia dicũtur hic ueriora. i. utiliora uel efficaciora. cuius causa est quia actus ipi sũt circa singularia tã quã circa materiã uel obiecta. quos certe actus opportet cõsonare. i. cõcordare his. s. singularibus circa q̃ uersant. itaq; sicut obiecta sũt singularia: sic etiam actus ipi. hec igitur. s. singularia sũt nobis cõprehendẽda. hoc est in cõpendio tradẽda & describẽda. hoc est per eorum descriptiones notificãda. itaq; in hoc capitulo singulas uirtutes earũq; obiecta itẽdimus in sũma cõprehẽdere atq; describere. Circa timores igitur & audatias. hec est secũda pars huius. in qua prosequitur describẽdo & notificando singulas uirtutes earũq; obiecta. & habet hec pars sex partes. nam primo loquit de fortitudine. secundo de tẽperãtia. ibi Circa uoluptates uero. tertio de his uirtutibus q̃ sunt circa diuicias. ibi Circa dãdas capiẽdasq;. quarto de illis q̃ sũt circa honores. ibi Circa honorẽ. quinto de ea uirtute q̃ est circa irã. ibi Est & circa irã. sexto tangit eas uirtutes q̃ respiciũt que sũt circa hominũ cõuersationẽ. ibi Sunt & alie tres. dicit ergo primo circa timores igitur & audatias fortitudo est mediocritas. excedentiũ uero qui excedit in non timẽdo: est sine noĩe: multa eĩm sũt sine nominibus. & presertim illa q̃ raro contingũt: cuiusmodi est ille qui excedit in nõ timẽdo. qui uero in audẽdo excedit: ferox est. sed qui in timendo excedit & in audendo deffecit: timidus est. ex dictis philosophi i hoc loco tria notantur. primo diffinitio fortitudinis eiusq; extremorum. secundo materia siue obiectum eorum. tertio notatur ꝙ aliqua differentia sit inter audere & nõ timere. Circa uoluptates uero & dolores. ostendit quid sit temperantia & quid eius extrema. & dicit circa uoluptates uero & dolores nõ oĩs quidem: sed eos qui in cibo potu & coitu consistunt: minus autẽ circa dolores quã uoluptates: circa hec inquã est temperantia media. excessus autẽ intẽperantia. defficientes uero in uoluptatibus uix reperiuntur. itaq; nec nomen quidem sortiti sunt. sed uocentur insensati: quasi sensum non habentes. qui eĩm defficiunt circa huiusmodi uoluptates alia causa non uidetur: nisi quia eas nõ sentit. nec est instantia de uirginitate aut de uoto perpetue cõtinentie & de aliis huiusmodi que deffectus dici non poterunt. cum secundum rectã fiant rationem. & ex his sicut prius facile quisq; scire poterit quid temperãtia & eius extremi dicantur. & que etiam sit eorum materia. Deinde cum dicit.

sũt: & supreme sic nec illarum quas supra diximus mediocritas est: neq; excessus & deffect⁹ sed ut cũq; illa facias delinquis. Excessus eĩm & deffect⁹ nulla oĩno est mediocritas neq; mediocritatis ipius excessus est aut deffectus.

Ed opportet sermonẽ nr̃m non ad uniuersũ modo genus uerũ ad singula coaptare. In uerbis eĩm q̃ de actib⁹ habẽtur uniuersalia quidẽ comuniora particularia aũt ueriora existũt. Nã & act⁹ ipi circa singlaria uersãtur quos certe his cõsonare opportet. Cõprehendẽda igitur & describẽda hec sũt. Circa timores igitur & audacias fortitudo mediocritas est. Excedentiũ uero qui nõ timẽdo ex-

Circa dandas.proſequitur de uirtutibus que ſunt circa peccunias.& primo de libe ralitate.ſecundo de magniſicentia.ibi Sunt & alie.dicit primo ꝙ liberalitas ē media circa dandas & accipiendas peccunias:intellige in paruis ae moderaris que quotidie expendenda occurrunt.exceſſus uero & deffectus ex una parte eſt prodigalitas ex alia auaricia.que contrario modo exeedunt ae deffíciunt.nam prodigns quidem in erogã do excedit in capiendo deffecit.auarus autem in capiendo excedit & in erogãdo deffe cit.ſed nunc ſumatim & per figurã.i.per exempla.uel dic per figurã.i.imperfecte de ipís dicimus.poſtmodũ.ſ.libro quatto & quinto ttactabimus diligentius de ipís.ſ. liberalitate & eius extremis : paret igitur ex his quid liberalitas quid prodigalitas & quid auaricia dicatur.& etiam que ſit eorum materia. Sunt & alie. oſtendit quid ſit magnificentia & quomodo differat a liberalitate.dicit ergo:ſunt & alie circa peccunias diſpoſitiones.medioeritas quidem eſt magnificẽtia.magnificus eĩm differt a liberali.nam hic ſcilicer magnificus circa magna uerſatur: ille.ſ.liberalis circa parua. exceſſus quidem magnificenrie eſt inexplebilis & uulgaris uentoſiras.*deffectus* uero modiciras appellarur:differũt autem hec ab his ſcilicet exceſſu & deffectu q̃ ſũt circa liberalitatem.ſed quomodo differant dicetut poſtea ſcilicet libro quarto. ex his planum eſt que ſit diffinitio magnificẽtie eiuſq; extremorũ.& que etiam ſit eorum materia. Circa honorẽ. hic proſequitur de his uirturibus que ſunt circa honores.& primo de magnanimitate.ſecundo de ea uirtute que ſe habet ad magnanimitarẽ ſicut liberalitas ad magnificentiam. ibi Vt aurem diximus. & dicit eirca honorem etiam & inhonorationem magnanimitas ē media.exeeſſus autem inflatio dicitur:deffectus uero puſillanimitas.paret igitur quid ſit magnanimitas & eius extrema que ue eorum materia ſiue obiectũ ibi Vt aurem diximus. oſtendit que ſit ea uirtus que ſe habet ad magnanimitatem ſieut liberaliras ad magnificentiam. & primo facit hoc. ſecundo oſtendit ꝙ circa honores neceſſario ſit alia uirtus preter magnanimitatem.ibi Eſt eĩm.dicit primo ut autem diximus ſe habere ad magnificentiam liberalitatem & circa parua differre idest per hoc ab ea differentẽ:ꝙ eſt eirca parua illa uero circa magna :ſic ſe haber quedam alia uirtus ad magnanimitatem circa honores magnos exiſtentem:illa uero circa paruos exiſ ***.& ex his ſatis patet que ſit huius uirtutis inominate diffinitio. q̃ etiã ſit eius ma

cedit:ſine nomine eſt.Multa uero ſũt ſine nominibus.Qui uero audẽdo excedit:ferox: ſed qui in timendo excedit & in audendo defficit timidus eſt. Circa uoluptates uero & dolores nõ oĩs quidẽ ſed minus circa dolores media eſt tẽperantia.Exceſſus autẽ intemperãtia defficientes ueto in uoluptatibus uix repetiũtur.Itaq; nec nomẽ quidem ſortiti ſunt:ſed inſenſati uocentur. Circa dandas capiendaſq; peccunias media eſt libetalitas. Exceſſus uero & deffectus hinc prodigalitas. Illinc auaricia que inter ſe contrarie excedunt:& defficiunt. Nam prodigus quidem in etogando excedit ĩ capiendo defficit.Auarus aũt in capiẽdo excedit:in erogãdo defficit.Sed nũc ſũmatim & p figurã dicimꝰ poſtmodũ diligẽtiꝰ de ipís tractabimus. Sũt & alie circa peccunias diſpoſitiones mediocritas ueto eſt magnificentia. Magnificꝰ eĩ differt a liberali.Hic eirca magna:ille circa parua uerſatur.Exceſſus eſt in explebilitas:& uulgaris uentoſitas deffectꝰ uero mediocritas.Differũt aũt hec ab his q̃ circa liberalitatẽ ſũt.Sed quomodo differãt poſtea dicetur. Circa honorẽ & inhonoratiõẽ media eſt magnanimitas Exceſſus aũt inflatio dicitur deffectꝰ uero puſillanimitas. Vt aũt diximꝰ ad magnificẽtiã ſe habere liberalitatẽ & circa parua differre. Sic ſe habet alia quedã ad magnanimitatem circa honores magnos

tercia.ibi.· Est eim.ostendit ꝙ circa honores necessario fit alia uirtus preter magnanimitatem. & dicit ꝙ autem sit talis uirtus patet:quia est.idest contingit cupere honores:scilicet paruos magis & minus quã opportet & ut opportet.ĩ quibus uero hec sũt & medium & extrema quoqȝ inueniuntur.at per hoc uirtus. uocatur autẽ qui excedit honoris cupiditate ambitiosus.qui autem deffecit remissus.medius autẽ ĩnominatus est.cuius causa est quia ipe dispositiones a quibus sunt nomina concreta sũt ĩnominate.ĩnominate dico sunt preter ambiciosi dispositionẽ que dicitur ambitio. nec obstat ꝙ sit nomẽ remissus.nam ab eo nõ deriuatur remissio:cum in significatione nõ cõueniant.unde idest ex ista causa scilicet quia medius est ĩnominatus extremi scilicet ambitiosus & remissus certant:idest contendunt de media regione.itaqȝ eorum quilibet dicit se esse medium at per hoc uirtuosum.& loquitur hic philosophus methaphisice.sicut eĩ finitime ciuitates quando nõ ẽ certus terminus ac prefixus ipsarum regionum:consueuerũt de media regione contendere : sic igitur eũ in proposito. extremi eim certãt de mediocritate tanquã illa ex eo ꝙ est innominata sit deserta atqȝ uacua.est etiã alia causa propter quã illi de medio certent:quia nos qñqȝ ambitiosũ dicimus mediũ & qñqȝ remissũ.& modo.i.aliqñ unum & modo.i.aliqñ alterũ laudamus. id aũt cur accidat:dicet in seqñtibus.s.i libro quarto ubi dicet interdum uero laudamus ambiciosum quasi uirilem ac glorie cupidum. & interdum remissũ quasi humanũ & modestum laudamus.hoc igitur in eum differatur locum . nunc de aliis que restant uirtutibus dicamus eodem modo : scilicet in sũma ac ueluti per figuram. Est & circa iram.prosequitur de his dispositionibus que sunt circa iram.dicit ergo & circa iram ẽ excessus & deffectus & mediocritas.sed sunt fere ĩnominata:quia nomina propria nõ habent:sed aliunde accõmodata.uel dic fere ĩnominata:quia ut plurimũ nomina nõ habent.sunt enim pauci apud quos illa nominentur.cuius causa ut credo est: quia secũdum cõmunem opinionem & presertim stoicorum ita est secundũ se mala.aristoteles tamẽ cuius opinio fuerat contraria medium appellat mansuetum & mediocritatẽ ipam mansuetudinẽ. qui uero excedit iracundus ab eo nominatur. & excessus ipe iracundia. qui autem deffecit segnis idest piger ac tardus & deffectus ipe segnicies appellatur.patet igitur quid sit mansuetudo.est eĩm mediocritas circa iram.simili modo diffinire poteris eius extrema. Sunt & alie tres medietates.prosequitur de tribus uirtutibus que uersãtur circa humanam cõuersationem.& primo ostendit earum cõuenientiam & differentiam.secũdo exemplificat in earum singulis.ibi Circa uerum igitur. dicit ergo primo sunt & alie tres mediocritates similitudinẽ quandã habentes inter se differunt tamẽ ab inuicẽ.ꝙ aũt cõueniant patet quia oĩs sunt circa uerborum & actuum exteriorũ cõmunionẽ:hoc est circa actus & uerba que circa quotidianã hominũ cõmunionem uersantur.sed in hoc idest per hoc differunt ꝙ una earum est circa uerum : alie circa delectabile.& hoc partim in ioco ut comitas:& partim in cunctis delectabilibus que ad uitam pertinent.& heç ut iam patebit est amicicia.igitur de his quoqȝ dicendũ est

existentem illa circa paruos. Est eim honores cupe ut opportet:& magisq̃ opportet:& minus Vocatur aũt qui cupiditate honoris excedit ambiciosus qui aũt defficit remissus medius autem ĩnominatus est Nam & dispositiones ipe innomiate sunt preterq̃ ambiciosi ambicio.Vnde certant extremi de media regione Et nos mediũ quãdoqȝ ambiciosũ dicimus q̃ndoqȝ remissũ.& modo unũ & modo alterũ laudamus.Id cur accidat in sequentibus dicemꝰ. Nunc de aliis eodem modo dicamus. Est & circa iram excessus & deffectꝰ & mediocritas sed sunt fere ĩnominata.Medium tamẽ mãsuetum & mediocritatẽ ipam uocamus mansuetudinem.Qui uero excedit iracundus:& excessus ipe iracundia.Qui aũt defficit segnis & defectus ipe segnicies appellatur. Sunt & alie tres mediocritates similitudinẽ quandã inter se habentes differũt tamẽ ab inuicẽ.Oĩs eim

ut appareat mediocritatem esse in omnibus laudandã:extrema uero nec recta nec laudabilia:sed reprehensione digna. sunt etiam istarum plereq̧ inominate. cognandũ tamen est in his nomina fingere:sicut in plerisq̧ aliis facimus.& hoc gratia declarationis & intelligentie.ex dictis philosophi in hoc loco duo notantur.primo per id quod dixit ut magis appareat & cetera notant aliqui ꝙ philosophi intentio principalis in hoc capitulo est manifestare per exempla in singulis uirtutibus ꝙ mediocritas eẽt laudanda: extrema uero uituperabilia ac reprehensione digna. secundo notatur ꝙ gratia declarationis & intelligẽtie licitum sit nomia fingere.hoc idem ponit in sexto polithice quasi in fine. Circa uerum igitur. exẽplificat.& primo de ea que ẽ circa uerum:dicens circa uerũ igitur uerborum scilicet & opera medius quidem grauis medioeritas ipa grauitas appellatur. simulatio autem si excedit:uanitas.& qui illa utitur uanus.& si defficit ironia.& qui illa utitur ironicus dicitur. Circa delectabile. exemplificat de uirtute que est circa iocum dicens circa delectabile autem in ioco scilicet existens medius est comis.& dispositio ipa cõmitas. excessus uero scurrilitas. & qui ea utit̃ scurra. deffectus autem rusticitas.& qui ea utitur rusticus.ibi In reliquo autem. exemplificat de alia dicens in reliquo autem delectabili quod uersarur ĩ uita fere tota: q ut opportet iocũdus est:amicus dicitur. & mediocritas amicicia. sic dicta non ab effectu amandi:sed a decenti cõuersatione. unde amicicie nomẽ bifariam sumitur. uno modo ab effectu amandi.& sic de amicicia ttactatur libro octauo & nono.alio modo dicitur a decenti cõuersatione huminum. & sic de ea hic & libro quarto consideramus. in qua ille qui excedit si nullius utilitatis gratia facit:lasciuus dicitur. & iste proprie opponitur huic uirtuti. si sui lucri causa facit:dicitur adulator. & iste potius iustitie quam huic uirtuti opponitur .qui autẽ defficit & in cunctis molestus est:contentiosus & inhumanus uocatur. & ex his facile est scire que sint diffinitiones istatum trium uirtutum.& suorum extremorum que etiam dicatur earum materia. In affectibus quoq̧. hec est ultima pars huius capituli.in qua ut melius appareret ꝙ mediocritas sit laudabilis & extrema uituperabilia:exemplificat in affectibus qui uidẽtur esse laudabiles.& facit tria:primo loquitur de uerecundia.secundo de indignatione.ibi Indignatio autem.tertio dicit de iustiria & prudentia esse dicendum postea.ibi De iustiria uero.dicit ergo primo in affectibus quoq̧ sunt mediocritates.nõ quidem per hoc ꝙ secundũ ratione fiant:sed ipi secũdũ se atq̧ ex ꝑpria specie habent ꝙ sint mediocritates .nam uerecundia quidẽ nõ est uir[illegible] libro q̃rto demõstrabitur:laudatur tamẽ uerecundus. qm̃ is.i.iste.s.uerecũdus

sunt circa uerborum & actuum cõmunionem Sed in hoe differunt ꝙ una earum est circa uerum:alia circa delectabile & hoc partim in ioco:partim in cunctis que ad uitam pertinent. Igitur de his quoq̧ dicendum est ut appareat mediocritatem in oĩbus esse laudandam. Extrema uero neq̧ recta neq̧ laudabilia:sed rep̃hensione digna. Sunt etiam istatum plereq̧ innominate. Conandum tamẽ est ut in aliis nomina fingere declarationis & intelligẽtie gratia. Circa uerum igitur medius quidẽ grauis:& mediocritas ipa grauitas appellatur. Simulatio autem si excedat uanitas & qui illa utitur uanus & si defficiat ironia & qui illa utitur ironicus dicitur. Circa delectabile autem in ioco melius est comis & dispositio ipa comitas excessus uero scurtilitas & qui ea utitur scurra. Deffectus autem rusticitas :& qui ea utitur rusticus. In reliquo autẽ delectabili quod in uita uersatur qui ut opportet iocundus est amicus : & mediocritas amicicia. Qui excedit si nullius gratia lasciuus:si sui lucri causa facit hoc adulator. Qui autem defficit:& in cunctis molestus est contensiosus & inhumanus uocatur. In affectibus quoq̧ & circa ipos medioeritates sunt. Nam uerecun-

dicitur medius.qui uero excedit & in cunctis ueretur:pauidus dicitur.qui autē deffecit & in nullis aut paucis ueretur:impudens uocatur.aduertendū est hic ꝙ illa que fiunt ex uetecundia uel ex aliquo altero affectu laudabili sunt bona ac laudabilia non quidē formaliter sed materialiter.per hoc scilicet ꝙ sunt similia his que secundū rectam fiunt rationē.formaliter quidē nihil est bonum ac laudabile: nisi quod actualiter fit secundū rectā rationē. Indignatio autem.prosequitur de indignatione.& dicit indignatio autem media est inter inuidiā & peruersū gaudium. uersatur autē circa uoluptatē & dolorē prouenientem ex his que proximis scilicet hominibus contingunt.natura eīm omnis homo omni homini dicitur proximus.indignans eīm moleste fert cum prosperitas est idest inest alicui homini indigno.dolet itaq; indignans cū

dia quidem uirtus nō est.laudatur tamē uerecundus quoniam is medius dicitur.Qui uero excedit & in cunctis ueretur:pauidus.Qui autem defficit impudens uocatur Indignatio autem media est inter inuidiā & peruersū gaudium.Versatur autē circa uoluptatē aut dolorem prouenientē ex his que proximis contingunt.Indignans eīm moleste fert cum indigno alicui prosperitasest inuidus nunc excedēs in cunctis turbatur ac moleste fert.Peruerse autem gaudens non modo non dolet sed letatur.Verum de his alio loco dicendi tēpus erit

De iustitia uero quoniā nō simpliciter illa dicitur paulopost distinguentes de utraq; dicemus quomodo mediocritates sunt : & eodē modo de rationabilibus uirtutibus.

uidet malos prosperari. īuidus autem hunc excedens.turbatur ac moleste fert in cunctis prosperitatibus hominū malorū simul & bonorū.peruerse autem gaudens in tantū deffecit ab indignante:ut nō modo.i. nō solūmodo nō doleat de malorum prosperitate:sed etiam letetur. uerum de his dicēdi tempus.i. locus opportunus erit alio loco scilicet secundo rhethoricorū. quod autē diximus de uerecundia de indignatione intelligē. indignās eīm per hoc laudatur ꝙ talia facit que ratio ipa faceret. hoc ei habet ratio ꝙ de malorum prosperitate dolet. nullus itaq; affectus secundū ꝙ huiusmodi ē laudabilis:sed per id solum ꝙ uirtuti similis est. eodē ꝙ modo dico de mediocritate. ī tantū eīm affectus mediocritas dicitur in quantū ineffectu siue operatione assimillatur uirtuti.sicut igitur illa uirtuosa & cuncta que sint de genere bonorum sine caritate uel gratia nō sunt meritoria:sic in proposito nihil est formaliter bonum nisi quod ratione regulatur.dicuntur tamē aliqui affectus mediocritates ac laudabiles materialiter.que si rationis forma induantur:erunt profecto mediocritates ac laudabiles formaliter.hoc autē erit quando illa eadem q̄ fiunt ex aliqoo laudabili affectu fiant ex ratione recta dirigente. De iustitia uero.in qua dicit de iustitia esse dicendum postea ac etiam de uirtutibus rationalibus.& dicit de iustitia uero quoniā illa nō dicitur simpliciter.i. uniuoce.imo equiuoce.est eīm iustitia altera legalis & alia particularis.& particularis alia est cōmutatiua alia distributiua. in quibus aliter & aliter mediocritas accipitur.quoniā inquā ita est nos distinguētes iustitiam paulo post.s.libro quinto:dicemus de utraq; iustitia.s.quomodo sint mediocritates utriusq; iustitie.uel dic ꝙ est figura exalage.quoniā numerus pro numero posuit scilicet plurale pro singulari.eodē modo idest item dicemus paulo post scilicet libro sexto de uirtutibus rationabilibus.cuiusmodi est prudētia;& cetere q̄ in ratione ponūtur. dubitatur hic de prefactis uirtutibus:cardinales dicātur. ad hoc cōmuniter dici consueuit ꝙ sint ille quattuor.s.prudētia iustitia fortitudo tēperātia.cuius causa secūdū aliquos assignat:quia ille importāt quosdā modos generales in oī uirtute cōcorrētes in oī quidē uirtute cōcurrit rectitudo rōnis.& equitas quedā inquātū appetitus rōni cōformatur.cōcurrit etiā animi firmitas.atq; oīm circūstantiarū cōmensuratio uel ꝑportiōis quedā equalitas.primū uidetur importare prudētia. secundū iustitia.terriū quidē fortitudo.quartū aūt tēperātia.alii dicūt ꝙ pro tāto dicūtur cardinales:q̄a hee quattuor ceteras tanq̄ genera spēs cōtinēt.ut dicamus sub prudētia bene cōsulete:sa

gacitas & huiusmodi. & sub iustitia uero(ut dicunt)sunt liberalitas gratitas amicicia & similes. fortitudo autẽ predicatur de magnanimitate magnificentia & talibus. sub tẽperantia quidẽ contineri uidetur comitas. & sique alie fuerint similes. est quidẽ alia quedã tertia opinio quotũdã qui ab his parũ differte uidentur. dicunt eĩm isti ꝙ ille quattuor uirtutes cardinales dicuntur nõ tanq̃ sint genera de aliis predicata. sed ut dicunt ea de causa sic dicuntur quia cetere ad eas tanquã ad principales reducãtur Vt mihi quidẽ uidetur nulla istarũ oppinionũ cum aristotele satis cõuenire poterit. de prima & secunda patet per hoc ꝙ aristoteles uirtutes distinguit nõ per modos sed per obiecta que inter se sunt diuersa nec unum sub alio continetur. qualis igitur est ordo inter obiecta: talis inter uirtutes esse debet. tertiã quoq; opinionẽ ego ercle non intelligo. cum per iouem nõ satis aperte uidere queã ad quam illatũ quas dicunt cardinales cetere reducãtur. & presertim de magnanimitate: potius eĩm fortitudo sub ipa: quã ipa sub fortitudine contineri uidetur. illi igitur qui quasdã ad alias uirtutes reducere cognãtur mihi uidẽt aristotelẽ magis obfuscare quã declarare. sed de his satis.

Ed cum tres sint dispositiones. due quidem uiciorũ ĩ excessu & deffectu. Vna uirtus que medioctitas est oĩs ad inuicẽ quodãmodo opponuntur. Extreme quidẽ & illi q̃ media ẽ: & sibi ipis inter se cõtrarie sũt: media ãt extremis. Vt enĩ equale ad min⁹ mai⁹ ad maius minus ẽ: sic medii habitus: deffect⁹ excedũt. excessibus aũt defficiũt: & ĩ affectibus & in actibus. fortis enĩ si ad timidũ: comparetur ferox uidebitur: si ad ferocẽ timidus. Item tẽperatus: si ad incensatũ cõparetur intẽperãs si ad intẽperantẽ: incensatus. Liberalis quoq; si ad auarũ cõparetur prodigus. si ad prodigũ auarus uidebitur. Itaq; extremi reiciũt me

Ed cum tres sint. hic incipit tractatus tertius de oppositione uirtutis & suorũ uiciorum. atq; de quibusdã documẽtis per que homo uirtuosus fieri possit. & continet iste tractatus capitula duo. primũ capitulum est de oppositione uirtutis & uiciorũ. in quo tria facit. primo ostendit in his duplicẽ esse contrarietatẽ. unã quidẽ uiciorũ adinuicẽ. aliã aũt uiciorũ ad uirtutẽ. secundo ostẽdit maiorẽ esse oppositionẽ extremorũ adinuicẽ quã extremorũ ad mediũ. ibi Que cũ ita sunt. tertio ostendit ꝙ unũ extremorũ magis opponatur uirtuti quã aliud. ibi Sed medio. circa primũ tria facit. primo intentũ proponit. secundo probat propositũ. ibi Vt eĩm equale. tertio ex dictis infert quoddã corolariũ. ibi Itaq; extremi. dicit ergo prior: sed cũ tres sint dispositiones: due quidẽ uiciorũ in excessu & deffectu intellige cõsistẽtes: una uirtutis que medioctitas est: cum hec tres inquã sint: oĩs adinuicẽ opponuntur quodãmodo. i. modo aliquo. extreme quidẽ dispositiones opponũtur & illi dispositioni que media est: & sibi ipis inter se contraria sunt. media aũt extremis contrariatur. medii itaq; dupplex erit oppositio: sicut etiã extremi. Vt eĩm equale. probat propositũ. & quoniã de extremis erat satis manifestũ ꝙ inter se essent cõtraria eo ꝙ uidẽtur esse maxime distantia: de medio aũt uidebatur magis dubiũ: cũ ab extremis nõ maxime distet: hinc est ꝙ phs solum probat de medio ꝙ extremis opponatur. & illud probat a simili. deinde inducit exempla. unde intelligendũ ꝙ mediũ utroq; participat ex tremo. at per hoc ꝙ uno participat alteri contrariatur econtra. per hoc etiam habet ꝙ facilius a medio in extrema quã ab extremo in extremũ fiat transitus. dicit ergo ut eĩ equale scilicet in quantitate quod equaliter distat ab utroq; extremorũ cõparatum ad minus: est maius. & comparatum ad maius: dicitur minus. sic idest simili modo medii habitus deffectus ipos excedunt. excessibus autẽ idest ab excessibus autẽ defficiunt. & hoc tam in affectibus quam in actibus exterioribus. & hoc manifestat exemplis dicẽs fortis eĩm si ad timidum comparetur: ferox uidebitur. si ad fortem: timidus. item temperatus si ad insensatum comparetur: intemperans uidebitur. si ad intemperantem: insensatus. liberalis quoq; si ad auarum comparetur: prodigus uidebitur. si ad prodigum auarus. Itaq; extremi. infert ex dictis corolarium. & dicit itaq; extremi mediũ reiciunt ita ut alter ad alterum medium reiciat. unde homo timidus hominem fortẽ

nocat ferocem.ferox uero fortem hominẽ appellat timidũ.eodemq́ modo in aliis:extremis.ſ.& mediis. Que cum ita sint.hec est secunda pars huius capituli in quo ostẽdit ꝙ maior sit oppositio extremorũ adinuicẽ quam extremorum ad medium. circa quod duas ponit rationes.quarum prima talis est que magis distant sunt magis cõtraria.nam contrarietas ut patet ex decimo methaphiice est quedam distantia.magis autem distant extrema adinuicem quam a seipis.sicut magnus a paruo & paruus a magno magis distat quam utriq́ ab equali.huius rationis phs solum ponit minorem cum eius probatione.& hoc est quod phs dicit que.ſ. mediũ & extrema cũ sint ita.ſ. ꝙ oia inter se opponantur:maior contrarietas est inter extrema adinuicẽ quã ad medium. nam longius distant inter se quam a medio.ut magnus a paruo & paruus a magno lõgius distat:quã uterq́ ab equali dicit̃ quidẽ equalis ille q equal'r distat a magno & paruo.uel dic ꝙ per equale intelligit medium inter magnũ & paruũ.magis ergo opponũtur uicia adinuicem quã ad uirtutẽ. & loquitur hic phs de ea oppositiõe q est inter excessũ & deffectũ : in q̃ uirtus & extrema cõsiderãtur ut qualitates queda. nõ aũt loquit̃ de cũtrarietate q est inter bonũ & malũ.qm̃ sic magis opponit̃ uirtus uicio q̃m ipa uicia inter se opponãtur.imo in ea contrarietate q̃ est inter bonũ & malum excessus & deffectus non opponũtur.cadũt eim ambo sub altero cõtrarietatis extremo.ſ. sub malo uirtus autẽ sub alio.ſ. bono. Est insup.hic ponit secũdã rõnem q talis ẽ q sũt magis similia sũt minus cõtraria.talia eim minus sũt distantia. maior aũt est similitudo extremorũ ad mediũ quã adinuicẽ & presertim quorũdam extremorũ. huius rationis phs solum ponit minorẽ cũ eius probatione dicẽs:insuper quibusdã extremis ad mediũ est similitudo.ut ferocie ad fortitudinẽ.& prodigalitatis ad liberalitatẽ.ipis uero extremis inter se est dissimilitudo plurima.i.maxima.que uero inter se distant plurimũ.i.maxime:contraria diffiniuntur libro decimo methaphice.& si ita est ꝙ contraria maxime distant:illa que magis distant erũt magis cõtraria.& hoc ẽ quod phs dicit:itaq́ magis cõtrarie q̃ magis distant. Sed medio in quibusdã.hec est ultima huius capituli pars in qua ostẽdit ꝙ unũ extremorũ uirtuti magis cõtrarietur quã aliud.& primo qď intẽdit ꝑponit.secũdo eius rõnem assignat.ibi Accidit aũt.dicit primo in quibusdã uirtutibus medio uirtutis magis excessus : & in quibusdam deffectus magis opponitur. ut ecce fortitudini quidem non ferocia que est excessus:sed timiditas que ẽ deffectus magis opponitur:temperantie autem magis opponitur nõ insensibilitas que est deffectus:sed intemperantia que est excessus. Accidit autem. hic duas assignat rationes eius quod dixerat quarum una sumitur ex ipa uirturis & uiciorũ natura.secunda sumitur ex parte nostri.ibi Alia ex nobis. dicit ergo primo:hoc.ſ.ꝙ unũ extremorũ magis opponatur medio quam aliud:accidit duabus de causis. primo ex ipa re. quãdo eĩ alterum extremorum proprius.i.propinquius & similius est medio:non ipm sed aliud extremum magis uirtuti opponitur. ueluti qm̃ fortitudini similior & propiquior uidetur esse ferocia:dissimilior uero timiditas:quoniã inquã ita est. hanc scilicet timiditatem dicimus magis oppositam fortitudini quã ferociã. que eim idest que quidem magis absunt idest distant a medio:ea uidentur magis contraria medio:ꝙ igitur

dium alter ad alterum. Timid⁹ fortem uocat ferocem:ferox uero timidum uocat. Eodemq́ modo ĩ aliis. Que cum ita sint maior cõtrarietas est ĩter extrema adinuicẽ q̃ ad mediũ. Nam lõgius distãt inter se q̃ a medio:ut magnus a paruo paruus a magno & uterq́ ab equali. Est insuper extremis:quibusdã ad medium similitudo ut ferocie ad fortitudinẽ & ꝓdigalitatis ad liberalitatẽ.Ipis uero extremis ĩter se:plurima dissimilitudo est Que uero plurimum inter se distant: cõtraria diffiniuntur Itaq́ magis contraria q̃ magis distant. Sed medio in quibusdã excess⁹:in q̃busdã defect⁹ magis opponit̃:ut ecce fortitudini qdẽ nõ ferocia q̃ ẽ excess⁹:sed timiditas q̃ ẽ defect⁹ opponitur. Tẽperantie autem non insensibilitas que est defectus:sed intẽperãtia que ẽ excess⁹

unum extremorum magis opponatur uirtuti quam aliud hec ẽ una causa: scilicet qa unum extremorum est semper medio similius ac propinquius. & hec causa sumitur ex ip̃a re. Alia ex nobis ip̃is. ponit secundam rationem que sumitur ex nobis ip̃is. & dicit alia causa sumit̃ ex nobis ip̃is propter quam unum extremorũ magis opponitur uirtuti quam aliud. uirtus quidem ad hoc est: ut uicia a nobis propellat. illa igitur uicia uidẽtur magis contraria medio uirtutis ad que magis natura sumus inclinati. ueluti cum ip̃i proniores natura simus ad uoluptates scilicet tactos (atq̧ ex eo idest ex ea causa sumus procliuiores. i. mobiliores ad luxuriam quam ad continentiam. idest immoderatam abstinentiam. intelligit itaq̧ per continentiam aut insensibilitatem que est deffectus temperantie: aut immoderatam abstinentiã eius uoluptatis que in coitu consistit) quia inquam ita est: eam scilicet luxuriam dicimus medio temperantie esse magis contrariam quam continẽtiam: scilicet immoderatam: ad quam scilicet luxuriam magis fit inclinatio. uel construe sic atq̧ ex eo procliuiores sumus ad luxuriam ad quam luxuriam magis fit inclinatio quam ad continentiam. quia ita inq̃m est & cetera. & ob id intemperantia que est excessus magis cõtraria est temperantie quam insensibilitas que ẽ deffectus. proniores eĩm natura ad excessum quã ad deffectũ sumus. intelligẽdũ ẽ hic ꝙ ad intẽperãtiã & timiditatẽ & huiusmodi uicia q̃ uirtuti magis opponũtur hoĩes sũt natura ꝓniores atq̧ ex eo ꝓcliuiores cõiter & pro maiori ꝑte: põt tñ hoc in aliquo deficere. esse ei poterit ꝙ aliqs sit nat̃a magis pronus ad ĩsẽsibilitatẽ uel audaciã: q̃m ad intẽperãtiã uel timiditatẽ. & ĩ tali hoĩe ea uicia essẽt magis cõtraria uirtuti: q̃ cõiter & plurimũ minus uirtuti opponuntur.

Accidit autem hoc duabus de causis. Primo ex ip̃a re quando alterum extremum proprius & similius est medio & ideo nõ ip̃m sed magis aliud opponitur. Veluti quoniam fortitudini similior esse: uidetur ferocia & propinquior. Dissimilior uero timiditas. Hanc magis oppositam dicimus. Que enĩ magis ab sunt a medio: ea magis contraria uidẽtur esse Hec igitur una est causa ex ip̃a re. Alia ex nobis ip̃is. Ad que eĩm magis natura inclinati sumus: ea magis contraria medio uidentur. Veluti cum ip̃i proniores natura sumus ad uoluptates: atq̧ ex eo procliuiores ad luxuriam: q̃ ad continentiam. eam magis contrariam dicimus ad q̃ inclinatio magis fit: & ob id intẽperantia que est excessus magis contraria est temperantie.

Vod igitur uirtus moralis mediocritas sit & quomodo & ꝙ duorum uiciorum mediocritas alterius secundum excessum: alterius secundũ deffectũ: & ꝙ talis ẽ ꝓpter coniecturã medii in affectibus atq̧ actib⁹ satis dictũ ẽ. Quãobrẽ op⁹ est studiosũ existere. Nam in capiẽdo mediũ: tota uis cõsistit

Vod igit̃ uirtus. hoc ẽ secũdũ capl'm in quo ostẽdit ph̃s qual'r homo possit uirtutẽ adquirere. circa qđ tria facit. primo ostẽdit esse difficile hoĩem fieri uirtuosũ secũdo oñdit qual'r possit hõ ꝑueñire ad mediũ inuentũ. ibi Quo circa opporter. tertio oñdit qual'r mediũ uirtutis determiñet. ibi Arduũ certe. circa primũ duo facit. prio resomit q̃ttuor sup̃ius dicta dicẽs. igit̃ satis dictũ est ꝙ moralis uirtus sit mediocritas. & etiã est dictũ q̃o sit medioctitas. s. ꝙ sit mediocritas quo ad nos nõ ãt f̃m rẽ. diximos quoq̧ uirtutẽ eẽ mediocritatẽ nõ certe ĩter bonũ & malũ: sed duorũ uiciorũ alterius f̃m excessũ & altius f̃m deffectũ. fuerat etiã dictũ ꝙ uirtus sit talis. s. mediocritas ꝓpt̃ medii cõiecturã. i. qa mediũ cõiectat. eũ. s. ĩueniẽdo & eligẽdo ĩ affectibus & actibus. Quãobrẽ opus. hic secũdo cõcludit ex p̃missis ꝙ sit difficile studiosũ eẽ. & dicit q̃m obtẽ. i. ꝓpt̃ q̃m rẽ. s. qa uirtus ẽ mediocritas opus. i. oposũ atq̧ difficile ẽ hoĩem existere studiosũ uirtuosũ: nã ĩ capiẽdo medio tota uis cõsistit. s. eius qđ ẽ eẽ aut fieri uirtuosũ: atq̧ ut cõprehẽdere circuli mediũ nõ ẽ cuiuscũq̧ sed tm̃ sciẽtis. s. geometre. deuiare quidẽ

a centro circuli facile est: eum autem inuenire aliqualiter est difficile: si quidem centrum circuli sit ignotum: inuenitur per duas lineas circulum secantes quarum una aliam secet per medium & equalia. punctus itaq; medius illius linee que aliam secat per medium & equalia necessario est centrum circuli. modo planum est q; hoc facere nõ est cuiuscũq; sed tantum hominis scientis. sic igitur irasci & pecuniã dare facile est & cuiusq;: sed irasci uel dare cui opportet & quantum & quomodo & quãobrem: id quidẽ nõ amplius cuiusq; est nec facile. itaq; recte facere rarum & laudabile & preclarum est. Quo circa opportet. hec est secunda pars huius capituli in qua ostendit qualiter homo possit ad medium inuẽtum peruenire. circa quod tria ponit documenta. secundum ponit ibi Considerandũ est. tertium ibi In omnibus maxime. dicit ergo primo quo circa scilicet quia medium iuenire est difficile: quando aliquis mediũ asse qui uult: ante omia opportet abire idest recedere a magis contrario uirtuti. sicut si aliquis uelet ad medium fortitudinis peruenire: debet sumopere studium adibere ut magis a timiditate recedat que fortitudini magis opponitur: quam audaria. nam ut dictum est extremorum alterum magis alterum minus peccat: hoc est a medio & uirtute deuiat. & huius rei ponit exemplũ cuiusdam poete aut naute qui calipso appellabatur. oportet itaq; recedere a magis contrario uirtuti ut calipso monebat: hoc est facientes ad similitudinẽ eius quod monebat calipso dicens extra fumũ: scilicet nebularũ & undam: idest procellam nauem adige: idest in aliam partem age aut moue. monebat ei calipso nauigantes ut maxime cauerent maxima pericula que sunt procelle subuertentes nauem: & nebule uisum nautarum impedientes. cum itaq; medium assequi sũme difficile sit: capienda sunt minima malorũ idest mala. quod. i. que res est secũdo loco. in primo quidem loco est capere medium si possis. si autem nõ possis: capiẽda sunt minima malorum. hoc autem scilicet minima malorum capere quod est secũdo loco fit maxime per modum hunc quem diximus: scilicet a magis contrario recedendo atq; ei inherendo quod uirtuti minus opponitur. & utebatur aristoteles in hoc loco dupplici parentesi. primo ibi ut calipso. secundo ibi quod secundo loco. Considerandum est. ponit secundum documentum dicens considerandum est eĩm idest considerandum quidem est ad que scilicet uicia nos sumus proniores. nam alii ad alia scilicet uicia natura feruntur idest inclinantur. id scilicet ad que uicia simus proniores intelligetur ex uolupt are & molestia que nobis prouenit. ea enim ad que maiorem habemus inclinationem cum maiori facimus uoluptate. debemus autem nosmetipsos retrahere ac teniti in contrarium eius uicii ad quod natura uel consuetudine magis inclinamur. longe eĩm secedentes a delinquendo: idest ab eo delicto in quo magis ac frequentius delinquere solemus: medium inueniemus. hoc est ad medium ueniemus. instar idest ad similitudinem eorum qui flexa ligna rectificant. consueuerunt eĩm illi qui flexa ligna rectificant huiusmodi ligna in contrariam partem flectere: ut inde ueniant in rectitudinem. & hoc aristotelicum documentum locum habet pro maiori parte: in aliquo tamẽ nõ esset sanũ consilium immediate declinare in partem contrariã. hoc eĩm modo prio pirent q̃m in mediũ ueirer. sicut etiã cõtingit esse circa aliqua ligna flexa: que si in contrariã partem reducantur: ante frangun-

Atq; ut circuli medium comprehendere nõ cuiusq; est sed tantum scientis. Sic irasci & pecuniam dare facile est: & cuiusq;. Sed cui & quãtum & quomodo: & quãobrẽ id quidẽ nõ amplius cuiusq; ẽ neq; facile. Itaq; recte facere rarum & laudabile & preclarum est. Quo circa opportet cum quis mediũ assequi uult: ante omia longius abire a magis cõtrario. Vt calipso monebat. dicens extra fumũ: & fluctum nauẽ adige. Nam extremorũ alterũ magis: alterum minus peccat Cum itaq; mediũ assequi sũme difficile sit q; secundo loco est minima malorum capiẽda sũt. Hec aũt fit maxime per hũc modũ quẽ diximus. Cõsiderandũ est eĩ ad que nos proniores sumus. Nam alii ad alia natura feruntur: id intelligetur ex uoluptate:

tur quã in mediũ rectitudinis perueniãt: in tali igit̃ casu sanius consilium esset paula
tim a uicio magis contrario recedere: quam subiro in conrtarium secedere. quando
autem sic aut sic fieri debeat: relinqui debet iudicio prudentis. eodemq̃ modo eiusdẽ
arbitrio relinquirur quanrum a magis conrrario sit recedẽdum. ex dictis philosophi
in hac parte duo notantur. primo ꝙ sit licitum malum aliquod agere ut inde bonum
perueniat. patet per hoc ꝙ dixit in contrarium autem nosmetipos retrahere ac reni-
ti debemus. dictum autem erat supra utrũq̃ extremorum esse malũ ac uituperabile:
mihi quidem uidetur ꝙ declinatio in extremũ minus conrrarium sit uiciosa materia
liter solum: formaliter quidem sit uirtuosa. & hoc quando sit secundum rectam ratio
nem. quod eĩm fit secundũ rectam rationẽ profecto formaliter & absolute bonum di
citur. materialiter autem & secundũ quid est malum. scilicet in quantũ est simile illis
rebus que a uicio procedunt. se
cundo notatur ꝙ ea uicia q̃ sũt
minus uoluntaria modo aliquo
deteriora dicãtur. patet hoc. qa
ad illa uicia ad q̃ magis sumus
proni: magis narura ducimur.
at per hoc minus uolũtarie. mi
hi quidem uidetur ꝙ talia uicia
ad que nos magis sumus proni
ab aristotele dicantur deteriora
idest frequentiora uel insanabi
liora: nõ tamẽ culpabiliora: ta-
lia iraq̃ uicia ad que magis su-
mus proni sunr minus uolunta
ria at per hoc minus culpabilia
quã ea ad que natura sumus mi
nus proni. sed in quantum illa
frequentius contingunt ac tar-
dius sanantur a philosopho di-
cuntur deteriora. In omibus
maxime. ponit tertium documentũ dicens in omnibus rebus maxime. i. diligenter ca
uendum est a uoluptate & presertim ab ea q̃ est in cibo potu & coitu. cũ eĩm naturalẽ
habeamus inclinationẽ ad uoluptatẽ: facile uoluptatis uicio corrũpimur. & hoc ẽ qd̃
phs dicit nõ eĩm incorrupti imo sepe corrupti iudicamus. i. iudicare cõsuetimus de
ipa uoluptate. qd̃ igitur seniores troiani passi sũt erga helenã dicẽtes helenã esse abi
ciendã a troia & redendã esse grecis. hoc pati nos cõuenit erga uoluptatẽ: & illorũ se
niorũ per oĩa. i. penitus dicere uocẽ. s. uoluptatẽ esse a nobis fere penitus abiciendam
nam sic illã. s. uoluptatẽ rransmittẽtes. i. repellentes minus errabimus. & consequen
ter epilogat dicens. Hec igitur. scilicet prefacta documẽta facienres ut sumatim di
cam: maxime ualebimus adipisci mediũ. intelligẽdũ est hic ꝙ seniores & iuniores tro
iani fuerũt discordes in consilio erga helenã. nam seniores ut dicũt iudicabãt eam eẽ
reddendã grecis iuniores aũt contrariũ dicebãt. Arduũ certe. hec est tertia pars ca
pituli huius. in qua ostendit qualiter sit medium determinandũ circa quod tria facit
primo ostendit huius difficultatem. secũdo ostendir quid sufficiat ad mediũ determi-
nandũ. ibi Sed qui. tertio respõdet tacite questioni. ibi Sed quãtum. dicit ergo primo
arduum idest difficile certe est hoc: scilicet medium adipisci: & precipue in singulis
idest singularibus. est quidem difficile in uniuersali: sed precipue in singularibus. nec
eĩm facile imo difficile est determinare quomodo & aduersus quos & pro quibus re-
bus & quousq̃ irascendum est. hoc aurem ostendit per signum dicens nam & nos cõ-
muniter loquendo quandoq̃ laudamus eos qui non irascuntur: & quandoq̃ eos qui
irascuntur. & illos qui non irascuntur mites: & hos qui irascuntur fortes uocamus:
unde patet ꝙ nõ sit facile dererminare medium circa iram. eodemq̃ modo se haber in
ceteris affectibus & actibus. Sed qui patũ. hic oñdir quid sufficiar ad determinãdũ
medium uirtutis. & dicir sed qui parum excedir scilicet medium in alterutram parrẽ
scilicet ĩ excessum aut ĩ deffectum: nõ uituperatur. qui uero multum excedit: is idest

& molestia que nobis prouenit. In cõtratium
autem nosmetipos retrahere ac reniti debem⁹
longe eĩm a delinquendo se cedentes medium
inuenimus. Instat eorum qui flexa ligna recti
ficant. In omnibus maxime cauendum est a
uoluptate. Non eĩm incorrupti de illa iudica-
mus. Quod igitur seniores populi passi sũt er
ga Helenã hoc pati nos cõuenit: erga uolupta
tẽ: & illorũ dicere uocẽ. Nã sic illã trãsmitten
tes minus errabimus. Hec igit̃ faciẽtes ut
sũmatim dicã maxime ualebim⁹ mediũ adipis
ci. Arduum certe hoc & precipue in singu-
lis. Hec facile determinare quomodo: & ad-

iste uituperatur.cuius causa est quia iste qui multum a medio recedit non potest latere idest ignorare:scilicet ꝙ a medio recesserit. paruus itaqꝫ recessus a medio uidetur esse sine culpa aut saltem non uituperabilis ac uenia dignus. uidetur eīm esse per ignorantiam inuincibilem.eoꝙ medium cognoscere sit sume difficile.ignorantia quidem inuīcibilis ut dicetur libro tertio hominem excusat a peccato & culpa. magnus uero recessus a medio per ignorantiam excusari non poterit. cum sit facile cognosci queat.at per hoc culpabilis atqꝫ uituperabilis dicitur.& hec doctrina aristotelica non modicum ualet ad cognoscendum que de peccatis sint uenialia & que mortalia. ueni

uersus quos:& pro quibus & quousqꝫ irascendum est.Nam & nos quandoqꝫ eos:qui nō irascuntur laudamus:quandoqꝫ eos qui irascūtur Et illos mites:hos feroces uocamus. Sed q parum excedit in alterutram partem nō uituperatur.qui uero multum:is latere nō potest.

Sed quantum & quousqꝫ uituperandus sit non facile est diffinire uerbo nec aliud quicq̄ sensibilium.Horum autem in singulis iudicium est & in sensu.Illud dumtaxat clarum est: ꝙ medius habitus in cūctis laudatur. Et ꝙ declinare oportet quandoqꝫ ad excessum : quandoqꝫ ad deffectum.Sic enim facilime medium adipiscemur.

alia quidē ea dicuntur que a medio insensibiliter differunt. talia quidem sunt que ex ignorantia inuincibili proueniūt. cum uero quis a medio sensibiliter deuiat : mortaliter peccat.talis eīm uoluntarie peccat: cum aperte cognoscat aut cognoscere possit se a medio atqꝫ lege & ratione deuiare. Sed quantum. hic respondet tacite questioni. posset eīm aliquis querere quantus sit ille recessus a medio qui uituperatur:huic igitur questioni respondens dicit.sed qui recessit sensibiliter a medio:quantum & quousqꝫ idest pro quanto recessu & quanto termino recessus a medio.uel dic & melius quantum & quousqꝫ.i.quāto uituperio & quāto tēpore sit uituperādus nō ē facile diffinite.i. determinare uerbo.& appellatione uerbi ueniunt etiam scripta.ut intelligamus uerbo.i.doctrina aliqua cōmuni.mensura quidē uituperii esse debet s̄m quātitatē recessus a medio.quātus aūt fuerit ille recessus nō est facile determinare uerbo. sicut nec etiam aliud quicq̄ sensibiliū:hoc est singulariū sensu cognoscibiliū.iudiciū aūt horū scilicet quantū & quousqꝫ a medio quisqꝫ recesserit.at per hoc quantū & quousqꝫ sit uituperabilis:est.i.consistit in singulis.i.singularibus & sensu. itaqꝫ nemo recte iudicare poterit quantū & quousqꝫ sit uituperādus ille qui a medio sensibiliter recesserit nisi sensu cognouerit que sit persona & qua occasione deliquerit. de his itaqꝫ singularibus q̄ ut dicitur quinto thopicorū & secūdo priorū quādo extra sensū fiūt īcerta sūt nullus nisi qui ea sensu cognouerit recte iudicare poterit.at ꝑ hoc ut hic ignuit phs relinquēda sūt huiusmodi iudicio uiri prudētis.qui cū ea sensu cognouerit: recte de eisdē iudicabit:potest tamē de huiusmodi singularibus tradi aliqua cōis doctrina:ſi q̄ntū in aliquo cōmuni participāt.& hoc est ꝙ phs dicit illud dūtaxat clarū ē:ꝙ medius habitus ī cūctis laudat̄.& ꝙ declinare opportet q̄ndoqꝫ ad excessū q̄ndoqꝫ ad deffectū nā sic.s.declinādo ad excessū uel deffectū s̄m modū prius determinatū:facilime medium adipiscemur.& ī his finit̄ liber secūdus.& qa multa ex dicēdis ex ante dictis satis Intelligi poterūt:itē qa nec s̄nie explicatio nec littere ordinario uidet̄ ī oī loco necessaria:hac igit̄ de causa aliq̄ relinquēs prudētie simul & sapie lectorū:intēdo in libris subsequētibus breuius procedere.modus itaqꝫ procedēdi erit iste: libros ut prius diuidā in tractatus.& tractatus ī capl'a.& capl'a in paragraphos.ī quibus q̄ndo s̄nia fuerit obscura:eā explicabo.q̄ndo uero fuerit plana:dicā s̄nia patet uel ē plana. litteram quoqꝫ si fuerit aliqual'r intricata cōstruā.alias dicā littera patet aut littera ē plana.uocabula aūt;q̄ fuerint obscuriora in oī loco exponā.& siq̄ fuerit notāda:notabo. dubia etiā q̄ occurrerit pro mei intellectus facultate enodare cognabor.& sicubi opiniones sint contrarie:cum opus fuerit recitabimus.hoc itaqꝫ modo octo libros sequentes exponere atqꝫ explicare intendimus.

Incipit liber tertius

Gitur cum uirtus circa. hic incipit liber tetrius qui est de quibusdam principiis uirtutum & actuum moralium. & de fortitudine atq temperantia. & continet tractatus quattuor. quorũ primus est de uoluntario & inuolũtario & de electione consilio & uoluntate. & continet hic tractatus octo capitula primũ capitulum de iuuoluntario per uiolentiam. & continet quattuor partes. in pti ma ostendit ꝙ ad presentem docttinam pertineat determinare de uoluntatio & inuoluntario. in secunda diuidit inuoluntariũ. describit quoq uiolentum. ibi Videnẽ autem inuoluutaria esse. in tertia mouet & soluit unam dubitationẽ. ibi Que uero ꝑpter. in quarta excludit quorũdam errorẽ. ibi ꝙ si quis. citca primũ duas ponit ratioẽs quarum grima talis est: cum uirtus uersetur circa affectus & actus atq i affectibus & actibus iila que sunt uolũtaria laudes habeant & uituperationes que uero sunt inuolũtaria ueia & interdũ misericordia locum habeant: cum ita inquã sit necessariũ est rtactãtibus de uirtute diffinire & determiare uoluntariũ & inuoluntariũ. consequentia per hoc tenet: ꝙ uoluntariũ & inuoluntariũ sunt principia uirtutis laudis atq uirupationis. uenie quoq at miseticordie. de quibus hec ptofero ciuilis scia considerat. constructio quidem littere ẽ satis plana. igitur ut quibusdã placet ilatie: sed ut mihi uidetur replectie ponitur

Incipit liber tertius.

Gitut cum uirtus circa affectus & actus uersetur: ac in his que uoluntaria sunt laudes & uituperationes. In his que uero in uoluntaria uenia: & interdũ misericordia locũ habeant necessariũ forsan est de uirtute tractantibus uoluntariũ: & inuolũtarium diffinire. Vtile etiam legum latoribus ad premia penasq constituendas. Videntur autem inuoluntaria esse illa que per uim uel ignorantiam perpetrantur.

cum causatiue dicitur. actus. exteriores intellige. ac in his. s. affectibus & actibus. uoluntaria. si bona sint: laudes habẽt atq ad uittutẽ pertinẽt. si uero sint mala: uitupabilia atq uiciosa dicunẽ. inuolũtaria bona quidẽ nec laudẽ nec uituperiũ hñt. mala uero remittunẽ interdũ ueia & interdũ mĩa. ueia quidẽ q̃ndo i parte mĩa uero q̃ndo i toto remittunẽ. uel dic ueia q̃ndo ex iudicio rõnis: mĩa q̃ndo ex affectu remittunẽ. ueia ablatiuus est & etiã misericotdia. ut sit sensus ꝑ ueniã: interdũ ꝑ misericordiã loeum habeãt. i. remittantur. necessariũ illatie ponitur. forsã cõpiectiue dicitur. uel dic ꝙ id posuit ut modũ sapientũ teneret. quorũ est (ut secũdo dicit rhethoricorũ) etiã in certis dubie loqui. diffinirc. i. considerare uel detetminate tractare. Vtile aũt. hic ponit secundã rõnem q̃ talis est: qđ est utile legislatotibus ad premia penasq constituẽdas considerandũ est ab his qui tractãt de uittutibus: uoluntariũ & etiã inuolũtariũ est huiusmodi. igitur & cetera. huius rõnis maiorẽ subintelligit. minorẽ expresse ponit. que tenere uideẽ per hoc ꝙ ad eam sciam que tractat de uirrutibus pertinet considerare de legislatotibus & his rebus que ad eos pertiuent. idem enim est finis ciuilis scientie & iegumlatotum. utile. scilicet uoluntarium & inuoluntarium. legumlatoribus. nomine quidem legislatoris ueniuut nõ solum iurisconsulti: sed etiam uniuersi ciuitarum gubernatores qui sumopere aduettere debent qua uolũtate quisq bona aut mala operetur. Videtur autem. hec est secunda pats huius capituli i qua ponit primo diuisionem inuoluntarii. secundo diffinitionem uiolenti. ibi Violentũ ẽ. dicit primo inuoluntarium esse dupplex: scilicet per uiolentiam & per ignorantiam. uidentur non dubie sed assertie ponirut. ita ut ius faciat. uim. idest uiolẽtiam aut cohationem. perpetrantur. non de bonis sed de malis proprie dicitur. iu his enim proprie cadit inuoluntarium. notanda sunt hic tria. ptimo ꝙ uoluntarium dicit motum uoluntatis in honum cognitũ. cum itaq inuoluntariũ uoluntario priuatie opponaẽ: erit duplex inuoluntariũ. s. ex priuatiõe motus uolũtatis & ex priuatione cognitionis. unde pater ꝙ inuoluntarium dicat rem simplicẽ: uoluntarium uero compositam Secundo notandum ꝙ iuuoluntariũ trifariã sumi poterit: scilicet contradictorie priuatiue & contrarie. hic uero a pħo inuoluntarium dicit contradictorie aut priuatiue

non autem contrarie. quoniam sic : oēm differentiam quam ponit uoluntarium priuat inuoluntarium. itaq sicut uoluntarium duo ponit: sic inuoluntarium contrarie sumtū duo priuat. tertio notandū ꝙ inuoluntariū (ut aliqui uolūt) uniuoce dicitur de utroq inuoluntario. alii uero dicunt ꝙ analogice. itaq primo de eo quod est per uiolentiā: consequēter de inuolūtario per ignorantiā. & hoc uerius uidetur. nam (ut ex dictis phi iam patebit) nunquā aliquid per ignorantiā erit inuoluntariū: nisi penitudo sequatur. uel dic ꝙ inuoluntariū cōtradictorie dictū : uniuoce de utroq predicatur. si tamē sumatur priuatiue: nō equaliter de utroq dicitur. inuoluntariū eni directe uidetur priuare nō scientiā aut cognitionē: sed uolūtatis motū. Violentū aūt. hic ponit diffinitionē uiolenti. & patet sentētia. ab extra. i. extrinsecū. cū eim uoluntarium sit a uoluntate q̄ est principiū intrinsicū: necesse est ꝙ uiolentū ei fere oppositum sit a principio extriusico. in quo. s. principio aut uiolento. & uidetur ꝙ hec particula expo-

Violentū est cuius principiū ab extra tale existit in quo agens uel patiens nihil confert. Veluti si uentus tulerit aliquo uel homines p̄potentes. Que uero propter metū maioris mali: uel ꝑpter bonū aliquod fiunt: ut puta si tirānus turpe aliquid iubeat habēs in potestate parētes & liberos: & si pareat̄: seruent̄: si nō pareat̄ iterficiant̄. Dubitat̄ utrū ea uolūtaria: an inuolūtaria sint dicenda. Tale aliquid accidit in iactibus qui propter tempestatem fi-

nat illam particulā tale. agens dicitur in quantū per uiolentiā aliquid agit. patiens uero in quantum uiolentiā patitur. ul' dic ꝙ aliquē uiolenter moueri stat dupliciter: primo cum unus ab alio aliquid agere cogitur. item alio modo cum nihil agere: sed tantū pati constringit. primū tangit per hoc ꝙ dixit agens. secundū uero per id ꝙ patiens dixerit. nihil. s. nullam inclinationem aut uolūtatē. uel dic nihil nullū adiutoriū ad hoc eim ꝙ motus sit uiolentus nō sufficit ꝙ sit a principio extrinsico ; sed cum hoc etiā est necesse quod sit oīno contra inclinationem & uoluntatē eius qui mouetur. si quidem ab alio moueretur ipo uolente: nō uiolentus: sed uoluntarius diceretur talis motus. tulerit. i. portauerit. aliquo. i. ad aliquem locum uel loci partem. prepotentes. dicuntur potentiores. illa quidem prepositio pre alicui composita excellentiam significat. erit itaq uiolentus motus: si homines prepotentes alium minus potētem contra eius uoluntatem aliquo tullerint. notanda sunt hic duo. primo ꝙ hic a philosopho nō accipitur uiolentū ut opponitur naturali: sed tantū ut opponitur uoluntario. secundo notandū ꝙ uoluntas cogitur ac uiolentiā patitur quantū ad actus exteriores qui a uoluntate nō eliciti sed imperati dicuntur. quantū uero ad actum interiorem proprium ac a uoluntate elicitum uoluntas semper libera manet. itaq nec cogi nec uiolentiam pati poterit. Que uero propter metum. hec est tertia pars capituli. & habet hec pars tres partes. in prima mouet dubitationem. in secunda soluit. ibi. Mixti igitur. in tertia solutionem manifestat. ibi In huiusmodi. in prima parte ponit dubitationem eamq manifestat per duo exempla dicens dubitatur uero utrum ea uoluntaria an inuoluntaria sint dicenda que fiunt propter metum maioris mali: i quod scilicet timemus incurrere aut propter aliquod bonum. s. nō perdendum aut forte cōsequendum. ut puta si tirānus aliquis habens in potestate sua parentes & liberos: iubeat aliquid turpe: & si pareatur precepto suo: seruentur. & si nō pareatur: interficiantur. tale aliquid accidit in iactibus. s. mercium in mare qui iactus fiunt propter maris tempestatem. & ꝙ in his & huiusmodi sit causa dubitādi patet: quia nemo sane mētis iactat sponte. i. uoluntarie: sed id facere uidetur pro salute sua & ceterorum: scilicet in naui existentium. ab ea itaq parte ut puta usq ad eam interficiantur est parentesis. Mixti sunt. hic soluit prefactam dubitationem. pro cuius intellectu sunt duo cōsideranda. primo ꝙ medium ab eo extremo nomen recipit quo magis participat. sicut medius color albus dicitur quando ad album magis quam ad nigrum declinat. hoc uidetur philosophus dicere sexto phisicorum ubi zenonis opinionem reprobat. secundo considerādum ꝙ finis & uoluntas cuiusq talia iudicāda sunt qualia fuerint tunc cum operatur. itaq si cum operatur malum habeat finem malamq uolunta-

tē:etiā si postmodū ista in bona uertātur: semp dicemus ꝙ ille mala fecerit uoluntate? his habitis patet quid phs hic dicere uelit. dicit ergo ꝙ huiusmodi actus sūt mixti ita ꝙ nec in toto uolūtarii nec in toto inuolūtarii: sed in parte uolūtarii & in parte inuolūtarii. sūt tamē magis simi les actibus uolūtariis q̄m inuolūtariis. ita ut potius uolūtarii q̄m inuolūtarii dicātur. hec est cōclusio cuius prima pars eoꝙ sit nota a phō nō probatur. secūda pars. s. ꝙ sint magis similes uolūtariis probaf sic tūc cū fiūt sūt i electione ac uolūtaria: igif sūt uolūtaria. cōsequētia patet qa sicut finis agendi existit bonus uel malus sm̄ tēpus in quo agimus: sic etiā uolūtariū & inuolūtariū tunc cū agif dicēdū est. antecedēs patet qa principiū mouēdi organicas partes in huiusmodi actionibus existit in ipō qui talia opatur. quorū aūt principiū i ipō est: in eo. i. in eius quo ꝙ potestate est utrū agat uel nō agat. igitur uolūtaria sūt dicēda hec talia. s. q̄ fiūt ꝑpter metū. licet per se & absolute considerata sint inuoluntaria. nemo eī sane mētis faceret aliqd tale. s. per se & absolute cōsideratū. sed tantū modo pro loco & tempore. in hac rōne phs sic procedit. primo tāgit formā ratiōis. ibi Nam in electiōe. secūdo probationē cōsequētie. ibi Finis āt. tertio resumit antecedēs atꝙ eius subiūgit probationē. ibi Agit aūt uolēs. q̄rto cōcludit. ibi Quare uolūtaria. quinto limitat cōclusionē. ibi Licet per se. & ut ista fiant planiora: exponemus singilatim particulas obscuriores. igitur. qd̄ in principio ponif nō illatiue: sed repletiue tenef. posset etiā dici ꝙ teneretur illatiue respectu prime partis cōclusiōis q̄ sequi uidetur ex dictis. sed melius uidetur dicere ꝙ prima pars cōclusiōis sit de se euidēs & ꝙ illa cōiūctio igif teneatur repletiue. magis similes. at per hoc hn̄t ꝙ potius uolūtarii q̄m inuolūtarii dicantur. ut eīm prius diximus ab eo extremo quo magis ꝑticipat mixtū recipit nomē. electione. i. uolūtate aut libertate. finis aūt. i. finis eim. illud itaꝙ aūt: causatiue poni uidetur. existit. s. bonus uel malus. igitur. i. etiā. uolebat eim dicere ꝙ sicut de fine sic etiā de uolūtario & inuolūtario iudicandū est sm̄ id tēpus in quo fiūt. in ipō. i. in se uel intra se & nō in alio. at per hoc illi actus uiolēti dici nō possūt. cū uiolētū sit a pricipio extrinsico. quare. i. igitur. hec eīm est cōclusio argumētatiōis. per se. i. sm̄ se & absolute nō cōparata ad aliud. talia eī absolute mala sūt. nemo aūt sane mētis eligit aut uult malū absolute. eligūtur tamē huiusmodi sub rōne boni. nam minus malū (sicut libro quinto dicetur) ad maius malū cōparatū bonū dicif. esset profecto solutio prefate q̄stiōis intelligibilior: si questio sub his terminis mouereť: utrum homo uolūtarie agat cū huiusmodi agit ꝑpter metū maioris mali. est quidē planū ꝙ uolūtarie agat. cum in eius sit libertate talia agere uel nō agere. cū uero querif utrū talia sint uolūtaria. uidetur questio duplex. ac q̄m duplex ē dāda solutio ut phs ignuit. sed opponif: nā contraria sūt maxime distātia sicut patet ex decimo methaphisice. at per hoc uidētur incōponibilia. uolūtariū aūt & inuolūtariū sūt cōtraria. erūt itaꝙ maxime distātia atꝙ incōponibilia. ad hoc dicitur ꝙ contraria sm̄ se tota incōpatibilia atꝙ incōponibilia dicūtur: sm̄ uero partes cōpatiūtur simul & cōponūtur. q̄ aūt sint cōtrariorū partes: in methaphisica potius q̄m hic opportunius exponendū puto. In huiusmodi autē. hic manifestat prefactā solutionē per hoc ꝙ in prefactis actibus inuenitur interdum laus & honor interdū uituperiū & pena: que solis opibus uolūtariis debētur. & circa hoc duo facit. primo ostēdit qualiter huiusmodi actibus debeaf laus aut uituperiū honor aut pena. secūdo manifestat difficultatē circa hoc eminētē. ibi Difficile interdū. circa primū ponit tres gradus huiusmodi opationū q̄ fiūt ꝑpter metū. & cū hoc etiā

unt. Nemo eīm sane mētis sua sponte iactat: sed pro sua salute & ceterorū. Mixti sunt igif huiusmodi act9: sed magis similes uolūtariis. Nā in electiōe sūt tūc cū fiūt finis aūt agendi secūdū tēpus existit. Et uolūtariū igif: & inuoluntariū tūc cū agif dicēdū est. Agit autē uolēs. Et eīm principiū mouēdi organicas ptes in talibus actionib9 in ipō est. Quorū aūt in ipō principiū est: in eo queꝙ utrū agat uel nō agat. Quare uolūtaria sūt hec talia licet per se fortasse iuolūtaria. nemo eī tale aliquid spōte faceret. In huiusmodi aūt actib9 quandoꝙ

laudem aut uituperiū merentur. secundū gradū tangit ibi In quibusdā. tertiū ibi In oibus. & patet quid in prima parte dicat Huiusmodi. s. mixtis ex uolūtario & inuolūtario qui ꝓpter metū uel ꝓpter bonū aliquod fieri dicebātur. Turpe aliquid. nō peccatū aut inhonestū intellige: sed uile aut inominiosū qd̓ ad statū eius qui opatur nō cōuenit. eodēq; modo Turpissima intellige nō peccata aut inhonesta: sed aliqua q̄ secundū cōmunē oppinionē uilia reputātur. Vel mediocri. ex hoc habes ꝙ nō pro quocūq; honesto sūt patiēda turpissima. itaq; secundū phm potius aliquod paruū inhonestum facere cōuenit quā aliqua turpia aut dolorosa pati. In quibusdā. in qua ponit secundū gradū & patet quid dicat. Nō opportet. ex hoc habes ꝙ si homo ꝓpter metū maxime pene aut doloris faciat aliqua inhonesta; licet nō sit laudādus: nec tamen est

laudatur qui turpe aliquid & dolorosū subit pro magnis aliquibus & honestis quādoq; uituperatur. Nam turpissima quidē ferre ꝓ nullo honesto uel mediocri improbi est. In quibusdā etiā laus nō cadit sed uenia cū quis ea fecerit que nō opportet. Ob quedā intollerabilia que humanā naturā trāscendūt. Sūt etiā quedā ad que nemo cogi debeat sed mortē potius ac extrema oīa perferre. Nam Almeonem. Euripidis que cōpulerūt ad necē matris redicula uidētur. Difficile interdū est iudicare quale pro quali suscipiendū sit: & quid ꝓ quo sustinendū. Difficilius etiā postq̄ cognoueris in sentētia ꝑmanere. Plurimū eīm accidit ut ea que expectantur dolorosa illa uero ad que compellimur turpia sint. Quare laudes & uituperationes circa eos sunt qui compellūtur aut nō compellūtur. Violēta itaq;

multū uituperādus: sed potius uenia & misericordia dignus uidetur. Humanā naturā. i. ad cōmunē hominū cōditionē. qui eī nullo metu nulloq; terrore ad inhonesta trahitur ille solus ē qui uirtute perfectus est. & quoniā uirtuosi sū pauci: rari quoq; inueniūtur qui ꝓpter uirtutē durissima pati queāt. Sunt etiā. ponit tertiū gradū huiusmodi operationū. & primo facit hoc secūdo ex his reprehēdit almeonem quid aūt primo dicat patet. Sed mortē. hoc phs dicit uł quia putat ꝙ homo post mortē ꝑ opus uirtutis gloriā cōsequatur. aut quia opus uirtutis melius ē q̄m uita: cū uita ad id tanquā ī finē ordinetur Ac extrema. s. dolorosa. & uidetur esse dictū interpretationē. extrema eīm ea sūt que mortē inducūt. Nā almeonē. hic ex dictis reprehēdit almeonem: dicēs illa uidētur ridicula idest dirisoria q̄ ad necē matris cōpulerūt almeonem erupidis. i. ab erupide in eius poetria introductū. narratur quidem ab erupide ꝙ almeō fuerit cohatus matrē occidere. & hoc phs dicit ridiculū: cū primo debuit mortē pati quā matrē occidere. patet igitur ex his oībus ꝙ huiusmodi opationes sint uolūtarie: cum laus & uituperiū solis uolūtariis debeantur operibus. Difficile aūt. hic ponit duas difficultates que circa predicta iminēt. quarū prima pertinet ad iuditiū rationis. & dicit difficile est interdū iudicare quale. s. malū pro quali malo euitādo sit suscipiendū. & quid. i. quale malū pro quo. i. quali. s. bono consequēdo aut nō perdēdo sit sustinendum. & prout ego puto in hac re tanta est difficultas ut nec leges nec humana ratio satis eam diffinire queat. Difficilius etiā. hic tangit secundā difficultatē que se tenet ex parte uoluntatis. & dicit etiam est difficilius postq̄ cognoueris permanere in sentētia. cuius causa est quia plurimū. i. sepissime accidit ut ea que expectātur. i. respiciūtur aut uidētur sint dolorosa. illa uero ad que cōpellimur nō dolorosa: sed turpia sint. quare scilicet quia ex iuditio rōnis talia cognoscere possumus atq; libertatē habemus permanēdi in huiusmodi sentētia: inde igitur est ꝙ laudes & uitupationes sūt circa eos qui cōpellūtur aut nō cōpellūtur. qui eīm nō cōpelluntur laudātur qui uero turpia agere cōpellūtur uituperātur. & ex his notatur ꝙ in uolūtate aliqua sit libertas nō patēdi rationi. uel dic ꝙ ille qui nō permanet in priori sentētia: prius in ratione deinde quoad uoluntatē permutatur. Violenta itaq;. hic epilogat que dicta sunt ut quorūdā rationē assignet. & facit quattuor. primo epilogat quod dictū est de inuoluntario simpliciter. secundo de mixto inuolūtario. ibi Que uero

tertio istius assignat causam ibi Agimus eīm.quatro resumit id qđ dixerat circa difficultatē in talibus ibi Qualia uero.uniuersa hec sunt plana. qđ uero dicit in tertio loco Pro aliis.intellige ꝙ talia pro seipsis nō eliguntur cū ipa in se bona nō sint:eliguntur tamē pro aliis.s.consequendis aut euitādis. Quod si quis.hec est ultima huius capituli pars in:qua excludit errorē quorūdam circa ea que per uiolentiā fiunt. putāt eīm aut putare possent aliqui ꝙ sit uiolentū quotiens homo mouetur ab exteriori uoluptate hominē ad se inclinante.hoc phs reprobat rationibus quinq. secunda ponit ibi Et qui.tertia ibi Ridiculū.quarta ibi Et honestorū.quinta ibi Videtur itaq. sententia prime partis est plana.Quod.pro sed ponitur.Violenta.idest uiolentiam causantia ei qui talia sequitur.Ab extra.scilicet existentia. & in hoc tāgit causam huius erroris.per hoc eīm ꝙ talia exīstūt extra nos:putaret aliquis ꝙ motus qui ab eis causat̄ sit uiolētus.Omīa.s.que faciet.Huic.scilicet homini qui hoc affert.Horū.s.iocundorū & honestorū. Et qui.hic ponit secundam rationē.& patet quid dicat Ridiculū.ubi tertiā ponit rationē.dicēs ridiculū itaq est accusare externa ac nō se potius q facile capiatur.i.se capi permittat ab his.s. exterioribus. quasi dicat si homo ad externa uiolenter traheretur: non ipe sed illa potius essent accusāda. hoc autē uidetur ridiculū. Et honestorum.ponit quartā rationē dicēs & esset ridiculū dicere seipm eē causā honestorū.& uoluptatem esse turpiū causā. itaq si homo nō est causa turpiū: eadē ratiōe nec causa erit honestorū. & cū fere uniuersa aut turpia aut honesta sint:homo nullarum rerū erit causa. Videtur itaq. ponit quintam rationē:dicens uidetur itaq uiolentum id eē cuius principium externum est nihil: idest nullam uoluntatē uel inclinationem. uel dic nihil.i.nullum adiutoriū conferēte.i.dāte illo cui uis.i.uiolētia affertur.i.infertur:sed ille intellige qui ad uoluptates mouetur nō modicū in hoc motu cōferre uidetur. patet igitur ꝙ talis nō uiolēter:sed uoluntarie operetur.posset tamē qui uelet dicere ꝙ tertia & ultima nō sint rōnes: sed potius cōclusiōes.ita ut illa ex prima & secūda cōcludatur.ultima uero ex ea rōne q quarto assignabatur loco.hoc autē inde uidetur euidētiā habere qa in utraq ponit illa dictio ilatiua itaq:q si determinatiue nō ponit:cōsequētie signū dicitur.

simpliciter dicenda sunt quando externa ē causa:nec agens quicq̄ confert.Que uero per seipsa inuoluntaria sunt.Sed nunc & pro aliis suscipienda:& causa in agente est.Ipsa quidē per se inuoluntaria sunt:sed nūc & pro aliis uoluntatia Magis uero uoluntariis similia.Agimus eīm secundū singula & hec uoluntaria sunt. Qualia uero pro qualibus suscipienda sint nō facile tradi potest.Multe eīm differentie i singulis sunt. Quod si quis iocunda & honesta dixerit uiolenta esse quoniā illa ab extra cōpellunt.Omnia uiolenta forēt.nam horū causa omīa omīs faciunt. Et qui uiolēter & iuite moleste.Qui uero ppter delectationē cum uoluptata. Ridiculū itaq est accusare externa:ac nō seipm potius:qui ab his facila capiat̄

Et honestorū quidē seipm turpiū uero uoluptatē. Videtur itaq uiolentū id esse:cuius principiū externū est:nihil conferēte illo: cuius uis affertur.

Vod uero per ignorantiā fit nō noluntarium omnino est.Sed illud iuolūtatiū

Vm uero per ignorātiā.hoc est secundū caplm i quo determiatur de iuolūtario per ignorātiā.& cōtinet partes duas.i prima ondit quomodo fit aliqd iuolūtariū per ignorātiā .In secūda manifestat qđ dixerat ibi Forsitā ergo.circa primum tres ponit differētias seu gradus ignorātie.secūda ponit ibi Aliud aūt.tertia ibi Inuolūtarium dici.prima attēdit secūdū qđ id qđ fit p ignorātiā diuersimode se habet ad uoluntatē.pōt quidē aliqd fieri p ignorātiā qđ sit uolūtati cōtrariū cuius signū ē penitudo q postea sequit.& hoc proptie dicitur inuoluntariū.sic dictū quasi sit contra uoluntatem uel eius inclinationē.ut siquis putans se recipere autū:argentū recepit:& postea

dolet. alio aūt modo fit aliquid per ignorantiā: nō quod fit contra sed preter uoluntatem. ut si credēs se argētū recipere: aurū receperit: & postq̄ cognouerit gaudeat se potius aurū q̄m argentū recepisse. & hoc nō dicitur inuoluntariū: sed nō uolūtarium. in id eīm qđ omnino ignoratur nō potest ferri uolūtas. & hoc est quod phs hic dicit. Per. nō causā: sed priuationē dicit. ut sit sensus per ignorātiā. i. nō per sciam uel non scienter. Omnino. i. oīe. Quod nesciuit. illud qđ causatiua ponit. ut sit sēsus qđ pro quia. similiter ibi cum dicit Qđ nō dolet. Esto. i. sit. Nō uolūtarius. intellige in actu: nō quidē habitu. q̄m alias sequeretur ꝙ nullus ignorās peccaret. Melius. sicut eīm res differūt: sic etiā & noīa differētia esse opportet. cū itaq̧ aliud sit agere cōtra uolūtatē aliud preter uoluntatē: diuersis noībus uidētur appellanda.

cuius postea dolorē penitudinēq̧ suscipimus Nam qui per ignorātiā quid facit: nec postea fecisse dolet uolens quidē nō fecit quod nesciuit nec rursus inuitus quod nō dolet. Ergo q per ignorantiā facit: si peniteat inuitus fecisse uidetur. Si nō peniteat cū alius sit: esto nō uoluntarius. Nam melius est ut nomen propriū habeat. Aliud aūt uidetur per ignorantiam facere: aliud ignorantē esse. Ebrius aūt aut iratus nō uidetur p ignorantiā facere: sed p aliquod ex predictis nō sciens: sed ignorās. Ignorat eīm oīs flagiciosus que facere a quibus ue abstinere opportet. Et ꝓpter huiusmodi erro-

ex dictis phi in hac parte notatur ꝙ nō uoluntariū sit in plus q̄m inuoluntariū. oīe quidam inuoluntariū cum non sit uoluntariū: est necesse ꝙ sit nō uoluntariū. & quia quod est preter uolūtatē est etiā ut diximus nō uoluutariū: necesse est ꝙ nō uoluntariū sit in plus q̄m inuoluntariū. sed opponitur. qui enī peccat ignorās ut ex iam dicendis patebit uolūtarie peccat. q̄m alias: nō peccaret. opporret igit̄ dicere uel ꝙ nō oīe factum per ignorantiā sit nō uoluntarium uel ꝙ unū & idem sit uoluntarium & nō uoluntariū. ad hoc dicimus ꝙ cum aliquis per ignorātiam peccat: actu est nō uolens & tamē habitu uolens. & si quidem affirmatio & negatio ad diuersa ferātur: cōtradictio nulla dicitur. sic igit̄ est ī presenti: cū dicimus nō uolūtariū actu & uolūtariū habitu. Aliud aūt. ponit secūdā differētiam ignorātie. q̄ sumit̄ ex parte ipius actus: secūdū ꝙ ignorātia q̄ndoq̧ est eius causa q̄ndoq̧ nō. sed procedit ex alia causa. pro cuius intellectu cōsiderandū ꝙ nō parū differt dicere socrates agit per albedinē aut socrates agit albus. nam in prima significatur ꝙ albedo sit causa aut principiū agēdi. in secūda uero locutiōe denotatur ꝙ albedo sit nō quidē causa: sed causā cōcomitās. eodē itaq̧ modo se habet ignotātia. & hoc est ꝙ phs dicit: aliud autē uidet̄ per ignorantiā facere & aliud ignorantē esse uel ignorātē facere. in primo nanq̧ sermone significatur ꝙ ignorātia sit causa in secūdo uero nō quidē ꝙ sit causa: sed causā cōcomitās. huius ponit duo exēpla dicēs: ebrius quidē aut iratus nō uidetur per ignorantiā facere: sed per aliquod ex predictis. s. per ebrietatē aut per irā. ebrius inquam uel iratus nō sciens: sed ignorās id qđ agit: operatur. oīs eīm flagiciosus ignorat que facere a quibusue abstinere opportet. & ne. i. certe ꝓpter errorē huiusmodi. scilicet quia hoīes ignorāt q̄ opportet facere & a quibus abstinere fiūt iniusti quoad alios & mali quantū ad seipos. posset etiā hec littera interrogatiue legi: sed melius sic dicit̄. ex dictis phi in hoc loco duo satis notāda intelligūtur. primo ꝙ quisq̧ homo id sētit qđ opatur. itaq̧ qui nō recte eligit: nequaq̄ recte intelligit. cōtra eos qui dicūt se uel alios unū intelligere & aliud facere. tūc eī cū agit id quisq̧ melius putat qđ se facere eligerit. secūdo intelligit̄ ꝙ in uolūtate nō est tāta potestas aut facultas ut cōtra iudicium rōnis aliquid facere queat. patet hoc q̄m alias: posset quis peccare nō ignorās. cuius cōtratiū phs hic dicit: & etiā in libro septimo. cōtra eos qui dicūt ꝙ uolūtas sit tāte libertatis ut possit odisse quod a rōne iudicatur bonū idq̧ amare qđ a rōne iudicatur malū. utrū aūt dictū istorū cōtra phm modo aliquo ottineat: ego in presēti scutere nō intēdo. nec eī reprehēdere: sed tantū exponere aristotelē intēdimus. sed dubitaret aliquis unde hēt uolūtas ꝙ nō possit ferri nisi ī bonū uel ī id qđ bonū eē putatur. ad hoc dicimus ꝙ sicut ignis ex eo solo ꝙ est ignis & quia talē hēt naturā hēt quoq̧ ꝙ

sit calidus:sic igitur est de uoluntate.ex natura quidē propria ipsius uolūtatis est ut i nihil aliud quā in bonū uel in id quod putatur esse bonū feratur. dubitatur etiā hic que sit illa scientia q̄m excludit ignorātia illa quā habet omīs flagiciosus.ad hoc dici mus ꝙ talis scientia nō est phisica nec mathematica nec theologia nec legalis nec ali qua de artibus factiuis.uidemus eīm plures hoīes habētes huiusmodi.scientias & artes esse flagiciosos.sola itaq̧ prudētia est q̄m excludit flagiciosorū ignorantia. nullus nāq̧ flagiciosus recte potest dici prudēs.prudētia igitur est illa sapiētia que in corpore subdito peccatis habitare nō poterit. Inuoluntariū dici.hec est tertia differentia ignorantie que sumitur ex parte eius quod ignoratur.& patet quid dicat.Vtilitatē.i id quod est utile honestū ac bonū.itaq̧ noīe utilitatis honesta ueniūt:ignorare quidē utilitatē est ignotare quid agere a quoue abstinere opporteat & hec ignorantia a iurisperitis dicitur ignorātia iuris.In electione. scilicet cum nō recte quis elegit.ut si quis sciens ꝙ percutiens clericū sit excōmunicatus nihilominus ex ira percutiat aliquē sacerdotē.iudicans in hoc regulā nō tenere aut minus malum esse excōmunicari q̄m iniurie uindictā i qua maxime gaudet dimittere.Prauitatis. p hoc eīm homo prauus efficit ꝙ praua eligit. cum igitur hec ignorantia sit causa talis electionis: erit profecto causa prauitatis. In uniuerso.idest uniuersali.& est quidē hec ignorātia cū quis ignorat regulas siue iura uniuersalia q̄ opportet eum scire in quibus cōtinetur quid agere a quibus ue abstinere opportet.patet itaq̧ ex his ꝙ ignorātia iuris q̄ inuolūtariū nō facit sit duplex.s.particularis & uniuersalis.prima i electiōe cōsistit.qn̄ ei hō nō recte eligit:nō recte sentit.altera uero inorātia nō solū in electiōe:sed etiā omni tpore locū hēt.& licet utraq̧ iuris ignorātia dici possit:tamē apud iurispitos frequētius secūda q̄m prima cōsueuit ignorātia iuris appellari.metaphorice uero crassa & supina dicit.hoīes quidē habētes crassos dicimus:& corpora euersa aut nō recte iacētia supina appellamus.ad horū igit similitudinē ignorātia crassa atq̧ supia dicit.Sed que i singulis.hec apud iuristas ignorātia facti dicit.sic dicta quasi factum aut facti conditioēs ignoret q̄ sola ē causa inuolūtarii.at per hoc hoīem a culpa & peccato excusat. cuius rei ea causa ē:qa nec i potestate hoīs nec uincibilis ē.Nam i his.probatio ē nō quidē a priori:sed a posteriori.Qui enī.hec littera potest esse argumētatioīs cōclusio.& tūc illud ei nō causarie sed illatie ponit.s.pro quidē aut igit.potest etiā teneri causatiue & tū erit cōfirmatio rōnis.prio modo melius dici uidet.notāda sūt hic duo.ptio ꝙ ignorātia eorū q̄ scire opportet eā excludit sapiētiā:de qua dicit in maliuolā animā nō introibit sapiētia.secūdo notādū ꝙ huius trimēbris ignorātie diuisioīs prima ps sumit per cōparationē ignorātie ad subiectū.s.ad hoīem secunda uero p cōparationē eius ad actū.tertia ad obiectū.q̄ ab aliis sub his uerbis dicit.est enī ut dicsit ignorātia quedā uincibilis & quedā iuincibilis.quedā est cōcomitās actū & altera ē ipsius causa Itē quedā est ignorātia iuris & alia facti.hec quidē ignorātie diuisio eadem est i re cū ea q̄m hic aristoteles posuit.eiusdēq̧ etiā effectus.s.scire q̄ ignorātia sit causa iuoluntarii.sola itaq̧ ignorātia iuincibilis actus causa nō iuris:sed facti causa iuolūtarii dicit.hec igit tria simul cōcurrere debēt i ea ignorātia q̄ hoīem a peccato & culpa excusare debeat.nec̨ unū horū sine aliis duobus hoc potest efficere.dato ei ꝙ sit ignorantia facti:si sit uincibilis nō excusat hoīem a culpa.itē si eēt iuincibilis & nō eēt causa ipius actus:nō diceret causa iuolūtarii. Forsitā ergo. in q̄ manifestat qd̄ dixerat.s. q̄ sint iste circūstātie quarū ignorātia causat iuolūtariū. & circa hoc tria facit. primo

rem:iniusti ac mali fiūt. Inuoluntariū dici debet nō quādo quis ignorat utilitatē.Nō enī ignorātia que in electione consistit eam est in uolūtarii sed prauitatis : nec que in uniuerso uitupantur eīm propter hanc:sed que i singulis in quibus & circa que actus sunt.Nam in his cōmiseratio & uenia locū habēt. Qui eīm aliquod horū ignorat: iuolūtarie facit. Forsitā ergo nō peius fuerit : que & quot ista sint determinate:& quis itaq̧ & quid : & circa qd & in quo agit:interdum etiam quo:uelud instrumēto:& cuius gr̄a ut salutis:& quomodo

ostendit quot & q̄ sint iste circūstātie quarū ignorātia causat īuoluntariū: secūdo ostē dit qualr̄ cōtingat ignorari predictas circūstātias ibi Cūctas igitur. tertio manifestat quomodo predictorū ignorātia causet īuolūtariū ibi Cū igit̄. quid aūt ī sñia dicat satis ē planū. pro cuius ītellectu cōsiderādū ꝙ circūstātie dicūtur quedā humanorum actū cōditiones singulares. quarū una sumit̄ ex parte agētis principalis. & dicit̄ quis. altera ex pte agentis instrumetalis. & noīatur a pño quo. alia ptinet ad genus actus: q̄ appellat̄ quid. alia ad materiā q̄ circa quid nūcupatur. alia ptinet ad mēsurā actus. ut ī quo. & hec cōtinet duas. s. tēpus & locū. uel q̄ndo & ubi. est altera q̄ ptinet ad modum agēdi. & hec nūcupatur quomodo. ultima uero pertinet ad finē q̄ dicit̄ gratia cuius. itaq̄ si explicite loqui uolumus: octo erūt circūstātie. s. quis quid circa quid q̄ndo ubi quo gratia cuius & quomodo.

Cūcta igitur. hic ut diximus ostēdit qualr̄ cōtingat ignorare predictas circūstātias. quomodo aūt hoc dicat satis est planū. Nā qua ratione seipm̄: interrogatiue legitur. quasi dicat nō est alia ratio q̄ dicamus seipm̄ ignorare. Sed quid. hoc exēplū & etiā seq̄ns ad genus ipsius actus ptinet. Eschilus. propriū nomē est. Catapultā. sagitā cum ferro dicūt. unde catapulta ab aliis sagita barbata īterpretatur. Credere. hoc exēplū pertinet ad materiā uel obiectū. scit eni quid agar. quia scit se percutere aut occidere: tamē nescit circa quid agat. Merope. nomē fuit femīe. Et hastā. hec duo exēpla ptinēt ad instrumētū. alia uero duo sequētia ad finē. poterit eni quis ignorare finē: nō quidē quē intēdit: sed qui sequitur. Cum igitur. hic ostēdit quomodo predictorū ignorātia causet inuolūtariū. & patet quid dicat. In quibus. oīs quidē circūstātie sūt illa in quibus est actus. sed precipue actus existit in obiecto & fine ibi Et preterea. addit unū necessariū ad hoc ꝙ ignorātia facti sit causa inuolūtarii. ex quo duo ītelligūtur. unū est quomodo predictorū ignorātia causet inuolūtariū. ignorātia quidē facti causat īuoluntariū si penitudo sequatur. secūdo intelligit̄ ꝙ ignorātia causās inuolūtariū duo debet simul hr̄e: unū est ꝙ sit inuincibilis itē ꝙ sit causa. quādo autē est causa & q̄ndo nō: penitudo q̄ seq̄tur id demōstrat. si quidē nō penitet se id fecisse: etiā si sit inuincibilis: talis ignorātia causa actus dici nō poterit. nam ex quo nō penitet: signū est ꝙ fecisset etiā si cognouisset. dubitaret aliquis utrū ignorātia ut pħs dicit sit alicuius causa. & uideretur ꝙ nō. quia qđ nihil est nullius potest esse causa. ad hoc dicimus ꝙ ignorātia est causa nō quidē per se sed per accidēs: in quātum. s. priuat eam sciam q̄ si esset: prohiberet id fieri qđ per ignorantiā fieri dicitur. hoc itaq̄ modo nihil prohibet id qđ nō est causā esse. secūdo dubitatur utrū ignorātia sit peccatū. & uideretur ꝙ nō. quia peccatū est factū dictū aut cōcupitū cōtra legē aut rationē. ignorātia aūt nihil tale esse uidetur. ad hoc dicitur ꝙ de ratione culpe nō plus est nisi ꝙ sit priuatio alicuius qđ debitū est hēberi in potestate eius qui priuatur existens. cum itaq̄ ignorantia sit huiusmodi. erit profecto culpa. at per hoc peccatum. non quidem ꝙ aliquid inordinatum committatur: sed quia aliquid debitum haberi ommittitur. ommissionis igitur ignorantia peccatum dicitur. illa itaq̄ descritio peccati solum comprehendit ea genera peccatorum que fiunt per commissionem. ignorātia quidem ut diximus est peccatum ommissionis. tertio dubitatur que sit ea ignorantia quam esse

ut sensim uel uehemēter. Cūcta igitur hec nemo nō insanus utiq̄ ignorabit. Clarū ergo ꝙ nec agentē. nam qua ratione seipm̄. Sed qđ agit quis ignorare potest. Veluti cū aiūt excidisse sibi: uel nescire ꝙ arcana essēt ut Esthil⁹ de misteriis aut mōstrare uolēs dimisisse ut q catha pultā credere potest quis esse hostē q filius sit ut merope accidit & hastā emissā rotari aut lapidē punicē esse: & cū salutis causa pcusserit necare uel cū docere uoluerit ut magister ludi gladiatorii. Cū igitur circa hec oīa ignorātia uersetur in quib⁹ sūt actus qui horū aliquid ignorabit īuitus uidetur fecisse & maxime ī principalissimis. Principalissima aūt uidētur esse illa ī quibus actio est: & cui⁹ gratia. Per talē itaq̄ ignorātiā īuolūtariū dicitur & preterea factū ī merorē dolorē & penitudinē

peccatum diximus. ad hoc dicunt ꝙ est ignorantia eorũ que oppottet facere a quibus ue abstinere: quã iuris ignorantiã dicebamus. talia itaq̃ sunt uniuersa que ad bonos mores & cuiusq̃ officium pertinent. unde nõ gaudere imo grauiter dolere debent in officiis cõstituti atq̃ officia sunt inepti atq̃ indigni. ex his etiam patet ꝙ doctrina de moribus ab aristotele tradita ubiq̃ tertarum sit legenda: nõ tamẽ romanorũ leges. illa quidem ubiq̃ tenet cum sit naturalis equitas. hee uero inquã paucissimis locis in toto ad mores faciunt. presertim in nostra hispania. ubi nec reges imperatoribus nec nos suis legibus subiecti sumus. imo in nostri regni sanctionibus cauetur ne quisquã iudex secundũ romanorũ imperatorũ leges iudicare quicquã presumat. ex quo patet ꝙ in nostra salamãtina uniuersitate facilius esset auferre atq̃ delere legũ cathedras q̃m moralis phie. cum ei secundum hanc uiuere natura teneamur: hãc scire iure obligamur. si ita ꝙ nemo hispanus secundũ imperatorũ leges uiuere obligat: nec eas nempe scire tenetur. q̃r to dubitaret aliquis que ignorãtia in toto excuset hoĩem a peccato: & que aleuiet in parte. ad hoc dicũt ꝙ illa ignorãtia q̃ nihil habet de ratione culpe: in toto excusat. illa uero que aliquid habet de culpa: aleuiat in parte. itaq̃ excusat nõ a toto: sed a tanto. illa quidẽ ignorantia q̃ omnino ẽ culpabilis. nec in toto excusat nec ĩ parte aleuiat a pcco.

V m autem. hic incipit capitulũ tertium in quo determinatur de uoluntario. & facit duo. primo ponit diffinitionem uoluntarii. secundo excludit errorẽ quẽdam. secunda ibi Forsã eni. sentẽtia prime partis est plana. Singula. idest singulares circunstãtias. s. quis quid circa quid & cetera. Forsam eni. excludit errorẽ. & primo ponit conclusionẽ. secundo eam probat ibi Primo eni. circa primũ considerandũ ꝙ aliqui putauerũt ꝙ nõ oĩe illud eẽt uolũtariũ cuius principiũ esset in ipo operãte sciente singula que agit. id eni solũ uolũtarium esse credebãt quod a uoluntate procederet. quod aũt ex animi affectibus uel aliunde prouenitet putabãt nõ esse uoluntariũ. hoc igitur phs hic improbare intendit: dicens forsã eni nõ bene dicitur illa esse inuoluntaria q̃ per iram aut cõcupiscentiã fiunt. & illud Forsã & etiam enim cõplectiue dici uidetur. notandũ ꝙ quia animi affectus excitãtur a rebus exteriotibus per sensũ apprehẽsis: iste error eiusdẽ rationis eẽ uidetur cũ eo quẽ supra remouit secundũ quẽ dicebatur ꝙ res exteriores inferũt uiolentiã. sed illud ibi fuit reprobandũ ubi agebatur de uiolento cuius principiũ extra existit. hoc autem hic fuit improbandum ubi de uoluntario agitur quod est a principio intrinfico. animi nanq̃ affectus intra nos existunt. Primo enim. hic probat quod proposuit. circa quod quinq̃ ponit rationes. secunda ponitur ibi Deinde utrum. tertia ibi Videntur autem. quarta ibi Insuper. quinta ibi Sed uidentur. prima quidem ratio (que ad hoc deducit incõueniens ut bestie & pueri nõ agant uoluntarie) satis ẽ plana. Primo enim. idest primo quidem. intellige sequitur hoc inconueniens: scilicet nullum & cetera. Voluntarie. idest spontanee atq̃ proprio motu. uoluntorium eĩ prout a uoluntate procedit nõ reperitur in brutis animalibus nec fere in pueris: sed est in eis uoluntarium prout est ex motu & appetitu proprio atq̃ sponte factũ. Deinde utrum. ponit secundam rationem. in qua diuisionem premittit. & patet quid dicat. Vel. idest etiam aut certe siue nempe. & est hec destructio secundi mẽbri prefacte diuisionis. Cum una. scilicet uolũtas que bonorum simul & malorum est causa. nihil enim ex ira uel concupiscentia fieri poterit: nisi uoluntatis aduenıat consensus. uel

afferat opportet.

V m aũt inuoluntariũ uiolentum & p ignorantiã. Voluntariũ utiq̃ uidebit esse: cuius in seipo principiũ sciente singula q̃ agit. Forsan eni nõ bene dicitur illa esse inuoluntaria que per iram aut concupiscentiam fiunt Primo eni nullũ aliud animal uoluntarie ageret nec pueri etiam. Deĩde utrum nihil uolũtarie agimus ex his que per iram & concupiscentiã uel honesta quidẽ uoluntarie: turpia quidẽ inuolũtarie. Sed ridiculũ est cũ una sit causa. Absurdũ uero dicere illa inuolũtaria eẽ q̃ appetere opportet. At irasci opportet in quibusdã: & cõcupiscere quedã ut sanitatẽ

dic & forte magis ad intentionē phi Vna. idest eadem. utraq3 enī sponte atq3 motu p prio facimus. cur igitur eadem causa cur honesta & turpia sint uolūtaria. Absurdū. hec est primi mēbri destructio: per id ꝙ aliquando oportet irasci & etiam quedā concupiscere. sicut enī patet ex dictis in secundo libro hec nō sunt secūdum se praua ut stoici uolebant: sed in eis est medietas laudabilis atq3 extrema uituperabilia. Videtur autē. ponit tertiā rationē que sumitur per hoc ꝙ uniuersa inuolūtaria sunt molesta atq3 dolorosa. & patet quid dicat. Insuper quid refert. ponit quartā rationē dicēs insuper quid refert idest quid differ dicere ꝙ sint inuolūtaria illa que delinquūtur p cogitationē uel per irā. quasi dicat nihil differt. quod patet quia utraq3 sunt fugienda tanq̄m praua. si igitur utraq3 sunt fugienda: utraq3 erunt inuoluntaria aut utraq3 uoluntaria. intelligendū est hic ꝙ licet utraq3 sint uoluntaria atq3 fugienda: nihilominus que sūt per cogitationē sunt magis uoluntaria & fugiēda quā ea que per iram delinquūtur. Sed uidentur. ponit quintā rationē q̄ talis est: actus humani uidētur esse uoluntarii. sed affectus saltem plures sunt huiusmodi. igitur & cetera. huius rationis solum ponit minorē cum eius pbatione. Nō minus. scilicet q̄m ea que per cogitationē delīquūtur. uel dic ꝙ, nō minus sit affirmatio facta ex duplici negatiōe ut sit sensus nō minus idest certe. Irrationales. intellige nō solum appetitus sensitiui: sed etiam uoluntatis. nō enī solū appetitus sensitiuus irrationalis dicitur: sed etiam uoluntas ut patet ex libro primo. Actus uero hominum. dicuntur qui fiunt secundū rationē. & hic procedunt sepenumero ab ira & concupiscentia: hoc est irascibili & concupiscibili. & intellige elicitiue aut executiue: nō autē imperatiue. uel dic & forte melius ꝙ per actus hoim intelligit uniuersos actus in quibus uenia aut uituperiū reperitur. qui sine dubio interdū ex ira īterdū ex misericordia procedunt. intelligendū est hic ꝙ licet honesta simul & turpia sint uoluntaria: & tamē solū honesta sunt directe & secundū se uolita: turpia uero nō directe & secundum se: sed indirecte atq3 secundum alia. uolumus quidem turpia per accidens scilicet in quantum uolumus aliqua quibus est anexa turpitudo. id autem se habet aliquando ut causa aliquando ut effectus.

& doctrinā. Videtur aūt inuoluntaria dolorem afferre. Sed que concupiscimus delectāt. Insuper quid refert inuoluntaria sunt que p cogitationē uel per iram delinquūtur. Vtraq3 sane fugienda sunt. Sed uidētur non minus humani esse irrationabiles affectus. Act9 uero hominum ab ira & concupiscentia sunt que inuoluntaria ponere absurdum est.

Ostq̄ uoluntariū & inuoluntariū diffinimimus consequēs est ut de electione dicamus. Ea nāq3 familiarissima uidetur esse uirtutis & magisq̄ res ipē mores ostendere.

Et electione uoluntarium esse constat. Nō idem tamen. Nam uoluntarium latius patet. Voluntarium enim & pueris & aliis animāti-

Ostq̄ uoluntariū. incipit caplm quartū in quo determinatur de electione. & facit duo. primo ostendit ꝙ ad presentē doctrinā pertinet considerare de electiōe secundo inquirit eius diffinitionē ibi Electionē. quid aūt dicat in prima parte ē satis planū. Res ipē. scilicet que exterius fiunt. ex actione quidē exteriori nō satis cognoscere possumus an is qui operatur sit uirtuosus. ea enī que ad uirtutem pertineut uidemus fieri interdum nō quidem ex uirtute: sed timore aut uerecundia & sepe propter inanem gloriā. sed cum uirtuosa quis elegit propter se: scilicet quia talia ei sunt bona atq3 iocunda & nec est alia causa cur ipa eligat: tunc certo scimus ꝙ talis sit uirtuosus. certius itaq3 uirtus ex electione q̄m ex opere exteriori indicatur. imo nisi electionem cuiusq3 scieris: nō satis scire poteris utrum externa opera ad uirtutem an potius ad uicium pertineant. Electionem. hic inquirit diffinitionē electōnis. & primo genus secundo differentiam ibi Qui uero. tertio cōcludit diffinitionem eius ibi Quid igitur. in prima itaq3 parte bifariam probat ꝙ uoluntariū sit in plus et cōmunius q̄m electio. at per hoc eius profecto genus dicitur. Voluntatium. hoc est sponte atq3 pro-

prio motu factum. Electio uero nō. huius causa est quia electio presupponit cōsilii deliberationē que pueris & animalibus haud neq̄quā cōuenit. Repentina. omnino uidentur cōtraria ei quod est electionē habere. maturā enī deliberationē electio requiꝛit. Qui uero. inquirit differentiā electionis. & hoc facit probando eam differre ab his cum quibus uidetur cōuenire. circa quod primo quod intendit proponit. & patet quid dicat ibi Nō enī. prosequitur. & circa hoc facit quattuor iuxta illa quattuor que proposuit. primo quidē ostendit ꝙ electio nō sit concupiscentia. secundo ꝙ nō sit ira ibi Ita etiam. tertio ꝙ nō sit uoluntas ibi Sed nec. quarto ꝙ nō sit opinio ibi Sed nec opinio. circa primū quattuor ponit rōnes. & clarū est quid primo dicat. irrōnalium. s. animaliū. Et incontinēs. hec est secūda ratio. q̄ sicut precedēs ostēdit ꝙ repetiaᷣ cōcupiscentia sine electione econtra. at per hoc necessario differunt. Electioni. hec est tertia ratio. & dicit electioni. s. continentis uel incontinētis contraria est concupiscentia. uterq; enī aliud eligit & aliud cōcupiscit. & de cōtinēte est uniuersaliter uerum. de incontinēte aūt solū quādo est extra animi perturbationē. concupiscētia uero continentis uel incontinētis nequaq̄ est contraria concupiscētie. nō intendit phs negare ꝙ una concupiscentia nō contrarietur alteri. sed dicere intēdit ꝙ ipa secūdū se totam atq; speciē opponitur electioni: nō aūt concupiscentia secundū se tota cōcupiscentie opponitur qm̄ alias: idē contrarietur sibimet. Preterea. hec est quarta ratio. & satis patet sentētia. Voluptarii. in presentia obiecti delectabilis. Molesti. in absentia obiecti delectabilis. Electio. ex hoc notatur ꝙ aliquis poterit esse actus sine uoluptate & molestia. patet per hoc ꝙ electio est aliquis actus. Ira etiam. hic probat ꝙ electio nō sit ira. & patet quid dicat. Minus. s. q̄m concupiscentia. ira enī propter eius uelocitatē omnino uidetur repugnare deliberationi q̄ requiritur ad electionē. Sed nec uoluntas. inquirit differentiā electionis a uolūtate. circa qđ tria facit. primo intentū proponit. secundo illud trifariā probat ibi Nam electio. tertio concludit totius differētie radicē ibi Omnino autē. dicit ergo primo ꝙ electio ut patet ex dictis nō est cōcupiscentia nec ira: sed nec est uoluntas. & ponit ibi sed pro et. ut sit sensus & nec electio est uoluntas. quāuis apparet quiddā propinquum uoluntati. utraq; enim est actus eiusdem potentie scilicet uoluntatis. sed uoluntas de qua hic agimus nominat actum illius potentie ut fertur in bonū absolute. electio uero nomiat actum eiusdem potentie ut fertur in bonum aliquod nobis operabile. per quod in aliud tāquā in finē tendimus. ex dictis philosophi in hoc loco notatur ꝙ uoluntas sit nomē equiuocum ad duo. sumitur a philosopho quandoq; pro uolitiua potentia & interdum pro eius actu secūdū quem absolute fertur in bonum. est quidem apud philosophū usitatum ut actus cuiusq; potentie eorum in que primo fertur nominetur nomine potentie. hinc est ꝙ principiorum cognitio intellectus dicitur. quia igitur potentia uolitiua fertur primo in finem secundo in ea que sunt ad finem: finis uolitio uoluntas appelatur. eorum uero que ad finem sunt electio dicitur. Nam electio. probat propositum. circa quod tres ponit rationes. quarum prima talis est electio non est rerum impossibilium. cuius causa est quia electio dicit actum uoluntatis

bus cōmune est. electio uero nō. Et repentina uolūtarie quidē dicimus electionē uero nō habere. Qui uero ipam dicunt esse cōcupiscentiā uel iram: uel uoluntatē uel opinionem quādam recte dicere nō uidentur. Non enī cōmune quiddā electio est: nec irrationaliū: sed concupiscentia & ira cōmunia sūt. Et incōtinens concupiscens quidē: sed nō eligēs agit. Continens uero contra: eligens quidē sed non concupiscens. Electioni concupiscentia aduersatur Concupiscentia uero concupiscētie nequaq̄. Preterea cōcupiscentia: uoluptariū atq; molesti. Electio aūt nec molesti nec uoluptarii. Ira enī minus. Nam que per irā fiunt minime per electione fieri uidentᷣ. Sed nec uoluntas. Quāuis propinquū quiddā apparet. Nā electio non est impossibiliū: & si quis hāc electionē uocet: dessipere uidetur. At uolūtas

prout fertur in bonum quod per nos fieri debet. uoluntas autẽ esse poterit impossibi lium. ueluti imortalitatis. cuius causa est quia uoluntas dicit actum potentie uolitiue absolute prout fertur in bonum absolute siue tale bonũ per nos fieri debeat siue nõ. littere cõstructio plana est. Hanc. scilicet impossibilium rerum. Immortalitatis. ĩ hoc exemplo philosophus loquitur non de potentia dei cui omnia possibilia sunt: sed tãtum de naturali intelligit. sed opponitur quoniã in primo libro dixit cupiditatem nõ esse impossibiliũ. ad hoc dicimus ꝙ ibi loquebatur de cupiditate naturali q̃ nobis inest ab specie qualis est felicitatis cupiditas. hic uero loquitur de ea cupiditate que prouenit ex nobis ipis. oĩs nãq impossibilium cupiditas ẽ inordinata. nulla igitur talis esse poterit ex natura. cũ nihil inordinatũ ex natura prouenire queat. Est etiã. hic ponit secundã rationem. et est satis desse plana. Histrionem intelligit pugnantem gestu atq uerbis. Pugilem. dicit pugnãtem armis. Insuper uoluntas ponit tertiam rationem & ẽ plana. intelligẽda sunt hic duo. primo ꝙ de fine est uolũtas hac de causa: quia uoluntas dicit motũ uoluntatis in bonum absolute. nihil autem est bonum absolute preter finem. cetera quidem bona in tantum bona sunt i q̃ntum in finẽ referuntur. secũdo notandum ꝙ ultimi finis est solũmodo uolũtas: aliorum uero finium & uoluntas & electio simul esse poterit. prout enĩ sunt fines uolibiles dicuntur. sed in quantum ad finem meliorem ordinantur. ipsorum nõ uoluntas: sed electio dicitur. Omnino aũt. hic tãgit radicẽ totius differentie electionis a uoluntate. & dicit omnino idest uniuersaliter uidetur electio circa illa uersari que in nostra sunt potestate. ex hoc itaq tanq̃ ex radice prima uidetur nasci tam prima quam secunda quã etiam tertia ratio. nam hec rõ quare impossibiliũ nõ fit electio nec eorũ que per alios fiũt nec etiã finis. saltẽ erit hoc uerum quantum ad aliquos fines. nõ autem erit uerum de ultimo fine qui est felicitas. quoniã hec a nobis fieri debet ut patet ex libro primo. dicamus ergo ꝙ hoc philosophi dictũ radix erit prime atq secunde differẽtie. sed tertie quidẽ aut nõ est radix aut nõ omnino. Sed nec opio hic ostendit ꝙ electio nõ sit opio. circa qđ tria facit. primo oñdit ꝙ nõ sit uniuersalr aut totalr idẽ qđ opio. secũdo oñdit ꝙ nõ sit aliq̃ particularis opio ibi Ac certe. tertio mouet dubitationẽ q̃m relinqt ĩsolutã ibi Verũ ãt. circa primũ duas poĩt rõnes & qđ ĩ prima dicat ẽ planissimũ. Impossibilia. ĩtellige nobis. itaq talia facere nobis nõ ẽ possibile. Nec bono. ponit ĩam rõnẽ. q̃ etiã ẽ satis plana. p illa. s. bonũ & malũ. ĩ totũ. i. penitus uel uniuersalr: sic ꝙ nulla eẽt differẽtia ĩter electionẽ & opionẽ. Ac certe. hic oñdit ꝙ electõ nõ sit aliq̃ opio pticlaris illa. s. q̃ ẽ de his q̃ cadũt sub nr̃a opatiõe. circa qđ ponit rõnes quinq. & prie partis sñia est plana. In parte. idest in particulari. itaq electio nõ est aliqua particularis opinio. Tales. scilicet boni uel mali. causa huius est

impossibiliũ est: ueluti ĩmortalitatis. Est etiam uolũtas circa illa que ab eo ipo qui uult. nequaq̃ fiunt ueluti histrionẽ aliquẽ uel pugilem uincere. uerũ hec talia eligit nemo. Sed ea dũtaxat que ipe facere posse existimat. Insuper uoluntas finis est magis. Electio aũt eorum que sunt ad finẽ. Vt puta sanos esse uolumus. Eligimus autẽ illa per que sani sumꝰ: & felices esse uolumus. Eligimus aũt dicere non congruit. Omnino aũt uidetur electio circa illa uersari: q̃ in nostra sũt potestate. Sed nec opinio quidẽ erit. Nam opinio circa omĩa uidetur esse: nec minus circa eterna impossibilia quã circa illa que in nobis sunt. Nec bono & malo: sed uero & falso distinguitur. At electio per illa magis: sed in totũ esse idem electionem ꝙ opinionẽ nemo fortasse dicet. At certe nec in parte aliqua idẽ est. Nam propter electõnẽ bonorũ aut malorũ tales aliq sumꝰ ꝓpt opinionẽ aũt nõ. Et eligimꝰ cape aut fugere aut aliqd huiꝰmõi: opiamur aũt qd res ipsa sit & in quo cõducat & qua ratione utilis sit. Capere uero aut fugere non minus opinamur

quia bonus uel malus homo dicitur per hoc ꝙ actu bonum uel malum operatur. electione quidem & nō opiniōe actu bona atq; mala agimus. Ibi eligimus capere. ponit secundā rationē. & patet quid dicat. Nō nimis. idest nō directe aut nō principaliter. ita ꝙ opinio magis est circa rerū quidditates & causas q̄m circa agibilia. cum igitur opinio sit circa speculabilia simul & agibilia: minus tamē circa agibilia electio aūt econtra. Et electio. hec est ratio tertia. que sumitur ex diuersitate perfectiōis. alia namq; est perfectio electiōis & alia opinionis. & patet quid dicat. Et eligimus. hec ē ratio q̄rta que etiā de se est eui dens. Nec sane. hec est quinta ratio que plana est. Opinantur. nō quidē in particulari: sed in uniuersali. sicut eī libro septimo melius declarabitur ille qui male operatur poterit id quod est melius opinari uniuersaliter. & tamē in particulari ignorat id quod est melius. Propter prauitatē. que nō permittit eos cognoscere in particulari id quod est melius: occecantur quidē homines interdū ex affectibus & nōnunquā ex prauitate. Vtrū autē. hic mouet dubitationē quā relinquit insolutā. & patet quid dicat. Vtrum. nō dubitatiue: sed disiūctiue ponitur. Refert. idest differt. & ueritas huius questionis est: ꝙ opinio aut electionē p̄cedit aut in electione est prius. Quid igit̄. hic ex premissis concludit diffinitionem electionis & procedit interrogatiue dicēs quid igitur est electio quantum ad genus & quale quantū ad differentiā. cum nihil sit illorū q̄tuor predictorū: quasi dicat ex predictis uidetur satis manifestum quid & quale sit electio. cōstat quidē ex prefactis electionē esse uoluntariū quod profecto electionis genus dicitur. predicatur enī de electōne in quid & in plus. & propter hoc dicit sed nō om̄e uoluntariū electionem habet: at pro sed: sed id tantum cuius consultatio antecessit. cōsultatio itaq; est differentia que uoluntario addita constituit diffinitionem electionis ut sit diffinitio electionis uoluntarium cuius consultatio antecessit. id autem quod ad differentiam pertinet probat philosophus dicens: nam electio cum ratione: idest ratiocinatiōe & cogitatione est. & uidentur hec duo idem dicere. ut sit color interpretationis. & consequenter id confirmat ex nominis significatione dicens: quod: idest quam rem scilicet ꝙ electio sit cum ratione & cogitatione nomen ip̄m scilicet electionis significare uidetur. dicitur quidem electio quasi e multis unum legatur: idest capiatur. aut eligatur. ex quibus patet ꝙ electio sit actus uoluntatis simul & intellectus sed magis uoluntatis: cum ibi complementum recipiat. erit itaq; electio operatio facultatis constitute ex intellectu simul & uoluntatis. at per hoc electio liberi arbitrii operatio consueuit appellari. facultas namq; ex intellectu & uoluntate proprie liberum arbitrium dicitur.

Et electio laudat̄ magis quia quod opus est elegerit: q̄ quia rectū elegerit. Opinio aūt ꝓpter ueritatē laudatur. Et eligimus que magis scimus bona esse. Opinamur aūt que nō multum scimus. Nec sane idē uidetur eligere optima & opinari. Sed opinātur quidā melius. At tū ꝓpter prauitatē deteriora eligunt. Vtrū uero anteeedat electionē opinio an magis seq̄tur nihil refert: neq; enī id querimus. Sed an idē electio est quod opinio quedā. Quid igit̄ aut quale est electio cū predictorū nihil sit: uoluntariū quidē esse constat. Sed nō om̄e uoluntariū electionē habet. At id tantū cuius cōsultatio antecedit. Nam electio cum ratiōe & cogitatione est quod & nomē ip̄m significare uidetur quasi e quibusdam propositis: unum aliquod legatur idest capiat.

Ed utrū oīa in consultationē cadant. an quadam sunt in quib⁹ cōsultatio locū

Ed utrum. hic incipit determinare de cōsilio. & in hoc capitulo quinto intētio est ostēdere de quibus rebus sit cōsiliū & de quibus nō. & primo premittit intētum. secundo prosequitur ibi De eternis. in prima parte duo facit. nam primo proponit questionem principalem quam hic determinare intendit. secundo tangit dubitandi causam. ibi Forsam. dicit primo sed est dubium utrum omnia cadunt:

ideſt cadere poſſint in conſultationem:an ſunt quedam in quibus conſultatio locum nõ habet. Forſitam. tangit dubitationis cauſã dicens forſam dicendũ eſt inconſultationẽ uenire nõ id de quo inſipiens aut fatuus:ſed id de quo aliquis ſane mentis cõſultatet:ideſt deliberaret. eſt eĩm conſulto frequentatiuũ de conſulo. & inde conſultus qui interrogatus reſpondet. & iutiſconſnltus qui interrogatus de iure reſpõdet. conſultatio itaq; eſt de tebus agendis delibetatio. quia igitur id nõ uenit in conſultationẽ de quo inſipiens aut fatuus:ſed id tantum de quo homo ſane mentis cõſultaret rationabiliter dubitatũ eſt:utrum de oĩbus fit conſulratio. & illud aduerbiũ Forſam uidetur cõplectiue teneri. aduertendũ eſt hic ꝙ hec littera ab aliis aliter intelligitur ſunt enĩ qui dicũt ꝙ hec ſit preſacte queſtionis generalis ſolutio. alii uero dicũt ꝙ ſit dicte queſtionis expoſitio. mihi quidẽ uidetur ꝙ ſit dubitãdi ratio. nec tamẽ ad propoſitum multũ differt ꝙ ſic aut aliter dicatur. De eternia. hic ꝑſequitur oſtendẽs de quibus ſit conſiliũ. & primo facit hoc diſtinguẽdo res ſm̃ cauſas. ſecũdo diſtiguẽdo eas ſm̃ attes ibi Circa manifeſtas. terrio diſtinguẽdo eas ſm̃ ipſarum rerũ cõditiones ibi Conſultatio autẽ. circa primũ tria facit. primo oſtẽdit de quibus nõ ſit conſiliũ. ſecundo cõcludit de quibus ſit ibi Atilla. tertio oſtendit id ſequi ex ꝓmiſſis ibi Sunt aũt. circa primũ ponit quinq; de quibus non eſt conſiliũ. ſecundũ ponit ibi Sed nec. tertiũ ibi Nec de his. quartũ ibi Nec de his. quĩtũ ibi Sed nec. conſtructio ſimul & ſentẽtia iſtorũ quinq; eſt ſatis plana. particulas uero obſcuriotes exponamus. De eternis. ideſt perpetuis. Intelligit eĩ per eterna perpetua que ſine motu conſiſtunt:uel quantum ad diffinitionẽ ut mathematica:uel quantum ad eſſe. ut ſint intelligentie & mundus qui licet ſecundũ pattes moueatur:tamẽ ſecundũ ſe immobilis ꝑmanet. nec enim localiter mouetur nec altetatõne nec alia ſpecie motus. nullo igitur modo mundus quãtum ad eſſe & ſubſtantiam ſecundũ ſe totus mouebitur. de mundo igitur aliiſq; rebus eternis eſt inquiſitio ſcientifica ut patet ex octauo phiſicorum:nõ tamẽ de eis eſſe poterit inquiſitio conſultatiua ut hic dicitur. De diametro. ſcilicet q̃drati. diametet enim & latus quadrati ſunt incõmenſurabilia. nõ eſt enim ipſorum aliqua cõmunis menſura. de diametro igitur & latete eſt queſtio ſcientifica quia ideſt qua cauſa ſint incõmenſutabilia:nõ tamẽ de eis eſſe poterit inquiſitio uł queſtio conſultatiua. talis enim inquiſitio ſolum in his rebus locum habet que a nobis agi debẽt Eodemq; modo intelligatur de uniuerſis que hic ponit philoſophus. in cunctis enim his locum habet queſtio ſiue inquiſitio ſcientifica in qua de rerum ueritate queritur. in eis tamen queſtio atq; inquiſitio deliberatiua nec eſt nec eſſe poterit. Conuerſione. ideſt motu quo ſimul ſidera uertuntur. & omnium quidem prefatorum cauſa uidetur neceſſitas. que eſt cauſa eorum que nunquam defficiunt. Alias. ideſt aliquando. ſicitates quidem que fiunt tempore ſtatis & imbres tempote hiemis licet plurimum uno modo contingant:aliquando tamen ſe habent aliter. & iſtorum cauſa uidetut eſſe natura que ſicut patet ex ſexto methapbice eſt cauſa eotum que ſemper aut plurimũ eodem modo fiunt. de ſicitatibus quidẽ & imbribus nõ eſt directe conſultatio tanq̃ nos illa agere debeamus. poterit tñ piitus aſtrologus de his q̃tere ut ex horũ cognitiõe ea q̃ ad uitã noſtrã pertinẽt melius prouidcamus. Nec de his q̃ accidũt a fotruna. qualia ſunt ea que raro contingunt. ut teſauri inuẽtio & huiuſmodi. eſt quidẽ fortuna cauſa per accidens in his que fiunt pteter intentionẽ. Humanis oĩbus. i. que ab hoĩbus fiũt

nõ habet. Forſam dicendũ eſt id in conſultationẽ uenire nõ de quo inſipiens aut fatuus: ſed de quo ſane mentis aliqs cõſultatet. De eternis aũt nemo conſultat:ueluti de mũdo uł de dyametro uel de latere quia incõmenſurabilia ſũt. Sed neq; de his que in motu & ſemper eodẽ modo exiſtũt ſiue neceſſitate ſiue natura ſiue propter aliam cauſã Veluti de ortu aut cõuerſione ſiderũ. Neq; de his que alias aliter accidunt:ueluti de ſiccitatibus & imbrib9. Nec de his que ſunt a fortuna ueluti de theſauri inuentione. Sed neq; de humanis omnibus. Nam queadmodum ſcytharorum. r.p. optime gubernetur nemo lacedemoni9 conſultat.

Hec enim.reddit causã oĩm preditorũ.illud itaq̃ pronomẽ hee uniuersa quinq̃ demonstrat que diximus.consultatio nanq̃ cum ad operationẽ ordinetur: esse debet de his que a nobis fieri possunt.cum itaq̃ nullum predictorũ a nobis fieri queat: nec de eis erit consultatio.intelligendũ est hic ꝙ de his que ad alios pertinent poterit quis recte consultare si modo aliquo ad eum attinent.in quantũ scilicet inde resultat ei aliquod bonum utile uel honestũ.hoc modo uidentur consultare regum & aliorũ dominorũ consiliarii.& iuristarum causidici. At illa.hic quasi concludens ex premissis:ostendit de quibus sit consilium.dicit nulla predictorum ut diximus:sed illa solũ ueniunt in consultationẽ que agi possunt:& a nobis quidem agi.nõ sufficit enĩ ꝙ agi queant·sed cum hoc etiam opportet ꝙ a nobis agi possint.ratio huius est quia consilium ordĩatur ad operationẽ.

Hee eĩ per nos agi nõ possũt. At illa ueniunt ĩ cõsultationẽ que agi possũt & a nobis q.dẽ. Sũt aũt & alia huiusmodi. Causa uidetur esse natura et necessitas & fortuna & mẽs:& omne qđ per hoĩem. Hoĩes uero de his cõsultãt que sibi agibilia sũt. Circa manifestas & sufficientes disciplinas non est consultatio ut puta de litteris nemo ambigit quemadmodum scribi debent.Sed quot a nobis fiunt

consultatio enĩ per hoc differt ab inquisitione scientifica:ꝙ illa ad operationem hec magis ad ueritatis cognitionẽ ordinatur quod si uis concipere quid proprie consilium dicat:hoc menti cõmendabis. Sunt autem. hic ostẽdit hoc sequi ex premissis dicens ꝙ aũt sequatur patet quia illa que a nobis agi possũt sũt alia.i.distincta & diuersa ab his de quibus est dictũ nõ eẽ cõsultationẽ. uel dic ꝙ illa de quibus nõ est cõsultatio alia sũt ab his que a nobis agi queunt .illa itaq̃ dictio aũt nõ copulatiue sed causatiue ponitur. & consequenter phs tangit causas eorum que fiunt dicens huiusmodi idest notũ que fiunt causa uidetur esse quadruplex.s. natura que est causa eorum que plurimũ eodẽ modo fiunt.& necessitas que est causa eorum que semp eodem modo fiũt. & fortuna que ut diximus est causa per accidens intellectiua in his que fiunt preter intentionẽ & sub fortuna casus intelligitur.est etiam altera causa mẽs & oĩe aliud quod est causa eius quod fit per hominẽ.sicut uoluntas & sensus & alia huiusmodi principia. homines uero de his consultant que sibi agibilia sunt. ex quo patet consiliũ de his esse solum que fiunt per causã ultimã.s.mentem uoluntatẽ sensum & huiusmodi. illa eĩ que fiũt per necessitatẽ naturã & fortunã hominibus nequaquã sunt agibilia. & hoc est quod phs hic concludere intendebat.propter hoc eĩm rerũ causas distinguebat ut inde cõcluderet de quibus eẽt cõsiliũ. Circa manifestas.hic ostẽdit de quibus sit cõsultatio distinguẽdo res q̃ fiũt sm̃ artes opatiuas.& circa hoc duo facit. primo nanq̃ oñdit in quibus disciplinis cõsultatio locu hẽat & ĩ quibus nõ:dicẽs cõsultatio nõ est circa disciplinas sufficiẽtes:cuiusmodi sũt ille ĩ quibus effectus nõ ex euentu aut fortuna dependet:sed omnino ex arte. ut puta de litteris formãdis nullus habens artem consultat.cuius causa est quia nemo habens artem ambigat: idest ambigit quẽgdmodum scribi debent.consultatio uero solum habet locum in his q̃ dubia sũt. sed ea tm̃ in consultationẽ cadunt quot.i.quecunq̃ per nos fiũt.i.per nos determinantur quẽadmodũ fieri debeant.Nec semper.hic secũdo oñdit hoc nõ esse eodẽ modo in oĩbus disciplinis:sed in quibusdã magis in quibusdã minus consultatio repit.& prĩo oñdit hanc differentiã inter artes opatiuas adinuicem:dicens nec ea scilicet q̃ per nos fiũt sunt huiusmodi idest talia ut in deliberationẽ cadant eodẽ modo semper.i.omĩa.que enĩ magis dubia sunt:minus certa reperiuntur.at p hoc magis in consultationem cadunt.ueluti illa que pertinẽt ad medicinã & rẽ pecuniariã hoc est artem numulatiam que ut patet ex primo politice est ars adquirendi pecuniam & oĩe id qđ pecunia mẽsuratur. circa has inq̃m artes & etiam circa gubernatiuam nauis consultatio locum habet magis quam circa ginasticam idest exercitatiuam. & tanto quidem circa hanc minus cadit consultatio quam circa illas:quanto illa scilicet medecina & res pecuniaria & gubernatia est minus manifesta q̃m ginastica.ĩ oĩbus quidẽ prefatis multa contingũt que in arte scripta nõ sũt & ea cõsilio tegere oppottet: minus tamen in exer-

citatiua q̄m in illis hoc fieri uidemus. ex dictis phi in precedēti & in hoc loco satis aperte notarur ea que arte fiūt nō fieri per nos: sed ea tantū que prudētie relinquunt. Magis uero. hic ostēdit prefactā differentiā. s. q̄ nō eodē modo cadat circa oīa consultatio. & hoc facir comparando artes operatiuas ad disciplinas speculatiuas: dicens magis uero cadir consultatio circa artes. s. operatiuas quā circa disciplinas: scilicet speculatiuas. nam ī his scilicet artibus magis dubitamus. & ut mihi quidem uidetur hec comparatio est abusiua. sicut si dicamus nix est albior coruo. est eīm sensus nix est alba & coruus nō est albus. ubi nāq̄ in positiuo extrema nō participant: comparatio ꝓpria esse nequit. sic igitur est in presenti. ut sit sensus: in artibus cadir consultatio in disciplinis uero nō. circa speculabilia eīm consultatio nō cadit. cū illa nō ex nobis: sed ex

Nec semp eodem modo ea sūt huiusmodi ut in deliberatione cadant. Veluti illa que ad medicinā & ad rem peccuniariā pertinent. Et circa gubernatōnem magisq̄ circa gynnasticā quanto illa minus est manifesta. Magis uero circa artes q̄ circa disciplinas cōsultatio cadit. Nam in his magis dubitamus. Consultatio aūt uersatur in his que frequentius accidunt & incerta quēadmodū euadāt & indeterminata sunt. Sumimus & alios ad consiliū cum de rebus maioribus deliberate uolum⁹: nō satis nobis ip̄is ad discernendum confisi.

Ec sane de finib⁹ cōsultam⁹: sed de his que sūt ad finē Medicus aūt nunq̄ consultat an sanū faciat. nec orator an psuadeat neq̄ gubernator rei. pu. an bene instituat ciuitatem. neq̄ aliorum quisquam de fine deliberat.

necessitate aut natura fiār. tum quia scientifica inquisitio longe est ab ea inquisitione que cōsultatio dicitur. & qui dicunt q̄ in speculatiuis disciplinis cadit cōsultatio nō quidē quātum ad ea de quibus sunt: sed quantum ad usum. s. quomodo aut quo ordine sit in eis procedendum. ut mihi uidetur nō loquūtur ad ꝓpositū. q̄m hic aristoteles disciplinas cōparauerat proor in res de quibus sūt magis in quibusdam quā in aliis consultatio cadit. ex his itaq̄ in effectu est eadem conclusio q̄ prius. s. de quibus sit consiliū siue consultatio

Consultatio aūt. hic ostendit de quibus sit consiliū considerādo cōditiones rerum ip̄arum. & circa hoc duas ponit rerū conditiones. secūda ibi Sumimus. dicir primo consultatio aūt uersatur in his rebus que frequētius accidūt: intellige sic ut cōsultamus aut consiliamur. eum hoc tamen quēadmodum euadant: idest contingant aut sequantur sunt incerta & indeterminata. itaq̄ ea de quibus est consilium nō sunt omnino incerta sicut fortuita. nec omnino certa: sicut sunt illa que ex necessitare aut natura fiunt; sed inter hec medium modum habere uidentur. Sumimus. tangit aliam conditionem dicēs. sed cum de rebus maioribus: idest magnis deliberate uolumus. alios sumimus ad consilium. hoc inquam facimus: non satis nobis ip̄is ad discernendum confisi idest confidentes. ex quo patet q̄ licet consilium cadat in cuncta que per nos fieri dicuntur: presertim tamen cadit in magna. & ex his sicut prius sequitur cōclusio principalis huius capitull que erat scire de quibus esset cōsultatio. hanc igitur conclusionem sicut ex dictis pater trifariam demonstrauimus. scilicet comparando ea que fiunt ad causas ad artes atq̄ ad rerum modos. pro quorum intellectu ut diximus precipuum est considerare consultationem fore inquisitionem. non quidem ut sciamus: sed ut aliquid agamus.

Ec sane de finibus. īcipit capl'. vi. ī quo agit de modo & ordīe cōsiliādi. circa qd' tria facit. primo oñdit qd in cōsilio tanq̄ prīcipiū supponat. secūdo oñdit cōsilii effectū. tertio eius terminū. ſa ibi Et si ī aliqd'. tertia ibi Videt hō. circa primū duo facit. prīo oñdit qd supponat. ſo de q̄bus cōsultatie inq̄rat ibi Sed posiro fine. cōsiderādū est hic q̄ sicut superius dicebamus cōsultatio ē quedā pratica inq̄sitio. sicut igit ī specl'atia inq̄sitiōe prīcipia tanq̄ p se nota supponūt cōclusiones uero q̄rūt: sic etiā in opabilibus. ī cōsultatiōe quidē fines tanq̄m prīcipia supponunt ea uero q̄ ordināntur in finem cōsultatione inquirimus. & ex his patet quid in hac prima parte dicat.

Sed posito fine. in qua ostendit que sint illa q̄ cōsultatione querimus. & facit duo. primo hoc. secūdo id manifestat per simile ibi Qui eīm consultat. circa primū tria tāgit. secundū ibi Et si per multa. tertiū ibi Si ueto. & patet quid in sententia dicat. cuius rei exēplū satis familiare habemus circa medicos qui primo sanitatē deinde res q̄ sanitatē faciāt cōsiderāt. Ad primā. nō quidē in consideratione sed in operatione intellige. causam. nō finalē: sed effectiuā intelligendū est. sequitur illa ps. Qui eī consultat. in qua ostēdit qd' dixerat per similitudinē inquisitionis speciolatiue. & patet quid dicat. Quasi. intellige sit diagrāma idest resolutio geometrica ubi diuisibilia resoluūtur in indiuisibilia. s. numerus in unitates. & secundū positionē antiquorū corpora in superficies. & superficies in lineas. linee uero in puncta q̄ omnino indiuisibilia dicūtur. alii dicūt ꝙ per diagrāma phs intelligat geometricā demōstrationē in qua resoluūtur cōtraditioēs in principia penitus irrosulubilia. Resolutione. idest inquisitione. s. intellectiua. Generatione. idest. operatione. quod eīm ultimo īueimus id primo operamur. ex hac littera tria notātur. primo ꝙ consultatio sit perquisitio q̄dam: nō tamē oīs inquisitio consultatio dicitur. ea nāq; solū perquisitio consultatio dicitur que circa nobis agēda uersat̄. secundo notatur idē esse primū & ultimū diuersorū respectu. quod etiam plerunq; uerum habet in speculabilibus. rerum eīm naturalium nobis primo occurrūt effectus postea uero principia & causas eorum querimus. tertio ex his notatur analeticā inde dici quia ibi posteriorum in priora resolutio traditur. Et si in aliquod. ostendit effectū cōsilii. & primo facit hoc. secundo manifestat quod dixerat ibi Queruntur uero. prime partis sententia: effectus consilii est aut negocium dimittere aut eius prosecutioni intēdere. quod aristoteles satis apperte declarat. Nam que & cetera. exclusio uidetur obiectionis. posset eīm aliquis dicere ꝙ aliqua sint nobis possibilia que tamē non per nos: sed per amicos ea possumus. cuius causam reddit dicēs quia principium. scilicet. mouendi amicos aut eorum que propter nos amici nostri faciunt in nobis: hoc est in potestate aut uoluntate nostra est. ex uolūtate quidē nostra talia fiunt que per amicos fieri dicūtur. Querūtur uero. hic manifestat qd' dixerat. s. que sint illa inquisita q̄ q̄ndoq; īueniūtur possibilia & quādoq; nō. & patet qd dicat. Videt̄ hō. hic oñdit qd sit terminus siue status inqsitiōis cōsultatiē. & hoc qdē facit f̄m tria. prīo ex pte ipius

Sed posito fine queādmodū ad illū perueniatur cōsiderant. Et si per multa fieri constat posset peri qd' illud illorū facilime & optime fiat perquirūt. Si uero per unū queādmodum per illud fiat & id rursus per qd' donec perueniat ad primā causā qd' in inuētione ultimum ē. Qui eī cōsultat uidetur querere ac resoluere predicto modo quasi dyograma. Sed uidetur nō oīs perquisitio esse consultatio. Ceu cum mathematici aliquid perquirūt. Verum oīs cōsultatio perquisitio est. Et quod ultimū in resolutione id primū in generatione. Et si in aliquod incidūt: quod impossibile uideatur illud omittūt. Veluti si peccuniis opꝰ sit: quas habere nō possint. Sin aūt uidetur possibile tūc facere aggrediūtur. Possibilia intelligēda sūt que nos possumus. Nam que per amicos fiunt: per nos quodāmodo fiunt: quia principiū in nobis est. Querūtur uero quādoq; instrumēta quādoq; opus illorū eodē modo in reliquis quādoq; per quod quādoq; quomodo aut quo mediāte. Videt̄ homo ut diximus principiū esse agendi. Consilium uero de his esse que consultanti agibilia sunt. Actꝰ uero aliorū gratia. Mō cadunt: igitur in consiliū fines: sed ea que sūt ad finē. Nec certe singulares res: ueluti si panis est hoc & si digestū est ut opportet. Nā ad sēsū id attinet. Qd' si sēper cōsulitur: in infinitū erit progressus.

opetantis. ſecũdo ex parte finis ibi Actus uero. [illegible] ex patte ſingulatium inſtru-mentorũ ibi Nec cette. quid aũt in ptima patte & ſecũda dicat pianũ eſt. in tertia ue ro parte dicit nec cette ſingulates res cadũt in cõſiliũ. ueluti an hoc. ſ. res aliqua que ſenſu eſt panis. & an eſt digeſtũ. i. coctum ut opportet. talia inquã nõ cadunt in conſi lium. nam id taie nõ ad intellectũ nec ad conſilium: ſed ad ſenſum attinet. conſilium eĩm ſicut iam patebit eſt de futuris· huiuſmodi uero ſingularia que ſenſu petcipiun-tur ſunt preſentia. talia itaꝗ in conſilium nõ cadunt. & ſi quis dicat ꝙ ſempet conſu litur: ita ꝙ ſecundũ tria prefacta nõ ſit ſtatus in conſultando: ſi ita inquã dicatut: in i finitũ erit proceſſus in conſultãdo. quod nõ eſt dicendũ. infinitũ eĩm ſub tatiõe non cadit. conſiliũ uero eſt inquiſitio ratiocinatiua. ſicut igitut in demonſtrationibus ſi de monſtratio in infinitũ procedat: nihil demonſtrati contingit ſic etiã eſt in cõſultãdo ſiquidẽ ſempet conſulitut: conſultare nõ eſt poſſibile.

Onſultabile & eligibile idẽ ſunt. Niſi ꝙ eligibile rem iam pridẽ detetmĩatã ſignificat. Qđ' eĩ in deliberãdo ceteris pre-tulim⁹ id eligibile dr̃. Deſinit eĩ tũc demũ u nuſqſq; quetere quẽadmodũ aget: cũ in ſeipm̃ reducit principiũ & ipius i antecedẽs. Hoc eĩ eſt qđ' eligitur. Patet hoc ex uetuſtis inſti-tutis q̃ Homerus ſecut⁹ eſt. Reges enĩ que ele gerãt: denũciabãt io populũ. Cũ ergo ſit e-ligibile cõſultabile affectabile eorumq; in no bis ſunt electio utiq; erit cõſulta: affectatio eo rum que in nobis ſunt. Ex conſultatione eĩm: iudicantes affectamus ſecundum conſilium.

Onſultabile & elegibile. capitulũ ſeptimũ in quo agit de conſultatione per cõparationem ad electionẽ. in quo tria facit. primo quod intendit pre-mittit. ſecũdo illud manifeſtat. tertio concludit diffinitionem electionis. ſecũda ibi Quod eĩ. tettia ibi Cũ ergo. citca primũ ꝓponit cõuenientiã conſultabi lis & elegibilis· hoc primo. ſecũ do eorũ exprimit differẽtiam. hoc dicit. cõueniũt quidẽ quãtũ ad obiectũ. idẽ eĩm eſt conſulta bile & elegibile: differũt tamen in ordine. elegibile eĩm ſignifi cat rem iam cõſultatione deter minatã pridẽ. i. prius. itaq; illđ' idem quod prius conſultatione determinatut poſtea eligitur. Quod eĩ. manifeſtat ꝓpoſitũ. & primo per rationẽ ſũptam ex his que dicta ſunt. aduertendũ ꝙ in cõſul tando pluta occurrunt quorũ unum ceteris aliis prefertut. & id quod aliis prefertur elegibile dicitur. hoc eſt eligendũ. id eĩm quod ex iuditio rationis aliis prefertur poſ tea a uoluntate eligitut. & hoc pħs hic primo dicit. eſt etiam conſiderandũ ꝙ inquiſi tio conſultatiua procedit quouſq; peruenitut in id quod pet ſeipm̃ agi queat ab hoĩe & interdum occurtunt diuerſa a quibus indiffetenter actio incoheri queat: quorum unum ad aliud ſe habet ut principium & antecedens. a quo cõuenientius actio incipi tut. & hoc tale principium dicitut nõ quidem intentionis ſed operationis. quãdo au tem in id tale peruenimus: deſinit conſultatiua inquiſitio. & hoc philoſophus hic di cere uidetur. In ſeipm̃. ideſt in tale quod pet ſeipm̃ agi queat. Et in antecedẽs ipius. uidetur illa coniunctio & non copulatiue ſed diiunctiue teneri. ut ſit ſenſus teddu-cit principium in ſeipm̃ uel in antecedẽs ipius. nam hoc ſcilicet principium uel eius antecedẽs eſt quod eligitut. Patet hoc. manifeſtat idem pet exemplum eius tei que in uetuſtis fiebat inſtitutis: apud priſcos enĩ ut homerus poeta grecus ait: regum erat conſultare atq; ab eis conſulta in populum denunciare. cuius erat conſulta per teges aut eligere aut tepudiare. unde patet ꝙ prius ſit conſultabile quam elegibile. hoc di-cit. Elegerant. ideſt conſultauerant. aut eĩm illud uerbum elegerant improprie poni tut aut noſtri aut greci codices in hac patte ſunt inemẽdati. Cum ergo. ex premiſ ſis oſtendit quid ſit electio. dicens cum ergo elegibile ſit conſultabile affectabile i-deſt quod affetatut exiſtens de numero eorum que ſunt in noſtra poteſtate quia inq̃m eſt: ſequitur pet locum a coniugatis ꝙ electio ſit conſulta affectatio exiſtens de nume ro eorũ q̃ in nr̃a exiſtũt poteſtate. nos eĩ iudicãtes ex cõſultatiõe aliqđ eẽ ad finẽ utile id tale affetamus ſm̃ cõſiliũ hoc ẽ ex cõſilii determĩatiõe. hoc dicit. patet ex his ꝙ ele ctio aut erit actus intellectus ſimul & uolũtatis aut uolũtatis tãtũ ipiuſq; intellectus

actum ſupponẽs.dicũt eim aliqui ꝙ electio eſſentialiter eſt tantum actus uolũtatis.& actus quidẽ intellectus ut dicũt nõ eſt pars electiõis ſed qd ad electionẽ diſponẽs.erit itaq̃ ſecundũ iſtos cõſultatio electiõis diſpoſitia.& hec opĩo colorẽ hẽt ex dictis phi ĩ hoc loco.alii uero dicũt electionẽ eſſe cõſtitutã ex actu uolũtatis ſimul & intellectus. cũ utriuſq̃ actus in eius cadat diffinitionẽ.tum quia cõſultatio q̃ actus eſt intellectus electiõis differẽtia ponitur ſupra ĩ caplõ quarto.q̃ aũt harũ opinionũ ſit uerior uidetur ipẽ idẽ phs dubitare.cũ in libro ſexto cõcludẽs diffinitionẽ electiõis diiũctiue dicat quapꝑter aut intellectus apperitiuus eſt electio aut apperitus intellectiuus. De electione igitur.epilogat dicẽs .de electione igitur hatenus dictũ eſt.ſ. quãtũ ad eius quiditatẽ ſeu diffinitionẽ.dictũ eſt etiã circa q̃ exiſtat:qm̃ circa illa q̃ in noſtra exiſtũt poteſtate.dictum quoq̃ eſt ꝙ nõ circa finẽ:ſed circa illa uerſet̃ q̃ ſũt ad finem.& hoc modo epilogus tres habet partes uniuerſa fere cõprehendẽs q̃ dicta ſũt de electione.poſſet etiã epilogus itelligi ꝙ habetet ſolũ duas partes:epilogãtes ſolum obiecta & ordinẽ electiõis.& tunc illud & circa q̃:id qđ preceſſit exponit: ut ſit ſenſus dictum eſt hatenus de electione.ſ. & circa q̃ exiſtat qm̃ circa illa que in noſtra ſunt poteſtate.& etiã eſt dictũ ꝙ circa illa uerſatur q̃ ſũt ad finem. poſſet etiã dici & forte melius ꝙ epilogus ſolũ unã contineat partẽ. ita ut illud & circa q̃ exponat id quod preceſſit.& id qđ ſequitur ipm̃ aperiat qđ ſecundo loco ponebaẽ.ut ſit ſenſus dictus hatenus de electione.ſ.& circa q̃ exiſtat:qm̃ eſt dictũ ꝙ circa illa uerſaẽ q̃ ſũt ad finẽ.nõ tamẽ multũ differt ꝙ ſic aut aliter dicatur.

De electione igitur hactenus dictum ſit:& circa que exiſtat. Et ꝙ circa illa uerſatur: que ſunt ad finem.

T ꝙ uolũtas eſt eius qui eſt finis. Sed uidetur aliis quidẽ boni eſſe:aliis opinati boni. Atq̃ ex eo fit ut qui boni eſſe dicũt negẽt ea nos uelle que nõ recte cupim⁹ nihil eni uolumus niſi bonũ.Eſſet aũt malum ſi ita cõtingeret. Sed qui opinatũ bonum dicũt nõ natura ſed cuiq̃ uidetur bonũ appellãt Videẽ autẽ aliud aliis & ſic cõtraria extiterũt.

T ꝙ uolũtas.capitulũ octauũ de uolũtate. in quo tria agit. primo proponit qđ eſt manifeſtum ſimul & ambiguũ de uoluntate. proponẽs circa hoc diuerſas oppiniones.ſecundo proſequitur de his oppinionibus ibi Atq̃ ex eo.tertio oſtendit ueritatem huius dubitacionis ibi Quod ſi iſta.dicit primo & dictum eſt ꝙ uoluntas eſt eius boni qui eſt finis.& hoc ex ante dictis ſatis eſt manifeſtum. ſed aliis quidem hominibus uidetur uoluntatem eſſe boni ſecundum ueritatem aliis uero uidetur ꝙ ſit boni nõ ſecundum ueritatem:ſed oppinati boni.intelligenda ſunt hic duo. primo ꝙ illud nomẽ relatiuum qui refertur nõ ad uocem ſed ad rem. illud enim bonum quod refert ſecundum rem finis eſt.ſecundo notandum ꝙ illud nomen uoluntas ſicut ſupra dicebatur equiuoce ſumitur.ſcilicet pro apperitu rationi obedienti & pro eius actu qui dirigitur ad finem.& hoc modo de uoluntate hic a philoſopho conſideratur. Itaq̃ uoluntas de qua hic agimus eſt finis uolitio.at per hoc ab electione diſtinguitur que eſt uolitio eorum que ſunt ad finem.licet hec uocabulorum ſcriptura nõ ubiq̃ a philoſopho ſeruatur.ſi tamen ſemel intelligat quid proprie dicant:facile eſt ſcire q̃n do improprie teneantur quod etiam ad cetera uocabulorum genera ſe extendit. Atq̃ ex eo.prefactas proſequitur opiniones.& improbat primam. ſecundo ſecũdam ibi Sed qui opinatum.dicit primo atq̃ ex eo ſcilicet prius dicto fit ideſt ſequitur ut illi q̃ id quod uolumus bonum eſſe dicunt:negent ea nos uele que nõ recte cupimus.quod eĩm ſequatur patet quia ſecundum eos qui dicunt uoluntatem eſſe tantum boni nihil poſſumus uele niſi bonum.eſſet autem malum id quod uolumus ſi contingeret iſta:ſcilicet nos uele quando non recte uolumus.opportet itaq̃ ſecundum iſtos concedere nos nihil uele quando non recte uolumus.& ſic dicendo nulla uicia erunt uolũtaria.quod magnum quippe eſt inconueniens. Sed qui.ſecundam improbat opinionem.dicens ſed qui dicunt id quod uolumus eſſe tantũmodo bonũ opinatũ:appellãt bonũ:nõ quidẽ id qđ ex natura ſua ſit bonũ: ſed ut cuiq̃ uidetur. uidetur autẽ aliud

Quod si ita nō placet: dicendū est simpliciter & secundū ueritatē: id esse uolendū quod bonū sit. Verū singuli qd' bonū apparet & sequūtur. Ex quo fit ut studioso quidē uiro uerū sit bonū prauo aūt ut cōtingit. Qd' i corporib⁹ quoq; accidit. Nā sanis quidē salubria sūt: eaq; reuera sūt salubria. Egrotis aūt alia eodēq; modo amara & dulcia & grauia & cetera huiusmodi. Studiosus eni uir singula recte iudicat & i uno quoq; uerū discernit. Cui⁹q; ei habitus ꝓpria quedā sūt bona & iocūda At forte i dinoscēda ueritate studios⁹: uir plimū ancedit: quasi regula & mēsura illorū existēs. Multitudinē uero ut uidet' uoluptas decipit q̄ licet bonū nō sit tū apparet Sequūt' ergo uoluptatē tāq̄ bonū: dolorē uo tāq̄ malū fugiūt.

Vm itaq; finis sit: id qd' uolum⁹ consultatio uero atq; electio eorū sit q̄ sūt ad finē sequitur ut act⁹ secūdū electionē sint & uolūtarii. Opetatioēs aūt uirtutū: circa ista uersantur. Sūt uero in nostra potestate uir

alíis. quod eni uni uidetur bonū sepe contingit ut alteri malū uideatur. & sic dicēdo cōtraria si/terūt. i. stare potuerūt. itaq; idē erit bonū simul & malū: qd' est impossibile

Quod si ista, hic ponit solutionē prefate dubitatiōis. & prio facit hoc. secūdo solutionē manifestat ibi Ex quo fit sñia. sed quia predicta sūt incōueniētia. dicēdū ē id eē uolēdū simplr & absolute qd' simplr & absolute est bonū. & id esse uolēdū cuiq; qd' sibi bonū apparet. hoc dicit. aduertendū ꝙ sicut iam patebit ꝙ id qd' cuiq; uidetur non est simpliciter bonū: sed bonū secūdū quid. s. bonū huic. Ex quo fit. manifestat prefatā solutionē. & primo quid ex ea sequatur secūdo id sequi probat. ibi Studiosus. dicit primo sequitur ex prefata solutione id quod uere est bonū esse bonū uiro uirtuoso. prauo aūt īdifferēter qd'cūq; uoluptariū. hoc dicit prio. & id patet manifeste in corporibus. sanis quidē salubria suntq̄ re uera salubria sūt. egrotis autē alia. eodēq; modo dulcia & amara. calida & grauia & cetera huiusmodi. hoc dicit. Studiosus eni. hic ostēdit sequelā prefate cōsequētie. & primo quātū ad studiosū. secūdo quātū ad inordinatā hominū multitudinē. dicēs ratio prefate consequētie est quia uir studiosus in singlis rebus q̄ agi debeat recte iudicat eoꝙ cuiuiq; habitus sūt bona ppria ac iocunda. itaq; mali habitus mala dicūtur: boni uero bona. ex quo fit ut uir sapiēs in ueritate dinoscēda alios plurimū antecellat: quasi existens regula illorū q̄ sūt agēda. hoc dicit ibi Multitudinē uero. reddit causā prefate cōseqntie q̄ntū ad inordiatā prauorū multitudinē dicēs causa autē cur prauo sint bona nō ea q̄ re uera sūt bona: sed ut cōtingit ē hec qa prauorū multitudo sequit' uoluptatē siue sit bona siue mala. dolorē aūt indifferēter fugit tāq̄ malū. itelligēda sūt hic duo. prio ꝙ prauorū populus a pho ea causa multitudo dr: qa studiosi pauci praui uero multi iueniūtur. secūdo notādū ꝙ eē regulā aut mēsurā interdū prouenit ex naturali dispositiōe tantū. aliqñ uero ex arte simul & natura. de primo patet in corpore eucraton. de secundo in agibilibus. in uocibus quoq; grāmaticis delegendis. atq; in melodiis capiēdis repudiandisq;. quod iam in prohemiis meminimus. & hec maxime nota. quoniam in his nō parua latet secreta profunditas.

ū itaq; finis. hic īcipit tractatus secūdus. i prefacta applicat' ad uirtutes & uicia. error quoq; quorūdā eiusq; radices excludūtur. & cōtinebit hic tractatus capl'a tria. quorū primū duas hēt ptes. i pria oñdit uirtutes & uicia eē i nr̄a potestate. i scd'a errorē excludit ibi Dicere aūt. i pria pte tria facit. qm̄ prio oñdit uirtutes eē i nr̄a potestate. secūdo uicia ibi Et uicia. tertio utriusq; simul rōnē colegit. ibi ꝙ si ē. dicit prio cū uolūtas cōsultatio & electio sint uolūtaria uirtutes aūt uersetur circa ista: cū ita sit quā sit uirtutes itaq; i nr̄a erūt potestate atq; uolūtate. hoc dicit. conseq̄ntia ꝑ id uidet' tenere ꝙ illa i nobis eē dicūtur quorū cause i nr̄a sūt potestate. uirtutes quidē ex opibus uolūtariis i nobis causātur sicut patet ex libro secūdo. tria sūt hic notāda. prio ꝙ maior illius rōnis a pho nō ponit' i forma: sed i uirtute tātū. secūdo notādū ꝙ illa di

cuntur esse in nobis ac in nostra potestate q̃ uolũtaria sũt. tertio nota ꝙ illa cõsiderãtio uero nõ aduersarie: sed illatiue ponit. s. pro igitur aut pro itaq̃. Et uicia. probat uicia esse in nostra potestate. & habet hec ratio fulcimentũ ex cõclusiõe prefate rõnis. dicit ergo etiã uicia in nostra sũt potestate. hoc sic probet nã ea in nostra sũt potestate in quibus in nobis ẽ agere uł nõ agere. igitur si ĩ nobis ẽ agere aliquid qđ sit honestũ: in nobis etiã erit id tale nõ agere qđ profecto erit turpe. & si ĩ nobis sit nõ agere aliquid qđ sit honestum: in nobis quoq̃ erit agere turpe. qa nõ agere honestũ turpe est. erũt igit uicia ĩ nostra potestate. huius rõnis phs ponit ĩ principio cõclusionẽ. postea maiorẽ deinde minorẽ. nec tñ resumit ĩ fine cõclusionẽ. ꝙ si est. colligit utrorsiq̃ cõmunẽ rõnẽ. dicẽs sed quia in nobis ẽ turpia & honesta agere: similiter & nõ agere: & sicut patet ex dictis ĩ libro secũdo ĩ hoc cõsistit nos eẽ bonos aut malos: quia inquã ita est: in nobis erit probos aut improbos esse. qđ hic pricipaliter cõcludere intendebamus. Dicere aũt. hic excludit quorundã errorẽ circa predicta. & prio rõne. secũdo p signa quedã ibi Id attestari. dicit prio dicere ꝙ nemo inuitus sit felix est uerũ. sed dicere ꝙ nemo uolẽs sit prauus est falsũ. probatur qa uel predicta nõ erũt uera. s. ꝙ uolũtas consiliũ & electio sũt uolũtaria aut si illa uera sũt: oĩs prauitas erit uolũtariũ. cõsequẽtia tenet per hoc: ꝙ illud uolũtariũ dicit cuius causa uolũtaria ẽ. uoluntas aũt cõsultatio & electioq̃ quidẽ sũt uolũtaria uirtutũ & uiciorũ cause dicũtur. hoc dicit. Id attestari uidetur. hic manifestat ppositũ per signa. & prio in his q̃ manifeste sunt uoluntaria. secũdo in mixtis ibi Verũ per ignorãtiã. dicit primo legũlatores malos deterrẽt penis: bonos uero premiis inuitãt. ergo in nobis erit prauos atq̃ bonos esse. cõsequẽtia tenet quia alias legũlatorũ opus esset frustra. uniuersa quidem hec phs satis declarat. notãda sũt hic aliqua. primo ꝙ hoc genus argumẽtationis ideo signũ dicitur qa nõ necessario cõcludit. secũdo notãdũ ꝙ p legũ latores phs principes simul & iuriscõsultos intelligit. utrorũque enĩ est eadẽ intẽtio. s. uicia extirpare uirtutesq̃ inserere. tertio notatur ex littera ꝙ ignorantia cuius homo ipe sit causa nõ excusat a pena. unde sequitur ꝙ nec etiã a culpa. & hoc tam ex ista quam ex sequẽti littera notatur. Verũ per ignorãtiã. hic manifestat idẽ per ea q̃ uidẽtur habere aliquid de inuolũtario p ignorãtiã. & dicit ꝙ uicia cõmissa per ignorãtiã puniũtur. siue talia ignorẽtur p hoc ꝙ hõ agit aliq̃ ex qbus sequit ignorantia eorũ q̃ agit: sicut patet in ebrietate: siue talis ignorãtia sit ex negligentia. unde sequitur ꝙ huiusmodi uicia

tures. Et uicia. Nam in quibꝰ utrũ agamꝰ uel nõ agamus in nobis est in nostra sũt potestate. Quare si agere honestũ existens in nobis est. Certe & non agere turpe: existens in nobis est. Et si nõ agere honestum existens in nobis ẽ. certe & agere turpe existẽs ĩ nobis ẽ. Qđ si est ĩ nobis honesta & turpia agere: similiter & non agere. Hoc aũt erat bonos & malos esse in nobis erit probos & improbos esse. Dicere aũt ꝙ nemo uolẽs prauꝰ sit nec iuitꝰ felix Alterũ falso alterũ uero simile uidetur porro nemo iuitus felix ẽ Prauitas aũt uolũtaria res ẽ. uel recedendũ est ab his q̃ premissimꝰ & dicẽdũ hoĩem nõ esse pricipiũ neq̃ gñonẽ rerũ quẽadmodũ filiorũ. Quod si illa cõstat nec ĩ aliud principiũ q̃ in nos ipos referre possumꝰ quorũ principiũ ĩ nobis ẽ: illa ĩ nobis erũt & uolũtaria. Id attestari uidetur singulorũ opio: & legũlatores q aduersus delinquẽtes penas cõstituũt. Si modo nõ ui coacti nec p ignorãtiã cuius ipi causa nõ fuerit deliquerũt. illis uero q bene agũt pmia cõstituerũt q̃si alios iuitãtes: alios deterrẽtes. At ꝙ ad ea q̃ neq̃ ĩ nobis sunt neq̃ uolũtaria nullꝰ hortatur. Nẽpe frustra hortaretur quis ut nõ caleret & nõ frigeret: uel non exutiret aut aliqd tale Quãuis ei hortatꝰ nihilominus illa pateret. Verum per ignorantiam commissa puniũtur. Si ipe cõmittẽs causa

sint ĩ nostra potestate.qm̃ alias nõ punirẽtur.eũcta hec satis plane ponit philosophus Sed hic aliqua sũt notãda.primo ꝙ hec sicut precedẽs est argumẽtationis signũ.sicut enĩ prima sic etiã nec ista cõcludit necessario.secundo nota ꝙ homo potetit ignorare bifariã.uno modo directe.s.per hoc ꝙ agit aliquid ex quo sequitur ignorãtia eorũ q̃ postea agit.sicut patet in ebrio.alio modo dicitur quis ignorare indirecte: ut cũ ignorat ex negligẽtia adiscẽdi.tertio notatur ex littera ꝙ hoies scire debeãt uniuersa que in legibus continẽtur dũ tñ nõ sint difficilia que apud iuristas iuris subtilitates dicuntur.excipiuntur tamen pueri & femine & etiam secũdum romanorum iura milites. & loquitur philosophus de legibus principis aut ciuitatis cui subiicitur.quatro nota ꝙ sicut non oĩs eadem facere tenentur: sic etiam nec scire.sicut enĩ officia sic etiam hominũ opera distinguntur.

ignorãtie uideatur fuisse Ceu aduersos ebrios duplici pena constituta.Principiũ enĩ in ipis est:cũ in eorũ potestate fuerit ne ebrii fierent quod causa est eorum ignorantie.Puniuntur & ignorantes aliquid ex his que legibus continẽtur que utiq; scire oportet:nec difficilia sũt Eodẽ modo in aliis qui per negligẽtiã ignorã tur:quasi in ipis sit ne ignorent poterãt enim diligentiam adhibere.

Ed forsã talis est quis ut diligẽs eẽ nequeat.At uero hi sibi ipis dissolute uiuendo causa sunt:ut iniusti & improbi fiãt in maleficiis & flagiciis degẽtes.Nã quales sunt actus cuiusq;:talis tandẽ & ipe euadit ꝙ in oĩbus studiis exercitationibꝰ cõspicit.Ignorare igitur ꝙ ex actibus habitus fiunt:nimium hebetis est.Absurdum etiam dicere iniuriantem nolle esse iniustũ : neq; flagitia patrantem flagitiosum.Quod si quis nõ ignorans agit ea ex quibus erit iniustus:uoluntarie erit iniustus.

Ed forsã talis est quis.capitulũ secũdũ ĩ quo excluditur radis prefacti erroris quãtũ ad interiorẽ dispositionem.circa qđ tria facit.prĩo oñdit ꝙ animi habitus sint uolũtarii q̃ntũ ad eorũ generationẽ. secũdo ꝙ postq̃ sũt geniti nõ subiciant omninonostre uolũtati ibi Nec tamẽ si uelit. tertio p uicia corporis ostẽdit ꝙ animi uicia sint uolũtaria ibi Nec solum animi. in prima parte sic procedit.primo ponit id qđ aduersarii possent dicere. & loquit interrogatiue dicẽs.sed forsitã dicerẽt aduersarii ꝙ aliquis talis.i.taliter dispositus est ut nequeat esse diligens! quasi dicat hoc dici nõ potest ut iam patebit ex ratione sequente ibi At uero.probat illud nõ posse dici.& primo ponit argumentationis propositionem.secundo eius rationem ibi Nam quales.tertio confirmationem & hoc bifariam.primo a simili ibi Quod in omnibus studiis.secunbo per comparationẽ actus ad habitum ibi Absurdum est.in illa uero parte Ignorare igitur.uidetur aut cõcludere aut antipophorizando tacitam obiectionem excludere.atq; ex his plana ẽ sententia.notanda sunt hic duo.primo differentia inter maleficia & flagicia.dicuntur q̃dem maleficia iniurie siue facinora que sunt ad alterum:flagicia uero crapule ac libidines & uniuersa uicia que se solum & nõ alterum inquinant.secundo notandum ꝙ sicut iam meminimus nos dixisse actus uiciosos uolumus nõ quidem directe:sed indirecte.appetitus nãq; directe tendit in uoluptatem aut ĩ utilitatẽ:in uicia uero eis annexa oblique.uult enim potius in huiusmodi uicia incidere:quã tali utilitate aut uoluptate carere.ex quo quedam alia intelliguntur.primo ꝙ nulla uicia sint secundum se uolita.cum enim appetitus malum uele non possit : erunt profecto non pro se:sed pro aliis uolita.secundo intelligitur uniuersa uicia partim esse inuoluntaria. nemo enim in ea que mala sunt integra uoluntate ferri poterit. bene itaq; dicebat socrates mali faciunt quidem quodlibet : non tamen quod uolunt. sicut enim ait uolunt quidem bonum quod minime faciunt. concludamus igitur pro aristotelis intellectu in hac parte ꝙ uicia hoc est uiciosi habitus sunt uoluntaria ac uolita in actibus qui eorum causa dicuntur.actus uero uiciosi appetuntur ratione alicuius uoluptatis aut u-

tilitatis que aut precedit aut sequitur. sed de his satis. Nec tamē. ostēdit ꝙ habitus postq̄ sūt geniti nō subiciātur nostre uoluntati omnino. & procedit sic: prīo ponit cō clusionē. secūdo rōnē q̄m sumit a simili i uiciis corporis ibi Nō eni egrotās. tertio similitudinē applicat ad propositū ibi Sic in iusto & flagicioso. quarto cōcludit ibi Ex quo fit ut uolens. his poteris per te ip̄m rationē fabricare. Nec solum animi. hic p uicia corporis ostēdit animi uicia fore uolūtaria. & primo ponit rationē suā secūdo cōcludit intentū ibi Id si ita est. ratio sua stat in hoc pletaq; uicia corporis sūt uoluntaria atq; in nostra potestate: igitur & uicia animi erunt uoluntaria atq; in nostra potestate. cōsequētia tenet a simili. aūs patet per hoc ꝙ ea solum uicia increpātur que uolūtaria & in nostra potestate esse dicuntur. corporis autem non pauca uicia sunt increpāda. qd̄ phs satis p exēpla hic demonstrat. nec plus hic addimus.

Vod siquis dixerit. capl'm tertiū in quo aliā excludit prefacti erroris radicem que se tenet ex parte uirtutis conoscitiue. & cōtinet istud capl' q̄ttuor ptes. in prīa radicē eiusq; exclusionē pponit. secūdo ponit respōsionē q̄m aduersarius dicere posset ibi Sin aūt. tertio p̄factā respōsionē excludit Nec igitur quarto ponit supradictorū epilogū ibi De uirtutibus ergo. dicit prīo: sed si aliqs dixerit oīs hoīes affectare id qd̄ apparet bonum: sed ip̄ius appatētie nō eē dominos: sed qualisquisq; ē hoc est s̄m eā qualitatē qua quisq; disponitur talē finē illi uideri: si ita inquā dixerit: nos ad hoc dicimus ꝙ siqs sui habitus modo aliquo ip̄e causa est sibi: & apparentie certe erit ipse idem sibi quodāmodo causa. hoc dicit. ex hac littera philosophi a contrario sensu notatur ꝙ si quis nō a se: sed a natura male disponatur: & ex ea dispositione male de rebus iudicet male quoq; operetur: certe erit omnino sine culpa qd̄ bene nota. ex hoc secundo notatur ꝙ magis & minus grauia peccata dicuntur secundū ꝙ magis aut minus homines ex natura sunt dispositi ut bona atq; mala intelligāt. qd̄ deus ip̄e solus oīno poterit conoscere. Sin aūt. hic ponit respōsionē q̄m aduersarius forte diceret ad id qd̄ phs dicebat. posset ei aliqs dicere ꝙ aparētie ip̄ius finis hō nō est causa sed nāa siue nāalis dispositio. ille itaq; erit nāa bene dispositus cui bonus appatet finis. hoc dicit. intelligēda sūt hic duo. prīo ꝙ rōne illius coniūctiōis sin

Nec tamē si uelit iniustus cessabit ab iniusticia: ac iustus fiet. Nō enim egrotās sanus fit Et si ita cōtingat ut sponte egrotaret per incōtinētiā atq; lasciuiā preceptis medicoꝶ aduersatus: tūc ergo licebat illi nō egrotare: sed nūc nō amplius licet quēadmodū. Nec emissū lapidē quis retinere potest. Fuit tamē in illo capere ip̄m atq; emittere. Principiū enī in ip̄o ē Sic iniusto & flagicioso licebat ab initio talis nō esse. Ex quo fit ut uolēs delinquat Sed postq̄ talis factus ē nō licet postea sibi talis nō eē.

Nec solū animi uicia uolūtaria sunt: sed interdū etiā corporis. que cette carpimus & increpamus. Nam qui natura difformes sūt eos nemo reprehendit. sed eos qui per negligētiā atq; incutiā tales sunt. Idem facimus circa imbecillitatem & turpitudinem & cecitatē. Nemo increpat cecum natura aut egritudine aut uulnere: sed magis misereturꝙ si ꝓpter ebrietatē aut huiusmodi causam cecus fiat: oīs increpant. Vicia igitur corporis q̄ in nr̄a sūt potestate culpātur q̄ nō sunt nō culpātur. Id si ita est in aliis quoq; uicia que culpātur: in nostra sūt potestate ꝙ si quis dixerit oīs affectate id quod apparet bonū sed ip̄ius apparētie dominos nō esse sed qualisquisq; est talē illi finē uideri. Siquis sui habit9 quodāmodo causa sibi ip̄e est: & apparētie certe erit idē ip̄e quodāmodo sibi causa. Sin aūt nullus sibi ip̄i causa ē male agēdi: sed ꝓpter ignorātiā finis hoc agit putās sibi optimū esse ita facere. Affectatio autē finis nō in nostra ē potestate: sed ita natura

tota hec phi littera procedit suspẽsiue usq; ad illã partẽ hec igitur. secũdo notandũ ꝙ sicut patet ex primo polithice duplex est generositas. s. naturalis & legalis. naturalis quidẽ que ex natura legalis uero que ex lege procedit. hic uero phs non de legali: sed de naturali intelligit. Hec igitur. excludit prefactã responsionẽ. & primo cõclusio nẽ ꝑponit interrogãdo dicẽs: nos igitur ad prefacta respõdẽdo dicimus: ꝙ si hec uera sunt cur magis uirtus q̃m uiciũ erit uoluntariũ: quasi dicat nulla certe erit causa q̃re magis de uirtute quam de uicio cõcedatur. Vtriq; enĩ: probat conclusionẽ & ꝓcedit phs ex eo qđ aduersarii cõcedebãt. suppo nit quidẽ phs aduersarios cõce- dere uirtutes esse uolũtarias atq; in potestate nostra. ex hoc ita q; supposito ꝓbat phs uicia quoq; esse uoluntaria. aut enĩ uirtutes sũt uoluntarie ꝓpter id ꝙ finẽ nõ natura: sed uolũtarie uolumus aut hoc erit propterea ꝙ ea tantũ sũt uolũtaria que ad finem ordinãtur. quocũq; autem istorũ modorũ dicatur: phs probat ꝙ uicia pari ratione sint uolũtaria. primo probat primum deinde secundũ ibi Siue igitur tertio cõcludit ibi Si itaq;. & qa littera est aliquo modo difficilis eius cõtexturã adiungemus. dicit ergo primo nõ uidetur causa aliq̃ cur uirtus sit magis uoluntariũ quã uiciũ. cuius ratio est qa utriq; scilicet bono & malo homini finis erit cognitus atq; uolitus. hec itaq; una similitudo: qa finis eodem modo se hẽt ad bonum & malũ hominẽ quantũ ad cognitionẽ & uolitionem. Vel utrumq;. ponit aliam similitudinẽ dicens uel idest etiam utrumq; idest quocũq; modo finis tandetur uidetur idest cognoscitur ita: idest similiter: iacet idest supponitur: scilicet tanq̃m principiũ. a bono quidẽ & malo homine: reliqua uero scilicet illa que sunt ad finem sunt referentes ad hec scilicet fines: utrũq; agunt idest quocũq; modo agant. itaq; siue bene siue male agant: singula que agunt ad finem referunt. patet ergo ꝙ nec quãtũ ad apparentiam & uolitionem finis nec quãtum ad suppositionẽ & modum agendi differant bonus & malus. Siue igitur. ostendit eos nõ differre quantũ ad ea que sũt ad finem. & dicit: siue igitur cuiq; homini finis qualiscũq; idest quicunq; ille sit: non apparet scilicet bonus natura idest naturaliter sed est alius preter hoc: idest apparet alio modo quam hoc scilicet naturali: siue finis ip̃e naturalis est hoc est naturaliter apparet bonus: sed quia in aliis agendis scilicet que sunt ad finem studiosus uoluntarie agit: uirtus uoluntaria est: quocũq; itaq; modo dicatur: nihilominus idest nõ minus quam uirtutes uicia erunt uoluntaria. cõsequẽtiã probat dicẽs nã ut illa. s. uirtuosa bono: sic ista. s. uicia existũt malo per se ip̃m: hoc est a seip̃o & nõ ab alio agũtur. si i fine nõ sit uerũ dicere ꝙ finis existat per eum: sed in rebus agẽdis scilicet que ordinãtur ad finẽ: erit hoc uerũ scilicet ꝙ per ip̃m existant. Si itaq;. concludit dicẽs: itaq; si ut uidetur scilicet quibusdam uel dic ut uidetur idest ut est manifestum uirtutes uoluntarie sũt propter id quia nostrotum habituũ nos ip̃i quodãmodo causa sumus: ut patet ex dictis in capitulo precedente & quales ip̃i sumus talem finem ponimus hoc est supponimus: quia itaq; inquam est: & uicia certe uolũtaria erunt. nam sicut ex dictis patet similis est ratio in utrisq;. hoc dicit. notanda sunt hic aliqua. primo ꝙ hec ratio

genitos nos esse oportet: ut tanq̃ intuitũ ad discernendũ optima & expetendũ uerũ bonũ habeamus. Atq; ille generosus est cui hoc a natura existit. Rem enĩ optimã atq; pulcherrimã quã nec ab aliquo accipere neq; discere potest qualis a natura est instituta talẽ habebit. Atq; ita natũ esse ea demũ perfecta & uera est generositas. Hec igitur si uera sunt quid magis uirtus q̃ uiciũ erit uoluntarium. Vtriq; enĩ eodẽ modo & bono & malo finis natura erit.

Velut cũq; tandẽ uidetur ita iacet. Reliqua uero ad hec referẽtes ut cũq; agũt. Siue igitur finis nõ natura cuiq; q̃liscũq; apparet. Sed preter hec aliqs ẽ siue finis quidẽ ip̃e naturalis ẽ Sed quia in aliis agendis studiosus uolũtarie agit: uirtus uolũtaria est & nihilominus & uicia erũt uolũtaria. Nã ut illa bono: sic ista malo per se ip̃m existunt si non in fine: at in rebꝰ agẽdis. Si itaq; ut dicitᷣ uirtutes uolũtarie

aristotelica nō est necessaria: cum nō ex necessariis: sed ex cōcessis procedat. supponit enī phs sicut diximus aduersarios cōcedere uirtutē esse uolūtariā. itē notatur ꝙ libertas hoīs nō peccādi nō cōsistit in hoc ꝙ possit agere cōtra determinationē intellectus sicut aliqui dicūt: sed ſm phm in hoc solo cōsistit libertas hoīs: ꝙ potuit ea cognoscere q̄ ignorādo peccat. ꝙ hec sit intētio phi patet per id qđ dixit supra in excludēdo radicē prefacti erroris: dicēs si quis sui habitus ipē sibi causa eit: & apparētie certe erit idem ipē quodāmodo sibi causa hec ille. ubi phs satis expresse duo simul ignuit: quorū unum est hoiem per hoc peccare ꝙ sue ignorātie ē causa. itaq₃ phs nec hic neq₃ alibi dicit neq₃ ignuit hoīem ꝓpter id peccare ꝙ agat: nec agere posset cōtra intellectus determinationē: sed propter hoc tantū homo peccare dicitur ꝙ idē ipē est causa sue ignorantie. qđ bene nota. hoc tamen si memorie occurrisset: melius illic q̄m hic fuisset notatū. secundo notatur prudentia phi circa finis desideriū. est quidē nō parua questio utrū finis desideriū sit naturale aut uolūtariū. hoc enī pho forte nō satis cognitū sub dubio relinquit. itaq₃ hic & ubiq₃ optime a pho praticatur illud ciceronis documentū in libro officiorū dicētis ad prudentiam pertinere nō multū immorari circa res obscuras easq₃ nō necessarias. tertio notaꝛ hic ſm aliquos ꝙ uoluntariū bifariam sumitur. uno modo proprie. & sic id solū uoluntariū dicitur ꝗ quod uoluntas directe ferꝛ. alio modo dicitur cōmuniter. & sic oīe ꝓpter qđ homo culpaꝛ uolūtariū dicitꝛ. itaq₃ hoc modo ut dicūt uoluntariū nihil aliud est q̄m imputabile. ut sit uolūtariū omē qđ homini imputatur. & in hac qdē significatiōe negligētia dicitꝛ uolūtariū. sed hoc quidē notabile nec nocet nec tm̄ multū ꝓdest. De uirtutibus ergo. hec ē ultīa huius capl'i ꝑsi q̄ poit epilogū. & prio oñdit qd iā dictū sit de uirtutibus. scđo qd de eis dicēdū restet ibi Resumētes igiꝛ. sed qd rā ibi q̄m hic dixerit ꝑ teipm̄ uidere poteris.

Ediocritatē eē fortitudinē. tractatus tertius de fortitudine cōtinet q̄ttuor capitula quorū primū de materia fortitudis. & cōtinet ꝑtes qnq₃. prio resumit qđ ē manifestū ex dictis de materia fortitudis. secūdo oñdit circa quorū timores nō sit fortitudo ibi Sed uideꝛ. tertio oñdit circa quorū malorū timorē fortitudo uersēꝛ ibi In quibus igiꝛ. q̄rto oñdit circa qđ genus mortis sit ibi Sed nec. qnto quo ordīe sse hēat circa uniuersa mortis genera. ibi ꝓprie igiꝛ. i pria ꝑte tāgit q̄ttuor. prio generalē diffinitionē fortitudis q̄m dicit esse manifestā ex dictis i secūdo libro. secūdo tāgit i genere timoris obiecta. ibi metuimus. tertio diffōnē timoris. ibi itaq₃. q̄rto ex diffōne timoris cōcludit eius generalia obiecta. eaq₃ manifestās ꝑ exēpla. ibi metuimus ergo. & ex his ut puto quisq₃ ꝑ seipm̄ uidere poterit qd phs in ea pria parte dixerit. Sed nō uideꝛ. oñdit circa quorū timores nō sit fortitudo. & prio oñdit ꝙ nō sit circa timorē ifamie

sunt quia habitū nrōꝝ nos ipi quodāmodo causa sumus & quales sumus ipi talē ponimꝰ finē: & uicia certe uoluntaria erunt. Nā similes i utrisq₃ rō est. De uirtutibꝰ ergo nobis cōiter dictū ē: & genere ꝙ mediocritates quedā & ꝙ hītꝰ ex quibꝰ fiūt eadē quoq₃ opanꝛ & ꝙ uolūtarii sūt & i nobis atq₃ ita ut recta dictat rō. Sed habitꝰ quidē nō ita ut actꝰ uolūtarii sūt. quia actuū nrōꝝ ab ipo initio usq₃ ad finē dñi sumꝰ & singula nouiꝰ. Habitū uero ab initio cognoscimꝰ ac singl'a nouimꝰ q̄ post addimꝰ ceu i aduersa ualitudīe ignoramꝰ. Sed ideo uolūtarii dn̄t hītꝰ ꝙ in nobis erat hoc ul' illo modo uti. Resumētes igiꝛ de singl'is dicamus uirtutibꝰ: & q̄lis queq₃ sit & circa quid & quo modo. Ex quo etiā illud apparebit quot uirtutes sūt. At prio de fortitudīe dicere ordiamur.

Ediocritatē uero esse fortitudinē: i metuēdo & audēdo dictū est priꝰ. Metuimus aūt illa q̄ terribilia sūt: & ut simpl'r dicamus sūt mala. Itaq₃ metū diffiniūt expectationē mali. Metuimꝰ ergo oīa mala: ceu infamiā egestatē morbos inimicitias, mortē. Sed nō uidetur circa hec oīa fortitudo uersari. Nam

secundo ꝙ nō sit circa timorē paupertatis.ibi Nec pauptas.tertio ꝙ nec sit circa quosque eūꝙ personales timores.ibi Nec etiā.quid aūt in his dicat planū est. In quibus igitur.ostendit que sint illa circa quorū timores sit fortitudo. & procedit interrogatiue primo dicēs:in quibus igitur terroribus fortis dicitur:quasi dicat ex predictis reliqt dubiū in quibus terroribus fortis dicatur.& cōsequēter iterū īterrogādo dicit an in maximis:quasi dicat planū est ꝙ in maximis.cuius rōnem subdit qa nullus hominū est periculorū tollerantior q̄m fortis.hoc aūt cōfirmat;quia mors cui fortis se spōte subicit est oīum periculorum terribilissimū. qđ iterū bifariā confirmat primo quia ē finis & terminus oīm huius uite bonorū.itē quia mortalibus.i.mortuis nihil boni nec mali uidetur esse relitū.hoc dicit.notandū ꝙ dictū phi in hac parte bifariam intelligi poterit.uno modo ꝙ intelligatur mortuis nihil esse relitū de his que in hac uita sentimus.& sic exponūt qui phm eū apostolo parificare uolūt.aliter & forte melius dicit: ꝙ phs loqtur ex puro lumine naturali.& solo quidē nature lumīe nemo satis potest cognoscere ꝙ homini post mortem sint relita bona aut mala quoniam alias nō esset fidei articulus.cum omnis articulus ex fide:nō autem ex lumine nature sit nobis cognitus.

sunt quedā q̄ metuere sit honestū & nō metuere turpe:ueluti infamiā qui timet human9 & uerecūdus:qui nō timet impudēs est.dicit̄ tñ a quibusdā fortis p silitudinē qđ simle aliqd hre uideat̄.Nā & ipe fortis ipauid9 ē Nec pauptas forsā metuēda ē nec morb9 ne illa ut sumatim dicā q̄ nec ab iprobitate nec a nobis pueniūt.Nec tñ q ista nō metuit fortis est.Sed uocam9 & hunc fortē p similitudinē.Quidā enī in bellicis piculis meticulosi liberales sūt & ad erogādas pecunias satis habent audacie. Nec etiā qui pro filiorum & uxoris pudicicia metuit aut inuidiā:aliquid tale timidus ē nec certe,fortis si uirgis cedēdus nō terretur. In quib9 igitur terrorib9 fortis dr:an i maximis Nullus ei periculoꝝ tollerantior Terribilissimum uero oīum mors hec enim finis nec qcq̄ preterea bonum uel malum mortalib9 uidetur esse. Sed nec circa oīe gen9 mortis fortitudo uidet̄. Ceu i mari aut i morbis i quib9 igitur an in pulcherrimis.Talia uero sunt in bello in pulcherrimo sane & maximo piclo. Testātur honores a ciuitatib9 & regib9 cōstituti. Proprie igitur fortis dicit̄ q ad hones

Sed nec circa. ostendit circa qđ genus mortis sit fortitudo. & dicit sed nec circa omne genus mortis uidetur esse fortitudo. ceu circa illam mortem que est in mari aut in morbis nō uidetur esse fortitudo. in quibus ergo mortibus erit fortitudo:quasi dicat dubium esset alicui.an in pulcherrimis:quasi dicat planum est uolenti aduertere ꝙ fortitudo consistit in pulcherrimis mortibus.talia uero scilicet pulcherrima sunt in bello.bello dic existente sane in periculo pulcherrimo ac maximo. cuius rei testimonium dant honores a ciuitatibus & regibus constituti in bello pugnantibus pro republica.notanda sunt hic aliqua.primo ꝙ ea mors a philosopho pulcra dicitur que propter uirtutem succipitur.ea igitur mors erit pulcherrima q̄m pro uirtute optima patimur.talis autem est ea uirtus que aut reipublice bonum procurat aut ab ea malum propulsar.hoc uero licet in aliis contingere possit: tamē in bello frequentius accidit.secundo notandum ꝙ ciuitatum alique non recognoscunt superiores.& tales sunt que pro se pugnantibus honores constituunt.alie uero regibus subiciuntur.& in his non ipe:sed reges talia constituunt.tertio notandum ꝙ in bello maximum simul & optimum eminet periculum.maximum quidem : quia ibi homo cito ac subito morit̄. optimū aūt est:quia pro bono optīo.s.ciuili id sustinemus.fortitudo igit̄ cū eē debeat circa maxīa atꝙ optīa picula;erit quidē circa belica atꝙ subitanea picula. Proprie igit̄. hic oñdit quo ordie se hēat fortitudo circa oīa genera mortis. & primo quomodo se hēat i timēdo mortē.secūdo quomodo i audēdo siue inuadēdo.ibi

Et simul. circa primũ duo facit. primo oñdit circa quã mortẽ ꝓprie sit fortitudo. secũdo quomodo se habeat circa alias mortes. ibi qn etiã. qd aũt in prĩa parte & secũda dixerit per te uidere poteris. ĩ ultĩa uero pte dicit & simul cũ eo ꝙ fortis se hẽt ĩterrite ad honestã mortẽ & ad ea q̃ illã repẽte afferãt: simul inquã cũ hoc fortes audẽt idest agrediuntur illa in quibus opus est fortitudine aut pulcrũ mori: quorũ. s. fortitudinis & pulcri neutrũ existit ĩ genere mortis huiusmodi. s. que ẽ in morbis aut ĩ mari. duo sũt hic notãda. primo ꝙ illa coniũctio aut nõ diiũctiue sed copulatiue ponit̃. secundo notandũ ꝙ agredi & substinere terribilia ꝓpter rem publicã defendendã est opus iustitie ciuilis impatiue: fortitudinis uero elicitiue.

Ec sane terribilia. caplm secundũ de actu siue opatione fortitudĩs & suorũ oppositorũ. & facit duo. primo oñdit quis sit actus fortitudinis. secũdo eã cõpatat ad sibi similia. ibi Et feroces. circa primũ tria facit. prĩo assignat rõnẽ diuersificãdi actũ circa materiã supra inquisitã. secũdo oñdit quomodo diuersificat̃ talis actus circa predictã materiã. ibi Fortis uir. tertio oñdit quis sit actus fortitudinis per cõpatationẽ ad uicia opposita. ibi Qui igitur que. inquit primo aliqua sũt terribilia que humanas excedũt uires. terribilia quoqꝫ & ausibilia nõ eadem oĩbus dicuntur. hoc dicit. duo hic notãtur. prĩo ꝙ nullus erit ita fortis quin aliqua sint ei terrebilia. secũdo notatur ꝙ nõ eadem erit oĩbus fortitudo. quod etiam ĩ ceteris uirtutibus locum habet sicut libro septimo declarabitur. Fortis uir. ostendit quomodo fortitudo diuersimode se habeat circa materiã prefatã. dicit ergo quia fortis uir nõ est omnino ĩpauidus: sed ĩpauidus ut hõ quia ita inquã est: timebit prefacta terribilia ut oportet atqꝫ tollerabit ea ut recta ditat rõ. & hoc nõ gratia utilitatis aut inanis glorie: sed decoris hoc ẽ honesti gratia. hoc ẽ enĩ finis cuiusqꝫ uirtutis. cõtingit aũt metuere prefacta terrebilia magis & minus q̃m oportet. delinquit̃ itaqꝫ qñ uel ita metuimus ut nõ opportet uel nõ ita ut opportet. quorũ primũ ad deffectũ. secũdũ ad excessũ ptinet. delinquit̃ quoqꝫ si tũc timemus quãdo nõ opportet. simlr̃ de ceteris circũstãtiis dici poterit. eodẽqꝫ modo se hẽt in audendo. hoc dicit. notandũ ac bene mẽti cõmẽdandũ est quod hic phs ponit de fine fortitudinis. sicut enĩ potẽtie uisiue secundũ qd̃ huiusmodi finis ẽ nõ quidẽ intelligere: sed uidere: sic igit̃ & fortitudĩs finis nõ est aliud q̃m eius actus prout est quid decorũ. quod etiam in ceteris uirtutibus locũ hẽt. quis aũt esse debeat fortitudinis finis ceterarũqꝫ uirtutum determinatur nõ ab eis: sed a prudẽtia: que sicut dicitur libro sexto nõ quidem rei unius: sed totius uite est regulatiua. finis itaqꝫ prudentie est nõ quidẽ aliqua una uirtus appetitus: sed hominis felicitas: que ĩ intellectu ut demõstrabitur libro decimo consistit. hoc etiam nota. Qui igitur. ostendit quis sit actus fortitudinis per cõparationem ad uicia. & prĩo determinat actũ fortitudinis secũdo actus exttemorũ. ibi Excedentiũ uero. in prima parte tãgit̃ & modũ agẽdi simul & finẽ. est ita modus agendi metuere & sustinere terrebilia cũctis circũstãtiis seruatis. finis uero eius est decore agere. cum enim talis sit finis actionis qualis & ip̃e habitus est & habitus quĩ

tã mortẽ & ad ea oĩa q̃ repẽte illã afferãt ĩterritus ẽ Ea uero maxĩe ĩ bello cõtingũt. Quin etiam & ĩ mari & ĩ morbis fortis uir interritꝰ ẽ nec ita ut naute Nã illi quidẽ desꝑata salute: tale genꝰ mortis moleste ferũt Hi uero ꝓpter expientiã cõfidũt & simul audẽt in quibꝰ est opus fortitudine aut pulchrũ mori quoꝝ neutrũ in huius mortis genere existit.

Ec sane terribilia oĩbꝰ eodẽ modo sũt. dicimus aliqd terribile supra hoĩem ꝙ cuiqꝫ mẽtẽ hñti t̃ribile ẽ. q̃ uero scd'm hoiem t̃ribilia sũt magnitudĩe differũt. simlr̃ aũt & ausus. Fortis uir ĩpauidꝰ ẽ ut hõ. Quare timebit hec ut oportet & ut dictat rõ tollerabit decoris causa hoc eĩ uirtutis finis ẽ. Metuũt aũt hec magis & minus. Delinq̃t uero qñ aut ita fit ut nõ oportet: aut nõ ita ut oportet: aut nõ qñ oportet: aut aliqd huiꝰmõi eodẽ modo: & in audendo. Qui igit̃ q̃ oportet & cuius

gratia:& qñ & ut cõuenit sustinet ac metuit & audet is fortis est. Vt enĩ dignũ & ut ratio precipit: patit̃ & agit uir fortis. Finis aũt cuiusq; actionis ẽ secũdũ habitũ. forti uero fortitudo decorũ uidetur. talis igitur ẽ finis. Singula ãt ad finem terminãtur. Decoris aũt causa fortis uir subit atq; agit fortitudinis opera. Excedentiũ uero qui in nõ metuendo excedit absq; noĩe est diximus & prius multa eẽ innominata foret aũt hic stupidus quidã & insanus si neq; terremotus neq; fluctus pertimescat ut de celtis dicitur. Qui uero audẽdo excedit ferox est. Videtur aũt ferox iactator quidã & fortitudinis siĩator. Nam qualis fortis circa terribilia est talis uideri uult. Itaq; imitatur illum ĩ quib⁹ põt. Ex quo fit ut pleriq; illoꝝ admixtã hẽant cũ timore audaciã appetẽtes eĩ pic̃la nõ sustinẽt. Qui aũt metuẽdo excedit timid⁹ est. Nãq; nõ oportet: & ut nõ oportet & oĩa huiusmodi hũc sequũtur deficit & ĩ audẽdo sed in molestiis sup excedẽs magis in eo cõspicit̃. Desperãs qdẽ meticl̃osus ẽ. Cũcta eĩ formidat fortis cõtra ꝑpt̃ fiduciã bonã spẽ sẽp hẽt. Circa eadẽ igit̃ uersãtur timid⁹ & ferox & fortis. Sed al̃r atq; al̃r ad illa se hñt Hi qdẽ excedunt ac deficiunt hic uero mediocritatẽ tenet: & ut oportet. Et feroces qdẽ ꝓcliues sũt: & uolẽtes ante p̃icula. Sed quũ p̃icula adsũt nõ sustinẽt. Fortes uero quũ ad rem uenerint feruidi sunt ãte rem uero quieti. Vt igit̃ dixim⁹ fortitudo mediocritas ẽ in metuẽdo & audẽdo de quib⁹ dictũ ẽ: & qa decoꝝ est suscipit & tollerat uel qa turpe nõ. Mortẽ uero appetere ob fugiẽdã pauptatẽ aut amorẽ aut aliud quicq̃ graue: nõ fortis ẽ sed magis timidi. Est eĩ mollicies q̃dã laboriosa fugere & nõ quia decorũ sit mortem subit: sed quia malum deuitat. Fortitudo igitur tale aliquid est.

Icũtur & alie quinq; modis. prĩo ciuil̃ q̃ plutimã cũ illa cõueniẽtiã hẽt. uidet̃ enim ciues pericula subire metu penaꝝ & ꝓpter ĩfamiã & honorẽ. Atq; ea de cã fortissĩo ui-

dem cuiusq; uirtutis est decorq dam talis igirur erit finis actio nis. hoc dicit. ex his nota ꝙ fortitudo secundum ꝙ huiusmodi substinet tertebilia nõ quidem ptopter rem publicam defẽdendam nec etiam propter deũ aut eternã uitam consequendã ut aliqui dicunt: sed ob id solum ꝙ sit pulchrũ ac decorũ. sicut eĩm oculus etiam si non esset alius finis uelet ac optaret uidete tãquam eius ultimum bonum: sic igitur est de fortitudine. ex quidem fortitudo caritatis simul & iustitie instrumentum sicut ipsius intellectus oculus ipse. quod bene nora. Deinde cum dicit. Excedentium uero. determinat actus uiciorum que fortitudini opponũtur. & primo de excessu secundo de deffectu. ibi desperãs quidẽ. tertio epilogat ibi Circa eadẽ. circa primũ tria facit. primo de eo qui excedit in nõ timẽdo. secũdo de illo qui in audẽdo excedit. ibi Qui uero audẽdo excellit. tertio de eo qui excedit in timẽdo. ibi Qui autem quid aũt in omnibus his p̃hs dixerit planum est atq; per te ipm uidere poteris. sequitur illa ps. Et feroces procliues. in qua fortitudinem comparat ad quedã sibi similiã. & primo ostendit differentiam fortis ad ferocem secundo ad eum qui mortem patitur propter aliquas euitandas molestias. ibi Morrem uero appetere. & planum est quid tam ibi quam hic dixerit.

Icuntur & alie quinq;. capitulum tettium de fortitudine non uera. cuius quinq; ponit species. primo ciuilem. secundo militarem. ibi Videtur etiam. rertio eam que est per iram. ibi Iram quoq;. quarto illam que est propter spem. ibi Nec etiã. quinto eã q̃ est p ignorantiã. ibi Fortes uidentur. circa primum duo facit. primo proponit. secũdo id manifestat. ibi tales homerus. quãtũ ad primũ tria simul ꝓponit. primo dicit esse alias quinq; fortitudines.

secũdo ꝓponit ciuilẽ quã plurimã cõuenietiã habere cũ uera fortitudine. ibi primo
terrio duos proponit gradus huius ciuilis fortitudis. ibi uidẽtur eni. quid in pria & ĩ
secũda parte dixerit planũ est. in tertia uero dicit ꝙ ciues plerũq; loquẽdo bifariã ui-
dẽtur subire pericula. uno modo metu penarũ. alio modo ꝓpter infamiã euitandã &
honorẽ consequẽdum. atq; ei de
causa fortissimi hoĩes eẽ uident
in ciuitatibus ubi timidi infa-
mes sũt: fortes uero precio ha-
bentur. hoc dicit. & est bene no
tandũ quod ultimo dixit. Ta
les homerus. ubi quod dixerat
manifestat. & primo illud quod
loco secũdo ꝓposuit. secũdo id
quod prio. ibi in eodẽ. circa pri
mũ duo facit. primo id manifes
tat exẽplo ex his que homerus
scripserat ĩ eo libro quẽ de tro-
iano bello ediderat. secũdo ostẽ
dit hãc talẽ fortitudinẽ eẽ maxi
me similẽ uere fortitudini. ibi si
milis aũt. dicit primo homerus
poeta grecus in poetria sua fa-
cit: idest introducit aliquos ta-
les. s. qui ne infamiã incurrerẽ
& honorẽ consequerentur peri
cula subire. huiusmodi fuere di
omedes grecorũ & hetor troia-
norũ. quod eorũ dictis apparet:
dicebat enĩ hetor seipm titilãs
ad fotriter agendũ: nisi fortiter
pugnauero: polidamas dux gre
corum redarguet me primus. &
deinde ceteri greci. diomedes e
tiam dicebat: opportet me forti
ter pugnare: qm alias hetor lo-
quẽs aliquãdo inter troianos se
forte laudãs & me uituperans:
dicet tideides hoc est tidei fili-
us qui erat ipe idem diomedes:
dicet inquã a me scilicet fuit ui
ctus aut fugatus. hoc dicit. ex
his nota ꝙ ille hetor qui hodie
uulgo fortissimus predicatur se
cundũ philosophũ nec ĩ positio
adhuc fortis dicitur. eodẽq; modo de aliis intellige. Similis autem. ostẽdit hãc forti
tudinẽ que est propter infamiã & honorẽ cõsequẽdũ esse maxime similẽ uere fortitu-
dini. cuius rei similitudo ĩ hoc stat: ꝙ sicut ille q ex uirtute ꝑicula subit pudorẽ fugit
decorũq; sequitur: sic etiã qui ob honorẽ talia subit pericula. hoc dicit. ex his argumẽ
tatiue nota ꝙ fortitudinis finis nõ est honor. in quo milites nostri tẽporis frequẽter
aberrant. In eodem. manifestat aliud mẽbrum fotritudinis ciuilis que fit metu pena-
rum. & huius ponit duos gradus. primus est eorum qui a magistratibus compellũtur
secundus uero est eorum qui coguntur a prefetis exercitus. ibi prefeti quoq;. dicit pri
mo in eodem gradu nõ quidem perfectiois: sed fortitudinis. s. ciuilis debet quis repo
nere eos qui a magistraribus cõpellũtur malũ pugnando a re publica ꝓpulsare. cetera
que in hac & sequenti parte dixerit per te ipm uidere poteris. Videtur etiam. in
qua determinat de fortitudine militari. & prio ondit qualis sit. secũdo eã cõparat ad

dentur esse apud quos timidi infames sũt. for
tes uero in precio hẽntur. Tales homer⁹ fa
cit aliquos ut dyomedẽ & hectorẽ. Polidamas
me prim⁹ redarguet: & Dyomedes Hector eĩ
quãdoq; diceret apud troianos cõcionãs Tit-
des a me. Similis aũt hec maxĩe est illi de q̃
supra dixim⁹ ꝑ uirtutẽ fieri. Ex pudore enĩ &
cupiditate decoris ꝓueĩt qñq; honoris grã &
ob fugiẽdã uitupatonẽ q̃ turpis ẽ. In eodẽ gra
du qs reponat: & eos q a magistratib⁹ cõpellũ
tur. Sed eo deteriores sũt ꝙ nõ pudore sed me-
tu adducti id agũt: nec dedec⁹ fugiũt sed penã
cõpellũtur eĩ ab his q potestatẽ hñt ut apd' ho
merũ hector inqt. Si quẽ ego ꝓcul a pugna, tor
midãtem aspexero: nõ ei sat erit fugere canes.
Prefecti quoq; eos q recedũt a pugna uerberi-
b⁹ cogũt redire & q ꝓ uallo aut fossa collocãt
oẽs enĩ cogũt sed oportet nõ necessitate: sed ꝙ
decorũ sit fortẽ eẽ. Videt' etiã rerũ ꝑicia forti
tudo eẽ q̃dã Quãobrẽ socrates cẽsebat fortitu
dinẽ eẽ sciẽtiã. Tales sũt ĩ bello milites & alii
quidẽ in aliis. Bellũ uero multos terrores ua-
nos habere uidetur. Heq; militibus noti sunt
Itaq; fortes ipsi creduntur: qñ alii qualia illa
sint ignorant. Deinde & hostem offẽdere: & se
ipos tueri ꝓpter periciã maxime possũt & ar-
mis utũtur ad uulnerãdum hostẽ & se tuendũ
aptissimi: ex quo fit ut ipi armati ceu aduers⁹

inermes decertēt & uelut athlete aduersus rudes & inexercitatos Nā & in certaminib⁹ nō fortissimi:sed āplas uires & robusta hñtes corpora pugnatissimi hñentur.Sed milites qdē timidi sūt qñ mai⁹ piculū īminet uelut si pauciores aduersus multos.aut īparati aduers⁹ paratos instructosq; cōgrediant.Primi eī fugā arripiūt urbane uero copie manēt atq; intereūt qđ apud Homeꝝ accidit.Nā is turpe fugere & mors huiusmōi saluti preferēda.Illi uero q̄ si supiores ab initio se periculis obiectarunt. Moxq; intellecta re:fugā arripuerūt:mortem magis q̄ dedecus formidantes.Sed fortis neq; q̄ talis est.Irā quoq; in fortitudinē referūt uidētur enī fortes qui p irā ceu fere bestie in pcussores ferūtur.qm̄ & fortes iracūdi sūt.Impetuosissima quidē res ē ad picula capescenda animi concitatio Vnde Homer⁹ robur animo iniecit & alibi uim:& animū cōcitauit subiitq; per nares impet⁹ : & afferbuit sanguis.Hec oīa significare uidētur animi cōcitationē & ipetū.Fortes igitur ꝓpter dec⁹ faciūt.Ira uero eos adiuuat.Bestie uero ꝓpter dolorē si uulnerate sint aut timeāt.Nam cum in silua uel palude sunt:nequaq̄ inuadunt.Nō est igitur fortitudo si dolore aut ira cōcitati in periculum deferuntur nihil preuidētes eorum que incurrunt.Nam sic asini quoq; fortes essent quū ne uerberibus quidem a pabulo remoueri possūt mechi etiam propter libidinem multa audēt. Non ergo sunt illi fortes dicendi qui per dolorem aut iram pericula adeunt.Proxime autem ad eam que maxime secundum naturam ē accedere uidetur fortitudo que per iram fit si modo electionē rationēq; ante susceperit.Et hoīes sane irascendo quidē dolēt.ulciscēdo uero letātur.Sed q p hec agūt pugnātes qdē sūt ac non fortes. Non enim decore atq; ratione:

ciuilem.ibi Sed milites.In prima parte tria tangit.primo causam huius militaris fortitudinis. secūdo tangit duo ꝓpter que milites fortes esse credātur. ibi Bellum uero. tertio manifestat quod dixerat p exēplū. ibi Ex quo fit ut ipi. quid aūt in his dixerit per hec uidere poteris.ex prima parte nota unū qđ maximo precio dignū puta.& ē ꝙ scientia atq; rerū experientia homines in singulis facit bene fidentes.unde a contrario sēsu nota ignorantiā & inexperientiam homines meticulosos facere.qđ in singulis apte uidemus Sed milites quidē. cōparat militarē ad ciuile simul & uerā fortitudinē.ondit quidē ꝙ militaris lōge magis sit distans a uera fortitodine q̄m ciuilis.at p hoc satis patet qđ nō sit uera fortitudo.qđ ei distat a minus bono magis distabit a magis bono. & ex his uidere poteris qd hic dicat.urbane copie sūt hoīes urbane aut ciuil'r pugnantes. hermeū locus uidet ubi bellū aliqđ cōtigerat.nota hic ꝙ ciuilis nō quecunq;:sed ea sola q̄ est ꝓpter honorē cōsequēdū melior quā militaris dicitur.alia uero q̄ metu penarū fit nō melior sed deterior q̄m militaris uidetur. cū illa in personas turpes hec uero nequaquā cadere possit.deinde. Iram quoq;. ponit tertiā speciē non uere fortitudinis.& primo ponit id in quo ira fortitudini assimiletur & quomodo ira ad forritudinem se habeat.inducit quoq; ad hoc nōnulla exempla homeri. secundo comparat hāc ad ueram fortitudinem.ibi Nō est ergo. & sic patet quid dicat. ex his nota ꝙ fortitudīs ē ad iumētū. qđ stoicis minīe placet. Non est ergo. in qua comparat hanc ad ueram fortitudinem. & primo ostendit ꝙ ira non sit uera fortitudo.secundo quomodo ad eam conueniat & differat.ibi Proxime autē.circa primū duas ponit rationes.ibi secunda Mechi etiam. & quid in oībus his dicat per te satis uidere poteris.ex ultīa parte nota irā eē ꝓpinquā uere fortitudini si electionē rōnēq; accepit.regulari qdē potest ira rōne qđ stoicis nō placet.

Nec etiam. ponit quartū gradū fortitudinis nō uere:q̄ est ꝑpter fidētiā. & prio oñdit
q̄ uel qualis hec sit. secūdo eā cōparat ad uerā ibi In eo tñ. tertio infert quoddā coro=
lariū ibi Quāobrē. & ex his pla
num sit quid tam in prima quā
in secūda quā in tertia parte di
cat. in secunda quidem cōueniē
tiam & differentiam tangit hu=
ius & uere fortitudinis. ex ter=
tia parte notatur in repentinis
periculis maxime experiri uirū
fortem. quia enim nō alio fine
nisi quia sit decorū pericula su=
bire: quod facile cognoscit: talia
agreditur & substinet. nō itaq
expetat cognoscere an sit utile
uel honorabile aut sine pericu=
lo: sed solum sciens esse hones=
tum atq decorum talia subir pe
ricula. Fortes uidētur. ponit
quintum gradum nō uere forti
tudinis. & ostēdit hanc fortitu=
dinem que est propter ignoran
tiam nō multū differre a forti=
tudine prefacta que erat ꝑpter
fidentiā in quo etiam ab ea dif
ferat. & patet qd hic dicat ultrio
ibi dictum est. ponit supradicto
rum conclusionem. Ex dictis in
hoc capitulo plane habes quis
sit uere fortis. non enim est his
qui substinet pericula honoris
gratia: ut ciuiles. nec spe lucri:
ut milites. nec pugniendi gra=
tia: ut iracundi. nec etiam spe
uincendi: ut qui propter fidu=
ciam. nec ignorans tanquam pe
ricula que substinet non cogno
uerit: ut sunt illi qui propter
ignorantiam: non inquam est a
liquis horum uere fortis: sed is
solum qui pericula subit & sub
stinet: quia id agere honestum
ac decorū sit. quod maxime no=
tandum puto.

sed perturbatione animi id agūt. Habēt tñ ali
quid sīle fortib⁹. Nec etiā qui ꝑpť fiduciā sui
audēt fortes itaqȝ sūt. Cōsuetudine eni uincē=
di fiduciā in periclis suscipe. In eo tñ fortib⁹
similes ꝙ utriqȝ pericula cōtēnūt. Veꝵ fortes
ob eas rōes q̄s supra dixim⁹. Isti uero ꝙ supio
res se fore sperāt: nec eis resisti posse Sed ebrii
qđq3 tale aliqd faciūt fidētes ei fiūt quū ebrii
sūt. Quū uero nō sūt ebrii ꝑicula fugiūt. uiri
aūt fortis ē q̄ hoib⁹ terribilia uidētur & sūt:
ea subire. qa decoꝵ sit ita facere & turpe nō fa
cere. Quāobrē fortior esse uideť q subitis ī ꝑ=
uisisqȝ ꝑiculis nō turbať q̄ qui manifestis atqȝ
prouisis habitu ei magis hec agit uel certe mi
nus ex prepatiōe. Nā preuisa quidē rōne & co
gitatiōe subire qspotest repētina uero ut hit⁹
ē ita pferūtur. Fortes uidētur & q ignorāt
nec multū absūt ab his q ꝑpť fiduciā audent:
sed eo deteriores sūt ꝙ nō existimatiōe ut illi.
Sed ignorātia audēt. Itaqȝ illi sustinēt aliqđ. tē
p⁹: hi uero simł atqȝ ītelligūt aliud eē q̄ ipi pu
tabāt aufugiū. Qđ argiuis cōtigit quū lacede
monios īciderīt quos sicinos eē putabāt Dictū
est qui forte sint: & qui fortes esse uideantur.

Vāuis aūt circa terribilia & audēda for
titudo sit: nō tñ pariter ī utroqȝ uersatur
sed magis circa illa q̄ nos terrēt. q ei circa illa
īterrit⁹ ē atqȝ ita ut oportet ī illł se hēt magis ē
fortis: q̄ q circa audēda Tolleratōe eni graui⁹:
āt asparū reꝵ fortes dñr. Itaqȝ graue qdē & as=
perū fortitudo ē: ac merito laudať. difficili⁹ ē
eni dolores perpeti q̄ a uoluptatib⁹ abstinere.

Vāuis autem. capitulū q̄t
tum de ꝑprietatibus for=
titudinis & quomodo se habeat
ad terrebilia & audenda & primo facit hoc secuudo has proprietates excludit a mili=
tari fortitudine ibi Milires nihil. tertio epilogat ibi de fortitudine. in prima parte
tria facit. primo oñdit quomodo se hēt circa terrebilia & audēda. secūdo quomō circa
dolorē ibi Toleratiōe. tertio qūo circa uoluptatē ibi Atamē. qd prio dicat, satis planū
uideť. nota ꝙ ꝑ terribilia ītelligit cū ea substinemus q̄ nobis sūt fortiora. audenda ue
ro ea dicūtur q̄ aut equalia aut minora nobis sūt. Toleratione. in qua planū est qđ di
cit. dicitur quidē fortitudo graue & aspetū per methonomiā. graue eni & asperū dr.
quia graue & asperū substinet. itē nota ꝙ sicut infra dicetur fortitudo ē excellentior
uirtus q̄m tēpāria eo ꝙ difficilius sit dolores ꝑpeti q̄m a uolūtatibus abstinere ut hic

dicit. Atamē. in qua ttia facit. primo ostendit quomodo se habet fortis circa uoluptatē uel iocūditatē. secūdo errorē stoicorū excludit ibi Et quāto. tertio cōcludit unum corolariū ibi Nec sane. & sīia quidem horū est pla. ex ea parte & quāto magis nota. primo ꝙ homo maxime dolet cum scit se priuari eo bono quo scit se esse dignū. secundo si scit tale eē maximū bonū: utrumq̧ aūt cadit ī fortē uirū cum uiriliter pugnādo moritur. secundo nota ꝙ ex his pħs stoicos repercutit qui dicebant in uirtuosū dolorē minime cadere. Milites nihil. proprietates uere fortis excludit a militibus. milites enī ;plerumq̧ loquēdo pericula subeunt non quidē pro bono honesto atq̧ decoro ut uere fortis facit: sed plerumq̧ id milites agunt pro uili mercede. hoc dicit. in quo milites nostri temporis maxime repcutit. eos quoq̧ grauiter increpat qui dicūt neminē teneri suis expensis militare. De fortitudine. ponit epilogum. in quo finitur tractatus de fortitudine. & patet quid dicat.

At tamē finis in fortitudine dulcis esse uidetur. sed a rebus circūstātibus obscurari. qđ & ī ginasticis certaminibꝰ euenīt. Nā pugilibꝰ finis ipe dulcis est cuiꝰ grā corone honoresq̧ existūt. Plagis uero pcuti si modo illi e carne sūt dolorosa sane atq̧ molesta & oīo laboriosa ē res cūq̧ hec multa sint: & illud cuiꝰ grā fiūt puū nihil dulce cōtinere uidet̃. Tale igit̃ qdā accidit circa fortitudinē. Mors & uulnera forti uiro dolorosa sūt eaq̧ nollet. Perfert tñ qm̄ decoꝝ ē illa pferre uł turpe nō pferre. & q̄nto magis oī uirtute pollet q̄ntoq̧ felicior ē: tāto magis illi molesta ē mors. Nā huiusmodi uir maxime dignꝰ ē uita & maximis donis priuat̃ sciēs dolorosa res. At nihilominꝰ fortis & eo fortasse magis q gloriā & decus belli āteponit illis. Nec sane ī oībꝰ uirtutibꝰ cū delectatiōe opari licet nisi q̄tenꝰ finē attingūt. Milites nihil uetat & iā si tales nō sint tñ optimos eē. parati siquidē ad picula uitā ꝓ uili mercede abiiciūt. De fortitudine igitur actenus dixisse sufficiat. Qui uero illa sit nequaq̄ difficile fuerit ex his que dicta sunt recolligere.

Ost hac de tēpantia dicamꝰ. Videt̃ he uirtutes irrōnabiliū eē ptiū. Qđ igit̃ tēpantia circa uoluptates mediocritas ē supra diximꝰ. Minꝰ eī & nequaq̄ sīr circa dolores. In his āt & ītēpantia eē uidet̃. Sed circa q̄s uoluptates sit nūc detmīemꝰ Distīguēde sūt uoluptates animi & corpis seu auiditas animi & auiditas disciplīe utq̧ eī istoꝝ eo gaudet cuiꝰ auidꝰ ē nihil patiēte corpe sed magis ītelectu

Ost hanc. tractatus q̄ttus de temperantia continet ttia capitula. in primo agit de materia temperātie. circa quod duo facit. primo tria simul proponit. scilicet quid ī hoc tractatu intendat. rationem quoq̧ cōtinuationis. & materiā siue obiectū temperātie: & hoc ī genere. secundo inquirit in speciali materiā temperātie ibi Sed circa quas. quid autē in prima parte dicat ex his plane uidere poteris. nota ꝙ aliqui ex ea pte uidenter enī hec uirtutes irrōnabiliū partiū animi aliqui notāt pħm uele tēperantiā & fortitudinem esse subiectiue in appetitu sensitiuo. fortitudinem quidem in irascibili temperantiam uero in concupiscibili. sed isti ut mihi uidetur non sufficienti signo sunt decepti. nam sicut patet ex libro primo non solum sensitiuus appetitus: sed etiam uolūtas irrationalis dicit̃. cū in parte irrōnali cūctas morales uirtutes pħs esse dixerit. de q̄busdā tamen sicut de iustitia esse in uolontate nemo ambigit. Sed circa. ostendit in speciali que sit materia temperātie. & primo ostendit quid nō sit. secūdo cōcludit q̄d sit. ibi circa igit̃. circa primū duo facit. prio ꝓpoit intētū. distinguit quoq̧ uoluptates in uoluptates corporis & animi. secūdo oñdit circa quas ooluptates non sit temperātia ibi

Sed in huiusmodi. quid autē primo dicat satis ē planum. nota tamen ꝙ uoluptates corporis ea de causa dicte sūt: quia fiunt corpore aliquid paciēte: scilicet calefacto aut infrigidato uel aliquo huiusmodi existēte aut forte sic dicte quia aliquo corporis organo fiunt. Sed in huiusmodi. ostēdit temperātiam nō esse circa animi uoluptates. & prio proponit secūdo prosequit̄ ibi. Qui enī. prima ps satis ē nota. ī secunda duo facit. prio oñdit ꝙ nō sit circa animi uoluptates. secūdo ꝙ nō sit circa oīs uoluptates corporis ibi At circa. In pria parte duo gen̄ra tāgit huiusmodi uoluptatū. secūda ibi nec eos & qd tā ibi q̄m hic dicat satis ē notū. At circa. ostendit ꝙ nō sit circa uniuersas corporis uoluptates. primo oñdit ꝙ nō sit circa eas q̄ per uisū fiūt. secūdo ꝙ circa eas que ꝑ auditū ibi Eodē modo. tertio ꝙ nō circa eas q̄ fiunt ꝑ olfatū ibi Nec circa. qd āt in pria & ī secūda pte dixerit satis ē notū. ī tertia pte duo simul facere uidetur. qd̄. s. diximus. & cū hoc maīfestat qd̄ dixerat ibi uidere cetera ꝑ te uide Circa igit̄. cōcludit q̄ sint uoluptates circa q̄s ꝑprie sit tēpantia & intēperātia. & prio facit hoc scd̄o manifestat qd̄ dixerat ꝑ exēplū ibi Itaq;. tertio infert coroiariū ibi Talibus ergo. littera cū sētētia plana uident̄. pro maiori tñ horū intellectu duo sūt considerāda. prio ꝙ gustus bifariā cōsideratur uno modo fm̄ rōm propriā ī quātū ē saporū tātūmodo ꝑceptiuus. & sic circa gustabilia erit tēperātia ita īproprie: sicut circa colores uel odores. alio modo consideratur in quātum est quidam tactus. & sic proprie erit temperantie circa gustabilia. secundo notandum ꝙ temperantia & intemperantia sunt ut testus ait circa tangibilia. nō quidem omnia: sed ea tantum q̄ sentiūtur quibusdam partibus. scilicet lingua labiis genitaliq; membro.

Sed in huiusmodi uoluptatibus: neq; temperantes nec intēperantes dicuntur. Eodemq; modo in ceteris uoluptatibꝰ que corporee nō sunt. Qui enim fabulis & narrationibus delectantur: & circa singula dies consumūt: uerbosos quidem sed non intēperantes appellamus. Nec eos etiā qui gr̄a pecuniaꝝ aut amicoꝝ dolorem suscipiūt. At circa corporis uoluptates tēperantia existit. Nec eas tamē oēs. Nam qui uisu delectantur ueluti colore: forma pictura neq; tēperantes neq; intēperātes dñr. Quāq̄ fieri pōt ut hi & q̄ntū debēt & plus & minꝰ delectētur. Eodē modo & ī auditu. Qui eī uehemētius gaudēt cātu aut pronūciatiōe: eos nemo intēperātes uocat. Nec eos qui ut oportet gaudēt temperātes. Neq; circa odoratū nisi ꝑ accidēs. Nā qui pomoꝝ aut rosaꝝ aut uapoꝝ odoratibꝰ gaudēt eos nō intēpantes dicimꝰ. Sed illos magis q unguētoꝝ aut epłaꝝ qm̄ ꝑ illos memoria subiit eaꝝ reꝝ q̄s ipi cōcupiscūt. uidere licet quosdā cū esuriū odore epulaꝝ gaudētes his āt gaudere ītēpantis ē. Nā illoꝝ sūt huiusmodi cupiditates. Nec fit aliis aīantibꝰ ꝑ hosce sēsus uoluptas ulla nisi ꝑ accidēs. Nō enī lepoꝝ odore canes gaudēt: sed esu odor tñ facit ut sentiāt. Nec leo uoce bouis sed laniatu qd̄ tñ ꝑpinquꝰ est ꝑ uocē sētit atq; eo gaudere uidet̄. Circa huiusmodi uoluptates tēpātia & ītēpantia cōsistit: q̄ & aliis aīalibꝰ comunes sūt. ex quo fit ut seruiles bestialesq; uideāt̄ Sūt aūt hec tactus & gustus. Sed gustu quidē parū aut nihil uti uidentur. Est enim gustꝰ iudiciū in labiis qd̄ faciūt q uina probāt: aut epulas preparāt: nec multū his gaudent uel saltem nō intemperātes quidem sed uescēdo gaudent ꝙ totū fit per tactum in cibis & potibus & uenereis. Itaq; precatus est quidam gulosus longius sibi gutur quam cyconie fieri: ꝙ uidelicet tactu gaudebat. Sensuum igitur cōmunissimus est is per quem intēperantia fit atq; ob id merito uituperatur ꝙ non qua homines sumus sed q̄ animalia existimus. Talibꝰ uero

gaudere atq; deditum esse bestiale est. Eni uero liberalissime oim uoluptatũ que per tactũ proueniunt excipiantur ueluti que in ginnasiis per labotem & sudorem fiunt. Neq; eim in toto corpore est intemperantis tactus: sed in partibus quibusdam.

Vpiditatum alie cõmunes esse uidẽtur alie proprie atq; apposite ueluti cibi q̃ naturalis est. Omnes eni cupiunt q̃ndo indigentia adest siecum. aut humidũ nutrimentũ quandoq; uero utrumq; & lectum. Homerus inquit Iuuenis & florens Huiusmodi autem uel illiusmodi. Nec amplius omnes nec eadẽ. Quo circa uidetur nostrum esse habet tamen aliquid naturale. Alios eni alia delectant: & q̃dam quibusdam magis placent. In naturalib9 ergo cupiditatibus pauci delinquũt & in uno ad plus. Comedere eni quecunq; & bibere quo ad superfluo impleatur excessus est naturalis cupiditatis scd'm multitudinẽ. Repletio ei in digẽtie naturalis cupiditas ẽ Qua ꝓpt̃ dñr isti dediti uẽtri. q. ultra debitum implentes illum Sunt aũt hi nimiũ seruiles. Circa autẽ ꝓprias uoluptates multi multifariã delinquũt Taliũ enim amatores dñr aut quia gaudẽt quib9 nõ debẽt aut magis q̃ debent: uel q̃ pleriq; uel nõ ut debent. In cunctis autem intenperantes excedunt nam & gaudẽt quibus nõ debent odio dignis: & si i quibusdam gaudere oportet magis gaudẽt q̃ liceat: & q̃ pleriq; gaudent. Excessus igitur circa uoluptates ꝙ in temperãtia & uituperabilis est cõstat. Circa dolores autẽ nõ ita ut in fortitudine propter tollerantiam dicitur temperans & intemperans: quia nõ tolleraret. Sed intemperans dicitur: quia nisi uoluptate potiatur magis dolet quam oportet. Dolorem uero sibi affert uoluptas. Temperans autem quod absentia uoluptatum nõ dolet: & ꝙ presentibus abstinet. Intemperans autem cõcupiscit uoluptaria oĩa uel q̃ maxime & impellitur cupiditate ad hec aliis preferenda. Qua ꝓpter & nõ adipiscẽs: & cõcupiscẽs dolet

Vpiditatũ aũt. caplm ẽm in quo ostenditur qualis sit actus temperantie circa prefactã materiã. & facit quattuor prio premittit diuisionem cupiditatum. secũdo ostẽdit qual'r se hẽt intẽperãtia circa huiusmodi cupiditates ibi In natalibus igitur. tertio idẽ facit de insẽsibilitate ibi Deficiẽtes aũt. q̃rto idẽ oñdit circa tẽperãtiã ibi Tẽperãs autem. in prima patte primo ptoponit diuisionem cupiditatum dicens alias esse cõmunes: sic dicte quia cũctis sint cõmunes. alias dicit proprias sic dicte quia non omniũ hominũ sed unius tantum esse dicantur hee uero ad cõmunes uidẽt esse apposite sicut oĩe minus cõmune ad magis cõmune ibi Veluti cibi. exponit prefactã diuisionẽ dicẽs cõmunes illas eẽ q̃ sũt naturales: hoc est hoĩbus cõueniẽtes ẽm speciei cõmunẽnaturam euiusmodi est cupiditas cibi & potus. lecti coitus & huiusmodi. & hoc absolute considerata. que uero sũt certe ac ab aliis diuerse qualitatis ꝓpria dicunt̃ q̃ etiam modo aliquo. s. ẽm indiuidui naturã naturalia dici poterunt. hoc dicit. In naturalibus. in q̃ oñdit qual'r intẽpetãtia se hẽt circa huiusmodi cupiditates. & prio circa natales. secũdo circa ꝓprias ibi Circa ꝓprias. tertio q̃l'r circa dolores ibi Circa dolores. ubi oñdit ĩtẽperatũ fortẽ & tẽpatũ diuersimode se hñe circa dolores. cetera p te uide. pro istorũ maiori euidentia est cõsiderandũ ꝙ sicut hoĩs ẽm aliquos ponitur duplex materia scilicet comunis que nec q̃ntitatẽ nec q̃litatẽ determiatã habet alia ẽ ꝓptia certa q̃ntitate q̃ limitat̃ q̃litate quoq; certa q̃lificatur. sic igit̃ ẽ de cibo potu & huiusmodi. Defficiẽtes aũt. in q̃ determinat de alio uicio quod est peccans per deffectum. & licet proprio nomine sit inominatum: dici poterit insensibilitas. sententia uero & etiam littere contexturã ex his colige

Temperans. ostēdit qualiter se
habeat temperatus circa prefac
tam materiam. & primo a qui-
bus abstineat. secūdo quibus u-
tatur ibi Nec cupit. & ex his co
lige quid hic phs dicat. que ut
puto tibi erunt satis facilia dū
tamē testū nō habeas incorrep-
tum. circa qd' diligentiā adibe.

Ntēperātia magis. caplm
tertiū in quo intēperātia
cōparatur ad quedam alia uicia
primo ad timiditatē. secūdo ad
puerile uiciū ibi Nomē intēpe-
rantie. circa primum tria facit.
primo ostēdit intēperātiā eē ma
gis uolūtariā quā timiditatē. se
cundo inde cōcludit intēperan
tiā esse deterius uiciū q̄m timi-
ditatē ibi Sed quo magis uolun
taria. tertio ostēdit ꝙ nō eodem
ordine sit uoluntariū in utroq;
istorū uiciorū ibi Videtur aūt.
circa primum primo proponit:
dicens uidetur intemperantia
magis uoluntaria quam timidi
tas. hoc probat. cuius secūdum
aliquos duas ponit rationes ibi
secunda Et dolor. quarum utra
q; est satis plana ibi Sed quo. ex
illis concludit intemperantiam
esse uicium deterius quam timi
ditatem. quod per te uidere po-
teris. nota ex his quodcunq; ui-
cium tanto esse deterius quan-
to uoluntarius. & est hoc bene
notandum: non tanquā obscu-
rum aut difficile: sed quia licet
id sit per se notum: raro tamen
sic expresse inuenitur a philoso
pho dictum. Videtur autem.
ostendit ꝙ non eodem ordine
sint illa duo uicia uoluntaria:
nam timiditas minus est uolun
taria in particulari quam in u-
niuersali. intemperantia uero
se habet per contrarium. hoc di
cit simul & probat. cui concor-
dat illud libri septimi: malus
decipitur non quidem in uni-
uersali: sed in particulari. Dein
de cum dicit Nomen intempe-
rantie. hec est secunda pars in
qua comparat intemperantiam
uicio puerorum. & primo dicit
illa esse similia. secundo eius

L

Cum dolore enī cupiditas est. Videtur aūt ab-
surdū ꝑpt' uoluptatē dolere. Deficiētes āt ī
uoluptatib9 aut min9 gaudētes q̄ oportet uix
reperiūtur. Nō enī est hūana huiusmodi insē-
sibilitas. Et eī cetera animalia distingūt cibos
& his gaudēt: aliis uero nō gaudēt. ꝙ si est ali
quis quē nihil delectet: nec quicq̄ aliis propo-
nat: longe hic ab homine abest nec nomē forti
tus est quia nō facile reperitur. Tēperās autē
mediocriter circa ista se habet. Neq; enī gau-
det de his quibus maxime intēperātes: sed ma
gis moleste fert neq; omino quib9 nō oportet
nec nimiū tali aliquo delectatur. Nec si absit
dolet nec cupit nisi mediocriter & ut oportet.
Idem faciet in ceteris uoluptatibus que istis
nō aduersantur nec sūt cōtra honestatē aut su-
pra facultates. Nā q ita se hēt plusq̄ dignū sit
uoluptatē amplectitur Sed tēperās nequaq̄ ta
lis est sed qualem recta dictat ratio.

Ntemperātia magis uoluntaria uidet'
q̄ timiditas. Nam hec per uoluptatem
fit illa per dolorē quorū alterum sequimur ab
altero abhorremus. Et dolor quidem distrahit
atq; corrūpit naturā habentis. Voluptas autē
nihil tale facit. Sed quo magis uoluntaria eo
maiori uituperatione digna. Nam assuescere
aduersus illa facile est. Multa uero in uita sūt
talia & assuefacio sine periculo fit. In terrori-
bus autem contra. Videtur autem timidi-
tas esse uoluntaria nec per inde ut ea que sunt
in singulis. Nec enim sine dolore sunt illa ue
ro per dolorem ita distrahunt ut & arma abii-
cere: & in aliis contra decus facere compellāt.
Ex quo fit ut uiolēta esse uideantur. Intēperā-
tia uero cōtra. Nam singularia illi uoluntaria
sunt cupiēti & affectanti. Vniuersalia autē mi
nus. Nemo enī cupit intemperatum esse. No
mē eī intēperātie ad puerilia delicta referim9
habet enī cū illis similitudinē quādā. Vtrum
uero ab utro dicatur nulla quantum ad presēs
differētia ē. Cōstat uero posteri9 a priori dici.

Nec absurde uidetur translatū. Nā castigandi sūt qui turpia cōcupiscūt atq; luxuriant. talis aūt est maxime libido & puer. Viuunt eī pueri secundum concupiscentiam. Plurimaq; est in illis uoluptatū cupido. Si igitur nō optempe rat ac dominari sibi patiatur. Longius abibit quoniā uoluptatum appetitus insatiabilis est Stultoq; undiq; affluūt & exequutio libidinis innatā cupiditaté exauget. Quin & iā si magne & uehementes sint mentē e suo statu dimo uēt. Quāobrē mediocres illas quidē ratasq; oportet esse tales deniq; ut rationi nō aduersentur tale tēperatū castigatūq; uocam⁹. Vt enim puerū oportet secūdū pedagogi precepta uiuere ī uatepiditas debet obedire rationi. Quare oportet ut tēperās a ratōe nō discrepet honestū est enī ad qd' uterq; tanq̄ ad signū prospiciat. Tēperatus que debet: & ut debet & qn̄o debet concupiscit: & sic dictat ratio. Ac de temperātia hec dicta sufficiant.

assignat rationem. ibi Nec absurde uidetur. & patet quid primo dicat. secūda pars diuiditur nam primo assignat rationem illius similitudinis quantum ad necessitatem castigationis. secūdo quantum ad ordinem castigandi. ibi Quamobrem. quid ī prima parte dicat planū est. sed nota aliqua ex littera. primo intempetatos ad modum puerorū esse castigandos. secundo nota appetitum uoluptatum esse insaciabilem. atq; fruitionem uoluptatum non explere cupiditatem: sed magis fouere atq; augere. quod bene nota. tertio nota uoluptatem intensam mentē de loco suo dimouere. idest de naturali dispositione atq; etiam proposito. Deide cū dicit. Quāobrem. assignat rationem eiusdem quantum ad modum castigandi. plana est littera & etiam sentētia. ex his nota honestum esse signum ad quod concupiscentia & puer respicere debet.

Explicit liber tertius.

E liberalitate deinceps.
liber quartus qui est de
octo uirtutibus & de ue
recundia quinq3 continet trac-
tatus. quorũ primus est de uir-
tutibus que sunt circa pecunias
caplm primũ qd' ẽ de materia &
actibus ꝓprietatibusq3 liberali-
tatis quattuor cõtinet partes.
prima tria simul proponit..ĩnĩ
tentum. liberalitatis materiam
exponit quoq3 qd noĩe pecunie
intelligat. secũdo oñdit ꝙ circa
liberalitatis materiã sint uicia
opposita liberalitati. que sunt a
uaritia. & prodigalitas. ostẽdit
etiam hec se habere multifariã
circa prefactã materiã. ibi *Sunt*
quoq3. tertio determiat de actu
liberalitatis. ibi Rebus aũt. q̃r-
to tangit liberalitatis proprieta
tes. ibi Est quoq3. quid aũt ĩ pri-
ma parte dicat planum est. circa
quod nota primo: ꝙ liberalita-
tis & cuiusq3 uirtutis duplex as
signatur materia. s. propinqua
& remota. propiqua ut patet ex
libro secũdo ẽ uoluptates & do
lores. remota uero est hotũ ob-
iecta. itaq3 liberalitatis materia
ꝓpinqua dicitur uoluptas & do
lor circa peccunias ipẽ uero pe-
cunie eius sunt' materia remota
secundo notãdum ꝙ res que nu
mo mensurari possunt sunt u-
niuerse possessiones siue ani-
mate siue inanimate siue mobi
les siue immobiles dicantur.
que etiam appellatione patri-
monii uenire solent. Deinde
cum dicit. *Sunt* quoq3. tan-
git uicia opposita liberalitati.
ostenditq3 se habere multifari-
am circa prefactam materiam.
quid autem dicat per hec uide-
re poteris. ex hac littera sicut e
tiam ex dictis in de fortitudi-
ne notatur ꝙ uirtutum opera-
tiones & actus maxime ex fine
distingui. per quod elliditur il-
lud documentum commune: ha
bitus & actus differre per ob-
iecta. secundo nota idem com-
mune prouerbium de prodi-
go. est enim prodigus quasi per
ditus. Rebus autẽ. oñdit quis

L

Incipit liber quartus.

E liberalitate deinceps dicamus. Ea
uidetur esse mediocritas circa peccu
nias laudatur cĩ liberalis nõ in reb⁹
bellicis: nec in his in quib⁹ tẽperãs nec rurs⁹
in iudiciis: sed in dandis capiendisq3 pecuniis
pecunias uero appellamus omnia quorũ esti-
matio mensuratur numo. *Sunt* quoq3 pro-
digalitas & auaricia circa pecunias excessus &
deffectus. *Sed* auariciã illis tribuimus sẽp
qui magis q̃ oportet pecuniis studẽt. Prodiga
litatẽ uero nõnunq̃ inuoluimus. Nam eos qui
incontinentes sunt: & per luxuriã patrimonia
profligant prodigos uocamus. Quapropter
flagiciosissimi uidentur esse: quoniam multa
uicia simul habent nõ tamẽ proprie sic nuncu
pantur. Nam prodigalitatis nomẽ non unius
alicuius uicii esse conuenit quod patrimoniũ
consumat: est enim prodigus qui seipm̃ per-
dit. Videtur enim seipm̃ perdere qui patrimo
nium dissipat ex quo uitã ducere debe. In hũc
itaq3 modum prodigalitatẽ accipimus. Re
bus autem quibus utimur: & bene & male uti
possumus. Vtimur uero diuiciis. *Singulis* au
tem rebus bene utitur is qui circa eas uirtutẽ
habet Quare & diuiciis optime utetur qui cir
ca pecunias uirtutem habet hic est autem libe
ralis. Vsus uero pecuniarum in dando erogan
doq3 cõsistere uidetur. Nam capere atq3 serua-
re magis possessio est. Ex quo fit ut uiri libera
lis sit magis dare quibus oportet: q̃ capere un
de oportet & nõ capere unde non oportet. Vir
tutis est enim bene potius facere q̃ suscipe &
honesta poti⁹ agere: q̃ a turpib⁹ abstinere. Pa-
tet aũt ꝙ dãdo sequit' ut bene faciamus: & ho
neste agamus. Capiendo aũt ut bene suscipia-
mus aut nõ turpiter agam⁹. Et gr̃a quidẽ dan
tis est repudiãtis uero nõ sed magis laus. Faci
lius quoq3 ẽ nõ accipe q̃ dare. Sua enĩ qs diffi
cilius magis tradit q̃ aliena nõ accipit. Libera
les dicũtur qui dant at hi qui nõ capiunt de li-
beralitate nequaq̃ laudãtur: sed magis de iusti

ria. Qui uero capiunt non multum leudantur Liberales maxime fere omnium uirtuosorum amantur: prosunt enim in dando. Actus uero secundum uirtutem honesti sunt & honesti gratia fiũt. Liberalis igitur dabit honesti causa & recte. Nam & quibus oportet: & quot & quando & alia cuncta que rectam dationem sequũtur. Et hoc libenter uel sine molestia quod enim per uirtutem fit iocundum est: uel sine molestia minimeq; dolorem affert. Siquis uero dederit quibus non oportet aut non honesti gratia: sed alia quapiã de causa hic non liberalis sed alius quidam nuncupabitur. Neq; is qui dolet Magis enim pecunias hic utiq; diligit q̃ honestam actionem. At id non est liberalis. Neq; capiet unde non oportet. Non enim est non magnificientis pecunias: huiusmodi acceptio. Nec erit petitor. Non enim est beneficium conferentis: ut subinde cõmoda ipse procuret. At unde oportet capiet: puta ex propriis rebus quas possidet. Non quia honestum sit: sed quia necessariũ ut habeat quid donet. Nec sua negit uolens per illa quibusdam sufficere. Nec quibusuis dabit ut sic dare possit quibus oportet & quando & ubi honestum sit. Est quoq; eius qui liberalis sit uehemẽter in dãdo excedere: ita ut sibi ipsi pauciora relinq̃ntur nã ad se quidẽ ipm nõ respicere liberalis ẽ. uerũ iuxta facultates liberalitas dicit̃. Nõ enĩ i multitudine datorũ sed in dãtis habitu liberalitas cõsistit. Hic aũt dat secundũ facultates. Nec sane quicq; prohibet liberaliorẽ esse qui pauciora dat si modo tenuiores sũt ei facultates. Magis aũt liberales esse uidẽtur qui nõ quesiuerĩt ipsi: sed ab aliis acceperũt. nam & indigentiam nunq̃ experti sũt & amãt magis sua quiq; opera ut genitores atq; poete illud uero nõ facile ut liberalis quisq; ditetur. Cum neq; capiat neq; conseruet sed cõtra eroget nec multi per se ipsas faciet pecunias sed ut aliis dare possit. Ita q; fortuna accusatur q; qui maxime digni sũt hi minime diuicias habent. Enĩ uero id non

sit actus liberalitatis. & primo ostendit quid sit principalis actus liberalitatis. secũdo q; ad liberalem magis pertineat dare q̃bus oportet q̃m accipe unde oportet uel nõ accipe unde nõ oportet. ibi ex quo. & circa hoc quinq; ponit rõnes. secunda ponitur ibi & gratia. tertia ibi Faciliusquoq;. quarta ibi liberales dicuut. q̃nta ibi liberales maxie tertio ostẽdit qualis esse debeat actus liberalitatis. ibi actus uero sm̃. circa qd̃ tria facit. primo ostẽdit q; liberalis indãdo oms obseruat circũstantias. & hoc libẽter. secũdo ostẽdit q; alie dactiones ad liberalẽ nõ pertineãt ibi Siquis uero. tertio ostẽdit q; alie opationes liberalitatis sint secũdarie. ibi Nec capiet. & circa hoc facit duo nam primo oñdit quid euitet. secũdo quid obseruet ibi At unde oportet. circa qd̃ duo tãgit. secũdũ ibi nec sua. & ex his collige qd hic phs dicat. Est quoq;. ubi quatuor ponit liberalitatis pprietates. secũda ponit̃ ibi uerũ iuxta. tertia ibi magis aũt. q̃rta ibi illud uero. & hac primo ponit secundo eam manifestat. itaq; fortũa. finalr̃ excludit errorẽ qui ex dictis posset oriri. ibi Nõ tamen. & ex his facile uidere poteris quid hic aristotelis hic dixerit. dũ tamẽ textũ habeas emẽdatũ nota primo q; liberalis actus: alter uidetur ad seipm̃. & hic est circa expẽsas cotidianas. alter ẽ circa gratuita beneficia. & hic difficilior esse uidetur, quam primus. at per hoc excellentior secundo, nota q; licet liberalis uideatur minus se amare quam allos & plura atq; maiora aliis dare quam sibi. tamen secũdum ueritatem longe maiora sibi reseruat quam aliis tribuat. distribuit enim aliis pecuniam: sibi uero uirtutem sine comparatione meliorem custodit. quod ex libro nono melius uidebitur. tertio nota quod iuxta aristotelem primo rhetorice hec uirtus apud populares omnium

maxima putatur. eoꝙ ex hac sola sentiunt sibi bona prouenire. quarto nota ꝙ is pecuniam habet qui eam procurat: hoc tamen minus est in hominis potestate quam cetere res.

Vi uero excedit. capl'm secundū de prodigo & auaro duas haber partes. nam prio de prodigo. secūdo de auaro cōsiderat. ibi auaritia autem. ī prima parte duo facit. nam primo de simplici. secūdo de auaro misto uel composiro considerat. secūda ibi Verum pleriq;. prima in tres. nam primo ostendit respectu cuius auarus excedir. secūdo qualis sit eius actus ibi Cum uero. terrio comparat prodigalitatem auaricie. diximus excessum. dicit ergo primo: illū esse prodigum qui in dando erogandoq; excedit uires sui patrimonii. itaq; tirānos hoc est reges & porentes qui n.ulra atq; magna possident nō dicimus prodigos quia tam mulra possident: ur dādo atq; erogando non facile uideantur illa excedere. hoc dicit nota: primo ꝙ tirānus uno modo regi opponitur. & sic non sumitur hic. alio modo iuxta priscam significationem comprehēdit oēm monarchiā. & hoc modo hic sumitur. secundo nota ꝙ philosophus nō sine causa dixit non facile itaq; dicit esse nō facile non tamen impossibile. nihil enim prohibet posse tirānū esse prodigum. Cum uero. ostendit qualis sit actus prodigi. pro quo resumit quedam prius dicta de liberalitate. secundo ex his cōcludit propositum. ibi ac prodigus. circa primum tria facit. primo resumit que principaliter pertinent ad liberalem. dicens: cum liberalitas sit mediocritas in dandis capiendisq; pecuniis: liberalis dabit quidem & erogabit in quibus oportet & quod idest quantum oportet. & faciet quidem hoc tam ī magnis quam in paruis dandis atq; expensis. & hoc cum uoluptate quadam. ut enim patet ex secundo libro cuiusq; uirtutis est cum uoluptate agere. Capiet quoq;. resumendo ostendit qualiter liberalis se habet circa acceptiones. dicens ꝙ capiet unde oportet & quod idest quantum oportet hoc est dicere ꝙ capiet nō amplius q̄ sit sufficiens ad uiuendum liberaliter. atq; secundū alias uirtutes. nam cū uirtus liberalitatis sit mediocritas circa utrūq;: faciet utrūq;

absq; ratione cōtingit fieri cū nō pōt ut diuicias hēat is q hēre non curat queadmodū nec in aliis rebꝰ Nō tñ dabit quibus nō oportet nec qn̄ nō oportet nec quotcunq; alia huiusmodi: nā sic liberalitatē nequaq̄ seruaret. Et si ī illis cōsumeret dare quibꝰ oportet nequaq̄ ualerer Vt eīm primo diximꝰ liberalis est qui secūdū uires p̄rimonii erogat; & in quibus oportet.

Vi uero excedit prodigus est. Itaq; tyrānos quidē nō dicimꝰ prodigos quia tā multa possident: ut dando atq; erogando illa excedere non facile uideantur. Cum uero liberalitas mediocritas sit in dādis capiēdisq; pecuniis liberalis quidē dabit & erogabit in quibꝰ oportet & quot oportet simil'r ī magnis & paruis: & hoc cum uoluptate quadā. Capiet quoq; unde oportet & qd' oportet. Nā cū uirtus circa utrūq; mediocritas sit: utrūq; faciet ut debet. Sequitur enī cōuenientē liberalitatis talis acceptio. Que uero non talis contraria. Que igitur consequūtur: fiunt simul ī eodē contrarie nō ut patet. Qd' si cōtra qd' decēs honestūq; sit erogare illū cōtingat moleste feret atq; dolebit. Moderate tñ. Nā uirtus est letari atq; dolere in quibus oportet & ut oportet. Et liberalis quidem leuis at tractabilis est in rebus pecuniariis. Nam cum pecunias nō multifaciat iniurias circa illas inferri sibi nō difficulter patietur Molestiusq; feret si qd quū oporteat non erogauerit: q̄ si erogauerit quod non oportet. Simonidi nō placēs. At prodigus in istis aberrat. Neq; letatur enī nec dolet in quibus oportet: nec sic ut oportet ī p̄cessū magis patebit. Diximꝰ excessū & defectū ēe prodigalitatē & auariciā & hoc ī duobꝰ

dando scilicet atq; capiendo. Sũptum uero in datione ponimus. Prodigalitas ergo in dando & nõ in recipiendo excedit ĩ capiẽdo ergo deficit auaricia ergo ĩ dãdo deficit & ĩ capiẽdo excedit. uerũ ĩ paruis at ꝓdigalitas qdẽ nõ mltũ coaugmẽtari põt. Nõ eĩ facile nullatenus accipiẽtẽ cũctis largiri: cito nãq; deficiũt patrimonio ex quo ꝓdigi uidẽtur eẽ. Cũ talis utiq; uir nõ parũ melior q̃ auar⁹ uideret̃ ac p etatẽ indigẽtiãq; facile corrigi. Et ad mediocritatẽ redigi põt. Nã hẽt illa q̃ sũt liberalis. Dat eĩ & nõ capit Sed neutrũ recte: nec ut oportet. ꝙ si ad hoc cõsuescat uel alio modo mutet̃: fiet utiq; liberalis. dabit enĩ quib⁹ oportet. ac nõ capiet unde nõ oportet. Quãobrẽ uidet̃ ille quidem aberrare amoꝝ probitate Nõ eĩ abiecti neq; ĩ generosi ẽ excedere ĩ dãdo & nõ cape dementis tamẽ Sed q p hũc modũ prodigus ẽ multo melior eẽ uidet̃ q̃ auar⁹ tũ ꝓptet ea q̃ supra dicta sũt tũ etiã ꝙ hic quidẽ multis prodest: ille nemini: nec sibi ipi quidẽ. Verũ pleriq; prodigorũ ut dictũ est accipiũt unde nõ oportet: & secundũ hoc auari sũt. Accipiũt uero propter erogãdi cupiditatẽ: quod leuiter fieri nequaq̃ potest de sitiẽtibus cõfestim rebus. Itaq; necessitas cogit ut aliunde ex supleãt: & simul ꝙ de honestate nihil curãt: sine ullo respectu undiq; capiũt. Dare aũt cupiũt quomodo autẽ uel unde nulla apud eos differentia est. Quãobrẽ nec eorum dationes liberales sunt: nõ eĩm honeste: neq; huius ipius gratia nec ut oportet. Sed interdum quos pauperes esse cõuenit: eos diuites faciunt & honestis quidem hominibus nihil dant. Assentiatoribus autem: aut aliam quãpiam uoluptatem afferentibus multa lex quo fit ut plurimi eorũ dissoluti sint: sũptus in flagitiis prone faciẽtes. & qa honestatẽ nõ secũtur ĩ uita declinãt ad uoluptates. Prodigus eĩ sine emẽdatiõis cura ad ista transgreditur. Cura uero & diligẽtia adhibita ad medium atq; ad id quod oportet deuenire potest. Auaricia aũt insanabilis est. Nã & senectus &

ut debet. acceptio quidẽ talis. s. que est unde oportet. & quantũ oportet sequitur cõuenientem liberalitatẽ. acceptio uero q̃ nõ est talis. s. q̃ nõ est unde oportet uel nõ q̃ntũ oportet ẽ cõtraria. quia nõ sequit̃ liberalitatẽ. ille enĩ acceptiones q̃ cõsecuntur liberalitatẽ: fiũt simul in eodem. q̃ uero sũt cõtrarie hoc ẽ cõtrario modo se habẽtes. s. quia nõ secũtur liberalitatẽ (ut est de se patẽs) in liberali nequaq̃ fieri poterunt. hoc dicit. ubi satis expresse reprehẽdit qui ultra q̃m sit necessarium peccunias querunt. Quod si contra quod. resumit qualiter se habet circa dolorem. cuius rei tres ponit differentias. secunda ponitur ibi. Et liberalis quidem. tertia ibi molestiusq; feret. ex quibus patet quid in hac parte dixerit. Ac prodigus. ex premissis cõcludit quod in hac parte intendebat. scilicet qualis sit actus prodigorum. & planum est quid dicit.

Diximus excessum. comparat prodigalitatem auaricie. & primo quantum ad operationẽ. secundo in grauitate peccati. ibi Et prodigalitas. ubi tribus ratõnibus ostendit ꝙ auaricia sit deterius uicium quam prodigalitas. secundam ponit ibi Et mediocritatem. tertiam ibi sed qui & ex his littera cum sententia est satis plana. nota ex his ꝙ secundum aristotelicam sentẽtiã potius auaro quam prodigo deberet dari curator. cum illud uicium sit deterius tum quia aliis magis nocet. at per hoc rei publice. oppositum tamẽ fit ex iure & consuetudine romanorum diuersitatis uero causa est: quia aristotelis de moribus precepta locum habere uidentur in sola optima republica. romanorum uero iura non in paucis declinare uidemus in oligarchiam aut tirãnidem. curatorem itaq; non auaro sed prodigo se concedere dicũt tanq̃ de rebus magis quã personis curã hẽant. Verum pleriq;. ubi determinat de pro-

digo qui est mistus ex aua & pro
digo. & primo intentũ ꝓponit.
duasqꝫ eius rationes assignat. se
cũda ponit ibi Et simul. secũdo
inducit ex his duas cõclusiones
circa ipm̃ prodigum. ibi ex quo
fit Vt plurimũ. secundã ponit
ibi Prodigus igitur. & ex his p
te uide quid hic dicat. Auaricia
aũt. hic determinat de auaritia
circa qđ tria facit. primo tangit
quandã auaricie conditionẽ. cu
ius duas assignat rationes. secũ
do assignat species siue modos
auaritie. circa quod primo dicit
auaritiã attẽdi secundum duo.
scilicet in excessu capiẽdi & def
fectu dandi. secundo distinguit
modos eorũ qui in dãdo deffici
unt. ibi Nam qui huiusmodi.
tertio distinguit modos eorum
qui excedũt in capiẽdo. ibi alii
rursus. & primo eorũ qui turpi
ter accipiunt. secundo eorũ qui
iniuste. ibi Aleatores tamẽ. ter
tio comparat auariciam prodi
galitati ostendens quod auari
tia magis opponatur liberalita
ti quam prodigalitati & ex his
plannm est quid in tota hac par
te dixerit dum tamẽ textum ha
beas emendatum. nota ex his a
liquos esse questus turpes ac ui
les qui tamẽ nõ sunt inhonesti.
nota secundo ꝙ sicut patet ex ca
pitulo precedente questus libe
rales solum ex his que posside
mus adquiruntur. unde sicut pa
tet exprimo polithice turpes ac
uiles questus nãciscuntur ·usu
rarii cansores mercatores ac u
niuersi ciuitatis opifices. agri
cole quoqꝫ qui non suos: sed ali
enos agros collunt. pastores eti
am piscatores uenatores. necnõ
qui lapides efodiũt lignaqꝫ scin
dunt. tertio nota (ꝙ sicut patet
ex prefacto libro) medici magis
tri milites sacerdotes & cuncti
ciuitatis gubernatores: de pu
blico salaria percipientes: libe
rales questus nacti sunt. idem si
de propriis possessionibus de
gunt. qui enim de salario publi
co uiuunt: de his que possident
degere uidentur. quia cum ipsi

L

imbecillitas oĩs auaros facere uidetꝛ. Et est ma
gis a natã hoĩbꝰ insita q̃ ꝓdigalitas. Plurimi
eĩ pecuniarũ cupidi sũt magis q̃ largitores. &
lõge extẽdere ac multiplex ẽ. Plures eĩ uidentꝛ
eẽ auaricie modi Nã cũ duobꝰ cõsistat defectꝰ
dãdi & accipiẽdi excessu: nõ omnibꝰ tota adhe
ret sed q̃ndoqꝫ tota scinditꝛ: & alii in capiendo
excedũt: alii in dãdo deficiũt Nã qui huiusmo
di appellationibꝰ nuncupãtur ceu parci tenu
es aridi omnes in dando deficiunt. Aliena ue
ro non appettunt neqꝫ capere uolunt Partim
propter quandam modestiam: & abstinẽtiam
a rebus turpibus. Videntur enim quidam: uel
saltem aiunt ob id custodire sua ne cõpellãtur
aliquãdo turpe aliquid facere Horum sũt qui
in singulis etiam uilibus minutissimisqꝫ insi
tunt. Omẽs ab excessu nõ dandi cuiq̃ nomina
ti Alii uero ob metũ abstinẽt alienis quasi fa
cile nõ sit ipos aliena capere ac nõ alios sua. Ita
qꝫ illis placet neqꝫ dare neqꝫ accipe. Alii rursus
in capiẽdo excedũt omnia undiqꝫ accipientes:
uelut qui illiberalia exercent: ut lenones & fe
neratores & oẽs huiusmodi & q pauca ꝓ mul
to. Hi enim oẽs unde nõ oportet capiũt & q̃n
tũ nõ oportet. Cõmunis est his lucrandi turpi
tudo oms̃ enim lucri gratia & huiusmodi qui
dẽ exigui probra sustinẽt. Nã qui grãdia qui
dẽ unde nõ oportet & q̃ nõ oportet capiũt ceu
tyrãni urbes hostiliter inuadẽtes dirripiẽtesqꝫ
& tẽpla spoliãtes eos illiberales nõ dicimꝰ sed
imꝓbos potiꝰ & impios & iniustos. Aleatores
tñ & latrones & pirate illiberales sunt qm̃ sor
dido in lucro uersantꝛ. q̃stus eĩ grã faciũt & ꝓ
bra utriqꝫ sustinẽt Alii extrema picula adeun
tes pro questu alii ab amicis quibꝰ dare opor
tet acquirẽtes. Vtriqꝫ igitur unde nõ oportet
lucrari uolentes sordidi sunt & omnis huius
modi questus illiberalis Merito autẽ liberali
tati auaricia magis opponitꝛ. Nã & maiꝰ malũ
est q̃ prodigalitas & magis in illa peccãt hoĩes
q̃ in prodigalitate. De liberalitate igitꝛ & uici
is que illi contraria sunt hec dicta sufficiant.

Onsequēs esse uidet᷑ de magnificentia diſerere Nā & hec uirtus q̄dā circa pecunias existit Sed nō ita ut liberalis ad oēs res pecuniarias ptinet: ſed ad ſūptuoſas ſolū ī his liberalitatē magnitudine excedit Nam ut ipm̄ nomē oſtēdit ī in magnitudine decēs ſūptuoſitas ē. Magnitudo uero ad aliquid. Nō eī eadē ſūptuoſitas prefecto triremis: & ludorū theatraliū exhibitori. Decēs aūt ad ipm̄ in quo: & circa que. Qui aūt in paruis: aut mediocribus pro dignitate ſūptus facit hic magnificus nō dicitur ſed ille q in magnis. Nā magnificus q dē liberalis ē liberalis aūt nihilo magis magnificus. Huius aūt deffect⁹ modicitas dicitur Exceſſus uero uulgaris uētoſitas: & inexplebilitas & quot ſūt huiuſmodi q̄ nō in quibus oportet: excedūt ſed in quib⁹ nō oportet: & ut nō oportet ſplēdorē cōquirūt de quib⁹ poſtea dicem⁹. Magnificus ſcienti ſimilis eſſe uidetur Nā & decētiā intelligere pōt & magnos ſūptus ita ut cōuenit facere. Vt eī ab initio diximus habit⁹ opationib⁹ terminat᷑ & quorū eſt. At magnifici ſūptus magni ac decētes ſūt. Talia igit᷑ & opa. Sic eī ſūptus magn⁹ erit & cōueniēs operi: ut opus ipm̄ ſūptu dignum eē oporteat. Sūptū aūt ope uel etiā excedere. Sūptus uero huiuſmodi faciet magnificus honeſti cauſa. Cōmune enī hoc uirtutib⁹. Et prete᷑a cū uoluptate ac profuſione quadā. Nā computādi ratiocinādiqꝫ diligētia magnificētie contraria ē Itaqꝫ magis cogitabit quēadmodū pulcherrimū: & ſpecioſiſſimū quā quāti cōſtet: & quēadmodū in eo quā minimū expēdatur Neceſſariū eſt enī ut magnificus liberalis ſit Nā liberalis ſumpt⁹ facit quos oportet. In his aūt magnitudo magnifici eſt: cum in his quoqꝫ liberalitas uerſetur. Et a pari ſūptu op⁹ magnificentius faciet. Nō enī eadē uirtus poſſeſſiōis & operis. Nam poſſeſſio que plurimū digna: ac precioſiſſima ſit: ceu aurū. Opus aūt quod magnū & decorū. Huiuſmodi autem aſpectus admirabilis eſt. Quod autem magnificum ac-

ſoli ſint ciues ciuitatis poſſeſſiones ipſorum eſſe uidentur. alii namqꝫ homines non ciues: ſed quēadmododum beſtie ciuium ſtrumēta eſſe dicuntur. itaqꝫ inferiores ac fere uiles homines fundos ciuitatis habere uidentur non tanq̄ proprietarii: ſed tanq̄ emphiteotici. medici quidem & aduocati qui non de publico: ſed clientilis percipiunt: non liberales ſed uiliores quam feneratores & uſurarii ab ariſtotele dicuntur. quod plane poſuit primo polithice. magis enim inordinatum eſt pro uſu ſcientie aliquid exigere quam pro uſu pecunie. neqꝫ ad rem pertinet loco illius ſalarii publici quod declientulis accipiunt fuiſſe ſubrogatum. quod enim eſt contra rei naturam ac de ſe malum: nulla ratione poterit licitari.

Onſequens eſſe uidetur. capitulum tertiū de magnificentia & uiciis ei oppoſitis duo continet. primo enim conſidetat de ipā. ſecundo de illis extremis. ſecunda ibi Excedens uero. in prima tria facit. primo oſtendit que ſit materia magnificentie. in ſecunda qualiter ſe habeat magnificus circa materiam ptefactam. ibi magnificus ſcienti. tertio oſtendit que ſint illa in quibus expēdit. ibi quoſdam ſumptus. in prima parte tria facit. nam primo materiam cōmunem magnificentie ſimul & liberalitati proponit. differentiam quoqꝫ inter utramqꝫ. ſecundo probat quod dixerat. ibi qui autem. tertio manifeſtat q̄ ſint uicia oppoſita magnificentie. ibi Huius autem. & quia hec & cetera ſequentia in hoc capitulo ſunt plana: nihil preter littere diuiſionem & aliqua notabilia addere intendo. nota magnificentiam eſſe liberalitatem & non econtra. quod intellige cōuertibiliter. erit ita omnis mag

nificentia liberalitatem & non
econtra. unde nec nobis est sa-
tis manifestum an magnificen-
ria dicat habirum realiter diffe-
rentem liberalitate. uel dic ꝙ se
habent sicur prius & posterius.
itaq; liberalitas est prior magni
ficentia uero posterior. sicut bi
narius prior ē quam rernarius.
Magnificus scienti. ostendit
qualirer magnificus se habeat
circa mareriam predictā. & po-
nit sex eius proprietates circa
modum expendendi. secūda ibi
Sumptus. tertia ibi & preterea.
quarta itaq;. quira necessatium
uero. sexta & a pari. neq; hic
plus addo. ibi quosdam. osten-
dir que sint illa in quibus mag-
nificus expendit. & primo ī qui
bus principaliter. secundo ī qui
hus secundario. ibi in priuaris
autem. in prima parte quartuor
facir. nam primo quod diximus
secundo in genere quibus ho-
minibus conueniant huiusmo-
di sumptus ibi Verū. tertio cō-
cludit quibus non conueniant.
ibi Ex quo. quarto in specie ostē
dit quos homines deceant. ibi
Ista uero. & horum fine ponit e
pilogum. ibi magnificus. Sequi
tur illa pars. In priuatis. ubi
ostendit in quibus magnificus
secundario expendit. cuius rei
rres ponit gradus. & hoc primo
secundo ostendit maguificum
semper seruare mensuram & ꝓ
porrionem sumptuum ad res in
quibus expendit. ibi & in singu
lis. In illa parte Excedens. deter
minat de utroq; uicio magnifi-
centie opposito. & primo de uē-
toso. secundo de modico ibi mo
dicus autem. & ex his per te ui-
dere facile poteris qui in his di
xeret. dum tamen textum habe
as emendatum.

mirabile est. & uirtus operis magnificētia in
magnitudine. Quosdā sumptꝰ honorificos di
cimus ueluti in rebꝰ diis sacratis: uasisq; sacri
ficiis. Similiter & circa oēm rem diuinam &
circa pu. magnificentia. Veluti si quo in loco
ludi publice exibeant̄ aut prefecture nauiū a-
ut epulū publicū. Ver; ī oībꝰ ut dictū ē adagē
tē hētur respectꝰ qs ip̄e sit & qbꝰ p̄dictꝰ facul
tatibꝰ. Digna qdē his sint oportet Nec solum
opꝰ necessariū uer; etiā auctorē decere Ex quo
fit ut pauper quidē magnificꝰ eē nō possit cū
ei nō adsit quod cū decētia erogare queat & si
erogare ꝑgat fatuus sit qm̄ preter dignitatē at
q; decentiā & in uirtute id insit ut recte quid-
q; fiat. Ista uero eos decēt quibꝰ hec talia iam
antea existunt uel ꝑ seip̄os uel ꝑ maiotes suos:
uel ꝑ eos q ad ip̄os ꝑtinēt & nobiles & claros
& ꝙ huiusmodi sūt Nā hec oīa amplitudinem
hn̄t atq; dignitatē. Magnificꝰ igit̄ p̄cipue in
huiusmodi rebꝰ erit: ac ī huiusmodi sūptibus
magnificētia ut dictū ē. Nā hec maxima & ho
nestissima sūt. In priuatis aūt rebꝰ ꝙ semel
fiūt ut nuptie: & siqd tale Et si ī aliquo tota ci
uitas studeat uel circa dignitatē uel circa hos-
pitum susceptioēs eorūq; comitatū & munera
& remuneratioēs Nō enī in seip̄m sūptuosus ē
magnificus sed in publica Dona uero simile q
dā hn̄t his q̄ diis sacrātur. Est etiam magnifici
domū parare diuiciis cōgruētē: ornamētū enī
& hoc quidā est & ī his maxīe sūptus facere q̄
sūt diu permāsura. Speciosissima eī hec. Et in
singulis inest decus quodā nō enim eadē cōue
niunt diis & hominibꝰ nec tēplo & sepulcro.
Et sumptuum unusquisq; magnꝰ ī suo genere
ac magnificētissimꝰ qui ī magno magnꝰ Hic
aūt ꝙ ī his magnꝰ Et differt magnū illud qd̓
est in ope ab eo ꝙ est in sūptu. Nā pila quidē
aut capsula pulcherrima magnificentiā habet
puerilis doni preciū uero pusillum est ac illi-
berale. Quaꝑpter magnifici est in quocūq; ge
nere faciat: magnifice facere. Nam sic nō facili
ter superari potest & sumptꝰ habet dignitatē.

Magnificus quidẽ igitur talis est. Excedẽs uero ac uẽtosus in sumptũ nõ oportune faciẽdo excedit ut dictũ est. Nã in paruis sũptibꝰ multa cõsumit: & splẽdorẽ cõtra decẽtiã captat ut si histrionibꝰ nuptiali apparatu epulas paret & comedorũ exhibeat chorũ efferens purpurã ut megalences: & hec omia faciat nõ gratia honesti sed ad obstentationẽ diuiciarũ putans ea de causa homies in sui admirationẽ cõuertere & ubi opus est magnis sũptibꝰ ꝑuos faciens. Vbi uero ꝑuis magnos Modicus aũt in oĩbus deest: & ꝑlima cõsumẽs in ꝑua re decẽtiã ꝑdit & quidqd agit tardus ẽ atq; morosus semꝑ cõsiderãs q̃ admodũ in eo q̃ paꝝ expendat & hoc ipm cũ q̃relis agit & cuncta maiora q̃ oportet se facere existimat. Sũt hi duo habitꝰ uicia quidem nõ tamẽ uituperationẽ afferũt: quũ neq; damnosa aliis sunt neq; nimiũ deformia.

Agnanimitatẽ uero circa magna uersari uel ex ipo nomine constat. Sed circa qualia existat prĩo cõprehẽdamꝰ. refert aũt nihil utrũ ipm habitũ: an eum q̃ secũdũ habitũ cõsideremus. Videtur magnanimꝰ eẽ: q se magnis dignatur quũ sit quidẽ dignꝰ Nã qui nõ pro dignitate hoc agit insipiẽs ẽ. Eoꝝ uero qui uirtute predicti sũt nemo insipiẽs neq; fatuus. Magnanimꝰ igitur is est quẽ diximus. Qui uero paruo dignꝰ ẽ ac se ꝑui facit modestus quidẽ ẽ sed nequaq̃ magnanimꝰ Nã ĩ magnitudĩe magnanimitas cõsistit queadmodũ & pulcritudo in magno corpore parui ãt urbani quidẽ & apti sed nõ pulchri. Qui uero se magni existimat quũ indignꝰ sit: tumẽs ẽ & inflatus opinione sui. Qui autẽ pluris q̃ mereatur

Agnanimitatẽ uero. tractatus secundus de uirtutibus circa honores. ꝑimũ capl'. de materia & actibus magnanimitatis. prĩo itaq; de materia secũdo de actibus ibi maxĩe ergo. circa primũ prĩo ꝓponit. so ꝓsequit ibi uidebit. dicit prĩo magnanimitatem uero circa magna uersati cõstat ex noĩe. ẽ eĩ magnanimitas cõpositũ ex magno & animo. unde magnanimitas quasi animi magnitudo. magnanimus quasi magnũ hñs animũ eum itaq; circa magna esse constet: circa qualia magna existat cõprehẽdamus. & si aliquis querat utrũ de magnanimo an de magnanimitate dicendũ sit: ad hoc phs respõdet ꝙ nihil refert utrũ de habitu an de eo q habet habitũ cõsideremus. itaq; illa q̃ de uno dixerimus: de alio intelligas. Videtur. manifestat ꝓpositũ. & in generali. secũdo in speciali ibi qd' si magnis. primo tria facit. ꝑimo circa q̃ uerset magnanimus. secũdo quomodo se habent uicia opposita magnanimitati circa magna. ibi q uero. tertio oñdit quomodo magnanimus sit mediũ. ibi est itaq;. dicit prĩo magnanimus ẽ qui se magnis dignatur. i. dignum putat: cũ sit dignus. qm̃ alias esset insipiẽs: eorũ uero qui uirtute sũt predicti. i. ornati nullus ẽ insipiẽs neq; fatuus. cum itaq; magnanimus sit uirtute predictus: necesse ẽ esse sapientẽ hoc ẽ prudentẽ. unde duo simul notãtur. primo ꝙ magnanimus ẽ sapiẽs. secundo ꝙ est uirtute predictus qd' mẽti comẽda. & quia aliquis posse dubitate utrũ ille sit magnanimus q se dignũ putat paruis aut medioctibus cũ sit dignus. ad hoc rñdet phs ꝙ nõ. sed ille dici poterit modestus. cuius cã ẽ q: magnanimitas in magnis cõsistit. sicut pulchritudo in magno corpore. parui quidẽ hoĩes dici potest urbani aut apti nõ tñ pulchri. itaq; pulchritudo duo reqrit. s. ꝙ sit bene ꝓportionatũ & magnũ. unde habes argumẽtũ ꝙ termini alr̃ sumunt q̃m ex eorũ origĩe significẽt. pulcher eĩ a pelle dr̃. itaq; ad colores potius refert. sed hic a pho lõge alr̃ sumitur. pro ĩtellectu horũ & etiã dicẽdorũ sũt duo cõsiderãda. prĩo ꝙ magnanimitas ĩ oĩ uirtute operatur id qd' ẽ magnũ prout ẽ dignũ magno honore. itaq; fortis ꝑ fortitudinẽ operatur fortia. ꝑ magnanimitatẽ uero maxĩe fortia ꝑut maxĩo honore digna sũt. eodẽq; modo se hẽt ĩ ceteris uirtutibus. unde patet ꝙ magnanimitas aliarũ uirtutũ sit pulcritudo.

secũdo nota q circa honores due sũt uirtutes:una circa magnos & hec ẽ magnanimitas.altera ẽ circa mediocres & puos honores.& hec ẽ inoĩata.& poteris qdẽ ẽm similitudinẽ modestia dici.ut phs hic eã noĩat.q uero excedit:ĩ magnis qdẽ tumẽs atq; inflatus dr.q uero ĩ puis excedit:ãbitiosus appellať.defficiẽtes uero tã ĩ magnis q̃m ĩ puis honoribus dicunť pusillanimes itaq; pusillanimitas est equiuocũ ad duo uicia quotũ unũ magnanimitati alterũ modestie opponitur.presertim tamẽ opponitur magnanimitati.qđ plane phs ponit ĩ sequẽti paragrapho & ex hic collige quid in eo paragrapho dicat. Est itaq;.ostendit quomodo magnanimus sit ĩ medio.ẽ quidẽ magnanimus q̃ntitate & magnitudine sumus.nihil itaq; magnũ magnanimitatẽ fngere poterit.in medio q;dem magnanimus per inde ẽ q nec rationẽ excedit nec a ratiõe deffecit:sed ei adeq̃tur.ea magna faciendo que oportet & que ratio ipa dictat agenda. Qđ si se magnis.determinat de materia magnanimitatis in speciali.primo ostendit q sit circa honores. secundo de ea determiat per comparationem ad alias uirtutes.ibi magnanimus siquidẽ.primũ probat bifariã.s.ratione & exẽplo.secunda ibi & sine ratione. quid aũt tam ibi quã hic dixerit p teipm uidere poteris. ex dictis in prima parte duo satis pulchra notãtut.primo dignitatem ad extetna bona referri.itaq; cum dicimus aliquẽ esse dignum magno bono.de externis intelligimus. secũdo notať inter externabona maximũ esse honorẽ. & si uis tertio notabis homines in dignitate positi ut sunt reges & huiusmodi honorem appetere.dicebat enim phs quinto polithice q ille nõ erit rex cui honor satis nõ sit. Magnanimus.determinat de magnanimitate per cõparationẽ ad alias uirtutes.& primo p rõnẽ cõmunem ostendit q magnanimitas esse non possit sine aliis uittutibus.secũdo q magnanimitas sit specialis uirtus.ibi Et uidetur.tettio errorem excludit.ibi Nequaquã.quarto per rationem specialem ostẽdit q magnanimitas sit specialis uirtus.ibi et per singula.quinto ex premissis infert conclusiones.ibi Videtur ergo.secũdã cõclusionẽ ponit.ibi quapptet.& ex his poteriscognicere qd phs ĩ toto isto dicere uelit.sed nota pulcras auctoritates.prio q melior ẽ maiora mereť.q uero optius maxia.fo cũ q uere sit magnanimus eẽ actu bonũ.qđ mẽti cõmẽda.iii.notabis magnanimi eẽ qđ ĩ unaq; uirtu-

nõ omnis tumens Qui uero minoris q̃ ipse sit pusillanimus.siue hic magna siue mediocra siue parua mereatur:etiã minoris sese dignũ arbitretur : & maxime utiq; uidebiť hic magno dign9. Nã quid ageret:si nõ dign9 feret: Est itaq; magnanim9 magnitudine quidẽ sũmus: eo aũt q oportet medius. Nã uti dignũ est ita se existimat. Alii uero excedunt ac defficiunt.

Quod si se magnis dignatur: & dignus est ac maxime maximis:circa unũ utiq; maxime erit. Dignitas aũt dicitur ad externa bona. Maximum autem bonum id ponendum est quod diis tribuimus & quod maxime affectant qui in dignitate sunt & quod rerũ preclarissimarũ precium est. Id est autẽ honor Maximum erit id externorum bonorum. Circa honores ergo & inhonorationes magnanim9 est ut oportet. Et sine ratione autẽ uidentur magnanimi circa honorem uersari. Honore enim se maxime dignãtur magni uiri uerũ iuxta dignitatẽ Pusillanimus uero deficit ad seipm & ad magnanimi dignitatẽ. Tumẽs aũt & inflatus opinione sui ad seipm excedit non tamẽ ob magnanimum. Magnanimus siquidẽ maximis dignus erit utiq; optim9. Nam semp qui melior est maiora meretur : & qui optimus maxima. Eum igitur q uere magnanim9 sit bonũ eẽ oportet. Et uideť qdẽ eẽ magnanimi qđ ẽ ĩ unaquaq; uirtute magnũ. Nequaq̃ uero illi cõuenit cedere lacessenti neq; iniuriã ĩferre:cui9 eĩ gr̃a turpe aliquid faceret cui nihil magnũ est & p singula cõsiderať magnanim9 nisi bonus

exiſtat oĩo ridiculus uidebitur qm̃ honorẽ nõ
meretur q paruus ẽ.Honor eĩ eſt uirtutis pre
miũ & tribuitur bonis.Videt̃ ergo magnani-
mitas ceu ornat⁹ quidã eſſe uirtutũ.Nã maio
res illas facit & ſine illis nõ ẽ.Quapp̃ter diffi
cile ẽ uere magnanimũ eẽ nõ eĩ poſſibile abſq;
accumulata probitate. Maxĩe ergo circa hono
res & inhonorationes magnanim⁹ ẽ. Ac in
magnis quidẽ & a grauib⁹ uiris hĩtis modera
te letabit̃.q.debitis potit⁹ aut etiã minoribus
Nam uirtuti oĩo pfecte ſatis dign⁹ honor hr̃i
non põt.Verũ tñ recipiet qm̃ maiora exhiberi
nõ poſſũt.Paruos aũt & a quibuſuis hĩtos par
uipẽdet.Nõ eĩ his dign⁹ Eodẽ modo & in ho-
norationẽ.Nõ eĩ erit iuſte circa illũ.Maxime
quidẽ igit̃ ut dictũ ẽ uir magnanim⁹ circa ho
nores ẽ.Quĩ & circa diuicias & circa potẽtiã
& circa oẽm proſpitatẽ aduerſitatẽq; ut cunq;
accidãt moderate ſe habebit nec in proſpis ga
udebit nimiũ nec aduerſus nimiũ turbabitur
Nã nec in honore ſic ſe habet qđ maximũ eſt.
potẽtie eĩ & diuicie p̃pter honorẽ expetuntur
itaq; illas qui habẽt p illas honorari uolunt &
cui honor paruũ eſt huic & alia.Ex quo fit ut
ſuperbi uideãtur. Fortuna etiam uidet̃ ad
magnanimitatẽ cõferre.Nobiles enim & potẽ

te eſt magnũ.itaq; ut nuper dicebamus fortis p fortitudinẽ fortia opatur.p magnani
mitatẽ uero q̃ ſunt maxime fortia.& tu adde ut ſũt maximo honore digna.eodẽq; mo
do in ceteris uirtutibus.quarto nota magnanimo nihil eẽ magnũ.qđ intellige de bo
nis externis.qđ dictũ multũ ualet ad intelligẽdũ ꝙ magnanimus ſit nõ ſuperbus ſed
humilis.nam ſuperbus is eſt qui cupiditate honoris aliquid facit indecẽs.putat enim
honorẽ eſſe maximũ bonũ.quinto nota honorẽ eſſe uirtutis premiũ.intellige nõ con
dignũ:ſed cõgruum.ſexto nota
magnanimitatẽ eſſe aliarũ uir-
tutũ ornatũ.& hoc idẽ eſt quod
ſupra dicebatur uirtutũ pulcri
tudo.eſt enĩ magnanimitas ĩ oĩ
uirtute magnũ qđ profecto pul
chrũ dicitur.ſeptimo & ultimo
notatur id qđ ſecũdo loco nota
batur.ſ.non eſſe uere magnani
mũ ſine accumulata uirtute. in
quo illi reprehẽdũtur qui dicũt
eũ eẽ magnanimũ qui ẽ in potẽ
tia ad magna faciendũ. ariſtote
les aũt non ſic.ſed magnanimũ
dicit:nõ qui faciet: ſed qui iam
magna fecerit.quod mẽti mãda
Maxime ergo.determinat de ac
tibus magnanimitatis & primo
reſumit eius materiam dicẽs ꝙ
ſit maxime hoc ẽ directe & prĩ-
cipaliter circa honores & inho
norariões.& adde maximos. qa
circa paruos & medioctes alte-
ra erit uirtus ut iam patebit.
Ac in magnis.oſtẽdit quis ſit
actus magnanimi circa hãc ma-
teriã.ſecũdo qualiter operetur
circa alias materias ſecũdarias.
ibi Qui etiam.tertio quomodo
fortune bona ad magnanimita-
tẽ conferãt.ibi Fortuna etiam.
quid aũt in prima & ſecũda par
te dicat uidere poteris p teipm̃.
ex quibus & precedẽtibus patet
quis ſit p̃prius actus magnani-
mi.eſt enim ſeipm̃ dignari mag
nis honoribus:cum ſit dignus.
gaudere quoq; atq; dolere moderate ĩ magnis honoribus aduerſitatibuſq;. ex quo pla
nũ erit magnanimitatis eẽ materiã duplicẽ.ſ.remotã ut ſũt honores.altera ẽ p̃pinqua
& honorũ magnorũ cupiditates.patet ex dictis ꝙ licet magnanimitas in omi uirtute
opetur magnũ:eſt tamẽ ſingularis uirtus ab aliis diſtincta.qm̃ eius materia & obiectũ
eſt ſpãle ab obiectis aliarũ uirtutũ formal'r differẽs.poteris quoq; ex ante dictis itelli
gere duplicẽ eẽ actũ magnanimitatis unus p̃prius directe ac prĩo.& hic eſt ſe dignari
magnis honoribus cũ ſit dignus.gaudere quoq; atq; dolere moderate ĩ magnis hono
ribus eorũq; aduerſitatibus.alius actus eius ẽ in oĩ uirtute magnũ facere.& hic dici
poterit ſine quo nõ.niſi ei magna feceris:nõ poteris te iuſte dignari maximis hono-
ribus. Fortuna etiã.oñdit quomodo fortune bona cõferãt ad magnanimitatem. &
primo ꝙ aliquid ad eã cõferãt.ſecũdo ꝙ eã nõ faciãt.ibi Qui uero. pro intellectu pri
me partis nota ꝙ bona fortune ad magnanimitatẽ conferre bifariam intelligitur.pri
mo tanq̃m inſtrumenta. & hic modus eſt generalis ad oẽm uirtutem. alio modo confe

runt in quantum in conspectu
saltem popularium reddunt ho
minem honorabiliorem. quod
phs probare nititur. Qui ue
ro. ostēdit fortune bona nō pos
se facete magnanimos. quod sa
tis pet te uidebis. ex his notat
primo quis sit superbus. est enī
is qui honotem querit pro his
rebus quibus honor nō debet.
cuiusmodi sunt nobilitas potē-
tie & diuicie & cetere huiusmo
di prosperitates. Secundo nota
magnanimum uete esse humi-
lem. est enim humilis qui pro
ea re honorem expetit cui pro-
prie honor debetur. talis autem
ē uirtus. sine qua magnanimus
ridiculus habetur. tertio pro li
tera nota ꝙ omnis prospera for
tuna secunda appellatur. & hoc
ideo quia homini primo mala
& secundo bona fortuna plerū
ꝙ euenire contingat. ex fine hu
ius capituli est argumentum ꝙ
phs non solum plebeios: sed eti
am diuites & potentes & nobi-
les appellatiōe multitudinis cō
prehendit. itaqꝫ uirtus est tam
rara: ut ceteri multitudinis ap-
pellatione comprehendantur.
quod pro locis nō paucis nota-
bis. sed de his satis.

Agnanimus nec patua. ca
plm secundū de ꝓprietati
bus magnanimi. & uiciis ei op-
positis. secūda ibi q uerodefecit
in pría pte sic procedit: prío po
nit ꝓprietates q̄ accipiūtut pet
cōpararionē ad res exteriores.
secūdo ptinētes ad actus huma
nos. ibi sed occiosus. tertio eas
q̄ attendūtur penes eius disposi
tionē. ibi nec uero. ī pría parte
octo ponit ꝓprietates. q̄rū due
pertinēt ad materiā fortitudis.
alie quiqꝫ ad materiā liberalita-
tis. ultia uero ad ꝓpriā materiā
ad honotes. s. secūda ibi & q̄ño.
tertia & bene facere. q̄rta in re
tribuēdo. q̄nta uidēt āt. sexta &
hec. septía est ei. octaua & erga.
& huius ultīe duas ponit rōnes
secūda ibi & iter illos. & ex his
plana est phī intētio. quod uero
dixit in q̄nta ꝓprietate ītellige:

L

tes & diuites honore digni habētur. In excellē
tia eī in bono aūt oīe excellēs honorabili⁹ q̄.
ꝓpter talia magis magnanimos faciūt. Hono
rātur eī a q̄busdā Sed secūdū ueritatē sol⁹ bo-
nus honorabilis ē ad cui utrūqꝫ existit. Is ma-
gis honore dign⁹ ē. Qui uero sine uirtute
talia bona hn̄t: nec iuste seipos magnifaciunt:
nec recte magnanimi dicūtur. Nā sine uirtute
pfecta ista nō sūt. Supbi aūt & petulātes fiūt
si talia possideāt. Nā absqꝫ uirtute secūdas res
moderate ferre nō facile est qꝫ quū illi facere
nequeāt: ac putēt se ceteris ante cellere. alios q
dē cōtēnūt. Ipi uero quoduis agūt: Imitantur
eī magnanimū quū similes illi nō sint hoc aūt
faciūt in quib⁹ possūt. Que igit̄ secūdū uirtu
tē sūt/ea nō agūt & alios infra se putāt. At mag
nanimus infra se iuste putat. nā iudicat secun
dum ueritatē Multitudo uero ut cōtingit.

Agnanimus nec parua nec frequenter
pericula adit. obid. s. ꝙ pauca sunt que
ab illo extimentur. At magna adit Et quando
illis se prebet uita sue nō parcit. q. indignum
sit ita oīo uiuere Et bene facere aliis prompt⁹
est bene suscipere autem pudet: aliud autē sup
antis est aliud ei⁹ qui supetur. In retribuēdo
autē excedit. Nā sic debitorē sibi insup facit:
maiorib⁹ beneficiis ī eū collatis. Videtur aūt
commemorare in quos ipi beneficia contulle-
runt a quibus uero ipi acceperunt nō uiden-
tur commemorare inferior enī qui beneficiū
accipit: eo qui cōfert ipe uero supior esse uult
Et hec libēter audit illa moleste. Itaqꝫ Thetis
beneficia Ioui non narrat Nec Lacedemoni a-
theniēsib⁹: licet acceperit Est etiā magnanimi
neminem precari aut certe, uix obsequi uero
prōpte. Et erga homíes ī dignitate aut diuiciis
constitutos magnū se gerere. Erga mediocres
uero cōuenientē. Nam illis quidē excellere ar
duum est ac gloriosum his uero facile. Et iter
illos se amplū gerere nō ingenerosū est. Inter
huíles uero graue q̄si iter ībecilles exerceat ui
res nec ad p̄clara cōtēdat at ubi ceteri excellūt

Sed ocios⁹ fit & piger at ubi honor magn⁹
uel res agēda incūbat. Et pauca quidē aggredi
tur sed magna certe ac preclara. Necesse ē etiā
ut palā oderit palāq; amet. Nā occultare timi
di ē. Ac ueritatē magisq̄ opiōnē curabit. Et lo-
quetur & aget palā. Cōtēptor ei est ideo audax
Audax uero ideo cōtēpnēs. Ac uerax ē nisi for-
te p hironiā Sed hironia ad multitudinē & ad
alium nō posse uiuere nisi ad amicū. Seruile
nāq;. Itaq; oēs adulatores seruiles & oēs humi
les adulatores. Neq; uero admirator erit
quia nihil sibi uidetur magnum Neq; odii te-
nax. Nō enī magnanimi est refricare animo p̄-
sertim mala sed magis paruipēdere Nec de ho
minib⁹ multū loquet̃. Nā nec de se dicet neq;
de aliis. Nō eī sibi cure ē ut ip̄e laudet̃ nec ut
alii uitupent̃. Nec rursus laudator ē quap̄pt̃
nec maledicus nec de inimicis: nisi quū īuehi
tur. Et de necessariis aut minutis minime q̄ru
lus aut p̄cator. Nā ita se hr̃e ei⁹ est q ista curet
Magisq; uolet res preclaras & infructuosas: q̄
fructuosas & utiles. Nā id magis per se suffici
entis Motus uero eius tardus eē uidetur uox
grauis, & loquutio firma. Non enim properat
qui paucis intendit: neq; uehemēs est q nihil
magnū putat. Volubilitas aūt lingue: ac p̄pe-
ratio illo℞ de cā fit. Talis qdē magnanim⁹ ē.
Qui uero deficit pusillanim⁹ q excedit tumēs

nō tanq̄ magnanimus fuerit ingratus: sed hoc ideo dictū ē: quia magis cogitat de ma
iori recōpensatiōe q̄m de beneficiorū receptione. itaq; nō ingratus: sed plusq̄ gratus
dicitur magnanimus. Sed ociosus. ponit sex p̄prietates magnanimi q̄ attēdūtur in
actibus humanis. quarū prīa attēditur p cōparationē ad seip̄m. alie quattuor p cōpara
tionē ad ueritatē. ultima uero p
cōparationē ad uoluptatē. secū-
da ibi Necesse est. tertia ac ueri
tatē. q̄rta & loquit̃. quinta ac ue
rax. sexta & ad aliū. quas p teip-
sū uide. sed aduerte φ licet aliq̄
harum p̄prietates uideātur f̄m
uerba uitupabiles. f̄m ueritatē
ac sensū nō sūt: imo maxime la
udabiles. dicitur quidē ociosus
nō tanq̄ aliqua de necessariis ō-
miserit: sed quia ad pauca moue
tur. nō enī nisi ad magna maxi-
moq; honore digna: q̄ quidē oc-
currūt. cōtēptor quoq; & audax
dicitur non quidē absolute: sed
respectiue. quia enī multi ac pe
ne infiniti sūt qui aut ex insipi
entia aut quia aliis adulari eli-
gūt: alios eorūq; res magis quā
sint magnifaciūt. magnanimus
uero iudicās f̄m ueritatem quia
nihil tale facit: itaq; nullum ma
gis q̄m ualeat appreciatur: inde ī
quā ē φ multitudini uidetur φ
magnanimus alios contēnat eo
dēq; modo quia hoies plerumq;
sunt timidi: at per hoc adulato-
res efficiūtur magnanimus eis
audax uideturqui p̄pter timorē
nihil preter rōnem facit nulliq;
adulatur. ex quita p̄prietate no
tatur φ ironia aliqua est uirtuo
sa aut saltē nō est uiciosa. & ut
credo erit quia mediū sensibilr̃
nō egreditur. ex sexta p̄prietate
notabis posse cōuenire omibus
esse uitupabile. uirtuosus enim
qualis est magnanimus nō bene
cōuenit cū uicioso. cū solo itaq;
maxīe uirtuoso magnanimus cōueire poterit. ex hoc fere loco notat̃ φ huilitas uitup
abilis ē f̄m aliq̄m significationē: tūc. s. cū ex huilitate adulator efficit̃. Nec uero. po
nit magnanimi sex p̄prietates q̄ attēdūt̃ penes eius dispositionē. q̄rū prīe due cōsistūt
ī aīo. alie uero due attēdūt̃ penes ip̄ius locutionē. & ultīe penes cōuersationē extiorē
p̄a ibi nec odii. iii. nec ď hoibus. q̄rta & de necessariis. v. magisq;. vi. motus uero. & ex
his patet qd hic dixerit. ex prīa p̄prietate ē argumētū φ rei magnitudo cā ē admirati-
ōis. tertie p̄prietatis duas uidet̃ assignare rōnes. ex his p̄serti ex sexta p̄prietate hēs a
liq̄ eē laudabilia q̄ uulgo credūt̃ uitupabilia. Qui uero. determīat de uiciis. & prīo
poīt qď ē cōe utriq;. ii. determīat de pusillaīo. ibi nā pusillanimis. iii. de tumēte ibi tu
mētes uero. q̄rto cōpat p̄facta uicia adiuicē ibi opponit̃. ī pte prīa qd dixerit planū ē. ī
p̄a tria facit prīo poīt pusillanimi actū. p̄o cām ibi ac uidet̃. iii. effectū ibi huiusmōi āt
& ex his collige sīliā circa tumētē duo tāgit. prīo cām. p̄o actū ibi uestitoq; ex ultīapte
huius capl̄i argumē.

tum habes consiliū esse aristote
licum potius in tumorē q̄m in
pusillanimitatē declinare. & in
fine ut hanc cum sequēte conti
nuaret uirtute inquit magnani
mitas igitur ut dictum est uer-
sat̄ circa magnos honores. alia
nāq; uirtus de qua immediate a
git ē circa paruos & mediocres
honores.

Idet̄ & alia quedā. caplm
tertium de hac mediocri
uirtute inomiata q̄ sic se habet
ad magnanimitatē sicut liberali
tas ad magnificentiā. & tria fa-
cit. primo quod intēdit ꝓponit
secundo id probat ibi Vt autē.
& huius duas ponit rationes. se
cūda ibi Vitupamus. tertio de-
terminat de medio & extremis
ibi Cūq; mediū. circa quod duo
ponit contingētia ꝓpter mediū
esse inominatū. secunda ibi Sed
hic. circa primū tria facit. primo
dicit extrema de medio certare
idest cōtendere ꝓpter medium
esse inominatū. secūdo oñdit ꝙ
hoc nō obstāte nihilominus cir
ca paruas & medios honores est
medium ibi In quibus uero. ter
tio dicit hanc uirtutē cōparatā
ad alterū extremorū esse aut ui
deri alterū extremū. itaq; sicut i
ceteris uirtutibus ad utrūq; ex-
tremū cōparata: uidet̄ utrūq; &
inde est ꝙ noīe utriusq; nōnūq̄
exprimitur. hoc ē igitur ī sūma
qđ phs in hoc caplo de hac uir-
tute dicit. secūda ibi Videt̄ aūt
& nota ꝙ licet alie quedā uirtu
tes ex imperio magnanimitatis
aliqñ ꝓprios eliciant actus. hoc
tñ ī hac uirtute ut mihi qdē ui-
det̄ locū nō hēt. eo ei ipō ꝙ age
ret aliq̄ magno honore digna.
eēt magnanimitas. itē nota hic
cessare illud garulorū argumen
tū: magnū & paruū spēm nō di
uersificāt. nam id locum habet
cum magnum & paruū ad speci
em non pertinent uniuerse qui
dem species differūt per magis
& minus perfectum. at per hoc
per magnum & paruum. sed de
his atq; de uirtutibus q̄ sūt cir-
ca honores diximus.

L

dicitur & inflatus opinione sui. Nec sane ma-
li hi uidētur esse quū nemini male faciāt. Sed
certe aberrāt. Nā pusillanimus quidē quū bo-
na mereat̄ seipm̄ priuat his quibꝰ dignꝰ ē. Ac
uidetur malū quidā hr̄e; qa se dignū bonis nō
putat & seipm̄ ignorare. Nā cuperet certe illa q
bus dignus est quū sint bona. Nō tñ demētes
isti uidētur sed magis morosi. Huiꝰmodi aūt
opinio deteriores facit. Singuli ei. appetūt se
cundū dignitatē. Abstinēt uero a preclaris re-
bus exerciciisq;. q. indigni sint: eodēq; modo
& ab externis bonis.. Tumentes uero ac in
flati demētes sūt: & ignorātes sui ac id qdē ue
hemēter. Tanq̄ enī digni sint honorabilia in
dūt. Mox redarguūtur Vestituq; se ornant &
gestu & huiusmodi. Fortunasq; suas iactāt Ac
palā eē uolūt ut ꝑ illas honorēt̄. Oponit̄ uero
magnanimitati pusillanimitas magisq̄ infla-
cio. Nam frequentior est ac deterior. Magna-
nimitas igitur ut dictū est circa honores uer-
satur magnos.

Idet̄ & alia quedā uirtꝰ circa honores
existere ut ante diximꝰ q̄ ad magnani-
mitatē ꝓxime accedit queādmodū liberalitas
ad magnificētiā. Ambe enī iste a magnitudine
absūt & circa mediocria paruaq; nos disponūt
ut oportet ut āt ī dādis capiēdisq; pecuniis me
diocritas ē ac excessꝰ & defectꝰ sic honoris cu
piditate excessꝰ & defectꝰ mediocritas q̄dā ē.
Vitupamus ei ambiciosū qa plusq̄ oportet aut
unde nō oportet honorē appetit. Vitupamus
& remissū qa nec honeste quidē honorari q̄rat
Interdū uero & ambitiosū quasi uirilē ac glie
cupidū & remissū q̄si humanū & modestū lau
damꝰ. Cōstat āt ꝙ cū plrimis modis cupidū ali
cuiꝰ rei dicamꝰ. Nō ad id sēp ābiciosū referiꝰ
sed laudātes ꝙ magis q̄ uulgꝰ & uitupantes ꝙ
magis q̄ oportet Cūq; mediū sit inominatū ex
trema de medio uacuo certare adinuicē uiden
tur. In quibus uero est excessus & deffectꝰ in
eisdem mediū. Affectatur honor magisq̄ opor
tet & minꝰ ergo & ut oportet affectare ē. Lau

Ansuetudo mediocritas. tractatus tertius de mansuetudine que respecit mala exteriora ex quibus homo ad iram prouocatur continet tantum unum capitulum in quo tria facit. primo ostendit quomodo circa iram sint medium & extrema. secundo prosequit̃ de eis. ibi affectus ergo. tertio respondet tacite questioni. ibi Qđ & supradiximus. dicit itaꝗ mansuetudo ē medioctitas circa irã. causa uero quare sic dicatur est : quia cũ mediũ sit inominatũ & itẽ fere extrema sint absꝗ nomine quia ita inquam est: medium attribuimus mansuetudinem declinantem non quidem ad excessum: sed ad deffectum qui item sine nomine est. excessus uero iracũdia dici potest. hoc dicit. pro quorum intellectu nota ꝙ mansuetudo proprie nomen est animantium ferocium que consuetudinem ferocitatem deposuere. unde mansueta quasi manu assueta dicuntur. habet itaꝗ maiorem conuenientiam cum ire deffectu quam cum eius excessu hodie tamen ut hic aperte ignuit philosophus traductum ē ad hoc ꝙ sit nomen uicii simul & uirtutis. neutrum tamen ut patet proprie significat. notãdum etiam ꝙ hac eadem de causa huius uirtutis extrema a philosopho dicuntur esse fere sine nomine. licet enim excessus modo aliquo nomiatum sit: deffectus tamen sine proprio nomine est

Affectus ergo. prosequitur de prefactis. & primo de medio. secũdo de extremis. ibi Deffectus autem. in prima parte facit duo primo ostendit quid mansuetudini conueniat secundum ꝙ est uirtus. secundo ōndit qd ei conueniat ſm nois pprietatem. ibi magisꝗ. & planũ ē qd tã ibi q̃m hic dixerit. qđ uero dicit infensum esse: nõ passiue. sed actiue accipe. hoc est nõ inferentẽ offẽsam. nota ut dicta & dicenda melius intelligas ꝙ mansuctudo & clementia differunt: quia mansuetudo moderatur interiorẽ ire affectionẽ clementia uero exteriorẽ punitionem. & sicut illi opponitur iracundia: sic isti seuitas & crudelitas. Deffectus aũt determiat de uiciis oppositis mãsuetudini. & prio de segnitie. secũdo de iracũdia. ibi iracũdia ergo. tertio cõpat ea ad inuicẽ. ibi mãsuetudini magis. circa primũ bifariã oñdit ꝙ segnicies hoc ē deffectus ire sit uitupabilis. secũda ibi atqui. & ex his patet sñia atqui ex his satis notari poterit eos hoies eẽ uitupabiles quos uulgus laudat. Excessus. determiat de supabũdãtia. & prio oñdit ꝙ mltifariã cõtigat. secũdo poñt tres spẽs

datur ei hic habitꝰ qui mediocritas ē circa honores sine noie Videt̃ aũt & ad ambitionẽ remissio. & ad remissionẽ ambicio & ad utrũꝗ utraꝗ quodãmodo opponi hoc & ĩ aliis uirtutibꝰ esse uidetur. Sed hic ex eo extrema opposita uidẽtur ꝙ mediocritas ip̃a sine noie est.

Ansuetudo mediocritas est circa iram eiũꝗ mediũ. Itẽꝗ fere extrema sũt absꝗ nomine. Medio quidẽ mansuetudinẽ attribuimus ad deffectũ: qui itẽ sine noie ē declinantẽ excessus uero iracũdia dici potest. Affectus ergo est ira facientia uero multa ac uaria sunt. Qui igit̃ ꝓ quibꝰ oportet & cõtra quos oportet irascit̃: & preterea ut oportet & qñ & q̃nto tpore laudatur mãsuetus hic utiꝗ erit. Si quidem mãsuetudo laudatur. Vult enĩ mansuetꝰ quietus esse. Nec a perturbatione defferri Sed ita ut ratio precipit in his: & ad tantũ tẽpus infensũ esse. Magisꝗ in deffectu peccare uidetur Nõ eĩ uindex est mãsuetꝰ: sed magis clemens.

Deffectus aũt siue ille segnicies sit: siue qd uis tandẽ uitupatur. Nã qui nõ irascũtur ĩ qbus oportet : stupidi uidẽtur esse & qui nõ ut oportet nec quãdo nec aduersus quos oportet Videtur enĩ qui nõ irascitur neꝗ sẽtire nec dolere nec resistere. Atꝗ ꝑferre cõtumelias: & suos negligere: sed uile ē. Excessꝰ aũt ꝑ oĩa fit Nã & quibꝰ nõ oportet & pro quibꝰ nõ oportet: & magis q̃ oportet aut uehemẽtius & maiori tpore. Nec tamẽ oĩa eidẽ existũt nõ enĩ fieri potest. Nam malum seip̃m destruit & si integrum undecunꝗ sit intollerabile est.

ipſius.ibi Iracundi ergo.dicit ergo primo ꝙ exceſſus ire poterit cōtingere ſm̄ errorē cuiuſcūq; circūſtātie.nec tamē oēs ſimul priuari poſſibile erit.cuius cauſa eſt: qa maiū ſi integrū eſt: ſeipm̄ deſtruit.qđ multifariā intelligi poterit.ſed qa iuxta ſententiā pauli iuriſconſulti minime ſūt mutāda que ſemp certā interpretationē habuerūt:dicamus itaq; ꝙ malū boni priuationē dicit.ad integritatē igitur mali ſequitur totius boni priuatio.& ſic:nō erit ubi malū ſubſtentetur. Iracudi ergo. ponit tres ſpecies ſupabundātie ire.quarū prima cōuenit colericis qui in ira ꝓpter uelocitatē dicūtur acuti.alia uero cōpetit flematicis uel melius mediocriter melācolicis.qui amari a phō appellātur.tertia quidē ſpēs illis cōuenit qui ſunt melācolici quos phs dicit acerbos. ſecūda ibi amari uero.tertia ibi eos uero acerbos.ex his collige ſententiā.notandū ꝙ ſicut leonardus tāgebat in prologo ex uulgari lingua nō i paucis locis latina corrūpitur.qđ ī hac materia circa hiſpanos accedit.eſt enī hiſpanis uſitatum in uulgari lingua uniuerſos iracūdos malenconioſos. & iracūdiā ipſam dicūt malenconia.& hinc plures eorū etiā qui periti credūtur cunctos iracūdos dicunt melācolicos. ignorāt;quidē iſti ꝙ iracundia ꝓprius quā melancolicis cōueniat colericis qui fere tantū a melancolicis differūt quātum iuuenis a ſeipo ſene.& iocundū a triſti.calidum a frigido.atq; ignis a terra.ſigna autē melancolicorū ſunt:cutis groſſa & fere ſcamoſa. color ſub albidus aut ꝓprius ſubcinericius pili in extremitatibus nulli aut pauci. carnes dure atq; aſpere. & quod deterrimū eſt triſticia continua.tarde iraſcitur.tardiuſq; placatur. colericus uero plurimum colore eſt pallidus.piloſus. carnes moles habens. cito atq; intenſe iraſcitur : placaturq; citius.palamq; loquitur & operatur: ſicut melancolicus ea iatitando talia facit.ex his itaq; & ſimilibus collige differentiā inter colericos & melancolicos.manſuetudini magis. comparat prefacta uicia adinuicem.& oſtendit bifariam ꝙ exceſſus ire magis quā defectus opponatur manſuetudini. frequentius enim euenit ꝙ in ira excedamus quam defficere.cum hoc ſit nobis naturalius.Item in uita ciuili atq; in omni ſocietate iracundi ſunt difficiliores quam ſegnes.at per hoc deteriores.alias dicitur inter excedētes deteriores in uita ſunt acerbi. Quod & ſupra.reſpondet tacite queſtioni.& primo oſtendit quid circa hoc determinari non poſſit.ſecundo quid fuerit manifeſtum. ibi Ad illud.& quia hec fere ſunt dicta in fine ſecundi libri & ibi quod de his iam diximus:ad illa itaq; ibi dicta te remittimus.Nota hic primo ꝙ doctrina ariſtotelica in hoc loco poſita non modicum ualet ad cognoſcendū quando in ira peccat mortaliter aut quando uenialiter.cum enim quis poteſt ſentire ſe egredi medium: mortaliter peccat.cum autem id fuerit inſenſibile:erit peccatum ueniale.ſecundo nota doctrinam ariſtotelicam ut patet ex dictis tantum deuiare ab ſtoica ut ille ridiculus uideatur qui eas inepte concordare conetur.

Iracūdi ergo celeriter iraſcūtur: & quibus nō oportet & pro quibꝰ nō oportet.& magiſq̄ oportet.Sed cito deſiſtūt quod in ipſis optime eſt Euenit aūt id quia nō cōprimunt ira ſed eā reddūt ac ſe oſtendūt ꝓpter acuitatē ſubīdeq; ceſſāt Exceſſiue aūt acuti ſūt quibꝰ ſūma ineſt impetuoſitas & ad omne atq; in omni iracūdi Vnde & nomē habēt Amari uero difficile placātur & longū iraſcūtur tp̄s qa irā cōprimūt. Ceſſatio aūt fit qn̄ reddit. nā ulcio ceſſare irā facit Voluptatē pro ira periēs ſed donec id nō fit onus retinēt nā qm̄ oculta eſt ira illi mitigāde intēdit nemo ut uero in ſeipa digeratur tempore indiget.Sūt aūt hi plurimū moleſti & ſibi ipſis & amicis.Eos uero acerbos dicimꝰ qui pro quibꝰ nō oportet magis q̄ oportet: & longius tēpus infenſi:nec placātur ſine ſuplicio uel pena.Manſuetudini magis opponimꝰ exceſſū Et frequētius fit humanius enī eſt magis ulciſci Et in uita acerbi peiores ſūt. Qđ & ſupra diximus & ex dictis patet illud nō ta-

cile determinare quomodo & quibus & q̄nto tempore & pro quibus irascendum sit & quo ad recte faciat quis uel aberret. Nam qui parū transgreditur non uituperatur siue in magis siue in minus. Interdū enī deficiētes laudam⁹ & mãsuetos uocam⁹: & irascētes uiriles. q. ad dominandū aptos. Sed q̄ntum & qualiter excedens uituperandus sit: non facile est uerbis ostēdere in singulis. n. atq; in sensu huius rei iuditium est. At illum manifestum q̄ medius habitus laudabilis ē per quē irascimur quib⁹ oportet & ut oportet & talia oīa. Excessus aūt & deffectus uitupetātur & si parūper fiant leuitet si ulterius grauiter. Cōstat igitur mediū habitum esse amplectendum. Adde dispositionibus circa iram hec dixisse satis sit.

N uita uero at cōmuni usu uetborū & actuū quidã assētatores sūt q placendi studio laudãt oīa: & nihil aduersant putãtes oportere minime se molestos cuiq̄ eē. Alii contra ab his ī cūctis dissidētes nec ostēdere qcq̄ uerētes ī hūani & cōtētiosi uocãtur. Qui igit huiusmodi dispositioēs uitupande sūt manifestū ē qd' q; mediocritas hotū laudãda recipiēs q̄ oportet: & ut oporter Cōtraria uero eodem modo repellēs. Huic ueto nomē nō ē. Sed amicicie uidet similis eē maxīe. Talis ē eī q hanc mediocritatē seruat: qualē dicere uolum⁹ humanū: & amicū dilectionē assumētem. Sed differt ab amicicia q̄ affectu catet: nec ad eos reflectit quib⁹ cōuersat: nō eī amore uel odio sed q̄ ipe talis est ea recipit q̄ oportet. Idē eī erga notos & ignotos cōsuetos & incōsuetos similiter faciet. Preterq̄ q̄ in singulis ut decet. Nō enī cōuenit similiter familiatiū & extraneorū curam habere nec eodem modo eius

N uita uero. tractatus q̄tus de uirtutibus que sūt circa actus humanos. capitulū primum de uirtute amicicie simili. in quo primo proponit extrema & etiam medium. concluditq; extrema uituperanda mediocritatem uero esse laudandā secundo prosequitur de medio. ibi huic. tertio de eius extremis ibi qui autē. quid autē in prima parte dixerit planū est. huic uero nomē. prosequit de hac uirtute. & primo quantum ad nomē secundo tangit eius proprietates. ibi sumatim igitur. ī prima parte tria facit. primo dicit hanc mediocritatem esse inominatam: esse tamē amicicie similem. secundo ostendit in quo ab amicicia differat. ibi sed differt tertio respondet tacite questioī ibi preterq̄. dicit prīo: huic mediocritati q̄ est in uite cōuersatione atq; in cōmuni usu uerborū nō est nomē: sed quātū ad effectū amicicie uidetur eē maxīe similis. qui enī hāc seruat mediocritatē: talis est qualem dicere uolumus humanū & amicū assumentē delectionē scilicet cōuenientem hominibus atq; amicis. ex his & etiam ex dictis in primo pagrapho patet q̄ licet hec uirtus nō sit nominata proprio nomine: per similitudinē tamē humanitas atq; amicicia. & qui eā habet humanus siue amicus dicitur. Sed differt. poīt differentiā huius uirtutis ab amicicia. licet enī cōueniat cum amicicia ī effectu: quia utraq; ē dulcis cōuersationis: sed differt ab amicicia: quia affectu amoris caret. nō itaq; mouetur amore ut amicicia. nec ut amicicia reflectitur quibus cōuersatur hoc est nō eorum respectu talia facit sicut amicicia: nō ei ea facit amore uel odio: sed qa ipe talis est: hoc ē tali uirtute dispositus: ea recipit q̄ recipe oportet probat istud qa idem circa notos & inotos: cōsuetos & incōsuetos faciet similiter. cuius simile uideri poterit in liberalitate. cū enim quis donat ex amore quē habet ad donatarium: nō dicetur ille liberalis: sed amicus. cum uero id facit: quia talis est tūc proprie liberalis dicitur. simile itaq; est de hac uirtute. Preterq̄. quia posset aliqs ex dictis dubitare aut credere q̄ hec uirtus similiter se haberet circa oēs: hac itaq; occasiōe dicit: q̄ similiter faciet preterq̄ q̄ in singulis faciet ut decet. quia nō ei cōuenit. similē

habere curam exttaneotum & familiarium. nec etiam eodem modo eis esse molestum esset enim fatuitas similiter aioqui familiares & extraneos. eodemq modo uttosq increpare. Sumarim igitur. tangit huius uirtutis quinq pprietatis. secunda ponit ibi cōiectabit. tertia ibi harum ueto. quarta cum sūmis uero. quīta & placere. & tertia secūdum aliquos non est ptoprietas per se : sed ē probatio aut expositio secunde & tunc erunt non qoinq: sed q̄tuor tantum proprietates. quid autem in his dicat per te uidere poteris. excepta quinta que aliquo modo est obscura. ubi ait & habens hanc uittutem: optabit placere non quidem per accidens: sed per se ipm. molestū uero esse cauebit. itaq nunquā eligit molestum esse per se : sed per accidens. quod quomodo fiat declarat dicens: sequetur molestum esse si maiora quam molestia sint honesta uel utilia que ex tali molestia contingunt. & hoc est quod dicit dico autē scilicet contingentia de honesto uel utili. & etiam si sciat ex aliqua parua molestia pro oenturam magnam uoluptatē: eliget offendere atq molestum esse. & io fine epilogat dicens: mediocritas igitur talis est nomen nō hñs. scilicet proprium. a proptietate tamē dici potest amicicia.

Qui autem. tangit uicia huic uirtuti opposita. & primo excessum quem bifariā se habere dicit: est enim unus lasciuus alter adulator & utrūq uidetur complecti assentator. secundo nominat eum qui deffecit: quē inhumanum & contētosum dicit ibi at qui se. tertio comparat ptefacta uicia inuicem. ibi uidentur & ex his collige quid in his dicat. quod uero dixit in re peccuniaria: pro arte querendi peccunias dictum esse uidetur. iuxta ultimā partem est notandū: ubicunq mediū esse īnominatū genetale eē documētū: ut extremi cōtēdāt: tanq̄ qsq eorū potet se uirtotē hīe alterū uero eē ī uicio. qđ nos freqntissime cōtingere uidemus in duabus uirtutibus antedictis: atq ī eadē ipa de q̄ dicete nūc finē faciamus.

molestum esse. Sūmatim igitur dictum sit eum ita cōuersaturum ut oportet Coniectabit autem nō offendere uel placere tefferēs ad honestatem uel ad utilitatem. Videtut enim circa uoluptates & molestias que in cōuetsationibus existunt uersati. Hatum uero quibuscunq uel non honestum est: uel dānosum assentiri. Eas nō feret sed molestus esse perget & si agenti deformitatem nō patuam afferat uel dānum. Aduersatio autem paruam molestiā non tollerabit: sed molestus erit. Cum sūmis uero & infirmis ac magis & minus notis uarie conuersabitur. Similiter & secundū alias differētias debitum cuiq tribuet. Et placere per seipsum optabit. molestū uero esse cauebit. Cōtingentia autem si maiora sint sequetur. Dico autem de honesto: & utili & uoluntatis quidem gratia etiam si magna pro uentura inde sit parum offēdet mediocritas enī talis ē: nomē nō habēs. Qui aūt placere studet si uoluptatis causa nec ob aliud quicq̄ id agat: lasciu9 dicit' Si ueto utilitatē quādam inde adipiscat' in pecuniis aut in re pecuniaria adulator. At qui oībus se opponit inhumanum: & contentiosum diximus esse. Vidētur autem extrema inter se opponi: quia medium absq nomine est.

Irca eādem forme est ostentationis mediocrítas. Ipa quoq īnomīata. Neq abre fuerit de ea quoq trāsigere. Nā & magis ea q̄ sūt circa morem cognoscem9: si de singulis ttāsigamus. Et similiter mediocritates eē uirtutes magis credim9 in cūctis ita eē cernētes In uita igitur qđ ad uoluptatē aut molestiam cōuersantur dixim9. Nūc de ueris & mēdaci-

Irca eadem. caplm secūdū de uerirare aut grauitate. & quod intendit pponit. secundo prosequitur ibi uidetur enī. in prima parte tangit tria. primo intentum ptemittit. secūdo bifariā ostendit de hac uirtute esse determinandū. ibi nā et. secūdā

rationem ponit ibi & simul. tertio hanc uirtutem comparat ad precedentem. ibi i uita igitur. & ex his patet quid in tota hac parte dicat. notandū ꝙ ferme dixit: quia hec uirtus nō solum est circa uerba sicut precedens: sed etiam est circa actus & res uniuersas quibus ueritas aut fictio exprimitur. uel dic ꝙ ideo dixit fere: quia hec existit circa uniuersa circa que precedens & nō econtra. secundo notandum ꝙ hec uirtus ueritas aut grauitas nominatur: neutro tamē nomine proprie dicitur. ueritas enim proprie in ratōne consistit. hec uero uirtus cum sit de moralibus in ea parte animi existit que rationalis dicitur. grauitas autem proprie corporibus ponderosis conuenit. hac igitur de causa phs hác uirtuté dicit innominatam. est itaq; innominata ꝑprio noie: licet translatiue grauitas dicatur. sicut etiá eius oppositum. s. ostētatio leuitas a nō nullis dicitur. Videtur eim. prosequitur. & primo manifestat contrarietatē huius uirtutis & uiciorum. secundo prosequitur de his habitibus. ibi dicemus autem. circa primū tria facit. primo ostendit quid cōueniat medio habitui. qd quoq; extremis. secundo qualiter ea que dixit ꝑtineant ad medium & extrema. ibi sed horum. tertio quid de ꝑdictis sit laudabile & quid uituperabile. al' ostendit mediū habitum esse laudandum extrema uero esse uituperanda. ibi mendatium uero ipm. ex his collige quid in his dixerit. nota ex prima parte: primo propria nomia extremorū hominum. unus quidem ostētator alter ironicus dicitur. secundo ex his aperte nutate poteris: ꝙ postq̄ aliqđ nomē grecum in nostrā reducitur declinationē: nō grecum sed latinum erit. quoniā alias aretinus in id quod in prohemio detestabatur incideret. ex secundo paragrapho notatur ꝙ homo ex propria astutia poterit alia agere quam ipe sit. itaq; malus bona aut talia que bona uideātur agit aliquando. ex tertio paragrapho nota mendatiū complecti in se utrumq; extremorum nota etiam excessū esse deterius. id enī frequentius contingit. sunt quidē fere uniuersi homines sophiste. notatur etiam ex hac littera fere uniuersos homines esse mendaces. nō est enī fere homo qui uerbis aut factis aliqua q̄ nō sunt de se ipo nō ostendat. & ut de ceteris rebus taceá quē mihi dabis qui sine ulla fictiōe uestibus utatur! uideo quidē uniuersas fere personas utriusq; sexus nō pauca in his secū deffcrētes que nec ad status representationē nec ad nature indigētie repletionē quicq̄m faciūt. sed certe potius ad quādā que nō est ficte pulchritudinis. ꝙ si hec mēdatia nō sūt: fateor me nō intelligere quomodo hec uirtus ad res ipas applicetur. nisi forte quis dixerit: licitū esse quoquo modo ea replere q̄ nature desūt. Dicemus aūt. determiat de ꝑfactis habitibus. & prio de medio hoc ē de ueraci. secūdo de extremis hoc est de mēdatio qđ in se utrūq; cōplectit extremorū. ibi sed q res. in pria pte tria facit. prio dicit de quo ueraci sit hic cōsiderádū. secūdo qd maxie ptineat ad ueracē uirū de quo hic intēdit. ibi uidet aūt. tertio ad qđ extremum magis declinet. ibi sed ad minus. ex his patet qd dicat. ex pria pte notabis ꝙ cū uelit dicere de utroq;. s. mēdaci & ueraci: nō tamē hic

bus dicemus. Similiter in uerbis ac rebus & fictionibus. Videtur eim ostentator fingere speciosa cū nō assint sibi: uel maiora quam assint. Ironicus uero contra que sibi assūt negat uel minora facit Medius autem alteruter quidam est: uita & sermone uerax Is & fatetur que sunt circa se nec maiora aut minora facit. Sed horū singula: & alicuius gratia fieri possunt & nullius. Quisq; uero qualis ipe ē talia agit & dicit & ita uiuit nisi alicuius gra agat. Mendatium uero ipm per se improbū ē ac uituperatione dignū. Verum autem probum ac laudabile ita uerax qui medius est laudabilis. Mendaces uero utriq; uituperandi: sed magis ostentator. Dicemus autem de utroq;. Sed primū de eo qui Verax sit nec de illo nūc dicimus: qui in confessionibus uera fatetur.. Nec de his qui ad iūs & iniuriam pertinent. Nam id alterius esset uirtutis. Sed de eo qui in quibus nihil tale refert sermone & uita uerax est. Eo ꝙ ipe secūdū habitū talis ē. Videt' autē hu

agere intendit de eo ueraci qui in iudicio tanquã iudex uel testis uera fatetur. tales enim nõ ad hanc uirtutem: sed ad iustitiam pertinent de qua nõ hic sed libro quito determinabitur. ex secũdo paragrapho notatur eos uiros esse probos qui uirtuose ac oere se habent in his rebus in quibus nihil refert. quod intellige nõ quantũ ad hoc qđ est bene aut male agere: sed q̃ntum ad sui uel aliorum dãnum uel utilitatẽ. ex tertio paragrapho notabis ostentationem nõ paruam pati inuidẽtiam. qđ nostris temporibus frequẽtissime contingere uidemus. Sed qui res. determinat de mendatio. & primo de eo quod est per soper abundantiã. secũdo de eo quod est per deffectũ. ibi ironicos uero. circa primũ tria facit. primo quot modis cõmittatur. secũdo secundũ quid precipue attendatur ostentatio. ibi nõ in potẽtia tertio quibus rebus aliqui precipue se ostentent. ibi qui igit. dicit primo sed ille qui res fingit maiores q̃m sint trifariã se poterit habere. si quidẽ nullius gratia id faciat: modo aliquo erit prauus. nisi eni esset prauus nõ gauderet in re praua. s. i mẽdatio. est uerũ ꝙ potius est dicẽdus uanus q̃m prauus. uanus quidẽ: quia in re uana gaudet. non malus: quia nulli uidetur nocere. qui uero alicuius gratia maiora q̃m sint fingit: bifariam se habet. si quidẽ id faciat gratia glorie aot honoris: non minus uituparatur q̃ predictus: & hoc tã quã ostẽtator hoc est fictor rerũ q̃ nõ sũt. qui uero id facit lucri causa: deformior ẽ. hoc dicit. ex his nota ꝙ licet ostẽtatio totum comprehendat excessũ: & tamẽ ut patet ex his proprie is ostẽtator dicitur qui glorie aut honoris gratie res fingit maiores q̃ sint. itẽ nota qui id lucri gratia facit: esse deformiorẽ: nõ quidẽ q̃m illũ qui mẽdatio gaudet sed q̃m is sit qui glorie aut honoris causa id facit. tanto eni ille quã iste deterior ẽ: q̃nto lucrũ minus bonũ est q̃m gloria & honor. uel posset dici ꝙ deformior ibi ponit nõ cõparatie: sed positiue. ut sit sensus: ille mẽdax dicit alter ostẽtator iste uero deformior. i. deformis. quid uero in sequẽti atq in tertio loco dixerit per teipm uide. & notabis ex tertio loco medecina & aurũspiciũ eẽ apta ut clam eẽ possint. possũt itaq nõ pauca mala fingere & alii nõ cognoscẽt. quod hodie satis ẽ praticatũ.

Ironicos uero. determinat de uicio per deffectũ. & primo eũ cõparat ostentationi. secũdo ostẽdit quomodo hoc uiciũ cõtingat diuersimode. ibi maxime uero. tertio di-

iusmodi ut uir probus eẽ. Nam qui uerũ diligit: & in his in quibus nihil refert uerax ẽ. Is multo magis in quibus refert uerax est. Vt ei turpe mẽdatiũ fugiet qui per se ipm fugiebat Talis autem laudabis Sed ad minus q̃ reuera sit magis declinat. Congruentius eni id uidetur quoniã super excellentie inuidiose sunt.

Sed qui res fingit maiores q̃ sint siquidem nullius gratia prauus quodãmodo uideť. Nõ enim utiq gaudet mendatio. Vanus tamẽ est potius q̃ malus. Qui uero alicuiꝰ gratia si glorie aut honoris: nõ nimis uituperandus q̃ admodũ ostentator. Si lucri causa deformior est Non in potentia sed in electione ostentatio ẽ. Nam secundũ habitum & quia talis ostẽtator existit quẽadmodum & mendax. Alter eni mẽdacio gaudet. Alter glorie cupiditate uł lucro Qui igitur glorie causa ostentationẽ faciunt talia fingunt ex quibus laudandi aut beati uideantur. Qui uero lucri causa faciunt hi ea fingunt quorũ usus ad proximos pertineat: & q̃ clam esse possint ceu medicũ aut aruspicem egregium que ideo pleriq fingunt atq ostentant: ꝙ hec in se ipsis sũt. Ironicos uero sua attenuantes: ut baniores esse constat. Nõ eim lucri causa faciunt: sed ut fugiant timiditatẽ. Maxime uero hi gloriosa negant ut Socrates faciebat: sed qui parua & manifesta fingũt gloriosi dicũtur & facile spernẽdi sũt. Interdũ ãt ostentatio est. ceu Lacedemoniorum uestitus. Nam excessus ac deffectus nimius. ostẽtationem quãdam hẽt. Sed q modeste ironia utitur

cit hoc uicium ironie minus opponi ueritati quã oſtentatio. ibi ueritati. & ex his iſtorum colligeſententiam. nota ex ſecundo paragtapho illum philoſophũ ſocratẽ apud uniuerſas gentes maxima laude predicatũ hic ab ariſtotele in moribus reprehendi. ſed de his ſatis: nunc uero de reliquis explicemus.

& circa q̃ nõ ſunt nimis ante oculos poſita: ac patẽtia ſũt urbani uidẽtur. Veritati oſtẽtatio magis opponitur & deterior eſt q̃ ironia.

Vm aũt ſit in uita ſeſſatio quedam a negociis & in ea cũ iocũditate tẽporis trãſmiſſio. Videtur hic quoq; eſſe cõuerſatio quedam cõueniẽs & qualia & quomodo dicere audireq; oportet. Differt aũt in talibꝰ dicere: aut talia audire. Conſtat uero circa hec quoq; eſſe exceſſũ & deffectũ medii. Qui igit magis q̃ oportet riſum mouent ſcurre uidẽtur eẽ & oneroſi ſũt. Nã riſũ ſecuti magis cogitãt quẽadmodũ mouere illũ poſſint q̃ queãdmodũ honeſte loq̃ntur nec queq̃ offẽdat q uero nec dicũt ipi aliqd iocũdũ nec alios dicere patiũtur rudes & agreſtes uidẽtur. Enĩ uero q cũ mediocritate iocat comis appellatur. Motis enĩ uidẽtur eſſe tales motꝰ ꝙ admodũ uero corpora ex moribꝰ iudicãtur ita & mores. Redũdante aũt ridiculo: & pleriſq; gaudẽtibꝰ ioco & ſalibus magis q̃ oportet ſcurre quoq; placẽt. Itaq; nuncupãtur. q. comitatẽ habeãt & ſint elegantes. Sed nõ parũ differre eos ex iã dictis apparet. Medii aũt habitꝰ ꝓpria ẽ urbanitas urbano aũt conuenit talia dicere atq; audire qualia modeſto & ingenuo cõgruũt. Sũt enĩ quedã q̃ dicere & audire huiuſmodi decet hoĩes & ingenui iocus differt ab eo. q eſt ſeruilis & docti ab eo qui ẽ indocti intueri licet ĩ antiqs & nouis comediis. Aliis enĩ erat iocus abſenitas uerborum Aliis uero ſubitellectio. Refert

Vm aũt ſit. caplm tertiũ de comitate ſiue urbanitate. & primo oſtẽdit circa iocum eſſe mediũ & extrema. ſecundo de eis proſequitur. ibi qui igit. tertio tangit differentiã huius uirtutis ad duas precedẽtes. ibi tres igitur. quid autem ĩ prima parte dicat p te uidere poteris. & cum dicit uita: intellige uite cõuerſatione. uel melius dic uita id eſt uita ſpacio uel tempore

Qui igitur. proſequit. & primo de eorũ actibus. oſtendendo quid exceſſui quid deffectui qd quoq; medio cõueniat. ſecundo oſtendit qualiter medius habitus ſe habeat circa iocũ. ibi medii autem. tertio idem facit circa extrema. ibi ſcurra uero. circa primũ quattuor facit. primo oſtendit quis actus ſit ſcurre. ſecundo quis fueris agreſtis. ibi q uero. tertio ponit quid ad medium pertineat. tãgit quoq; tales motus ad diuerſitatẽ morũ pertinere. ibi enim uero. quarto dicit ꝙ a pleriſq; extremu pro medio ſumitur. ibi redundãte. littera cum ſentẽtia tibi ut credo ſatis erunt plana ex his: dum tamẽ teſtum habeas emendatum. & nota quod ultimo loco dixit. ſcilicet ꝙ ſicut corpora hoc eſt corporũ interiores diſpoſitiões iudicantur ex motibus: ſic etiã & mores & licet hoc ſit documẽtum generale ad uniuerſas uirtutes: appriatur tamẽ huic uirtuti: tanq̃m ex ioco potius quã ex ceteris rebus ſit facile cognoſcete qualis quiſq; fuerit. quod bene mẽti cõmẽdabis. ſales hic a pħo pro uerbis iocoſis atq; facetis dictis ponitur. Medii aũt. oſtendit qualiter medius ſe habeat circa iocũ. & primo oſtendit ꝙ urbanus ſiue comis ſolũ utitur iocis honeſtis decẽtibus ac liberalibus. ſecũdo qualiter ſe habeat circa cõuicia. ibi utrũ igitur. primũ bifariã probat. ſcilicet ratione primo & ſecũdo ſigno. ibi intueri licet. ex his collige quid ibi dixerit. nota ex ea parte indocti: homines indoctos ſeruiles ac uiles ſicut in ceteris: ſic etiã ab hac uirtute longius abeſſe. V trum igitur. uel dic & melius ꝙ hic oſtendit qualiter ſe habeat circa uerborum qualitatem. hoc eſt qualia uerba dicere debeat urbanus. & primo mouet quattuor queſtiones quas immediate ſoluit in genere. utitur quidem ĩ his colore

interrogationis. querit enim talia quorum solutio in genere est manifesta. secundo probat id quod dixerat ibi cum alius. tertio soluit magis in specie. ibi urbanus igitur circa secundum tres ponit rationes. secunda ibi iocus in aliquem. tertia ibi ac legum & ex his collige philosophi sententiā. qui ut mihi quidē uidetur hec & nō altera est.

Vtrū tgitur. ostēdit qualiter se habeat circa cōuicia. & prio mouet dubitationem. secūdo tāgit dubitandi causam. ibi cum alius. tertio soluit ibi urbanus igitur. & ex his ut credo uidebis qd hic plis dicat. ex fine huius textus urbanū esse sibi legē circa cōuicia. itaq; sue prudētie relicta sunt. qđ & in ceteris uirtutibus locū habet. hoc enim ē quod dici solet iusto lex nō imponitur. Scurra uero. determinat de extremis. & primo de scurra qui per excessū peccare dicitur. secundo de rustico qui ex deffectu comitatis peccare uidetur. ibi rusticus uero. & pat quid tā ibi q̄m hic dixerit. & nota differētiā inter ridiculum & scurrā. quoniā ridiculus ꝓprie derisor dicitur; scurra ueto uanilocus. erit itaq; scurra inferior idest minus malus q̄m ridiculus. Tres igitur. tangit cōuenientiā dīam urbanitatis ad alias duas uirtutes precedētes. cōueniūt quidē hee tres: quia oēs sūt mediocritates in uita hoc ē in cōmuni usu uerborū & actuum. differūt aūt: quia earū una est circa ueritatē. alie uero due circa prefactorū uoluptatē. itaq; altera circa uoluptatē que in ioco uersatur alia in ceteris uite cōuersationibus. hec nāq; ad plura q̄m alie due se extendere uidetur. & de his satis.

F uerecundia nō ita. tractatus quintus de uerecundia que ē affectio laudabilis. cōtinet tantū unū caplm. & primo qđ intendit ꝓponit. cuius duas subiungit rationes: ex quibus patet quid sit genus uerecundie. secūdo ostendit cui etati cōueniat uerecūdia. ibi nec uero. tertio ꝙ nō cōueniat uiro probo. quarto circa hoc excludit tres ouia tiones. ibi si uero. quinto inducit simile de continētia que cum sit laudabilis: non est uirtus. cōtinuat quoq; dicta dicēdis. ibi continētia quoq;. circa primū duas ponit rationes. secūda ibi sit autē. dicit ergo primo: dicendū est de uerecūdia: nō aūt tanquā de uirtute: sed quia laudabilis est: hic ubi de uirtutibus: de uerecūdia quoq; dicēdū fuit. ꝙ aūt nō sit uirtus probatur bifariā. primo sic: nullus affectus ē habitus: uerecūdia ē affectus: igitur nō est uirtus cōsequētia tenet: quia oīs uirtus est habitus ut libro secūdo dictū est. & maior nota. minor patet ex diffinitione uerecūdie. sic enī sapientes uerecūdiā diffiniūt: uerecūdia est timor quidā dedecoris. cū aūt timor sit affectus: uere

aūt hoc nō parū ad honestatē. Vtrū igitur determinandū est eum qui in aliquē iocatur recte iocari si dicat ea que decēt ingenuū. an si nō offēdat audientē. Vel si permulcet. An tale aliquid indetermīatū est cū aliud aliis oderit: ametq; ac talia libēter auditur⁹ sit Qui enī audire sustinet: hec & facere uidet᷑ At nō oīa faciet. Iocus enī in aliquē dict⁹ cōuiciū est. At legū latores nō nulla cōuiciari prohibēt. Oportebat forsā & iocari. Vrban⁹ igitur & īgenu⁹ ita se habebit: quasi ip̄e lex in seip̄o existat. Talis ergo medius ē siue hic urban⁹: siue comis dicatur. Scurra uero inferior est q̄ ridicul⁹ Nec sibi ip̄i nec aliis parcit: modo risū mouere queat: & talia dicit qualia urbanus nō diceret: & quorū aliqua ne audire quidem sustineret. Rusticus uero ad has cōuersationes inutilis est cum nihil ip̄e afferat: & cūcta aspernet᷑ cessatio & iocus necessarii uidentur in uita.

Tres igitur mediocritates supradicte sunt oēs in uita: circa cōmune usum uerborū & actuum differunt uero qui earū una circa ueritatem. alie circa uoluptatē uersantur. Earum rursus que sunt circa uoluptatem: alia in ioco alia in ceteris uite conuersationibus.

E uerecūdia nō ita loquendū est. q. de aliqua uirtute nā affectui magis q̄ habitui similis est. Itaq; eā diffiniūt timorē quēdam esse dedecoris. Fit aūt prope similiter ac

cundia quoq; erit affectus. secundo sic: quod inducit corporis alterationem: erit affee
tus & nō habitus. hoc est planum. sed uerecundia inducit corporis alterationem: erit
igitur sicut prius nō habitos: sed affectus. minor patet: quia uerecundia fit proprie si
militer idest fere similiter ac idest sicut timor ille scilicet mortis i rebus grauibus hoc
est difficilibus. quod paret quia uerecundantes rubore quodam erubescunt. timentes
uero mortes palescunt. itaq; corporalia utraq; uidentur. hoc est corporis trasmutatio
nem inducentia. que res affectus esse constat magis quam habitus. hoc dicit. nota pri-
mo ꝙ phi mos fuerat cum aliquod cōmune diuiditur in plura quorum aliquod ē ino-
minatum id tale nomine cōmuni appellare. sicut hic timor mortis cum nō habeat ꝓ-
priū nomē: generis nomine timor dicitur. cum tamē timor nō solū mortis: sed etiam

timor, ille in rebus grauibus. Erubescunt eim
uerecundantes. Mortem uero timentes palles
cūt. Itaq; corporalia quodāmodo uidētur utra
q; quod affectus magis esse constat q̄ habitus
Nec uero omni etati congruit uerecundia
sed iuuenili. Putamus enim eos qui huiusmo-
di etate sunt uerecūdos esse oportere ꝓpterea
ꝙ illi cupiditatibus obnoxii: uerecundia pro-
hibentur in multis delinquere Et laudam⁹
ex iuuenibus uerecundos. Seniorē uero nemo
laudat ꝙ uerecundus sit. Nihil enim ab eo fie
ri censemus quod sit uerecūdia dignū. Nō
enim probi est. uerecundia siquidem proueit
ex improbis. Non enim agenda sunt talia. Si
uere alia secundum ueritatem: alia secundum
opinionem turpia sunt nihil refert. Neutra e-
nim agenda sunt itaq; nec uerecundandū. Im-
probi uero est talem esse ut aliquid turpe faci
at. Verum ita se habere ut si faciat quicquā
tale uerecundetur & propter hoc putare pro-
bum esse absurdum est Et enim uerecundia in
uoluntariis est. Volens autē probus uir nunq̄
faciet praua. Esset autem uerecundia ex suppo

dedecoris dicitur. qui ꝓprie ue
recundia nuncupatur. secundo
nota natura ad eam partem cor
poris cum sāguine & spiritu re
currere: ubi deffectus quispiam
causatur. in timore quidē deffe
ctus causatur in corde: uerecun
dia uero ut dicunt in facie cau-
satur. hinc est ꝙ sanguis cum ti
ment recurrit ad cor & cum ue
recundatur: ad faciem. at ꝑ hoc
timentes palescunt qui uero ue
recundiam patiūtur erubescūt.
Nec uero. hic ostēdēs cui eta-
ti uerecundia conueniat: bifari
am probat ꝙ nō senili: sed iuue
nili cōueniat etati ratio secun-
da ponitur ibi & laudamus. di-
cit primo uerecundia nō cōue-
nir omni etati: sed iuuenili. eos
enim qui sunt in etate iuuenili
putamus opportere esse uerecū
dos. propterea ꝙ iuuenes cupi-
ditatibus obnoxii idest obliga-
ti uel ligati non ratione: sed ue
recundia prohibentur in mul-
tis delinquere. Et laudamus.
ponit secundam rationē dicens
& laudare cōsueuimus ex iuue-
nibus uerecundos: seniorem ue
ro uerecūdū nemo lauda. nihil
eim ab eo fieri censemus quod
sit uetecundio dignum. ex i pru
dentia quidem contingit omne quod uerecundia dignum est: nihil autem tale in seni
orem cadere censemus. cum ex etate prudentes eos esse cōueniat. posset aliquis obiice
re ꝙ uerecundia sicut in iunioribus: sic etiam in senioribus fit laudanda. nam in iu-
nioribus quidem nō ob aliud laudatur: nisi quia per eam malis cupiditatibus cohibē-
tur. eadem itaq; ratione in senioribus laudanda uidetur. ad hoc dicitur ꝙ iuniores cū
in eis usus rationis esse nō possit: affectus huiusmodi in eis laudātur. seniores quidē
si prudentes nō sint: sine culpa nō erunt. itaq; nō uerecundia sed ratione & prudētia
gubernari debent. Nō enim. ostendit ꝙ nō cōueniat uiro probo. quia uerecūdia ꝓ-
uenit ex improbis: uir quidē ꝓbus nihil improbū faciet. nec etiā ex uerecundia sed ex
rōne & probitate turpia cauebit. si uero. excludit tres obuiatioēs. secūda ibi uerū ita
tertia ibi imprudētia. quid aūt in prima parte dicat est planum. unde notatur unū cre
ditu satis difficile. scilicet ꝙ probus nec facit turpia secundum ueritatem nec secun-
dum opinionem. quod ego intelligo uerum esse quādiu opinio ueritati nō repugnet.

alias ueritatem & nō opinionem sequerut:ut est dictum supra de magnanimo. Ve rum ita.excludit secundum.dicens uerecundia non est uirtus. est enim bona ex sup positōne.itaq; supposito q; quis turpia commiserit:bonum ē ue reri. uirtus autem nihil tale ē. hoc dicit.posset etiā dici q; hoc bifariam excludar. secunda ibi esset autem.Impudentia.exclu dit tertium. quia eīm posset qs credere uerecundiam esse quid probum propter id q; impuden tia sit malum quod quidem est eius contrarium.ad hoc dicit q; etiam si impudentia & nō uere cundari cum quis male agat sit improbum:nec tamen propter hoc uerecundia erit quid probum idest uirtuosum.e rit itaq; bonum & laudabile:non tamen uirtuosum.est enim hoc in minus quā illud.

Continentia quoq;.inducit simile de continentia que cum sit laudabilis:nō est uir tus:sed mixta hoc est imperfecta uirtus sicut melius ex libro septimo apparebit.

sitione utiq; probum.Si enim faciat uerecun dabitur.Sed non est hoc circa uirtutes. Impu dentia uero improbum & nō uerecundari cū male agat.Sed nihilo magis hec facientem ue recundari probum est. Continentia quoq; nec ipa quidē uirtus ē:sed quedā mixta.Oste demus aūt de illa postea.Nūc de iustitia dica mus.

Explicit quartus Incipit quintus.

Liber quintus.

E iustitia & iniustitia considerandum est: & circa quas res existāt & qualis mediocritas iustitia sit & iustum quorum medium. Cōsideratio autem ista eodem modo nobis fit. ut in precedentibus. Videmus igitur omnes eiusmodi habitum dicere uolentes iustitiam per quem iustorum operatores sunt & agunt: & uolunt res iustas. Eodē modo de iniustitia per quā iniuriātur: & uolūt iniusta. Quāobrē

E iustitia & iniustitia. liber quintus de iostitia & iniustitia suisq; speciebus continet tractatus quinq;. quorum primus erit de iustitia legali. capitulum primum tres continet partes. primo intentionem premittit. secundo ponit diffinitionem iustitie & iniustitie. ibi uidemus igitur. tertio duas distinguit species iniustitie. & totidem iustitie. ibi sequitur uero. in prima parte tria tāgit. primo dicit esse considerandum de iustitia & iniustitia. secundo ponit tria que sūt cōsideranda circa iustitiam & iniustitiam. considerandum est itaq; de earum obiecto: scilicet circa quas res existant. existunt enim circa operationes que sunt ad alterum. legalis quidem iustitia in eis operationibus uersatur que ad reipublice utilitatem referūtur. particularis uero iustitia in eis consistit operationibus que sunt ad personas priuatas. cōmutatiua quidem in comerciis: distributiua uero in bonorum cōmuniū distributōne uersatur. secundo est considerandum qualis mediocritas sit iustitia. est enim iustitia mediocritas: nō quidem solum secondum rationem sicut cetere uirtutes: sed mediocritas secundum rem. tertio item considerādum iustum quorū sit medium. non enim est medium duorum uiciorum sicut cetere uirtutes: sed est medium inter plus & minus quorum utrumq; sicut iam patebit cadit sub uicio iniustitie. uel dic q est medium inter iniuriam facere & iniuriam pati quorum primū tantūmodo est uicium. patet itaq; ex his iustitiam ab aliis trifariam differre. primo quidem ex parte obiecti. secundo ex parte medii. tertio ex parte extremorū. & continuo subiungit modum quem intendit tenere in consideratione ista de iustitia: dicens q ista consideratio circa iustitiam & iniustitiam erit nobis eodem modo sicut in precedentibus. cōsiderabit itaq; de iustitia grosso modo ac ueluti per figuram. eius quidē picturā relinquemus scientie legali: cuius est considerare de iustitia determinare & particulariter. hic autem solum tradenda sunt de iustitia naturalia documenta. talia scilicet que sint comunia: non solum his aut illis: sed cunctis hominibus. Videmus igitur. ponit diffinitionem iustitie & iniustitie. & hoc primo. secundo eam manifestat. ibi non enim. tertio ex his infert corolarium. ibi sepe igitur. in prima parte ponit hanc dictionem igitur que nō illatiue: sed replectiue aut inceptiue ponitur. dicit itaq; uidemus oīs uolentes dicere idest notificare aut diffinire iustitiam: uidemus inquam eos dicere iustitiam esse habitum eiusmodi idest talem per quem homines sunt operatores rerum iustarum. & per quem intra seipsos agunt & uolunt res iustas. eum itaq; agere sit operatio imanens: illa coniunctio & uidetur poni nō copulatiue: sed interpretatiue. simili modo est dicendum de iniustitia. est quidem iniustitia per quam homines iniuriantur & per quam uolunt iniusta. & quia in omni genere scientie sicut traditur primo posteriorum rerum diffinitiones sunt principia ad reliqua scienda: inde est q hic philosophus de his diffinitionibus subiungit: dicens quāobrē scilicet quia sunt diffinitiones que tanquam principia ubiq; supponuntur: quia ita inquam est: hec tanquā per se nota sint nobis prio supposita. & cū ea quidē diffinitione a phō tradita satis uidetur concordare & que traditur ab ulpiano de iustis de iustitia & iure. ubi diffiniendo iustitiam inquit: iustitia est constans & perpetua uolūtas ius suum unicuiq; tribuens. quasi dicat iustitia est uele continuum ac firmum tribuēdi cuiq; quod de iure suum est. sumitur itaq; in diffinitione ulpiani uolūtas p actu uolēdi. ut diffiniat hītus per actū. qd etiam in aliis fieri solitū est. agustinus enim diffiniēdo fidē inquit fides est credere qd nō uides. differt itaq; diffinitio aristot. a diffōne ulpiani. qa p illa habi-

rum hec uero per actum traditur. & dicit quidem iustitia uoluntas perpetua quãtum ad uoluntatis propositum res iustas agendi quod uir iustus in mente gerit. constãs uero dicitur quãtum ad illius propositi firmitatem. nec sunt audiendi qui dicunt ulpianum locutum fuisse de iustitia diuina. esset enim plus q̃m stultum cum de iustitia nõ diuina: sed humana uelet tractare: nõ humane: sed diuine iustitie tradere diffinitionem. nec ad rem pertinet quod dicunt iustum hominẽ in die septies cadere. nõ enim habet id ex iustitia: sed ex eius deffectu. sicut artifices uidemus nõ nunquã in eorum operibus errare. & tamẽ nõ ex arte: sed ex artis deffectu est ꝙ errent. qua enim artem habent. semper recte agunt. qua uero in arte difficiunt. in artificio quoq aberrãt. eodemq modo est de iustitia. iustus qua est iustus: nec iniuriari nec iniusta uele poterit. qua uero in habitu iustitie deffecit: habet ꝙ possit cadere atq iniuriari est itaq illa diffinitio uera si cõsideretur iustitia nõ quidem prout est in isto aut in illo: sed in se & absolute nec etiam impedit qđ obiciunt de perpetuitate. perpetuitas enĩ sicut diximus ad uolũtatis ppositum reffertur. ut intelligatur negatiue. itaq iustus in quantũ est iustus nunquã poterit habere propositũ iniuriandi. cicero in prima rhetorica sic dicit. iustitia est habitus animi cõmuni utilitate seruata: suam cuiq tribuens dignitatem. sed hec ciceronis diffinitio uidetur cõuenire nõ quidẽ uniuersis partibus iustitie: sed legali. hec enim sola est que cõmuni utilitate seruata: secundum quod dignum est cuiq est tribuens. posset etiam hec diffinitio conuenire uniuersis speciebus iustitie in quantum sunt legalis iustitie partes non quidem integrales: sed potentiales. & illud uerbum ciceronis cõmuni utilitate seruata: est maxime ponderandum. patet itaq ex diffinitione ciceronis ꝙ in omnibus actibus iustitie cõmunem utilitatem preoculis habere debemus. itaq in tantum res est iusta: in quantum cõmuni utilitati est consona. Non enim manifestat prefactas diffinitiones quantum ad hoc ꝙ iustitia sit habitus per quem operamur & uolumus non quidem iniusta: sed solum res iustas. iniustitia quidem per quã sic operamur & uolumus iniusta: ꝙ nequaquam per ea possumus uele res iustas. hoc quidem philosophus manifestat per differentiam que est ipsius habitus operatiui ad scientias & potentias. potentie enim cognitie sunt contrariotum. sicut oculus albi & nigri. gustus dulcis & amari. intellectus ueri & falsi. scientia quoq est contrariorum. sicut medecia sani & egri. ciuilis uero uirtutis & uicii. habitus quidem operatiuus nõ est contrariorum. itaq non operatur contraria. & hoc siue fit in corpore. sicut sanitas que est effectiua operationis sane: non autem operatiua operationis egre. siue talis habitus sit in animo. cuiusmodi sunt uniuerse uirtutes atq uicia. que existunt in parte animi non quidem cognitiua: sed operatiua que a philosopho in fine primi ethicorũ irrationalis dicta est. uirtus itaq ita est principium operationis uirtuose ꝙ non uiciose. & uicium ita uiciose ꝙ non uirtuose. erit igitur iustitia principium iustorum operum: non autem iniustorum. iniustitia uero iniustorum. notãdum ꝙ licet scientia speculatiua sit contrariorum: unius tamen est per se alterius uero per accidens. ut medecina que est sani per se egri uero p accidens. scientie uero pratice sunt cognitiue duorum contrariorum: sed unius tantum operatiue. erit itaq uerum non solum de his q sunt in appetitu: sed etiam de uniuersis habitibus ꝙ unius tantum & non duorum contrariorum sint operatiui. potissime tamen hoc locum habet in his habitibus q sunt in ea parte animi que est irrationalis. de quibus aristoteles hic intelligere uidetur. Sepe igitur. hic ex dictis infert corolariũ habẽs tres partes, quarũ pria tñ

hec primũ nobis presupposita sint. Nõ enĩ eodẽ modo res se habet in scientiis & potẽtiis & habitibus. Nam scientia & potẽtia uidetur eadem esse contrariorũ. Habitus uero cõtrarius contrariorũ nõ est ceu a sanitate sana fiunt nõ autẽ contraria Dicimus enim sane incedere: quando quis ita incedit ut faciunt sani.

Sepe ergo cognoscitur contrarius habitus a cõtrario sepe ipsi habitus a subiectis cognoscuntur. Si enim bona habitudo sit manifesta & mala hĩtudo sit manifesta & ex his q̃ bonã

sequitur ex iam dictis. itaqꝫ cum ita sit ꝙ habitus contrarii sint contrariorum: sepe
fit ut unus a suo contrario cognoscatur. sicut si bona corporis habitudo sit nobis ma-
nifesta: mala quoqꝫ habitudo erit manifesta. nam si bona dispositio sit spissitas carnis:
necesse est ut male dispositio sit raritas carnis. econtra. sepe etiam cognoscuntur ipsi
habitus ex eorum subiectis. sicut ex sano corpore sanitas. & ex iusto homine iustitie
habitus. cognoscuntur etiam habitus ex rebus que eos efficiunt. & etiā sepe res q̄ eos
efficiunt ex ipsis habitibus cognoscūtur. nam si scias ꝙ bona habitudo sit spissitas car
nis: inde poteris cognoscere que sint facientia bonā habitudinē. erunt enī illa que ex
pissam faciunt carne. & contra: si hec scias: per hec bonā dispositionē poteris cognos-
cere. eodēqꝫ modo se habet de mala dispositione. si enī scias ꝙ mala dispositio sit rari-
tas carnis: inde scies, que sunt facientia malā dispositionē. erunt quidē illa que rari-
tatē efficiunt in carne. si qs etiā
hec cognouerit: malā dispositi-
onem poterit cognoscere. p ma
iori intellectu dictorū & etiam
dicendorū est considerādum ꝙ
iustitia licet multifariā ab aliis
uirturibus differat: tamē secun
dum aliquos specialiter differt
in duobus. primo quidē ratione subiecti. nam ut illi dicunt iustitia est in uoluntate a
lie uero in parte animi sensitiua. differt etiam quia ut dicunt iustitia est circa exterio
res operationes: alie uero uirtutes circa interiores affectiones. sed neutrū istorū ego
etele satis intelligo. cum utrūqꝫ dictis philosophi mihi dissonū uideatur. & de primo
quidem patet. nam cum uirtus sit habitus electiuus: uniuerse uirtutes morales eē ui-
dentur in ea parte animi que maxime est electiua. & cum hec sit uoluntas: erunt itaqꝫ
in uoluntate. item omnis potentia habituabilis ex frequētata operatione habituatur
quod experientia manifestum uidemus. in operatione quidem cuiusqꝫ uirtutis nō so-
lum concurrit appetitus: sed etiam uoluntas. imo magis uoluntas. erunt igitur uni-
uerse morales uirtutes nō solum in appetitu sensitiuo: sed etiam in uoluntate. dica-
mus igitur cum philosopho in primo ethiorū ꝙ uniuerse uirtutes morales sunt ī ea
parte animi que est irrationalis. utrum autem sint in uoluntate uel in alia animi par
te uel utrisqꝫ nec nobis nec prout ego credo philosopho est satis notum. sed cum iux-
ta marcum ciceronem no paruum sit peccatum imprudentie multum imorari circa
difficilia eaqꝫ nō necessaria: nō amplius imoremur in hac plus quā difficili questione
que ad uitam nō multū est necessaria. ꝙ etiam illorum secūdū dictum nō satis sit con
sonum dictis philosophi patet. nam sicut dictum est libro secundo uirtus precipue ē
circa uoluptates & dolores. cum igitur iustitia sit uirtus: erit precipue circa uolupta
tes & dolores. item nemo ut puto satis poterit intelligere alias uirtutes esse tantum
circa affectiones interiores. cum uniuerse uirtutes sint circa interiores simul & exte
riores operationes. nō est eim uirtus aliqua que nō regulet nos in exterioribus. sicut
temperantia que nos regulat in comedendo bibendo coeundo ceterisqꝫ rebus que ad
tactum pertinere dicuntur. in aliis quidem uirtutibus apertius quam in hac per teip
sum uidere poteris. item philosophus in hoc eodem libro & expressius in sexto dicit
nō esse iniusta quecunqꝫ fiunt contra leges: sicut siquis ignorans aut inuite contra le
ges fecerit. sed ille ut inquit iniuste agit: qui scienter & uoluntarie facit cōtra leges.
si igitur ex uoluntate secundum philosophū tes dicuntur iuste uel iniuste: necesse ē
dicere ꝙ iustitia sit precipue circa interiorem uoluntatem. item uniuerse uirtutes ad
hoc sunt principaliter ut eius potentie in qua existunt actum regulent. iustitia qui-
dem etiam secundum aduersarios existit in uoluntate. erit itaqꝫ potius circa interio-
rem uolitionem quam circa exteriorem operationem. & his consonate uidentur dif-
finitiones iustitie. presetrim ea que a philosopho supra tradita est. illa quoqꝫ ulpiani.
utrubiqꝫ enim iustitia diffinitur per uoluntatem. dicamus igitur ꝙ iustitie sicut &
ceterarum uirturum duplex est materia. scilicet propinqua & remota. cupiditates e-
nim circa operationes que sunt ad alterum sunt materia proxima ipius iustitie. tales
uero operationes que sunt ad alterum sunt eius materia remota. nec ad rem pertinet

habitudinē faciunt bona habitudo & ex hac il
la q̄ faciūt cognoscūtur. Nā si ē bona habitu-
do ispissitas carnis necesse ē ut mala hitudo sit
raritas carnis & efficiēs bonā hītudinē ꝙ facit

quod aliqui obiciunt.ꝙ iustitia nõ pugnit homines pro sola mala uoluntate:sed tãtũ
pro mala exteriori operatione.ad hoc est negãdum id quod pro fundamẽto false sup-
ponunt.nunquã enim iustitia humana aliquem pro mala operatione pugnit: nisi sci-
at aut credat id tale mala uoluntate fuisse factum.si enim inuoluntarie factum sit: ut
pote inuite aut per ignorantiam inuincibilem:nequaquã id tale pugnitur.nulla ita-
ꝗ quantacũꝗ sit mala operatio ab humana iustitia pugnitur nisi ex mala procedat uo
luntate.eodemꝗ modo se habet in bonis.nullum enim tale iustitia remunerat:nisi id
sciat aut credat uoluntarie esse factum ex bona quoꝗ uoluntate emanasse. quod uero
dicebatur de sola uoluntate:est dicendũ ꝙ hoc nõ ideo fit ꝙ pro bona uoluntate non
debeatur premium.& pro mala quidem pena.sed hoc inde est:quia humana iuris pru
dentia nõ cognoscit hominum
uoluntates. sunt enim hee soli
deo cognite.qui magis uolunta
res hominũ quam eorũ externa
opera respecit.diuina itaꝗ sola
iustitia est que bonam uolunta-
rem hominis premiat.malamꝗ
pugnit. patet itaꝗ ex his ꝗd ad
illa dubia ad illaꝗ obiectiones
sit dicendum. Sequitur uero.
hic distintionem specierũ iusti
tie inuestigare intendit.& prio
ostẽdit ꝙ si una scilicet iustitia
uel iniustitia dicatur multifari
am:& altera quoꝗ necessario di
cetur multifariã.secũdo narrat
qualis sit huiusmodi multiplici
tas.ibi uidetur autem.tertio ex
distintiõe iniusti atꝗ iniustitie
iustũ & iustitiã distinguit ĩ duo
mẽbra.ibi complectamur.quarto manifestat quomodo se habeat plus appetens ad in-
iustum & iniquũ.ibi cum uero.dicit ergo primo sequitur uero ut plurimum si altera
contrariorũ multipliciter dicantur:altera quoꝗ contraria multipliciter dici.ceu si iu
stum multifariã dicatur:& iniustum quoꝗ necesse est dici multifariã.& ponit ibi pħs
illam dictionem plurimũ que est dictio exceptiua. & ut mihi quidem uidetur hoc a
philosopho additum est tanquã superabundans cautela.licet enim illa sit regula uni-
uersalis: si tamen aliqua sint contraria in quibus defficiat:per hanc exceptionem phi
losophus excusaretur. Videtur autem.narrat qualis sit hec iustitie & iniustitie mł-
tiplicitas.dicens uidetur autem idest uidetur itaꝗ iustitia & iniustitia multipliciter
dici.sed quia species iustitie inter se sunt propinque admodũ idest ualde. speciesꝗquo
ꝗ iniustitie inter se sunt admodũ similes:quia ita inquã est:contingit latere equiuo-
cationem ipsarum scilicet iustitie & iniustitie.uel dic ipsarum scilicet specierum iusti
tie inter se.& specierum iniustitie inter se.quod nõ fit in his equiuocis que sunt lon
ge magis manifesta.nam illa scilicet que sunt longe magis manifesta plurimum idest
maxime differunt inter se specie.ueluti nomẽ clauis quod est equiuocũ ei claui que ẽ
sub collũ animaliũ & ei claui qua hostia clauduntur.& est aduertendũ ꝙ philosophus
hic nomẽ speciei nõ proprie sed improprie accipit. equiuoci enim proprie non sunt
species. Complectamur.distinguit iniustitiam in duo mẽbra.& in totidem iustiti-
am.dicens igitur complectamur idest complecte dicamus quot modis dicatur iniu-
tus.at per inde planum erit quot modis dicatur iustus. uidetur quidem iniustus bifa
riam dici.nam & ille iniustus est qui contra leges facit.& ille qui in bonis plus appe-
tit atꝗ est iniquus idest non equus.itaꝗ a philosopho pro eodem accipiuntur plus ap
petens & iniquus.sic ut illa dictio.et.nõ copulatiue sed iterpretatiue ponatur. patet itaꝗ
ex his ꝙ & iustus erit qui secundum leges facit. & qui equus est. iustum ergo erit &
quod est secũdum leges & quod equũ. iniustum uero & quod est contra leges & quod

spissitatem in carne. Sequitur uero ut plu-
rimũ.Si altera multipliciter dicantur. & alte
ra multipliciter dici ceu si iustũ & iniustum.
Videtur aũt multipliciter dici iustitia & i
iustitia sed quia sũt admodũ ꝓpinqua ipsarum
equocatione latere ꝙ nõ fit i his ꝗ lõge magis
sũt manifesta nã illa plurimũ inter se differũt
specie ueluti clauis quod equiuocũ est ei ꝗ est
sub animaliũ collũ & ei qua hostia claudũtur
Complectamur ergo quot modis dicat' in-
iustus.Videtur iniust⁹ esse & q cõtra leges fa
cit & q plus appetit & iniqu⁹ itaꝗ patet ꝙ &
iustus erit qui secundũ leges facit & qui equ⁹

iniquum.intelligenda sunt hic duo.primo ꝙ secundum aliquos plus appetens dici-tur in bonis.iniquus uero qui uult habere minus in malis.quod ut mihi quidem ui-detur uerum nō est.nam tūc iniustus diceretur trifariam iustus uero bifariam. quod est contra mentē philosophi.item patet hoc quia ut iam patebit qui minus uult habe re in malis continetur sub eo qui in bonis uult habere plus. nam minus malū bonū est.itaqꝫ ut diximus dictio illa.et.nō copulatiue:sed interpretatiue ponitur.secundo notandū ꝙ equum & equitas trifariā dicitur.eodemqꝫ modo iniquū et iniquitas.uno quidē modo equū dicitur oē iustum.alio modo quod est legis emendatio.tertio mo do nec plus nec minus habere in cōmertiis & distributionibus.primo quidem modo omnia legalia equa dicuntur.secundo modo ea que fiunt preter legē: nō tamē preter

est.Iustum igitur est quod secundum leges & quod equū.Iniustū autē quod contra leges & quod iniquū. Cum uero & plus appetēs in iustus sit circa bona quidē erit nō tamē omīa: sed circa illa in quibus fortuna.prospera.uel aduersa.locū habet.Que sunt quidē simplici-ter bona.semper:uerum alicui non semp.Sed homines illa precantur & querunt:at nō opor tet.Sed precari quidem debēt ea que simplici ter bona.sunt:sibi quoqꝫ esse bona appetere ue ro q̄ ipis sunt bona.Iniustus aūt nō semp plus appetit sed minus in simpliciter malis.Sed qa uidetur minus malū esse quodāmodo bonum Ac boni est illa cupiditas plus habendi fit ut ob hoc uideatur plus appetens Est enī iniqu9 hoc eīm complectitur & cōmune est & contra leges facere.hec enī transgressio legū. siquidē iniquitas cōprehendit oēm iniustitiam & cō-mune quoddam est ad oēm iniustitiam.

legis uolūtatē. tertio modo hic sumitur equum. itaqꝫ hoc mo-do distinguitur equum contra legale. Cum uero.manifestat quomodo se habeat plus appe-rens ad iniustum & Iniquum. dicens cum uero plus appetens sit iniustus:necesse est iniustum esse circa bona. hoc inde sequi-tur quia plus appetens est circa bona.non tamen omnia:sed cir ca illa solum in qoibus fortuna prospera & aduersa locum ha-bet.qualia sunt uniuersa exter na bona quorum fortuna est do mina. que sunt quidem semper bona simpliciter: non quidē sic simpliciter ut finis:sed negati-ue. itaqꝫ sunt bona simpliciter: idest de se non sunt mala.sed cō tingit esse mala ex ignoratis ab usu.sunt itaqꝫ simpliciter & ab-solute bona. alicui tamen nō sē per sunt bona. illi scilicet qui talibus nescit modo debito uti: & continuo subiungit id ī quo homines plerīqꝫ circa talia bo-na aberrant. homines enim illa bona in suis orationibus precantur & querunt.ac tamen non opportet talia sic abso-lute precari & querere:sed deberent quidem talia que sunt simpliciter bona:sibi quo qꝫ bona esse.appetere uero solum ea que sibi ipsis sunt bona.dicamus itaqꝫ ꝙ iniustus uno modo dicetur plus appetens. & tamen iniustus non semper est plus appetens: sed in malis simpliciter appetit minus. sed quia minus malum uidetur bonum quo-dammodo scilicet comparatum ad maius malum.ac cupiditas illa scilicet mioris ma li est cupiditas plus habendi.cum minus malum habendo:plus in bono habere dica-tur:quia ita inquam est:fit idest sequitur ut hoc scilicet minus malum habere uidea-tur plus appetens sed prius dicetur iniquus.hoc enim scilicet iniquum complectitur & est commune tam ad eum qui in bonis plus appetit quam ad eum qui in simplici-ter malis uult habere minus.hoc dicit.ex dictis philosophi in hoc loco notantur ali-qua.primo quod iniquitas & iniustitia solum locum habent in honis fortune.non i-taqꝫ erit iniustus:imo erit plus quam iustus qui uolet in bonis anime plus habere. in eorum uero oppositis minus. secundo notatur bona fortune est simpliciter bona. quod sicut dictum est negatiue intelligi debet.itaqꝫ sicut cibus in se sanus:alicui ma-le sano est nociuus:sic ista in se bona sunt:imprudēti tamē fiunt mala.tertio notatur plus appetens bifariam dici.uno modo stricte ac proprie. ut scilicet est in bonis plus

appetens. & sic est minus cõmune quam iniustum & iniquum. alio modo impropriatur: non solum ad bona: sed etiam ad mala. & sic uidetur equale fere cum iniusto & iniquo. quarto & ultimo est hic notandum ꝙ hic non intendimus de iuris prudentia. que est diuinatum & humanatum rerum noticia iusti atq; iniusti scientia. hec enim non moralis: sed intellectiua est uirtus. hic uero non de intellectiuis: sed de moralibus tantum considerare intendimus. aduertendum etiam ꝙ aliqui textus: licet pauci habent in fine huius capituli hanc litteram: & conta leges facere. hec enim est transgressio legum. siquidem iniquitas comprehendit oẽm iniustitiam: & cõmune quiddã est ad oẽm iniustitiam. hec est littera. cuius intellectus esse uidetur: ꝙ nõ solum appetere plus aut minus habere est iniquitas: sed etiam est iniquitas facere contta leges. hec enim scilicet iniquitas est transgressio legum: itaq; transgressio legum iniquitas est. & ẽ causa: quia iniquitas comprehẽdit oẽm iniustitiam & est cõmune quidam ad oẽm iniustitiam. hoc dicit. ex his itaq; patet ꝙ iniquitas sicut patum ante dicebamus est cõmune peccatum ad oẽm iniustitiam. nõ tamẽ sic sumitur quando opponitur ei equitati que est legum emendatio. nec etiam q̃ndo distinguitur ab eo iniusto quod est cõtra leges.

Vm uero is qui contra leges facit iniustus sit. & qui secundum leges iust⁹ Constat ꝙ omnia que a legibus proficiscũtur quodãmodo iusta sunt. Nam & ea que constituta. sunt auctoritate ferendarum legũ legitima sunt & quodlibet horum iustum esse dicimus. Leges aũt ꝓuidẽt in oĩb⁹ cõiectãtes aut cõmune oĩm utilitatẽ aut optimorum aut principũ: uel secũdum uirtutem uel secũdum alium quẽdam modum talem. itaq; uno quidem modo iusta dicimus ea que pertinent ad faciendam. conseruandamq; felicitatem par.

Vm ueto is qui. capl ꝰm duas cõtinet ptes. primo tractat de iusto legali qđ est ubiectũ iustitie. scđo de ipa legali iustitia. ibi hec igiť. circa primũ duo facit. primo oñdit ꝙ legale iustũ secũdũ lege determineť. scđo oñdit q̃lia sint ea q̃ lege statuãtur. ibi leges aũt. dicit pño cũ uero ille sit iniustus q facit cõtra legẽ & ille iustus qui secundũ leges opať: cũ ita inquã sit: cõstat ꝙ oĩa quodãmodo sũt iusta q̃ a legibus proficiscũtur. i. secũdũ leges fiũt. cõseq̃ntia uidetur tenere a cõiugatis. qđ etiã facta secũdũ leges sint iusta phs cõfirmat dicẽs: nã illa q̃ sũt cõstitura. i. istituta auctoritate legũ ferẽdarũ. i. que ferũtur sũt legitima: & quodlibet horũ. s. legitimorũ iustũ esse dicimus. quia ita inq̃m est: supple omnia q̃ a legibus proficiscuntur erunt iusta. qui uero contra leges fiunt erunt iniusta. hoc dicit. pro maiori huius littere intellectu sunt consideranda tria. primo ꝙ a philosopho additum esse uidetur illud quodãmodo propter leges tirãnicas aut oligarchicas. que eni secundũ has leges fiũt: nec legitima nec iusta dicuntur simpliciter: sed legitima & iusta quodãmodo uel secundũ quid. itaq; aliqua sũt iusta secundũ se aliq̃ uero solũ p hoc ꝙ ꝰm legẽ fiũt. secũdo notandũ ꝙ illud participium ferẽdarũ nõ proprie: sed impprie ponitur. itaq; nõ futurũ sed presens aut preteritum significat. ut sit sensus ferendarum idest que feruntur aut iam sunt late. tertio consideranum ꝙ legitimum a lege dicitur. & tamen secundum cõmunem modum loquendi ea solum legitime fieri dicimus que recte ac iuste fiunt. itaq; non facile conceditur id esse legitimum quod est factum secundum leges tiranicas aut oligarchicas. Deinde cum dicit. Leges autem. ostendit qualia sint que lege statuuntur. & primo ostendit respectu cuius finis aliquid lege statuatur. secundo tangit ea de quibus leges statuuntur. ibi iubet autem. dicit primo leges autem prouidet in omnibus rebus in ciuili societate necessariis: coniectantes idest intendentes: aut cõmunem omnium utilitatem aut optimorum aut eorum qui principantur quod esse poterit multifariã. s. secundũ uirtutẽ sicut est ĩ regno & optimatũ pricipatu. uel ꝰm quẽdã aliũ modũ. s. secundũ potentiã aut diuicias aut libertate. sicut est in tirãnide aut paucorũ uel populari principatu. itaq; uno quidem modo scilicet ut loquamur de iusto legali quod distinguitur a iusto particulari iusta dicimus ea que pertinet ad faciendam conseruandamq; felicitatem partesq; eius in ciuili societate. hoc est ciuilem fe

licitatem que in ciuili existit societate. hoc dicit. consideranda sunt hic aliqua. primo
φ ea cōmunis utilitas quam leges intendunt nihil aliud esse uidetur quam ipsius ci-
uitatis felicitas. quod satis uidetur philosophus ignuere in fine huius paragraphi.
itaq quod in principio dixit utilitatem: in fine appellauit felicitatem. secundo notā-
dum φ philosophus dicit leges disponere de uniuersis rebus que sunt in ciuitate nō
quidem φ sic fiat: sed quia sic fieri debeat. sunt enim hodie in nostris ciuitatibus non
pauca que legibus essent ordināda: de quibus nostris legis latoribus nulla fere est cu-
ra. & ut de ceteris taceam: quam ciuitatem mihi dabis in qua de iuuenibus fiat cōmu-
nis cura? tertio notandum φ felicitatis partes dicuntur diuersi ciues felices ex quo-

tesq eius in ciuili societate. Iubet autem
lex ea que sunt uiri fortis ut non deserere locū
in Acie: non fugere non arma abiicere Et ea q̄
sunt temperantis. Vt non comittere adulteri-
um non flagitium facere. Et ea que sunt man-
sueti. Vti non pulsare: non iurgia exercere. Eo
dem modo & secundum alias uirtutes: & ui-
cia has iubēs: illa uetans recta quidem que re-
cte posita est. Deterior uero que ī consulte po
sita. Hec itaq iustitia uirtus quidem est perfe
cta non simpliciter sed ad alium. Et ob hoc
multociens excellentissima uirtutum uide-
tur esse iustitia. Vt neq hesperus: neq lucifer
ita mirabilis. Ac in prouerbio dicimus. Om-
nes simul uirtutes iustitie inesse. Et perfecta
maxime uirtus quoniam perfecte uirtutis est
usus. Perfecta autem est φ eam habens: ad
alium quoq uti potest uirtute non solū ad se

rum felicitatibus ciuilis felici-
tas constituitur. itaq leges cum
diuersorum hominum uitam &
officia disponunt: unam cōmu-
nem felicitatem componere in
tendum. posset etiam qui uelet
partes felicitatis appellare uni-
uersa que ad felicitatem faciūt
tanquam organa uel dispositio-
nes. & cum utraq uera sit: pri-
ma tamen sententia mihi ueri-
or est. quarto notandum φ licet
alique leges immediate uidean
tur procurare priuatarum per-
sonarum utilitatem aut felici-
tatem: & tamen uniuerse leges
quecunq ille sint intentiōe pri
cipali & per se intendunt toti-
us populi felicitatem. habet se
enim populus in legibus feren
dis sicut totum in suarum par-
tium curatione. cum enim ho-
mo digitum curat: non digiti:
sed propriam hominis intendit
salutē. eodem itaq modo se ha
bet populus qui licet de priua-
tis personis leges nō paucas fe-
rat: non tamen eas: sed potius seipsum tueri intendit. ex hoc itaq fundamento satis
intelligitur nullam esse legem recte positam: que non intendat rei publice utilitatem
nam iuxta boetium dederat prouidentia creatis hanc maximam causam manendi: ut
quoad possunt naturaliter manere desiderent. populus itaq quoad poterit propriam
salutem tuebitur ac deuitabit sui perniciem. eodemq modo se habet ille aut illi prin
ceps aut principes qui tanquam pater filiorum personam & curam totius populi ge-
runt. facilius itaq erit principem non esse principem: quam in legibus ferendis utili
tatem totius populi non intendere. intendunt igitur uniuerse leges imo quod plus
est rescripta & priuilegia totius populi utilitatē: hoc est felicitatem. & aduertendum
φ differre nō intēdimus īter legē & plebescita. senatus cōsulta pricipū placita respon
sa prudētū ꝑtorū edita. uniuersa qdē hec generali noīe leges dicimus. Iubet. narrat
ea de quibus leges feruntur. dicēs φ lex iubet uniuersa que ad uirtutem pertinent ꝑ
hibet autem omnia uicia. quod in plerisq uirtutibus aristoteles exemplo facit illustri
us. quod per te ipsum ut puto satis uidere poteris. consideranda sunt hic aliqua. pri-
mo φ in fine huius paragraphi per legem recte positam intelligere uidetur eam le-
gem que ad cōmunem reipublice utilitatem ordinātur. ea uero lex que ad eorum qui
presūt utilitatem solum: inconsulte posita dici poterit. qa iuxta marcū ciceronē mala
cōsultationem habere nequeunt. secūdo notandum uniuersa q̄ pertinent ad uirtutes
ideo lege precepti: quia bona sūt. alia uero cuiusmodi sūt mere positiua bona dicun-
tur: quia lege precipiūtur. eodemq modo se habet in rebus uiciosis. sunt enim quedā

prohibita quia mala quedā uero ideo mala dicūtur.quia prohibita sūt. tertio notādū hoc aristotelis documentū habere locū solum in ea republica que recte gubernatur. ubi scilicet maximū adhibetur studium circa ciuium uirtutes. nō autem hoc locū habet in nostris ciuitatibus in quibus de his parua est cura.imo quod deterius est iuxta salustium in catelinario:iam pridem uera uocabula amisimus:quia bona aliena largiri liberalitas.& malarum rerum audatia fortitudo laudatur.plurima maiores nostros magnos fecerunt que nobis nulla sunt.scilicet domi industria. foris iustitia. animus incōsulendo liber.nec delicto nec libidini obnoxius.pro his autem nos habemus luxuriam.publice egestatem priuatim opulentiā.īter bonos & malos nullum discrimē omnia premia uirtutis ambitio possidet.domi uoluptati foris autem pecunie aut gratie seruitur. hec ille.que hodie nō minus imo magis in nostris ciuitatibus praticantur q̄m eo tempore quo salustius fuerat.

ip̄m.Nulti enī in propriis uirtute uti possūt sed in his que ad aliū sunt nō possunt.Et ꝓpterea uidetur preclarū id Biantis magistratus uirum ostendit.Ad aliū enī: & in comuni magistratus geritur.Propter hoc ip̄m & alienum bonū uidetur esse iustitia solū omniū uirtutū quia ad aliū est.Agit enī illa que alii conferūt uel principi uel rei pu.Deterrimus igitur est qui ad se ip̄m & ad amicos utit̄ prauitate.Optimus uerū nō qui ad seip̄m sed qui ad alium utitur uirtute.Id eīm opus difficile ē. Hec igitur iustitia non pars uirtutis sed tota: atq;

Hec igitur iustitia. determinat de legali iustitia.& p̄io tangit ip̄ius proprietatem conditionem aut naturam.secundo ostendit qualiter se habeat ad alias uirtutes. ibi at in prouerbio. in prima parte duo tangit.p̄io ponit ip̄ius iustitie legalis naturam.secundo ex hoc infert conclusionē quādam.ibi & ob hoc. pro intellectu prime partis considerandū est:ꝙ illud aduerbiū simpliciter trifariā sumitur.primo quidē modo simpliciter dici est uniuersaliter dici. secūdo modo simpliciter dici est dici secundū totum & nō secundū partem. tertio & ultimo modo simpliciter predicatur quod absolute hoc est quod ad se & non ad aliud dicitur quo modo tria prima predicamenta dicuntur simpliciter alia uero septē dicuntur ad alterum.in prima itaq; significatione opponitur ei quod est particulariter dici.in secunda ei quod est secundū quid dici.in tertia uero ei quod est dici ad alterum. & hoc ultimo modo sumitur hic a p̄io.aduertendum etiam ꝙ illa coniunctio igitur que ibi ponitur poterit accipi illatiue aut inceptiue.dicit ergo hec igitur iustitia:scilicet legalis uirtus quidem est perfecta:nō simpliciter idest nō ad seip̄m sed ad alium.hoc dicit.notandū ꝙ iuxta philosophū decimo methaphisice maximū & perfectū idem sunt. differunt tamē ratione.nam maximū ideo dicitur:quia ip̄ius nō est excessus:perfectū uero quia extra id nihil est.iustitia itaq; legalis perfecta dicitur quia sicut iam patebit uniuersas in se continet morales uirtutes nullaq; uirtus extra ip̄m inueniri poterit.

Et ob hoc.ostendit unde inoleuerit cōmune atq; uulgare prouerbium de hac iustitia.dicens:& ob hoc scilicet quia est perfecta nō ad se:sed ad alium:quia ita inquā est uidetur iustitia multotiens idest apud multos esse excellentissima uirtutum.& nec hesperus nec lucifer est ita mirabilis inter stellas quēadmodum est hec iustitia inter morales uirtutes.& merito de his dicimus:quoniam intellectiue saltem alique sine dubio sunt longe perfectiores quam sit hec legalis iustitia. & est notandum ꝙ de stellis hic sic loquimur ut alios etiam planetas preter solem & lunam stellas dicamus. uenus itaq; ceteris stellis clarior atq; pulchrior prout in oriente ante solis ortum apparet:lucifer dicitur.prout uero in occidente post solis occasum : hesperus appellatur. & ab ea stella partes occidentales in quibus post solis occasum apparet hesperie dicuntur. itaq; greci italiam dicunt hesperiam citeriorem:hispaniam uero ulteriorem hesperiam appellant.dicamus igitur ꝙ sicut uenus ad alias stellas: sic legalis iustitia ad ceteras uirtutes.cum enim sit non ad se sed alterum resplendet plus quam cetere morales uirtutes. At in prouerbio.ostēdit qualiter se habet hec legalis iustitia ad alias uirtutes. & primo intentum proponit. secundo id prosequitur. ibi perfecta autem.

tertio respōdet ad id de quo quisq̧ dubitare poterat.ibi in quo.dicit ergo primo.nos
in prouerbio dicere cōsueuimus oēs uirtutes inesse iustitie.& hoc quia oībus utit.&
est quidē uirtus maxie pfecta:qm̄ pfecte uirtutis ē usus.hoc est pfecte uirtutis habēs
opationē & usū.est enī eius opatio & usus ad alterū.s.uel publice cōmodū quo nihil
perfectius esse poterit. Perfecta aūt. prosequitur.& prio demōstrat ꝙ sit maxie per
fecta.secūdo ex his cōcludit hāc iustitiā oēs in se cōtinere uirtutes. ibi hec igitur. i
pria parte sic procedit:prio cōclusionē resumit eiusq̧ rationē subiūgit.secūdo id con
firmat ratione & prouerbiis.ibi multi enī.tertio concludit.ibi deterrimus igitur.di
cit ergo:perfecta aūt est hec legalis iustitia:quia eā hñs nō solū ad seipm̄ sed etiam ad
aliū uti potest uirtute.i.uirtuose.& hoc ròna sic cōfirmat.qa multi sūt qui in ꝓpriis
rebus uti possūt uirtuose:sed i
his q̄ sūt ad alterū nō possunt.
significat itaq̧ aristoteles i nul-
lo uirturis usu esse tantā diffi-
cultatē q̄nta est in eo qui est ad

integra uirtus est Nec contraria ei⁹ iniustitia
uicii pars est.Sed tota atq̧ integra uiciositas.

aliū.at per hoc nullū aliū esse pfectiorē.qđ etiā cōfirmat exēplis. & prio dicto biātis
qui unus fuerat de septē sapiētibus.dixerat quidē biās ꝙ magistratus uirum ostendit.
hoc est in magistratu qualis quisq̧ sit ostēditur.geritur enī magistratus ad aliū hoc
est ad alterius cōmodū.s.cōmunitatis.ubi notabit eos qui magistratus gerūt:psonam
& curā gerere totius populi.simile huic uidetur id qđ tertio polithice phs dicit inq-
ens:cōstat igitur ꝙ quecūq̧ res publice ad cōmunē utilitatē intendūt:hec recte sūt se
cundū id qđ est simpl'r iustū.quecūq̧ uero ad ꝓpriā eorū qui presūt utilitatē solū:ab-
errāt quidē.sūtq̧ oēs rectarū rerū publicarū trāgressioēs & labes.gubernātur enī q̄-
si a dn̄o.ciuitas aūt liberorū societas est.simile etiā est qđ impatores fredericus & lo
tarius dicūt in libro feudorū in caplo de prohibita feudi alienatioē.inquiūt enī:imp
atoris begniuolētie ꝓpriū esse iudicamus cōmoda subiectorū inuestigare.& eorū ca-
lamitatibus diligēti cura mederi.& similiter rei publice bonū statū ac imperii digni-
tatē oībus priuatis cōmodis preponere.hec illi.ponit quoq̧ phs aliud cōmune dictū
in cōfirmationē sui ꝓpositi dicēs:ꝓpter hoc ipm̄.s.quia iustitia est ad aliū:uidetur ip
sa sola esse alienū bonū.agit enī illa q̄ conferūt.i.sūt utilia alii.s.principi uel rei pu-
blice.& in fine cōcludit dicēs:ille igitur erit deterrimus qui ad seipm̄ & ad amicū u-
titur prauitate.optimus uero est:nō qui ad se:sed qui ad aliū uirtute utitur.id enim
opus est difficile.& intellige hoc a phō dictū esse p anthonomasiā.itaq̧ licet uniuersa
rum uirtutū actus sint difficiles:huius certe est difficilior.qđ etiam mēti cōmēdabis.
hic est unū notādū & aliud dubitandū.notatur quidē hāc iustitiā esse nō in subditis:
sed in principe.hec enī est uirtus qua populus se ipm̄ tuetur.suāq̧ procurat salutē &
utilitatē.hec itaq̧ uirtus aut est in populo aut in eo qui populi auctoritatē gerit.eius
q̧ personā & curā tanq̄ pater liberorū hñs.& nihil differ unū esse aut plures qui po-
puli uicē gerāt.quorū utrūq̧ apud romanos diuersis tēporibus fuerat praticatū.tēpo
re enī quoddā senatus uicē.populi romani gerebat.senatui quidē successerūt impato-
res.ille itaq̧ aut illi qui uicē populi gerūt talia populo procurare debēt qualia ipe po
pulus sibi procuraret.sed dubitaret aliquis quomodo eē poterit ꝙ iustitia legalis que
ut dictū est in principe existit semp procuret bonū alienū & cū hoc etiā aliq̄ndo pro-
curet bonū principi prout hic phs innuit.ad hoc est dicendū ꝙ princeps duas in se i
plicat personas.s.priuatā & publicā.uidetur quidē publicā gerere personā prout to-
tius populi uicē personā & auctoritatē gerit.iuxta illud ulpiani in lege prima diges-
tis de cōstitutionibus principū.inquit enī:qđ principi placuit legis uigorē habet.ut
pore cū lege regia q̄ de eius imperio lata est populus ei & in eū omne suū imperiū &
potestatē cōcessit hec ille.dicamus igitur ꝙ princeps alienā induit personā:ut populi
uicē gerit.& sic procurās utilitatē principi ut est princeps:nō ꝓpriā:sed alienā procu
rabit utilitatē.ipius.s.populi cuius personā & curā gerit.nec aliquā in hoc differēti-
am facimus inter principes & eorū delegatos aut subdelegatos. Hec igitur.ex pre-
missis.presertim ex ea parte iubet aūt lex cōcludit hāc supremā iustitiā oēs include
re uirtutes.& cōtrariā eius iniustitiā oēs uiciositates.dicit ergo hec igitur iustitia:
scilicet legalis nō pars uirtutis:sed tota atq̧ integra uirtus est.nec cōtraria eius iniuſ
tia uicii pars est:sed tota atq̧ integra uiciositas. hoc dicit.ex hac phi littera aliqui di

m

xerunt hanc iustitiā nō esse aliquā unam uirtutē: sed aliquid ex cunctis uirtutibus cō
positum. eodēq modo eius contrariā iniustitiā: nō esse uicium aliquod: sed totum ali-
quod ex omnibus uiciis integratū. alii uero dicunt hanc iustitiā esse integrā atq to-
tam uirtutem: nō q ex uirtutibus cōponatur: sed quia ad eius finem ceteris utitur. i-
taq ut inquiunt sicut uoluntas ad inferiores potentias: sic iustitia hec ad alias uirtu-
tes se uidetur habere. erit igitur hec iustitia totū: nō quidem integrale sed potestati-
uum. idest tale quod potest ceteris uirtutibus uti: & simili modo se habebit eius cōtra
ria iniustitia respectu uiciorū. In quo autē. hic respondet ad id de quo quisq dubi-
tare puterat. ex precedentibus enim quisq rationabilē habere poterit occasionē dubi
tandi: in quo hec iustitia differat a uirtute in genere que de cunctis predicatur uirtu
tibus. ad hoc phs respōdens di-
cit: in quo aūt differāt tota uir-
tus & iustitia hec scilicet lega-
lis ex supradictis constat. i. cons
tare puterit. iustitia enī legalis
eadem esse uidetur cum tota uir
rute in essentia; sed earum eē sci
licet diffinitiuū nō est idem. qd
declarās dicit: sed qua idest ī qn
tum est ad alterū iustitia appel-
labitur. qua uero idest in quātū
uero est talis habitus simplici-
ter idest absolute & nō ad alterū: dicetur quidē uirtus. intelligēdum est hic q circa in
tellectū dictorū philosophi in hac parte nō parua est hominū diuersitas. qui enim pu
tant iustitiā legalē esse totum integrale: dicunt q hic a phō tota uirtus dicatur totum
ex cunctis uirtutibus cōpositū. & ab eo itaq toto inquiunt legalē iustitiā differre: nō
quidē re: sed ratione idest diffinitione. absolute enim id totum uirtus dicitur. ad ali-
ud uero: scilicet bonum cōmune cōparatum iustitie appellationē induit. alii uero di-
cunt q tota uirtus hic dicatur uirtus ipa in genere; sumpta que de cunctis uirtutibus
tanquā genus de suis speciebus quiditatiue predicatur. itaq secundum istos sicut uir
tus: sic etiam iustitia legalis; est totū: nō quidē integrale quod uniuersale quod de cun
ctis uirtutibus predicatur. hec etiam ut prius differunt nō quidē re sed ratione. hac
itaq uia tetenta: dices q fortitudo aut temperātia est uirtus. & est legalis iustitia. ab
solute enī uirtus dicetur: ad aliud scilicet bonum reipublice cōparata legalis iustitia
nominatur. alii autē uolunt legalem iustitiā esse habitū realiter differētē ab aliis uir
tutibus. sicut etiā eius obiectum & finis differt ab obiecto & fine cuiusq alterius uir
tutis. dicunt igitur isti q hec iustitia sit tota uirtus quantū ad operationē & usum. u
titur quidē ad eius finem ceteris uirtutibus. qd cum fecerit: eius opatio differret ab
operatione uirtutis nō re: sed ratione. itaq secundū hoc dicta philosophi in huc loco
nō de habitibus. sed actibus intelligenda sunt. sed ut mihi quidem uidetur quocūq
modo res se habeat: ad recte uiuēdum nō differt. & est aduertendum q hec iustitia si-
cut diximus precipue & proprie est in principe in subditis uero licet secundū leges o
perentur: in ipis proprie nō est legalis iustitia. & hoc quia finem legis subditi nō atti
gunt. imo nec attingere possunt. licet enim quisq pro parte bonū publicū possit pro
curare & saluare: in toto tamē & secundū se solius erit principis. sicut autem nup di
cebamus finis cuiusq legis est procurare & saluare bonū cōmune. iuxta illud papini
ani digestis de legibus & senatus consultis. inquit enim lex est cōmune preceptū: ui-
rorum pudentum consultum delictorū que sponte uel ignorātia cōtrahuntur coher
tio: cōmunis reipublice sponsio. hec ille. erit ita legalis iustitia uirtus pricipis. cuius
est totius populi bonum procurare. quod etiam eiusdem uirtutis finis dicitur. sed de
his satis. nunc uero de iustitia particulari explicemus.

In quo aūt differant tota uirtus & iustitia.
hec ex supradictis constat. Est eīm eadē. sed eē
non idem. sed qua ad alterum iustitia qua ue-
ro talis habitus simpliciter uirtus.

Ed querimus illā que in parte uirtutis
est iustitiā. Est eīm aliqua ut diximus
Eodem modo de iniustitia particulari dicen-

Ed querimus illā que. hic est tractatus secundus de iustitia particulari. capitulū
primū quattuor habet partes. in pria premittit propositū. secūdo id demōstrat
ibi q enim sit aliud. tertio rationē assignat quare uniuersalis & particularis iustitia
cōueniāt in noīe. ibi huic sinonima. quarto epilogat q dicta sūt & ostēdit q restēt di-
cēda. ibi q sint igitur. dicit prīo sed cū dictū sit de ea iustitia q est oīs uirtus: hic qre-

re intendimus de ea iustitia que est in parte uirtutis idest particularis uirtus. est eĩm idest est quidem aliqua talis ut diximus. dictum est enim ꝙ sit quedam iustitia que est secundum leges alia uero que equitas dicitur. de hac igitur hic dicere intendimus. & similiter est dicēdum de iniustitia particulari que prefacte iustitie opponitur. hoc dicit. Quod enim. hic prosequitur propositũ: ostendens per tres rationes ꝙ preter legalem iustitiam sit alia quedam particularis iustitia. secunda ratio ponitur ibi preterea. tertia ibi insuper circa. uel dic rationē unam quã bifariã confirmat. & est considerandũ ꝙ phs ad ostendendũ esse quãdam iustitiã que est particularis uirtus assumit ꝑbandum esse quãdam iniustitia que sit particularis improbitas. dictũ est eĩm supra ꝙ de habitibus contrariis si unus dicatur multifariã : alius quoqꝫ dicetur multifariam.

dum. Quod aũt sit aliud signum est: ꝙ qui per alia flagitia delinquid iniuriã quidē facit sed nihilo plus appetit. ut qui clipeũ abiicit propter timiditatē aut qui cõuitia dixit ꝑ irã aut qui nõ contribuit pecunias propter auariciam. quod profecto per nullũ istorũ sepe plꝰ appetit constat quinymo nec per omſ: sed per aliquã improbitatē: quã uituperamus secũdũ iustitiam. Est igitur aliqua ĩiustitia ueluti ꝑs totius & iniustũ quidã in parte totius iniusti quod contra leges fit. Preterea si quidã lucrandi causa mechatur : & accipit quidã uero erogat: & damnũ patitur propter libidinem. Hic quidē intēperans magis uidetur esse: q̃m plus appetens. Ille autē iniustus quidē sed nõ intēperãs. Patet ergo ꝙ ea de causa quia plus

aduertēdum etiam ꝙ hic philosophus hanc iniustitiã circũloquitur per plus apꝫtere. ostēdit itaqꝫ aliud esse contra leges facere & aliud plus appetere. & sumitur prima ratio ex eorũ separatione. ut sic dicamus: illa q̃ sic se habent ꝙ unum sine alio potest reperiri sunt differētia atqꝫ distinta. sicut animal quod preter hoĩem reperitur necessario ab homine distinguitur. cõstat aũt iniustitiã legalē in qua pluribus esse ubi nõ est plus appetere. hoc paret : nam qui delinquit secundũ alia flagitia: iniuriã quidē facit : sed nihilo plus appetit. ut qui abicit clipeũ ꝑpter timiditatē. aut qui dixit conuicia propter iram. aut qui non contribuit pecunias propter auariciã. & profecto ꝙ per nullũ istorũ sepe plus appetat constat & dicimus sepe: quia forte per aliquod illorũ sicut per auariciã plus appetimus. & diximus ꝙ nõ per aliquod illorũ & certe nec per omſ illas improbitates: sed quãdo plus appetimus peccamus quidē per aliquã specialē improbitatē: quã uituperamus secundũ idest tanq̃m iniustitiam. patet igitur ex his ꝙ sit aliqua iniustitia que sit ueluti pars totius iniustitie. illius. s. que est contra leges. & etiam ꝙ sit aliquod iniustũ in parte totius iniusti idest quod est pars illius iniusti quod est contra leges. hoc dicit. ex hac littera phi notatur qualis sit habitudo eius iniustitie que est contra leges ad eam iniustitiã que particularis dicitur qua plus appetere dicimus. habet se quidē illa ad hanc iniustitiã sicut ad cetera uicia. s. sicut totum ad partē. eodēqꝫ modo est dicendũ de legali & particulari iustitia. itaqꝫ legalis sic se habet ad hanc particularē iustitiã que equitas dici poterit: sicut ad alias uirtutes. s. sicut totum ad partē. Preterea si quidã. ponit secũdã rationē que accipitur ex diuersitate finiũ. pro quo est notandũ ꝙ quicũqꝫ peccat cõtra aliquã de uirtutibus peccat etiã contra legalē iustitiã. quocũqꝫ fine id agat. est eĩm omẽ tale lege prohibitũ contra iustitiã uero particularē solũ is peccare dicitur qui eo fine agit ut lucrum atqꝫ plus habeat. posset etiam qui uelet dicere & forte melius ꝙ hec non sit ratio distincta a ratione precedente: sed potius prefacte rationis confirmatio & hoc quantum ad secundam propositionem ubi erat tota uis rationis. fuerat itaqꝫ demonstratum ꝙ plus appetere quod sine dubio est iniustum esset quid distintum ab aliis flagitiis per hoc ꝙ illa reperiuntur ubi plus appetere non est. hic ostendit idem in eodem uicio & hoc diuersitare finium. dicit ergo si sint duo quorum unus mechatur lucri causa atqꝫ ut ĩde aliquid accipiat. alius uero erogat & damnum patitur ut libidinem expleat: cum ita inquam fuerit: hic magis dicetur intemperans quam plus appetens ille autem in-

iustus quidẽ dicitur & nõ intẽperans.patet ergo ꝙ ea de causa iniustus dicitur : quia plus habet.ex parte itaq; finis patet ꝙ plus appetere sit uiciũ differens ab aliis uiciis quod nõ esset:nisi esset distinctũ ab eo iniusto q̄d est contra leges.hoc dicit.ex hoc loco notabis idem uicium eundẽq; actum uiciosũ secundũ finiũ diuersitatẽ a͂d diuersas species pertinere.quod etiã in uirtutibus locũ habere dicitur.unde patet uicia & uirtutes speciẽ recipere ex fine. Insuper.ponit tertiã rationẽ.uel dic ꝙ prefacte propositionis ponit secundã confirmationẽ.que sumitur per hoc ꝙ genus esse nõ poterit preter eius species.dicit ergo insuper ꝙ plus habere sit quedã singularis iniustitia patet per hoc ꝙ secundũ alias iniustitias.s.que sunt contra leges semp sit relatio ad aliquod uiciũ q̄d sit contrariũ alicui uirtuti.ueluti si adulteriũ cõmisit:ad intẽperantiã & si deseruit locũ in acie:ad timiditatem.& si pulsauerit idest percusserit aliquem:ad iram refertur.eodemq; modo se habet in aliis uiciis.sed si plus habeat ad nullũ aliud uicium sit relatio quam ad iniustitiã.itaq; patet ꝙ preter illam totam alia q̄dam particularis iniustitia est. hoc dicit.notandũ est hic ꝙ secundum illum modũ quem supra exposuimus de totalitate iniustitie que est contra leges hec particularis iniustitia est illius pars integralis aut subiectiua aut potestatiua. eodemq; modo se habet particularis iustitia ad eam iustitiam que secundum leges fieri dicitur. Huic sinonima.hic assignat ratõnem quare uniuersalis & particularis iustitia in nomine cõueniant.& primo tangit earum conuenientiam.secundo differẽtiam.ibi uerum hec.dicit primo illa particularis iniustitia est sinonima: idest eiusdem nominis huic:scilicet ei iniustitie que est contra leges. itaq; utraq; appellatione iniustitie continetur : eodẽq; modo se habent particularis iustitia ad eam uniuersalem iustitiam que est secundum leges.causa uero huius est:quia diffinitio utriusq; iustitie est in eodem genere:idest secundum genus est una & eadem.nam utraq; est in genere iustitie.& ut sic:eadem est diffinitio utriusq;. utraq; enim est uirtus q̄ habet facultatem ad aliud.hoc est uirtuose uti in his que sunt ad alterum.quod est ratio & diffinitio ipsius iustitie in cõmuni:hoc dicit.ex hoc loco notatur ꝙ iustitie uirtus nomen trahit ex hoc ꝙ est uirtus ad alterum.aduertendum est tamen ꝙ licet ĩ generis ratione conueniant:in ratione quidem specifica differunt.quoniam alias:non essent distinta.cuius oppositum supra demonstratum est. simili modo dicẽdum est de uniuersali & particulari iniustitia. Verum hec.tangit illarum differentiam. & accipitur hec differentia ex diuersitate materie utriusq;.particularis enim iustitie & iniustitie materia est honores aut peccunie aut que pertinent ad salutem & dispendium corporis aut si uolumus ea uno nomine comprehendere:dicemus ꝙ uniuersa hec sunt eius materia:& hoc propter uoluntatem que prouenit ex plus habendo. erit ita ꝙ talis uoluptas potius materia particularis iustitie & iniustitie quam illa externa bona.iustitia uero legalis & eius contraria iniustitia existunt circa omnia in quibus uir bonus uersatur.sicut enim ex predictis constat circa eadem uersatur circa que & tota uirtus tota itaq; materia moralis ẽ materia legalis iustitie & eius cõtrarie iniustitie.
Q̄d sint igitur.hic epilogat.& prĩo ĩ genere ꝓponit q̄ sũt dicta & q̄ restãt dicenda.

habet. Insuper circa alias om̃s iniustitia sẽper sit relatio ad aliquod uicium.Veluti si adulter iũ cõmisit ad intẽperantiã. Si deseruit locum in acie ad timiditatẽ.Si pulsauit quem ad iram.Sed si plus habeat ad nullũ aliud uitium relatio sit q̄ ad iniustitiã.Itaq; patet ꝙ preter illam totam alia quedã particularis iniustitia est. Huic sinonima Nam diffinitio ĩ eodem genere est.Vtraq; enim ad alium potentiam habet. Verum hec quidem circa honorem:aut pecunias: aut salutem: aut circa hec omnia si uno nomĩe ualeremus complecti: & per uoluptatem que prouenit ex plus habẽdo Alia uero circa omnia in q̄bus uir bonus uersatur. Quod sint igitur iustitie plures & ꝙ est una aliqua preter totam uirtutem manifestum est que uero & qualis hec sit comprehen.

secundo id resumit in speciali. ibi diffinitū est. tertio mouet questionē cuius solutionem remittit. ibi priuata ueto. dicit primo manifestū est igitur ex ante dictis ꝙ sint plures iustitie & etiā ꝙ sit una aliqua preter totā uirtutē hoc est preter iustitiā eam q̄ est tota uirtus. nos autē cōprehendamus que & qualis sit iustitia hec scilicet particularis. hoc dicit. Diffinitū est. prosequitur in specie quod in genere ꝓposuit. & prio tangit que sint dicta. secuudo que sint dicenda. ibi itaq; de particulari. circa primum duo facit. nam primo resumit quod supra dictū est de diuisione iusti & iniusti. secundo dicit de qua iustitia sit dictum. qualis quoq; sit eius habitudo ad particularē. ibi illa igitur. & patet quid iu prima parte dicat. dicit itaq; in secunda ꝙ ea iniustitia de q̄ supra diximus ea fuit que est contra leges. sed quia facere contra iegem iniquū non est sed aliud: scilicet iniquū est ad id quod est contra leges sicut ps ad totum (nam quod plus id omne contra leges: quod aūt est cōtra leges id nō omne est plus appetere) quia ita inquā est: profecto iniustū & iniustitia nō sunt idem idest nō sūt uno modo dicta: sed eorum quodiibet dicitur multifariā: itaq; iniustū bifariā & iniustitia bifariā dicitur: scilicet ut totum & ut pars. iniustitia quidem hec seilicet que est plus appetens pars est illius totius iniustitie que est contra leges. similiter iustitia que est eqtas pars est eius iustirie que ē secundum leges. hoc dicit. Itaq; de particulari. hic tāgit que iustitia sit pretermittende & de q̄ sit dicendum. & primo quod intendit proponit secundo id probat. ibi fere enim. dicit primo dicendum est itaq; de iustitia & iniustitia particulari. similr de iusto & iniusto particulari. illa igitur iustitia que secundū uniuersam uirtutē est ordīata idest composita. uel dic que ē ordinata idest ordinem habens secundū uniuersam uirtutē idest ad modum uniuerse uirtutis. hec enim est usus idest operatio totius uirtutis. uel dic usus totius uirtutis: idest utens tota uirtute ad alium idest ad aliud scilicet totius rei publice utilitatem. illa in quā iustitia relinq̄tur. similiter pretermittatˀ eius opposita iniustitia q̄ est usus. i. operatio totius uicii. uel dic usus totius uicii. i. utēs toto uicio. de his itaq; dicēdū erit non hic: sed in eo libro qui polithica. i. de re publica intitulatur. iustū quoq; & iniustū cōstat esse determinādū secūdū has. itaq; ubi de illis: ibi de his dicēdū erit. ubi enī de habitu ibi etiā de obiecto determinādū uidetur. de utrisq; igitur dicendū erit in prenominato libro de re publica. hoc dicit. intelligendū ꝙ litterā ideo alicubi diuersimode exposuimus: quia sicut dictū est in fine capituli precedētis cū legalis iustitia dicitur uirtus tota iuxta diuersos diuersas habet expositiones. itē nota illud itaq; potius determinatiue quā illatiue poni. illud quoq; igitur in medio collocatū nō cōsequentie sed replectiōis causa poni uidetur. Fere enim. hic probat ꝙ non hic sed in libro de re publica sit agendū de legali iustitia. & dicit: oīa fere iura sūt ordinata ab uniuersa uirtute. i. de ea iustitia q̄ est uniuersa uirtus. & dicit fere ꝓpter aliq̄ iura tirānica uel minus bene posita que forte inter alia īmiscētur. qđ in nrīs rebus publicis fieri uidemus. diximus quidē oīa iura ordinari ab uniuersa uirtute qđ uerū ē. nā lex. i. legisla-

damus. Diffinitū est id quidē esse iniustū quod contra leges: & quod iniquū. Iustū uero ꝙ secundū leges: & quod equū. Illa igitur iniustitia de qua primo diximus ea fuit: que cōtra leges est. Sed quoniā facere contra leges & iniquitas nō est idem: sed aliud ut pars ad totum. Nam quod plus: id omne cōtra leges qđ aūt contra leges: id nō omne plus profecto iniustum & iniustitia nō idem sunt: sed aliud quidem ut pars aliud uero ut totū Pars, enim hec iniustitia totiꝰ iniustitie. Similiterq; iustitia iustitie. Itaq; de particulari iustitia particulariq; iniustitia dicēdum est de iusto ac iniusto similiter. Illa igitur iustitia que secūdū uniuersam uirtutē ordinata est & que usus totius uirtutis ad aliū existit relinquatur. Similiter & illa iniustitia que est totius uicii usus Iustū quoq; & iniustū secūdū hāc determinandū esse cōstat. Fere aūt oīa iura ab uniuersa uirtute ordinata sūt. Nam lex precipit uiuere

tor precipit uiuere secundū oēm uirtutē. & unūquodq͛ uiciū prohibet. effectiua uerō uniuerse uirturis. i. eorū que pertinēt ad uniuersā uirtutē sunt illa oīa iura que pertinēt ad publicā disciplinā hoc est ad eam scientiā que est de re publica. que sicut nup dicebamos grece polithice liber intitulatur. hoc dicit. stat itaq͛ ratio phi in hoc. eiusdem scientie est de determinare de iustitia legali & de iure. sed de iure ut est euidens determinatur in ea scientia q̄ est de re publica: igitur ibi quoq͛ determinari oportet de legali iustitia que est tota uirtus. de eius quoq͛ opposita iniustitia que tota dicitur uiciositas. ex dictis itaq͛ phi in hoc loco notatur ea que de legali iustitia in hoc libro dicitur dici nō quidē per se sed per accidēs. s. ut eam a particulari distingueremus de qua hic principaliter agere intēdebat. secundo notandū ꝙ res publica hic dicitur ordo ille secundū quē ciuilis societas uiuere dicitur. itaq͛ sicut augustini aut hieronymi regula ē ordo secūdū quē monachorū societas uiuere dicitur: sic igitur iuxta phm tertio polithice res publica est ciuiū ordo secūdum quē ciuiū uita regulatur. & put in libro prefacto traditur iuxta finiū uarietatē uarie atq͛ diuerse sūt res publice. tertio notandū ꝙ ab aristotele ī polithica determinatur de re publica nō quidē particulari. s. atheniensiū lacedemoniorū aut romanorū: sed precise ibi cōsiderat de re publica in genere que nō solū his aut illis: sed uniuersis cōueniūt hoībus. itaq͛ optima hoībus natura bene dispositis: alie uero aliis iuxta ipsorum dispositionem. ex his satis ut credo intelliges ꝙ in libro prenoīato de re publica determinatur de iustitia & iure: nō quidē particulari huius aut illius ciuitatis: sed de tali qđ est cōmune cūctis ciuitatibus. determinatur quidē ibi de iure solūmodo quātum ad eius principia: que sūt res publice. uariātur enī & fiūt diuersa iura iuxta rerū publicarū uarietatem nō enī eadē iura cōueniūt in recta re publica & in eius trāsgressione atq͛ labe. sūt etiam iura nō pauca cōueniētia ei rei publice in qua unus principatur: q̄ minime cōueniūt in ea re publica in qua plures president. etiam si utraq͛ sit recta. sed de his satis.

secundū oēm uirtutē & unumquodq͛ uicium prohibet. Effectiua uero uniuerse uirtutis sūt omnia illa iura que ad publicam pertinēt disciplinam. Priuata uero singulorum disciplina per quam simpliciter est uir bonus. Utrum pars ciuilis sit: an alterius postea dicemus. Non enim fortasse esset omnino idem bonum esse uirum & bonum ciuem.

Priuata uero. mouet questionē cuius solutionē remittit: dicēs priuata uero singulorū disciplina per quā est uir bonus simplr̄. i. in se: & nō per cōparationē ad alium. uel dic simplr̄. i. absolute & in toto & nō secundū quid. illa inquā utrū sit pars ciuilis disciplinetan alterius dicemus postea. s. tertio libro polithice. & tāgit phs occasionē dubitādi dicēs: quia fortasse esse bonū uirū & bonū ciuē nō est idē omnino. i. adequate. in tertio quidē polithice phs mouet q̄stionē utrū eadē sit uirtus boni uiri & ciuis optimi. & tādē determinatur ꝙ nō sint omnino idē. sūt enī aliq̄ res publice sicut tirānis & paucorū atq͛ popularis pricipatus: ī q̄bus cōstat hoīem eē optimū ciuē: nō tn̄ erit oīr bonus. ī recta q̄dē re publica sicut ē regnū & optimatū pricipatus idē penitus erit uir bonus & ciuis optimus. itaq͛ eē bonū ciuē erit ī plus q̄m eē bonū uirū. si eīm ē bonus uir: necessario erit bonus ciuis. nō tn̄ ecōtra. cōstat nāq͛ pessimū uirū eē bonum ciuē. hoc igit̄ phs hic dicere uidet̄ s̄m plr̄imorū s̄niam. ꝑ horū tn̄ maiori ītellectu sūt hic aliq̄ cōsiderāda. primo ꝙ q̄stio a pho hic formata bifariā ītelligi poterit. & hoc ꝑpt̄ multiplicitatē illius aduerbii simplr̄. poterit eī ītelligi simplr̄. i. nō ī pte & s̄m q̄d: sed totalr̄ atq͛ sine aliquo adito. & hoc modo ītelligūt uniuersi fere aristotel' expositores. alr̄ pōt ītelligi simplr̄. i. ī se & nō p cōpatione ad aliū. & hic ītellectus: si h̄ret auctorē magis cū littera cōcordare uidet̄. sed q̄a q̄stio a pho ī tertio polithice tractat̄ & soluit̄ nō ī secūdo sed ī primo sēsu. īde inq̄m ē ꝙ ille & nō iste sēsus plerūq͛ tenet̄. quocūq͛ tn̄ modo ītelligat̄. ueritas q̄stionis ē ꝙ disciplia illa p q̄m simplr̄ ē uir bonus ps dicit̄ ciuilis sciē. accipiēdo ciuilē sciam ꝑ ipa q̄ tā de moribus q̄m de re publica q̄m etiā de iure & legibus cōsiderat. quo modo phs dicere uidet̄ se accipe ciuilē sciam ī ꝓlogo ethicorū. hoc dicimus q̄a plerūq͛ ciuilis scia dicit̄ aut ea q̄ de re publica aut q̄ de iure & legibus cōsiderat. & hoc q̄dē dicimus ut cū paucis ītelligamus: cū multis uero sētiamus. sed u

est hic notandū ꝙ is bonus ciuis dicitur qui sm̃ leges eius si qua uiuit ciuitatis recte uiuit.& hoc qualescūq; ille leges sint. uir aūt bonus is solūmodo dicit̄ qui rectas uias rectasq; sequtur leges.q̄les sūt ī regno & optimatū pricipatu.tertio cōsiderādū ꝙ sicut traditur prio polithice hō est natura aīal ciuile.inde itaq; ē ꝙ hō uir bonus eē nequit nisi in se pariter & ad alios recte se hēat.& si cōtingat recte subiciat̄ recteq; preside-at.illa nāq; solitaria uita q̄ a quibusdā solitaria dicit̄ a phō nō extra sed intra ciuitatē collocatur.uita eī cōtēplatia nō ī solitudie:sed ī ciuili societate polithicorū septio ponitur.hoc itaq; modo dicet̄ uir bonus simpl'r.i.in se & ad alios ī ciuili societate.q̄rto pro meo intellectu notabis ꝙ intellectus p̄factus ut mihi quidē uidet̄ est a sensu littere alienus.cū phs eā disciplinā p q̄m uir dicit̄ simpl'r bonos supponat tāquā manifestū eē partē alicuius discipline: dubitat tñ utrū ciuilis an alterius discipline sit ps. & tñ sic dicēdo nō ps sed totū erit. ille est eī hō de quo cōsiderāt fere uniuerse ptes ciuilis scie. talis eīm eē neqt:nisi sit bene moratus ī recta re publica rectisq; legibus doctus. itē illa expositio repugnat modo loq̄ndi phi in hoc libro.sicut eī patet ex ante dictis & etiā dicēdis ubicūq; ponitur illud aduerbiū simpl'r intelligit̄ in se & nō p cōparationē ad aliū.si hic phs cōtrario modo ītelligere uoluit:uidet̄ ridiculus.cū per idē uerbū cōtraria nobis significet.& potissimū in eodē fere littere cōtextu. itē patet p hoc ꝙ talē disciplinā phs dixit priuatā singulorū.ea uero p quē uir ī se & alios se hēt recte:nō priuata sed publica dicit̄.ppter qd' mihi quidē uidet̄ ꝙ phs hic p uirū bonū simpl'r intelligat eū qui recte se hēt:nō quidē ad alios sed ī se & ad seipm tātūmodo. illa itaq; disciplina p quā uir sic dicitur simpl'r bonus :dubiū nō est ꝙ sit pars ciuilis scie & hec plerūq; ī hoc libro cōsideratur.tractamus eī hic de moribus absolute.& hac de causa liber iste de moribus intitulat̄.qd' aūt phs dicit se postea hāc questionē enodare aliqui dicūt id fecisse tertio polithicorū.alii uero decimo ethicorum.:ergo ercle licet plus q̄m sepissime p̄facta olfecerim loca:nec tñ satis intelligo ubi phs eā apperte soluerit questionē.sed si mihi credere uis ī libro sexto ethicorū īuenies aliā eē disciplinā & prudētiā qua quisq; in se bonus dicitur.& aliam esse eam qua in societate ciuili recte se habet.presertim cum presidet atq; dominatur.sed de his satis. nunc uero de iustitia particulari dicere incipiamus.

Ed particularis iustitie & iusti illius qd' est secūdū eā una spēs ī distributione cōsistit uel honoris uel pecuniarū:uel aliorū q̄ talia sūt ut diuidi possit inter eos q in societate ciuili uersāt̄ ī his fieri potest ut equū habeat uel iniquū alter alteri.Alia spēs in cō-

Ed particularis iustitie capl'm secūdū tres continet ptes.prio p̄mittit diuisionē particularis iustitie ī eā q̄ in distributiōe cōsistit & in illā q̄ in cōmertiis existit secūdo eā subdiuidit q̄ ī cōmertiis uersatur.ibi cuius due sūt. tertio oñdit quomodo in p̄factis sumat̄ mediū.ibi cū uero.dicit prio:sed pticularis iustitie & eius iusti qd' ē sm̄ eā una spēs cōsistit ī distributiōe:uel honoris uel pecuniarū uel aliorū q̄ talia sūt que diuidi possunt inter eos qui in societate ciuili uersantur. hoc est in eis qui ciues esse dicuntur & ꝙ in his rebus iustitia cōsistere possit patet:nam in prefactis fieri poterit ut alter alteri habeat equale aut iniquū.i.inequale.alia uero est spēs iustitie particularis que existit in cōmertiis.i.obligationibus hominum corrigendis.hec enim ē iustitia qua corriguntur uniuerse obligationes.hoc dicit.consideranda sunt aliq̄ circa litteram.primo ꝙ honoris appellatione intelliguntur uniuerse res ac dignitates ī quibus honores consistere putamus.aliorum uero appellatione ea ueniunt que pecunia mensurati possunt.huiusmodi itaq; bona sunt distribuenda non quidem quibuscunq; in ciuitate cōmorantibus quia non extraneis nec ciuium seruis sed his tantum qui ciues ac ciuilis societatis socii & partes esse dicuntur.secundo notandum ꝙ sicut traditur primo & octauo polithice quisq; ciuium ciuiumq; liberi ac possessiones non sui sed ciuitatis esse dicuntur.& hoc tanquā maximū fundamentum huius materie bene notabis.tertio notandum uniuersa que a phō hic de particulari iustitia tradunt̄ intelligenda esse in ea sola ciuitate que rectissima re publica gubernatur.qualis ē illa ciuitas q̄ tractatur septimo polithicorū.quatto cōsiderādi sūt ciues tanq̄m societatis

partes.bona uero ciuitatis tanquā totius ſocietatis bona.ſerui quidem nō partes:ſed ſocietatis inſtrumenta eſſe dicūtur.hoc partim ex tertio partim ex ſeptimo polithicorū colligitur.ſi quidē hec & ſeq̄ntia appertius ītelligere uolumus: ſingamus optimā ciuitatē hodie cōſtrui:eiuſq; patrimoniū ciuibus diſtribui. Coius due.hic ſubdiuidit eam iuſtitiā q̄ oe in comertiis exiſtit.& patet quid dicat.notandū q̄ ariſtoteles hic id cōmertiū appellat qd' iuſtinianus dixit obligationē.eſt quidē obligatio iuris uinculū quo alicoius rei ſoluende aſtringimur.ille itaq; obligationes q̄ oriūtur ex cōtractu uel quaſi hic a phō dicūtur uolūtarie:que uero ex maleficio uel quaſi hic īuolūtarie nūcupantur.cōtrahunt enī cōtra uolūtatem ipſorum qui iniurias irrogāt.fures enī & alii ſimiles licet nolint obligātur redere qd' iniuſte acceperit & adhuc plus ꝓpter iniuriā.& huiuſmodi obligationes ut patet ex littera bifariam ſe habēt. quoniā alie dicūtur clandeſtine eoq; clam cōtrahuntur alie uero uiolēter: ob id q̄ palam & per uiolētiā ſint huiuſmodi obligationes. uoluntarie quidē iuxta impetatorē quadrifariā ſe habēt. cōtrahuntur enī alie uerbo alie ſcripto alie re & alie ſolo conſenſu.uniuerſa quidē hec a phō dicūtur uolūtaria quia plerūq; ſponte & uoluntate noſtra cōtrahūtur. neq; amplius ad particularia mēbra phs deſcendit.eſt enī eius ꝓpoſitum talia conſiderare prout ſūt cōmunia cunctis gētibus:particulares uero modi cōtrahendi apud diuerſas gētes diuerſi inueniuntur.ſecūdo notandū q̄ uniuerſalis ſucceſſio hereditatis donationes cauſa martis legata & fidei cōmiſſa uidētur pertinere nō ad hāc iuſtitiā q̄ eſt ī cōmertiis:ſed ad eam potius q̄ in diſtributioībus conſiſtit. diſtributiue enim iuſtitie eſſe uidetur ut ciuitatis pattimonium ab initio recte diuidat recteq; in portionibus diuiſis ſucceſſio fiat.ut autem romanorū iura precipiunt uniuerſi liberi ſuis patentibus ab inteſtato ſuccedunt.quod nō ad rectam:ſed ad populatē rem publicam pettinete uidetur.nec de hoc miteris.implicant enim romanorum iura nō pauca pettinentia ad res publicas tranſgreſſas.interdum quidem ad popularem rem publicam aliq̄ndo nero ad paucorum nōnunquā etiam ad tirānidem declinare uidentur. ex hoc ſolo fundamento appette uidere poteris romanotum iura nō poſſe in toto concordare cū philoſophorum de moribus documentis que in rectiſſima republica tantūmodo locū habent.quod bene menti cōmendabis.tertio pro intellectu eorum que in littera ſūt obſcuriora conſiderandum.primo q̄ mutuare eſt cum rem eiuſq; dominium tradimus ſimilemq; in ſpecie recipere ſpetamus.in cōmodato uero nō rem:ſed rei uſum ad tempus concedimus.locatio autem a condutione eo differt q̄ dominus rei locat: inquilinus uero ipſam conducit.dolus diſtat a fraude quia dolus uerbo:fraus facto cōmittitur. cōuicium aūt a contumelia eo diſtat:quia contumelia uerbis tantūmodo:cōuiciū quidem nō ſolum uerbis:ſed etiam geſtu & facto irrogatur.ſed dc his ſatis. Cum uero oſtendit quomodo ſumatur medium in prefactis.& primo oſtendit quod iuſtū ſit medium.ſecundo oſtendit q̄ ſit medium ſecundū aliquā proportionem ibi eſt autem. dicit primo cum iniuſtus ſit iniquus ideſt nō equus & iniuſtum iniquum ideſt nō equū cum ita inquam ſit:patet aliquid eſſe medium iniqui.& id quidem mediū erit equum q̄ autem ſequator probat phs.quia in ea re in qua eſt plus:eſt quoq; minus & equum.

mertiis hominū corrigēdis exiſtit. Cuius due ſūt partes.Nam comertiorū alia ſunt uoluntaria alia inuolūtaria.Volūtaria ceu emptio:uenditio mutuū fideiuſſio cōmodatū:depoſitū locatio:& huiuſmodi.dicūtur aūt uolūtaria quia principiū ipſorum uoluntarium eſt Inuoluntariorum uero alia clandeſtina ſunt ut furtum: inceſtus ueneficum: dolus: fraus doloſa necatio:falſum teſtimonium.Alia uiolenta ut uerberatio:nexus:mors:rapine: orbatio:conuitium:contumelia.

Vm uero iniuſtus iniquus ſit & iniuſtū iniquū:patet aliud eſſe mediū iniq: id eſt aūt equū.qua enī in re eſt plus in eadem & minus:& equū.Si ergo iniuſtū eſt iniquū: iuſtū equū:qd' & ſine probatiōe manifeſtū ē. Cū uero equū ſit mediū.Iuſtū quoq; medium

hoc est tale quod a pluri & minori distet equaliter. patet. ergo ꝙ si iniustū est iniquū hoc est inequum: & iustū quoqꝫ erit equum idest equale. patet hoc ob id ꝙ cōtraria habere debent predicata contraria. est etiam hoc sine probatione fere oībus cōcessum. concludamus igitur ꝙ si equū est mediū: & iustum quoqꝫ erit mediū. cōsequētia eo tener quia oēe iustum est equū. quod hic probare intendebamus. Est aūt. ostendit ꝙ iustum iustitie distributiue sit mediū secūdū aliq̄m ꝓportionē. & hoc ostendit bifariam. primo ex ratione equalitatis: dicēs est aūt equū in duobus minimis hoc est ad minus in duobus consistit. iustū ergo existens mediū & equū necesse est ut sit ad aliquid hoc est ad aliū: & quibusdā scilicet rebus. secūdū enī ꝙ est mediū: aliquorū esse dicit. & ea quidē sūt plus & minus secūdū uero ꝙ est equū: duorū esse dicitur. equale enī eē

quoddā esset. Est aūt equū in duob⁹ minimis: ergo & iustū mediū & equū sit necesse ē ad aliqd & quibusdā. Et secūdū ꝙ medium aliquorū est: ea sūt plus & minus secūdū ꝙ equū duorū: secundū ꝙ iustū quibusdā. Necesse est ergo iustum esse in quattuor minimis. Nā & quib⁹ iustū existit sūt duo & ī quib⁹ res due. Ac eadē equitas quib⁹ & in quib⁹. Vt enī illa se habēt in quibus ita & illa. Si enim nō equi nō equa habebūt. Verū huic pugne incusatio nesqꝫ oriuntur. Cum equi non equa: uel nō equi equa habent & tribuunt. Ex dignitate quoqꝫ id apparet. Iustū enī illud qđ in tribuēdo cōsistit secundū dignitatē quādā esse oportere oīs fatentur. Ipam uero dignitatē nō eādem oīs aiunt esse. Sed populares qdē liber-

nō poterit nisi sint duo. secūdū aūt rationē propriā scilicet sm̄ ꝙ est iustū: esse dicitur quibusdam scilicet hominibus. nā iustum ut patet ex ꝑdictis hoc habet ut sit ad aliū. necesse est ergo iustū esse in quattuor minimis idest ad minus in quattuor consistere dicitur. nam & persone quibus iustum fit due sunt: & res in quibus fit huiusmodi iustum due quoqꝫ esse dicuntur ac eadem equitas esse debet ꝑsonis quibus fit iustū: & rebus in quibus tale iustum existit. sicut enim se habēt illa que distribuuntur: sic se habere debent persone quibus fit huiusmodi distributio. & etiā econtra. qm̄ alias nō equi haberent equa. qđ ē preter naturā & iniustū & hinc fere oīs oriūtur lites & discordie pugne & incusationes. scilicet uel cum equi nō equalia uel nō equi equalia habent & tribuunt hoc ē in retributionē recipiunt. hoc dicit. intelligenda sunt hic duo. prio ꝙ iustū respicere uidetur plus & minus tanquā extrinsica ꝑsonas uero & res tanquā intrīsica. secūdo notandū ꝙ iustū sicut ex dictis pħi patet hic equale esse dicitur duorū in quantū inter duo constituit equale. itaqꝫ ad ostendēdum ꝙ iustum sit in quattuor ad minus: tantūmodo uidentur pertinentia hec duo scilicet esse iustū & esse equū. per hoc enim ꝙ est iustū esse debēt ad minus due ꝑsone. ꝑ id uero ꝙ est equū: res due ī quibus equalitatē cōstituit. esse uero mediū quātū ad hoc impertinens uidetur. facit tamē ad hoc ꝙ ad eius q̄ntitatē & mensurā plus & minus ī rebus redigūtur ad equalitatē. Ex dignitate. hic probat idē ex ratione dignitatis. ꝑ cuius intellectu cōsiderādū ꝙ phs in hoc loco ꝑ dignitatē id intelligere uidet qđ hoiem reddit dignū ac participē bonorū cōmuniū. tale autem est ipm̄ quo homo societatis ciuilis particeps dicitur. est quidē hoc uariū atqꝫ diuersū iuxta diuersitatē rerum publicarum. itaqꝫ in recta quidē re publica quod hominē facit societatis ciuilis participem atqꝫ per hoc ciuitatis bonorum est uirtus. in transgressa uero republica esse dicitur libertas: opulētia aut genus. dicit ergo ex dignitate quoqꝫ apparet id scilicet ꝙ iustum hoc sit medium secundum proportionem. nam omnes homines fatentur illud iustum qđ in tribuendo idest distribuendo consistit fatentur inquam opportere esse secundum quandam dignitatem. putant itaqꝫ homines unumquēqꝫ magis & minus debere participare de bonis ciuitatis sm̄ qđ magis aut minus dignus sit. ipam uero dignitatē nō oēs eādē esse aiūt: sed populares quidē ipam qua participant libertatem. potentes uero opulentiam aut genus. optimates aūt uirtutem. nā iuxta pħm q̄rto & quinto politice tria sunt que de principatu contendunt scilicet libertas opulentia & uirtus. &

fub opulentia quidem genus comprehenditur. & oms quidem preter optimates abet
rant. patrimoniū enim cuiusq̧ societatis illorum tantūmodo esse dicitur qui in eo ꝙ
societas intendit sūt participes. quod plane habes tertio polithice. cum itaq̧ bonum
ciuile sit uirtutis operatio sicut paret ex primo ethicorum: optimates autem secundū
uirtutem operentur: ipsorum igitur erit ciuitatis patrimonium. cōcludamus ergo ius
tum illud quod in tribuendo consistit proportionē quādam habere. scilicet geometri
cam sicut ex iam dicendis apparebit. notādum est hic nullam fere rempublicā hodie
inueniri in qua ad unum predictorum sit tantūmodo respectus iu bonorum distribu
tione. eius rei causa esse uidetur quia oms fere res publice inueniuntur nō simplices
sed miste. quod nō solum in ciuili: sed etiam in iure canonico praticari uidemus. qđ
menti cōmendabis. secundo est
considerandū ꝙ iusta aristotelē
quarto polithice optima res pu
blica atq̧ leges optīe paucis gē-
tibus conuenire poterunt. est ei
de his sicut de cibis: cibi quidē
optimi nō nisi optime sanis cō-
ueniunt itaq̧ minus bene sanis
alia magis quam sana prosunt.
hoc autem aditum est ne forte a
liquis incōsiderate facile repre
hendat eas res publicas in qui-
bus conspexerit consuetudines
aut leges que sint in populariū
aut potentum fauorem. sicut ei
sunt quam paucissimi qui libe-
rorum principatu alios guber-
nare possint: sic etiam paucissi-
mi inueniuntur qui eo princi-
patu gubernari mereantur.

tatem. potentes uero opulētiam: aut genus op
timates autem uirtuttem dicunt. Iustum ergo
proportionem quandam habet.

Roportionē uero habere: nō solū uni-
ci numeri propriū est: sed toti⁹ nume-
ri. Est enī proportio equitas rationis in q̄ttu-
or minimis discreta igitur ꝙ in q̄ttuor consis
tat manifestū ē. Quinctiā & cōtinua. Nā uno
ut duob⁹ utitur & bis dicit. seu queādmodū
a. ad. b. ac. b. ad. c. bis ergo dicit̄. b. Si ergo bis
ponatur. b. quattuor erunt in proportione.
Est aūt & iustū in q̄ttuor minimis ac rō ea

Roportionē uero: capl'm tertiū quattuor cōtinet. primo premittit duo de ꝓpor
tione. secūdo ostēdit quomodo accipiatur iustū secundū ꝓportionē. ibi est aūt.
tertio qualis ūt huiusmodi ꝓportiu ibi hanc ꝓportionē. quarto concludit huiusmodi
iustū ꝓportionē habere. eius uero contrariū ꝓportione carere. ibi hoc ergo. dicit pri
mo ꝙ habere ꝓportionē est ꝓpriū nō solū numeri unici. i. unitatis uel unici. i. unius
numeri tantūmodo: sed etiā est hoc cōmune numeri totius. i. cuiuscūq̧. & hoc est pri
mū qđ hic phs supponit. secūdū aūt est ꝙ ꝓportio existat ad minus in quattuor nume
ris. probatur hoc: nam ois ꝓportio aut est discreta aut cōtinua. discreta quidē dicitur
quādo nullus terminus bis sumitur. ut si dicas sicut. a. ad. b. sic. c. ad. d. cōtinua uero ē
quādo idē bis sumitur. ut dicēdo sicut. a. ad. b. sic. b. ad. c. patet itaq̧ ꝙ si sit proportio
discreta: erit in quattuor terminis. si uero sit cōtinua: re quidē erunt tres: sed ratione
erūt quattuor. nam unus eorū bis dicitur. s. medius qui in exēplo prefacto. b. dicebat̄
& poteris si placet p eas litteras eos numeros signare quos uolueris. ut si dicas sicut
sex ad q̄ttuor: sic tria ad duo. uel sicut nouē ad sex: sic sex ad q̄ttuor. sex itaq̧ bis dicit̄
ex hac littera notatur ꝙ unius numeri ad aliū esse poterit habitudo uel relatio: nō tū
ꝓpottio. itaq̧ ꝓportio cōparationū cōparatio. inde ē ꝙ nō erit nisi in q̄ttuor. due enī
cōparatioēs ad minus q̄ttuor terminos habere uolūt. hoc totū sequitur ex diffinitiōe
ꝓportiois que hic a pho ponitur. inquit enī ꝓportio equitas rationis in q̄ttuor nume
ris: quasi dicat proportio est equitas quattuor numerorum comparationis. est namq̧
ratio in proposito idem quod numerorum comparatio. secundo sequitur ꝙ dissimilis
numerorum comparatio non debeat proportio dici: sed potius disproportio. hoc pa-
tet ex eodem fere loco. dixerat enim proportio est equitas rationis in quattuor mini-
mis. igitur a cōtrario sensu ineqtas ratiois in q̄ttuor minimis erit disꝓportio. & mul
ta quidem possent hic de proportione notari. sed quia scientia de moribus non nisi
instructis in huiusmodi rudimentis est tradenda: hac igitur de causa supersedēdū ab
his censeo. Est aūt. hic ondit quomodo sumatur iustum distributiuū secūdū ꝓpor-

tionem.dicit ergo iustum scilicet distributiuum est idest consistit in quattuor mini-mis hoc ē ad minus in quattuor consistit terminis.ac ratio.i.cōparatio.s.primi ad secundū esse debet eadem.i. similis ei que est tertii ad quartū.diuiditur enim.i.fit diuisio similiter.i.simili modo in quibus hoc est in rebus in quibus fit illa diuisio & q̄ suple sunt talia quibus fit talis diuisio qualia sunt persone.est itaqꝫ phi sentētia ꝙ sicut se habet res que uni persone tribuitur ad rem que alteri persone tribuitur: sic se habere debet persona ad personā.econtra etiā.itaqꝫ sicut persona ad personā : sic res ad rem se habere debet.sicut exempli gratia sit.a.res que ualeat decē libras.b.ualeat qnqꝫ.c.uero sit persona que in dignitate ciuili ualeat octo.d. sit alia persona que ualeat quattuor.in hoc itaqꝫ casu qualis est cōparatio ipius.a.ad.b.hoc est decē ad quinqꝫ:talis est ipius.c.ad.d.hoc ē ipius octo ad quattuor.est ei utrubiqꝫ ratio dupli.ex his per

dem.Diuiditur ei similr̄ i quib⁹ & q̄.Erit ergo queādmodū.a.ad.b.ita.c.ad.d.& ꝑmiscue Ergo ut.a.ad.c.ita.b.ad.d.Quare totum ad totum ut distributio duplicatur.Qđ si ita ponas iuste cōduplicatur.Cōiugatio igit̄.a.c.& b.d.iustū illud ē qđ i distribuēdo cōsistit.Et mediū quidē hoc ē circa id qđ ꝑportionē hēt Nam habēs proportionē mediū est iustū au-

miscue arguēdo si cōiungamus antecedens antecedenti & consequens consequenti : infertur ipm.a.se habere ad.c.hoc est decem ad octo sicut.b.ad.d. hoc ē quinqꝫ ad quattuor.est enī utrubiqꝫ ratio sexqui quarta.item.sequitur totū cōpositū ex.a.&.c. hoc est decēocto sic se habere ad agregatum ex.b.&.d.hoc est ex quinqꝫ & quattuor que sunt nonem:sic inquā se habēt inter se hec duo agregata:sicut se habet a.ad.b.est quidem utrobiqꝫ ratio dupli.talis itaqꝫ cōiunctio scilicet ipius.a. cum c.& ipius.b.cum.d.est illud iustum quod in distribuendo consistit. & mediū quidem hoc scilicet distributiuum est circa id quod habet proportionem hoc est rationū uel cōparationū equitatē seu equalitatē.itaqꝫ iustū distributiuū nihil aliud est quam rationū equitas personarū & rerum que sibi tribuuntur.nam habens proportionē hoc est rationum aut cōparationum equalitatē est medium scilicet inter id quod est maioris & minoris rationis.iustum autem distributiuū proportionē habet.hoc est rationū equitatem:inde itaqꝫ concluditur esse medium:nō quidem quātitatis aut numeri:sed medium proportionis.quod ut diximus attenditur inter minorem & maiorem rationē. hoc est igitur quod phs in hoc loco dicit.pro cuius maioris intelectu sunt aliqua considerandа.primo ꝙ nō differt utrum per eas litteras primas scilicet.a.&.b.intelligas res que in distributione tribuuntur an intelligas per.a.b.personas & per.c.d.res ipsas.secundo nota ꝙ iuxta aristotelē in hoc loco in omni distributione debent eē tres proportiones.itaqꝫ sicut persona ad personam:sic res que uni tribuitur ad rem que alteri tribuitur.& ecōtra.& hec est prima proportio.secunda est ꝙ sicut persona se habet ad rem que sibi datur:sic etiam se babere debet alia persona ad rem que sibi tribuitur.tertia autem est ꝙ sicut se habet persona ad personā uel res ad rem: sic se habere debet agregatū ex una persona & re una ad agregatū ex persona alia & re altera.itaqꝫ qualis est habitudo personarū ante distributionē:talis quoqꝫ esse debet distributione facta.tertio notandū ꝙ in distributione quisqꝫ recipere debet totā partē de patrimonio ciuitatis quotta pars ipe fuerit societatis ciuilis.itaqꝫ si fuerit tertia pars:tertiam quoqꝫ recipere debet.& sic de similibus.debet itaqꝫ quisqꝫ recipere equalem sibi portionem:non quidem in numero aut quantitate:sed in ratione.ut sit talis comparatio ipsius portionis ad totum patrimonium ciuitatis:qualis est persone recipientis ad societatem ciuilem.& ex his duo intelliguntur.primo quod in distributione contingere poterit ut maius aut minus in quantitate recipiatur quam sint persone ipse quibus patrimonium ciuitatis diuiditur.secundo intelligitur differentia huius iustitie ab ea que in cōmertiis existit.in qua equale pro equali redditur.unde ex his sequitur ꝙ quando ciuitas alicui homini aliquid quod pro ipsa ciuitate fecerit recompensat: erit quidem iustum:non autem distributiuum:sed potius commutatiuum:quod non in paucis fieri uidemus.quarto notandum ꝙ iustū distributiuū per hoc qđ est equale uel equum habet ꝙ equaliter distent a pluri & minori.id enī equū dicimus qđ equalr̄

distat a maiori & minori.& hoc melius intelliges si exempli gratia consideres tria e-
qualia.& unum eorum permanere fixum:quod quidem considera esse iustum.alia ue
ro duo interdum maiora interdum minora fieri.& cum hoc intellige unum nõ posse
crescere sine alterius decremento.itaq̧ quanrum uni apponitur tantum alteri aufer-
tur.patet igitur ꝙ in prefacto casu necesse est iustum equaliter distare a maiori & mi
nori.dicamus ergo ꝙ sicut rationis equitas aut proportio est mediũ inter maiorem &
minorē disproportionē:sic & iustum quod in distributione consistit.sed de his satis.
Hanc proportionē.ostendit qualis sit huiusmodi proportio secundũ quam accipi-
tur iustum distributiuũ.& primo facit hoc.secundo dicit hanc proportionē nõ eē cõ
tinuam.ibi est autem.dicit primo proportionē hanc.s.secundũ quã accipitur iustum

tem proportionem habet. Hanc proportio
nem mathematici geometricam uocãt. Nam
in geometria contingit totum ad totum quo
alterutrum ad alterutrum. Est autem nõ cõ
tinua hec proportio. Non est eĩm unus nume
ro terminus cui & quod. Hoc ergo iustum
ꝓportionē habet.Iniustũ uero ꝓportiõe caret

in distributionibus in qua attē
ditur equitas nõ quãtitatis:sed
rationũ:talem inquã proportio
nem mathematici uocãt geome
tricam.nam in geometria hoc ē
in geometrica proportione con
tingit totum habere se ad aliud
totum quod idest quam rem uel
habitudinē alterũ idest pars al-
tera habet ad alterã.sicut enim
alicuius quantitatis ad aliã po-
test esse ratio dupli:sic etiã me-
dietatis ad quartam eiusdem quantitatis preassũpte erit quoq̧ ratio dupli.eodēq̧ mo
do dicendũ est in ratione tripli quadrupli & huiusmodi.talis itaq̧ est proportio que ĩ
distribuendo consistit.nam ibi contingit in ratione esse equalē eum qui partem reci-
pit ei qui recipit totum.ut qui ualet quinq̧ libras & recipit quattuor equalis est in ra
tione ei qui ualet decem libras & recipit octo.utrobiq̧ enim re comparata ad perso-
nam cui tribuitur est ratio dupli.pro istorum intellectu considerãdum ꝙ iuxta aristo
telem quinto methaphĩce numerus cõponitur nõ ex numeris:sed ex unitatibus.itaq̧
quaternarius componitur nõ quidem ex duobus binariis nec ex ternario & unitate:
sed ex quattuor tantũmodo unitatibus.eodemq̧ modo esse intellige in ceteris nume-
ris.ex quo patet nõ esse possibile in numeris in eadē ratione partem excedere partem
in qua totum excedit totum.cum enim uniuersorũ numerorũ partes sint nõ numeri
sed unitates:erit profecto unius ad alteram nõ excessus sed equalitas. est enim omis
unitas secundũ ꝙ huiusmodi omni unitati equalis.patet igitur ex his ꝙ ea proportio
que in distribuendo consistit debuit dici geometrica & nõ arithmetica.quia sicut dic
tum est inueniri nõ potest in numeris de quibus est scientia arithmetica. geometrica
igitur dicenda est:quoniã eius simile est in magnitudinibus de quibus ē scientia geo
metrie. Est autem. hic dicit hanc proportionem esse discretam & nõ continuam.in
hac enim non est aliquis unus cõmunis terminus cui aliud & ipe ad aliud simul com
paretur.consideratis quidem prefactis proportionibus iuxta quas existit iusta distri-
butio:nulla inuenitur in qua sit nec esse possit aliquis terminus cõmunis. & prefer-
tim patet hoc in prima ubi talis ē comparatio inter personas:qualis inter res que eis
tribuuntur.sicut enim dicebamus res ipse esse debent equales personis.non quidem
in quantitate:sed in quotta.res enim que tribuitur esse debet tanta respectu patrimo
nii ciuitatis:quãtus ē ipse qui recepit respectu societatis ciuilis. Hoc ergo.hoc con-
cludit huiusmodi iustum habere proportionem.eius uero contrarium carere propor
tione.& dicit.iustum hoc scilicet distributiuum habet proportionem hoc ē in ꝓpor-
tione consistit.eius uero contrarium iniustum proportione caret. hoc autem accidit
quando unus plus alius recipit minus de rebus que distribuuntur. qui enim recipit
plus in bonis & minus in malis ac laboribus iniuriatur. qui uero in bonis minus &
in malis plus:iniusta patitur.sed quia minus malum ad maius comparatum rationem
habet boni : absolute dici poterit illum esse iniustum qui plus recipit in bonis. il-
lum uero iniusta pati qui de bonis minus recipit.hoc dicit.ex hac littera notantur a-
liqua. primo hoc iustum per hoc solummodo esse medium quod habet proportionē.
eius uero contrariũ iniustũ per inde esse extremũ ꝙ proportione caret. & qa in distri

butione nō potest quis plus habere nisi alteri auferatur: inde est ꝙ sicut prius dictum est equaliter distat iustum a pluri & minori. secundo notatur ex littera hoīes nō paucos esse iniustos quos hodie tanq̄m sanctos ueneramur. quot enī hodie boni uiri creduntur qui sine merito & cōsciētia de patrimonio tā ecclesiastico q̄m ciuili recipiūt: ego quidem unicū duntaxat cognoueram monacū qui propter consciētiam maxima beneficia recipere recusabat. tertio notatur distributiones que hodie fiunt in nostris ciuitatibus multifariam esse iniustas. primo quia fiunt preter proportionē. secundo quia nō iuxta dignitatē debitam scilicet uirtutem: sed potius opulentia potentia aut genus attenditur. & quod deterrimū oīum est uillissimi adulatores sua dolosa quā apud tirānos exercent adulatione bona cōmunia surripiunt. sed de his satis. una igitur species iusti talis est qualem diximus.

fit igitur aliud plus aliud minus. Quod & in rebus accidit. Nam qui iniuriā facit plus habet qui uero patitur minus & hoc in bono. In malo aūt cōtra. Nam & in ratione boni uenit minus malum ad maius malum. Est enim eligendum magis minus malum: q̄ maius malū Quod autem eligendum id bonum & magis maius. Vna igitur iusti species talis est.

Estat alia que in corrigendo consistit ea fit in cōmertiis q̄ inuolūtariis. Qđ est alterius speciei iustum q̄ superius. Nā iustum illud quod in distribuendo consistit. publicarum est & semper iuxta proportionem iam dictam. Etenim si ex publico pecunie sint distribuende earum distributio per eamdem fiet rationem: secundum quam in publicū contributio fit. Et iniustum quod huic iusto oponit absq̧ ꝑportionē ē. At illud iustū qđ in cōmertiis cōsistit equū quidā est: & iniustū

estat alia. capitulū quartū duas cōtinet partes. ī prima ponit differentiam utriusq̧ particularis iustitie. in secunda ostendit quomodo sumatur medium in ea iustitia que existit ī corrigēdis comertiis. ibi atq̧ ut linea. in prima parte primo premittit propositum. secundo id probat. ibi nam iustum. quid autem in prima parte dicat ex his est planum. ibi igitur nam iustū probat philosophus ꝙ ea iustitia que est in cōmertiis differat ab ea que in distribuendo consistit. & hoc ostendit per hoc ꝙ alia distributiue & alia cōueniunt iustitie cōmutatiue. & primo ponit ea que cōueniunt iustitie distributiue. secundo ea q̄ cōueniunt cōmutatiue ibi ad illud iustum. sententia & etiā littera ex his satis fit plana. sed ex littera notanda sunt aliqua. primo ꝙ non quecunq̧ distributio spectat ad iustitiam distributiuam: sed ea solum que est publicarum rerum. quod etiam in ante dictis notabatur. & accipitur hic res publica non quidem prout est ciuium ordo: sed eas res hic publicas dicimus que numerantur in patrimonio non quidem unius: sed ciuitatis totius. nec tamen intendit philosophus negare in ceteris distributionibus iustitiam distributiuam consistere. hic tamen de ea principaliter intendit que in ciuili distributione uersatur. secūdo notatur ꝙ quisq̧ tantam portionem de publico patrimonio recipere debet quanta pars ipē fuerit societatis ciuilis. dicit namq̧ textus & enī si ex publico pecunie sint distribuende: earum distributio per eandem fiet rationem secundum quā in publicum contributio fit. & iniustum quod huic iusto opponitur absq̧ proportione est. hoc dicit: unde patens fit quod notabamus. Deinde cum dicit. At illud iustū ostendit quid conueniat iustitie commutatiue. hoc primo. secūdo manifestat quod dixit per exemplum. ibi nam quando. tertio remouet dubium. ibi dicitur enim. quarto ex dictis duas conclusiones infert. quarum prima attenditur circa iustum. secūda circa iudicem. prima infertur ibi quāobrem iustum. secunda ibi ex quo fit. & per hec uidere poteris istorum sententiam cum littera: sed circa primam partem est notandum ꝙ distributiua iustitia differentiam personarum respicit per se. cōmutatiua uero per se respicit rerū eq̄litatē: differentiā quidē ꝑsonarū cōsiderat ꝑ accidēs. cōsiderat nāq̧ interdū personarū cōditionē ut per inde possit cognoscere delicti quantitatem. quod

L

menti cõmendabis. Ex hac parte. Quãobrem. duo notantur. primo om̃s contractus eſſe iniquos in quibus aliquis de cõtrahentibus plus recipit q̃m det: iuſtum enĩ ut inquit teſtus mediũ eſt inter plus & minus. unde etiam notatur nulli debere eẽ permiſſum emere ut uendat. qui enim ut uendant emunt. lucrari uolunt. quod iuſtitia non permittit. eſt tamen aduertendum qd' hec documenta ſolummodo locum habent in ea ciuitate que rectiſſima re publica gubernatur. non autem hec locum habere poſſunt in re publica romanorum nec etiam hiſpanorum ubi permiſſum eſt contrahẽtes ſe inuicem decipere citra dimidiam iuſti precii. nec etiam in prefactis rebus publicis cauetur ne aliqui emãt ut carius uẽdant. nec tamen dicimus prefactas leges eſſe iniquas. ſicut eĩm me minimus nos dixiſſe ſunt leges non pauce que in ſe & ſimpliciter ſunt dominice aut populares: reſpectu tamen gentis cui traduntur eſſe poterunt cõuenientes ac iuſte. ſicut enĩ ſũt aliqui filii quos pater familias regere debet non paterno: ſed dominico regimine: ſic eſt etiã in gentibus. ſunt eĩm alique ad quas liberorum principatus eſt iniquus: dominicus uero erit iuſtus. & hoc additum eſt non propter romanos aut hiſpanos ſed ne facile quis crederet uniuerſas leges ac res publicas dominicas aut populares eſſe iniquas. dubitaret aliquis circa p̃dicta utrum iniuſtum faciat homo quandocũq; ſciens plus q̃m ualeat rem uendit. & uideretur quod non. quia ſi ille iniuſtum faceret: & emens pateretut iniuſtum. quod non eſt uerum. ſicut enim ex iam dicendis patebit nemo uoluntarie iniuſtum patitur. ad hoc eſt dicendum q; ſi id fiat ementis uoluntate nec ille facit iniuſtum nec iſte patitur iniuſtum. erit tamen iniuſtum: ſi contra ementis fiat uoluntatem. quod fieri poterit ſi dolo deceptus aut neceſſitate cohatus rem plus quam ualeat emerit. eodemq; modo dicendum uidetur in ceteris uoluntariis contractibus. Atq; ut linea. hic oſtẽdit quomodo ſumatur medium in hac iuſtitia quem corrigendis cõmertiis exiſtit. & primo in rebus eiuſdem generis. ſecundo in rebus diuerſarum artium. ibi eſt & in aliis. tertio tangit originem nominum damni & lucri. ibi tracta ſunt. circa primum tria facit. primo per exemplum manifeſtat propoſitum. ſecundo manifeſtat quoddam qd' di

iniquum. Sed non ſecundũ eam ꝓportionem ſed ſecundũ ariſmeticam. Nihil enim refert utrum bonus a malo abſtulerit: an malus a bono. Nec utrum bonus adulterium cõmiſerit: an malus. Sed ad differentiã damni lex reſpicit ſolum: & ut equis utitur: ſi hic iniuriã facit: ille paſſus eſt. Si hic damnũ dedir ille paſſus. Itaq; iniuſtum hoc iniquum exiſtẽs equare conatur lex. Nam quando hic quidem percutit ille uero percutitur. Vel hic occidit ille occiditur. Paſſio & actio ſeorſum inique ſũt. Sed conatur eos per condẽnationẽ equare lucrum auferendo. Dicitur enim & in huiuſmodi rebus lucrum: licet quibuſdã improprium uideatur. Puta illi qui percuſſit & damnũ illi qui percuſſus eſt. Sed quãdo eſtimatur paſſio uocatur illud quidẽ damnũ hoc aũt lucrum. Ita inter plus & minus equũ eſt mediũ: lucrũ aũt & damnũ cõtra. Alterũ plus eſt alterũ minus. Boni quidẽ plus eſt: lucrũ mali aũt minꝰ damnũ uero contra eſt. Inter hec mediũ eſt equũ qd' iuſtũ eſſe dicebamꝰ. Quãobrẽ iuſtum illud quod in corrigendo conſiſtit medium eſt inter damnum & lucrum. Ex quo fit ut quotiens controuerſia exiſtit ad iudicẽ catur. Ire autem ad iudicem ideſt ire ad ius. Nã iudex quidem eſſe debet ueluti animatum ius & querunt iudicem medium. Et uocant quidam mediatorem quaſi iuſtũ aſſecuturi: ſi medium aſſequãtur. Mediũ igitur quidã iuſtum eſt: ſi quidem & iudex medius. Iudex uero ad equalitatem redigit. Atq; ut linea inequalis

xerat ibi si enim. tertio id quod dixit ponit in terminis. ibi eqles in quibus. circa primum duo facit. nam primo manifestat propositum per exéplum. secundo infert ex dictis originé nominú iusti & iudicis. ibi propterea nominatur. dicit ergo primo ꝙ iudex redigit litigatores ad equalitaté per hunc modú: tanq̄m si linea esset diuisa ĩ partes inequales: redigit inquá auferendo ei qui habet plus habenti quam dimidiá & id quod ab eo abstulit tribuit alteri qui minus habet quá dimidiá. et quando uero totú diuiditur in duas partes: tunc dicunt homines ipsos qui conttahunt habere quod suú est: et hoc cum quisq̄ de contrahentibus equá parté acceperit. equú auté hic dicimus quod est mediú inter plus et minus et hoc secundú arithmeticá proportioné q̄ attenditur secundú equalitaté excessus. tale itaq̄ mediú est quod equaliter excedit minus et exceditur a pluri. sicut numerus senarius que est medium inter duo et decem. excedit eĩ duo in quattuor atq̄ in totidé exceditur a decem. Et propterea. tangit originé nominú iusti et iudicis. dicens propterea hoc tale mediú nominatur iustum: qa tam iusta idest tá prope est hinc idest ex una parte quá idest q̄ntum inde idest ex alia parte. dicitur itaq̄ iustum quasi iuxta utrumq̄ sit. & iudex quasi utriq̄ assistat. hoc dicit. quod pro istorum nominú origine menti cómendabis. sed pro istorum & sequentiú maiori intellectu considerádum. primo ꝙ a principio obligationis quisq̄ cótrahentium intelligitur habere equalé portioné illius linee que secundum philosophú imagiuarie fingitur diuidi. ut si ticius a sempronio aliquid emerit ante quam hinc inde rerú dominia traducátur uterq̄ eorum equam parté prefacte linee habere dicitur. secundo est considerandú ꝙ linea prefacta duplum est eius qđ quisq̄ contrahentiú alteri dederit. itaq̄ id quod unus alteri dat est mediú illius linee. qđ hic iustum dicimus. que res ut planior fiat: ponamus casum ꝙ ticius a senpronio emerit rem pro decem aureis que res ualeret tantúmodo septem aureos. in hoc itaq̄ casu si consideremus id quod ticius dedit: tota linea continet uiginti. que est diuisa in partes inequales. cum apud senproniú sint tredecim apud ticiú uero septem. cum igitur mediú prefacte linee sit decem: opportebit a sempronio auferre tria & date ea ticio q defraudatus fuerat in tribus aureis. eodemq̄ modo fieri poterit si ex parte sempronii idem facere uelimus. sempronius enim dederat ticio pro decem aureis rem que ualebat septem. tota itaq̄ illa linea continet quatuordecim. quorum decem sunt apud sempronium & quattuor apud ticium. cum igitur medium prefacte linee sit septem: debet iudex sicutprius auferre asempronio tria & illa debet tradere ticio. si autem quisq̄ conttahentium medietatem habeat linee ptefacte: tunc iudex necessarius non est. nisi forte ut sic esse declaret. de quo intetdum a litigatoribus uel ab his qui negociis assistunt dubitatur. hoc igitur philosophus manifestat ibi cum dicit. Si enim duotum. dicens ꝙ si duorum equalium ab altero aliquid auferatur & id addatur alteri: iam id cui facta est additio altetum a quo fuit ablatum excedit in duobus hoc est in duplo eius quod additum est. si enim fuisset ablatum & non additum: illud a quo nihil est ablatum excederet id a quo est ablatum in eo solo quod est ablatum. ab altero itaq̄ equalium aliqua particula ablata & addita alteri: id cui est addita excedit totius linee medietatem in eo solo quod est ablatum. & in eius quidé duplo excedit id a quo facta est ablatio. cósideremus igiť lineá cópositá ex duobus eq̄libus medietas itaq̄ ꝓfacte linee é mediú per qđ cognoscimus qd. i. quantú sit aufetédú ei qui plus habet. &

diuisa cui maior pars q̄ dimidia adest ei: aufer & minoté habenti tradit: & quando totú ĩ duas partes diuiditur tunc suú habere aiunt: cú quisq̄ equam parté accipit. Equum aút medium est inter plus: & minus secundú arismeticam proportioné. Proptetea nominatut iustum ꝙ tam hinc q̄ inde utriq̄ iusta assistat.

Si enim duotú equaliú ab altero auferatur alteri uero adatut: duobus excidit alium. Ná si auferatut quidé nec adatut uno dútaxat excedit. A medio igitur uno ac mediú uno. Per hoc igitur dinoscimꝰ: & qd aufetédú sit ab eo qui plus hét & quid adédú sit ei qui minꝰ habet. Quo enim excedit id auferendú é ei q plꝰ

quid.i.quãtum sit adendum ei qui minus habet.ab eo eni qui plus habet id auferẽdũ est in quo excedit mediũ.& id debet apponi minus habẽti.& sic erũt extrema adeq̃litatẽ redata. Equales in quibus.ponit id qđ dixit in terminis.dicẽs sint tres linee equales quarũ prĩa sit.aa.secũda.bb.tertia.gg.ita ꝙ in extremitatibus prime scribantur a.& secũde scribãtur.b.in extremitatibus uero tertie ponãtur.g.atq sit ita exẽpligratia ꝙ earũ quelibet sit triũ cubitorũ.& linea.bb.maneat in pmutata.& in linea quidẽ.gg.in fine duorũ cubitorũ scribatur.z.itaq ex una parte.g.z.sit q̃ntitas duorum cubitorũ.& ex alia sit q̃ntitas unius cubiti.stãte igitur hoc casu:a linea.aa.dematur.a.e.qđ exẽpli gratia sit q̃ntitas unius cubiti.& illud.a.e.apponatur ei linee q̃ est.gg & totũ illud cõpositũ dicatur.ggd.qđ erit quattuor cubitorũ.hoc igitur totum.ggd. excedit.a.e. q̃ fuerat relitũ de linea.aa.ablato.a.e. excedit dico in.g.z.et.g.d.excedit itaq ĩ duobus cubitis.cum ipa sit quatuor cubitorũ & altera sit duorũ.sed lineã.b b.excedit solum in.gd.hoc est in uno cubito ita ꝙ mediũ qđ erat.bb.excedit.a.e. in uno cubito & exceditur a toto.ggd.in uno.si ergo ad eq̃litatẽ redigere uelis:oportet ad equalitatẽ.bb.demere de toto.ggd.partẽ.g.d.atq id apponere alteri scilicet.a.e.& sic erũt oĩa ut prius equalia.

habet. Equales in quib9.a.a.b.b.g.g.ad inuicẽ ab.a a.dematur.ae.& adiũgatur.g.g. Id quod est in.gd. Ita totũ.d.g.g.excedit.e.a.in g.d.g.z.Ergo.b.b.co ꝙ est.g.d. Est & in aliis artibus hoc.Nam interirẽt utiq nisi ageret agẽs & q̃ntũ & quale ac patiẽs patetur hoc & tantũ & tale. Tracta sũt aũt damni & lucri nomĩa ex uolũtariis cõtractib9 Nã habere

ad hotũ igitur similitudinẽ iniq̃ redigũtur ad equalitatẽ.linea quidẽ.bb.est similis medio iustitie.alia uero fingũtur fuisse portiones linee diuise in partes inequales.q̃ per mediũ iusti ad equitatẽ rediguntur.& ex his satis est manifestũ quomodo in rebus eiusdẽ generis sic accipiendũ mediũ eius iustitie q̃ in dirigẽdis cõmerciis uersatur. Est eni.ostendit id q̃ obseruat in rebus eiusdẽ generis esse quoq obseruandũ in rebus diuersarũ artiũ.dicens hoc: scilicet ꝙ quilibet cõtrahẽtiũ debet habere equale est etiam uerũ in artibus aliis.i.diuersis.ut si cõtingat agricolã dare frugmentũ cerdoni pro calciamento.debet itaq secundũ estimationẽ uterq recipere equale.nam interirẽt utiq artes factiue: nisi q̃ntũ & quale agẽs.i.dans ageret.i.daret.ac ipe patiẽs.i.recipiẽs hoc.s.tantũ & tale pateretur.i.reciperet.hoc dicit.notãda sunt hic aliqua.prĩo ꝙ ea q̃ superius sunt dicta de modo inueniẽdi mediũ uidẽtur esse intelligẽda in rebus eiusdẽ artis.s.cum datur frumentũ pro frumẽto.uel calciamentũ pro calciamẽto.uel domus pro domo.qđ fieri solet q̃ndo res sũt in diuersis locis.& in uno loco conuenit uni:& in alio alteri.qđ frequẽtius praticatũ uidemus in beneficiis ecclesiasticis.hoc totũ patet:q̄m dixit hic textus in aliis artibus ubi satis expresse uidetur significare antedicta esse intelligẽda in rebus eiusdẽ generis.hoc est eiusdẽ artis.sub his etiã cõprehẽdi uidẽtur ea cõmercia in quibus res datur pro numerata pecunia.si tamẽ res sint tales q̃ pecunia numerari possint.hoc dico ꝓpter ecclesiasticas prebẽdas in quibus una pro altera licite datur: nõ tamẽ pro pecunia.secũdo notandũ ꝙ ut patet ex littere sentẽtia agere hic sumitur pro dare.& pati pro recipere.qui modus loquẽdi magis est usitatus apud grecos quã apud latinos.ex quibus patet ꝙ ab alio capere nõ sit perfectio.cũ pati potius imperfectio dicatur. Tracta sũt.ostẽdit originẽ nominũ damni & lucri.dicẽs ꝙ usus prefactorũ nominũ prius fuit in cõmertiis uolũtariis.& presertim in emptione & uẽtione ac in aliis in quibus licentiã lex permisit.quales forte dicũt campsores & usurarii.in his igitur quãdo quis plus habet quã a principio habuerat:lucrari dicitur.quãdo uero minus habet:dicitur damnari.quando aũt nec plus nec minus habet post cõmertium quã ante haberet:dicitur nõ lucrari quidem nec damnari:sed tantũmodo habere dicitur ea que sua sunt.& cum iustum mediũ sit inter plus & minus:erit quoq medium inter damnũ & lucrũ.itaq uniuersa comercia sũt iniusta in quibus interueniũt lucrũ & damnũ.mediũ inquã est iustũ lucri & damni quod fit per hoc ꝙ equũ habemus prius & posterius hoc est ante & post cõmertiũ.qđ fit aliq̃ndo uolũtarie sed plerũq preter nostrã uoluntatẽ.& forte hac de causa dixit preter uoluntariũ.quod fieri

uidemus in his cōmertiis q̄ per iudicē ad equitatē redigūtur. hoc dicit. ex his aliqua notantur. primo ꝙ nomina dāni & lucri origine & proprie esse dicuntur in cōmertiis uoluntariis: trahūtur tamē ad inuolūtaria cōmertia in quibus postq̄m iniuria fuerit estimata: esse uidetur lucrū iniuriā & dānum ei qui iniuriā passus est. secundo notabis oīs fere hodie mercatores esse iniuriatores. nam mercatura hodierna esse uidetur species quedā furti: aut si magis placet species doli & fraudis. & piget me ꝙ mercatores nō pudet per fas & nefas quātum possunt lucrari. uiuere itaq̧ de mercatura ē quodāmodo uiuere de furto uel rapina. itaq̧ officiū quāto magis lucratiuū tāto deterius. ut sūt apotecarii medici & huiusmodi. tertio notabis iudeorū genus hominū eē pessimū. cū ommisso naturali questu: ad uillē ac turpē declinet. sed dubitaret aliquis utrum oīe lucrū in foro cōsciētie sit restituendū. ad hoc est dicendū ꝙ si hoc nō fiat de licentia principis aut senatus uel totius populi: dubium nō est ꝙ sit restituendum. qua de re si ultra dimidiā iusti precii quis pro re aliqua acceperit: dubitandū nō est quim restitutio sit facienda. citra dimidiā enim iusti precii lex romanorū permisit contrahentes se adinuicē decipe sicut patet codice de rescindēda uēditiune. lege secūda & octaua. hec aūt romanorū & etiā hispanorū lex fundamentū habet ex eo ꝙ totū de partibus suoq̧ patrimonio potest sine iniuria disponere secundū ꝙ sibi toti conuenit. Sed cum uniuersi populi deum recognoscāt superiorē: erit satis perplexa questio utrū talis lex potuit iuste ferri a principe aut senatu uel populo. & cū hoc apud uniuersas fere gētes permissū esse uideamus: erit quipoe de iure gentiū ac nature. & cū uniuerse nature precepta adeo sint: fiet profecto illud deo iubēte aut permittente. & si dixeris qđ illud nō est nature preceptio: sed potius nature corruptio quod aristoteli ceterisq̧ sapiētibus magis placere uidetur: si ita inquā dixeris: patet quid sit dicendū. erit itaq̧ in foro consciētie oīe lucrū restituendū. qđ si uerū est: pauci: imo quā paucissimi sūt qui rectā huius uite sequātur uiam. sed de his satis. nunc uero de reliquis explicemus.

plusq̄ suū: lucrari dicitur. Minus aūt q̄ ab initio damnari ceu in emptione & uenditione ac in aliis quibuscūq̧ licentiā lex permisit. Quādo autem nec plus nec minus sed ipsa per seipsa fiunt sua se habere dicunt & nec lucrari nec damnum pati. Itaq̧ lucri cuiusdam: ac damni medium est iustum. Preter uolūtarium equū habendo & prius & posterius.

Ed uidetur aliquibus repassū quidam simpl'r esse iustū: ut pithagorici dixerunt. Diffiniebant enim simpliciter iustum esse: id quod repassum sit alteri. Verū hoc nō cōgruit neq̧ ei iusto: quod est secudū leges neq̧ ciuili uoco autem ciuile id quod est sociabile. Repassum nō congruit neq̧ iusto quod ī distribuendo consistit. Neq̧ ei quod ad corri-

Ed uidetur aliquibus. caplm quintū in quo circa predicta tāgit quorūdā opinionem. ostendēs in quo male & in quo bene dixerint. & primo eā ꝓponit. secūdo reprobat. ibi uerum hoc. tertio ostēdit in quibus & qualibus prefacta opinio sit uera. ibi sed in cōmunibus. dicit prīo ꝙ quibusdā de numero quorum fuerūt pitagorici uidetur iustū esse nihil aliud q̄m repassū quoddā. diffiniebāt enī iustū esse id qđ repassū alteri idest ab altero. hoc dicit. notandū ꝙ his occasio errādi fuit quia nuper dicebāt cōtrahētes hr̄e equalia prius & posterius: hoc est ante & post contractū. ex his itaq̧ uidetur ꝙ secundū iustitiā uniuersi cōtrahētes id qđ agunt repatiātur. Verum hoc. improbat prefactā opinionē eiusq̧ iusti diffinitionē. & prīo illorū errorē proponit. secūdo quantū ad id de quo magis est dubiū probat illos errasse. ibi multifariā enim. in prima parte ponit tria iusta quibus dicit nō cōuenire prefactā diffinitionē. & dicit sed hoc repassū nō congruit: nec ei iusto qđ est secundū leges nec ciuili iusto & uocamus hic iustū ciuile id qđ est sociabile. i. id quo ciuilis societas cōtinetur atq̧ seruat. itaq̧ pro eodē sumūtur hic iustū secundū leges & iustū ciuile. planū est igitur ꝙ secūdū hoc iustū nō cōgruit repassū. nam siquis operetur secundū fortitudinē aut tēperan-

tiam aut quāuis aliam de uirtutibus: faciet quidē iuste cum secundū legē operetur ꝗ oīa iubet honesta: & tamē est planū ꝙ ille ipe qui sic iuste operatur nihil repatitur ab altero. itē est manifestū ꝙ repassū nō cōgruit ei iusto qđ in distribuēdo cōsistit. repassum enī dicere uidetur equale in quantitate & simile in qualitate. erit itaq̧ repassum ubi actio & passio sūt eiusdē quātitatis simul & qualitatis. planū est aūt ꝙ in distributione nihil tale inuenitur. sicut enī pridē dicebamus nō est ibi equale secundū quātitatem: sed secundū proportionē. nec etiā est ibi similitudo. cū honor aut ciuitatis patrimoniū tribuatur pro ciuiū dignitate. que dicebatur esse libertas potētia genus aut uirtus. hec uero a rebus que diuidūtur longe sunt dissimilia. patet igitur ex his ꝙ repassum nō congruit: nec ei iusto quod est secundū leges. nec etiā ei quod in distribuēdo consistit. nec repassū quidem congruit ei iusto quod ad corrigendū pertinet. quod supra in comertiis existere dicebamus. licet prefacta quidem opinio de hoc iusto loqui uidebatur. & iustum cuiusdam eorū qui radamans appellabatur hoc erat: si quis patiatur que fecit: rectum est iudiciū. hoc dicit. intelligenda sunt hic aliqua. primo ꝙ iste radamans prout aliqui dicunt fuerat iurisconsultus qui dicebat iudicē tunc recte iudicare quādo iudicaret iniuriātem idem repati quod agebat. secundo considerandū ꝙ plꝰ circa hoc iustū tantūmodo insistit ob id quod de hoc solo dubiū erat an ei posset congruere repassū. est etiam alia ratio quia de hoc prefacta opinio loqui uidebatur. de hoc itaq̧ iusto est uidēdum utrum ei possit congruere repassum. & si quoquo modo congruat quis ille modus sit.

gendū pertinet. Atqui uolūt quidem hoc dicere & Rhodamantis iustū. Si patitur quē facit rectū est iudiciū. Multifariā enī discordat. Ceu si in magistratu cōstitutus percusserit: repercuti nō licet. At si magistratū quis pcusserit: nō solū repercussiēdus ipe est: uerū etiam supplicio afficiēdus. Inuolūtariū etiam: &

Multifariā enim. hic duas adducit rationes quibus ostendit ꝙ repassū nō congruat ei iusto quod in corrigendis comerciis existit. secunda ratio ponitur ibi inuoluntarium etiā: dicit primo: ꝙ repassū multifariā idest in multis discordat ab eo iusto qđ ad corrigendū pertinet. ceu siquis constitutus in magistratu idest principatu alium percusserit: nō licet constitutū in magistratu eadem percussione repercuti: & siquis alius magistratū percusserit: nō solum ipe qui percussit est repercuciendus eadem percussione: sed etiam est afficiendus idest pugniendus aut torquendus supplicio. s. maximo. nam hodie quoq̧ secūdū leges romanorū & etiā hispanorū qui magistratum percuteret: ex lege iulia magestatis bona simul cum uita ammitteret. cuius rei causa est: quia cum princeps sit: aut supra populū aut saltē uniuersū representet populū: qui principem ledit uniuersū uidetur ledere populū. hoc igitur dicit. sed uidetur contra qđ supra dicebat: ꝙ lex solum respecit ad differētiam damni. & ut quis utitur si hic quidē iniuriā fecit & ille passus est. & si hic damnū dedit: & ille damnū passus est. ad hoc est dicendū ꝙ iustitia que in distribuēdo consistit directe & per se respecit personarū differentiā. ea uero iustitia que in comerciis corrigēdis existit per se quidē respecit rerū equalitatē. sed tamē quia hanc cognoscere non potest: nisi ex differētia loci tēporis & persone: quia ita inquā est: considerat quoq̧ personarū differētiam. quod frequentius contingit in his cōmerciis que sūt inuolūtaria. dicamus igitur ꝙ siquis principē percusserit: iudex ut equalē delicto a pcuciēte accipiat penā: cōsiderabit principis psonā atq̧ dignitatē: in qua ea q̄ in se ē parua maxima cēsetur pcussio. pro hoc itaq̧ paruo ꝙ in principe maximo cēsetur damnū maximum supplicium maximamq̧ penam dabit iudici ipe percussor. quo facto: erit in quantitate supplicium equale damno: & damnum supplicio. quod menti cōmendabis. Inuoluntarium etiam. ponit secundā rationem dicens ꝙ etiam in penis capiendis multum differunt uoluntarium & inuolūtarium. nam qui penitus inuoluntarie fecerit. nulla pena est afficiendus. & si partim uoluntarie fecerit: partim quoq̧ pugnitur. itaq̧ iniurie quanto uoluntarie tanto grauiores atq̧ maiori supplicio castigantur. patet igitur ꝙ pro eodem delicto siue iniuria ceteris paribus qui uoluntarius peccat grauius pugnitur. non igitur erit iustum idem quod repassum. nam si esset idem: uniuersi qui siue uoluntarie siue inuolūtarie

equales irrogarēt iniurias:equaliter essēt afficiēdi.qđ ut ex iam dictis patet est omino falsum.ex dictis phi in hoc loco sicut ex multis aliis notabis iustitiā uersari nō solū circa exteriores opationes ut aliqui dicūt:sed potius circa interiores uolūtates cōsistere uidetur.cū iuxta interna:externa quoq; sint remittēda aut afficiēda. Sed in cōmunibus.hec ē tertia pars huius capituli:ubi ostēdit ī quibus & qualibus prefacta opinio sit uera.& prīo intētum pponit.secūdo id probat.ibi nā in repēdēdo.tertio manifestat ī terminis id qđ dixerat.ibi facit aūt.pro intellectu prime partis cōsiderādū: ꝙ phs hic p cōmunes societates cōmerciorū intelligete uidetur uolūtaria cōmercia.& presertim cōmutatioēs emptioēs quoq; & uēditioēs.in quibus phs dicit iustū cōtinere repassū:nō quidē fm eq̄litatē.i.idētitatē: sed potius secundum proportōnem.i.

uoluntarium multum differunt. Sed in communibus societatibus cōmerciorum huiusmodi iustum continet id quod repartitur secundū proportionē & nō secūdū equalitatē.

estimationē.itaq; iustū qđ in comertiis uolūtariis existit continet contrapassū: nō quidem sic ꝙ sint penitus idem sed quia rebus estimatis:rei que datur & eius rei q̄ accipitur ad numū eadē existit cōparatio. ut eū iusta est cōmutatio : si res que darur ualet gratia exempli numos decē:eē quoq; res que accipitur ualere debet decē.itaq; utriusq; rei ad numū est eadē cōparatio:cum utrobiq; sit modus comparatioīs decuple. patet igitur ꝙ modo aliquo uterq; cōmutantiū idem repatitur qđ agit. hoc dicit.sed uidetur phm sibi cōtradicere.dixerat nāq; supra eius iustitie q̄ in distribuēdo cōsisti mediū esse accipiēdum secūdū geometricā pportionē que in equalitate existit cōparationis.mediū uero iustitie que in comertiis corrigēdis exstit dixerat accipiendū eē secundū arithmeticā proportionē que consistit in equalitare q̄ntitatis.hic aūt uidetur dicere centrariū:cum dicat iustū quod in cōmertiis uolūtariis existir cōtinere repassum secūdū proportionē & nō secūdū equalitarē.ad hoc aliqui dicunt ꝙ in huiusmodi cōmertiis debet esse equalitas rei ad rem:& sic ut dicūt phs loquebarur supra.non tamē ut illi uolūt esse debet equalitas actionis & passioīs in quibus iuxta illorū assertionem attēditur pprie repassio & sic dicūt intelligendū esse dictum phi in hoc loco. sed ergo ercle istorū dictū nō satis intelligo:cū m aristoteles in capitulo precedēte & etiā in hoc eodē iusta finē dixerit utrūq; cōmutantiū debere pati tantū & tale quārū & quale ageret.itē patet hoc qa phs ī hac materia acciper uidet agere pro dare:& pati pro recipe.cōstat aūt ꝙ dactio & acceptio ī cōmertiis eē debent equales.erit igitur sicut & rerū:sic etiā actionū & passionū equalitas.ppter qđ mihi uidetur aliter eē dicēdum.pro cuius intellectu sūt aliq̄ cōsiderāda.prīo ꝙ repassū tūc pprie dicitur quādo sūt due actioēs due quoq; passioēs:& actiones quidē adinuicē passiones quoq; inter se sūt idē specie.ut exēpli gratia si quis alterū percutiat ab altero quoq; eodēq; modo repercutiatur.uel siquis domū aut prebendā talē & equalē pro tali & eq̄li dederit.itaq; dactū & id ꝙ accipitur sint equalia:nō solū in estimatione pecunie sed etiā in nature q̄ntitate atq; etiā qualitate.itaq; pprie repassio est q̄ndo qđ agitur & patitur.i. qđ datur & recipitur sunt eiusdē q̄nritatis eiusdēq; nature.large quidē repassū dici poterit q̄ndo qđ datur & accipitur sūt idē nō quidē q̄ntitate & qualitate nature:sed in ualore & estimatione.secūdo cōsiderandū ꝙ equale & eq̄litas bifariā accipiūtur.s. pprie. & sic in sola q̄ntitate esse dicūtur.alio modo large.s.pro idētitate.& hoc modo a pho hic sumi uidētur:cū dicit iustū cōrinere repassū secūdū pportionē & nō secūdū equalitatē.item est notandū ꝙ si aliquorū ad aliud fuerit eadem uel equalis cōparatio:ipsa quoq; inter se necessario erunt equalia in quantitare.cum igitur rerum que in cōmerciis tribuuntur eadem sit comparatio ad numū:necessario sicut in comparatione: sic etiam in absoluta quantirate erunt inter se idem & equales.dicamus itaq; ex his ad q̄stionē ꝙ phs hic equalitarē sunsit pro nature idenritate.repassum quoq; nō pprie sed large dicit.s.prout id quod agitur & patitur.i.datur & recipitur sunt idem:nō quidē in natura sed in proportione.hoc est estimatione uel ad numū conparatione. quo casu res que tribuūtur in cōmertiis sūt equales in cōparatione simul & quantitate. itaq; in omni cōmertio concurrunt simul hec due equalitates.sed una quidem per se:ea scilicet que est rerum equalitas.alia uero est per accidens.hec enim ob id queritur ꝙ

alia sine ista scibilis nõ est.ex cõparatione enim rerũ ad numũ scimus ipsarum equalitatem & inequalitatẽ.cum enĩ talis cõparatio fuerit eadem:ipse quoqꝫ res inter se q̃ntitate sunt equales. si aũt prefacta cõparatio non fuerit una:res quoqꝫ erũt inequales. sed de his satis. Nam in rependendo.probat propositũ.secundo ex dictis infert corolariũ.ibi itaqꝫ gratiarũ.dicit primo iustũ inquã continet repassũ secundũ ꝓportionem:nam ciuitas.i.ciuilis societas consistit.i.consistentiã ac germanentiã habet ĩ rependendo.i.per hoc ꝙ ciuibus adinuicẽ fit repensio:secundũ proportionẽ.i.rerũ ualorem aut extimationẽ.hec est igitur argumẽtationis ratio.cuius confirmationẽ subdit dicens:aut er[illegible]ciues cum uolunt sibi adinuicẽ secundũ ꝓportionẽ rependi:aut inquam cum hoc uolunt:querunt id quod est male.i.iniuste: & tũc societas ciuilis erit seruitus nisi is qui acceperit. rependerit secundũ proportionẽ hoc ob id est manifestũ:quia solus seruus ẽ qui male iniuste q̃rit repensionẽ eius rei q̃m dño suo adquirit. cum enim seruus sit dñi quidqd adquirit: domio suo adquirit.itaqꝫ cũ seruus nihil possideat nihil poterit alteri tribuere pro quo repensionẽ iuste querat. immo si id querit: iniuste querit cum ipse nihil prius tribuerit.retributio uero tributionẽ fuisse supponit.aut inquam dicemus ciues id quod est iuste querere cum uolũt sibi inuicem fieri repensionẽ secundũ proportionẽ si ita inquam dicatur & repensio nõ fiat nec erit quippe retributio.societas uero ciuilis cum sit nõ dñica nec seruilis sed liberorũ sine retributione quippe nõ poterit consistere.hoc dicit.intelligenda sunt hic aliqua. primo ꝙ societas sine retributione consistere potest.ea tamẽ erit nõ liberorũ sed dñica.ciuilis aũt societas sicut patet ex tertio polithice est quidẽ nõ seruorum sed liberorum societas.erit itaqꝫ contradictio si dixerimus societatẽ aliq̃m eẽ ciuilẽ & inter socios nõ esse retributionẽ.si igitur ciuitas consistere debeat:retributionẽ quoqꝫ existere necessariũ est.secundo est notandũ ꝙ traductio antiqua in hoc capitulo multifariã mendosa aut incorrecta reperitur.alicubi enĩ deffectuosa & alicubi superflua,existit in ea nãqꝫ parte uerũ hoc nõ congruit.deffetuosa inuenitur:deffecit enĩ totum illud usqꝫ ad eam partem repassũ.in hoc uero paragrapho quẽ premanibus habemus ibi cũ dicit. Aut enĩ quod male est querũt.addit antiqua traductio & si nõ. quod penitus superfluũ est.nec stare poterit cum phi sententia.hoc aũt hic notãdũ esse decreuimus ne aliquis inconsiderate istam per antiquiorẽ corrũpat traductionẽ. Itaqꝫ gratiarũ. infert ex dictis corolariũ.dicens cum inter ciues esse debeat repensio secundũ ꝓportionẽ inde itaqꝫ est aliud quod retribuant nõ habentes ut retributio nõ desit in prõptu faciunt gratiarum sacrum.idest gratias sacras.que ideo sacre dicuntur quia rebus sacris scilicet deo & diuinis substantiis nõ alia quam gratie exibẽtur.in promptu uero esse dicuntur quia nobis nihil tribuendũ promptius existit.hoc enim.s.eẽ in prõptu retributionẽ propriũ est gratiarũ.concludamus igitur ad propositum ꝙ ille q munus contulit esse remunerandus.ac ille qui primo susceperit: debet incipere retribuere.& si nõ in aliud saltem in gratiarum actiones debet satisfacere his hominibus q primo sibi crediderant.hoc dicit.& notabis hic ꝙ ibi cum dicit remunerandus ẽ eoĩ illud enim poni uidetur non causaliter:sed replectiue aut forte ponitur pro quidem uel illatiue. Facit autem.exponit in terminis id quod dixit de hac retributione ꝓportionis.& primo in fabro & sutore:secundo dicit idem esse in ceteris artibus.ibi est autem.pro intellectu prime partis debet quadratum describi.& in summis angulis scribantur littere.in uno quidem.a. per quod faber intelligitur. in alio uero.b.

Nam in rependendo secundũ proportionẽ consistit ciuitas. Aut enĩ quod male ẽ querunt: & seruitus uidetur esse nisi rependerit. Aut qd' bene:& si nõ retributio tollitur.At retributione cõsistũt. Itaqꝫ gratiarũ sacra in promtu faciũt:ut retributio sit.Hoc enĩ gratiarũ est propriũ:remunerãdus est enim q munus cõtulit.At rursus ipse incipere debet q suscipit. Facit aũt retributionẽ secũdũ ꝓportionẽ per diametrũ cõiunctio.Veluti faber in quo.a.sutor:in quo.b.domus in quo.c.calceꝰ in quo.d.Oportet ergo accipere fabrum a su-

significãs sutores.inferioribus uero angulis scribantur: in uno quidẽ.c. qđ sit opus fabri.s.domus. in alio uero.d.significãs sutoris opus.s.calceũ.faber itaq; sit genera le nomẽ ad uniuersos opifices.& sutor ad cũctos qui ex sutura uiuũt.hoc igitur facto protrahãtur linee diagonales.s.a fabro in calceũ & a domo in sutorẽ.si igitur fieri debeat inter fabrũ & sutorẽ iusta cõmutatio:opportet φ in angulo.d. tot de calceis apponãtur quot domũ adequare possint.ut si exẽpli gratia domus ualeat centũ calceos:totidem sũt apponendi.hac igitur facta adequatiõe:si fiat repassio erit qđ dicitur.s.repensio aut retributio.alias uero idest si ante q̃m fiat repassio:non fiat huiusmodi secũdum ꝓportionẽ adequatio.si id inq̃m nõ fiat:nec equũ est nec cõsistit.idest consistere potest societas.s.ciuilis.nihil enim est qđ uetet opus unius artificis eẽ melius q̃m opus alterius.quod euidens est in domo & calceo.si ita φ iusta debeat fieri cõmutatio.opportet ea prius adequari. qđ si fiat:cõtinebit iustũ hoc repassum secundũ ꝓportionẽ qđ hic ostendere erat ꝓpositum.hoc dicit. Est autem.dicit idem esse in ceteris artibus.nã interirent utiq; artes:nisi quantũ & quale agens idest dans faceret idest daret:ac ipe patiens idest recipiẽs pateretur idest reciperet hoc.s.tantũ & tale. confirmatur hoc quia societas scilicet ciuilis uel dic societas idest socialis cõmutatio plerumq; loquendo nõ fit ex similibus.nõ enim fit ex duobus medicis hoc ẽ ex operibus duorum medicorum.nec etiam ex aliis quibusq; similibus:sed medico & agricola.atq; ex his quorum opera sunt omnino diuersa atq; inequalia.si autem iusta fieri debeat cõmutatio:prius opportet huiusmodi opera equare.quibus equatis si fiat commutatio:quilibet id quod agit repatitur secundum proportionem.unde patet iustum continere repassum secundũ proportionem.quod hic concludere intendebamus.ex dicendis quoq; in sequenti *capitulo* fiet hoc omnino manifestum.est autem hic considerandum φ in optima republica ipsorum artificum nulla omino commutatio esse poterit.tales nãq; iuxta aristotelem tertio & septimo polithice in huiusmodi republica sunt:non quidem *liberi sed ciues* sed ipsorum ciuium serui atq; instrumenta.itaq; dicta aristotelis in hoc loco uera sunt nõ quidem semper sed plerunq;.cum fere uniuerse respublice extra optimam sint rẽpublicam.sed hoc in polithica opportunius quam hic differendum uidetur.secundo notandum φ philosopus hic per quãtum & quale idem intelligit.eodemq; modo per tantum & tale.itaq; illa coniunctio.et.non copulatiue sed interpretatiue aut expositiue ponitur.ut sit sensus tantum & tale idest tam bonum uel tam utile: hoc est dicere tanti ualoris uel estimationis.est etiam hic modus loquendi usitatissimus in nostra lingua hispanica presertim apud tabeliones qui in contractibus frequentissime apponunt petrus aut iohannes uel alius similis obligauit seipsum ac bona sua mobilia ac immobilia reddere martino uel alii simili rem talem uel aliam que sit tanta ac tam bona.simili itaq; modo loquendi aristoteles in hoc loco usus est.

tore ex illius opere:& ipm sibi tradere de suo. Si ergo primũ sit equũ secũdũ ꝓportionẽ postea repassio fiat:erit quod dicitur. Alias uero nec equum est nec consistit. Nihil enim uetat melius esse unius opus q̃ alterius. Oportet igitur illa equari. Est autẽ hoc & in aliis artibus. Nam interirent utiq;: nisi faceret faciens quantũ & quale ac patiens pateretur hoc & tantum & tale. Nõ enim ex duob9 medicis fit societas:sed ex medico & agricola & omnino *aliis* & *in*equalibus. Verũ hec equãda sũt.

uãobrem omĩa quorum est permutatio talit esse couenit ut quodãmodo cõferri

Vamobrem omnia quorum.capitulum sextum de modo quo saluatur proportionis forma in commutationibus.& primo facit hoc.secundo facit planiora ipsa qoe dixerat.ibi quod autem.circa primum facit quattuor. primo ostendit quid sit id quod mensuret omnia permutabilia.secundo quomodo fiat huiusmodi mensuratio.ibi quam multi enim.tertio concludit omnia permutabilia esse uno aliquo metienda.ibi opportet ergo.quarto ostendit quomodo rebus adequatis fiat repassio.ibi erit igitur.dicit ergo primo dictum est φ si iusta fieri debeat permutatio: necesse est

equare diuersorũ artificium opera que sunt omnino diuersa atq inequalia. ex hoc ita
ꝙ duo secuntur. primo uniuersa permutabilia esse conferibilia. que eĩm nullo modo
conferri ualent: nec iuste permutari poterunt. secundo sequitur prima necessitas nu
mi. erat nãq necessaria mensura aliqua: qua mensurarentur permutabilia. talis itaq
mensura dicitur esse numus. numus enim cuncta metitur permutabilia. at per hoc ip
sorum excessum atq deffectũ metiri nõ dubitamus. & qm̃ iuxta usitatissimũ modũ lo-
quendi phi omĩs mensura dicitur medium: numus quoq nõ incongrue mediũ appel
labitur. hoc dicit. intelligendũ est hic ꝙ sicut ex iam dicẽdis patebit rerum permuta-
bilium due sunt mensure scilicet prima & secunda. prima nãq indigẽtia dicitur. se-
cunda uero est numus de qua mensura hic primo differimus. Quã multis eni. ostẽ-
dit quomodo fieri debeat huius
modi adeq̃tio. & dicit q̃m mul-
ti idest ualde multi calcei domũ
aut uictum adequant. cum igi-
tur nobis fuerit propositũ cal-
ceos adequare domum aut uic-
tum: opportebit totidem calce-
os ad domum aut uictum appo-
nere: quot quidem faber aut a-
gricola ad sutorem. hoc ẽ in q̃n
to faber aut agricola in labore
& spensis excedit sutorem. itaq
si in decuplo fuerit huiusmodi
excessus: decem oportebit appo
ner ecalciamenta. & nisi quidẽ
fiat huiusmodi adequatio: non
erit permutatio. nec ciuilis so-
cietas cõsistere ualebit. si igitur
hec esse debent: rerũ quoq per-
mutabiliũ adequationẽ esse op-
portebit. hoc dicit. quod ut me-
lius intelligas: considerabis tẽ-
pus laborem simul & impensas
fabri cum unicã domũ fabrica-
uerit. tempus quoq laborẽ & impensas sutoris cum unum par calceorũ fecerit. secun
dum itaq illorum ad hoc excessum facile scire poteris quot calcei sint dandi pro una
domo. eodemq modo considerabis de agricola & sutore. ceterisq similibus. Opor
tet ergo. concludit cuncta permutabilia uno aliquo metiri. apperit etiã quid illud sit
quo omnia secundũ ueritatem mensurentur. & dicit quia omnia permutabilia prius
debent adequari quam fiat huiusmodi permutatio: ergo quia ita inquam est: oportet
uno aliquo cuncta metiri ut supra diximus. & uerbum quidem metiri sumitur hic a
pho in significatione: nõ quidem actiua sed passiua. hoc autem quod secundũ uerita
tem omnia continet idest metitur est indigentia patet hoc: nam si homines nullis re-
bus indigerent: nulla esset permutatio. & cum nõ similiter indigent: nõ est inter eos
permutatio eadem idest equalis. uel dic ꝙ illud eadem refertur ad diuersas gentes a-
pud quas cum diuerse sint indigentie: diuerse quoq permutationes. indigentia itaq
secundũ ueritatem continet omnia. numus autem compositus a nobis ẽ ueluti ĩ sub-
sidium rerum cõmutandarũ. sicut enim traditur primo polithice contingit aliquem
alterius rebus indigere alter uero que ipsius sunt nõ indigere: inde itaq fuit ut nu-
mus componeretur pro quo etiam ille qui alterius rebus nõ indigeret res suas per-
mutaret. & ob hoc numus uocatur: ꝙ nõ a natura sed a lege que grece nomos dicitur
est inductus. hoc dicit. ex hoc ultimo dicto notabis friuolã esse illorum sententiã qui
dicunt numũ dici a numa qui secundus fuerat tomanorũ rex. iste nãq ut quidam fin
gunt fuit primus qui numũ numerũq inuenerat. quod forte apud latinos uerum eẽ
potuit. Erit igitur repassio. hic ex predictis ostẽdit iustum continere repassum sm

ualeant. Atq ob id numus in usum uenit & q̃
si mediũ factus est. nam cũcta metitur. & defe
ctum & excessũ. Quã multi enĩ calcei ade-
quant domũ uel uictũ. oportet igitur quot q
dẽ faber ad sutorẽ: totidẽ calceos eẽ ad domũ
uel uictũ. aliter nõ erit permutatio neq socie
tas Hec igitur nisi equalia quodãmodo sunt
nõ erunt. Oportet ergo uno aliquo cuncta
metiri ut supra diximꝰ hoc est secundũ ueritа
tẽ indigẽtia que oĩa cõtinet. Nam si nullo in-
digerẽt: uel nõ similiter: uel nõ erit permuta-
tio uel nõ eadẽ. Sed ueluti subsidiũ cõmutãda
rum rerũ numus cõpositus est. Et ob hoc nu-
mus uocatur ꝙ nõ a natura: sed a lege que no-
mos dicitur est inductus. Erit igitur repas
sio cum equatio fiet. Quãobrẽ quod agricola

proportionē. & primo facit hoc secundo id exponit in terminis. ibi agricola. dicit primo facta igitur rerum adequatione: si fiat permutatio erit profecto repassio ſm̄ ꝓportionē. cum uterq; permutantiū agat & patiatur idem secundū ꝓportionē. i. secundum estimationē. quāobrem oportet quod agricola ad sutorē id opus sutoris ad opus agricole: est dicere ꝙ eam cōparationē debet habere opus sutoris ad opus agricole q̄m habet agricola ad sutorē. itaq; si agricola in labore & impēsis excedit sutorē in decuplo & opus quoq; sutoris excedere debet opus agricole in totidē. ut decē opera sutoris dētur pro uno opere agricole. quod aūt diximus excedere. intellige in numero: nō quidem in ualore uel estimatione. sicut enim sepe est repetitū in estimatione esse debent equalia atq; eadem. itaq; utriusq; opus debet esse unum & idem in cōparationē ad numū. & hoc est qđ p̄hs dicit ꝙ referendū est hec cū permutabuntur ad proportionis normā. hoc est dicere ꝙ quando permutant̄ esse debent equalia proportiōe hoc est estimatione uel numi cōparatione. alioquin si quādo ꝑmutantur nō essent idem ꝓportione: sequeretur ꝙ alterum extremū haberet utrūq; excessum scilicet plus in bono & minus ī malo. sed quando permutantes ipi habent sua sic idest secundū proportionē: equales sūt. cōmunicant quidē homines in ꝑmutando ob id ꝙ in rebus ꝑmutandis esse potuit eq̄litas huiusmodi scilicet secundū proportionē hoc dicit. patet igitur ex his ꝙ siquis in permutationibus tolleret repassū ſm̄ proportionē: iustum quoq; simul cum huiusmodi repassio tolleretur. ibi Agricola. exponit qđ dixit in terminis. qđ ex dictis ut puto satis erit tibi manifestū. Quod aūt indigētia. facit planiora ea q̄ de mensura dixerat. & p̄io ostēdit quomodo res mensurētur. secūdo quomodo mēsurate permutētur. ibi quāobrem. circa primū duo facit. primo ostēdit indigētiā ſm̄ ueritatē esse rerū mensuram. secūdo ostendit quomodo numus aliter q̄m supra sit dictū deseruiat ī permutatiōibus. ibi Pro futura uero. & ut mihi uidetur utriusq; partis littera cū sentētia ex his erunt satis plana. ex p̄ia parte notatur ut prius rerū duas esse mensuras: scilicet indigentiā q̄ ex sui natura rebus mensurā imponit. alia est numus qui nō ex se: sed ex nobis hēt ꝙ sit rerū mēsura. secūdo notatur ex paragrapho secundo ꝙ numus duplici necessitate fuerit inuentus. primo ut pro futura permutatione esset nobis fideiussor. secundo ut rerum permutabilium esset mensura: eoq; rerum ipsarum fieret permutatio. habes etiam ex hac littera ꝙ licet numus plerumq; loquendo magis possit durare quam cetera permutabilia: cū hoc tamen stat ꝙ ipe quoq; numus sicut & cetera aliquando diminutionem aliquando corruptionem patitur. quod fieri bifariam contingit. aliquando quidem ex se ipso interdum uero ex nobis ipis. quod quando fit nō pauce nec parue oriuntur inter homines lites atq; discordie. Quāobrē. manifestat qualiter fiat permutatio. secūdo ꝑ

ad sutorem id opus sutoris ad agricole opus. Nec referendū est ad proportionis normā cū permutabuntur Alioquin utrumq; excessum habebit alterum extremum. Sed quando sic habent ipi sua equales sunt & cōmunicant. Quod huiusmodi equalitas ī ipis fieri possit.

Agricola. a. alimenta. c. sutor. b. opus eius quod equatur. d. Si ita reprehensio fieri non posset: nō foret societas. Quod aūt indigentia sit id unum quod cōtinet deprehēditur: qa si non indigeant ad inuicē: uel ambo: uel alter nō fit permutatio. Quod admodum quando eius quod ipe debet quis indiget. Veluti si uino indigeant: & triticū exportādum tradant. Opus igitur hoc adequari. Pro futura uero permutatione facienda cum opus fuerit. si nunc nihilo indiget: numus quasi exꝓmissor quidam nobis est. Oportet enī qui hūc affert accipere posse: id quo egeat patitur certe hoc idē nō enī semper equū ualet Verū tamē uult manere magis. Quāobrem oportet oībus rebus preciū esse Nam sic ꝑmutatio erit semꝑ si aūt hec erit: & societas erit. Num⁹ ergo tāq̄ mēsuras adeq̄t. Nec eī sine ꝑmutatiōe societas

quē modū numus sit mensura. ibi re igitur. tertio ponit in terminis. ibi domus. pria duo qm̄ nihil fere aliud quam superiorū repetitio esse uidentur: ommitamus prudentie discreti doctoris. pro intellectu quidē ultime partis intelliges esse auri pondus in quo sint decē mine. & id quidem appelletur. b. domus uero sit. a. que ualeat quinq; minas. lectica sit. c. ualens unā minā. patet igitur ex his ꝙ: a. erit medietas. b. ipm quidē c. erit ipsius. b. decima pars. ipsius uero. a. erit quīta pars. ex quo manifestū est quot lectice adequēt domū. qm̄ quinq;. si ergo fieri debeat permutatio: opportebit dare ꝓ domo una lecticeas quinq;. & hoc modo ut est desse manifestū permutationes fiebant ante q̄m esset numi compositio. nihil enī differ utrum pro domo quinq; lectice dentur aut quanti precii sint lectice quinq;. hoc dicit. & in fine epilogat dicēs quid ergo iustū sit quidue iniustū diximus. notabis hic domū ualere quinq; minas si ille mine sint inter se eq̄les. & ob hoc dicit uel equales. itaq; ibi uel poni uidetur ꝑ falsem aut pro et. itē notabis ꝙ mina genus ē monete auree ut dicūt. qđ nobis fere ē ignotū. & in his de repassione finē facimus.

Is ergo determinatis. capitulū septimū in quo ostēditur qualiter iustitia eiusq; opatio sit mediū. & primo ꝓponit id quod intēdit. secūdo prosequtur ibi & iustitia. tertio epilogat ibi de iustitia. circa primū duo ꝓponit. primo modum quo iuste degere sit mediū. secūdo q̄liter iustitia sit medioct itas. ibi iustitia uero. dicit ergo primo: determīatis his. s. superioribus a principio huius libri quīti usq; ad hāc partē: his inquā determinatis est manifestum. i. facile poterit fieri manifestū: ꝙ iuste degete. i. iuste uiuere sit mediū inter faciendā patiendāq; iniuriā. patet hoc nā alterū. s. iniuria est plus habere de bono alterum uero. s. iniuriā pati est minus habere de bono. & ade ꝙ iuste degere ut patet ex superioribus mediū est inter plus & minus habete. erit igitur iuste degere mediū inter faciendā patiendāq; iniuriā. qđ hic ostēdere uolebamus. ibi Iustitia uero. tāgit modū quo iustitia sit mediocritas. & dicit ꝙ iustitia mediocritas dicitur. nō quidem sicut cetere uirtutes q̄ dicūtur duorū uiciorū mediocritates. cū eīm iustitia sit mediocritas inter faciendā patiendāq; iniuriā & pati quidē iniuriā nō sit uiciū: erit igitur iustitia mediocritas: nō quidē duorū uiciorū sed ideo mediocritas dicitur quia medii sit effectiua. iniustitia quippe inde extrema appellatur qa extremorū sit opatrix. Et iustitia. prosequtur repetēs aliq̄ ex quibus fiūt manifestiora atq; lucidiora ea duo q̄ ꝓposuit. s. ꝙ iuste degere sit mediū inter faciendā patiēdāq; iniuriā. & ꝙ iustitia sit mediocritas nō quidē duorū uiciorū sicut cetere uirtutes: sed quia medii sit effectiua. pro his itaq; declarandis hic tria premittit. primo diffinitionē iustitie. secundo iniustitie. ibi iniustitia uero. tertio dicit hec duo: scilicet plus & minus recipere sub iniuria contineri. ibi iniurie uero. pro intellectu prime & secunde partis: est considerandum ꝙ ius aut iniuriam facere poterit esse bifariam. primo cum quis inter se & alium facit ius aut

esset. neq; permutatio sine adequatione neq; adequatio sine mensura. Re igitur uera impossibile est adeo inter se diuersa cōuenire Verū pro indigētia unū quidā eē cōuenit: & hoc extintu Itaq; numus uocatur hoc enī omnibus mensurā adhibet. Nā omnia metitur numus. Domus. a. m. ne decē. b. lectica. e. Igitur. a. dimidiū. b. si quinq; mina ualet domus uel equales lectica uero sit decima pars. e. huius qđ est b. Patet ergo ꝙ lectice domū adequāt quoniā quinq;. Quod igitur pec hūc modū erat ꝑmutatio anteq̄ numus esset manifestū est. Refert aūt nihil utrū lectice quinq; ꝓ domo aut q̄nti lectice quinq;. Quid ergo iustum sit qui iniustum diximus.

Is uero determīatis manifestū est ꝙ iuste degere: mediū est inter faciēdū & patiendū iniuriā. Nam alterū est plus habere alterū min⁹. Iustitia uero mediocritas ē nō eodē modo ut ī superiorib⁹ uirtutib⁹. sed ꝙ ipa medii ē. Iniustitia aūt extremorū. Et iustitia qdē est ꝑ quā iust⁹ dicit͛. Iusti opator secūdū

iniuriam. secundo quidem cum hec facit inter alios. quod pertinere uidetur ad iudices atq; ad uniuersos magistratus. dicit ergo primo: iustitia est per quā secundū electionem iustus dicitur operator iusti. ac tributor iusti sibi ad alium. & hoc quando facit ius inter se & alium. est quoq; iustus operator atq; tributor iusti alii ad alium. & hoc quando tanq̄m iudex ius facit inter alios. operatur itaq; iustus sic: nō quidem ut commodi det plus sibi minus proximo. incōmodi uero cōtra: scilicet ut de incōmodo det plus proximo & minus sibi: sed ita inquā operatur ut sibi & alii det equale secūdum pportionē. in distributionibus quidē secundū geometricā. in cōmertiis uero secundum arithmeticā. eodemq; modo faciet: si contingat eum tanquā iudicem facere ius alii ad alium. hoc est inter alios. hoc dicit. & caue ne hanc litteram corrumpas secundum antiquam traductionem: est nāq; antiqua traductio ī hac parte incorrepta ac fere intelligibilis. Iniustitia uero. ponit diffinitionē iniustitie. q̄ ex his ut puto tibi satis erit manifesta iniurie uero. dicit sub iniuria cōprehendi hec duo. s. plus & minus recipere de bono. & dicit q; pati. i. recipere id q̄d ē minus de bono est iniurie. i. pertinet ad iniuriam: uel cōtinetur sub iniuria. pati uero. i. recipere id q̄d est plus de bono: est facere iniuriā. hoc dicit. est tamē aduertēdū q; pati id q̄d est minus dicit̄ iniuria: culpabile: atq; malū & nequā: nō quidē quātū ad eum qui patitur: sed quantū ad eum qui id agit. unde hēs unū & idē esse & non esse uiciosū ad diuersos hoies relatū. itē notabis uniuersa hec quantū ad eū qui patitur esse inuolūtaria: q̄ntū uero ad eū qui agit sūt uolūtaria. hoc dico q̄m alias sicut ex dicēdis melius patebit nec erit ibi ius nec iniuria. De iustitia igitur. ponit epilogum. qui per se planus est.

Vm aūt. tractatus tertius de iustitia & iusto ciuili. caplm primū quattuor cōtinet partes. primo mouet questionē q̄m relinquit soluendā infra in caplo tertio huius tractatus. secūdo dicit de quo iusto queret questio prefacta. ibi nec latere. tertio concludit preter ciuile esse quedā alia iusta. ibi itaq;. quarto manifestat id quod dixerat: ostēdens q; ciuile iustū q̄d est iustū simpliciter cōueniat liberis hoibus. iustū uero secūdū quid ostēdit cōuenire ceteris aliis. ibi est enim iustū. pro intellectu prime partis sunt duo notāda. prio q; sicut ex iā dicēdis melius uidebit̄ ea sola dicūtur formaliter iusta uel iniusta q̄ fiunt ex electione que uero fiunt ex ignorantia uel animi perturbatione uel alio quoquo modo nō dicuntur iusta uel iniusta formaliter. sed si quidē dicant̄ hoc erit materialr. scd'o cōsiderandū q; illa littera uel sic quidē nihil differt? interrogatiue debet legi: ut dicamus uel sic quidem supple dici poterit: nihil differt? scilicet quoquo modo talia fieri. istud inquā dici nō poterit. itē pro itellectu secūde partis cōsiderādū q; phs hic p hoies liberos intelligit ciues quorū unus alii nō subicitur: sed potius ī rebus q̄ eis tribuūtur sūt eq̄les. i. equabiles s̄m geometricā proportionem &

electionē attributor sibi ad aliū & alii ad aliū nō sic ut cōmodi quidē plus sibi minus proximo. Incōmodi uero cōtra: sed equū secundum proportionē. Eodēq; modo alii ad aliū. Iniustitia uero contra est. Nāq; hec excessus & defectus: cōmodi & incōmodi absq; pportiōe Ob id uero excessus & defectus est iniustitia: quia est eius q̄d est excessus & defectus. q̄ntū ad se quidē excessus utilitatis simpl'r: & defectus damni. quantū uero ad alios in sūma eodē modo: sed preter pportionē ut cōtingit. Iniurie uero id q̄d est min9 pati q̄d aūt plus facere ē iniuriā. De iustitia igit̄ & iniustitia qualis est utriusq; natura dictum sit hacten9 & similiter de iusto & iniusto uniuersali.

Vm autem fieri possit: ut quis iniuriā faciat & nōdum sit iniustus ob quas iniurias quis faciēs iniustus iam est secūdū unā quamq; iustitiā ceu fur aut mechus: aut latro: uel sic quidē nihil differt Nam si coeat q̄s cū muliere: sciens eū qua: sed nō per electiōis principiū: sed propter animi perturbationē iniuriam quidem facit: sed nō est iniustus. Quem

hoc in diſtributionibus: uel ſecundũ numerũ ideſt ſecundũ numeri proportionẽ in qua quantitatis equalitas attenditur. & hoc de cõmertiis dictũ eſſe intellige. quarto quoq; notabis pro intellectu tertie partis ꝙ id; iuſtum ꝙ eſt ſuperioris ad ſuos dicitur iuſtum per ſimilitudinẽ hac de cauſa: ꝙ inter eos ſit aliqua diuerſitas. iuſtum enim ꝓprie ſicut patet ex ante dictis ẽ ad alterum. & ex his ut puto hee tres prime partes huius capituli tibi erunt ſatis plane. Eſt enim. hic manifeſtat quod dixerat. & primo ꝙ hominibus liberis & equalibus cõueniat iuſtum ciuile. quod ẽ iuſtum ſimpliciter ſecundo oſtendit cetera nõ eſſe ſimpliciter iuſta. ibi dñicum uero. circa primũ duo; facit. primo manifeſtat quod iuſtũ ciuile cõueniat liberis & equalibus. ſecũdo ex dictis infert tria corolaria. ibi quaꝓpter nõ ſinimus. pro intellectu prime partis eſt conſiderandum ꝙ iuſtum ciuile lege determĩatur. inde itaq; eſt ꝙ ſi oſtendamus legem eſſe ſolũ ad liberos & equales: erit quoq; manifeſtũ ꝙ iuſtum ciuile ſit ſolũ ad equales. lex quidẽ nõ ligat legislatorẽ. itaq; ſicut leges paterne nõ patrẽfamilias: ſic etiã ciuiles nõ principẽ ſed ciues abſtringere dicũtur. dicit ergo. bene inquam eſt dictum ꝙ ciuile iuſtum cõueniat ſolũ equalibus nam iuſtum ad ĩpos eſt quibus & lex cõuenit. lex aũt ſolum eſt ad eos in quibus eſſe poteſt iniuſtitia. patet hoc quia iudiciũ quod fit ſecundũ legẽ eſt iudicatio iuſti & iniuſti. iniuſtitia uero eſt in his in quibus poteſt eẽ iniuria. & ſupple tu ꝙ iniuria eſſe nõ poteſt ſuperioris ad inferioris. nec econtra. erit igitur ſolũmodo inter liberos & equales. dicamus ergo a primo ad ultimũ: iuſtũ ciuile conuenit illis quibus cõuenit lex. lex uero ꝗbus iniuſtitia. & iniuſtitia illis quibus iniuria. iniuria quidem ſolum eſt inter eos quorum unus nõ ſubditur alteri. his igitur erit iuſtum ciuile qđ probare intendemus. & quia philoſophus dixerat in quibus eſt iniuſtitia eſſe quoq; iniuriam: aliquis forte dubitaret utrum econuerſo poſſet uniuerſaliter dici. ad qđ phs reſpondet ꝙ nõ. eſt eĩm poſſibile ꝙ aliquis iniurietur qui forte nõ eſt iniuſtus. ſed id ut contingit ſepe faciet ex timore uel animi perturbatione. & in fine phs repetit diffinitionem iniurie. eſt enim iniuria ſibi tribuere plus de bonis ſimpl'r & minus de malis. hoc dicit. eſt tamẽ aduertendũ ꝙ phs in prefacta argumentatione intelligitur ſupponere quod infra relinquit probandum. ſ. ꝙ iniuria nõ ſit ſuperioris ad inferiores nec econtra. iſtud inquam nõ eſt aduc manifeſtũ: ſed ex dicendis in hoc eodem capitulo fiet planum. Quapropter nõ ſininus. infert ex dictis tria corolatia. ſecũdũ ibi cum uero. tertium ibi ideo merces. dicit primo quapropter non ſinimus hominem dominari ideſt principari ſed rationem. & exponit eam cauſam quam exprimit per illam dictionem cauſalem quapropter. quaſi dicat non ſinimus hominẽ dominari propter illam cauſam ſcilicet quia homo agit ſibi hoc ſcilicet tribuit plus de ſimpl'r bono & minus de malo. & cũ id fecerit tirãnus efficitur. nõ eĩ eſt talis in ſpẽ magiſtratus ſed in eius labe atq; tranſgreſſione. hoc totum patet cum magiſtratus ſit cuſtos iuſti. ꝙ ſi iuſti: & equi ideſt equitatis. hoc dicit. ex hac littera notantur aliqua. primo ꝙ homo ſolum dominatur ſm̃ ꝙ habet rationẽ. qđ etiã habes prĩo polithicorũ. rõ qui

admodũ nec fur tamẽ furatus eſt. Nec mech⁹ tamẽ mechatus eſt. Eodẽq; modo ĩ aliis. Quẽadmodum igitur ſe habet id quod repetit̃ ad iuſtum dictum eſt prius. Nec latere oportet ꝙ id quod queritur eſt quoq; ſimpliciter iuſtum: & ciuile iuſtum. Hoc eſt ſociabile ad uitam ut ſufficiens ſit ad libertatẽ & equalitatẽ uel ſecundũ proportionẽ uel ſecundũ numerum. Itaq; quibuſcunq; nõ eſt hoc eiſdem non eſt ad inuicẽ ciuile iuſtum ſed aliquid iuſtum per ſimilitudinẽ. Eſt enim iuſtum quibus & lex ad ĩpos. Lex aũt in quibus iniuſtitia iudiciũ eſt iudicatio iuſti & iniuſti & in quibus aũt iuſtitia eſt in eiſdẽ & iniuria. Sed ĩ quib⁹ iniuria nõ in omnibus iniuſtitia hoc ẽ plus ſibi tribuere ex ſimpl'r bonis minus aũt ex ſimpliciter malis. Quaꝓpter nõ ſinim⁹ dominari hominẽ ſed rationem: quia ſibi hoc agit: & tyrannus efficitur. Eſt enim magiſtratus

dē secundū φ huiusmodi semper ad optima prouocat ut patet ex primo ethicorum.at per hoc etiam ad iusta & equa.sed homo quidem qui habet nō solū rōnem sed etiā appetitum rōnem peruertentē hac de causa ipe quoq₃ sepe numero peruertitur.rationi itaq₃ per se debetur magistratus.homini uero per rōnem.quod etiam sic uidere poteris:uniuersi homines in humanitate sunt equales.& ideo secundū φ huiusmodi hominē super homines habere dominiū est contra naturā.sed quia ut uidemus unus poterit alios in ratione excellere:inde est φ iure poterit super alios dominiū habere ꝑut eos excellit ratione.cui de iure debetur magistratus atq₃ dominiū.secūdo notatur φ magistratus nō solum sit nomē dignitatis:sed etiam persone.itaq₃ ciuitatū gubernatores apud peritiores frequentius magistratus dicitur. dicitur quidem nomē magistratus trifariā.primo de officio aut magistrorū dignitate.secundo dicitur collectiue de his qui in magistratu sūt constituti.nōnunq̄m etiā singulariter de uno ipsorū:ut hic.ubi enī alia traductio dixit prīceps leonardus posuit magistratus. hoc totū melius uidere poteris ex principio digestorū seu pādectarum.tertio notabis magistratū ut sic nō posse peccare.peccabit qdē ut homo:nō aūt ut magistratū gerit.qua enī peccare incipit:desinit esse magistratū dixerat nāq₃ phs.est enī magistratus custos iusti. Cū uero. ponit secundū corolariū quod de se satis est planū.est tamē aduertendū φ illud nisi ꝑportiōe seruata ad ipm uidetur habere locū:nō quidē in regno simpliciter:sed uel in optimatū principatu uel in regno secundū quid q̄ ab optimorū magistratu modicū differt.in regno nāq₃ simpliciter dicto si res eas habeat cōditiōs q̄s phs refert tertio & septimo polithicorū nō modo habere debet partē in patrimonio ciuitatis:uerum tota ciuitas eiusq₃ opes & ciues nō alterius q̄m ipius regis esse uidentur itaq₃ sicut patrisfamilias esse uidetur totus domus patrimoniū atq₃ familia:sic de rege & ciuitate dicendū uidetur. Ideo merces.ponit tertium corolariū.pro cuius intellectu est considerandū φ iuxta aristotelem septimo polithicorū rex est sicut deus ī terris.deus quidē pro maximis beneficiis que nobis cōtinue tribuit nihil aliud a nobis expetit q̄m honorem & gloriā. sic igitur & rex circa subditos se habere debet.itaq₃ si contingat regē a subditis pro suis necessitatibus exigere:id tale nō accipit in premium sui sanctissimi laboris.nec etiam quando id exegit:cuiq̄m iniuriā irrogat.cū non de alieno sed de proprio accipiat.nam ciuitas eiusq₃ patrimoniū & ciues ut diximus ipius regis esse dicuntur.qui uero in premiū sue gubernationis hec infima expetunt uilles ac tiranni dicuntur.debet itaq₃ princeps pro suo uirtuoso labore ea tantūmodo expetere que directe sunt uirtutis premia.talia quidem ut est dictum libro quarto sunt honor & gloria.hoc idem etiam facile intelliges si consideres regem se habere ad subditos sicut pater ad filios:a quibus pro suo paterno labore nihil aliud expetit quam honorem & gloriam.& si contingat φ totum aut partem bonorum filiorum familias accipiat:nullam irrogabit iniuriam filiis familias.cum non de bonis filiorum sed de propriis id accipiat.filius enim familias proprie nihil possidet.quia cum talis filius non sit suus : nihil ipsius esse potest. nec loquor hic de iure romanorum aut hispanorum:sed nature.de quo in philosophia dicere philosophorum fuerat institutio. & ex his ut puto satis erit planum hoc ultimum corolarium.Deinde cum dicit.

custos iusti φ si iusti & equi. Cū uero si qs iust⁹ sit nihilo plus uideatur habitur⁹ nō enī plus tribuit sibi ex simpl'r bono nisi ad ipm ꝑportiōe seruata.Ex quo fit ut alteri laboret:at q₃ ob id alienū bonū dicūt eē iustitiā ut supra dixim⁹ Ideo merces quedā retribuēda ē honor.s.& gloria.Quibus aūt hec nō sufficiunt hi sūt tyrāni. Dñicū uero ac paternū i⁹ nō idem his est sed simile.Nō eī est iniustitia ad sua ipius simpliciter.Nā filii ac cetera q̄ ī potestate sunt q̄ diu separata non fuerint:tanq̄m illius partes sunt.At ipsi nemo noscere uult.

Dominicum uero ac paternum.manifestat quod dixerat de iusto secūdum quid.& primo de eo quod est patris ad filios & domini ad seruos.secundo de eo qd' est uiri ad uxorē.ibi itaq₃ magis.circa primū duas ponit rōnes secūda ponitur ibi nam secūdū.

autq̃ si magis placet dic ꝙ prima sit ratio. secūda uero sit ipsius rōnis cōfirmatio. in prima parte sic procedit. prio ponit argumētatiōis ꝓpositionē. secūdo eius rōnem. ibi nō enī. atq ex his ut ego puto sententiā oīum horū per re ipm uidere potetis. pro maiori intelectu sūt aliqua cōsiderāda. primo ꝙ fūdamentū maximū huius rei stat in hoc ꝙ sicut ex iam dicēdis ī hoc libro parebit: ipius ad se uel ad sua nec ius nec iniuria eē poterit simplr. quod igitur omino retinet suitatē respectu alterius: omnino certe excludirur respectu eiusdē a iure & iniuria. qđ uero gradū retinet suitaris gradū quoꝙ equalitatis: partim excludirut & partim ad ipm esse poterit ius & iniuria. ex his inteliges cōclusiones nō paruas nec paucas. prima sit ꝙ dei ad creata nec ius nec iniuria esse poterit. uniuerse nāq res respectu dei retinent purū gradū suitatis & nullū equalitatis. quocunq itaq modo deus de rebus disponat: nō de alienis sed de suis disponit. & si dixeris ꝙ deus ius faciet si secūdū leges ab eo latas fecerit. iniuriam uero si cōtrariū agat. rediculosa quippe est hec obietio ac plumea facilisq uento exsufflabilis. princeps enim legibus ab eo latis nō astringitur. sicut patet. ff. de legibus ī lege priceps legibus solutus est. secūda conclusio ꝙ patris ad filios & domini ad seruos uec erit ius nec iniuria secundū ꝙ filii & serui retinent gradum suitatis respectu patris familias. & tamē quia filii & serui non solū sunt eius: sed ipe simul & ipi ciuitatis & principis esse dicunt. itaq secundū leges patris familias nō est ius nec iniuria: bene tamē secūdū leges ciuiles. alias frustra esset lex cornelia de parricidiis & lex unica code emendatiōe seruorū hoc enī modo familia nō est sub patrefamilias sed equalis ei. codemq modo dicendū est de possessioībus cuiusq patrisfamilias. ꝓut enī sūt sue: ad eas nec erit ius nec iniuria. prout sūt ciuitatis uel principis: nō negat esse ius & iniuria. inde est ꝙ prodigo & furioso interdicitur administratio suorū bonorum. tetria conclusio cuiusq persone familie ad alias eiusdē familie eē poterit ius & iniuria simpliciter. hoc patet per id ꝙ nullus de familia respectu alterius hēt gradum suitatis sed oēs equalitet continentut sub eodem principe scilicet patre familias. est uerum ꝙ modo aliquo minus erit hoc inter filios familias & seruos quam inter filios inter se. uel seruos inter se. negare enim nō debemus ꝙ saltem in potentia serui ipi sint filiorum. itaq si domus consideretur ut ciuitas quedam: iporum filiorum ac seruorum inter se erit iustum ciuile idest iustum quod se haber ad modū eius iusti quod inter ciues cadit. quarta conclusio nec regis. nec tirani ad subditos esse poterit ius nec iniuria simplicirer. hoc patet quia rex se habet ut pater. tirānus ut dominus. sicut patet ex octauo ethicorum & ex locis multis in polithica. & hec cōclusio eodem modo est intelligenda sicut secunda. itaq ut subditi retinent gradum suitatis: erit cōclusio uera. quod ex legibus ab eisdem latis deretminatur. si tamen considerentur ꝓut retinent gradum equalitatis: erit quidem ius & iniuria quod esse poterit si referātur ad legem nature uel diuinam quod autem dixi de tirāno intellige nō de uiolenta tirānide sed de ea que est iusta. qualis secundū phm est exercenda apud setuiles ac barbaros. cum enī barbari paterno magistratu nō sint digni: gubernādi sūt dn̄ico magistratu. quinta & ultima conclusio sit una que in se concludat precedentes ac plura alia. scilicet ꝙ superioris ad subditos secundū ꝙ huiusmodi. nō est ius nec iniuria simpliciter. & tamē superioris ad subditos prout sont equales hoc est sub aliquo superiori equaliter cōtenti inter eos procul dubio erit ius & iniuria simpliciter. qđ quidem erit secūdū leges latas nō ab isto sed a supremo sub cuius potestate sūt tā subditi quā magistratus ipe. finaliter est hic notandū ꝙ dn̄ium & libertas equiuoce accipiūtur ꝓprie enī dn̄ium excludit paternā potestatē. large uero eā implicat. item libertas proprie excludit seruitutem sed large uniuersas excludit subiectiones. & phs quidem aliquando in prima & aliquando in secunda accipit significatione. sed de his satis.

Quapropter nec iniustitia est ad se ipm. Non ergo iustū nec iniustū ciuile. Nam secūdum leges id erat & est in his quorū ea natura ē: ut lex in illis esse possit. Tales uero erāt hi ī quibus equalitas erat imperādi atq parendi. itaq magis ad uxorem id ius est q̃ ad filios: & cetera que sunt in potestate: hoc eīm est economicum ius: & quidem alienum a ciuili iure.

Vs alterum naturale est. caplm secundū de diuisione iuris in suas species duas cōtinet partes. primo ponit principalē diuisionē. secundo tangit subdiuisionē in indiuidua. uel melius ostendit qualiter se habent iura ad singulares actus hūanos ibi singula uero. circa primā partem tria facit. primo diuisionem premittit. secūdo eius mēbra exponit. ibi naturale. tertio excludit quorūdam errorē. ibi uidentur autē. dicit ergo primo ius scilicet ciuile alterū est naturale idest a natura institutū uel inditum. alterū est legitimū idest lege institutum uel positum quod etiam eadem ratione positiuū appellatur. hoc dicit. est aūt hic considerandum ꝙ in hac iuris diuisione inter pħm & iurisperitos uidetur triplex esse diuersitas saltem in uerbis. ulpianus eī digestis de iustitia & iure diuidit ius in publicū & priuatum. hec aūt diuisio uidetur

Vs alterum naturale: alterū legitimū.

hic a pħo pretermissa. priuatū uero ius diuidit ulpianus ī tria mēbra. s. naturale gentium & ciuile. quod hic pħs in duo tantū modo mēbra diuidit. item ius ciuile hic a pħo ponitur genus quod ulpianus spēm dixit. ad hec est dicendū ꝙ siquis sutiliter ac diligenter utrinsqꝫ uerba consideret: inueniet ꝙ omnis hec diuersitas est in uerbis: sed in re quidem atqꝫ sentētia nulla erit dissonantia. ulpianus nāqꝫ ut planius doctrinā traderet: plura uera posuit. aristoteles uero breuius: sed prius locutus est. iura it ꝙ illa que ab ulpiano publica dicuntur cū lege a nobis posita sint: sub iure legitimo proculdubio continentur. que uero dicit eē priuata: partim sub naturali partim sub legitimo cōprehenduntur. nō igitur sūt nec esse poterunt iura que sub naturali uel legitimo iure nō comprehendantur. est tamē aduertendum ꝙ si iura considerentur quantum ad eorum ultimum finem: diuisio illa iuris in publicum & priuatum locum nō haber. cum uniuersa iura secundum hoc sint poblica idest publicum bonum intendentia. si uero considerentur quantum ad immediatos fines: aliqua sunt iura priuata: hoc est priuatum cōmodum intendentia. hoc facile intelliges si consideres legislatorem in legibus ferendis se habere eo modo quo se habet totum in curatione suarum partium. homo nāqꝫ licet aliquando uideatur curare manum aut digitum egrotum: & tamē re uera nec manum nec digitum: sed potius se totū curare intēdit: & hoc intētione principali. procurat itaqꝫ digiti sanitatē ut per inde propriā cōstituat sanitatē. eodēqꝫ modo se hñt leges ac legislator quū leges ferat de testamētis aut de uerborū obligatioibus uel similibus: uidet intēdere priuatarū psonarū cōmodū: & re uera intēdit totius ciuilis corporis cōmodū atqꝫ salutē. sed de his dicemus plenius in polithica si cōtingat qđ nūc pponimus sup ipsa scribere. ad id uero qđ loco secūdo obiciebat ē dicēdū ꝙ ius naturale trifariā sumit. uno modo qđ homini ē inditū sm̄ aīalis naturā. ut filiorū pcreatio atqꝫ ipsorū educatio. & sic accipit ius naturale ab ulpiano. alio modo dicit ius natale ꝙ inest homini sm̄ propriā humanitatis naturā. & hoc ulpianus uocat ius gentiū. eo enī iure oēs gētes utūtur. dicitur itaqꝫ ius gentiū quasi eo gentes utātur. qua ratiōe ius animale ius gentiū recte dici poterit. tertio & ultimo modo dicitur ius naturale qđ est secūdū naturalē hominis inclinationē utriusqꝫ nature. s. animalis & humane. & hoc modo pħs accipit hic ius naturale. itaqꝫ illud ius quod ulpianus dispertit in duo aristoteles colligit in unum: sic ut etiam gentium iura naturalia dicat. & huius generis esse uidētur hec iura: depositum redere. pata seruare. non mecari. non furari. & ut uno uerbo comprehendam istius iuris esse dicuntur uniuerse fere preceptiones que ab aristotele de moribus libro ethicorum. & de re publica libro polithice tradidit. aristotelis quidem atqꝫ aliorum pħorum de rebus agendis doctrina tota fere est de iure naturali. ad ultimum dicimus ꝙ nomē ciuile aliter ab aristotele & aliter ab ulpiano accipitur. dicitur nāqꝫ ciuile quod a ciuitate institutum est. dicitur quoqꝫ ciuile a ciuitate: non quidem ꝙ ipm instituat: sed quia ciuitas ipo utatur. itaqꝫ ab ulpiano ius ciuile dicitur quod a ciuitate institutum est. ab aristotele uero id uocatur ius ciuile quo ciuitas ipsa utitur. cum igitur ciuitas utatur iure tam naturali quam legitimo: non sine causa ius naturale dictum est ius ciuile. patet igitur ex his quod ius ciuile si ab usu dicatur: comprehēdit ius ciuile ab institutione ciuitatis ciuile dictum. unde nullum erit inconueniens ꝙ idem equiuoce dictum sit genus simul & species respectu eiusdem. est etiam hic considerandum quod illa diuisio in naturale & legitimum locum ha-

bet in cunctis uirtutibus. sicut enim pridem dictum est lex cuncta iubet honesta cun ta quoqꝫ prohibet inhonesta. erit itaqꝫ honestum aliud naturale aliud legitimũ. in fortitudine igitur temperantia liberalitate ceterisqꝫ uirtutibus id natura erit honestum quod est cõmune cunctis gentibus. que uero apud diuersos diuersa inueniuntur non natura: sed lege aut consuetudine uim honestatis habent. talia itaqꝫ nõ naturalia: sed legitima dicuntur. dicamus igitur ꝙ aristoteles hic expresse diuisit iustitiã in naturalem & legitimã. tacite uero eadem diuisione cunctas diuidit uirtutes. & ut supra tetigimus phs de eis considerat nõ quidẽ ut sunt legitime: sed naturales tantũ. & intelligo hic per naturales uirtutes nõ quidẽ uirtutes imperfectas de quibus erit dicẽdum libro sexto iuxta finẽ: sed uirtutes quidẽ uniuersaliter considerate ut sunt cõmunis cunctis gentibus ex operibusqꝫ cõmunibus nate: hee inqͣm sunt de quibus hic intẽdimus. quas siquis uelet sequi ulpianũ aliosqꝫ iuris peritos poterit appellare uirtutes non ciuiles: sed gentiũ. sed quia secũdũ phm uniuersa honesta quibus ciuitas utitur ciuilia dicuntur: etiam si sint naturalia: nos quoqꝫ ea naturalia simul & ciuilia dicemus:

Naturale ꝙ ubiqꝫ eãdẽ hẽt uim. Nõ qꝛ sic uideat: uel nõ. Legitimũ qd' nihil ab inicio referebat hoc uel illo modo eẽt sed postq̃ lata ẽ lex refert: ueluti. ut redẽptioẽs captiuorum

naturale enim ut ex dictis patet excludit nõ ciuile sed legitimum. ciuile nãqꝫ cum sit genus necesse est includi excludi uero est impossibile. ex predictis etiam notari poterit ꝙ ad ciuilem pertineat considerare tam de iure nature quam legitimo. cõsiderat nanqꝫ de iure ciuili. ciuile uero ius secundum philosophum continet tãquam species ius naturale & ius legitimum. & secũdum quidem naturale ius traditur a philosopho. quantum uero ad ius legitimum apud diuersos diuersi fuere legislatores. imo apud eosdem uidemus fuisse quam plures. sicut patet ex re publica atteniensium cretensium cartaginensium romanorum hispani quoqꝫ a diuersis regibus diuersas acceperunt leges. uniuerse tamen leges que in eadem republica uersatur quoniã earum finis est unus etiam si sint a diuersis legis latoribus eedem esse cẽsentur. & hoc intellige non in substantia: sed in uirtute & effectu. quod melius patebit ex dicendis iuxta finem huius capituli. Deinde cum dicit. Naturale quod. exponit membra prefacte diuisioĩs. & primo manifestat ius naturale dupliciter. uno modo ex effectu aut uirtute ipsius dicens: ius naturale est quod ubiqꝫ idest apud uniuersas gentes habet eãdẽ uim idest potestatẽ scilicet ligandi. & ratio huius est quia natura animalis uel humana que huius iuris est causa apud uniuersas gentes est una atqꝫ eadem. alio modo manifestat hoc iustum secundum causam cum dicit non quia sic uidetur uel nõ. quasi dicat ius naturale non habet uim obligandi ex eo ꝙ hominibus sic uisum est esse bonũ & sic ab eis sit statutum. & hoc quantum ad iura affirmatiua. aut quia uisum est eis sic non esse bonum & sic ab eis est prohibitum. & hoc quãtum ad iura negatiua. itaqꝫ primum sit dictum de preceptiuis aliud prohibitiuis. hoc dicit. ibi cum dicit. Legitimum. manifestat secundum membrum. cuius primo ponit diffinitionem. secundo subicit exempla. & dicit ius legitimum dicitur quod ab initio scilicet antequam esset statutum nihil refferebat idest differebat esset hoc uel illo modo scilicet modo a lege statuto uel contrario. sed postquam lata est lex: reffert idest differt. nam legem seruare ẽ iustum & eam preterire est iniustum. hoc manifestat exemplis: dicens ueluti si lege sit statutum quod redemptiones captiuorum fiant certo precio. item si esset statutum ꝙ capra imoletur & non due oues. dicuntur etiam legitima illa que sunt cauta idest lege statuta de rebus singulis idest singularibus ac certis & determinatis. ut si lege sit cautum sacra facere braside mulieri. que forte secundum gentilium errorem in deam uersam credebatur. legitima quoqꝫ dicuntur decreta idest statuta publica idest que statum rei publice immediate concernunt. uel dic & melius quod decretum cum plures habeat significationes: uno tamen modo sicut patet digestis de re iudicata in lege decreta decretũ accipitur pro sentẽtia. & presertim senatus aut pricipis. sñia eñ pricipis ꝑ lege reputat. iuxta illud lege ultĩa. codice de legibus & cõstitutioĩbus. ubi iustinia. inqͣt: si imperalis maiestas causã examinauerit & ꝑtibus cõstitutis sẽtẽtiã dixerit: omẽs omnino iudices qui sub imperio nostro sũt sciant hoc eẽ legẽ nõ solũ illi cause ꝑ qua

producta est: sed omnibus similibus. hec imperator. simile uidetur quod ulpianus ait
in lege prima digestis de constitutionibus principū. ubi ait quecūq; igitur impator
per epistolā & subscriptionē statuit. uel cognoscens decreuit. uel de plano interlocu-
tus ē. uel ex edicto precepit: legē esse cōstat. & hec sūt quas uulgo cōstitutiones appel
lamus. hec ulpianus. pro maiori quidē intellectu phī in hac parte sūt cōsiderāda tria
primo φ sicut in speculabilibus sūt quedā naturalr̄ conita ut sūt prima pricipia inde
mōstrabilia: & que sūt eis admodū ꝓpinca quedā uero sūt studio humano adinuēta:
ita etiā in operabilibus sūt quedā naturalr̄ cognita. ut sūt principia inconsultabilia:
& que sūt eis admodū ꝓpinca. ut malū esse uitandū. nulli eē iniuste nocendum. nō eē
furandū. & similia. alia uero sunt per industriam & consultationē hominum excogi
tata. & hec a phō dicuntur iura legitima. huc est lege posita. & his similia eē uidētur

certo precio fiāt utq; capra imoletur: non due oues. Et que de singulis cauta legib⁹ sūt ut sacra facere Braside. & decreta publica. Vidēt aūt quibusdā cūcta eē cuiusmodi Nā qđ nata

que probātur consuetudine. nā
iuxta paulum digestis de legi-
bus & senatus cōsultis: consue-
tudo nō solum est lex: sed etiam
optima legum interpres. simile
ponit ulpianus eodē. t. in. l. de
quibus causis. & in. l. diuturna
consuetudo. unde habes nō mo
dicū eē reprehendēdi qui putāt eē ad libitū cuiusq; ut sit uel aliter utatur grāmatica
quod si id locū haberet: leges quoq; posset quisq; pro sua uoluntate mutare. sed de his
hoībus nō est multū curandū. hi enim sunt qui de rerū origine nihil fere degustarūt
secundo notandū φ uniuersa iura legitima oriuntur ex iure nature: nō tamē oīe qđ
oritur ex iure nature est ius legitimū. bifariā nāq; poterit aliquid originē habere ex
iure nature. uno modo per uiā consequētie: sicut ex principiis conclusio. & oīe tale
quod sic oritur ex iure nature ius dicitur. nō quidem legitimū: sed naturale. nam iux
ta phm primo priorum in consequentia bona si antecedens est necessarium: & conse-
quens est etiam necessarium. & sic habebit ubiq; eandem uim quod iuri legitimo non
cōuenit. sicut uerbi gratia ex hoc iure quod est nulli esse nocendum sequitur nō esse
furandum. quod etiam est ius nature sicut & antecedens. cum ubiq; eandem habeat
uim. alio modo oritur aliquid ex iure naturali per uiam determinationis. modo quo
indiuidua ex speciebus originem habent. nō enim ob aliud indiuidua fuere nisi ut
species que per se esse nō poterant in ipis indiuiduis esse recipiant. simili itaq; modo
iura nature per legitima determinantur. oriuntur igitur iura legitima ex iure natu-
re per hoc φ in effectum & executionem nō poterāt peruenire nisi iure legitimo me
diante. ut furem esse pugniendum est de iure naturali & tamen non est possibile eum
pugniri nisi prius determinetur iure legitimo qua pena sit ipugniendus. & his que-
dam alia intelliguntur. primo id ius legitimum quod omnino dissonat a iure nature
nō tenendum. nam hoc solum fuit propter illud. secundo intelligitur eos homines
esse uento leuiores qui dicunt se posse redere necessariam demonstrationem cuiusq;
iuris legitimi. tertio intelligitur cum unico iure nature stare quamplura legitima.
uniuersale enim multa sub se comprehendit. tertio est considerādum φ ius legitimū
oritur ex iure nature aliquando sine errore: aliquando uero cum erroris permistione
sicut patrimonium ciuitatis diuidi secundum dignitatem est ius nature. quod uero
dignitas ipsa putetur libertas uel potentia est error. item φ benefatori exibeatur ho-
nor est de iure nature. quod autem homini exhibeatur honor diuinus est error ei ad-
mistus. & de numero horum uidetur quod braside sacrificetur. de exemplis tamē non
est multum curandum. talia enim philosophus posuit que suo tempore erāt maxime
nota. & eo modo quo se habent iura nature ad iura legitima se uidentur habere iura
legitima ad nego humana que quotidie contingunt. uel melius dic ad facta & actus
humanos iure legitimo dirigibiles. Deinde cum dicit. Videtur autem quibusdā:
excludit circa predicta errorem quorundam. & primo ponit illorum errorem eiusq;
rationem. secundo soluit. ibi hoc autem. tertio soluit questionem ex solutione ortam
ibi quale autem. dicit primo quibusdam hominibus uideri cuncta iura esse eiusmodi
s. legitīa nullaq; nafalia. rō quidē istorū fuit: qa id quod ē naturale imutabile ē. & ubi
q; eandē habet potestatē. sicut patet de igni qui eodē modo urit inter grecos & inter

persis. iura oero quecũq; illa sint mutari uidẽtur. nam de iute quidẽ legitio ꝙ sit mutabile dubiũ non est. de his ucro q̃ nos naturalia dicimus ꝙ etiã sint mutabilia patet. nam pacta seruare nos dicimus esse de iure nature. & tamẽ ea pacta tenẽda sũt q̃ dolo deceptus. uel metu cohatus quis promiserit. eodẽq; modo licer depositum redere nos dicamus esse de iure nature: & ramẽ arma deposita nõ sũt redẽda furioso. nec etiã patrie ptoditori. & cũcta fere que nos dicimus iura nature mutabilia inueniũtur. patet igitur ꝙ si illorũ ratio locũ haberet: uniuersa fere iura essẽt legitima & nulla aut q̃m paucissima essẽt iuta nature. hoe dicit. & ut mihi quidẽ uidetur isti fuerũt de quibus in prohemio dicebat: honesta uero & iusta de quibus ciuilis cõsiderat tantã uarietatẽ & discrepantiã habẽt ut lege dũtaxat nõ aũt natura cõstare uideãtur. hec ibi ex iã dicendis itaq; in hoc loco patet ꝙ ibi cũ dixit: ut lege dũtaxat nõ aũt natura constare uideantur: phs loquebatur nõ de se: sed de aliis quibus ex mutabilitate honestorũ atq; iustorũ uisũ est cuncta honesta & iusta eẽ legitima. hoe est lege & nõ natura cõstantia. Hoc aũt. soluit rõnem erroris pfacti. pro cuius intellectu sũt cõsiderãda duo: prio ꝙ hec littera nõ modicũ est dissona a ttaductiõe antiqua. & ideo caueas ne istã per illã corrũpas. secũdo intelligendũ ꝙ in ratione prefacti erroris ponunt due ppositiones. prima erar id quod est naturale esse ĩmutabile. secũda etat iura esse mutabilia. harũ quidẽ propositionũ neutra est in toto & simplr uera. aristoteles quidẽ soluit interimẽdo dictũ illorũ. & licer littera phi possit refferri tã ad primã quã ad secũdam eorum ppositionẽ: & tamẽ si referatur ad secũdam melius intelligitur. & presertim erit planior si littera reffetatur ad ius nature. ut sic dicamus: hoc aũt. s. ius nature nõ est ita se habẽs. s. ut sit omnino mutabile ut illi putabant. sed enimuero. i. certe sic. i. modo aliquo uel in parte supple erit ita se habens. s. ꝙ ius nature sit mutabile. ꝙ aũt nõ sit ita se habens sicut illi putant patet a sufficienre diuisione. iura nãq; nature uel sunt apud deos uel apud nos. apud deos quidẽ forsam nõ ita se habet. & debet hec littera interrogatiue legi. quasi dicat dubiũ nõ est ꝙ apud deos nõ ita se habet. s. ꝙ ius nature sit mutabile ur illi male putabant. apud nos certe aliqd est naturale mutabile: nõ omne quidẽ. i. nõ totũ quidem. sicut enim patet ex primo de celo omne totũ & perfectũ differũt: quia omne in discretis torũ in continuis perfectum uero in qualitate esse dicitur. & tamẽ alicubi unum pto alio ponitur. quod ĩ traductione antiqua frequentius inuenitur. itaq; hic omne pro toto dicitur. naturale nãq; ius sicut & cetere alie res nature in parte quidẽ potest mutari: in toto uero est impossibile. sed nõ ostante ꝙ id naturale quod est apud nos sit in parte mutabile: nihilominus est aliud natura aliud uero nõ natura: sed lege ac positione. hoc dicit. quod autem phs hic dicit de diis credendũ est dictum esse nõ quidẽ secundũ propriã intentionem: sed gentis paganice que deos piures esse ctedebat. quorũ etiam uitam esse putabant similẽ esse uite hominũ. si quidẽ de uero omĩpotẽte deo intelligat: planius erit. lex namq; diuisa si ad ipm referatur & prout in ipo est consideretur: nemini est dubium ꝙ talis sit perpetua atq; immutabilis omnino. Quale autem. soluit questionem que ex predictis suboritur. & primo eam mouet. secundo soluit ibi manifestum ẽ. dicit primo dubium est quale ius se potest alirer habere narura idest per naturam uel ex narura scilicet sua. & quale sit illud ius quod nõ se habet alirer ex natura: sed lege ac positione. causa uero dubitandi est: quia utraq; sunt mutabilia similiter. quasi dicat si utrumq; est murabile: dubium est in quo cognoscemus ius nature & ius legitimũ. hoc dicit. intelligendum est hic ꝙ licet pricianus dicas quis pto quãto uel quali & nõ

le est id ĩmutabile est & ubicũq; eãdem habet potestatem ut ignis hic & in persis utit. Iura uero mutari uidẽtur. Hoc aũt nõ est ita se habẽs sed sic. Eni uero apud deos quidẽ forsã nõ ita se hẽt apud nos certe aliqd est naturale mutabile. Nõ oẽe quidẽ sed tamẽ est aliud natura aliud nõ natura. Quale autẽ natura se aliter habere potest & quale nõ: sed lege ac positione si quidẽ. utraq; mutabilia similr. Manifestũ est in aliis quoq; eadẽ est determinatio Natura enim dextra melior est fieri tñ potest

econtra:tamē hic phs quale dixit pro quod.itē illud aduerbiū similiter hic nō dicit si
militudinē:sed actus simultatē.iura quidē nature & legitima sūt mutabilia similiter:
idest sic φ tam unū quā aliud est mutabile.itaq₃ illud similiter copulatiue ponitur. si-
cut si dixeris plato currit similiter socrates sedet.quasi dixeris plato currit & socrates
sedet. Manifestū est.soluit questionē hāc.& primo ostēdit qualiter sit mutabile ius
nature.secūdo qualiter ius legitimū.ibi iura uero.dicit primo manifestū est:quasi di
cat manifesta est solutio huius qđ queritur.hoc manifestat in aliis rebus nature.mu-
tatur quidē ius naturale eo modo quo & alie res nature.alia uero ut uidemus mutan
tur nō quidē in toto:sed pro aliqua parte.nam manus quidē dextera natura est meli-
or.i.fortior:& tamē a casu potest fieri.i. contingere ut hoīes sint amphidesteti.i.du-

ut hoīes amphidextri sint. Iura uero secun
dum positionē uel utilitatē similia sūt mensu
ris.Nō enī omnib9 in locis equales sunt uini
triticiq₃ mensure sed ubi emunt maiores ubi
uendunt minores.Eodē modo iura que nō sūt
naturalia sed humana:non eadem sunt ubiq₃.
Nam neq₃ res.pu.sed una dūtaxat ubiq₃ secun

bii in dextera.ita ut nō satis qs
cognoscete possit que eorū ma-
nus dextera sit & q̄ sinistera.cū
utraq₃ sit eque fortior.hoc tamē
apud uniuersos hoīes esse nōpo
terit cū id nō ex intētione : sed
ex errore nature cōtigerit huic
exēplo tu poteris alia adiūgere
ut ecce sermonē habere uisum
uel auditū homini est naturale.
nihilominus cōtingit aliquos a
natura mutos:cecos:aut surdos
dicamus igitur φ similiter iura quidē naturalia mutabilia sūt nō quidē in toto sed p
aliqua parte.est aūt hic attēdendū φ ea q̄ sūt de ratione rei: īmutabilia sūt penitus.si-
cut hoīem esse animal aut substātiā:nec in toto ne in parte potest defficere.q̄ uero nō
includūtur in diffinitione rei:sed sūt cōsequētia:etiā si sint naturalia:mutari atq₃ de
ficere possīt:saltē pro parte.cuius generis sūt hoīes habere pedes.aut digitos quinq₃
in manu aut pede & huiusmodi.eodēq₃ modo se habēt iusta naturalia.que eīm inclu-
dūtur in rōne iustitie nusquā possūt defficere.sicut honeste uiuere.nulli iniuriā irro
gare.nō mechari.nō furari.nō mētiri.& huiusmodi.in ratione nāq₃ iustitie oīs in-
cludūtur uirtutes.alia uero sūt que ad iustitiā se habēt nō quidē ut in eius ratione in
clusa:sed ut sequētia.& in his locū habet qđ diximus de mutatione iuris naturalis.q̄
lia sūt depositū redere.pacta tenere.& huiusmodi.& ex his scire poteris φ iura legi-
tima emēdantur iure naturali:nō quidē omni sed eo solo qđ est īmutabile. mutabile
enī emēdari debet nō quidē per aliud mutabile:sed per id qđ est immutabile. sed de
his oportunius dicendū erit infra ubi de bono & equo tractabitur. Iura uero.ostē-
dit qualiter ius legitimū sit mutabile.& dicit φ ea iura que sūt secundū positionē &
utilitatē.i.que instituta sūt ad hominū utilitatē similia sūt mensuris.s.frugmenti &
uini & aliorū huiusmodi.mensure uero uini triticiq₃ nō sūt equales in omnibus lo-
cis.sed ubi mercatores ea emūt sūt maiores:ubi uero ipa uendūt sunt minores.qđ ī
nostra hispania optime praticatur.eodē itaq₃ modo iura que nō sūt naturalia:sed hu-
mana.i.ab hoīe instituta ac posita nō eadem sūt ubiq₃.cuius causa est quia iura legiti
ma ex re publica oriūtur.res uero publice apud diuersos diuerse inueniūtur. est quī
dē res publica eorū qui in ciuitate degūt institutio.& raro quidē uel nunq̄m inueni-
untur.due ciuitates ubi eadē omnino sit institutio uiuēdi.sed una dūtaxat est res pu-
blica q̄ secundū sui naturā ubiq₃ est optima.hec aūt est q̄ ex iure nature intelligitur ī
stituta.itaq₃sicut iura nature ubiq₃ sūt eadē:sic etiā naturalis res publica ex iure na-
ture cōstruta erit ubiq₃ eadē.hoc dicit:ex dictis phi ī hac parte quedā alia satis utilia
intelligūtur.prio φ ius legitimū potest mutari nō solū in parte sed etiā in toto.si enī
φ est in una ciuitate alienū est ut dicit ab eo qđ est ī alia:patet id ī toto posse mutari.
cū id qđ est unius possit alterius effeci ecōtra.ciuitatis quoq₃ eiusdē fm̄ diuersa tēpo-
ra iura cōtraria cōficiūtur.secūdo intelligitur illud maximū principiū cuiusq₃ iuris
legitimi:qđ a pħo latissime pertractatur ī eo libro qui grece polithica latine uero de
republica intitulatur.illud inquā principiū est res publica.ex re publica eni cūcta o-
riūtur iura legitima.cū res publica sit ciuiū uiuēdi ꝑpositū iura quidē legitima sint
uic quibus ī huiusmodi deueimus ꝑpositū:necessario ex diuersitate rei publice erūt

diuetsa iura legitima.ex diuetsitate nāq ptopositi & finis diuerse inquituntur uie= hoc tamē opportunius cōsiderandū puto in eo libto ptenoīato qui de te publica inti tuiatur.tertio intelligitut eam rem esse ubiq optimam q̄ ex iure natute intelligitut cōstituta.q̄ licet sit in se optima.i.optime natute:& tamē ut mihi uidetut sine iurele gitimo etit omīno inutilis.cū opatioēs sint circa singularia. Singula uero. agit de diuisione iuris in singularia.uel qd' idē est ostēdit qual't se habēt iura ad actus uel ne gocia singularia.& dicit φ singula.i.quecūq eotū que iure & lege ptouidētur.i.cōs tituūtut ita se habent supple ad negocia & actus singulates sicut uniuetsalia ad sin= gularia.nam ea q̄ agūtut a nobis multa ac diuetsa sūt.& quodq.i. quodcūq ipotum scilicet q̄ iure & lege prouidētur est unū.cōfitmatut hoc.quia quodq iutium est uni uetsaie sub quo infinita nego= cia cōptehēduntut hoc dicit.ex hoc loco notabis φ licet iuta le gitima respectu naturaliū sint patticulatia:& tamē nō est neq eē potest ius legitimū;qd' nō sit uniuetsale. & hoc cōparatione negociorū singulariū.qd' bene notabis cōtra eotū ineptias qui inepre purāt iuta legitima esse pute singularia.sūt namq iura legitima ut genera subalterna.

Diffetūt aūt.tāgit differētiā iniusti & iniurie.iusti & iutis. & primo de iniusto & īiutia di= cit sic diffette: quia qd' natuta uel lege prohibetur iniustū di= citur.idē ipm cū fuetit ppetta= tum iniuria appellatut.itaq idē relatū ad diuetsa iniustū & iniuria dicitut.relatum nāq ad naturā uel legē qua prohibetur iniustū noīatur.si uero referatut ad executio nē:dicetur iniutia id ipm qd' ptius iniustū:appellabatut.simili modo se habet ius.p= ut enī natuta uel lege precipitur est iustū.postq̄ uero sit factū ius dicitur.& iusti qui= dem degētia uidetur cōmunius.est enī cōmune ad uttūq.patet igitur ex his φ iusti ī iusti & ius iniurie etit cotteptio.ultimo dicit q̄ aūt & quot sint ipoꝝ spēs & citca q̄ sint cōsidetandū etit postea.s.in eo libro qui grece polithica latine res publica inti= tuiatut:ibi nāq agit.de re publica in se & suis spēbus.ex quarū diuersitate diuersa o riuntut iuta.quārum enim differt ea tes publica que est regnū ab eius contratia titā nide:tantum ieges regales differunt a tirānicis legibus.eodemq modo esse intelligas in ceteris rebus publicis.est tamē aduettendū φ licet phs in libro prenominato con sidetet de iute & iniutia magis in specie quam hic:nō tamē descendit ad iura legiti= ma.nisi forte alicubi gratia exempli id faciat.uel forte per accidens ut cum narrat le ges aliquorum scilicet athenensiū uel lacedemonie'uel crete uel aliorum.& hoc ut ī de possit nos deducere in cognitionē optime rei publice de qna in eo libro considera re'eius fuetat ptecipua institutio.sed quia iuxta id uulgate dictum que in fine dicun rut fitmius memotie imprimunrur:inde est φ hic duo maxime notanda in fine scri= benda merito censui.quorum unum etit notandum.aliud dubitandum.ex iam dictis quisq uidete potetit uniuersa iuta legirima ex philosophia tanquā ex fonte'otiginē habuisse.ex his itaq plus q̄m maxime notabis eos nihil agere qui ex iure legitimo to manorum uel hispanotum uel aliotum obiciunt contra phm eiusq phiam.subicitut nāq scientia:nō quidem hec illi sed ptofecto illa huic.& ut mihi quidem uidetur a= pud iuristas duo existunt frequentatissima ridicula.primum maxime diridendum a= pud canonistas uideo cum papam fore superiotem ad imperatotem conantur demōs= trare ex decretis ut eotum uetbis utamut domini pape. quārum hoc fuerit digtessio ne dignum quidam legista nuper satis ostendebat qui ex imperialibus constitutioni= bus uice uersa demonstrare conabatut impetatotem esse supta papam.uterq itaq ti= diculus etat cum illa conclusio demonsttanda;fuetit ex altioribus ptincipiis :scilicet

dum naturā optima. Singula uero eorum que iure:& lege prouidētur ita se habēt ut u= niuersalía ad singularía.Nam ea q̄ agunt mul ta sūt:& quodq; ipoꝝ unum uniuersale nāq.

Differūt aūt iniustū & iniutia. Itē iustū & ius.iniustū est enī natura uel ordinatiōe.Hoc aūt ipm postq̄ factū est iniutia est Ante uero q̄ fiat nō est iniuria sed iniustū.Eodē modo ius. Sed cōmuni⁹ dicitur iusti digētia.Est aūt ius īiurie correctio.In singulis uero ipoꝝ q̄ spēs & quot & circa q̄ sint postea cōsiderandū erit.

philosophie aut sacre scripture. tanta itaq; erit dirisio si ex romanorum uel aliorū iure coneris destruere phiam: quanta est illi qui ex imperatoriis constitutionibus uult destruere supremā pontificis romani potestatem. sed de his satis. dubitaret aūt aliqs circa predicta utrum de iure nature esse debuit aliqua scientia. & uideretur alicui φ nō. quia iura nature sunt per se omibus nota. erit itaq; secūdum hoc superflua talis scientia. ad hoc dicimus φ sicut in cibis & potibus atq; saporibus nō sunt sana dulcia uel amara quecunq; talia uidentur huic uel illi: sed ea solū que ei homini qui optimā habet sanitatē talia uidētur: sic igitur se habet in rebus anime. nō erunt itaq; honesta & iusta quecunq; uidētur cuicūq;: nam iuxta aristotelē octauo polithice qui distortos habēt animos: nō recte iudicant de huiusmodi rebus: sed hi solū qui sanū atq; rectum habent animū. nō erit igitur parū cognoscere qualia hec sint que uir studiosus honesta & iusta esse dixerit. sicut enī lesi in natura corporis male iudicant de rebus simplr sanis: sic etiā q animorū sūt egroti: pessime iudicant de rebus natura honestis & iustis. itaq; si illa in contrarium cauillatio locū haberet: eadem ratione probari posset: medicinā nō esse necessariā quātū ad eam partē ubi de saporibus odoribus & qualitatibus medicinarū & ciborū consideratur. aristoteles uero talis esse credit qui nō solū in aliis uerū etiā in his que natura honesta & iusta sunt. sic ut ea ex propria natura honesta credamus que ipse talia esse dixerit. iuxta illud cōmētatoris tertio de anima cōmento. xiiii. ubi inquit credo enī φ iste homo fuit regula in natura. & est exēplar quod natura inuenit ad demonstrāda ultimā perfectionē humanā i naturis. hec cōmētator. patet igitur ex his qd dicendū sit ad id dubiū qd proponebatur. habes igitur ex predictis in prenominato capitulo documēta maxime generalia maximeq; utilia. presertim originē iuris legitimi. oriuntur nāq; cuncta iura legitima ex re publica tanquā ex causa finali. & ex his ut puto uidere poteris: phiam considerare principia iuris legitimi. cōsiderat nāq; de re publica & eius principiis. qd etiā apparet prout phia cōsiderat de intellectu & rōne q̄ est principiū efficiēs iuris legitimi: sed de his satis. nūc uero ad alia trāsitū faciamus.

Vm aūt sint iusta & iniusta que supra diximus ius & iniuriā facit cū sciēs qs ea facit. Quod si inuitus quis ea faciat: neq; iniuria est neq; ius nisi p accidēs. Quib⁹ enī accidit iustis & uel iniustis esse agerib⁹. Ius aūt & iniuria determinātur secundū uolūtarium & inuoluntariū. Cum enī uolens quis facit uituperatur & iniuria est. Itaq; iniustū erit quodam. At nondū iniuria nisi hoc addito ut uolens quis faciat. Dico aūt uoluntariū ut prius dictū est quādo quis in potestate sua existens: sciens & nō ignorās: neq; quē neq; quo. Veluti si nō ignoret quē pulset nec quo: nec cuius gratia & eorū singula faciat nō p accidēs nec per uim coactus. Nam si manū alterius capiēs aliquis aliū pulset nō uolens facit is cuius est manus nec ī sua est potestate. Fieri aūt post ut pater sit qui pulsatur illū uero qui pulset intelligere hunc esse hominē quēdā sed φ pater sit ignorare. Eodē modo dicendū est in his q̄ alicuius gratia fiūt & circa rem totā Siue autem

Vm aūt. capitulū tertiū in quo soluitur questio superius mota scilicet secundū quales iniurias homo dicatur iniustus. & primo ex dictis manifestat in genere propositū. secūdo idem facit magis in specie. ibi eorum uero. tertio addit quādam diuisionem ad maiorē superiorū manifestationē. ibi inuoluntariorū aūt. circa primam partē tria facit. primo id quod dictū est. secundo manifestat id quod dixerat. s. quid intelligat per uolūtariū & inuoluntariū. ibi dico aūt. tertio dicit prefacta locū habere tam circa iniustitiā quā circa iustitiā. ibi simile est. & ex his collige quid ī his dixerit. pro ipsorum tamē & etiā dicendorū intellectu est considerandū φ sicut ex secūdo phisicorū notatur fieri per accidēs dici poterit ex cuiusq; cause accidēte: & presertim ex accidēte cause finalis. que enī sic fiunt secundū usitatissimū modū loquēdi phiorum

fieri dicuntur per accidens.ca-
sualia quoq; & fortuita hec ipsa
dicimus. itaq; cum agens aliqd
intendit & in effectum aliud se
quitur:id tale per accidens & a
casu aut fortuna fieri dicitur.
sunt namq; accidentia que raro
contingunt sicut patet ex quin-
to methaphice. & in hac quidẽ
significatione hic a philosopho
dicta sunt iusta uel iniusta per
accidens. que si tibi magis pla-
cet poteris appellare iusta uel i-
iusta a casu aut fortuna. item est
considerandum ꝙ iusta uel iniu
sta per accidens a nõ nullis di-
cuntur esse iusta uel iniusta nõ
quidem formaliter:sed materia
liter.id ab eis sic dictum ẽ quia
huiusmodi res tales sunt ut fa-
cile sit recipere formam iustitie
uel iniustitie.quod erit si uolũ-
tarie fiant.Deinde cum dicit.

Eorum uero.manifestat ĩ spe
ciali id quod in hoc capitulo
principaliter intendebat.& pri
mo premittit uoluntarii diuisi-
onem secundo incipit manifes
tare propositum.ibi quoniã ue-
ro.prima pars est nota.secunda
diuiditur: quia primo ostendit
quomodo sit nocumentum & e
tiam error sine iniuria.secundo
manifestat quomodo contingat
iniuria sine iniustitia operãtis.
ibi sed quando. tertio quando
fuerit iniuria cum operantis i-
iustitia.ibi sed quando. quarto
duas adducit rationes ad probã
dum id quod loco secundo dic-
tum est ibi quamobrem. secun-
da ponitur ibi insuper. quinto
manifestat quod ultimo est dic-
tum ibi quod si.pro istorum in-
tellectu opportet ea tenere que
libro tertio dicta sunt de uolũ-
tario & inuoluntario.electione
uoluntate & consilio. neq; plu-
ra hic addere intendimus.

ignoret quis:siue nõ ignoret:cum in sua pote
state nõ est.Vel per uiolentiã facit inuolũtari
um est.Nulta enĩ ex his quoq; que natura exis
tũt scientes agimus & patimur quorũ,nullũ
neq; uoluntariũ neq; inuoluntariũ est ceu se-
nescere uel mori.Simile est de iustis & iniu-
tis per accidẽs.Nam si depositũ quis inuitus
& per metũ reddat neq; opari neq; facere ius
ta fatẽdũ est nisi per accidẽs.Eodẽ modo,si co-
actus & inuitꝰ depositũ nõ reddiderit p acci
dẽs dicẽdus est iniusta facere. Eorũ uero q̃
uolẽtes facimꝰ alia cũ electione:alia sine elec-
tione:cũ electione facimus cũ deliberatio an-
tecedit.Sine electione cũ nõ antecessit delibe-
ratio.Qm̃ uero tripliciter nocetur in cõmuni
societate per ignorãtiã peccata sũt quãdo neq;
quẽ nec quot nec quo:nec cuius gratia intelli
gebat hoc agit.Nam ut nõ pulsare : aut nõ il-
lum aut nõ illo : aut nõ cuius gratia putabat.
Veluti si nõ ut uulneraret:sed ut pũgeret: uel
nõ quẽ:uel nõ ut qñ igitur p̃ter ꝓpositũ noce
tur infortuniũ ẽ.Qñ aũt nõ p̃ter ꝓpositũ sed
sine malicia error.Errat eĩ tũ cũ in ipo ẽ prici
piũ cause.Aduersa uero fortuna utit̃ cũ extra.
Sed qñ sciẽs qdẽ.sed nõ deliberatiõe p̃missa fa
cit ĩiuria ẽ cuiꝰ generis sũt oĩa quecũq; p irã a
ut ceteras ꝑturbatiõs animi cõmittũtur:& q̃-
cũq; necessaria uel natalia hoĩbꝰ accidũt.Hec
enĩ cõmittẽtes peccãtesq; ĩiuriãtur qdẽ & ĩiu-
rie sũt nõdũ tñ ꝓpterea illi ĩiusti nec mali Nõ
eĩ ob imꝓbitatẽ cõmiserũt.Sed qñ cũ electiõe
iniustꝰ & imꝓbus.Quãobrẽ recte illa q̃ p irã
fiũt nõ p inde hñtur q̃si ex ꝓuidẽtia sint facta
Nõ eĩ incipit qui p irã facit : sed q ꝓuocauit.
Insup nõ de facto utrũ sit:uel nõ sit disceptat̃
sed de iure.Apparẽte eĩ ĩiustitia existit ira Nã
nõ ut ĩ cõmertiis de faciẽdo disceptãt quoꝝ al
terũ necesse ẽ eẽ imꝓbũ nisi ꝑ obliuionẽ hoc
agãt.Sed cõueniẽres de re de iure disceptant.
Sed q insidiat̃ nõ ignorat.Itaq; ille q̃dẽ putat ĩ
iuriã accipe.Ille uero nõ.q, si ex electiõe nocu
erit ĩiuriã facit.Et has ĩiurias faciẽdo ĩiustꝰ ẽ

Inuoluntariorũ aũt. ubi plura notabis. primo inuoluntariũ plures habere gradus. erit enim aliquid pure inuoluntariũ & aliud mistũ ex uolũtario & inuolũrario. quod planius ex libro tertio uidere poteris. secundo notabis ignorantiã bifariã se habere ad ea que delinquũtur. s. ut causa & ut comes. tertio notabis ea que delinquũtur per animi perturbationes narurales esse ignoscenda. sicut patet in demẽte furioso & mẽte capto. idem quoq; notatur de his que delinquũtur ex humana animi perturbatiõe & humana quidẽ animi perturbatio secundũ aliquos. dicitur ea que est ratione regulata. & forte p̃hs per naturalẽ & humanã perturbationẽ aliud intelligit. sed quia non multũ differt utrũ sic uel aliter dicatur: in his nõ est insistendũ. & pro cõplemẽto huius capituli notabis ꝙ etiã si quis faciat uoluntarie ius uel iniuriã: nõ erit iustus neq; iniustus: nisi ea integra uoluntate fecerit. tũc enĩ homo ex habitu operatur: cũ inuolũtariũ in toto & in parte ab opere excluditur. cuius rei signũ erit operãdi uolupras sicut libro secundo dictũ fuerat. erũt itaq; s̃m p̃hm tres gradus nucumentorũ. primus est cum id fit inuolũtarie. & tũc nec iniustus est nec iniuriam facit. secũdus erit cum uoluntarie facit: nõ tamẽ electiue & hoc modũ iniuriã facit: nõ tamẽ est iniustus. & de hoc numero sunt uniuersi qui ex animi perturbatione aliis nocumẽta inferunt: tertio loco sunt ea nocumenta que uoluntarie & cum electione fiunt. quo casu is qui operatur & iniustus simul & iniuriam faciens dicitur.

Mbiget uero. capitulũ q̃rtum ĩ quo mouetur & soluitur questio utrum alicui uolenti fiat iniuria: tres continet partes. primo mouetur questio, secundo arguit. tertio soluitur. secunda ibi nam agendo. tertia ibi uel nõ recta. circa primum tria facit. primo mouet questionem in genere dicens aliquis posset ambigere an circa faciendum patiendumq; iniurias sit determinatum sufficienter an aliquid supersit determinandum. ibi primum quidem. mouet questionem magis in specie in quo etiam tangit materiam & occasionem dubirandi. dicens primo dubitabit aliquis an ita esse poterit quemadmodum euripides poeta loquens in persona aimeonis dicebat quomodo ego ipse matrem occidi meam! & est breuis sermo idest responsio ꝙ siue ego fecerim uolens siue nolens: ipsa tamen uoluntate sua a me occisa est. ibi utrũne format aduc magis specifice questionem: dicens quia ita inquam est dubium est utrumne re uera alicui uolenti iniuria fiat uel non: sed omne tale scilicet quod iniuriam habet sit inuitum idest inuoluntarium. sicut facere iniuriam est uoluntarium. dubitatur etiam an omne tale quod iniuriam continet sit uolunrarium uel omne sit inuoluntarium uel aliquod sit uoluntarium & aliud non. eodem modo posset tertio loco dubitari cum quis iusta patitur an omnis talis passio sit uoluntaria uel omnis sit inuoluntaria. hoc dicit. continet itaq; hec dubitatio tres questiones. quarum prima est principalis circa quam in hoc capitulo principaliter insistere intendebat. & aduerte ꝙ illud ne cum dicit utrumne non est dictio: sed sillabita adiectio. ibi Nam in agendo. arguit ad questionem. & primo quantum ad ultimum. secundo arguit ad secundũ membrum. ibi ꝙ si iniuria. pro membro itaq; primo non arguit eoꝙ iam argutum erat a simili per id ꝙ dixit ut facere iniutiam uoluntarium est. circa primum tria facit

quãdo preter ꝓportionẽ fit. uel preter equitatẽ. Eodẽ modo iustus quãdo eligẽs iusta facit. facit aũt iusta: si modo uolẽs facit. Inuoluntariorũ aũt alia sũt in quibus uenia locũ habet alia s' quibus nõ habet. Nam quodcũq; nõ ignorãtes solũ uerũ etiã per ignorantiã delinquũtur ignoscenda sunt. Quodcũq; uero non per ignorantiam sed ignorantes quidem. Verum propter perturbationem animi non naturalem neq; humanam non ignoscenda.

Mbiget uero quispiã an sufficiẽter determinatũ sit circa faciendũ patiẽdũq; iniurias. Primũ quidẽ si ita est ut Euripides inquit. quomodo ĩpe matrẽ occidi meã breuis ẽ sermo nolẽs uolentẽ aut nolentẽ uolẽs. Vtrũne re uera fieri possit ut uolenti iniuria fieri possit uel nõ. Sed omne tale sit inuitum ut facere iniuriam uoluntarium est Et an omne sic

primo arguit.secundo soluit ibi absurdũ.tertio tangit aliam questionẽ que ex dictis
originem trahit ibi nam de illo.dicit primo merito dubitatur an omnis passio iusta
sit uoluntaria.& causa quidem dubitandi est quia omnis actio iusta est uoluntaria.eo
dem itaq; modo se uidetur habere eius oppositũ quod est iuste pati.scilicet omne esse
uoluntariũ aut oĩe esse inuoluntariũ.ibi Absurdũ.soluit dicens absurdũ esse oĩe
tale dicere uoluntarium.cum apperte uideamus ꝙ in cõmertiis inuoluntariis nõ pa
uci corrigantur inuiti.hoc dicit.ex quo patet ad rõnem in contrariũ esse negandam
similitudinẽ.stat enim omnẽ actionẽ iustam esse uoluntariã:pati uero iuste sepissime
fieri inuoluntarie.itaq; licet omnis actio iusta sit uoluntaria:& tamẽ pati iuste aliquã
do est uoluntariũ aliquando inuoluntariũ.unde patet ꝙ illud aduerbium forte poni
tur ibi nõ necessitatis causa sed
potius tanquam locutionis tem
peramentũ.quod ab aristotele
sepissime fieri solet: Nam de
illo.mouet questionem trahens
originem ex predictis.que est u
trum uniuersaliter sit uerum ꝙ
ei fiat iniuria qui iniusta patit.
hanc questionem soluit ibi uel
dicens etiam id quod locum ha
bet in agendo habet quoq; locũ
in patiendo.itaq; fieri potest ut
utriq; scilicet tam agentes quã
patientes sint participes iusto-
rum secundum accidẽs.& simi
liter fieri poterit uidelicet idest
certe ut sint participes rebus in
iustis secundũ accidens.sicut e-
nim patet ex ante dictis aliud ẽ
iniustum agere & iniuriari.nã
cum preter legem agit: iniustũ
facit.nõ tamẽ erit iniuria: nisi
id uoluntarie fecerit.omne qui
dem iniuriari est iniustum age-
re:sed nõ econtra.simili modo
se habet in patiendo.qui enim
preter legem patitur iniustum
quidem patitur:ei tamẽ nõ irrogatur iniuria:nisi id tale inuoluntarie patiatur.itaq;
in actione uele & in passione nole est forma iniurie siue eius quod est esse per se iniu
riam.nam si alias hec fiant:erit quippe iniuria nõ quidem per se sed per accidens.&
sicut per se & per accidens locum habet in actione & passione iniusta:sic etiam in ac-
tione & passione iusta.& quia de passione erat satis manifestum:de actione probat tã
tũmodo dicens ꝙ sicut nõ est possibile ꝙ quis patiatur per se iniuriam nisi eam aliqs
inferat:sic etiam nunq̃m aliquis iuste corrigitur nisi sit aliquis qui eum iuste corri-
gat.hoc dicit.& nota ꝙ illud uel in principio positum non disiunctiue sed assertiue
ponitur.item cum dicit similiter uidelicet & iniustis:illud in nõ per appositionẽ sed
per compositionẽ lege.ex predictis notabis actionem iustũ cõuenire cum actione in-
iusta:quia utraq; est uoluntaria.passiones tamen differũt.nam pati iniuriam semper
est inuoluntarium.pati uero ius uel iuste esse poterit utroq; modo.scilicet tam uolun
tarie quam inuite.itaq; ad hoc ꝙ quis iuste patiatur satis erit si alius eum iuste corri
gat.Deinde cum dicit. Quod si iniuria.arguit ad secundum mẽbrum prefacte du-
bitationis.& ponit duas rationes quibus aliquis forte conaretur ostendere ꝙ sit possi
bile aliquem pati iniuriam uoluntarie.circa quod duas ponit rationes.in prima acci
pitur pro fundamento diffinitio quedam que a quibusdam creditur esse iniurie diffi
nitio.& dicit iniuria est cum quis ledit uoluntarie sciens quem & quo & quomodo ce
teras circunstantias.sed incontinens est huiusmodi.nam operatur uolens que scit

est uel hoc uoluntariũ illud inuoluntariũ Eo
dem modo & cum quis iusta patitur. Nam
in agendo iusta semper uoluntarium est.Qua
re cõueniens est oppositum similiter eẽ & ius
te ab alio corrigi aut uoluntarium aut inuolũ
tarium esse. Absurdum fortasse uidebitur
Et dum iuste corrigitur quis totum esse uolũ
tarium.nam quidam nõ sponte corriguntur.
Nam de illo quoq; quis ambigat.Vtrũ om
nis qui patitur iniusta ei iniuria fiat.Vel ĩ pa
tiendo idem sit quod in agẽdo.Ac fieri potest
ut utriq; participes sint iustorum secũdũ acci
dens.Similiter uidebitur & iniustis.Nõ eĩm
idem est iniusta agere & iniuriari neq; iniusta
pati & iniuriam accipere.eodem modo & in a
gendo iusta & patiendo..impossibile est enim
accipere iniuriam nullo inferẽte aut iuste cor
rigi nõ iuste agentem. Qđ si iniuria facere

fibi esse nociua.ergo uidetur possibile ꝙ uolenti fiat iniuria. & ꝙ fibi quis iniuriari
possit.Deinde cum dicit. Preterea.ponit secundam rationem dicens item apparet
hoc.nam intemperans sepenumero permittit se a meretrice expoliari.quod si est ita:
uolenti iniuria fit : hoc dicit.Deinde cum dicit. Vel non. soluit. & primo ad pri-
mam rationem deinde ad alteram ibi sed qui. ad primam respondet bifariam.primo
interimendo primam propositionem.negat enim illam eē diffinitionem iniurie.sed
ad perfectam diffinitionem opportet cum his adere ꝙ lesio uel nocumētum fiat pre-
ter uoluntatem eius qui patiendo leditur. nemo enim uoluntarie iniuriam patitur.
itaq̄ sicut non est possibile aliquē iniuriam facere:nisi uolūtarie faciat:sic ecōtra. nō
erit possibile quem iniuriam pati nisi inuite atq̄ inuoluntarie id patiatur. quod pro

est simpliciter aliquē uolentem ledere & uolē
tem aut scientem quem & quo & quomodo.
Incontinens uero seipm̄ uolens ledit. uolenti
iniuria fit & sibi ipi qs iniuriari potest. Pre
terea uolens quis ab alio per intemperantiam
leditur qđ si est ita uolenti iniuria fit. Vel
nō recta diffinitio est.Sed addendum est ꝙ le-
dat sciens quem & quo & quomodo preter il-
lius uoluntatem.leditur quidem igitur qs uo
lens & iniusta patitur.Verūtamē nulli uolen
ti iniuria fit. Nullus enim uult ne in con-
tinens quidem sed preter uoluntatem id agit.
Nullus enim uult id quod nō putat esse fru-
gi.Incontinens autem quod nō putat agendū
id agit. Sed qui sua donat ut Homerus scri
bit de glauco dedisse eum Diomedi arma au-
rea pro ferreis cēteni precii pro nouem Huic

hac materia menti commenda-
bis.ibi Nullus enim.respon-
det ad minorem propositionem
dicens. ꝙ nullus nec etiam in-
continens uult scilicet complec
ta uolūtate pati iniustum. quia
incontinens id agit quod cupit
nō autem quod uult. uoluntas
eīm solūmodo est de fine ac bo
no.nemo namq̄ id uele poterit
quod non putat esse frugi idest
bonum.incontinens uero id a-
git quod existens extra animi p
turbationem putat nō esse agē-
dum.hoc dicit.exhac littera no
tabis aliqua satis utilia. primo
neminem posse appetere quod
non putat esse frugi.quod ē ma
xime notādum. tum propter ra
ritatem.rato eīm aut forte nus
quam preter quam hic inuenie
tur in philosophia hoc dictum
per hee uerba sic expresse posi-
ta tum etiam quia id plerīq̄ de
nostris negāt. secundo notabis
uoluntatem cuiusq̄ male operantis non ferri in malum siue nocumentum:sed id ue
le per accidens.scilicet in quantum adiungitur uoluptati aut utilitati que uolūntas
per se ipa & non per alia tunc amplectitur atq̄ habere uelet. negat itaq̄ philosophus
ꝙ incontinens uoluntarie patiatur nocumenta.quo negato:necesse est dicere ꝙ incō
tinens inuoluntarie patiatur talia nocumenta que ex incontinentia patitur. quod si
concesserimus:opportebit dicere ꝙ homini a seipo iniuria fiat.sed quia sic dicere nō
satis consonaret his que infra tradentur:inde est ꝙ aliam subiungit solutionem.ibi
eum dicit. Sed qui sua.ubi philosophus uidetur ponere ueram solutionē illius mo
di de incontinenti.& etiam illius quod loco secundo obiciebatur de intemperato.&
dicit ꝙ siqs nocumenta uoluntarie patiatur:& hoc siue donando siue quouis alio mo
do:& siue id a se siue ab alio patiatur:tali inquam iniuriam fieri non est possibile. cu
ius ratio est quia talia sunt in potestate eius qui patitur.iniuria uero non est in potes
tate eius cui irrogatur.hoc dicit.& ex his patet quid dicendum ad principalem ques-
tionem.qoe erat utrum alicui uolenti posset fieri iniuria.& patet ꝙ non.cum om̄e ta
le sicut patet ex dictis sic inuitum:atq̄ inuoluntarium.que autem hic philosophus a-
dit pro exemplo.diomedis scilicet & glauci per teipm̄ ut puto intelligere poteris.ex
dictis in hoc capitulo duo deantedictis appertius intelligere poteris. primo ꝙ iustū
& iniustum ad legem referantur ius uero & iniuria non ad legem:sed ad opus uel o-
perantem.hoc est ad uoluntatem eius qui agit uel eius qui patitur.nam iniuria ab a
gente uoluntarie infertur & a patiente inuoluntarie accipitur.secundo intelligitur
ꝙ iustitia & iniustitia non tantum respiciunt externa opera quantum interiores uo-

luntates. ex sola namꝗ uoluntate habent res ꝙ sint ius uel iniuria. qui enim nocet etiam si maxime noceat: iniuriam non faciet nisi uoluntarie id faciat. ille etiam qui leditur non aliter iniuriam patitur quam si inuoluntarie id patiatur. & in his finẽ habent que hic dicere propositum fuerat.

Estat insuper. capitulum quintum tres habet partes. in prima determinat questionem unam: in secunda excludit circa ante dicta tres falsas opiniones. ibi putant homines. tertio ostendit quibus rebus & hominibus iusta & iniusta possint competere. ibi sunt autem. prima pars quattuor continet particulas. primo duas mouet questiones quarum alteram relinquit inferius soluendam. secundo arguit pro utraꝗ parte ibi si enim. tertio soluit rationem factam pro parte falsa. ibi uel non. quarto determinat ueritatem questionis ibi manifestũ est. dicit ergo primo uiso ꝙ uolenti iniuria nõ fiat: restat insuper ut dicamus de duobus prius assuntis: idest de quibus potest dubitari ex prius assuntis hoc est occasione prius assuntorum. quia enim est dictũ ꝙ nemo uoluntarie iniuriã accipit: inde est occasio dubitandi utrum in distributione patrimonii ciuitatis ille iniuriam faciat qui preter dignitatẽ plus tribuit an ille qui preter dignitatem plus accipit. item quia dictum erat ꝙ incontines sibi faciat iniuriam merito dubitatur utrum sibi ip̃i quis ualeat inferre iniuriam. hoc dicit. ibi Si enim. arguit ad primam questionem. & primo probando ꝙ ille qui tribuit faciat iniuriam & non ille qui accipit. & dicit ꝙ si recipitur idest conceditur prius dictum scilicet ꝙ uolenti nõ fiat iniuria: si istud inquam recipiatur: non faciet iniuriã qui plus recepit in distributione. nam ille habet se non ut agens sed ut patiens qui uolũtarie id patitur. cum igitur in distributiõe que fit preter dignitatem sit iniuria & ea non fiat ab eo qui accipit: fiet igitur ab illo qui distribuit. hoc dicit. ibi Sed siquis. arguit pro parte negatiua ostendens ꝙ non semper ille faciat iniuriam qui uni plus quam alii tribuit. & dicit ꝙ siquis plus alii tribuat quam sibi sciens & uolens: iste iniuriã sibi ip̃i iniuriatur. qđ etiã facere uidẽtur uiri boni & equi. nam uir bonus equus in diminutione est. idest diminute solet pro se ip̃o accipere. sicut enim patebit ex fine sequẽtis capl'i uir bonus & equus is est qui nõ exacte amplectitur ius in peiorẽ partẽ sed de suis cõmodis detrahi patitur etiã si lege se tueri possit hec ibi. utrũꝗ uero predictorũ est falsũ. nec enĩ sibi quis iniuriari ualet. nec uir bonus & equus iniuriã irrogare. presertim cum sua utatur bonitate & equitate. hoc dicit. ibi Vel non. pꝛis soluit hanc rõnem. cuius duas ponit solutiones & in prima uidetur respondere directe negando ꝙ uir bonus minus sibi quam alii tribuat. & dicit uel idest etiam hoc scilicet ꝙ uir bonus sibi tribuat minus de bono: hoc inquam nõ est uerũ simpliciter idest omnino. nam si cõtingat fieri ꝙ de peccuniis aliis plus tribuat: de alio bono sibi plus reseruat. scilicet de gloria atꝗ de honesto. imo ut ita dixeri de his bonis totũ sibi nihilꝗ aliis tribuit. qui enĩm accipit: nec gloriã nec honestã rem sequitur. hoc dicit. ibi Preterea. ponit aliã solutionẽ. & hec uidetur finalis. & dicit ꝙ per diffinitionẽ iniurie prius habitã patet solutio. qui enĩ sibi minora tribuit nihil patitur preter suam

iniuria non fit Nam in ip̃o donate sed ut fiat sibi iniuria in ip̃o non est sed oportet esse qui inferat. Accipere igitur iniuriam quod nõ uoluntarium est patet.

Estat insuper ut de duob⁹ prius assũptis dicamus. Vtrum iniuriatur q plus tribuit preter dignitatem an qui plus accipit Et utrum sibi ip̃i quis ualeat iniuriari. Si enim recipitur prius dictum qui tribuit iniuriatur non qui plus habet. Sed siquis alii plus tribuit quam sibi sciens & uolens hic sibi ip̃i iniuriatur quod quidem uidetur boni & equi uiri facere. Nam bonus & equus nimis in diminutione est. Vel non hoc simpliciter. Nam alterius boni si contingat plus appeteret ut glorie uel simpliciter honesti. Preterea soluitur per diffinitionem iniuriandi. nihil enim preter suam patitur uolũtatem. itaꝗ

noluntatē.aſ per hoc iniuria ei a se fieri nō poterit.sed siquidē idest certe leditur uel dic siquidē id fiat: leditur nō tamē patirur iniuriā.sicut enī patet ex prius dictis non oēe nocumentū est iniuria:sed opportet ut id fiat pretet uolunratē eius cui nocetur hoc dicir.ibi Manifestū.determinat ueritatē questionis.& primo intenrū premitit dicens in distributione iniqua manifestū esse illū semper facere iniuriā qui plus tribuit non aūt qui plus accipit.hoc dicit.ex hic patet ꝙ ratio que erat pro hac parte sit

per hoc quidē iniuria ei nō fit sed leditur si quidem solū. Manifestū est aūt & ꝙ tribuēs iniuriatur semp ac nō is qui plus hēt. Nō eī quo iniustū est iniuriā facit sed quo sciēs hoc agit hoc aūt unde principiū actus quod est in tribuente nō in accipiente. Preterea si facere pluribus modis dicitur & est ut inanimata occidere & manꝰ & seruꝰ iubētis nō iniuriaſ quidē facit tū iniusta. Adhuc si ignorās iudicauit nō iniuriaſ sed'm ius illud qd' ē ex legibꝰ nec iiustū iudiciū ē sed ē ut iiustū Aliud est enī iustū qd' ex legibꝰ ē & primū.ꝙ si sciēs iudicauit iniuste plꝰ ipē quoq; appetit uł grē uel uindicte.ut igitur siqs partices iniurie foret & hic p̄terea iudicās iniuste plus habet.nā & qui agrū alii adiudicauit & si nō agrū ipē at argegentū suscepit. Putāt hoīes esse in ipis utrū iniuriētur atq; ob id facile iustū eē quod certe non est ita.Nam coire cum uxore uicini & pulsare proximū ac manu tradere argētum perfacile est & in ipis.Verū sic se habētes hoc agere nec facile est nec in ipis.Eodē modo cognoscere iusta & iniusta nullam sapientiam putant.qm̄ de quibus rebus leges loquūtur eas res non difficile est intelligere.at nō sunt hec illa iusta nisi per accidens sed cum certo fiunt modo & certo modo tribuūtur tunc iusta sūt. Enim uero hoc maius negociū est q̄ scire illaq̄ pertinēt ad sanitatē.nā & ibi quidē mel & uinū & elleborū & adustionē & secatōnē scire p

demonstratiua atq; insolubilis. ibi Nō enim.probat propositum.& hoc trifariā.primo sic: iniuriam facit non quidem ille in quo est iniustum: sed ille agit hoc scilicet iniuriam in quo est sciens idest scientia eius quod agit.hoc autem: idest hoc enim est principium actus.quod est ī distribuente & non in accipiente.hoc dicir.ibi Preterea.ponit secundam rationem dicens ille iniuriā facit qui agit ut pricipale agens non ille qui se habet ut instrumentū.hanc manifestat exemplis.qui uero tribuit est qui agit. cui autem tribuitur esse uidetur nō qui:sed quo agatur.hoc dicit.ibi Adue.ponit tertiam rationem. que uidetur esse sumpta a simili in iudice.& dicir ꝙ siquis ignorans iudicauit iniustum: non iniuriatur secundum ius legitimum. hoc dicimus: quia primum ius quod ius nature dicitur non est uerisimile iudicem ignorasse.ꝙ si sciēs iudicauit iniuste: uidetſ sibi plus appetere. scilicet gratie aut uindite uel alterius huiusmodi.dicamus igitur ꝙ quēadmodum siqnis iudex p̄ticeps foret iniurie & hic iudex propterea ꝙ est particeps est iudicās iniuste:plus habet.sic supple se uidetur habere ille qui plus tribuit.ꝙ uero contingat iudicem plus accipere manifestat dicens ꝙ ipē iudex qui agrum iniuste uni adiudicauir: recipit forte non agrum: sed argentum uel aliquid huiusmodi. hoc dicit. notādum est hic illum qui plus recipit nō facere iniuriam nisi ipē id procuret.nam ut mihi uidetur si ipē procuret: ipē quoq; iniuriam facere uidetur.ex his quoq; notabis pro nostra hispania & etiam pro italia:non tam esse reprehensibiles beneficia recipientes:quantum sunt reges & papa ceteriq; talia indigne concedentes.rertio notabis non tam iniuste fecisse magistrum sancti iacobi quantum regem donnum iohanem.ideoq; primo iste quam ille debuit plecti.Deinde cum dicit. Putant homines.destruit tres falsas opiniones circa predicta.secūda ibi eodē modo.tertia ibi ppter hoc ipm.& in his me;defatigatū rogo

habeat excusatum. per se itaq̧ illa uideas uolo. Deinde cum dicit. Sunt autem. ostē dit in quibus rebus & hominibus possit esse iustum & in quibus nō. & ponit tres dif ferentias: dicens ꝙ iusta existunt in his que existunt participia bonorum simpliciter. que sunt bona fortune. causa uero est quia ius & iniuria locum haber solum in his bo nis que pariuntur excessum & deffectum hoc uero tantūmodo habent bona fortune. circa que trifariam se uidētur habere ho mines sunt enim aliqui quibus nulla sūt supflua. itaq̧ si uniuer sa haberent: uniuersa recte gu bernarent. tales autem sunt ho mines excellentissimi. qui secū dum errorem gentilium fuerūt deificati atq̧ in deos conuersi. a lii sunt qui incerta mensura re cte se habent. si uero eam exce dant: inepte se habent. & hec ē humanum: quia plerumq̧ in ho minibus hoc esse uidemus. alii aūt sunt adeo imprudentes: ut nec etiam parua recte gubernēt sed quecunq̧ possident: in dete riores usus cōuertunt. quos hic philosophus appellat insanabi les & improbos. & hec tanta de his dicta a nobis sint.

Onsequēs uero. tractatus quartus de eq̄tate atq̧ de bono & equo continet unicū tā tūmodo capitulū. & primo qđ i tendit premittit: dicens post di cta consequens est ut de bono & equo dicamus scilicet quēadmo dum bonitas & equitas se hēnt ad iustitiam. ac bonum & equū ad iustum. hoc dicit. notandū ꝙ ut in principio huius libri me minimus nos dixisse equitas tri fariam accipitur. uno modo est nomen generale cuiusq̧ iustitie alio modo pro ea sumitur iusti tia que in comertiis uersatur. tertio loco est legis emendatio. & de hac hic dicere intēdimus. cui ut ab aliis differat equitati bus adicitur bonitas: hec enim per excellentiam equitas dici tur. ibi Non enim. prosequi tur. & tria facit. primo determi nat de obiecto equitatis. secūdo de subiecto. ibi ex hoc etiā. tertio de habitu. ibi & ha bitus. circa primū duo facit. prīo ad ptes arguit. & horū occasiōe mouet dubitationē. sc̄o soluit ibi hn̄t uero. qd ī pria dicat pte uideas p teipm̄. Hn̄t uero. soluit & prīo ue ritatē ppoīt q̄ etiā p te uide. sc̄o assignat rōnē pdictorū. ibi facit aūt. ubi tria facit. pri mo assignat rōnē dubitatiōis. ii. rōnē ueritatis ppositē ibi causa uero. iii. cōcludit ue ritatē intētā ibi q̄mobrē. ptīa ps ē nota. unde notabis tenēdā eē legis uoluntatē etiā si

facile est sed quēadmodum ad sanitatem tribu enda sunt & cui & quando tāta est difficultas quanta est medicum esse. Propter hoc ipm̄ ius ti quoq̧ nihilominus esse putant iniuriari. q̄a nō minus sed magis potest quodlibet horum iustus facere nam & coire cum muliere & pul sare & fortis clipeū relinq̄re & in utrā uis ptē currere sed timidū eē & iniuriari nō ē hoc fa cere nisi secūdū accidēs sed sic se habētē hec fa cere ē. Quēadmodū & mederi & sanare nō ē i. cidere uel nō incidere aut farmacū dare uł nō dare sed isto modo. Sūt eī iusta ī his q̄ par ticipia sunt simpliciter bonorum habent uero in his excessum & deffectum. quibusdam eīm nullus est excessus eorū ut fortasse diis. quib⁹ dam uero nulla pars utilitatis ut in sanabili bus & in probis sed omīa nocent. quibusdam uero aliquatenus propterea humanum est.

Onsequens uero fuerit dicere de bono & equo quēadmodū bonitas & equitas se habet ad iustitiā ac bonū & equū ad iustum

Nō enim ut idē simpliciter nec ut aliud ge nere si consideretur apparet & interdū quidē laudamus bonū & equū & huiusmodi hoīem Itaq̧ sup alia quasi maioris cōmēdatiōis loco adiūgimus magis ex equo & bono. Interdum uero rationē seq̄ntibus absurdū uidet̕ si bonū & equū preter iustū sit aliqd qđ laudari mere atur. Nā aut iustū eximia res nō est aut bonū & equū nō iustum sed aliud aut utraq̧ eximia & idem sint Dubiū igitur circa bonū & equū fere ob ista contingit Habēt uero se quodā modo cūcta recte & nihil sub cōtrariatur sibi Nā & bonū & equū alicui⁹ iusti exn̄s meli⁹ ē

nõ sit scripta. in quo plerisq iuristarũ abertãt. Causa uero. obi assignat rõnem ueritatis proposite. & primo ponit legis atq legislatoris deffectũ. secundo ostendit q̃ p̃dictus deffectus nõ tolat legis rectitudinẽ. ibi & est nihilominus: tertio cõcludit necessitatẽ emẽdationis legis. ibi quãdo igirur. & littere constructio in his ur puto p reuidere poteris. circa primã partẽ notandũ cum his concordare que sunt dicta in prohemio: ubi ait: satis ergo fuerit de his & ex his loquẽtes grosso modo ac uelori per figurã ueritatẽ ostendere. & secundũ ea q̃ plurimũ fieri solet de huiusmodi rebus trãsigere. hec ibi. simile est etiã quod dicit ulpianus digestis de legibus & senatus cõsultis ubi ait: nec leges nec senatus consulta ita scribi possũt: ut oẽs casus qui quandoq acciderint cõprehendãtur: sed sufficit ea plerũq accidunt contineri. hec ille. ex his aliqui de nostris dicunt q̃ oĩs lex est uniuersalis proposirio. nõ q̃dem absolote: sed exceptiua. ita q̃ ut dicũt oĩs lex tenet uniuersaliter: exceptis casibus in quibus lex ip̃a repugnat sue uoluntati. & legis qoidẽ uolũtas non est altera ab ea que est legislatoris. ex illa parte Et est nihilominus. notatur ip̃ius legis deffectus culpã nõ esse in lege nec in legislatore: sed id potius euenire ex rerũ cõdirione de quibus leges ferũtur. sunt enim huiusmodi res admodũ oariabiles ac pene infinite nullaq lege omnino cõprehensibiles. contigit itaq huiusmodi deffectus p ignorãtiã inuincibilẽ. at per hoc nullus deffectus in lege nec in legislatore poterit notari. Seqtur illa pars. Quãdo igitur. unde nõ pauca nec parua notãtur. primo q̃ si lex particulariter loqueretur: nusquã liceret agere preter legẽ. poc patet: qm̃ dicit testus quãdo igitur lex uniuersaliter loqtur. igitur a cõttario sensu si particulariter loqueretur: nusquã liceret agere preter legem. secuodo notatur p̃hm hic loqui de legis interpretatione: nõ quidem oniuersali in scriptis redigenda: sed de particulari que in scriptis nõ redigitur. hoc inde notatur cum dicit: & accidit aliquid preter uniuersale. tertio notemus q̃ legislator potest aliquid ommittere atq in aliquo defficere. patet nam dicit testus qua ommissit legislator & deffecit. quatto notabitur q̃ talis particuraris legis ĩterpretatio dici debet legis emendatio. dicit enĩ emendetur ommissũ. quod proprie oidetur esse dictom. emẽdare enim est ponere rem extra mendã. quod uidetur facere qui relictis uerbis: eorũ sequitur uoluntatẽ. quinto notabis legis interpretationẽ pro loco & tẽpore pertinere nõ solũ ad principẽ: uerũetiam ad subditos. dicit enim quod & legislator ip̃e si adesset utiq diceret. suppooit itaq p̃hs talẽ legis emendationẽ fieri in absentia legislatoris. qd' mẽti cõmẽdabis. sesto ex eodẽ fere loco notabis q̃ legis emendatio fieri debet naturali eq̃tate: nõ q̃cũq sed ea sola quã intẽdit legislator dicit ei qd' & legislator ip̃e si adesset utiq diceret. q̃ ãt sit ea eq̃tas quã itẽdit legislator ĩfra opportunius declarãdum puto. septimo notatur non uereri legislatorem dicere contra legem quam tulerit. dicit enim licem iam legem tulerit. in qoo satis reprehendit pertinaces qui ut cõstantes uideantur in eadem sententia etiam si sit iniqua permanere eligunt. octaoo ex littera colligitur diffinitio equitatis & eius oppositi rigoris. cum ei p̃hs ĩquirat qd sit equitas uel equum: randem dicit id esse qd' intẽdit legislator. itaq legis uoluntas equum uel equitas dicitur. rigor uero erit legem contra legis uolunratem renere. & uolumus hic equitatem accipere nõ pro habitu: sed pro obiecto. ut idem sit in hoc loco equitas qd' equũ. & ex his satis elidũtur ille inepte diffinitiones eq̃tatis & rigoris.

& nõ ut aliud quoddã genus melius q̃ iustum Idẽ est ergo iustũ ac bonũ & equũ. Facit autẽ dubitationẽ quia bonũ & equũ ẽ iustũ quodã At uero nõ id iustũ qd' ẽ scd'm legẽ sed qd' est scd'm emẽdationẽ legis. Causa uero hui⁹ ẽ q̃a oĩs lex uniuersalis ẽ ac de q̃busdã uniuersa l'r dici recte nõ p̃ot In q̃b⁹ igit' necesse ẽ ut lex uniuersal'r dicat nec recte p̃ot: lex id cõplectit' qd' plurimũ ẽ nõ ignorãs deffectũ. Et est nihi lomin⁹ recta. nam peccatũ nõ est in lege nec ĩ legislatore sed in natura ip̃ius rei. nam rerum ip̃arũ ꝑtin⁹ natũ talis ẽ. Qñ igit' lex uniuer sal'r loq̃tur & accidit qd p̃ter uniuersale tũc re ctũ ẽ ut q̃ omisit legislator & deficit ĩ simpl'r loquendo emendet ut omissũ qd' & legislator

funt enim qui dicunt equitas est iostitia cum dulcote misericordie temperata. rigor
uero ut dicunt est excessus iuris ad terrorem inuentus. si quidem id intelligant quo-
ad totum bonum ciuile: uerum dicunt. si autem de parte intelligant: nec philosopho
nec ueritati satis conuenire possunt quia ut ita dicam nulla debet esse misericordia
cum parte que in totius utilitatem non redundet. nono notemus tenendam esse equi
tatem etiam si non sit scripta. qood in locis non paucis in presenti capitulo philoso-
phus expresse dicit & hoc ut mihi uidetur est maximum principium cum quo pauce
leges sufficiunt ad gubernandom maximum populum. & sine illo leges etiam si essent
infinite non sufficiunt ad gubernādum non modo ciuitatem uerum nec unicam ai
nimam personam. quod quilqꝫ circa suos famulos experiri poterit. unde siue uxori si
ue famulis infinitas tradas pre
ceptiones: quotidie emergēt nō
pauca i quibus opportebit tene
re nō quidem eas sed potius ea-
rum tuamqꝫ uoluntatem. Dein-
de cum dicit. Quāobrem. cō
cludit ueritatem intentam. cir-
ca quod tria facit primo conclu
dit ꝙ bonum & equum sit iustū
& melius quodam alio iusto: os
tendens quod illud sit. & dicit
quia ita est sicut patet ex dictis
ꝙ bonum & equum est iustum
quoddam nō autem id quod est
secundum legem: sed quod ē se
cundum emendationem legis:
quia ita inquam est: patet ꝙ bo-
num & equum est iustum ac me
lius aliquo iusto. nō quidem eo
iusto quod est simpliciter. i. qđ
semper & ubiqꝫ tenec. cuiusmo
di sunt prima iuris principia. ꝓ
sertim illud rem publicam totā
dam saluamqꝫ fore. sed est qui-
dem bonum & equum melius
eo iusto quod peccat idest deffe-
cit propter simplicitatem: idest
uniuersalitatem. itaqꝫ ea est cau
sa ꝙ defficiat quia de talibus u-
niuersaliter loquitur de quibus
uniuersaliter recte dici non po
test. hoc dicit. ex hac pte notaī ꝙ legū emēdatio fieri debeat nasali eqtate: nō qdē ꝗcū
ꝙ sed ea sola q̄ ē oīno idefficiēs. qđ bene nota aduersus iuristas quosdā q putāt ꝙ taī
emēdatio fieri debeat ꝗcūqꝫ nasali eqtate. Hec ē nasa. cōcludit q̄lis sit nasa boni eq
unde iterū notaī eqtatē nō scriptā eē tenēdā ubi rigor ē scriptus. Hec ei ē causa. cō
cludit aut resumit causā cur leges i plerisqꝫ defficiāt. ubi iterū notaī tenēdam eē eqta
tem nō scriptā rigorem uero scriptū tāquā nequam & pessimū relinquēdū. Ex quo
determinat de subiecto eqtatis ubi plus q̄m sepissime notasti: iterū notabis eqtatē nō
scriptā esse tenēdā ubi rigor sit scriptus. dicit namqꝫ phs describendo uirū bonum &
equum: ex hoc etiam patet quis sit uir bonus & equus. horū uidelicet elector & actor
qui nō exacte amplectatur ius in peiorem partē: sed de suis cōmodis detrahi patiatur
etiā si lege se tueri possit. hoc ille. eēt qdē plus q̄m insipiens q dubitaret phm hic loq
in casu i quo lex sit scripta eqtas uero scripta nō erat. immo ſm phm ea equitas de q
in hoc capitulo loquitur i scriptis redigi nō potest. sicut ei aperte patet ex ea pte hec
enim est causa. equitas ipa de qua hic est sermo est decretum siue discretio aut pru-
dentia qua uniuerse leges scripte emendantur. modo planum est ꝙ id in scriptis

ipse si adesset utiqꝫ diceret. licet iam legem tu-
lerit. Quamobrem iustum est ac melius ali
quo iusto non eo quod est simpliciter sed eo
ꝙ propter simplicitatem peccat. Hec est na
tura boni & equi emendatio scilicet legis qua
omissum erat propter uniuersale. Hec eim
causa est ne omnia sint secūdum leges quia ta
lia quedam sunt ut de ipis lex ferri non possit
Itaqꝫ decreto opus est. nam in diffiniti indiffi
nita est regula. quemadmodum est lesbie edi-
ficationis plumbea regula nam ad formam la
pidis transmutatur & non manet regula & de
cretum ad res. quid sit ergo bonum & equum
& quid iustum & quod iusto melius manifes
tum est. Ex quo etiam patet quis sit bonus
& equus uir uidelicet elector & actor horum
qui non exacte amplectatur ius i peiorem par
tem. sed de suis commodis derrahi patiatur &
si lege se tueri possit. Et habitus iste boni-
tas & equitas dicitur nec aliud est quam iusti
tia quedam.

redigi eſt impoſſibile.ibi Et habitus.determinat de equitate put eſt habitus.& pla
num eſt quid dicar.& eſt hic aduertendum ꝙ equitas eſſe poterit ſpecies prudentie.&
tūc eſt habitus intellectiuus.quo caſu decretum dicitur.alio modo eſt ſpecies iuſtitie
& ſic eſt moralis uirtus exiſtens in parte animi irrationali. & hoc modo magis uſita-
tum eſt ut equitas dicatur.ex dictis philoſophi ſatis patet ineptam eſſe illam de equi-
tate & rigore trimēbrem diſtintionem.ſunt enim qui ſic diſtingunt:aut utrumq aut
neutrum aut alterum tantum ſcribitur.primo caſu ſi utrumq genere uel utriſq ſpe-
cie ſcribatur:equitas prefertur.ſi uero unum genere aliud ſpecie : id quod in ſpecie
ſcribitur prefertur ſiue id ſit equitas ſiue rigor.ſi quidem neutrum ſcribatur equitas
tenetur.ſi uero alterum tantūmodo ſcribatur:id teneri dicunt quod ſcribitur quid-
quid illud ſit.itaq ſi equitas ſcribatur eam tenebimus.& ſi rigor:eum quoq tenendū
eſſe dicunt.& licet iſti multifariam aberrent:preſertim in hoc ultimo dicunt contra
philoſophum.& ut mihi uidetur contra ciceronem & iura quoq canonica atq ciuili
a.tenendum enim eſſe non quidem legem ſed eius uoluntatem eſt principium irre-
ftagabile ſine ullaq fallentia non ſolum apud philoſophum uerum apud ciceronem
atq iuris peritos.quod ut melius uideatur ipſorum aliqua dicta in ſcriptis redigam.
& primo ciceronis.inquit enim in libro offitiorum. illic ubi agit de iuſtitia contra
officium eſt damnum maius ante poni minori. ut ſi conſtitueris cuipiam te aduoca-
tum in rem preſentem eſſe uenturum atq interim grauiter egrotare filius ceperit
non erit contra offitium non facere quod promiſeris magis quam ille cui promiſſum
ſit ab officio diſcedat ſi ſe deſtitum querat. & ſubdit & iam illis promiſſis ſtandum
non eſſe quis nō uidet que metu coactus dolo deceptus quis promiſerit! que quidem
pleraq iure pretorio liberantur nōnullaq legibus. Et parum infra dicit : exiſtunt
etiam ſepe iniurie calūnia quadam & nimis callida:ſed malicioſa iuris interpretatio
ne.ex quo illud ſummum ius ſumma iniuria factum eſt iam tritum ſermone prouer
bium.ut ille cum triginta dierum eſſent cum hoſte inducie pacte non noctium: noc-
tu populabatur agros.ꝙ dierum eſſent tantum inducie pacte. Aliud adue pulchri-
us addit exemplum dicens:nec noſter quidem probandus(ſi uerum eſt)quintus fabi-
us labeon ſeu quem alium nihil habeo preter auditum arbitrum nolanis & neapoli-
tanis de finibus a ſenatu datum.qui cum ad locum ueniſſet loquutus cum utriſq ſe-
paratim:ne cupide quid agerent neue appeterent atq ut regredi quam progredi ma-
lent.id cum utriq feciſſent:aliquantulum agri in medio relictum eſt.itaq illorum fi
nes ſicut ipſi dixerant terminauit in medio.quod uero relictum eſt populo romano ad
iudicauit.decipere hoc quidem eſt: non iudicare.quo circa in omni re eſt fugienda ta
lis ſolertia.hec ſunt uerba ciceronis.ex quibus aperte uidetur tenendum eſſe nō qui
dem legis uerba:ſed eorum uoluntatem.etiam ſi uoluntas non ſit ſcripta. & qui hoc
non facit:erit deceptor & nequam ſecundum ciceronis ſententiam. Hoc idem mi-
hi dicere uidentur iura canonica.ut patet de uerborum ſignificationibus in capitu-
lo intelligentia dictorum.quod ex dictis hylarii ſic traducitur: intelligētia dictorum
ex cauſis dicendi eſt aſſumenda:quia non ſermoni res:ſed rei eſt ſermo ſubiectus.hoc
ibi. Simile dicit papa gregorius in capitulo propterea inquiens propterea ſi proli-
xam epiſtolam noſtram ad interpretandum accipere te fortaſſe contigerit: rogo non
uerbum ex uerbo:ſed ſenſu ex ſenſu transferri. quia pleraq dum proprietas uerbo-
rum attenditur:ſenſus ueritatis ammittitur.hec ibi.& ponderandum eſt uerbum ad
interpretādum.ſignificat enim papa ſue epiſtole interpretationem non ſolum ad eū
pertinere:uerumetiam pro loco & tempore ad ſubditos.item notemus illud dum pro
prietas uerborum & cetera.ex eo namq loco apparet aliquando legis uerba eſſe relin
quenda & mentem ſeu uoluntatem eſſe amplectendam. hiis etiam accedere uidetur
capitulum in his.ubi clemens tertius inquit : conſiderantes nihilominus ꝙ non de-
bet aliquis conſiderare uerba:ſed uoluntatem & intentionem.cum non intentio uer
bis:ſed uerba intentioni deſeruire debeant.hec ille. Idem etiam habetur in decre-
tis in capitulo humane.xxii.q.v.& eſt traductū ex dictis gregorii in moralibus.inqt eī
humane aures talia uerba nr̄a iudicāt qualia foris ſonāt.diuina uero iudicia talia foris
audiūt qualia ab intimis proferūtur.certe nouerit ille qui uolūtatem & intententionē
alterius uariis uerbis explicat:ꝙ non debet aliquis uerba conſiderare:ſed uolūtatē &
intentionem:quia nō intētio uerbis:ſed uerba intentioni deſeruire debeant.hec ibi,

Simile est quod ponitur in capitulo marchiõ. prima questione prima ubi leo papa inquit & marchion & basilites & cetere herethicorum pestes non habent dei euangelium. quia nõ habent spm sanctũ sine quo humanum fit euãgelium quod docetur. nec potemus in uerbis scripturarum esse euangelium: sed in sensu. non in soperficie sed in medula. non in sermonum foliis: sed in radice rationis. hec ille. Ex his aliisque multis patet iura canonica idem dicere quod philosophi qui legis uoluntatem equitatem appellat. Nunc uideamus an iura ciuilia ad hoc discrepent. & primo uidendum est quid iura imperiaiia circa hoc disponant. inquit igitur iustinianos in lege placuit codice de iudiciis: placuit in omnibus rebus preeipuam esse iostitie equitatisque quam scripti iuris rationem. hec imperator. Apertius loquitur in lege nõ dubium. codice de legibus & constitutionibus: ubi ait: nõ dubium est in legem cõmittere eum qui uerba legis amplexus contra legis nititur uoluntatem. nec penas insertas legibus euitabit qui se contra iuris sententiam seua prerogatiua uerborum fraudulenter excusat. hec ille. Appertius ad huc uidetur hoc dicere imperator fredericus in libro feudorum: in capitulo que fuit prima causa beneficium ammittendi: ubi ait sed quia natura nouas deproperat edere formas: potest multis modis contingere ut alie multe emergãt cause uel occasiones quibus uideatur iustum feudum ammitti posse. ideoque iudex ubique soiers & discretus. & equitati obsequũdare solicitus subtiliter cuncta dispensans: prouideat siqua fuerit antiquioribus causis similis aut maior ut per inde sciat utrum beneficium sit ammittendum aut nihilominus retinendum. hec fredericus. patet itaque ex dictis imperatoris in hoc loco equitatem esse tenendam etiam si non sit scripta in causis feudalibus. cause uero feudales non minores imo uero maiores mihi uidẽtur quam cetere. Nec ab his discrepare uidentur iura digestorum seu pandetarum. in titulo quidem de legibus & senatus consultis in lege scire: paulus inquit: scire leges nõ hoc est. uerba earum tenere: sed uim ac potestatem. & in lege sequenti dicit benignius leges interpretande sunt quo uoluntas earum conseruetur. hec ille. & est ponderandom uerbum benignius. nam quid aliud benignitas quã equitas erit? item illud interpretande. ex quo apparet quod legum interpretatio modo aliquo ad subditos pertineat. In alia quoque lege idem paulus sic dicit: in ambigua uoce legis ea potior accipienda est significatio que uicio caret. presertim eum uoluntas legis ex hoc colligi possit. hec ille. simile est quod dicit infra eodem titulo dicens: cõtra legem facit qui id facit quod lex prohibet. in fraudem uero legis qui saluis uerbis legis: sententiam eius circumuenit. hec idem. & in lege sequenti ulpianus ait: fraus enim legi fit: ubi quod fieri noluit fieri autem nõ uetuit. id fit. & hoc distat fraus ab eo quod fit contra legem. hec ulpianus. hec & alia quam plura sunt ex quibus i falior est plusquam manifestũ tenendam esse: non legem: sed legis uoluntatem. quod ego dico in agibilibus principiorum esse maximum. est enim tale quod nec i toto neque in parte fallit nec fallere potest. & hoc menti comendabis contra populum insipientum iuristarum qui sicut in multis aliis: in hoc grauissime aberrant: asserentes in scientia sua nullum esse principium qood in toto uel in parte non defficiat. sed his posto esse miserendum. sunt enim miseri non satis scientes que principia queue conclusiones esse dicantur. si enim ea que legunt saltem mediocriter intelligerent: uidereot quod nisi esset propter hoc maximum principium nec libri digestorum nec decretorum etiam si essent infiniti sufficerent ad gubernationẽ minime persone. quod quisque in quouis de suis famulis speriri poterit. ille namque famulus qui non mentem: sed preceptionis uerba sequitur aut es nimis hebes aut nequam & pessimus. Sed pro intellectu maiori dictorum & etiam dicendorum sunt hic aliqua consideranda. primo quod hic loquimur de lege non quidem de tirannica aut oligarchica: sed de ea que recta intentione est posita: cuiusmodi est regia lex aut imperatoria. (et ut uoo uerbo comprehendam) tales sunt uniuerse leges que communem intendunt utilitatẽ. Secundo considerandum quod idem fere est in aliquo easu preter legem agere & pro loco & tempore legem interpretari. quod recte faciet non modo princeps: uerum quicunque subditorum si modo recte intelligat. Et quia hoc est potissimum in quo moderni iuriste a philosophia dissonant: eorum argutiones hic enodare uolumus. subiciamus itaque rationes quibus aliqui conantur ostendere nusquam esse licitum subditum agere preter legẽ scriptam. Et primo obiciamus ex philia: sic qui preter legem

agit iniquus eſt. ſicut patet ex principio huius libri quinti illic ubi de iuſtitia legali
tractatur. Secundo ſic non licet iudicibus agere preter legem ſicut patet ex primo
thetoricorum: ubi dicit phs omnia debere eſſe determinata lege iudicibus. cuius rei
tres aſſignat cauſas quarum potiſſimam eſſe dicit quia lex nō mouetur affectibus qď
in iudicibus non raro fieri uidemus. quod ſi iudicibus non licet agere preter legem:
nec aliis licebit. a maiori negatiue ad minus. minorem enim uidetur habere poteſta=
tem alii quam iudices. ad hec duo dicimus. ad primū eſt dicēdum quod preter legē a=
gere bifariā cōtingit. uno modo preter legis uoluntatē. & ſic qui preter legē agit ini
quus atq̄ legum tranſgreſſor dicitur. & hoc modo phs loquebatur quando dixit qui p̄
ter legem agit iniquus eſt. alio modo poterit quis agere preter legem: ideſt preter le=
gis uerba ſequendo legis uoluntatē. & hoc modo agere preter legem nō ſolum eſt li=
citum: uerūetiam bonum & equū. & ex his patet ſolutio ad illa duo que ex phīa obici
ebantur. Ad ſecundū dicimus ꝙ aſſūptum nō omnino uerum. & ad phm dicimus
ꝙ iudicibus debent eſſe determinata lege omnia ſcilicet poſſibilia. & ramē ſicut ipſe
dicit. nō eſt poſſibile omnia determinari lege. oportet itaq̄ qm̄ plura relinqui in arbi
trio iudicis. Nunc uidendū eſt de his que obiciuntur ex fundamentis utriuſq̄ iuris=
canonici & ciuilis. & ut melius uideant aduerſarii quante ſint efficatie ille argumen
tationes ad quid quoq̄ directe ſit reſpondēdum: arguemus in forma dialetica. & pri=
mo ſic nemine licet in iudicando proprio ſenſu uti: igitur nec preter legem agere. cō
ſequentia tenet quia ex oppoſito ſequitur oppoſitum. aſſumptum ponitur in capitu=
lo primo de conſtitutionibus ubi concilium meldenſe inquit: canonū ſtatuta ab om=
nibus cuſtodiantur. & nemo in iudiciis uel actionibus eccleſiaſticis ſuo ſenſu: ſed eo
rū auctoritate ducatur. hec ibi. Et ſimile uidetur quod habetur iſta eodem titulo
in capitulo ne innitaris prudentie tue. Secundo ſic equitas ſolum habet locum ubi
lex nō ſit ſcripta: igitur nuſquā erit licitum agere preter legem. conſeqntia tenet qa
ex oppoſito ſequitur oppoſitū. antecedēs ponitur de tranſactionibus in caplo ex par
te iuxta finem capituli. ubi papa ſic ait: in his uero in quibus ius nō inuenitur expre
ſum procedas equitate ſeruata: ſemper in humaniorē partem declinando: ſecūdū qď
perſonas & cauſas loca & tempora uideris poſtulare. hec ibi. iubet itaq̄ papa ubi ius
ſcriptum nō inuenitur procedere equitate ſeruata. patet igitur a cōtrario ſēſu ꝙ ubi
ius inuenitur ſcriptū nō licet ab ipo declinare. Ad hec mere canonica dicimus. ad
primū negādo cōſeqntiā. nec ex oppoſito cōſeqntis ſequitur oppoſitū antecedētis cū
enī quis recte agit preter legē nō ſuo: ſed legiſlatoris utitur ſenſu. facit eni id qď le=
giſlator ipe ſi adeſſet utiq̄ faceret. & hoc fere eſt qď ibi dicit gloſa: dicens ꝙ nemo de
beat duci ſuo ſenſu ſcilicet malo: qui uero ſenſu legiſlatoris ducitur nec ſuo ſēſu du
citur nec ſue prudētie innititur. & ex his patet quid ad aliud caplm ſit dicēdū. Ad ſe
cundū dicimus etiā negādo cōſequētiā. nec enī uerū eſt qď ex oppoſito ſequatur op=
poſitū. nā in caſu in quo lex ſcripta deffecit ius nō inuenitur ſcriptū nec expreſſū. a=
lias nō diceretur lex defficere. caplm itaq̄ ex parte potius arguit ꝓpoſitū quā oppoſi=
tum. nos etiā hoc dicimus ꝙ equitas in eo caſu locū habet in quo lex ꝓuidere nō po=
tuit. cum itaq̄ occurrit caſus in quo legis uerba tenendo iremus contra ipſius uolun
tatem: equitas locum habet que relictis uerbis mentem ſequitur. faciendo id quod le
giſlator ſi adeſſet utiq̄ diceret. patet igitur ꝙ pro tali caſu ius non inuenitur expreſ=
ſum. & ſiquis dicat ꝙ hec non ſunt conſona gloſe in loco prenominato. neq̄ dictis
quorundam doctorum. eſt dicendum quod philoſophia cum reſtus iuris ipſa parturi=
at gloſis & doctoribus minime ſubicitur: niſi quatenus manifeſte dicunt ueritatem
que philoſophie eſt amica. & ex his ad alia tam decreta quam decretales tu poteris
reſpondere. uenio ad iura ciuilia. ex quibus primo ſic obicitur: ad ſolum principem
ſpectat legum interpretatio: igitur nuſquam erit licitum alicui ſubditorum preter
legem agere. conſequentia tenet quoniam alias non ſolum principis: ſed etiam cuiuſ=
q̄ eſſet legem interpretari. antecedens ponitur in lege prima codice de legibus. ubi
imperator iuſtinianus inquit inter equitatem iuſq̄ interpoſitam interpretationem
nobis ſolis oportet & licet inſpicere. hec ille. ſimile eſt quod habetur infra eodē ti=
tulo i lege leges ſacratiſſime. & i lege ſecūda codice de ueteri iure enucleādo. his quo
q̄ accedit qď auguſtinus ait i li. de uera. reli. dicēs ī hūanis legibus oportet iudicare
nō de ipis ſed ſecūdū ipas. ſecundo ſic: iudex iudicare debet ſecūdū alegata & ꝓbata=

igitur nõ erit licitũ iudicẽ pteter legẽ agere. cõsequẽtia tenet quia ex opposito oppo
sitũ sequi uidetur. añs ponitur ĩ lege illicitas. parapho uetitas digestis de officio pre-
fidis. simile notatur in caplo pastoralis de offitio delegati. & in caplo iudicet ille. iii.
q. vii. terrio sie uerba absolute dicta debẽr accipi ſm ꝓpriam eorũ signifieationẽ: igit
nusquã licebit agere preter legẽ scriptã cõseqntia tenet: qm̃ alias rederemus a ꝓpria
uerborũ signõne. añs notatur in lege nõ aliter. digestis de legatis tertio. simile uidet
ꝙ phs diclr prio phicorũ. ubi dicit ꝙ hec absolute dicta medicus edificat ẽ falsa. signi
ficat enĩ ut inquit ꝙ medicus ſm ꝙ est medicus edificat. hec sũt fortiora argumẽta q̃
ex iure ttahũtur. ꝙ si ad ista respõdere sciastad cetera facilius dicere poteris. pro solu
tione primi sic distinguendũ est de interpretatione. est eĩ legis interpretatio triplex.
quedã generalis necessaria & in scriptis redigenda. alia generalis nec in scriptis tedi
gẽda. alia est particularis necessaria nec tamẽ in scriptis redigẽda. & hec se habet bi-
fariã. est enĩ quedã in ambiguis altera in manifestis. s. ubi est manifestũ legẽ eẽ cõtra
eius uolũtatẽ. eius itaq solius cuius est legẽ cõdere est ipam interptetari in omni in-
terpretatiõe excepta ultima. cũ enĩ occurrit casus in quo si legẽ tenetemus ẽ manifes
tum ꝙ iremus cõtra legis uolũtatẽ: cuiusq sane intelligentis erit legẽ interpretari. ꝑ
hec igitut dicimus ad leges in oppositũ obiectas. uniuerse quidẽ leges ille loquũtur
aut de interpretatiõe genetali aut in ambiguis. ubi scilicet nõ satis scimus quid lex
ipa uelit. qđ satis apparet ex uerbis impatoris in lege leges sacratissime. ubi sic dicit.
si quid uero in isdẽ legibus fortasse obscurius fuerit latũ: oporter ad impatoria inter
ptetatõne patefieri. duriciãq legũ nr̃a humanitate incongruã emẽdari. hec ibi. patet
itaq ꝙ de obscuris loquitur. dixerat nãq obscutius fuerir & cereta. Similis forme
uidetur qđ dicit in lege secũda de ueteri iure enucleãdo. inquir enĩ siquid ueto sicut
supradictũ est ambiguũ fuerit uisũ: hoc ad impiale culmẽ referatur per iudices & ex
auctoritate augusta manifestetur eui soli concessũ est & leges cõdere & interpretati.
hec ibi. patet igitur impatorẽ nõ de manifestis: sed de ambiguis dicere. Eodẽq mo
do dicimus ad illud augustini. Ad secũdũ dicimus negãdo cõseqntiã. est eĩm elen-
cus peccãs in cõtraditione. illa enĩ in cõtrariũ alegara probãt iudicẽ debere iudicare
secũdũ alegata & probata in facto: nõ aũt in iure. est uerũ ꝙ secũdũ iura impatotis ꝑ
missũ est litigatoribus ꝙ possint alegare de iure qđ uidetur ignui in lege unica codi
ce ut q̃ desũr aduocationi. ubi imperator inquit: nõ dubitãdũ est siquid a littigatori-
bus uel ab hiis q̃ negociis assistũr minus fuerit dictũ: id supplere & proferre qđ sciat
legibus & iuri publico cõuenire. hec ille. per hoc enĩ qđ impator dixit nõ dubitãdũ
est iudicẽ & cerera significat iudicẽ debere supplere de iure. per id uero siquid a litti
gatoribus & cetera ignuit littigatoribus eẽ ꝑmissũ posse alegare de iure. qđ etiã mar
co ciceroni placete uidetur. atistotelis aũt in primo rhetoricorũ fuit doctrina nulla-
tenus esse permissũ littigatoribus posse allegare de iure. debet quidẽ iudex instrui a
littigatoribus in facto: nõ aũt in iure. probare enĩ an sic sit factum uel nõ ad litigato
res pertinet. uttũ aũt sit ius uel iniuria. iuste uel iniuste factũ. graue aut leue hoc ad
iudicem pertinet. & in recta quidẽ re publica sentẽtia aristotelis mihi sine dubio ui-
detur ueta. Ad ꝓpositũ igitur redeundo dicamus ꝙ illa iura in cõtrariũ allegata ꝓ
bãt ꝙ iudex nõ potest supplere de facto. & hoc nos cõcedimus. & tamẽ iudex potest &
debet supplete de iute: imo ratione hoc dictãte: potest & debet cõtra ius scriptũ face-
re. sicut enĩ princeps iura nature q̃ ipe nõ cõdiderit atq etiã diuina poterit iuste ĩter
pretari pro parte: sic etiã peritus iudcs se habebit citca iura principis itaq ratiõe exi
gẽte: interpretabitur huiusmodi iura saltẽ pro partetatione itaq hoc postulãte tene-
bit: nõ quod lex dicir: sed qđ uelit. Er est hic aduettẽdum ꝙ nemini facit iniuriam
iudex qui secundũ allegata & probata in facto iudicat: etiã si ipe ut est persona priua
ta contrariũ esse sciat. & est huius rei causa quia iudex est persona publica qui iniudi
cando uicẽ & personã gerit populi. totius uero populi ad aliquem de populo nec ius
nec iniuria esse poterir. cum totius ad partẽ nec sit ius nec iniuria. sine ulla itaq iniu
ria poterit populus disponere de quocũq ac de bonis suis pro ut expedit populo. ui-
dens igitur populus ꝙ minus ledetetur si unus aut pauci sine culpa plecterẽtur quã
si esset licẽtia iudicibus suo arbittio iudicãdi: instituit iudices iudicare nõ secũdũ ea
que ipi ut persone priuate sciuerint: sed secundũ ea que legitima probatione sibi cõs
tat. sed de his satis. Nũc uero ad tettiũ respõdeamus obiectũ. ad qđ dicimus quod

illud assūptū est uerū quādiu de uolūtate uerborū cōtrariū nō cōstet. & sic intelligit illa lex nō ait. & illud aristotelicū in cōtrariū alegatū. loqbatur enī phs cōtra antiquores de qbus dicit stādū eē eorū uerbis quādiu nobis de ipsorū intellectu aliud nō cōstet. in tali igit casu stādū ē uerbis legis: nō qdē tanquā uerbis nudis uelimus adherere (nā hoc eēt plusquā stultū) sed ideo hoc facimus qa ea quā significant uerba pprie accepta credimus eē legis intētionē quādiu aliud nobis nō cōstet. & ex his ut puto satis patet illa ī cōtrariū obiecta nō eē īpedimēto aristoteli q plane uult particularē legū interpratione ptinere ad uniuersos hoies sane atq recte intelligētes. Sed qa in expositiōe littere dictū ē q legū emēdatio fieri debeat naturali equitate: nō quidē oī: sed ea sola quā intendit legislator: qa ita inquā est: dubitaret aliqs q̄ sit illius rō. & q̄ sit talis eqtas quā intēdit legislator. Ad primum dicimus q iuxta phm prio posteriorū cum de aliqbus dubitat: recurrēdū ē ad alia q̄ sint cetera atq īmobilia. p talia itaq fieri debēt manifesta ea q̄ dubia pponebātur. eqtas uero quā intēdit legislator īmobilis ē atq indefficiēs. hec igitur ē causa cur legū emēdatio fieri debeat ea sola eqtate. quā ītēdit legislator. ad secundū dicimus q ea eqtas q̄m intēdit legislator ē ciuile bonū. si ei hoc princeps nō intēdat: eo ipso definit eē rectus priceps. qd tā ex iure quā ex phia plane deducit. inqt ei modestinus digestis de legibus: nulla iuris rō aut eqtatis benignitas patit ut q̄ salubriter p utilitate oīm hoīm introducūtur: ea nos duriori interptatiōe cōtra ipsorū cōmodū pducamus ad seueritatē. hec ille simile est qd impatores fredericus & lotarius dīīt in libro feudorū in caplo de prohibita feudi alienatōe. ubi inquiūt imperalis beniuolētie pprīū eē iudicamus cōmoda subiectorū iuestigare. & eorū calamitatibus diligēti cura mederi. similr rei pu. bonū statū ac īperii dignitatē oībus ptiuatis cōmodis ppponere. hec illi. planius hoc dicere uidet phs tertio polithice. ubi ait: qcunq res pu. ad cōmunē utilitatē intēdūt: hec recte sūt secūdū id qd ē simplr iustū. qcūq uero ad pptiā eorū q presūt utilitatē solū: aberrāt quidē. sūtq oēs rerū rectarū publicarū trāsgressiōes & labes. hec ille. planius adhuc hoc patebit si cōsideretur priceps scdm q idē debet pplo pcutare qd ipe ppls sibi ipi pcuraret. qcunq uero entia id sibi peurāt qd bonū est aut bonū ēis uidet. iuxta illud boetii libro tertio de cōsolatiōe: prosa octaua ubi inqt: dedit ei puidētia creatis hāc maximā causā manēdi: ut quoad possūt naturaliter manere desiderēt. q̄re nihil ē q ullo modo dubitare q̄as cūcta q̄ sūt naturaliter appetere cōstātiā pmanēdi. ac sui deuitare pnicīē. hec ille. intēdit itaq priceps bonū ciuile. qd ego maximū puto agibiliū eē pricipiū. psertim ī legū emēdatōe. de q̄ hic dicere nrm fuerat ppositū. & in his de bono & equo dicere finē facimus.

Trū aūt sibi ipi iiuriā qs facere possit ex supra dictis patet. Nam iustorū alia sūt secūdū oēm uirtutē a lege ordīata. Veluti nō iubet seipm occidere lex qd autē nō iubet uetat. Preterea qn cōtra leges ledit nō lesus uolēs iniuriā facit. Qd si uolēs sciēs quē & quo modo, q uero p irā se occidit uolēs id agit contra rectā legē qd nō pmittit lex. iniuriā ergo facit. At cui facit an ciuitati: nā sibi qdem nō. Quia uolēs patit. Nulli aūt uolēti iniuria fit. Itaq & ciuitas penā cōstituit & est quedā

Trū aūt sibi ipi. tractatus qntus & ultimus huius qnti libri cōtinet tātū modo unicū caplm. ī quo tria facit. prīo mouetur & soluit questio utrū aliqs possit sibi ipi iniuriā facere. secūdo cōparātur adiuicē facere & pati iniuriā. ibi manifestū āt tertio ondit q̄ uel q̄lis sit iustitia p trāslationē & similitudinē. ibi p trāslationē. ī pria pte tria facit. ptio dicit q̄stionē illā ex supradictis determiari posse. secūdo ibi. nā iustorū. ponit duas rōnes qbus alicui uideret q qs posset sibi iiuriā facere. secūda tō ponitur ibi pterea. tertio ibi. at cui facit. determiat ueritatē pfacte q̄stiois. & prio q̄ntū ad iustitiā legalē. secūdo q̄ntū ad pticularē. ibi insup secūdū qd. tertio tāgit radicē pfacte solutiois. ibi in torū aūt. ī pria pte duo facit. ptio ponit ueritatē & pcedit interrogatiue dicēs siqs seipm occidat: iniuriā facit sicut patet ex rōnibus pdictis: sed est dubiū cui faciat iniuriā. itaq uidēdū ē an iniuriā faciat ciuitati: quasi dicat planū est q ciuitati. hoc patet a sufficiēte diuisione. nā ille aut facit iniuriā sibi aut ciuitati. si

bi quidem nō facit: igitur ciui-
tati faciet. ibi Quia uolēs. cō
firmat hanc solutionē ꝓpositā
& primo ostendit ꝙ sibi nō faci
at iniuriam secundo quod faci-
at ciuitati. ibi itaqꝫ. ubi id ꝑ sig-
num cōfirmare uidetur. Insu
per. ubi ostendit ꝙ nullus sibi ī
iuriā faciat ſm̄ particularem in
iustitiam. & primo intentū pro
ponit. secundo id multifariam
probat. ibi nam simul. ubi q̄ttu
or circa hoc ponit rationes. se-
cunda ponitur ibi preterea. ter
tia ibi preterea. quarta ibi insu
per. sequitur illa pars. In totum
ubi tangit radicem prefate solu
tionis. & hec pars propter sui
breuitatem nō diuiditur. Dein
de cum dicit Manifestum aūt
comparat adinuicem facere & pa
ti iniuriam. & ostendit primo u
trumqꝫ esse malum. secundo os-
tendit ꝙ per se deterius sit face
re quam pati iniuriam. ibi uerū
tamen. tertio ostendit per acci-
dens posse fieri econtra. ibi Sed
per accidens. Sequitur illa pars
Per translationem. ubi osten-
dit que uel qualis hoc est quorū
sit iustitia per translationem uł
similitudinem dicta. & ex his
ut puto satis uidere poteris que
in hoc capitulo dicuntur. Ex di
ctis in hoc capitulo plana fiunt
quedam superius dicta. dixerat
quidem philosophus ꝙ patris
ad natos. & dn̄i ad seruos nō eē
ius nec iniuriam. nos autem ad
didimus idem esse cuiusqꝫ supi
oris ad subditos. & hoc semper
secundum leges ab eo latas. se-
cus autem erit si ambo sint sub-
iecti alteri cuius legibus uterqꝫ
astringitur. causa itaqꝫ & ratio
istorum omnium patens fit ex
his que hic diffinierit. Nota-
bis quoqꝫ ex his singulos ac sin-
gulorum bona non tam sui q̄m
ipsius ciuitatis esse quod plani-
us ut alias diximus habes prio
& octauo polithice. & in his fi-
nitur liber quintus. tractatusqꝫ
de moralibus uirtutibus.

ignominia aduersꝰ illū q seipm̄ necauit ad ci
uitati iniuriā fecit. Insup scd'm qd' iniustꝰ est
q solū iniuriat̃ & nō oīno prauꝰ nō pōt sibi ip
si iniuriā facere. nā aliud hoc est q̄ illud ē eīm
quodāmodo iniustꝰ sic prauꝰ ut timidꝰ, nō ut
totā habēs prauitatē. q̄re nec scd'm hāc iniuri
atur. Nam simul foret eidē ablatū esse & adeē
idē qd' est impossibile sed semp in pluribꝰ ne
cesse est eē iustū & iniustū. Preterea uolūtariū
& per electionē & primū. q enī ab alio lesꝰ idē
facit aduersꝰ illū nō uidetur iniuriā facere sed
idē ip̄e eadē simul patitur & facit sibi. Prete-
rea seq̄retur ut uolēti iniuria posset fieri. In
sup sine ꝑticularibꝰ iniuriis nullus iniuriat̃
nullus uero ē adulter sue uxoris neqꝫ effractor
sui parietis neqꝫ fur suarū rerū. In totū aūt tol
litur ut qs sibi iniuriari ualeat scd'm diffiniti
onē uolūtarie patiēdi iniuriā. Manifestum
aūt ꝙ utraqꝫ praua sūt & facere & pati. iniuriā
nā aliud ē plus hr̄e q̄ mediū. aliud ē hr̄e minꝰ
uelut sanitas ī medicina bona habitudo ī gin-
nastica. Verūtamē peius ē facere iniuriā. nā id
cū prauitate ē ac uituperatur & prauitate uel ꝑ
fecta simpl'r uel ꝓpe. nō enī om̄e uolūtariū cū
iniuria sed pati iniuriā sine prauitate ē & sine
iniuria. Per se igit̃ pati iniuriā minus ē malū
Sed ꝑ accidēs nihil prohibet eē maiꝰ at nō est
ea cura arti sed dolorē lateris dicit maiorē mor
bū q̄ offensionē pedis licet fieri possit aliud ꝑ
accidēs si cōtingat offēdētē pedē cadere & ab
ostibꝰ capi & mori. Per trāslationem uero
ac similitudinē est non sibi ad seip̄m iustū sed
suorū aliquibꝰ. nec om̄e iustū sed dn̄icū uel e-
conomicū. his enī rōnibꝰ diuisa ē ea ꝑs animi
q̄ rōnem hēt ab ea q̄ est sine rōne ad q̄ si inspi-
cias uidet̃ esse iniuriā ad seip̄m qa est in his pa
ti aliqd preter sua desideria. Vt igitur ꝑenti &
impanti eē adinuicē aliqd iustū & istis. De iu
stitia quidē ac aliis moralibus uirtutibus de-
terminatum sit in hunc modum.

Incipit sextus liber.

Voniā prius diximus.liber sextus qui est de uirtutibus intellectiuis & pricipaliter de prudentia.cōtinet tractatus qttuor.in quorū prio intentio pricipalis atq necessaria quedā ad seqntia premittūtur.caplm primū duas cōtinet partes.in pria intētio.in secūda partiū animi diuisio pmittitur.secūda ibi q doe sint.prima pars plutes habet particulas.primo dicit de rōne recta eē distincte dicendū & dicit:qm dictū est i libro secūdo mediū eē recipiendū excessū aūt & deffectū fugiendū atq lōge abiciēdū mediū qdem determiat fm rectā rōnem:qm ita inqm est:hoc.s.rectā rōnem.i.uirtutē itellectiuā q rōnis.i. itellectus rectitudo dicit distingamus i species suas.atq de eis i hoc sexto libro distincte cōsideremus.quemad

Incipit liber sextus.

Voniā prius diximꝰ mediū eē recipiendū nō aūt excessū nec deffectū.medium aūt ē ut recta dictat rō Hoc distingamꝰ. Oibꝰ enī dictis hibusqueādmodū & aliis ē qd' dā signū ad qd' īspiciēs q rōnē hēt itēdit & remittit & ē qdā terminꝰ mediocritatū q̄s dicimꝰ eē iter excessū & defectū secūdū rectā rōnē. Est āt huiusmodi sermo uerꝰ qdē sed nequaq̄ clarus Nā & in aliis facultatibꝰ de qbꝰ sciētia ē hoc etiā uere dici pōt nec parū nec minꝰ laborādū aut negligēdū eē.Sed mediocriter & ut recta

modū i libris supioribus de uirtute morali fecimus. hoc dicit. itaq i hoc sexto libro itētio phi est dicere de rōne recta.i.de uirtute intellectiua q ob id rō recta dicitur qm rōnem.i. intellectū regular atq rectificat ne qcq̄ false intelligat. sed pricipaliter de prudētia:occasiōe uero ipsius de aliis uirtutibus intellectiuis dicendū erit.qm mediū qd' in agibilibus recipe debemus quale quātūq sit ipa sola prudentia diffinit determinat atq ōndit.

Oibus enī.hic secūdo ostēdit qd de rōne recta sciri possit per ea q determiata sūt i libris supioribus & presertim i secūdo libro.& dicit:bene dico q de rōne recta cōsideraret atq tractare debemus:nā & i oibus dictis habitibus.s.uirtutibus moris queādmodū in aliis rebus.s.artificialibus est qd' dā signū ad qd' inspiciēs qui rōnem hēt.i.qui rōne utitur:intēdit & remittit.i.auget & minuit.& id signū est quidā terminus mediocritatū.i.est tale p qd' qui rōne utitur diffinit atq determiat mediocritates q̄s dicimus esse inter excessū & deffectū nō qdē fm rem sed fm rectā rōnem.nā excedere & defficere i hoc loco dicūtur:nō ea q modo quocūq excedūt aut defficiūt:sed illa tātūmodo q rōnem rectā in plus aut i minus egrediūtur.hoc dicit.sed q̄ritur qd' sit illud signū qd' in hoc loco dicit i agibilibus esse tanqm mēsura & regula.aliqui dicūt q huiusmodi signū sit id qd' decet & cōuenit in rebus agēdis.sed uidet cōtra.nā & id qd' decet & cōueit est mediocritas determiata p huiusmodi signū ut patet ex diffōne uirtutis.ē eī uirtus hītus electiuus i mediocritate cōsistēs determiata rōne.itaq mediocritas determiat rōne.i.p rōnē. idē aūt respectu eiusdē eē nō pōt determinās & determiatū.signū & signatū.regula & regulatum. ob hoc igitur alii dicūt q huiusmodi signū sit nō id qd' decet & cōuenit:sed uirtus itellectiua prudētie.qd' uerius uidetur.sed & q uoluerit dicere pōt q agibiliū sit dux regula.una pricipalis & pria & hec ē uirtus itellectia prudētie.q̄ nō minus mediocritas qm extrema determināṫur.ē alia regula minus pricipalis.& hec est id qd' decet & cōuenit.i.ipa mediocritas:q signū & regula dici poterit nō respectu sui sed respectu extremorum. Est aūt huiusmodi sermo.hic tertio ondit q illud scire de rōne recta nō sufficiat ad eius pfectā noticiā.& dicit huiusmodi sermo.s.opandū eē id qd' decet & fm q recta dictat rō:ē qdem uerus sed nequaqm clarus.nā qui hoc & non amplius sciret:nihilo plus pficere uidebitur i opatiōe q̄m si nihil sciret. cū sermo genericus ad opandū sit ineficax.ut patet i arte medicine.aliisq facultatibus de quibus ē scia.i. q dicūtur scie.s.pratice q large appellatiōe scie continentur.hoc dicit.demonstratio phi in hoc loco ob id tenere uidetur qa prudentia se uidetur hēe in moribus & agibilibus queādmodū ars in artificialibus et factibilibus.et nota id uerbū sed nequaq̄ clarus.ex hoc enī patet oēm doctrinā genericā esse obscurā. sed cōtra prio phisicorū in pricipio.ubi genera dicūtur prio et magis nota speciebus. dic q noticia generica

est pria:sed nequaq̃m sufficiens et clara ad opationem.opatio eĩ termiatur ad singularia.ut ĩfra ĩ caplo.vi.ĩ fine.qd est q̃rtũ caplm tractatus secũdi.et ĩ plogo methaphice sine cognitiõe igit singulariũ nec q̃sq̃m prudens nec artifex erit nec opari poterit.

Quappter oportet nõ.hic q̃rto cõcludit qd de rõne recta sit dicendũ.dicẽs ob hãc igit causã oportet de hitibus animi sic uere dixisse sed determiare q̃ de uirtutibus sit recta rõ.et qs sit eius terminus.i.diffinitio.hoc dicit.itaq in hoc libro sexto de recta rõne ostendemus qd sit.et quot.et q̃ sint eius spẽs.et q̃madmodũ ille ĩter se differãt. dubitatur hic uirtus ĩtellectĩa cur potius recta q̃m uera rõ dicatur.cũ rectitudo ad apetitũ.ueritas ad ĩtellectũ ptineat.ut patet ex caplo seq̃nti.dic q noĩa sepenumero ĩpropriãtur.qd ab aristotele ĩ locis nõ paucis factũ inucimus.Ita et hic rectitudo nõ ĩpbitatem sed falsitatem excludere uidetur. uel dic q rectitudo utrũq pprie.s. et falsitatem et impbitatem excludere poterit.secũdo q̃ritur utrũ phi doctrina de rõne recta sit sufficiẽs ad opandũ.et uidetur q sic.q̃m alias uidetur phs incidere in id qd paulo supra reprehendebat in oppositũ est ueritas. q̃m etiã siquis satis pfecte sciat uniuersa q̃ de rõne recta a pho tradũt: nec tñ ex his facultatẽ habebit ut semiplene saltem opari possit. dic q phs dicebat doctrinã genericã de rõne recta esse impfectã:et p hoc de ea ĩ specie esse dicendũ.nec tñ pmisit de rõne recta ĩ specie se dicturũ pfecte.itaq aliq̃ de rõne recta specificare ĩtendit:sed multo plura alibi specificanda relinq̃re.qui enĩ hoc ĩ uno uolumĩe attentare uelet:parũ ab ĩsano differret.q̃m id tentaret qd nec diuersa genera librorũ cape possent.nisi forte qs dicat uniuersa genera sciarũ ĩ uno uolumĩe posse cõprehendi.et his uidetur accedere q ars et prudentia nõ tã ex doctrina q̃m expimento et ope discũtur.ut patet ex nono methaphice.et supra libro secũdo ĩ caplo prĩo.dicamus igitur q doctrina phi de rõne recta ĩ hoc libro sexto et si aliquo modo sit specifica:generica tñ et cõfusa potius q̃m specifica dicenda uidetur.eũ ipam tãtũmodo hñs:nec sciens nec ĩtelligens nec sapiens dici possit.et multo minus artifex aut prudens.cũ opari cũ ea sola haud quaq̃m ualeat. Animi ergo. hic q̃nto faciens trãsitũ:cõtinuat dicta dicendis.et inq̃r:dictũ est supra ĩ fine primi libri esse diuersas animi uirtutes.q̃m alie sũt moris:et hec ĩ appetitu existere dicũtur:qui appetitus ideo moralis potentia dicitur: q nõ doctrina sed more et ope potius habituatur et pficitur.alie uero sũt uirtutes ĩtellectus.i.in ĩtellectu existentes.et hac rõne ĩtellectĩe dicũtur.et de moralibus q̃dem trãsegimus.de intellectiuis uero hic dicere intendimus.prius tñ de aĩo pmittemus.s.id qd seq̃tur.hoc dicit. ut aũt melius ĩtelligas hãc uirtutũ diuisionẽ:cõsiderare debes uniuersa mala et errores in hoĩem cadere aut ex ignorãtia ĩtellectus aut ex malicia & impbitate appetitus ignorãtiã uirtutes ĩtellectĩue.morales uero impbitatem excludere dicũtur. q due sint.hec est secũda pars huius capli in q̃ diuisio partiũ animi pmittitur. et hec ps q̃n q habet particlas.prĩo resumit diuisionẽ animi partiũ supius positã in fine primi libri:dicens dictũ est prius ĩ fine primi libri q due sint animi partes:altera rõnem habens.i.ratio ipa q̃ intellectus dicitur.itaq id participiũ hñs intrãsitiue cõstruitur.altera pars animi est irrõnalis.i.nõ rõnalis.itaq illud.in.nõ priuatiue sed negatiẽ ponitur.et ut patet ex libro prĩo hec pars animi irrõnalis est duplex.una q̃ rõni nõ obedit.cuiusmodi sunt uegetatiue potentie:generatiua nutritiua aumentatiua. et q̃ sub his cõtinentur.alia est irrõnalis:rõni tñ obedit.cuiusmodi est appetitus sensitiuus q̃cunq ille sit.et appetitus intellectiuus qui est uolũtas.ex quibus sequitur aliq̃m animi partẽ esse tantũmodo irrõnalem illam.s. q̃ nec per se rõcinatur nec rõni obedit ut sũt uegetatiue potentie.aliã uero rõnalem tantũ.ut est ipe intellectus qui per seipm

dictat ratio.Sed ob hoc dictũ nihilo plus qs sciret ueluti q̃lia afferẽda sint corpori si qs dicat qd medicina iubet & queãdmodũ his qui illã hẽt. Quappter nõ solũ uero hoc dixisse de habitib9 animi uerũ etiã determiatur q̃ sit uera ratio & qui sit hui9 terminus. Animi ergo uirtutes supra distinxim9 & alias eẽ moris diximus alias intellect9. Et de morib9 q̃dẽ trãsegim9 de reliq̃s uero nũc dicem9 Prius tñ de aĩo premittẽtes q due sũt animi ptes altera

rõcinatur.alterā quidē rõnalem simul & irrõnalem cuiusmodi est appetitus sēsitiuus & intellectiuus q̄ licet p se nō rõcinentur:rõni tñ obedire possūt.& hac de causa rõnales pticipatiōe dicūtur.q̄si rõnis sint pticipes. Nūc aūt.hic secūdo subdiuit eam animi ptem q̄ rõnem habet.& dicit:ea pars animi q̄ rõnem habet est diuidenda eodē modo.s.in duo mēbra q̄madmodū ptia diuisio fuerat in duo membra.eius itaq; ptis q̄ rõnem habet aliod est quo ppetua & eterna cognoscimos.cuiusmodi sūt illa quorum pricipia se aliter hre nō possūt.aliud est quo illa prospicimus q̄ se aliter hre possunt. hoc dicit. Nā ad ea.hic tertio probat prefactā subdiuisionē:ostēdens aliā esse rõnem qua necessaria intelligimus & aliā esse eā qua pcipiūtur cōtingentia.nā ad ea obiecta q̄ sūt genere diuersa necesse est esse partes animi genere diuersas.ols eni cognitio fit

rõnē hñs altera irrõnalis dictū est priꝰ. Nūc aūt circa eā pattē q̄ rõnē hēt eodē modo distiguēdū est.& suppositū existat duo esse rõnem habētia unū quo prospicimꝰ illa talia quorū pricipia aliter se habere nō possunt.aliud quo illa q̄ aliter se habere possūt. Nā ad ea q̄ alia sūt genere & pars animi alia genere que ad utrūq; apta est.Si quidē secūdū similitudinē & proprietatē quādā noticia illis existit. Vocetur aūt harū altera scientifica altera rõcinatiua:nam consultari & rõcinari idē.Nemo ei cōsultat de rebus q̄ aliter se habere nō possūt. Itaq; rõcinatiua est una pars eius qđ rationē habet. Sumendus est ergo uttiusq; harum optimus habitus. Nam hec utriusq; uirtus. Virtus autem etga opus proprium.

fm̄ q̄ndā similitudinē potentie & obiecti. nō dico similitodinē ī natura ut putauit empedocles ꝙ igne ignē.& terra terrā cognosceremus sed eā similitudinē esse dicimus fm̄ pportionem & aptitudinē q̄ndam. est eni alia pportio & aptitudo uisus ad lucem & colores & alia ipius auditus ad sonū & uoces.res uero necessarie & cōtingentes differūt genere:imo plusq̄m genere ut habetur deeimo methice i fine.ex his sequitur aliam esse rõnē qua perpetua cognoscimus: & aliā qua cōtingentia.& hanc ab illa genere esse diuersā. hoc dicit quod & memorie tenebis. q̄m hoc nō parū habet difficultatis.ut paulo infra scutere intendimus. Vocetur autē.hic qoarto imponit noīa predictis animi partibus. dicēs ꝙ earū altera uocetur sciētifica.illa.s.q̄ petpetua speculamut.nam sciētia de perpetuis esse dicitur.alia uero appellatur rõcinatiua.nam ad hanc pertinet cōsultare:cōsultatio uero est idē qđ rõcinatio.eum igitur hec animi pars sit cōsultatiua:necesse est ꝙ sit rõcinatiua.& ob eādem causam est necesse ꝙ sit nō perpetuorū sed cōtingentiū pereeptiua.consultatio eni dicit inquisitionē indetetminatā.indeterminatio quidē in solis cōtingētibus reperitur.nemo eni consultat de his q̄ se aliter habere nō possunt.itaq; rõcinatio una pars existit eios qđ rõnem habet.i.eius partis animi q̄ est intellectus siue ratio:nam illud uerbū.habet. intransitiue construitur.ex his poteris aliqua notare.primo intellectū speculatiuum uocari scientificū:praticum uero rõcinatiuum.itaq; nee illius est ratiocinari:nec ad hunc scire pettinet.hec tamē nomina contingit impropriari.& illū rõcinari & hunc scire dicimus.secundo notare poteris habitus scientificos cuiusmodi sunt scientia sapientia intelligentia in intellectu speculatiuo ut pote in subiecto existere.habitus uero cōsultatiuos cuiusmodi est prudētia eiusq; partes in pratico intellectu.& ex his manifeste reprehēduntur qui uniuersa genera sciētiarum sub prudētia contineri dicunt.qđ appertius infra in loco suo demōstrabimus. Sumēdus est.hic quinto dicit se dicturū de utriusq; predictarū partiom optimo habitu. itaq; cum supra dixerit se dicturū de ratione recta:dubitari posset de qua ratione recta.ad quod uidetur hic respondere:dicens se dicturū de utriusq; animi partium optimo habitu:qui earū ratio recta dicitur.est eni phi propositū de utriusq; rationis uirtute dicere:q̄ uirtus circa earum opus uersetur.uirtutes quidē contēplatiue dirigunt intellectū speculatiuū ne in speculando a ueritatis uia aberret.operatiue quoq; uirtutes idem faciunt circa intellectū praticū ne ptaue eum operari contingat.ꝙ autē dicit de optimo habiru:acci

plendũ est optimũ ꝑ bono. uel dic ꝙ princip'r itẽdit de optió hitu(cuiusmõi ẽ sapia ite
lectus specl'atiui. & ciuilis itellectus pratici)de aliis uero cõsidetãdum erit ꝑut i hec
referunt. sed arguitur multifariã cõtra id qđ phs hic determiat: sciẽtificũ & rõcinati
uũ eẽ animi potẽtias genere differẽtes. ipe ei i tertio de aia distinguit itellectũ i agen
tẽ & possibilẽ. agẽtẽ dicit quo ẽ oia facere possibilẽ quo ẽ oia fieri. itaq natura utrius
ꝙ se extẽdit ad oia. eẽt ergo cõtra naturã utriusꝙ si alia eẽt animi potẽtia q̃ intellige
remus necessaria & alia q̃ cõtingẽtia. itẽ eadẽ animi potẽtia cognoscimus ꝑfectũ & i
ꝑfectũ. ut lucẽ & tenebrã. albũ & nigrũ. qa sicut patet ex secũdo de aia. & ex q̃rto me
thice q̃libet potẽtia ẽ duorũ cõtratiorũ quorũ unũ se hẽt ut ꝑfectũ aliud ut impfectũ
uerũ necessariũ & uerũ cõtingẽs uident se hr̃e ut ꝑfectũ & impfectum i genere ueri.
itẽ eadẽ potẽtia uisiua ꝑcipit celestia corpa incorruptibilia & iferiora corruptibilia.
igit cũ itellectus ꝑfectior potẽtia: eadẽ potẽtia itellectia erit ꝑceptiua ꝑpetuorũ & cõ
tigentiũ. itẽ demõstratio q̃m hic phs iduxit nõ uidet efficatiã hr̃e. nõ ei q̃libet diuer
sitas generis diuersitatẽ facit i potẽtiis. nã lapides plãtas & aialia uidemus eadẽ potẽ
tia uisiua. sed illa sola diuersitas q̃ respicit rõnem formalẽ obiecti. ut diuersitas colo
ris & soni. odoris & sapotis. ꝓpriũ aũt obiectũ itellectus est qđ qd est. i. q̃ditas q̃ licet
nõ eodẽ modo: cois est rebus ꝑpetuis & cõtigentibus. diuersitas ergo necessariorũ &
cõtigentiũ nõ uidet arguere diuersitatẽ potentiarũ. itẽ scientificũ & rõcinatiuũ sũt
idem qđ itellectus specl'atiuus & praticus. ut patet ex capl'o seq̃nti. itellectus uero spe
culatiuus et praticus sũt una et eadẽ potentia. ut patet ex tertio de aia. ubi phs dicit i
tellectũ speculatiuũ fieri praticũ sola extẽsiõe ad opus. itaq quãdiu manet itra seip
sũ: specl'atiui nomẽ sortit. cũ uero suã extẽdit cõsideratione ut uolũtatẽ aliasꝙ poten
tias opatiuas dirigat: pratici. i. opatiui nomẽ hr̃e dicit. hec. et similia sut obiectiõs q̃
fieri poterũt cõtra determiatione phi i hac parte. pro istorũ solutiõe aliqui dicũt sci
entificũ et praticũ cõsiderãda esse dupliciter. uno modo absolute: ut sũt nuda ab oĩ
habitu. et sic sũt realiter una potẽtia. et hoc modo locũ hr̃e dicũt oms rõnes i opposi
tũ facte: demõstrãtes illa duo esse unã & eãdem potentiã. alio modo dicũt cõsiderãda
esse scientificum et rõcinatiuũ ut quedã tota i modo: sutsꝙ hitibus uestita. s. scientifi
cũ speculatiuis hitibus: rõcinatiuũ uero hitibus praticis. et hoc modo huiusmodi ha
bitibus uestita(ut dicũt)scientificũ et rõcinatiuũ sũt genere differentia. q̃m eorũ ha
bitus q sunt ꝑpetuorũ et cõtingẽtium genere differre dicunt. et sic dicũt hr̃e locũ de
mõstrationẽ q̃m hic phs induxerat. et sic isti hac solõne cõtenti trãseunt. alii ut parisi
enses dicũt cõtigentia cõsiderãda esse dupl'r. uno modo q̃ntum ad rõnes uniuersales
q̃ sunt ꝑpetue ac demõstrabiles. et hoc modo dicũt cõtigentia ꝑtinere ad itellectũ spe
culatiuũ et ad scias demõstratias. et sic(ut illis placet)una potẽtia q̃ est ꝑceptia cotin
gẽtiũ nõ est alia genere ab ea q̃ est ꝑceptia necessariorũ. et hoc modo(ut dicũt)locum
hñt oms rõnes i oppositũ facte. alio modo cõsiderãtur cõtigentia i particulari: ut sunt
uariabilia: et cõsilio subiecta. et sic sup ea nõ cadit itellectus nisi mediãtibus potenti
is sensitiuis. iter q̃ est una potẽtia q̃ dicit rõ ꝑticl'aris siue uis cogitatia q̃ est collatia i
tẽtionũ ꝑticulariũ. et sic accepit hic phs cõtigentia. hoc ei modo cadũt sub cõsilio et
opatiõe. de q̃bus i hoc uolumie tractamus. et ꝓpter hoc phs dicit necessaria et cõtigẽ
tia ad diuersas anim i ꝑtes ꝑtinere: ut pote uniuersalia specl'abilia et ꝑticularia opa
bilia. itentio istorũ i hoc cõsistit: ut rõ necessitatis et cõtingẽtie nõ diuersificet poten
tias sed rõ uniuersalitatis et ꝑticl'aritatis. et hoc modo locũ hr̃e dicũt demõstrationẽ
hic a phõ inductã. ut cũ illa de necessariis et cõtigentibus loq̃tur: nos eã interp̃temur
de uniuersali et ꝑticl'ari. hoc modo: eorũ obiectorũ q̃ differũt genere necesse est eẽ po
tẽtias differẽtes genere. sed illa q̃ nõ aliter se hr̃e possũt et illa q̃ se aliter hr̃e possunt
idest uniuersalia et ꝑticularia sunt huiusmodi. igit ꝑtinebunt ad diuersas genere po
tentias. et sic isti putãt se enodasse nodum ꝑfacte difficultatis. alii uero lõge alr̃ senti
unt. dicunt ei itellectum specl'atiuum et praticum esse potẽtias rõnales genere differen
tes. et hoc bifariã demõstrare cognãtur. prio auctoritate phi i hoc loco. q simpl'r sine
ulla distintiõe hoc dixit. si ei cõtrarium uoluisset: nulla erat difficultas id uerbis ex
primere. cum igitur ille nõ distinguit: nec nos distinguere debemus. ut gaius preci
pit in lege de precio. digestis de publiciana. et imperator in lege unica. parapho si au
tem ad defficientis personã. codice de caducis tollendis. qđ etiam ipe phs facere uide
tur enim aliorum positiones insequitur. ubi eni illi nõ distinguunt: nec ipe distinguit.

In quo nos instruere uidetur. ut ubi simplr loquitur: nos eũ simpliciter intelligamus
secundo isti suam intendunt probare intentionem ex demonstratione hic a pħo indu
cta. quam dicunt esse irrefragabilem & talem que a uemine possit iuste refelli. pro cu
ius declaratione duo supponunt fundamenta qne putant esse uerissima. quorũ primũ
esse dicunt: nullam potentiã percipere posse rem aliquã nisi talis res participet ratio
nem sui obiecti. uisus enim ob id potest uidere lapidem planras & animalia ꝙ sũt co
lorata aut colore participantia. sonum aũt sapores & odores nõ percipit ob id ꝙ talia
colorari haud quaq̃m possunt. talia igitur nõ percipit nisi forte per accidens. secũdũ
fundamẽtum istorum est: nec rõnem necessitatis rebus contingentibus: nec ratõnem
cõtingentie rebus necessariis posse cõmunicari. alioquim: necessaria possent fieri cõ
tingentia: & contingentia necessaria. ex his duas ponunt conclusiones. prima est ꝙ si
ens necessariun sub ratione necessitaris mouet aliquã porentiã: ralis potentia non se
poterit extendere ad contingentia. hoc patet quia potentia nõ se potest extendere ad
ea que nõ participant ratione sui obiecti. ut patet ex primo fundamento. contingen-
tia uero necessitatis ratione participare haud quaq̃m possunt. ut patet ex secundo fũ-
damento. secunda istorum conclusio est ꝙ si ens contingens sub ratione contingẽtie
mouet aliquam potentiam: talis potenria nõ se poterir extendere ad entia necessaria.
hec conclusio probatur eo modo quo prima. & ex his manifesta est demonstratio phĩ
nam ens necessarium sub ratione necessitatis idest ut se aliter habere nõ potest: poni
tur obiectum intellectus speculatiui. quod ex suis habitibus patet qui ea ratione sũt
de rebus necessariis ut se aliter habere nõ possunt. quod necessitatis rõuem esse dixi-
mus. obiectum uero intellectus pratici ponitur a pħo ens contingens sub rõue cõtin
gentie. i. ut se aliter habere potest. qđ etiam ex suis habitibus manifestũ existit. sunt
enĩ de rebus cõtingentibus ut se aliter hr̃e possunt. qđ esse rõnem cõtingentie dixi-
mus. quia cũ nomẽ absolute effertur: ĩtelligendũ est id teneri scđm propriã & forma
lem eius rõnem. ut habetur prio pħicorũ in caplo penultimo. cum ergo pħs absolute
dixerit entia q̃ se nõ possunt alr̃ hr̃e esse obiectũ scientifici siue intellectus speclatiui
ĩtelligẽdũ est ea rõne q̃ se nõ possunt alr̃ hr̃e. eodẽq; modo dicemus de his q̃ se possũt
alr̃ hr̃e respectu rõcinatiui siue ptatici intellectus. his hitis: restat respõdere ad ratio
nes in cõtrariũ. ad primã respondẽt isti. intellectũ speculatiuũ & praticũ esse ptes po
tentiales ipsius intellectus possibilis. itaq; intellectu possibili oĩa intelligimus: sic ut i
tellectu speclatiuo intelligamus ea q̃ se alr̃ hr̃e nõ possũt. & intellectu pratico ea q̃ se
alr̃ hr̃e possunt. qđ patet ĩ simili. nam sensu sentimus uniuersa sensibilia. sed alio &
alio sensu alia & alia sensibilia. ut uisu uisibilia. & auditu audibilia. auditus quidem
& uisus partes sunt potentiales ipsius sensus. ad secundũ dicũt pfectum & impfectum
ad eãdem tunc ptinere potentiã q̃ndu sũt unius generis uel unũ se hẽt ut hĩtus aliud
ut priuatio. cuiusmodi sunt lux & tenebra. albũ & nigrũ. entia uero necessaria & cõ-
tingẽtia nõ sunt huiusmodi. cum genere & plusq̃m genere dicãtur differenriã habe-
re. ad tertiũ dicunt ꝙ uisus apprehẽdit supiora & inferiora corpora ob id ꝙ eis cõmu
nis est ratio sui obiecti. s. ratio lucis. quod nõ est de obiecto intellectus speclatiui uel
pratici respectu necessariorũ & cõtingentiũ. nec enĩ illorũ ratio est comunis istis nec
istorum illis. ncc tamẽ pptct hoc sequitur ꝙ sensus sit perfectior nee magis unitus q̃
intellectus. nam & si in hoc uisus uideatur capatior & tamẽ intellectus tã speclatiuus
q̃m praticus cõprehẽdit multo plura ac maiora in pfectione. & p hoc erit ĩtellectus p
fectior q̃m uisus. habet enĩ canis aliquã pfectionẽ q̃m nõ habet homo. sed ob id nõ se
quitur ꝙ sit pfectior. ad quartũ patet solutio ex ante dictis. cõcedimus quidem eis nõ
oẽm: sed solã formalẽ obiectorũ diuersitatẽ facere potentiarũ diuersitatẽ. qđ & de ne
cessariis & cõtingẽtibus supius demõstrauimus. nã illa ut se nõ alr̃ hr̃e possũt: intelle
ctũ speculatiuũ. & hec ut se alr̃ hr̃e possũt: intellectũ praticũ mouere dicuntur. & qđ
dicũt quodqđ est esse obiectũ intellectus: est dicendũ ꝙ etiã si id cõcedamus: nõ sequi
tur inde eorũ propositũ: est enĩ qđqđ est alterius rõnis i necessariis & alterius in con
tingentibus. hoc poteris uidere in simili. sensibile quidem est obiectũ sensus. & tamẽ
color sapor & odor queadmodum sũt alterius & alterius rationis: sic ad diuersos par
ticulares sensus pertinere dicuntur. sic igitur erit de ipo quodqđ est quod obiectũ in
tellectus ab illis ponitur. cũ enĩ nõ unius: sed alterius rõnis sit in necessariis & cõtin
gẽtibus nec unũ alteri possit cõmunicari ut supius demõstrauimus: pertinebũt utiq;

necessaria & contingentia nõ ad unũ: sed ad intellectus genere diuersos. ad quintum
respõdẽt phm hic emẽdasse qđ in tertio de aĩa errauerit. qđ etiã ĩ aliis eum fecisse ui
demus. ut me latissime demõstrasse memini ĩ repetitiõe q̃m de republica ĩ tertio poli
tice ediderã in ãno dñi. m. cccc lix. de duobus qdẽ cõtrariis scriptis ab eodẽ qđ ultio
scribitur tenere debemus. ut notatur ex lege qui filiũ. ff. ad trebelianũ. & codice ne
de statu defũctorũ. in lege si mater. scripserat aũt phs ethicã post dialeticã & phisicã.
cũ in locis nõnullis ĩueniamus eum in ethicis allegasse dialeticã & phisicã. tenẽdum
erit igitur qđ de intellectu scripsit in ethica. itaq; phs nõ solũ in aliis: sed etiã ĩ seipo
certo expimento cognouerat qđ supra libro ptlo scripserat dicens: tẽpus horũ reptor
atq; adiuctor probus est. unde & artiũ facta sũt adiramẽta: cuiusq; enim est id qđ desit
adiũgere. hec ille. nec miretis si phs se in multis emẽdauerit: cũ augustinus uir sãctis
simus simul & doctissimus hoc idẽ fecerit. impator quoq; (cui totus orbis subiectus e
rat) in autẽtica de nuptiis de seipo dicit: nõ enĩ erubescimus si quid melius etiã horũ
q̃ ipi prius diximus adinueniamus. hoc santire. & cõpetentẽ prioribus imponete cor
rectionẽ. ne ab aliis expectare prius corrigi legẽ. hec impator. bene igitur dicebat ille
therẽtianus demea: nunq̃m ita quisq̃m bene sobducta rõne ad uitã fuit: qui res etas
usus aliquid moneat. aliqd opportet noui. ut illa q̃ re scire credas: nescias. & que tibi
putaris prima: in expiundo repudies. hec ille. patet igitur ex his quid dicẽdũ sit ad rõ
nes in oppositũ factas. sed queret aliquis q̃ predictarũ opionũ sit uerior. dic ꝙ de ueri
tate quidqd sit: ultima uidetur magis cõsona dictis phi. nam primi uidẽtur diuinare
cum sine rõne & auctoritate loqui sit uerecũdia. ut dicebat impator in lege illa codi
ce de collatioibus. & appertius ĩ autẽtica de triente & semisse. parapho cõsideremus.
secũda uero opio uidetur unũ asserere qđ est expresse cõtra phm. dicit enĩ cõtingẽtia
quãtũ ad rõnes uniuersales ptinere ad sciẽtias demõstratiuas. hoc uidetur expsse con
tra phm infra ĩ caplo sexto. qđ est quartũ caplm secũdi tractatus. ubi phs expresse po
nit prudentiã esse uniuersaliũ & singulariũ: sed magis singulariũ. itẽ ad prudentẽ p
tinet in agẽdis rebus formare discursũ silogisticũ. ut patet ex fine capli penultimi hu
ius sexti libri. & ex caplo tertio libri septimi. talis quidẽ discursus cõstituitur ex uni
uersali & singulari ppositiõe. utraq; igitur ad prudẽtiam ptinere uidetur. itẽ ciuilis
sciẽtia pratica est & in intellectu pratico cõsistere dicitur. cum eius finis nõ sit scire:
sed opari. ut patet ex libro primo in caplo secũdo. & ex libro secũdo in caplo secundo
hec uero ciuilis doctrina sub prodẽtia cõtineri necesse ẽ aut enĩ sub prudẽtia aut sub
arte cõtineri est necesse. cum nõ sint plures hitus in pratico intellectu. sed nõ cõtine
tur sub arte: igitur erit sub prudẽtia. qđ etiã ipe phs expresse dicit infra in caplo ulti
mo tractatus secũdi. modo planũ est ꝙ ciuilis doctrina pcedit ex uniuersalibus. qm a
lias nullã hẽret certitudinẽ. qa singularia tãdiu sũt certa: q̃ndiu sũt in sẽsu. cũ enĩ nõ
sentiũtur: incerta fiũt. ut hẽtur secũdo priorũ. & quito thopicorũ. doctrina quidẽ ci
uilis presertim illa q̃ in genere traditur de moribus ac de re publica: certa eẽ dicitur.
ac certis limitibus procedit. ex his aliisq; multis planũ est prudẽtiã esse nõ solũ singu
lariũ sed etiã uniuersaliũ. sed dices ĩ locis nõ paucis ĩuenimus a pho scriptũ ciuilẽ ac
prudẽtiã eẽ de rebus singularibus. dic ꝙ illud intelligi debet sine pcisione. sũt eĩ de
rebus singularibus: nõ tñ precise. sed id ideo dictũ est quia noticia singulariũ in opa
tioibus potior ac pnceps existit. cũ eã solũmodo hñs: possit opari. qui uero sine ipa u
niuersalẽ hẽt: occiosus & sine opatiõe existit. termĩatur enĩ opatio ad singlaria. nam
qdqd fiat: est singulare. item denoĩatio a fine fieri debet. ut notaẽ ex secundo phisico
rũ. in rebus quidẽ agẽdis uniuersales doctrine ad singularia ordinãtur ac referũtur.
ad hoc enĩ fuere tales doctrĩe ut singula q̃ quotidie occurrũt recte opemur. nõ igitur
ĩmerito prudẽtia & ciuilis doctrina de rebus singularibus eẽ dicũtur. & ĩ his finitur
euacuatio prefacte dubitatioĩs: sed hec materia uidetur similis idrie illi cui uno capi
te subsciso: plura excrescebãt. ut enĩ secũda opio ignuebat nõ est eadẽ animi potẽtia q̃
cognoscit uniuersalia & singlaria. tertia uero opio asserebat alterã eẽ potẽtiã qua ne
cessaria & alterã qua cõtingẽtia cognosceremus. sic igiẽ dicẽdo: uideẽ ꝙ nulla sit potẽ
tia q̃ possit assignare differẽtiã iter uniuersale & singlare. necessaria & cõtingẽtia. cũ
ea potẽtia q̃ debet iter aliq̃ differẽtiã assignare: debeat utrũq; cognoscere. ut hẽtur in
secũdo de aĩa. iuxta finẽ libri. illic ubi de sẽsu cõmuni agiẽ. ad hoc dicẽdũ ꝙ necesse ẽ
aliqđ de fũdamẽtis ab aristotele traditis eẽ falsũ. & ut mihi uideẽ nõ ẽ necesse ad hoc

ꝙ homo possit assignare differētiā īter aliq̄ eē unā potētiā q̄ cognouerit utrūq;. ipse ei
homo ꝑ diuersas potētias cognoscēs diuersa:poterit assignare iter ea differētiā. & sic
dicēdo:destruit necessitas ponēdi sēsū cōmunē. itaq; sēsū cōmunē eē forte ē uerū. sed
rō q̄ probat talē sēsū eē est ꝓbabilis & nō necessaria. sed hec alibi plenius excutienda
puto. finalr̄ occurrit hic dubitatio utrū sint plures animi potētie q̄m plis supra in li-
bro prīo. & hic. & septīo politice distīgnit. ad hoc dicimus ꝙ sūt alie multo plures sed
plis ī locis ꝑfactis solūmodo eas distiguit q̄ ad sui ꝓpositū erāt necessarie. nos uero ut
eū planiore faciamus:parū a ꝓposito digrediēdo:huiusmodi potētias trāsigemus. pri
ma itaq; diuisio animi potētiarū ē trimēbris. nā alie uegetatie alie sēsitie & alie ītelle
ctiue dicitur. uegetatiue potētie a nōnullis naturales potētie nūcupāt. ob id ꝙ nō rō
ni sed nature subiciūtur. opanť ei nō ex ꝑcepto & ordīatiōe rōnis: sed ex diuio ac na
turali instintu. et hec sūt tres. s. nutritia generatia aumētatia. opationes nutritie sunt
cibū attrahere. et attractū retinere. et retētū digerere. digestū assimilare. ac ī naturā a
liti cōuertere. et qđ ex digestiōe supfluū relinqtur extra expellere. ad has aūt opatiōs
exercēdas alii dicūt eē diuersas potētias q̄s nutritiue subici dicūt. eas aūt ab opationi
bus appellāt attractiuā. retētiuā. digestiuā. assimilatiuā. cōuersiuā. expulsiuā. utrum
aūt illa sint noia opationū an potētiarū nō multū interest. nos ei hic aristotelē seq in
tēdimus. qui ī prīo de generatiōe. & in secūdo de aīa oīs has sub nutritiua cōprehē-
dere uideť. generatie potētie opationes dicūtur due. una ē de supfluo alimēti aliqd in
naturā exꝑmatis aut sāguinis mēstrui cōuertere:aut saltē separe. & dico supfluo ī q̄n
to & nō in q̄li. q̄n de supfluo in q̄li nō pōt formari fetus. altera opatio est informare.
& est multiplex. s. assimilare ꝑforare cōcauare asperū ac lene ubi necessariū fuerit fa-
cere. & in his etiā q̄madmodū in illis q̄ sūt nutritie aliq dicūt eē potētias diuersas:ge
neratie ministrātes. q̄s sic noiant:imutatiuā informatiuā cuius ptes eē dicūt assimila
tiam ꝑforatiuā cōcauatiuā asperā & lenē. sed an noia sint potētiarū an opationum ni
hil refert. satis nobis ē scire has sub generatia cōtineri. augmētatia uero potētia est q̄
aiatū augeť. & nutritia q̄dem potētia bifariā differt a baliis duabus. prio q̄a aiatū quā
diu uiuit nutriť:nō tñ quādiu uiuit poterit generare uel augeri. differt etiā secundo
q̄a nutritia ministrat aliis:nō tñ alie sibi. & hac rōne nutritia a nōnullis pascitiua di
citur. pascitiua dicta q̄si aliis pastū & cibū ministrās. differūt etiā ille tres q̄a prīa ordi
natur atq; refertur ī salutē indiuidui:generatia uero ī speciē ordinari diciť. augmēta
tiua uero in utrūq;. & ē sciendū ꝙ aliq has potētias alr̄ nomināt. eā enī q̄m nos nutri
tiuā:illi pascetiuā dicūt. & q̄m nos diximus augmētatiuā illis placet appellari nutriti
uā. itaq; nutrire pro augere accipiūt. & isti tā uarie tāq; diuerse a nobis loquūť ut sub
nutritia q̄m illi pascitiuā dicūt solūmodo q̄ttuor cōphēdi uelit. s. attractiuā retētiuā
digestiuā expulsiuā. illā uero q̄ cibū imutādo ī naturā cibati siue aliti cōuertit cōphē
di dicūt sub generatia. itaq; generatia ut illis placet nō solū ī speciē:sed etiā ī indiui-
duū referť:nā & oēm cibi ī naturā alterius cōuersionē generationē appellari uolunt.
& licet isti improprie loquantur:dum tamen de re constet:non est multū curandum.
potentie uero sensitiue alie sunt motiue & alie cognitiue. & iste cognitiue sunt dup-
plices. nam alie exteriores. ut sunt uisus. auditus. gustus. odoratus. & tactus. & omēs
hee in hoc conueniunt ut rationi obediant quāt ūad actum:nō tamē quātum ad mo-
dum agendi. itaq; in potestate nostra est uidere aut nō uidere. nō tñ potestate nr̄a exis
tit intense aut remisse uidere. eodēq; modo ī ceteris dicemus. alie sūt cognitie interi-
ores. & hee secundum aristotelē sunt tres. sēsus cōmunis fantasia & memoria. sensus
cōmunis in prima concauitate cerebri quasi centrum oīum sensum existens:oīum sē
sibiliū est ꝑceptiuus. hic enim est sensus quo inter obiecta sensū exteriorū possumus
assignare cōuenientiā & differentiam. ipius uero fātasie que in medio capitis existit:
est cōponere atq; diuidere rerū sensibiliū fantasmata. & ex his fātasmatibus intentio
nes boni & mali. nociui & utilis ellicere. & eas intentiones sibi inuicem. & fantasma
tibus iungere & separare. operatio uero memorie que in ultimo capitis loco existit ē
intentiones rerum retinere. & est coīs hominibus & ceteris animalibus. reminiscentia
uero que ex quodam discursu preterita cognoscere pōt in hoibus tātūmodo existere
dicitur. alii dicūt has potentias esse q̄ttuor. diuidunt enim fantasiam in duas. scilicet
imaginatiuā & estimatiuam. imaginatiua ut dicunt existit in principio medie conca-
uitatis cerebri. eius opationē dicunt esse duplicem. scilicet fantasmata retinere. & ea

inuicem componere atq̃ diuidere. & hanc potentiam isti aliquando imaginatiuam & aliquando fantasiam appellant. itaq̃ fantasia potest esse nomen speciei. & sic est idem qđ imaginatiua. & potest esse nomẽ generis. & sic comprehendit etiam extimatiuam. cuius extimatiẽ officiũ est ex fãtasmatibus rerũ sensibiliũ ĩtentiõs ĩsensatas ellicere. hac ei potẽtia agnus cognoscit lupũ sibi esse inimicũ. & ouẽ matrẽ amicã. hac igiť tõnc illũ fugit & hãc seqtur. hec uero potẽtia ĩ ceteris aĩalibus extimatia noĩatur: ĩ hoĩbus uero cogitatia siue rõ pticularis. q̃madmodũ enĩ intellectus de uniuersalibus: sic ista de pticularibus rõcinari dr̃. & in factibilibus qdem eius hitum expimẽtum dicimus. qđ ad eã se hr̃e dr̃ q̃madmodũ ars ad intellectũ. & ĩ agibilibus qdem hitus cogitarie prĩceps existit. prudẽtia ei agregatũ dicit ex hitu ĩtellectus pratici & hitu cogitatiue. sed cogitatiẽ hitus ĩ opando principatũ hr̃e dr̃. qđ in seq̃ntibus phs appertius demõstrabit. sũt tñ quidã ut auicena suiq̃ fautores q has potẽtias dicũt esse gnq̃. diuidũt ei fãtasiã in tres. s. imaginationẽ imaginatiuã extimatiuã. offitiũ imaginatioĩs dicũt esse retinere fãtasmata ex rebus sẽsibilibus accepta. imaginatiue uero opationẽ esse dicũt huiusmodi fãtasmata ĩuicem cõponere ac diuidere. de extimatia uero eodẽ modo se hr̃e dicũt q̃madmodũ de ea suprius diximus. sed & fautores huius opinionis in noĩbus & situ imaginatioĩs. & imaginatiẽ sũt etiã inter se uarii atq̃ diuersi. nã primã aliis imaginationẽ aliis imaginatiuã appellare placuit. itẽ alii dicũt eã existere in ultimo prime cõcauitatis cerebri alii uero ĩ pricipio medie cõcauitatis. itẽ imaginatiuã aliqui eã sic dicũt imaginatiuã: alii fãtasiã nominãt. in situ quoq̃ uariãt. qa aliq in pricipio medie cõcauitatis: alii ĩ medio ipius eã collocant. cum igitur tãta uarietas & turbatio inter istos esse uideamus: satis erir nobis tria accipe noĩa qbus aristoteles utitur. s. sensũ cõmunẽ fãtasiã & memoriã. ut appellatiõe memorie reminiscẽtiã quoq̃ intelligamus. & fãtasie uerbo uniuersas cõprehẽdamus potentias pter sensũ cõmunẽ & memoriã. & ille qdem potẽtie q̃ fãtasie noĩe cõprehendũtur pter imagiationem (si aliq̃ est) oĩs in hoc cõueniũt q̃ rõni sũt subiecte & quantũ ad actũ & quãtũ ad modũ agẽdi. in nr̃a eĩ potestate est cogitare & nõ cogitare. & intense aut remisse hoc facere qđ memorie tenebis. hoc est ei fere pricipiũ oĩm errorũ nr̃orũ: qm̃ ĩ cogitatioĩbus nõ prouidemus. sũt aũt ut diximus in aĩali alie potentie motiẽ. & hec sũt duplices. qm̃ alie sũt q̃ motũ efficiũt. & hee sũt ille uires musculis & neruis affixe quibus aĩal mouetur. & iste rõni obedire possũt q̃ntũ ad actũ & q̃ntũ ad modũ agẽdi. inde est q̃ mẽbra nr̃a & bonis & malis hitibus informare possumus. hoc est qđ in uulgari nr̃o dici inoleuit: ua se la mano alo usado. uirtutes itaq̃ & uicia nõ solũ in aĩo: sed etiã p redũdãtiã in mẽbris existere dicimus. alie uero sũt potẽtie motiẽ q̃ motũ nõ efficiũt: sed motũ fieri impant. & iste sũt due. s. appetitus cõcupiscibilis & appetitus irascibilis. quorũ situs principaľr in corde existere diciť. ex quorũ implo mẽbra iussu diuino mirabili modo moueri uidemus. & appetitus qdem cõcupiscibilis est illa potentia quo aĩalia moueń in bonũ absolute fugiũtq̃ malũ. irascibilis uero appetitus est ille quo mouẽtur ĩ bonũ arduũ atq̃ difficile sub rõne difficultatis siue arduitatis. hec uero sũt potẽtie q̃ maxime rõni obedire possũt: & quãtũ ad actũ & quãtũ ad modũ agendi. ĩ nr̃a ei existit potestate uoluptates cupe aut nõ cupe. idq̃ intense aut remisse facere. eodemq̃ modo nos hr̃e possumus ĩ amore. odio. desiderio. ira. & aliis huiusmodi. ppter hãc causam phs supra ĩ fine primi libri has duas potẽtias dicebať rõnales & irrõnales. sunt eĩ irrõnales p se: qm̃ nec p se rõcinari possũt: sũt tñ rõnales participatiõe. p hoc enĩ q̃ rõni obediũt rõne participare dicũtur. nã sic: uirtutibus informãtur. q̃ ut placuit socrati rõnes q uedã dicũtur. ob id q̃ in eis similitudo & imago rõnis ut pote causa ĩ effectu relucere uideť. in his quoq̃ existere dicimus uniuersas animi affectioẽs de qbus supra libro secũdo nos satis dixisse meminimus. ppter quas dictũ est in eodẽ libro peditã fuisse uirtutẽ ac ciuilẽ doctrinam & hec de potentiis sensitiuis dicta sint. nũc uero de intellectiuis dicamus. que due esse dicuntur. scilicet intellectus & uolũtas: que etiam appetitus intellectiuus uocatur. uoluntatis quidem operatio est uelle & elligere id quod intellectus bonum esse iudicauerit. id autem fugere quod intellectus fugiendum esse dicit. habet se itaq̃ uoluntas ad intellectum quemadmodũ appetitus sensitiuus ad fantasiã. nam illum fantasiã. & hanc intellectũ sequi dicimus. & hoc ĩtellige de appetitu sensitiuo si consideretur ut est sensitiuus. secus ut est in homine. nam sic intellectũ sequi poterit. immo sequi debet. ex his ĩtelliges quẽadmodũ ex ignorãtia ĩ

tellectus uolũtas decipiatur.cũ enĩ intellectus id qđ est bonũ dicit esse malum.aut id
quod est malũ dicit esse bonũ:uolũtas decipitur eligendo malũ qđ bonũ appatebat.&
bonũ fugiẽdo qđ malũ esse uidebatur.alia quidẽ potẽtia est ipe intellectus.qui ꝓprie
& usitatissimo noĩe tõ appellatur. & hic est duplex.s.agẽs & possibilis.agens dicitur
quo est oĩa facere.i.quo oĩa fantasmata fiunt intelligibilia.nã fantasmata cũ modo a=
liquo cõditiones habeãt materiales:sũt impꝓportionata intellectui.qui in materialis
ac purus esse dicit.ob hãc igitur causã deus nobis indidit lumẽ quoddã.i.intellectũ a
gentẽ qui intellectus(ut phs inquit in tertio de aĩa)se habet ad fãtasmata sicut lux ad
colores.quẽadmodũ enĩ illumiatis coloribus resultãt inde spẽs.i.similitudines uisibi
lium in diafanũ illuminatũ & inde perueniũt in oculũ:sic igitur illuĩatis fantasma=
tibus lumine intellectus agẽtis:ex his fãtasmatibus resultare dicimus spẽs intelligi=
biles.i.terũ similitudines q̃ intellectui possibili sũt ꝓportionate.cum sint spũales &
ab omni materialitatis cõditione immunes.intellectus uero possibilis ille dicit quo
est oĩa fieri.i.in qno possibile est oẽs spẽs intelligibiles recipi:& quo oĩa ĩtelligimus
nam intellectus agẽs facit qdem oĩa intelligibilia:sed nõ intelligit.possibilis uero ĩ=
tellectus intelligibilia nõ facit. Sed facta intelligit.quẽadmodũ lux uisibilia quidẽ
nõ uidet sed facit.oculus uero uisibilia nõ facit sed facta uidet.& hãc distintionẽ in=
tellectus agẽtis & possibilis aliq dixerũt hr̃e locũ ĩ uolũtate.ponũt enĩ duas uolunta
tes.s.agentẽ & possibilẽ.sed qui phi doctrinã sectãtur:hãc negligũt distintionẽ.rede
amus igitur ad itellectũ possibilẽ.qui iterũ distinguit in speclatiuũ & praticũ.specla
tiuus est quo ea ĩtelligimus q̃ se alr̃ hr̃e nõ possũt.praticus uero is ẽ quo ea q̃ se aliter
hr̃e possũt.& finis quidẽ speclatiui ẽ ueritas. pratici uero opatio.nã pratos grece la=
tine manus dicit.& praxis manualis opatio.sed iã obtinuit ut oĩs opatio praxis dice
retur.& presertim uolũtatis.cuius actus pria ac ꝓpria dicitur opatio siue praxis. sed
de ordine quẽ habeãt hi duo intellectus inter se.& ad uolũtatẽ ac de pleniori eorum
differẽtia dicemus deo dãte in caplo sequẽti.sed de his satis.nũc uero quedã dubia q̃
circa pfacta emergũt discutiamus.& prio occurrit dubiũ de memoria intellectiua.
sũt qui dicũr tres eẽ potẽtias aĩe ĩtellectiẽ.s.intellectũ uolũtatẽ & memoriã.dicendũ
ꝙ phi memoriã intellectiuã ab intellectu nõ distinguũt.itaq̃ ſm eos memoria intellec
tiua aut nulla est aut si aliq̃ est:nõ differt ab intellectu.qui & intelligit:& ĩtellecta a=
pud se retinet.ꝙ quẽadmodũ fieri possit nõ parua existit difficultas.q̃m alibi discuti
endã relinquimus.secũdo dubitat de libero arbitrio utrũ sit aliqua animi potẽtia.ad
hoc dicimus ꝙ liberũ arbitriũ nõ dicit aliquã unã potẽtiã: sed aggregatũ quoddã ex
duabus potẽtiis quatũ unius sit arbitrari & alterius arbitratũ expetere.itaq̃ liberum
arbitriũ ẽ facultas cõstituta ex pratico ĩtellectu & uolũtate.& ea rõne dicit liberũ ar
bitriũ.nã ipius intellectus ẽ cõsiliari & arbitrari.ad uoluntatẽ uero ptinet libere elli
gere siue expetere id qđ intellectus arbitrat eẽ bonũ & ab hoĩe agẽdũ.utrũ aũt id qđ
intellectus determiauerit eẽ prosequendũ:uolũtas possit renuere an id necessario seq=
tur:ut pote questio ĩmortalis relinq̃tur.est tñ uerũ ꝙ phs libertatẽ ponere uidet nõ ĩ
uolũtate sed ĩ intellectu.in septimo quidẽ phicorũ demõstrat nihil a se moueri.& in
prio politice eos hoĩes dicit liberiores q intellectu sint potiores.& qđ oĩm potissimũ
est:supra libro tertio & infra libro septio dicit oẽ peccatũ euenire ex ignorãtia.itaq̃
qsq̃ id facit qđ putat esse bonũ sibi.& nihil qđ malũ sibi eẽ cognitũ extitit a quoq̃m
fieri poterit.sed oẽ qđ facimus(ut aristoteli placet)ideo facimus q abonũ ul minus
malũ eẽ putamus.& minus qdẽ malũ respectu maioris mali bonũ eẽ dr:ut habetur su
pra libro qnto.nõ itaq̃ placet phio dictũ illorũ q uolũtatẽ eẽ dicũt tãte libertatis ut tã
uniuersale q̃m ꝑticlare bonũ possit exꝑnere:imo odio hr̃e.qđ utrũ uerũ sit hic deter
miare nõ cõuenit.est eĩ id negotiũ altissimũ maioris altiorisq̃ indaginis.tertio dubitat
qd sinderesis.qd mẽs.qd cõsciẽtia eẽ dicat.ad hec dicimus ꝙ sinderisis q̃ a nõnullis cẽ
tila rõnis dr:ẽ dictamẽ uniuerlis boni a natura nobis ĩditũ.itaq̃ sinderisis nõ est potẽtia:
sed uniuersale dictamẽ qđ nobis iura nature ꝓoculis ponit.ut bonũ esse faciẽdũ.& malũ
fugiẽdũ.tẽpate iusteq̃ uitã eẽ agẽdã.deũ honorare.parẽtes uenerari. neminẽ cũ alie=
na iatura locupletem fieri.& sic de similibus que non rationis inquisitio sed natura
ipsa nos docnit.mens quidem intellectus dicitur.non absolute: sed ut assumit mino=
rem propositionem sub uniuersali que a sinderisi fuerit proposita. ut ecce sinderisis
ꝓponit icestum nõ esse cõmittendum. mens assumit cohitum cum sorore aliena esse

ineſtū. & inde eſt ꝙ mēs a mēſura dicta eſt. eo ꝙ ꝑticularia uniuerſali ot pote ipſorū
menſura ac regl'a metitur ac mēſurat. licet hāc uocabulorū extrictutā nō ſemꝑ ſerue
mus. pro itellectu ei mentē. & ꝑ mente itellectū ꝑmiſcue dicimus. nōnūquā etiā mēs
pro uolūtate. & memoria accipitur. cōſciētia uero dicit̄ ꝓprie ſcīa de malo. unde ille
ꝓprie ſibi cōſcius dr̄ qui peccata q̄ fecerit cognouerit. & illō extrictā cōſcientiā hīc
dicimus q̄ ubi nullū exiſtit: ibi peccatū eſſe putat. aut qd̄ paruū eſt: magnū ac graue eſ
timat. q̄rto & ultimo q̄ritur qs ordo eſſe debeat inter p̄factas animi potentias ad hoc
ꝙ homo uitā ſuā recte ac ordīate agere dicat̄. pro huius dubii enodatiōe (q̄m ego po
to maxime utile) ſūt hic p̄mittenda duo fūdamenta. p̄io ſupponamus: illud eſſe rectū
ac ordinatū regimē: cū ea entia q̄ ſūt minus ꝑfecta ſm̄ naturā: regūtur & gubernātur
ab his rebus q̄ excellentiora ac
ſuperiora ſm̄ naturā exiſtūt. ſi ue
ro ꝑ cōtrariū fieri cōtingat erit
regimē cōtra naturā iniquū ac
inordinatū. hoc ueriſſimū fūda
mentū hētur a pħo tertio de aīa. ſed exp̄ſſius p̄io tertio & ſeptio polithice. ſecūdo p̄
mittimus īter animi potentias itellectū ſiue rōnem eſſe nat̄a excellētiorē ac pricipem
hoc etiā hūanū ac diuinū documentū tradit̄ a pħo ī locis p̄allegatis. qd̄ & fere ī totis
decē libris ethicorū praticat̄ p̄ſertim ī ſecūdo & tertio & ī hoc ſexto quē p̄manibus ha
bemus. ubi rō recta ponit̄ agibiliū regula metrū ac mēſura. rō q̄dem recta q̄ agibiliū
ponit̄ mēſura nihil aliud eſt q̄m uel rōnis hītus uel ipe idē itellectus cū prudētie hitu
qd̄ uerius uidet̄. dicamus igit̄ ad ꝓpoſitū ꝙ ſi rō ipa uolūtatē. & potentias ſenſitias. p̄
ſertim appetitū iraſcibilē & cōcupiſcibilē regat atq̄ gubernet: erit ꝑfecto uita ordīa
ta naturalis iuſta ac ſāctiſſima. ſi uero ꝑ oppoſitū fieri cōtingat: erit uita inordiata in
naturalis iniq̄ ac beſtialis & uicioſa. itaq̄ ī hoc cōſiſtit uita hūana ut ſm̄ rōnem uiuas
uita uero beſtialis ut rōne p̄termiſſa: uolōtatē aut beſtialē ſenſū teneas atq̄ ſeq̄ris. qd̄
ut ego puto iunioribus eſſet memorie cōmendādū. & plus q̄m maxīe notandū. ex hoc
ei maxīo pricipio tota uita hūana. totaq̄ ciuilis ſcīa pēdere dicit̄. & ex his facile itell
gitur qd ſit hoīem eſſe ordiatū. & qd inordiatū. eſt ei ordo ut īferiores potētie ſupio
ribus obtempent. ſi uero cōtra fieri cōtingat: erit homo inordinatus. qd̄ etſi cole: nō
negligas. q̄m nō ſolū uulgus: ſed etiā aliquos quos uulgusperitos eſſe putat hoc igno
raſſe uidemus. ſed de his ſatis. nūc uero ad locū unde digreſſi ſumus redeamus.

Ria ſunt aūt in animo q̄ rei agēde ueri
tatiſq̄ dn̄antur. ſēſus itellect⁹ appetit⁹

Ria ſūt aūt. caplm ſecūdū ī quo pricipal'r itēdit oñdere q̄ ſint pricipia hūanorū
actuū. cuiuſmodi ſūt electio itellectus & appetitus. & noīe appetitus cōp̄hendī
uolumus tā uolūtatem q̄m ſēſitiuū appetitū. alii dicūt ꝙ itētio pricipal'ī hoc caplo ſit
oñdere rōnē ſm̄ q̄m uirtutes itellectle accipiūtur. ſed alii uolūt ꝙ ītētio pricipal' in p̄
ſenti caplo ſit oñdere qd̄ ſit opus ꝓpriū utriuſq̄ mētis. & q̄ & q̄lis eſſe debeat utriuſq̄
uirtus. ſed hic modus a p̄facto nihil differre uidet̄ uniuerſa q̄dē hec ex dictis ī hoc lo
co notāt̄. ſed quod eorū fuerit pricipalius: q̄ſtioni relīq̄t. mihi uidet̄ obtinere qd̄ pla
cuit ultimis. nā & id uidet̄ pħs ot pote ex p̄factis demōſtratū cōcludere ī ea ꝑte ābatū
itaq̄ particl'arū. ſm̄ igit̄ hūc ultimū itellectū ꝓſeq̄mur lr̄am. q̄ ī tres ꝑtes diuidit̄. p̄io
oñdit q̄ ſint pricipia ꝓpriorū actuū hoīs. ſecūdo oñdit qd̄ ſit opus ꝓpriū utriuſq̄ men
tis. tertio cōcludit itētū. ſecūda ibi hec igit̄. tertia ibi ābatū itaq̄. circa primū tria fa
cit: p̄io ꝓpoit tria q̄ uidentur eſſe pricipia hūanorū actuū. ſecūdo onū eorū excludit
ibi ex his aūt. tertio oñdit q̄madmodū duo reliq̄ adiuicē cōcordare poſſit. ibi qd̄ uero
dicit ergo p̄io tria eē ī aīo. ſ. ſēſū itellectū & appetitū: q̄ rei agēde & ueritatis dn̄ant̄.
& expone rei agēde. i. actiōis. ſ. hūane q̄ cōſilio & electiōe fieri dr̄. nā opatiōs q̄dem q̄
ſūt coēs & aīales: res agende nō dn̄r. itaq̄ comedere bibere cohire nec hūane opatiōs
nec res agende dicūtur. ſed cū hec & huiuſmodi fiūt q̄n & ubi oportet. ceteriſq̄ aliis
circūſtātiis ſeruatis: talia ſortiūtur noīa. & qd̄ dicit ueritatis expone. i. cognitiōis in
tellectiue. ī hac ei ꝓprie ueritas reperitur. ut patet ex ſexto methaphiſice. ſimilis expoſitio
hētur ſecūdo methaphiſice. ubi inq̄t q̄madmodū res ſe hēt ad eē: ſic ad ueritatē. i. ad cog
nitionem. & qd̄ dicit ulterius dn̄ant̄ expone. i. ſūt pricipia. nā itellectus ē ſubiectū &
pricipiū ueritatis. cū ueritas ſm̄ pħm ī ſexto methice ſit adeq̄tio itellectus ad rē. appe
titus uero intellectiuus qui uolūtas dicitur eſt ſubiectū & pricipiū actionis. itaq̄ pro
ꝓrie nec actionem in intellectu: nec ueritatem in appetitu exiſtere dicimus. ſed illi

ueritatẽ.huic actõnẽ accõmodamus.hic est ꝙ uolũtatẽ dicimus ptimã potẽtiã praticã idest opatiuã.& eius actũ primã praxim.i.ptimã opationẽ dicimus.ante uolũtatẽ enĩ solus existit ĩtellectus cuius nõ ẽ actio sed ueritas & cognitio.qđ memorie cõmẽdare debes si uis ĩtelligere q̃madmodũ potẽtie & scie speclatie & pratice a se differãt.qđ infra apire ĩtendimus.sẽsus uero ob id ꝙ est prĩcipiũ motus aĩalis ut hẽtur ĩ tertio de aĩa:uidereẽ alicui ꝙ eẽt prĩcipiũ rei agẽde.nõ tñ est uerũ.ut phs ꝓbat ibi Ex his ãt. dicẽs ex his.s.tribus supradictis sẽsus nõ est prĩcipiũ alicuius rei agẽde.i.actiois q̃ electiõe & cõsilio fieri dicit.& id ex eo patet ꝙ bestie sensũ qdẽ hñt.i.appetitũ irascibilẽ & cõcupiscibilẽ:nõ tñ sũt pticipes rerũ agendarũ.i.actionũ q̃s electõe & cõsilio

Ex his aũt sẽsus nulli⁹ rei agẽde prĩcipiũ ẽ Id ex eo patet ꝙ bestie sensũ qdẽ hñt rerũ uero agẽdarũ pticeps nõ sũt. Qđ uero ẽ in mẽte assẽtire & dissẽtire.Idẽ ĩ appetitu seq & uitare Itaq̃ cũ uirt⁹ moralis sit hit⁹ electiu⁹ electio aũt appetit⁹ cũ deliberatõe optet p hec sermonẽ eẽ uerũ & apetitũ eẽ rectũ si qdẽ electio & studiosa & eadẽ assẽtire & sequi. Hec igit mẽs & ueritas ĩ agẽdo uersatur. At cõtẽplatiẽ

fieri dicimus.alii exponũt bestie nõ sũt pticipes rerũ agendarũ.i.nõ agũt.eo ꝙ bestie quodã instintu nature magis agunt & ducũtur q̃m agãt.sed hec expositio nulla ẽ.cũ phs hic p sensũ intelligat appetitũ sẽsitiuũ.q̃m de aliis sensibus nihil ad rubrũ appetitus uero sensitiuus prĩcipiũ motus aĩalis est.ut patet ex tertio de aĩa.motus qdẽ sine actione eẽ nõ poterit.ut habetur tertio phiorũ.itaq̃ si ẽ prĩcipiũ motus:erit prĩcipiũ actiois.apetitus eĩ sẽsitiuus ẽ q prĩo ĩ aĩali mouet.& ipe mouet alia.nõ igit intẽdit phs negare appetitũ sensitiuũ eẽ subiectũ & prĩcipiũ actiois:sed negat eũ esse prĩcipiũ rerũ agendarũ.i.taliũ actionũ q̃ sũt ꝓprie hois.euiusmodi sũt ille q̃ electiõe & cõsilio fieri dicũtur.bene itaq̃ aretinus ĩ huc loco emendauit antiquũ interpretem.nã ubi ãtiquus actus:aretinus rei agende interptatus est.qđ ut ego puto de actioĩbus ꝓpriis hois tãtũmodo cõgrue ꝑdicaẽ. Qđ uero hic ondit q̃madmodũ intellectus & appetitus concordare possint.& prĩo oñdit q̃madmodũ ꝓportionenẽ.dicẽs qđ ĩ mẽte ẽ assẽtire & dissẽtire.i.affirmare & negare id ĩ appetitu ẽ seq & uitare.qa qđ mẽs affirmat eẽ bonũ appetitus seqtur.& qđ mens negat esse bonũ id appetitus fugit & uitare cognaẽ.& qđ hic dicit de appetitu locũ hẽt tã ĩ uolũtate q̃m etiã ĩ appetitu sẽsitio.& nota ex hoc loco assẽsũ & dissẽsũ ad mẽtẽ ptinere.seq̃la uero & fuga ad appetitũ.cõtigit tñ hec noĩa imꝓpriari ac ꝓmiscue accipi.

Itaq̃ cũ uirtus.hic secũdo cõcludit ad moralẽ uirtutẽ esse necessariã huiusmodi cõcordiã mẽtis & appetitus.itaq̃ cũ uirtus moralis sit hitus electiuus:electio uero sit appetitus.i.appetitio cũ deliberatiõe.deliberatio qdẽ ad mẽtẽ ptinere dicaẽ:igiẽ p hec i.ꝓpter hec oportet sermonẽ.i.ĩtellectũ eẽ uerũ:& appetitũ eẽ rectũ:si qdẽ electio sit studiosa.i.bona.& si oportet mẽtẽ eadẽ assẽtire & appetitũ seq.qđ reqriẽ ad rõnẽ uirtutis moralis.itaq̃ nõ erit uirtutis opatio:nisi electio sit studiosa:et eadẽ mẽs assẽtiat & appetitus seq̃tur.electio uero nõ erit studiosa:nisi meus sit uera & appetitus sit rectus.nullus eĩ actus potest esse pfectus cuius prĩcipiũ aliqđ fuerit impfectũ.ex littera phi ĩ hac pte poteris aliq̃ notare.prĩo mẽtẽ & ĩtellectũ sermoĩs uocabulo posse noĩari qđ idio puto locũ hře qa ad mẽtẽ ptinet rõcinari uel sermocinari.itaq̃ causã p efectũ noĩamus.secũdo notari poterit ueritatẽ ad ĩtellectũ siue mentẽ ptinere:rectitudo uero ad appetitũ.licet rectitudo etiã nõ nũq̃m de mẽte & ĩtellectu dicaẽ.& ueritas de appetitu et uolũtate.nã & dicere solemus uolũtatẽ uerã.i.nõ fictã.tertio põt notari necessitas utriusq̃ uirtutis.s.ĩtellectie & moralis.nã illa fuisse uideẽ ut mentẽ illuĩaret:hec uero ut appetitũ regularet siue rectificaret.q̃rto a cõtrario sẽsu notabis si mẽs sit falsa aut appetitus nõ rectus electionem eẽ malã & uiciosã. Hec igiẽ mẽs.hic oñdit qđ sit opus ꝓpriũ utriusq̃ mentis.& facit duo.prĩo oñdit q̃madmodũ utraq̃ mens se hẽat ad obiectũ qđ ẽ ueritas.scđo oñdit q̃madmodũ se habeat ad rem agendã.secũda ibi rei igitur agende.& dicit hec mens & ueritas q̃ appetitui recto debet esse cõsonas in agendo uersatur.i.in actionẽ refertur atq̃ ordinatur.mentis uero cõtemplatiue q̃ nec in agendo nec in faciendo uersatur:laus & uituperiũ in uero & in falso consistit.

itaq; si uere intelligit: laudatur. & si false intelligat: uituperatur. & ob hoc fuerũt ne
cessarie uirtutes cõtemplatiue ut ab hac mente excluderẽt oẽm falsitatẽ q̄ in ea uitupa
tur. & cõueniũt quidẽ iste due mẽtes in hoc ꝙ opus totius intellectiui. i. utriusq; mẽ
tis est ueritas. sed differũt in fine. quia uerũ absolute est finis mẽtis contẽplatiue. sed
ueritas actiui intellectiui. i. mentis ꝑtice est cõsentanea appetitui recto. i. in appeti
tum rectũ ordinatur atq; refertur. itaq; mens cõtemplatiua finẽ habet in se ipa. mens
uero ꝑtica nõ in se sed in appetitu & uolũtate finẽ hr̃e dicitur. in hoc enĩ eius ueri
tas uersatur ut appetitũ: & uo
lũtatem rectã faciat. qđ memo
rie cõmendabis. unde scite de
bes ꝙ mentis pratice tres dicũ
tur esse fines. primus est uerita
tis cognitio. & hic est in seipsa
alius est appetitũ & uolũtatem
dirigere. & hic est eius ꝓprius finis. qm̃ ab isto fine nomẽ ꝑtici. i. opatiui assũpsit
quasi ob id natus sit ut dirigat potẽtias opatiuas. & presertim primã q̄m uolũtatẽ esse
diximus. tertius ac ultimus eius finis ẽ felicitas cõtẽplatia q̄ ĩ mente cõtẽplatia existe
re dicit̃. de quo deo dãte plenius dicemus infra ĩ fine huius libri sexti. itẽ ẽ aduerten
dũ ꝙ imꝓprie dicit̃ opus utriusq; mẽtis eẽ uerũ. cũ opus ꝓprie ĩ mẽte existere nõ pos
sit. ex eo ꝙ uolũtas ut nos sepe dixisse meminimus prĩa existat potẽtia opatiua. qđ pri
cipiũ si euerteris: nihil certũ ĩ hac materia hr̃e poteris. sed uidet̃ hr̃e dubitationẽ qđ
ph̃s subiũgit in fine ueritatẽ mẽtis ꝑtice esse cõsentaneã appetitui recto. nã ut pri
us dictũ est rõ uera mẽsura est appetitus recti. ergo si appetitus rectus dicat̃ mensura
rõnis uere: sic ꝙ eius ueritas accipiat̃ ꝑ cõformitatem ad appetitũ rectũ: erit circulus
ĩ mensura. ad hoc aliq̄ dicũt ꝙ appetitus & est finis & eorũ q̄ sũt ad finem. finis uero
determinatur nobis a natura ut supra libro tertio dicitur. ea uero que sũt ad finẽ nõ
sũt a natura nobis determinata: sed ꝑ rõnem inuestigãtur. sic ergo manifestũ est ꝙ re
spectu finis appetitus rectus sit mensura mẽtis ꝑtice. itaq; rõ pratica respectu finis
tũc uera est: cũ eũ finẽ dicit esse ꝓsequẽdũ quẽ rectus appetitus appeteret. sed respec
tu eorũ q̄ sũt ad finẽ rõ uera existit mensura appetitus recti. itaq; in his q̄ sũt ad finẽ
appetitus recte elligit cũ id elligit qđ rõ ꝑtica dicit esse elligendũ. & sm̃ hoc littera
ph̃i sic erit exponẽda: ueritas actiui ĩtellectiui. i. intellectus pratici est cõsentanea ap
petitui recto. i. cõformis appetitui recto. subaudi respectu finis. nõ aũt respectu eorũ
q̄ sũt ad finẽ. aliis placuit aliter dicere. dicũt enĩ ꝙ pria mensura rerũ agendarũ nõ sit
rõ sed appetitus. nõ quicũq; sed talis qui errare nõ possit. cuiusmodi ẽ appetitus diui
nus. sm̃ horũ itaq; sentẽtiã tã in fine q̄m in his q̄ sũt ad finem tũc rõ uere iudicat: cũ
dicit esse expetendũ qđ talis apetitus expeteret. de hoc igitur appetitu dicũt ph̃m hic
intellexisse. alii dicũt ꝙ ph̃s nihil loquutus sit hic de mensura rerũ agendarũ: sed uo
lens assignare differentiã inter ueritatẽ mẽtis cõtẽplatiue & pratice: dicẽs ex eo differ
re ꝙ ueritas mẽtis cõtemplatiue ĩ aliud nõ refert̃. ueritas aũt mentis pratice est cõsen
tanea appetitui recto. i. ordĩata ĩ appetitũ rectũ. itaq; ueritas mẽtis pratice ĩ hoc uersa
tur ut appetitũ rectũ faciat. & si obicias id nomẽ cõsentanea hãc expositionẽ nõ patit̃
respõdent ad hoc ꝙ noĩa a ph̃o plusq̄ sepissime imꝓprie accipiuntur. nec oportet nos
lõgius ire. qm̃ in hoc capl'o inueniemus plus q̄m plura q̄ si ꝓprie uelimus accipe: uerã
sñiam subuertemus. imo ĩ hoc eodẽ loco ĩuenies alia duo ĩꝓprie posita. prĩo illud: hec
igit̃ mẽs ĩ agẽdo uersat̃: nã ex ui huiꝰ nañ noĩs uidet̃ dicere ꝙ huius mẽtis sit agere. qđ
uerũ nõ ẽ. cũ mẽtis nõ sit agere. sed ideo dicit̃ ĩ agẽdo uersari ꝙ eius ueritas ĩ actionẽ
ordĩat̃ atq; refert̃. itẽ illud hoc ẽ eĩ totius ĩtellectiui opus: planũ ẽ ꝙ ĩꝓprie dicit̃. cũ ĩn
tellectiui nõ sit opus sed ueritas & cognitio. dicamus igit̃ ꝙ ex uocabuli ꝓprietate uł
ĩꝓprietate nõ ẽ obiectio. uera itaq; mihi uidet̃ illorũ sñia q̄ hãc littere expositionẽ se
quũt̃. dubitat̃ etiã hic de hoc ꝙ ph̃s ꝓseq̄t̃ de ĩtellectu pratico & spec'latio tãquã de du
obus genere diuersis. satis de hoc diximus ĩ capl'o supiori. & tñ id hic ĩ suma repetere
puto nõ eẽ inutile. ut eĩ diximus aliq̄ ad hoc dicũt ꝙ ille due mẽtes ut sũt hitibus ĩfor
mate genere differũt. qm̃ huiusmodi hitus genere dicũt̃ differre: si cõsiderẽt̃ ut sũt ab
oĩ hitu nude: eũdẽ eẽ dicũt ĩtellectũ. & ut ill' placet hoc mõ loq̄bat̃ ph̃s ĩ. iii. de aĩa aliĩ
dixerũt ꝙ ĩtellectus ꝑticus ĩcipit ab uniuersali cõsideratõe. & sic ẽ idẽ cũ spec'latio

mentis que nec in agendo nec in faciendo est
laus & uituperatio & in uero & falso consistit
Hoc est enĩ totiꝰ intellectꝰ opus. Actiui uero

finitur uero in singularia.& sic differt ab speculatiuo q̄m hoc modo nihil aliud ē q̄m rō pticularis sine q̄ intellectus nō mouet.ut hētur tertio de aīa.alii dixerūt ꝙ si phs uoluisset id qđ placuit primis.aut istis:nulla erat difficultas id uerbis exprimere. qđ cū nō fecerit:imo cōtrariū demōstrauerit:nulla uidet causa cur eū aliter atq̧ ex forte exponere debeamus.qđ & mihi uerius uidet Rei igit agēde.hic oñdit quē admodū utraq̧ mēs se habeat ad rē agēdā.& primo facit hoc. secūdo ostēdit q̄ mēs sit pricipiū rei agēde.ibi sed mēs ista.tertio oñdit circa q̄lia hec mēs possit eē pricipium rei agēde.ibi nō ē aūt.dicit ergo prio rei agēde.i.actiōis q̄ cōsilio fieri dicit: pricipiū ē electio:pricipiū dico nō finale sed efficiēs.electiōis aūt pricipia sūt appetitus & rō illa q̄ est alicuius gr̄a.s.mēs pratica q̄ in actionē ordiatur.ex hoc seqtur ꝙ sine mente

& intellectiui ueritas cōsētanea appetitui recto. Rei igit agēde pricipiū ē electio.Vnde mot⁹ est.sed nō cui⁹ gr̄a.electiōis aūt appetitus & rō q̄ alicui⁹ gr̄a.Quapꝑter nō absq̧ mēte & itellectu nec absq̧ morali appetitu ē electio.Bene aūt agere i rebus & cōtra sine itellectu & more nō ē. Sed mēs ista nihil mouet. uerū illa q̄ gr̄a alicui⁹ & actiua hec eī & i faciēdo preceps ē nā gr̄a alicui⁹ facit quicūq̧ facit & finis nō simpl̄r ē sed ad aliqd & factibile alicui⁹ ē at nō agibile.Nā bene agere finis ē.appetit⁹ aūt hui⁹. Quapꝑter aut itellect⁹ appetitiu⁹ est electio aut appetit⁹ itellectiu⁹ & tale pricipiū hō. Nō ē aūt eligibile qcq̄ ex iā factis ut puta null⁹ eligit Troiā dirripuisse. nō eī de p̄terito electio ē sed de fut̉o possibili factū āt ne factū sit fieri nō pōt.Itaq̧ recte aga

idest sine intellectu & sine morali appetitu.i.sine illo appetitu i quo mores existūt non poterit eē electio.hoc patet qa bene agere.& cōtra.i. male agere nō ē sine intellectu & more.i.appetitu i quo sūt mores.itaq̧ itellectus & appetitus sūt pricipia bone & male actiōis.bene quoq̧ agere.aut male agere nō cōtigit sine electiōe:intellectus igitur & appetitus pricipia erūt electionis.ex dictis i hac pte poteris aliq̄ notare satis utilia.prio pricipia hūanorū actuū.qđ aliq dicebāt eē pricipale intētū in hoc caplo.ut in pricipio diximus.secundo notat subiectū ex habitu nomē accipere. ut appetitus ex more qđ i eo existit moralis dicit.qđ etiā cōtra fieri uidemus ut habitus ex potētia nomē accipiat.tertio notabis nullū peccatū posse cōmitti ex solo intellectu aut ex sola uolūtate sed oportet ambo actu uel habitu cōcurrere.q̄rto ex his erit argumētū morales uirtutis in uolūtate existere.ut eī hic dicit nō est electio sine appetitu morali.appetitus aūt ille q ē pricipiū electionis uidet esse nō sentiuus sed uolūtas. Sed mens ista.hic oñdit que mens sit illa q̄ est pricipiū electiōis.& prio facit hoc.secūdo infert corolariū quoddā. ibi quappter.& est sciendū circa primā ptem ꝙ ut ego puto littera est icorrepta.nam ubi dicit mēs ista:puto ꝙ deberet scribi mens ipa.& tūc est sensus.ꝙ mēs ipa coiter dicta ut abstrahit a mēte speculatiua & ptatica nihil mouet.uel si habeas ista dic mēs ista.s.speculatiua q̄ tātūmodo est sui gr̄a ac uniuersalis finis hūani:nihil mouet.i.non cōsiderat queadmodū potētie actiue moueri debeāt.hoc est eī negociū eius mētis q̄ tā in actiōe q̄m i factiōe pticeps existit:hn̄s quidē finē nō i se sed i alio.finē dico nō uniuersalē sed pticularē.q̄ aūt sit dr̄a inter factionē & actionē & finē artis & prudētie cōgruentius i loco suo dicemus. Quappter.hic ex dictis i ea pte rei igit agende.ifert quoddā corolariū.cū eī electiōis pricipia sint itellectus & appetitus:necesse est ꝙ electio uel sit itellectus appetitiuus.i.intellectio appetitiua.ita.s.ꝙ essentialr̄ sit actus intellectus sm̄ ꝙ ordinat appetitū.uel erit appetitus itellectiuus.i.appetitio itellectiua sic ꝙ sit essentialr̄ actus appetitus sm̄ ꝙ dirigit ab itellectu qđ uerius uidet ut ex obiectis patet.obiectū eī electiōis est bonū & malū queadmodū & appetitus. nō aūt uerū & falsū q̄ ptinent ad itellectū.& hō qdem est tale pricipiū.s.agens eligendo p itellectū & appetitū. Nō est.hic oñdit circa q̄lia entia mens pratica possit esse pricipium rei agēde p electionē.& dicit ꝙ electio nō poterit esse de p̄teritis.nemo eī eligit troiā diripuisse.nā cōsilium & electio locū hr̄e dicuntur i futuris cōtingentibus.factū aūt

ne factũ ſit fieri nõ poteſt.itaq; recte dixit agatõ hoc ſolo deũ priuari infecta.ſ. nõ fa
cta facere quecũq; ſũt facta.ut enĩ comuniter traditur:poteſtati cuiuslibet cauſe illa
ſubiciũtur q̃ ſub obiecto ſue uirtutis cadũt:ut ignis ſolũ poteſt calefacere q̃ ſub cale
factibili cadũt.uirtus aũt diuina q̃ uniuerſal'r ſe extẽdit ad totũ ens:rãtũmodo ab eis
priuatur q̃ rõnem entitatis nũ habẽt.talia uero ſũt q̃ cõtradictionẽ implicant.cuiuſ
modi eſt factũ nõ fuiſſe.eiuſdẽ enĩ rationis eſt aliquid eſſe dũ eſt:& fuiſſe dũ fuit.& nõ
eſſe qđ eſt:& nõ fuiſſe qđ fuit. Ambarũ itaq;.hic cõcludit quid ſit opus ꝓpriũ utri
uſq; mẽtis.& qui habitus ſint earũ uirtutes.qđ erat pricipale intentũ huius capl'ĩ.ut
in principio diximus aliis placuit hoc appellare rationẽ ſecundũ quã accipiũtur ĩtel
lectiue uirtutes.dicit ergo ꝙ ambarũ partiũ intellectiuarũ opus eſt ueritas.ſed ut ſu
pra diximus aliter & aliter.nã
ſpeculatiue mẽtis ueritas in ali
ud nõ ordinatur. pratice ueru
ordiuatur ĩ actionẽ.& ex his pa
tet qui habitus dici debẽt earũ
uirtutes. nã illi habitus earum
uirtutes ſunt dicẽdi ſm̃ quos u
traq; uerũ proſpecit.illa in ſpe
culabilibus.hec ĩ operabilibus.
ſed dubitatur hic quẽ ordinẽ ha
beãt inter ſe hee due partes in
tellectiue.& quis etiã ordo ſit a
petitus aut uolũtatis ad eas. ad
hoc eſt dicendũ ꝙ ratio pratica cum ſit principiũ electiõis electio uero ſit de his q̃ ſũt
ad finẽ:neceſſe eſt dicere rõnem praticã ſupponere uolũtatem inclinatã in finẽ qui ĩ
agibilibus principiũ eſſe dicitur.uolũtas uero ſupponit intellectũ ſpeculatiuũ. cum
nullũ incognitũ poſſit amari.dicamus igitur ꝙ primu in ordine exiſtit ĩtellectus ſpe
culatiuus.qui cũ uniuerſa ac cuncta entia intellexerit:bona quoq; & mala proſpexit.
nõ ꝙ intellectus ſpeculatiuus talia dicat eſſe proſequẽda aut fugiẽda:ſed quia cum e
ius ſit uniuerſa ac cũcta entia cognoſcere:bona quoq; & mala proſpicere dicitur.his
aũt cognitis:uolũtas inclinatur.in bonũ.& abominatur malũ.poſtea uero q̃m uolun
tas ſic fuerit inclinata:incipit intellectus praticus.& prĩo querit de poſſibilitate hu
iuſmodi boni:utrũ ſit poſſibile haberi uel nõ ſit poſſibile.& ſiquidẽ reperiat eſſe im
poſſibile:deſiſtit ab eius inquiſitione.ſi aũt ĩueniat tale bonũ poſſe haberi: querit an
ſibi fuerit utile an nõ.ſũt enĩ aliqua bona q̃ alicui nõ ſũt bona.& ſi inuenerit tale bo
num eſſe ſibi poſſibile.& ſibi utile:tũc conſiderat quibus uiis huiuſmodi bonum ad
quiri poſſit.& ſi quidẽ plures inueniat:breuiores ac tutiores elligẽdas eſſe dicit.bene
itaq; dictũ eſt intellectũ praticũ in his uerſari que ad finẽ ordinantur.

thõ hoc ſolo de⁹ priuatur infecta facere q̃cũq;
ſũt facta. Ambarũ itaq; pticularũ ĩtellecti
uarũ opus ẽ ueritas.Scd'm quos ergo habitus
utraq; uerũ ꝓſpicit He uirtutes ãbaꝝ exiſtũt.
Epetẽtes ergo altius de illis dicam⁹.E
rũt quib⁹ anim⁹ uerũ proſpiciat aſſẽ
tiẽdo & diſſentiẽdo quinq; numero.Hec autẽ
ſũt ars ſcientia prudẽtia ſapiẽtia intellectus.

Epetentes ergo.tractatus ſecũdus de ſingulis uirtutibus intellectiuis.capitulũ
primũ tria cõtinet.primo enumerat uirtutes intellectiuas.ſecũdo determĩat de
ſcientia.tertio de arte.ſecũda ibi quid igitur.tertia ibi eius uero.dicit ergo prĩo nos
repetẽtes.ſ.qđ paulo antea dictũ eſt:uirtutes intellectiuas eſſe illas ſecũdũ quas utra
q; mens uerũ proſpicit:dicamus de illis altius.ſ. profundius ac plenius & perfectius
ratio quidẽ uirtutis intellectiue ut patet ex dictis hec eſt: ut ſit habitus ſecũdum quẽ
animus uerũ ſemp̃ proſpiciat.tales uero ſũt quinq; numero.ſ.ars ſciẽtia prudentia ſa
piẽtia intellectus.hec igitur ſũt uirtutes intellectiue quibus animus aſſentiendo uel
diſſentiẽdo.ſ.affirmãdo uel negãdo ſemp uerũ proſpecit.que ex parte ſubiecti ſic dif
ferũt:q̃m ars & prudẽtia in intellectu pratico exiſtũt.alia uero tria in ſpeculatiuo.ab
horũ numero excludũtur eſtimatio q̃ in agibilibus.& opinio q̃ in ſpeculabilibus uer
ſatur.procedit enĩ eſtimatio ex cõiecturis.& opinio ex probabilibus.itaq; eſtimatio
ex rhetoricis.opinio uero ex dialecticis rõnibus naſcitur.& hac rõne licet per ea ali
quãdo uerũ dicamus.cõtingit tamẽ eis falſũ dicere.qđ eſt malũ intellectus.queadmo
dũ uerũ eſt ipſius bonũ.eſt aũt cõtra rõnem uirtutis eſſe principium alicuius mali.ex
his notabis primo uirtutis intellectiue diffinitionẽ.ſ.eſſe habitũ ſm̃ quẽ animus ſem
per uerũ & nuſquã falſũ proſpicit.q̃ tam ex dictis hic q̃m in fine precedẽtis capituli
colligitur.ſecũdo notabis falſũ eſſe dictũ idiotarũ dicentiũ ſcientiã aut philoſophiam feciſſe

pluribus hoĩes errasse.que enĩ hoĩem fecit errare nec sciẽtia.nec phĩa dici poterit.qꝓ memorie tenebis.tertio notabis hodie q̃m paucissimos hoĩes uerã possidere sciam.est enĩ scire nr̃m iuolutũ infinitis pene erroribus. Quid igitur.hic prosequit̃ de sciã. & prĩo notificat eam ex parte materie siue obiecti.secũdo ex parte cause.secũda ibi ĩ sup oĩs. dicit ergo prĩo ꝙ nomẽ sciẽ bifariã poterit accipi. uno modo iꝑꝓprie & sm̃ similitudinẽ.& sic sciri possumus ea q̃ nobis certe sũt:etiã si alr̃ se habere possint.ita ꝙ ars & prudẽtia q̃ sũt de rebus cõtingẽtibus noĩe sciẽ hoc modo cõprehẽdi uidẽtur alio modo accipitur nomẽ sciẽ ꝓprie.& sic dicũtur sciri cõclusiones q̃ se aliter hr̃e nõ possũt.ut siquis sciat ꝙ linea recta cadens sup lineã rectã causat duos angulos rectos in forma aut in ualore.uel si sciat om̃s angulos cõtra se positos esse equales.aut ꝙ linea recta cadẽs sup lineã rectã: quales q̃ntosq; angulos ferit super unã:tales tantosq; faciet super aliã.uel si dicas nõ esse mecandũ. aut nõ esse furandũ.que sequũtur ex illo principio nihil inordinatũ esse faciendũ.hec & huiusmodi cõclusiones q̃ se alr̃ hr̃e nõ possũt dicũtur ꝓprie sciri.q̃ enĩ se aliter hr̃e possunt cũ extra sensũ fiunt:latent utrum sint uel nõ sint.ex his sequitur uniuersa scibilia esse ex necessitate.sẽpiterna.ac sine generatione & corruptione. & uidetur phũs loqui tanq̃m mũdus nõ habuisset tẽporis initiũ.qd̃ ipse in octauo phĩcorũ demõstrare cognatur.ex his notabis. prĩo iura canonica:& ciuilia nõ eẽ ꝓprie scibilia.pro diuersitate enĩ loci & tẽporis alia iura uidemus statuta.qd̃ etiã ĩ iure diuino factũ esse nõ dubitamus.secũdo notabis grãmaticã rhetoricã poesiã nõ esse ꝓprie scias:sũt eĩ earũ nõ pauca uariabilia.iuxta illud oratii:multa renascẽtur q̃ iam perire.cadẽtq; noua que nũc sũt in honore uocabula:si uolet usus. hec ille. sed uidetur hr̃e dubiũ qd̃ hic phũs dicit:scibilia nõ esse generabilia nec corruptibilia nam de rebus naturalibus q̃ generãtur & corrũpũtur est phĩca sciã.dicendũ ꝙ de his rebus naturalibus sũt aliqua pricipia & cõclusiones uniuersales q̃ sũt perpetue ueritatis.& de his tantũmodo esse dicitur phisica scientia. Insuper oĩs.hic notificat sciẽtiã per causã.& prĩo premittit quedã.secũdo cõcludit eius diffinitionẽ. secũda ibi est igitur scientia.circa primũ uidetur premittere quattuor.prĩo ꝙ oĩs sciã sit docibilis.quia ut habetur ĩ prologo methĩce signũ sciẽtis est posse docere.per id enĩ quod ẽ in actu id qd̃ est in potẽtia reducitur in actũ.ut traditur in nono methĩce. id autẽ qd̃ potest sciri potest etiã disci.nã si potest doceri eadẽ rõne poterit disci:ab eo scilicet q est in potẽtia sciens.hoc igitur sit qd̃ hic prĩo premittimus sciam posse doceri & posse disci.secũdo ibi Doctrina uero.premittit oẽm doctrinã fieri ex ante cognitis.ut dictum est in resolutiuis.i.in libro priorũ & posteriorũ.nemo enĩ põt ueire ĩ cognitionẽ alicuius ĩnoti nisi per aliq̃ sibi nota.qd̃ fieri põt aut sillogismo qui ex uniuersalibus ad singularia procedit.aut inductione.q̃ est ad uniuersalia ex singularibus q̃ sensu & expimẽto fiũt nobis nota.ut hẽtur in prologo methĩce.tertio ibi At inductio ꝑmittit sillogismũ ꝓcedere ex uniuersali pricipio.pricipia uero fieri nobis nota ĩductiõe nõ sillogismo.si eĩ pricipia sillogismo ꝓbarẽt:pricipiorũ eẽnt pricipia.& sic ĩ pricipiis eẽt abire ĩ infinitũ.qd̃ reꝓbat ĩ prĩo posteriorũ.ibi Sunt ergo.ꝑmittit q̃rtũ qd̃ ex ꝑfactis sequi uidet̃.dicẽs illa eẽ pricipia sciẽ ex quibus sillogismus ꝓcedit. & eorũ

Extimatione enim et opinione falli contingit

Quid igit̃ sit sciẽcia ex hoc patet si diligenter discutiẽdũ est nec similitudinibus inherẽdum Omnes enim sic accipim⁹ ut id ꝙ scim⁹ aliter se habere nõ possit. Que aũt aliter se habere possunt qñ extra cõsiderationem sũt latet utrũ sint uel non sint.Ex necessitate ergo scibile est.Sempiternũ ergo Nã q̃ ex necessitate sũt ea omnia plane sẽpiterna sũt Sempiterna aũt sine.generatione & corruptione Insuper oĩs scĩa uidet̃ eẽ docibilis et ꝙ sciri põt idẽ põt disci. Doctrina uero oĩs ex ãncognitis fit ut in resolutiuis dicimus Nã aut p inductionẽ. aut p silogismũ. At ĩductio principii est et uniuersalis silogism⁹ aũt ab uniuersali. Sũt ergo pricipia ex qb⁹ sillogism⁹.Quoꝝ aũt nõ est sillogism⁹ eorũ ĩductio ẽ Est igit̃ scĩa ha

principiorũ nõ esse sillogismũ sed inductionẽ. Est igitur. hic ex p̃dictis cõcludit di finitionẽ scie. & prio facit hoc. secũdo eã manifestat. ibi cũ eni. dicit ergo prio ꝙ scia est hītus demõstratiuus. i. talis qui p demõstrationẽ hẽtur. & cetera q̃ in resolutiuis diffiniuimus. itaq̧ nõ ois sillogismus ẽ demõstratio: sed ille solũmodo qui ex pricipi is necessariis necessaria cõseq̃ntia necessariã cõcludit cõclusionẽ. Cũ eni. hic mani festat diffinitionẽ presactã. dicẽs bene dictũ est ꝙ scia sit p demõstrationẽ. nã eũ tãtũ modo scire dicimus q ex prĩcipiis ante cognitis scit. si eni principia nõ sint ei magis cognita discursu cõclusiois. i. cõclusiõe: p accidẽs habebit sciam. in q̃ntũ. s. p alia pri cipia ẽ ei cognita talis cõclusio. & de scia quidẽ in hũc modũ determinatũ sit. ex his poteris notare q̃m paucos hoĩes sciam possidere. sũt eni pauci. imo plusquã paucissi mi qbusretũ cause sint cognite

bitus demõstratiuus & cetera ut ĩ resolutiuis diffinim⁹. Cũ ei fidẽ quodãmodo adhibet qs & pricipia nota sũt scit. Nã si nõ magis dis cursu cõclusiois p accidẽs hẽbit sciam De scia ergo ĩ hũc modũ determinatũ sit. Ei⁹ uero qd' recipit alr se hre quoddã ẽ qd' fieri quidã qd' agi põt. ẽ aũt aliud facere aliud agere. Cre dim⁹ aũt de his extnis quoq̧ sermonib⁹ Itaq̧ hitus cũ rõne actiu⁹ aliud ẽ q̃ hit⁹ cũ rõne fac tiu⁹ nec alter ĩ altero cõtinet. Nã neq̧ actio ẽ factio neq̧ factio ẽ actio. Cũ aũt edificatia sit ars q̃dã & qd' hit⁹ qdã cũ rõne factiu⁹ hit⁹ sed neq̧ talis hit⁹ q nõ sit ars. Idẽ utiq̧ eẽt ars & hitus cũ rõne uera factiu⁹. Ois aũt ars ĩ faciẽdo uersatur & artificio uti & mẽteprospi cere ut aliquid fiat eorũ q̃ possũt & esse & nõ

Eius uero. hic prosequtur de arte. & prio ostẽdit circa cõtin gentia esse duos hitus quorum unus ars alter prudẽtia dicitur secũdo ostendit qd sit ars ibi cũ aũt. tertio determiat de opibus artis circa suã materiã. ibi ois aũt ars. q̃rto oñdit a quibus ars differat p suã materiã. & eũ qui bus cõueniat. ibi nõ ei eorũ. di cit ergo prio ꝙ rerũ q̃ se possũt alr hre aliud ẽ quod fieri. aliud qd' agi põt. qd' ex hoc patet q̃m aliud actio. & aliud ẽ factio. nã ut patet ex nono methice(quẽ librũ phs hic appellat externos sermones) actio est opatio q̃ ma net ĩ agente. ut ĩtelligere. uide re. uele. nole. & huiusmodi. fac tio uero est opatio trãsiẽs ĩ exte riorẽ materiã ad formãdũ aliqd ex ea. ut secare. urere. edificare & similia cũ ergo hitus differãt pet opationes & obiecta: necesse ẽ dicere ꝙ prudẽtia q̃ est hitus actiuus cũ rõne sit ali ud ab arte q̃ est hitus cũ rõne factiuus. nec unus sub alio cõtinet. q̃madmodũ nec ac tio sub factiõe. nec ecõuerso. qd' uero dicit cũ rõne. põt intelligi. i. cũ deliberatiõe. & sic differt a fortuna q̃ dicitur natura sine rõne. i. sine deliberatiõe. uel dic cũ rõne. i. rõne dictãte. itaq̧ ab arte uel prudẽtia nihil fieri. aut agi poterit qd' sit cõtra rõnẽ. uel dic cũ rõne. i. rõnalis uel in rõne existens. Cũ aũt. hic per inductionẽ ostendit quid sit ars. dicens cũ edificaria sit ars quedã: & qa est hitus cum rõne factiuus: nec est ulla ars q̃ nõ sit hitus cũ rõne factiuus: nec est hitus qui sit cũ rõne factiuus qui nõ sit ars cũ ita inquã sit: idem utiq̧ erit ars & habitus cũ rõne uera factiuus. artis igitur diffi nitio erit: habitus cũ rõne uera factiuus. & habitus cũ rõne uera factiuus. & hitus cũ rõne uera ponitur pro genere. & factiuus pro differẽtia. & ex hoc inoleuit dici ꝙ ars sit recta rõ factibiliũ. ut recta rõ pro genere. factibiliũ pro dñ̃a ponat. Ois aũt. hic determiat de opibus artis circa eius materiã. dicens artẽ uersari uel ĩ faciendo. i. opus cõstruendo. sub quo etiã materie dispositionẽ cõprehendimus. uel ĩ artificio uti. i. in utendo: & mente pspiciendo q̃madmodũ fiãt ea q̃ se possũt alr hre: & quorũ pricipiũ sit nõ in facto sed ĩ faciente. duo itaq̧ genera artiũ uidet hic phs tãgere. s. factiuas q̃ rũ est materiã disponere: & opus construere. & usuales: ad q̃s ptinet nõ solũ artificiis uti: sed etiã factiuis precipe: ac mente pspicere q̃madmodũ artificia fieri debeãt. alii seq̃ntes antiquã traductionẽ: alr ĩ hoc passu exponũt phm. sed eorũ expositio cũ lrã a rerint nullatenus stare poterit. sed dubitat. hic de arte usuali: cuius opus est p̃cipe ac mẽte pspicere q̃madmodũ artificiũ fieri debeat. uidet ei huiusmodi nõ eẽ artẽ. cũ nõ sit hitus factiuus. ad hoc dicimus ꝙ facere: & factiuũ ĩ diffinitiõe artis accipiũtur ut

se extendũ ad hec duo. nã facere dicimus eos qui opus cõstituũt. & etiã eos qui ope facto utũtur. ad quos ptinet pcecipe ac mente prospicere q̃madmodũ opus fieri debeat: usualis enĩ ars precipit factiue: ut hetur supra libro prio. & secũdo phorũ. Nõ eim eorũ. hic tria facit. prio ostendit a quibus ars per materiã suã differentiã hre dicatur. dicens bene dictũ est artẽ esse eorũ q̃ se possũt aliter hre: nã eorũ q̃ necessario sũt uel fiũt nõ est ars. & per hoc uidetur differre a mathica scia q̃ esse dr eorũ qoe necessario sũt aut fiũt. ars quoq; nõ est eorũ q̃ fiũt f̃m naturã. ea enĩ q̃ ab arte fiũt pricipium sue factiois hñt nõ in se: sed ĩ artifice. q̃ uero f̃m naturã fiũt: pricipiũ sue gñonis hñt ĩ se ipis. nõ φ idẽ se idem ĩ numero generet. qa hoc est ĩpossibile: sed idem generat se idẽ in specie. qd' in artificialibus fieri nõ põt. & pptet hoc dicitur ars differre a phica scientia. differt etiã ars a prudẽtia qm̃ ars ĩ faciendo. prudentia uero ĩ agendo uersatur. sed dubitatur hic de eo qd' dicit artẽ nõ esse eorũ q̃ necessario sũt uel fiunt. nam & in artibus tã factiuis quã usualibus esse uidemus aliq̃ ĩmo plura documẽta necessaria ac ppetue ueritatis. ad hoc dicimus φ phs hic loq̃batur nõ de regulis q̃ ĩ artibus dãtur sed de rebus q̃ ab arte fiũt. tales eĩ necessarie nõ sũt. cũ fiãt ac corrũpãtur. qd' in rebus necessariis nõ cadit. dicamus igitur φ cũ phs dicit artẽ esse de cõtingentibus ac de rebus q̃ se possũt alr̃ hre: illud dictũ nõ refertur ad regulas q̃ ĩ arte tradũtur sed ad ea q̃ ab arte fiũt. nã artis reg'as aut semp aut pro maiori pte ueritatẽ hre dicimus.

eẽ & quorũ pricipiũ ĩ faciẽte ẽ nõ aũt in eo qd' fit. Nõ enim eorũ q̃ necessario sũt aut fiũt ars ẽ neq; eorũ q̃ sũt secũdũ naturã Nã hec in seipis habẽt principia. Cũ ergo facere & agere diuersa sint necessariũ est ut ars in faciendo & nõ in agẽdo cõsistat. Et circa eadẽ quodammodo uersãtur ars & fortuna ut agatõ inquit ars fortunã adamauit fortuna artẽ. Ars igitur ut dixim⁹ habit⁹ quidã cũ rõne uera factiu⁹ ẽ Inertia uero cõtraria cũ rõne falsa factiuus habitus circa id quod aliter se habere potest.

E prudẽtia uero sic utiq; accipiem⁹ cõsideratiõe hita q̃ sint hi quos prudẽtes uocã⁹.

Et circa eadem. hic secũdo oñdit cũ q̃bus cõueniat ars p suã materiã. cõuenit itaq; ars ĩ materia cũ fortuna. nã & fortuna uersatur ĩ rebus externis q̃ se alr̃ hre possũt. uidemus etiã ea q̃ ab arte fiũt nõnunquã a fortuna fieri. imo alique sũt artes ut ille q̃ in cõmertiis uersãtur q̃ nisi fortuna iuuent: tarde ĩ effectũ eueniũt. fortuna etiã in aliq̃bus ab arte iuuatur. bene itaq; dicebat agatõ fortunã artẽ. & artẽ fortunã adamasse. qm̃ circa eãdẽ materiã uersãtur. item qm̃ utrãq; se ĩuicẽ iuuare uidemus sed dubitatur hic qd phs p fortunã ĩtelligat. & est dicendũ φ phs ĩ hoc loco uidet̃ loq de fortũa f̃m opiõnẽ eorũ q fortunã eẽ dicebãt ideã quãdã: res hũanas uariis casibus & fortuitis illudẽtẽ. unde & cecã appellabãt eo q; passim ĩ quoslibet ĩcurtẽs & ad bonos & ad malos pueñt. utrũ aũt hoc aliqd ueritatis hẽat: maiori ac altiori inq̃sitioni relinq̃mus. satis eẽ ĩ pposito potamus ut phm intelligas. q ĩ locis nõ paucis aliorũ ĩducit dicta etiã si uera ea nõ credat dũ tñ ad eius faciãt ppositũ. ars igit̃. hic tertio manifestat artẽ p cõpatiõnẽ ad eius oppositũ qd' iertia dr. ars itaq; ut diximus ẽ hitus cũ rõne uera factiuus. i. uera rõ factibiliũ. inertia uero cõtra. ẽ hitus cũ rõne falsa factiuus. i. rõ falsa factibiliũ q̃ se alr̃ hre possũt. & ex his q̃ a pho hic tradita sũt quisq; plenius uidere poterit qd p artẽ ĩtelligere debeat. qd' & ipse phs planũ facere pperabat. ex his etiã q̃ ultio loco dicunt̃ notabis causã unde sit φ aliquos artifices pro maiori parte in sois operibus errare contingat. causa enim illa est quia non habent artem sed inertiam que est principium false ĩtelligendi. ut diximus & hec de arte dicta sint.

E prudẽtia. caplm̃ secũdũ ĩ quo pseq̃t de prudentia: tres hẽt ptes. ĩ pria oñdit qs sit prudẽs. ĩ secũda qd sit prodentia. ĩ tertia qd sit eius obiectũ. secũda ibi cõsultat aũt. tertia ibi cũ oero due. ĩ pria pte tria facit. nã prio determĩat modũ agẽdi. secũdo manifestat q sint uiri pfecte prudẽtes. ibi uidet̃ prudẽris. tertio manifestat qd' dixerat p signũ. ibi signũ uero. dicit ergo prio φ de prudentia sic cõsiderabimus: hita prio cõsideratiõe q sint prudentes. ut ei hetur prio phicorũ doctria initiũ sumere debet a

notioribus nobis. cōposita uero ut ibidē dr̄ nobis sūt notiora q̄m simplicia. nos itaq̧ uolentes cōsiderare de prudētia q̄ est hitus simplex: ptius cōsiderabimus de prudente ut pote de cōposito nobis notiori. Videt̄ prudentis. hic ōndit q̄ sint prudētes. & dicit uiri prudentis esse ex facultate sui hitus posse bene cōsulere ī his q̄ sibi sunt bona & utilia. nō qdem pticulariter de aliquo tātūmodo negocio: puta q̄lia utilia sint ad sanitatē uel ad robur corporis: sed ꝙ possit bene cōsulere uniuersalr̄ ad dirigendū totius uite statū. Signū uero. hic p signū manifestat qd̓ dixit. dicens signū huius quod diximus est: qa dicimus prudētes circa qd. i. prudētes ī aliquo negocio. ul̓ prudentes ī pte aliq̄ eos q ad aliq̄m finē studiosū. i. bonū acute excogitāt. i. recte cōsulūt illa in qbus nō est ars. & bene dicit illa ī qbus nō est ars. nā si aliqs recte cōsulat illa ī qbus est ars: nō ob id dicet̄ prudens sed artifex. si igit̄ ille q in aliquo negocio recte cōsulit prudēs ī pte dr̄: ille utiq̧ erit simplr̄ & absolute prudēs q in oī negocio oīq̧ re agenda recte sibi cōsulit. quēadmodū si dicamus si socrates ē albus ī pede: erit albus in parte igit̄ si fuerit albus ī oī pte: erit albus simplr̄. i. pfecte ac totalr̄. nota ex his q̄m paucissimos homines eē prudētes. uix eī īuenies hoīem q ī unico negocio recte sibi cōsulat. qd igit̄ ī tāta negociorū uarietate dicēdū eē censebimus? secundo notare poteris ex hac lr̄a aliquē eē optimū artificē: & cū hoc esse īprudentē qd̓ ī plerisq̧ esse uidemus. & ex hoc est euidens argumentū ꝙ aliud sit ars & aliud prudentia. Cōsultat aūt. hic ōndit qd sit prudētia. & prīo ponit differentiā eius a scīa & arte. secūdo cōcludit diffōnē prudētie. secūda ibi restat ergo. in prīa pte prīo pbat̄ prudētiā nō eē sciam. p quo plura accipit. prīo nemīnē cōsultare de his q̄ īpossibilia sūt alr̄ se hr̄e. nec de his q̄ ip̄e agere nō pōt. secūdo resumit qd̓ supra dictū est. s. sciam eē cū demōstratiōe. & iterū demōstrationē nō esse de his quorū pricipia se alr̄ hr̄e possūt. oīa eī q̄ seq̄rent̄ ex huiusmodi pricipiis se alr̄ hr̄e possēt. qa nō est possibile pricipia eē minoris firmitudīs q̄m ea q̄ ex illis sequūtur. & his cōiūgit cōsiliū nō eē de his q̄ sūt ex necessitate. & ꝙ prudētia sit circa cōsiliabilia ex qbus oībus cōcludit prudētiā nō esse sciam. nā scīe ut dictū est de his q̄ sūt ex necessitate. id uero qd̓ agit̄ de quo prudentiā esse diximus alr̄ se hr̄e pōt. cōcludit etiā prudentiā nō eē artē: ob id ꝙ alius finis sit agēdi q̄m faciēdi. i. alius finis est actio q̄m ītēdit prudētia. & alius factio q̄m ītendit ars. ex pte quoq̧ finis differūt ars & prudentia qa finis artis est aliqd̓ bonū pticulare. prudētie uero finis est ille q est oīm finiū finis s. felicitas. de quo plenius uidebimus ī fine huius libri. & est aduertendū circa literā ꝙ ab ea parte q̄re si scīa: pendet cōstructio usq̧ ad eā ptem prudentia nō utiq̧. ex his nobis unde sit possibile hoīem esse ī specl̓abilibus maxīe scientē: ī rebus uero agēdis ineptū atq̧ īprudentē. hoc aūt īde est ꝙ aliud genus scīe aliud prudentie esse diximus & sic inuicē separi nullū existit incōueniens. Restat ergo. hic facit tria. prīo ex prefactis cōcludit diffinitionē prudentie. itaq̧ cum prudentia nō sit scientia. nec ars. & sit de rebus que se aliter habere possunt: necesse est ꝙ sit habitus uerus cum ratione qui in his agendis uersatur que sunt homini bona & mala. quasi dicat prudentia est habitus cum ratione uera actiuus. itaq̧ ille ablatiuus cum ratione uera accipitur pro nominatiuo. quasi dicat prudentia est habitus rationalis uerus actiuus. & in prefacta

Videtur prudētis eē uiri bene cōsulere posse circa illa q̄ sibi bona & utilia sūt nō pticulariter puta q̄lia ad sanitatē uel ad robur: sed uniuersalr̄ ad totū uite statū bene dirigēdum.

Signū uero ē hui⁹ ꝙ circa qd prudētes dicimus eos q ad finē aliquē studiosū acute excogitāt illa ī quib⁹ nō est ars. q̄mobrē & uniuersalr̄ prudēs eēt cōsultatiu⁹. Cōsultat āt nemo de his q̄ īpossibilia sūt alr̄ se hr̄e neq̧ de hisq̄ ip̄e agere nō pōt. q̄re si sciētia ē cū demōstratiōe quorū aūt pricipia alr̄ se hr̄e possūt horū nō ē demōstratio. nā oīa possūt mutari nec locū hēt cōsiliū ī his q̄ ex necessitate sūt. prudētia nō utiq̧ scīa erit nec ars scīa qa id qd̓ agitur alr̄ se pōt hr̄e. ars qa ali⁹ ē finis agēdi alius faciēdi. Restat ergo ut prudētia sit hit⁹ uer⁹ cū rōne q ī his agēdis uersat̄ q̄ sūt hoī bo

diffinitiōe hītus cū rōne uera. uel hītus rōnalis uerus. accipitur pro genere. ī quo ōs uirtutes ītellectiue cōueniūt. oīs enī uirtus intellectīa est hītus cū rōne uera. i. hītus rōnalis uerus. pro differētia uero ponit̄ illud actiuus. ꝑ hoc eī a ceteris uirtutibus intellectiuis. & ꝑsertim ab arte differre dr̄. & ex his notatur illa prudētie cōis diffinitio s. ꝙ prudētia sit recta rō agibiliū. ita ut recta pro uera. & rō ꝓ rōnali hītu accipiat̄. & illud agibiliū loco eius qđ aľ dr̄ actiuus. secundo poteris ex his notare q̄madmodū differat prudētia ab īprudētia. & ab oī uirtute tā morali q̄m intellectīa. ꝑ hoc eī ꝙ in diffōne dr̄ recta aut uera differt ab īprudētia q̄ est rō falsa. i. rōnalis hītus falsus. & ꝑ hoc ꝙ dr̄ rō differt a morali uirtute. q̄ nō est rō. i. rōnalis hītus. ꝑ id uero ꝙ dixit agibiliū differt ut diximus a ceteris uirtutibus ītellectiuis. nulla eī uirtus ītellectīa ꝑter prudentiā uersat̄ in agibilibus q̄ omnia memorie cōmendabis

na & mala. Nā faciēdi quidē aliꝰ finis agēdi uero nō alius Est enī id ip̄m finis bene agere. Et ob hoc piclem & alios huiusmodi prudētes dicimꝰ ꝙ illa q̄ sibi & aliis utilia sūt ꝓspicere ualēt. eē aūt huiusmodi putamꝰ illos q publicis priuatisq; rebꝰ administrādis sūt apti. Vnde tēperātia dr̄ prudētie cōseruatrix. cōseruat enī huiusmodi iudiciū. nō enī totum iudiciū corrūpit ac ꝑuertit uoluptas & dolor ueluti q̄a triangulꝰ duobꝰ rectis eq̄les hēt uľ nō hēt. Sed illud qđ in agēdo uersat̄. Prīcipia enī rerū agēdarū sūt quorū grā illa agūtur. Ei aūt qui corruptꝰ est ob uolūtatē uel dolorem

Nam faciendi. hic secūdo manifestat ꝑfactā diffōnem ꝑ rōnē & ꝑsertim q̄ntū ad illā particulā q̄ sūt hoī bona & mala. ꝑ cuius ītellectu est cōsiderādum ꝙ bona & mala hoī phs appellat: nō ea q̄ ab hoīe possidentur: sed ea que in ip̄o ut pote ī subiecto existere dicūtur. cū his etiā adiūgamus ꝙ finis & bonū idem sint. ut hētur supra libro primo & secūdo methice. cū itaq; prudētia uersetur nō ī faciendo cuius finis & bonū est res facta q̄ extra hoīem existere dr̄: sed in agendo cuius finis & bonū est id ip̄m agere qđ in agente existere dicimus: uersabit̄ utiq; circa hominis bona & etiā circa hoīs mala. cū opposita ad eādē ꝑtineāt cōsideratōnē. ut hētur q̄rto methice. ex his notabis artificialia nō eē hoī bona. & hoc ut diximus ītellige nō ꝙ ab hoīe nō sint possessa: sed ꝙ ī ip̄o nō existūt. recte igit̄ dictū est artis bona hoīem bonū nō facere. prudētie uero bona & bonū & optimū ip̄m facere dicimus. qđ menti cōmendare debes. Et ob hoc. hic tertio manifestat ꝑfactā diffōnem ꝑ duo signa. ob hoc eī ꝙ prudētia circa hoīs bona & mala uersat̄: ꝑ idē pbm & alios huiusmodi prudētes dicimus: ꝙ sibi & aliis utilia prospicere ualent. i. ꝓuidere possūt. huiusmodi homines eē dicimus q publicis. priuatisq; rebus administrādi sūt apti. de q̄bus ī nr̄is ciuitatibus paucos īuenies. & siqui sūt: illis administrādi potestas nō conceditr̄. qđ ego doleo. Vnde tēperātia. hic secundo ponit aliud signū ꝑ qđ manifestat̄ ꝑfacta diffinitio. sed ꝑ intellectu huius & aliorū q̄ hic a pħo tradūtur est cōsiderādū ꝙ phs ī hoc loco ita strictissime accipit nomē boni ut appellatiōe boni ea tātūmodo cōprehendat bona q̄ in hoīe existūt. eūq; bonū efficiūt. cuiusmodi sunt uirtutes morales. ars itaq; & uirtutes speculatiue hoc modo nō sūt hoī bona. & hinc inoleuit dici: eos q celestia cōtemplātur alienū agere negociū & suū omittere. uersātur enī circa talia q̄ nō sunt hoī bona. i. hoīem nō efficiūt bonū. dicamus ergo ꝙ prudētia uersat̄ circa illa q̄ sunt hoī bona. unde ex hoc inoleuit dici tēperantiā q̄ est hoī bonū eē prudētie cōseruatricē. ob id. s. ꝙ eius cōseruat iudiciū. nō aūt dr̄ tēperantia cōseruare uirtutē speclatiuā. nec eius iudiciū. qđ ex uoluptate & dolore tēperantie oppositis facile uidere poteris uoluptates enim & dolores corrūpunt ac peruertunt iudicium: nō quidem totum. q̄a non id iudicium quod in speculabilibus uersatur (ut quod triangulus habet tres angulos equales duobus rectis) sed illud iudicium dicuntur tantūmodo peruertere qđ in rebus agendis uersatur. cuiusmodi est prudentie iudicium. hoc autem quod dictū est de temperantia locum habet in omni uirtute morali. omnis eīm uirtus moralis cōseruat prudentiā per hoc ꝙ eius cōseruat iudiciū. nec tamē est aliqua moralis uirtus q̄ uirtutē cōtemplatiuā: aut eius iudiciū cōseruare dicatur. hoc igitur est signum ꝙ

prudentia. & nō uirtutes cōtemplatiue in his uersētur q̄ sūt hoī bona. s. morales uirtutes. φ uero temperantia & alie morales uirtutes prudētie iudiciū cōseruet: phūs probat p hoc φ finis ī rebus agendis est prīcipiū. ut hic. & infra libro septīo. & secūdo phisicorū. temperantia igitur & alie uirtutes morales dicūtur cōseruare prudentie iudiciū p hoc φ seruare uidētur eius prīcipiū. s. rectū iudiciū de fine qđ prudentie dr̄ prīcipium. uiciū qdem prīcipiū prudentie corrūpit p hoc φ huiusmodi iudiciū de fine puertit. & teneas menti uniuersa q̄ hic tradidi. qm̄ ego memini cū essem scolaris me in scolis audisse. & etiā nōnunq̄m legisse: cū tn̄ nihil horū pfecte intelligerē. Atq̄ artis. hic duas assignat differētias inter artē & prudentiā. quarū pria est qa ad artē. i. ad usum artis reqritur moralis uirtus. est enī possibile aliquē esse ī arte peritū. si tn̄ fuerit iniquus: inique opabitur. itaq̄ nō q̄lem domū. aut q̄lem culteū si debeat faciet. qđ & hodie freq̄ntari uidemus. prudentie uero. i. q̄ntū ad usū prudentie nō est opus aliā hr̄e uirtutē. nō dico φ possit esse prudētia sine aliis uirtutibus. qa hoc est impossibile ut demōstrabitur infra ī fine huius libri: sed ob id dicimus prudētie nō esse uirtutem quia si p possibile uel īpossibile aliqs hr̄et pfectā prudentiā & nullā aliā hr̄et uirtutem: adhuc nō esset possibile eū imprudenter agere. implicat enī cōtradictionē prudentē imprudēter agere. cuius cōtrariū in arte esse uidemus. nā & optimos artifices uidemus nō s̄m artem: sed secūdū inertiā facere. Et in arte.

repente nō apparet principium neq̄ oportere grā huius neq̄ ppter hoc suscepisse oīa & egisse. nam uicium corruptiuū principii est. Itaq̄ necesse est prudentiā esse habitū cum ratione uera q̄ in his agēdis uersatur q̄ sūt hoībus bona. Atqui artis quidem est uirtus prudētie uero nō est. Et ī arte quidē is qui sponte deliquit potior est Imprudētia uero cōtra queādmodū & ī uirtutib⁹ patet igit̄ φ uirt⁹ quedā est & nō ars. Cū uero sūt duo animi particule rōnē hn̄tes alia utiq̄ erit uirt⁹ opīatiui Nam opīo & prudētia circa idē qđ recipit alr̄ se hr̄e At q nec hītus cū rōne solū signū erit φ obliuio eiusmodi hītus est sed prudētie nō est.

hic assignat secūdā dr̄am. qm̄ in arte qui uolūtarie peccat: potior ac magis peritus in arte dr̄ q̄m ille qui inuoluntarie id faciat. nam iste talis minus perfectā hēt artē. cū id ex artis ignorātia cōtingere dicatur. in prudētia uero cōtra. q̄madmodū & in uirtutibus. nam & ille qui in rebus agendis uolūtarie peccat: uidetur peccare ex ignorātia q̄ prudentie opponitur. patet igitur ex his prudentiā esse uirtutē quādā. s. talem q̄ hominē perficiat: & eum bonū faciat: eiusq̄ opus bonū redat. ex qbus etiā patet φ prudentia nō sit ars. cū habitus artis nō faciat hoīem bonū. & sic strictissime accipiendo nomē uirtutis pro eo. s. habitu qui hoīem bonū facit: nec ars. nec habitus cōtemplatiui uirtutes dicūtur. nō igitur multū aberrare uidetur uulgus putās eos tantūmodo esse & dici uirtuosos qui morales uirtutes hn̄t: inter quas prudentia quoq̄ connumeratur. nō φ sit in appetitu: sed quia nos in moribus dirigit. quod tene menti. sed uidetur habere dubium quod diximus: eum qui uoluntarie peccaret in rebus faciendis eē magis peritum quam eum qui inuoluntarie id faceret. contra uidetur qđ dicitur ī libro tertio & in septimo: oīe peccatū ex ignorantia euenire. ad hoc dicimus φ q̄madmodū habitus intellectiui sūt plures: sic etiā & ignorātie q̄ eis opponūtur. est enī aliqua ignorātia q̄ opponitur arti. & hāc nō habet artifex qui uolūtarie in rebus faciendis peccatū admittit. alia est ignorātia q̄ opponitur prudentie: & hoc modo ignorare dicitur huiusmodi artifex qui in re facienda uoluntarie peccat. nam & iste nec sibi id cōsulere scit quod ei in moribus utile sit. qđ est menti cōmendādū. Cum uero. hic ońdit qd sit obiectū prudentie. & etiā in quo sit tanq̄ in subiecto. & hoc uidetur facere primo: dicens cū due sīt rōnales animi particule. s. scientificū in quo existūt uirtutes cōtemplatiue intellectus scīa sapīa & rōcinatiuū siue opinatiuū: cū ita inquā sīt alia. s. prudentia erit uirtus opinatiui. qđ ex hoc patet quia opīo & prudentia esse uidētur de rebus q̄ se aliter hr̄e possūt. ob hoc enī uidetur φ in eodē existāt subiecto. & eadem rōne habitū artis in opinatio existere dicemus. nam & ars de his esse diximus q̄

se aliter hr̃e possũt. sed quãuis prudẽtia sit in hac pte rõnis tanq̃ in subiecto & ob id uirtus intellectia dicatur: nõ tñ est hitus solũ cũ rõne. i. solũmodo hitus rõnis aut rõnalis: sicut est ars uel scia: sed reqrit rectitudinẽ apetitus. qđ sic patet qa hitus qui est in sola rõne põt obliuioni tradi. ut ars & scia. nisi forte sit naturalis. sicut intellectus primorũ principiorũ. prudentie uero nõ est obliuio. qa nõ ex dissuetudĩe tempis pdi tur: sed ex cõtrariis opatioĩbus aboletur q̃madmodũ esse uidet̃ de uirtute morali. sed ista melius intelliges si aptamus qđ phs intelligat p obliuionẽ. unde cõsiderãdũ q̧ uirtutes cõtemplatiẽ in nobis perdũtur atq̧ delent̃ ex sola dissuetudine tporis. i. si considerare fm̃ eas diu cessemus. & huiusmodi pditionẽ phs obliuionẽ appellat. uirtutes uero morales & prudẽtia nõ delentur ex tporis dissuetudine: sed ex cõtrariis opatioĩbus. ut habet̃ supra libro secundo. itaq̧ siquis semel moralẽ uirtutem sit adeptus: ab eo nõ delebitur: etiã si nũquã amplius fm̃ eam operetur: dũ tñ a cõtrariis. i. uiciosis opatioĩbus caueat. idẽq̧ de prudẽtia phs tenendũ esse dicit. qđ singulare est: ac menti tenendũ. ex dictis hic poteris aliqua notare. prĩo subiectũ prudentie artis & opĩonis. qđ etsi obscure hic a phõ tradatur: nõ inuenies alibi clarius. itaq̧ hec tria sũt ĩ rõne pratica. ſo notabis q̃ ps animi pprie dicatur oppinatia. quãuis hec uocabuli strictura per raro custodiatur. nõ enĩ solũ in his q̃ se alr̃ hr̃e possũt opinionem esse dicimus: sed etiã in his q̃ se nõ aliter hr̃e possũt. ĩmo in istis opinionẽ: ĩ illis suspitionẽ alii uersari dicũt. quibus phs uidetur cõsentire supra in caplo precedente. aliis q̧ locis non paucis. tertio notabis in quibus uirtutibus sit obliuio. & in quibus esse nõ possit. qa in cõtemplatiuis pprie est. in prudẽtia uero & moralibus esse nõ põt: q̃rto notabis prudentiã nõ solũ dicere pfectionẽ intellectus: sed etiã appetitus. q̃ doctrina ut ego puto locũ hẽt in omni uirtute morali. uirtus enĩ moralis nõ solũ dicit pfectionẽ appetitus: sed etiã intellectus. nã fortitudinis esse dicimus nõ solum substinere & agredi terribilia: sed etiã in his recte consulere. unde fortitudinis nomẽ & cuiusq̧ alterius moralis uirtutis puto posse dici equiuoce & de parte & toto hitu agregato ex pfectiõe appetitus & intellectus. simili modo de noĩe prudẽtie dicẽdũ esse cẽsebimus sed de his satis.

Via uero sciẽtia de uniuersalib⁹ existimatio est & de his q̃ sũt ex necessitate. Sũt aũt pricipia demõstrabiliũ & toti⁹ sciẽtie Nã cũ rõne est sciẽtia principii ei⁹ qđ sciri potest neq̧ sciẽtia utiq̧ erit neq̧ ars neq̧ prudentia. Nã qđ scibile idẽ demonstrabile. Ille uero sũt circa ea q̃ aliter se hr̃e possũt sed nec sapiẽtia horũ est. Nam sapiẽtis est de quibusdam de-

Via uero. caplm̃ tertiũ duas hẽt partes. in pria determĩat de intellectu: nõ qdẽ ut est potentia: sed ut est potentie habitus. in secũda determinat de sapiẽ. ibi sapientia uero. in prima parte duo facit. primo oñdit q̧ intellectus sit circa pricipia demõstratiõis. circa q̧ sciẽdũ: usitatissimũ esse ut noĩe ipius potentie cõprehendatur actus & hitus illorũ obiectorũ in q̃ prĩo fertur potẽtia. ut uolũtas fertur secũdo in ea q̃ sũt ad finẽ. & talis uolitio electio dr̃. in finẽ uero fertur uolũtas prĩo. & talis uolitio appellatur uolũtas q̃madmodũ & ipa potẽtia. sic ergo est ĩ pposito. nã intellectus fertur prĩo in pricipia. secũdo ĩ cõclusiones. & hitus qdem cõclusionũ scia. pricipiorum uero hitus intellectus nõiatur q̃madmodũ potentia ipa ĩ qua existit huiusmodi hitus hoc supposito: ueniamus ad litterã phi qui hitum ĩtellectus esse circa demõstrationis pricipia sic oñdit. pricipiorũ ẽ aliqs hitus ĩtellectiuus. & ille hitus nõ est scia. nec ars nec prudẽtia. nec sapiẽ. igit̃ erit ĩtellectus. q̧ aũt pricipiorũ demõstratiõis nõ sit hitus scie pbat̃: qa scia ẽ de uniuersalibus q̃ sũt ex necessitate. de singlaribus ei q̃ se alr̃ hr̃e possũt nõ ẽ scia. et iterũ ĩparũ cõclusionũ de qbus ẽ scia sũt aliqua pricipia qđ ex hoc patet qa scia ẽ cũ rõne. i. argumẽtatiõe demõstratia pcedẽte ex huiusmodi pricipiis ĩ cõclusiõs. et talia qdẽ pricipia sũt uniuersalia. et ex necessitate q̃madmodũ et cõclusiones. nõ eĩ esse possũt minoris firmitudis q̃m ipe cõclusiõs. ex his patet q̧ pricipiorũ demõstratiõis nõ sit scia nec ars nec prudẽtia. q̧ aũt nõ sit scia patet qa id de quo ẽ scia ẽ demõstrabile. ẽ eĩ scia de cõclusiõe q̃ demõstrat̃. pricipia uero sũt ĩdemõstrabilia. aliõqui cẽt abire ĩ ĩfinitũ ĩ pricipiis. qđ prĩo posteriorũ repbat̃. et q̧ huiusmõi pricipiõ

rũ nõ sit ars. nec prudẽtia patet p hoc q̃ hec due uirtutes sũt de rebus q̃ se possũt alr̃ hr̃e. pricipia uero demõstrationis nõ se possũt alr̃ hr̃e. oportet ei esse certiora cõclusiõi bus ut hr̃tur primo posteriorũ. cõclusiones uero ut p̃missimus sũt ex necessitate. itaq̃ pricipia erũt plusq̃ necessaria. nec etiã huiusmodi pricipiorũ põt eẽ sapia. q̃ ẽ alia uirtus intellectia de q̃ postea dicemus. nã sapiẽtis est de quibusdã hr̃e demõstratione. pricipia uero ut diximus indemõstrabilia sũt. de huiusmodi igit̃ principiis cũ nõ sit alia uirtus intellectia: necessario erit ĩtellectus. qui sine aliquo discursu ex solo ĩtellectus agẽtis lumĩe naturali hr̃tur. hec eĩ sũt illa q̃ nos sola natura docuisse uidet̃. ut totũ eẽ maius parte. & oĩe totũ esse eq̃le oĩbus ptibus simul sũtis. & si ab eq̃libus eq̃lia detrahãtur: q̃ relinquũtur sũt eq̃lia. hec & huiusmodi sũt pricipia q̃ cognitis terminis: & ĩpa tota sine ulla demõstratione intelligũtur. Si ergo. hic secũdo resumit rõnẽ prefactã. & cõcludit ppositũ. & littera uidet̃ plana: & talis ut per te ĩpm eam intelligere possis. & q̃ dicit nullũ uero horũ triũ recipit eẽ. expone. i. nullũ horũ trium cõtingit esse. s. pricipiorũ. & cũ dicit ulterius prudẽtiã: subaudi & artẽ. utraq̃ eĩ est de rebus q̃ se alr̃ hr̃e possunt. sed dubitat̃ hic huiusmodi pricipia demõstrationis ubi tradũtur ab his q sciarũ actores simul & auctores fuere. ad hoc dicimus q̃ aliq̃ horũ principiorũ tradũtur ab auctoribus: sed multo plura relinquũtur nature. itaq̃ scripta horũ aliq̃ ĩuenimus: sed multo plura sũt nobis naturalr̃ ĩdita q̃m sue rint scripta. & deberẽt huiusmodi pricipia scribi ĩ capite aut pricipio eius uoluminis qd̃ nobis ĩ quocũq̃ genere sciẽ tradit̃. qd̃ in solis mathematicis factũ eẽ cõpertimus. ĩ aliis uero generibus sciarũ pricipia & cõclusiõs pmiscue tradũtur. Sapia uero. hic determĩat de sapia. & prĩo de sapia pticulari q̃ circa aliqd̃ particlr̃are genus uersat̃. secũdo ibi sed esse. determinat de sapia uniuersalr̃ dicta q̃ est de totius entis cõsideratione. tertio ibi itaq̃ manifestũ. cõcludit ex p̃missis tria corolaria. dicit ergo primo q̃ sapientiã in artibus illis hoĩbus tribuimus q in huiusmodi artibus excellentissimi sũt ueluti phediã lapidariũ sapientẽ. & policletũ statuariũ sapientẽ dicebãt. itaq̃ p sapientiã hoc modo nihil aliud intelligimus q̃m uirtutẽ artis. i. ultimã artis pfectionẽ. ut si dicamus esse aliquã artẽ cuius latitudo sit decẽ graduũ: ille tãtũmodo dicet̃ hr̃e uirtutẽ huius artis: & esse in ea sapientẽ q hẽt oĩs huiusmodi decẽ gradus. qd̃ rato in artificibus nr̃i tẽporis cõtingit. sũt eĩm p pauci artifices q̃bus nõ desit aliqd artis. nota ex hac littera. primo q̃s in omni genere artis aut sciẽ dicat̃ sapiẽs. secũdo nota ultimã rei pfectõnem dici uirtutẽ. cuius simile in primo de celo scribi uidet̃. Sed esse quosdã. hic secũdo oñdit qd sit sapia simplr̃ q̃ est de totius entis cõsideratiõe. pro cuius intellectu sciendũ q̃ ut hr̃tur q̃rto methice eiusdẽ sciẽ est cõsiderare de genere & de pfectissimo illius generis. nã id pfectissimũ totã uidet̃ cõtinere generis latitudinẽ. itaq̃ si aliq̃ scia esset de colore: eiusdẽ esset cõsiderare de albedine q̃ colorũ pfectissima dicit̃. eodẽq̃ modo in pposito sapia q̃ est de ente: uersat̃ principalr̃ in cõsideratiõe primi entis. s. dei utrũ aũt qa cõsiderat de ente: ob id de primo ente cõsiderare dicatur: uel qa de primo ente: ob id de ente simplr̃ cõsideret: questioni relinq̃tur a phõ in sexto & undecimo methice. de hac igitur sapia simplr̃ dicta determinat phs in pposito. dicẽs sed alii a p̃dictis sũt quos putamus esse sapiẽtes: nõ f̃m partẽ nec aliqd aliud. i. aliquod particulare artificiũ: sed in totũ. i. f̃m totũ genus entiũ sapientes. q̃lis dicitur fuisse margites. de quo homerus ingens dicit: hũc. s. margitẽ dii fecerãt: nõ fossorẽ: nec aratorẽ nec aliud quicq̃ artificiũ sapientẽ. de hoc igitur sapiente q sapiens simplr̃ dicitur: optime predicãtur ille sex cõditiõs q̃s uulgus putat sapientẽ hr̃e. ut phs refert in plogo

mõstrationẽ hr̃e. Si ergo in q̃b⁹ ueri sum⁹ nec unq̃ fallimur circa illa q̃ nõ recipiunt aut recipiũt aliter se hr̃e sciẽtia & prudẽtia ẽ & sapiẽtia & intellect⁹. nullũ uero horũ triũ recipit eẽ. Dico aũt tria prudẽtiã sapiam sciam restat ut intellect⁹ sit pricipiorũ. Sapiam uero in artib⁹ tribuim⁹ illis q excellentissimi sunt ueluti phidiã lapidariũ sapiẽtẽ & pollicletem statuariũ. Nihil aliud ĩ hoc pro sapia intelligentes q̃ uirtutẽ artis. Sed eẽ quosdã sapientes putam⁹ in totũ nõ secũdũ partẽ nec aliud qd sapiẽtes ut homerus de margite dixit. hũc nec

metħice:primo uulgus existimat sapientē scire nō solū quedā:sed oīa.secūdo putat r
um scire non solū facilia:sed etiā difficilia.tertio putat sapientē de his q̄ nouerit esse
certiorē aliis q̄ in eisdē rebus aliqd sciūt.q̄rto putamus sapientē posse dicere.qnto e-
xistimatio de sapīa est eā esse nō seruilē sciam:sed liberā ac talis q̄ sui grā q̄ratur.sex-
to putāt hoīes sapiam esse sciam nō qdem alii subiectā sed principē ac ceteris precipi
entē.hec igiť cōditiōs de nullo pticulari sapiēte ṗdicari possūt:sed de eo tantūmodo
quē sapientē dicimus in totū.i.simpl'r & absolute sapientē.cuius cognitio principal'r
uersatur circa diuina.cuiusmodi esse dicūtur corpora celestia.eorūq̧ motores.& pre
sertim primus.quē nos usitatissimo noīe deorū supremū dicimus. Itaq̧ manifestū.
hic ex predictis cōcludit tria q̄ possūt dici diffōnes aut notificatiōs sapīe simpl'r dic

fossorē dii fecerāt nec aratorē nec aliud qdam
sapiētē. Itaq̧ manifestū ē q̧ exactissima scië
tiarū utiq̧ erit sapīa. Oportet ergo sapiētē
nō solū ea q̄ a principiis manāt scire.uerū etiā
circa principia ueritatem tenere. Itaq̧ sapi
entia utiq̧ erit intellectus & scientia.

te.dicit primo manifestū eē ex
ṗdictis q̧ sapīa sit sciarū exatis
sima.i.optīa & desideratissima.
nā melior & deterior unaqueq̧
scia dr̄ s̄m res de qbus fiunt.ut
hētur undecimo metħice.cū er
go sapīa sit de rebus optimis:e
rit optima sciatū.uel dic exatis
sima.i.exatissime rerū causas i-
qrens.hec ei sola est q̄ prias en
tiū causas pergrit.& qd̄ dr̄ scia
rū improprie dr̄.ut noīe scīe etiā oēm uirtutē intellectiuā cōp̄hendamus. Oportet
ergo.hic infert aliud dicēs oportere sapiētem scire nō solū q̄ ex pricipiis manāt.s.cō
clusiōs:uerū etiā circa pricipia ueritatē tenere.q ei in aliquo genere scīe cognoscit
tātūmodo cōclusiōs aut tātūmodo pricipia:nō hēt uirtutē.i.ultimā pfectionē scīe a-
ut artis.nō igiť erit sapiēs cū sapiēs uirtutē artis hr̄e debeat. Itaq̧ sapīa.hic ultimo
cōcludit qd̄ ex his seq uideť.s.sapiam itellectū esse & sciam.si ei qs cōclusiōs nouerit
sciens erit.si uero pricipia:itellectū hr̄e dr̄.si uero utrūq̧ hēat:erit utiq̧ sapiens.q̧ si
hoc fieri cōtingat i aliquo uno genere:erit sapiēs s̄m qd.si uero id fieri cōtingat i ge
nere totius entis:erit sapiēs simpl'r & absolute.itaq̧ sapiēs absolute is dr̄ q rerū prici
pia:eorūq̧ effectus ab eis manare recte cognoscit.q̄madmodū ei sapiēs grāmaticus is
dr̄ q grāmatice pricipia simul & cōclusiōs pfecte cognoscit:sic eū sapiētē simpl'r & ab
solute dicimus q totius uniuersi pria pricipia & ex eis simul effectus pululare uidet.
& idē ipe ut diceť libro decio simpl'r & absolute felix dr̄.iuxta illud felix q potuit re
rū cognoscere causas.sed dubitať hic an itellectus & scia sint diuersi an idē hitus.ad
hoc aliq dixerūt q̧ nō solū intellectus & scia:sed etiā diuersarū cōclusionū essent di
uersi hitus.& hoc dicere cōuincūtur ex eo q̧ expimur nos scire cōclusionē unā & ali
am ignorare.alii uero dicūt principia posse cōsiderari bifariā.uno modo seorsū ac di
uisim.& sic alius ē hitus pricipiorū & alius cōclusionū.alio modo cōsiderari possūt
pricipia ut ipa pricipia sūt rō & pricipiū cognoscēdi cōclusiōs.& hoc modo idem est
hitus pricipiorū & cōclusionū.nā sicut patet ex q̄rto metħice hitus intellectiuus ad
obiecta se uideť hr̄e q̄madmodū potētia.circa potētiā uero sic est q̧ q̄ndo sūt diuersa
obiecta quorū unū ē pricipiū & rō cognoscēdi aliud:nō distinguūt potētiā.sicut pa-
tet de colore & recolorata.eadē ei potentia uisiua:& eodē actu uisionis uidemus colo
rē & rē coloratā.hoc aūt inde eē dicūr q color ē pricipiū & rō uidendi rē coloratā.eo
dēq̧ modo se hr̄e uideť ceteri sēsus.& hec opio mihi uideť uerior.ad rōnē uero prīe
opionis dicimus q̧ una cōclusiōe scita habitū eius hēmus.& superueniente qdē noticia
alterius cōclusionis nō erit alius hitus prime & secūde.sed primus efficiť intēsior ac
pfectior.cū plura possit nūc q̄m prīo.secūdo dubitari pōt circa sapiam.nā i quolibet
genere scīe hitum principiorū & cōclusionū nō sapiam sed sciētiā dicere solemus.ad
hoc dicimus q̧ nomē scīe bifariā poterit accipi.s.stricte.& sic habitus cōclusionū tā-
tūmodo scietia dr̄.alio modo accipitur nomē sciētie extēsius.& sic sciētie noie habitū
principiorū simul & cōclusionū comp̄hendimus.si tñ p̄hm seq uolumus eum habitū
nō sciētiā sed sapientiā dicere debemus.itaq̧ si id fieri contingat in aliquo determi-
nato genere dicetur sapientia quedam aut secundum quid.i.sapientia in parte.si ue
ro id sit in genere totius entis erit sapientia simpliciter idest totalis ac perfecta.

C ueluti caput. caplm q̄rtū ī quo inq̄rit q̄ iter uirtutes intellectīas sit priceps. & prio oñdit ꝙ inter oīs sapia simplr dicta sit precipua ac priceps. secundo infert corolariū quoddā per qđ manifestātur quedam de supradictis. ibi quapropter. circa primū tria facit. prio intētionē pponit. secūdo excludit errorē cōtrariū. ibi & enī. tertio cōcludit ueritatē intentā. ibi ex dictis ergo. dicit ergo primo nō solū est uerū ꝙ sapia sit intellectus & scia. & alia q̄ supra diximus: sed est etiā uerū ꝙ sapia sit scia preciosissimorū. i. excellentissimorū entiū ueluti hñs caput. i. principatū inter uirtutes itellectiuas. q̄madmodū enī caput uidetur hr̄e pricipatū inter alia mēbra (qm̄ capitis ē alia mēbra gubernare) sic & sapia ad alias uirtutes intellectīas se hr̄e uidet. Et enī. hic excludit errorē cōtrariū circa hoc cōtingentē. & duo facit. prio excludit prefactū errorē. secūdo excludit quādā cauillosā respōsionē. ibi ꝙ si quia circa primū duas ponit rōnes. secūda ibi quippe si. pro itellectu primi est sciendū ꝙ error ille quē hic phs excludit est error uulgi. & fere oīm iuristarū qui ad utilitatē magis attēdētes q̄m ad scie dignitatē: ciuilem sciam dicūt esse sciarū excellētissimā: cōtra quos phs dicit absurdum esse dicere prudentiā aut ciuilē sciam fore sciarū studiosissimā idest optimā. ut enī hētur ī prio de anima scie q̄ sūt meliorū obiectorū: meliores esse dicuntur itaq; ciuilis scia nō erit optima sciarū: nisi hō de quo cōsiderat sit optimū entiū. qđ uerū nō est cū sint alia entia q̄ hoīe sine cōpatiōe esse dicūt excellētiora ac diuiniora.

C ueluti caput hñs scia p̄ciosissimorū Et eī foret absurdū siqs putet sciā ciuilē aut prudētiā studiosissimā eē nisi optimū eorū q̄ i mūdo sūt hō existit. Quippe si sanū & bonū ē aliud hoīb⁹ aliud ē piscib⁹ albū uero & rectū idē est semp & sapiēs idē. oēs utiq; dicerēt prudēs uero aliud, puidere eī circa se recte singula dicerēt esse prudētis & huic ista tribuerāt. Quāobrē & bestiarū quasdā prudētes esse aiūt quecūq; circa uitā suā prouidētiā habere uidētur. manifestū aūt qđ nō ē ciuilis & sapientia idem. nam si dicā circa cōmodita-

qđ uero dicit ciuilē esse sciam īpprie loqt. ciuilis enī sicut patet ex libro prio & secūdo pratica ē & ī intellectu pratico existēs. scia uero pprie dicta nec pratica est nec ī intellectu existit pratico. ciuilis igitur pprie nō sub scia: sed sub prudētia cōtineri dr. & ideo ut mihi uidetur ciuilis scia & prudētia in hoc loco pro eodē a pħo accipiūtur. Quippe si sanū. hic ponit secūdā rōnem ab excludendū prefactū errorē. & licet sm̄ cōmunē expositionē iste sit in genere casus & intērlo istius littere: tm̄ mihi lōge aliud esse uidet. mea quidē sentētia hec est ut hic aliū excludat errorē. sūt enī aliqui putātes ciuilē scientiā esse sapiam cōtinentē infra se uniuersa genera sciarū. cuius positiois uidet fuisse cicero. aliiq; iuris cōsultorū. post quos acursius & alii iuristarū in locis non paucis hoc assetere uidētur. hūc igitur errorē phs in hoc loco uidetur excludere. probans aliud esse prudentiā aut ciuilē sciam & aliud sapiam. qđ sic probat sapia semp & ubiq; pmanet eadē. eo ꝙ ē de rebus q̄ sēp & ubiq; eedē pmanent. ciuilis uero scia uariat̄ p loco & tp̄ore. ob id ꝙ bona de q̄bus cōsiderat sūt maxie uariabilia. iuxta illud qđ hētur supra libro q̄nto. & libro prio: bona aūt & iusta de q̄bus ciuilis cōsiderat tātā hñt uarietatē & discrepātiā ut uideāt̄ lege sola eē & nō nat̄a. itaq; cū alia sint utilia grecis alia romanis aliaq; hispanis: erit utiq; alia gubernatio alieq; leges & altera ciuilis scia grecorū romanorū & hispanorū: p cuius maiori declaratōe phs supponit hic q̄ttuor se hr̄e pportionabilr. s. sanū bonū. ciuil' scia & medicia. q̄madmodū eī sanitates diuersorū aīaliū altius & altius rōis eē dñr: sic bōa & iusta uariāt̄ p diuersitate tp̄rū locorū & hoim. quo fit ut diūsorū aīaliū diūse sint medicie curatie. & diūsarū gētiū diūse ciuiles scie gubernatie. ex his oībus seqt̄ hītū sapie diuersū eē ab hītu ciuil' scie. qđ hic oñdere uolebamus. ex his nota diūsarū gētiū diūsas eē ciuiles scias. qđ itellige quoad iura positia. nō āt quoad iura natalia. nā iura natalia diuia q̄dā pudētia cōstituta sēp firma atq; imutabilia pmanēt. de iure itaq; positio locū hēt qđ hic phs dixit. qđ mērī cōmēdabis cōtra eos q unīūsas gētes eisdē legibus gubernare uolūt. so notabis sanū & bonū. medicia & ciuil' scia pportionabilr se hr̄e. qđ nullibi planius quā hic iuenies

Quod si quia. hic excludit q̄ndā cauillosā respōsionē ad rōnem īprobantem primū errorē. dicēs ꝙ si aliqs putaret sciuilē scientiā eē optimā sciarū ob id ꝙ hō sit optimū aīaliū: hoc. s. hoīem esse optimū aīaliū nihil refert. i. nō differt. itaq nō plus ē hoīem esse optimū aīaliū q̄m nō esse optimū ad hoc ꝙ inde seq̄tur eorū ꝓpositū. nam et si hō sit optimū aīaliū: sūt alia multo diuiniora. i. excellentiora q̄m hō secundū naturā. ueluti ista corpora pteclarissima. i. corpora celestia ex quibus mūdus cōstat. ex his poteris notare corpora celestia esse aīata s̄m mētem phi. q̄m alias rō ipius nō staret. simile uidetur tenere in secūdo de celio. & in. xii. methice. qd̄ pto intellectu phi menti tene Ex dictis ergo. hic ex dictis cōcludit ueritatē itentā. patet itaq ex dictis ꝙ sapia sit intellectus & scia p̄ciosissimorū natura. i. eorū obiectorū q̄ s̄m naturā sūt excellētissima. hoc aūt sequitur qa cū due sint uirtutes intellectie. s. sapia & ciuilis q̄ uidentur pricipari: necesse est alterā earū esse obiectorū excellentissimorū. sed non est ciuilis ut supius demōstratū est. erit igitur sapia. sed dubitaret aliquis de cōseq̄ntia & illatiōe hic a pho inducta. nam demōstrato ꝙ ciuilis nō sit sciarū priceps nec excellētissimorū obiectorū: cōcludit sapiam esse pricipē ac excellētissimorū obiectorū. hoc aūt nō uidetur sequi qa ut hētur sexto & undecimo methice scie specl'atiue sūt excellētiores q̄m pratice. qlibet itaq scia specl'atiua erit melior quā ciuilis. qd̄ si ita est: demōstrato ciuilē nō esse pricipē: nō seq̄tur sapiam esse pricipē. ad hoc dicimus ꝙ excellētia cuiusq scie accipitur ex q̄duplici pte. s. subiecto genere obiecto & fine. de prio hēmus auctoritatē in prio thicorū & tertio rhopicorū. & infra libro decimo ubi inqt id melius esse qd̄ in meliori existit subiecto. de secūdo fūdamētū hēmus sexto & undecimo methice. ubi phs duo ponit genera sciarum. s. praticū & speculatiuū. & eas scias meliores esse dicit q̄ sub specl'atio genere cōtinent. de tertio hēmus auctoritatē prio & tertio de aīa. & undecio methice. de ultio uero fūdamētū hēmus secūdo phorū & supra libro prio. sapia igit̄ q̄ al' theologia dr̄ uicit ciuilē sciam rōne subiecti. nā illa ī specl'atiuo: hec ī pratico itellectu existere dr̄. itē rōne generis. nā illa ppt̄ se. h uero ppt̄ alium q̄rit̄. itē rōne obiecti. cū illa sit de rebus diuinis hec uero de hūanis. itē rōe finis. licet ei utraq sit eiusdē finis. tn̄ excellentius ē finē ellicere qd̄ sapia facit q̄m ad finē disponere qd̄ ciuilis facere itēdit. ciuilis uero scia uicit̄ a phica & mathica rōne subiecti. & generis. sed tn̄ eas uicit rōne obiecti & finis. & qa sciarū dignitas potissime accipit̄ ex obiecto & fine: ciuis utiq cūctas simpl'r uincit pter sapiam. ex his patet necessariā eē illationē q̄m iduxit phs. q ei uicit uicentē: uicit & uictū. cū igit̄ sapia uicat ciuilē q̄ oms alias uicit: pbato ciuilē sciam eē inferiorē sapia: necessario seq̄tur oīum uirtutū intellectiuarū sapiam eē pricipē. Quapropter. hic ex p̄dictis infert corolariū quoddā p qd̄ manifestātur q̄dam de supradictis. & prio inducit corolariū. secūdo manifestat q̄ndā partē ipius. ibi nec prudētia. dicit ergo prio qa prudētia uersat̄ circa hūana. s. circa res agēdas: sapia uero circa ea q̄ sūt hoīe meliora hinc ē ꝙ anaxagorā & thalē milesiū plim hoīes appellāt nō qdē prudētes sed sapiētes. uersabāt ei cōtinue nō qdē circa res agēdas sed circa celestia corpa eorūq motus & motores. hoc ē ꝙ breuiter hic phs dicat. ex his nota & plusq̄ maxie nota astrologiā s̄m mētē phi cōtineri sub sapia & nō sub mathica ut hoibus nr̄i tporis placet. simile uidet̄ phs dicere ī methica q̄ ab ipo ī li. yi. theologia

tes ꝓprias uersari sapiam plures erūt sapie nō eni una ē circa cōmodū oīm aīaliū. Sed alia circa singula ipsorū nec & medicina est una de oībus. Qd̄ si quia optimū ē hō oīm aīaliū nihil refert: nā alia sūt multo diuiniora q̄ hō secūdū naturā. ueluti ista p̄clarissima ex quibus mūdus cōsistit. Ex dictis ergo patet ꝙ sapia ē scia & itellect⁹ p̄ciosissimorū nata. Quapropter anaxagorā & talē & huiusmodi sapiētes hoīes eē dicūt sed nō prudētes qa uident illos ꝓpria cōmoda ignorātes & illa q̄ sūt eximia qdē & admirāda & difficilia & diuia scire ipsos aiūt inutilia tn̄ q̄m non hūana q̄runt bona. at prudētia circa hūana uersat̄ & circa illa ī qb⁹ cōsiliū hēt locū. nā prudētis hoc maxime op⁹ eē dixim⁹ bene cōsulere. nemo aūt cōsultat de

Intitulatur. in plogo qdem methice. expſſe uideṫ ponete aſtrulogiā ſub ſapia. & etiā
in libro. xii. ubi fere de ſolis celorū naturis. eorūq₃ mototibus tractare uideṫ. hoc idē
patet ex dictis phi ī hoc loco ubi anaxagorā & thalē & alios ſimiles ītroducit ut pote
ſapiētes. q tñ ſi nr̄e cronice fidē hn̄t de aſtrologia tātūmodo laudāt. nec etiā ſub phica
poterit cōtineri aſtrologia. nā in ſecūdo phicorū hētur ꝙ de mobilibus īcorruptibili
bus ē altera ſcia a phica. dicamus igiṫ ꝙ phorū ſapia modicū uideṫ differte ab aſtrolo-
gia modernorū. qđ īfra libro decimo extēſius tractabimus. ſecūdo notabis ſeqndo ue
ſtigia phi ſolūmodo eſſe tres ptes mathice ſcie. ſ. arithmeticā. geometriā. muſicā. hec
eī ſūt mathice ī quibus iuuenes inſtui debēt. ut dicetur ī ſeqnti ca. et dicūṫ mathice
nō qdem ꝙ ſint ſupſticioſe diuinatorie: ſed ꝙ ī ſpeculatiōe ueritatis tātūmodo uerſēt
tur. nā matho grece & diuinate; & ſpeclati latīe dr̄. ī pria qdem ſignificatiōe ab eo di

impoſſibilib⁹ aīt ſe hr̄e nec de his oīb⁹ quorū
nō eſt finis aliqs & hoc agibile bonū. Simplr
aūt bene cōſulete dicēdus ē ille qui quod opti
mū eſt homini in rebus agendis id ratiocinan
do coniectuta aſſequitur. Neq₃ prudētia ē
uniuerſi ſolum. Verū etiam ſingularia opor.
tet cognoſcete. nam actiua quidē ē Actio aūt ī
ſinglis uerſatur. Ex quo fit ut qdā neſciētes q

riuārur mathice ille facrilige. ī
ſecūda uero ſignificatiōe ueni-
unt inde iſte tres mathice. i. ſpe
culatiue. ī his eīm planius relu
cet ordo & modus ſciendi q̄m ī
rebus natutalibus. tertio nota-
bis ſapīam eſſe ſciarū eximiā: in
utilē rñ. qa nō ordiatut ī allud.
ſimile hēs ī prologo methice u-
bi alie dicunṫ neceſſariores q̄m
ſapīa · dignior aūt nulla. Neq₃
prudentia. hic manifeſtat q̄ndā
partē pfacti corolatii. al'oñdit
circa q̄ uerſetur prudentia. & primo facit hoc. ſecūdo manifeſtat qđ dixetat⁹p exēplū
ibi nā ſiqs. dicit ergo prio ꝙ prudentia nō ſolū uerſatur citca uniuerſalia: ſed etiā &
magis circa ſingularia. cū eī prudētia ſit actiua & actio circa ſinglaria uerſetur (nam
qdqd agimus ſingulare eſt) neceſſe utiq₃ etit prudentiā pricipalr & magis uetſari cir
ca ſinglaria q̄m citca uniuerſalia: q̄ magis ad ſciam q̄m ad prudentiā ptinent. ex quo
fit ut quidā neſcientes quibuſdā ſcientibus efficatiores ſint ī agendo. & īter ceteros
hii q hn̄t expetimentū. qđ eſt facultas & hītus potentie cogitatiē q̄ rō patticlaris dici
tur. q̄madmodū eī uniuerſalis hītus intellectū dirigit: ſic expimentū rōnem pticula-
rem dirigere uidetur. ex his notare poteris nō eſſe uetā eorū doctrinā q dicūt ī rebus
cōtingētibus uniuerſalia documēta q̄ ſe nō alr hr̄e poſſūt haudq̄q̄m ad prudentiā p-
tinere: ſed oīno ad ſciam. cōtta iſtos expreſſe dixit phs prudentiā nō eſſe uniuerſā ſo-
lū: uerū etiā ſingularia opottet cognoſcere. itaq₃ prudētie eſt cognoſcere tā uniuerſa
le q̄m ſingulare: ſed magis ſinguiare. hoc idē rōne cōfirmaṫ: nā ī ciuili ſcia aliq̄ tradū
tur documenta q̄ ſe nō alr hr̄e poſſūt. ciuilis uero ſcia cū ſit pratica (ut hētur ſupra li
bro prio & ſecūdo) erit utiq₃ ī pratico ītellectu. & ī pratico intellectu quidē duos tātū
modo hītus eſſe diximus. ſ. artē & prudentiā. ciuilis igiṫ ſcia neceſſe cōtineri ſub
arte uel ſub prudētia. & cū nō ſit ſub arte (quia nō eſt de factibilibus) neceſſario erit
ſub ptudentia. eodē modo dicemus de quibuſdā artibus. de quarū numero eſſe uideṫ
medicia. q̄ licet pricipalr uerſēṫ citca ſinglaria: ī eis tñ aliq̄ tradūṫ uniuerſalia documē
ra q̄ ſe nō alr hr̄e poſſūt. qđ & mēti cōmēdabis. ſecūdo potetis notare ī rebus agendis
exptos magis pficere ſciētibus. ſimile hētur ī plogo methice. ſed uideṫ hr̄e dubiū q̄
paulo ſupius diximus: ptudētis eē cognoſcete uniuerſalia. nā a phō ī locis pluſq̄ plu-
tibus ſcriprū īuenimus ptudētiā uerſari circa ſinglaria. itē hic dicit qdā neſciētes qui
buſdā ſciētibus. ubi uideṫ ignuete uniuerſalia nō ad prudentiā ſed ad ſciam ptinere.
nā ſciētes eos dicit q uniuerſalia tātūmodo ſciūt. neſciētes uero eos appellar q ſingla-
ria ſolūmodo cognoſcūt. ſolutio. ad primū dicimus ꝙ retū denoīatio a fine fieri no
leuit. ut hēṫ ſecūdo phorū. ī tebus qdē agēdis ſinglatiū cognitio ē ulria ac finis ī quē
uniulis cognitio ordiaṫ atq₃ referṫ. ob hāc igiṫ cām ptudētiā de ſinglaribus eē dici fre
q̄ntaṫ. ad aliud dicimus ꝙ ī rbus agēdis cognitio uniulis aſſimilaṫ ſcie. nā q̄madmodū
ipius ſcie nō ē opari ſed ſpeclari: ſic & ille q ī agēdis uniuerſalia tātūmodo cognoſcit
uacuus & ſine opatiōe pmanet. q ueto ſinglaria ſine uniulibus cognoſcit potīt opati-
qđ & prudētie finis dr̄. dicamus igiṫ ꝙ ī tebus agēdis q hn̄t uniuerlia documēta: dicū

tur scientes p ßimilitudiem sm̃ q dixímus.item qa tales demõstrare possũt q̃madmodũ sciẽtes.alii uero.s.singulariũ hñtes cognitionẽ:nõ sciam sed prudẽtiã hr̃e dicũtur qm̃ & opari possũt qđ est pricipale prudẽtie.hac igitur de causa dictũ ẽ prudẽtiã uersari circa singularia. Nã siqs.hic manifestat qđ dixerat p exẽpliũ.& est plana lr̃a.nota ex hac pte.ptio hñtẽ noticiã uniuersalẽ sine singulariũ noticia ĩ opatiõe nihil proficere posse.q uero singulariũ hẽt noticiã etiã ß nõ hẽat uniuersalẽ:opari posse.quod ĩ oĩ genere factibiliũ & etiã agibiliũ expimẽto uerũ eẽ cognoscimus.secũdo nota qđ dicit ĩ fine littere:eũ q debeat opari h ĩturũ utrãq prudẽtiã.s.uniuersalẽ & pticularẽ aut ß nõ hẽat utrãq:pticularẽ saltẽ oportet eũ hr̃e.qm̃ sine ea opari posse est ĩpossibile.itaq pfecte prudẽs utrãq hr̃e debet.& siqdem opari debeat:pticularẽ saltẽ prudentiã hr̃e debet.hec eĩ ut diximus est potissima ps prudẽtie.ex quo iterũ hẽs prudẽtẽ nõ

busdã sciẽtib⁹ efficatiores sint in agẽdo & inter ceteros hi q expimentũ hñt. Nã siqs sciat q leues carnes facile digeruntur & salubres sũt sed q̃ sint leues carnes ignoret: nõ faciet sanitatẽ.sed qui scit q auiũ carnes leues sunt & salubres faciet magis.Prudentia uero actiua ẽ Itaq oportet utrãq habere aut hãc magis.

T erit utiq hec ueluti q̃dam ceteris p̃sidẽs atq dñans. Est ãt ciuilis & prudẽtia idẽ hitus essẽtia tamen nequaq̃ eadem ipis est. Eius aũt que circa rem.pu.uersat alia ẽ ueluti presidens quedã ac magistra prudentia

solũ aspicere singl'aria: sed etiã uniuersalia.cõtra eos qui dicũt singularia tãtũmodo eũ pspicere.cõcedimus qdem eis singl'arium noticiã magis ad prudẽtẽ ptinere q̃m uniuersalẽ: prudẽtis tñ esse utrãq hr̃e.& tã ex his q̃ ex illis q̃ paulo ante diximus facile est soluere q̃dã pblemata q̃ quotidie q̃ri solent.s.cur nõnullos ptitissimos iuristarũ ĩ suis negociis ĩprudenter se hr̃e cõtingat.& cur medicos doctissimos ĩ egrotorũ curatiõe plusq̃ sepius aberrare uideamus.item cur aliq de fabrorũ opibus optie rõcinãtes:nullũ artificiũ p se ipsos fabricare possũt.ad hec.& ũ milla dicimus causã esse qa prudentia.& q̃libet facultas opatiua nõ tã ĩ noticia uniuersali q̃m ĩ pticulari cõsistere dicitur.hec uero nõ ex doctria sed opando adqritur.ut habetur supra libro secũdo.itaq illi q nũquã opati sũt:nec huiusmodi pticularem noticiam habere poterunt.

T erit utiq.caplm̃ qntũ tres cõtinet ptes.ptio ostdit de his uirtutibus ĩtellectiuis q̃ in rebus agẽdis uersãtur q̃ earũ sit p̃cipua.secũdo excludit q̃dã errorem ibi & uidet.tertio manifestat quoddã qđ supra dixerat.ibi huius uero.ĩ pria pte duo facit.prio ĩtentũ pponit.dicens q queadmodũ ĩter uirtutes ĩtellectiuas sapia est caput & priceps:sic etiã hic.i.ĩ hoc loco.s.ĩ rebus agendis erit utiq q̃dã ceteris p̃sidens atq dñans.q̃ ut paulo postea dicemus ĩ legibus ferendis uersat.q̃madmodũ eĩ legalis iustitia se habet ĩter morales uirtutes:sic ea prudentia q̃ ĩ legibus ferẽdis uersat se hr̃e uidet inter hitus qui ĩ cõsultatiõe uersãtur. Est aũt.hic manifestat ppositũ.circa qđ tria facit.prio distinguit ciuilẽ & prudentiã.dicens q ciuilis & prudentia sũt idẽ hitus.qđ ĩtellige q̃ntũ ad opationem.eadem eĩ opatio esse poterit ciuilis & prudentie.sed ciuilis tanq̃ impantis & prudentie tanq̃ exeq̃ntis.essẽtia tñ hitus nõ est eadẽ ipis sed alius ĩ essentia est hitus prudentie & alius ciuilis prudentie.p ĩtellectu istorũ est sciendũ q nomẽ prudentie bifariã accipit.nã & generis & speciei nomen esse poterit & ut est nomen generis:cõprehendit uniuersos hitus q in cõsultatiõe uersãtur.& sic accipit supra.ubi prudentia enumerat una de uirtutibus ĩtellectiuis.de q̃ supius pertractauimus.hoc itaq modo prudentia nõ excludit:imo includit ciuilẽ prudentiã.ut uero prudentia est nomen speciei:est hitus circa unius bona & mala cõsultatiuus.& hoc modo accipitur in proposito.& iterũ utrũq membrũ distinguitur.nam & totum & partem dicere potest.de quo in capitulo sequenti dicemus.In tota enim de moribus doctrina forte nõ inuenies nomen qđ tantã uarietatem & equocationem ĩ se recipiat q̃ntã prudentie nomen recipe uidet. Eius aũt.hic secũdo distinguit ciuilem in species suas.ciuilem qdem prudentiã hic dicimus q̃ uersat circa rem.pu.i.circa ordinem & bonũ ciuitatis.cuius due sũt spẽs.una presidẽs ac magistra q̃ ĩ legibus ferẽdis

uersari dr̃. hec eñ pcipue debet esse ĩ pricipe: cuius est & leges cōdere: & eas interpta
ri. ut hẽtur lege secūda de ueteri iure enucleādo: codice. alia ẽ ciuilis prudētia q̄ ĩ sin
gulis rebus agēdis cōsultādisq̧ uersatur. & hec nō habēs nomẽ pprium noĩe cōmuni ci
uilis noĩatur. q̄ sicut ciuilis magistra ĩ pricipe: sic & ista ĩ subditis existere dr̃. quorū ẽ
sm̃ leges uiuere & eas ad negocia ppria applicare. q̄ quidẽ applicatio decretū aut sñia
dicitur. ob hāc igitur causā inoleuit dici hos solos rē publicā gerere. i. sm̃ ordinẽ rei
publice uiuere. sicut eñ in factibilibus uulgus putat eos magis facere qui materiā dis
ponūt q̄m eos qui precipiūt & ordināt q̄madmodū materia disponi debeat: sic igit̃ se
hr̃e uidetur ĩ rebus agēdis. nā & in his soli subditi uidētur rē publicā gerere ob id q

ĩ legib⁹ ferēdis Alia ĩ singulis agēdis cōsultā
disq̧ uersatur q̄ comuni noĩe ciuilis dr̃. decre
tū eñ agibile ẽ ut postremū. Quapropter hos so
los aiunt rem. p. gerere. soli eñ hi agūt quēad
modū manuales artifices. Videtur autẽ &
prudẽtia maxime esse q̄ circa ipm & unū uer
sat̃ & hẽt hoc nomẽ prudẽtia illarū āt alia dis

hil soli opantur q̄madmodū ma
nuales artifices. hec tñ uulgi i
maginatio nō est uera. in oĩ eñ
ope magis facit q ordinat quā
manualr operās. ex his poteris
colligere notabilia satis utilia.
prĩo eā prudẽtiā q̄ in presidenti
bus & magistratibus existit ab
ipis nomẽ accepisse: & presidẽtẽ
ac magistram dici. secūdo nota
bis causā unde fit q̧ aliq sm̃ le
ges optime uiuere sciūt: qui tñ
leges cōdere nescirent. hoc aūt inde est: q̄a alia est ciuilis prudẽtia q̄ in legibus ferẽdis
alia q̄ in applicādis legibus ad negocia uersat̃. tertio notabis noĩe generis nō solū ge
nus: sed etiā spẽm noĩari. ille eñ hītus q in singlis agendis cōsultādisq̧ uersat̃: noĩe ge
neris ciuilis prudẽtia noĩatur. qd̕ ab aristotele ĩ locis q̄m plurimis freq̄ntat̃. In quito
quidẽ phicorū mutatio illa q̄ est de subiecto ĩ subiectū motus dr̃. ea uero q̄ ẽ ul̕ de sub
iecto ĩ nō sbm̃: ul̕ de nō sbõ ĩ sbm̃: nō hn̄s pprium nomẽ: generis appellatione mutatio
noĩatur. itẽ in prĩo thopicorū pprium ẽentiale diffinitio appellat̃. id uero pprium qd̕ accidẽ
tale existit: suo carens noĩe: nomẽ generis sibi retinet. & usitatissimo noĩe id pprium di
cimus. itẽ supra libro q̄rto timor ille q est de pdẽdo honorẽ uerecūdia uocat̃. sed cum
uite nr̃e aliqd̕ eminet periculū: id tale noĩe cōmuni timorẽ dicimus. item supra libro
octauo: & ĩ tertio politice illa res publica in q̄ ad cōmune cōmodū totus ppl̕s dñatur:
noĩe cōmuni res publica uocitat̃. itẽ infra ĩ capl̕o seq̄nti ille hītus q de inuentis & iu
dicatis oprie pcepit: nō hn̄s aliud nomẽ: uocabulo cōmunissimo prudẽtia appellatur.
hec & alia q̄m plura sūt ĩ quibus īuenies id a pħo freq̄ntari. qd̕ pro sue doctrine ītelle
ctu notabis. quarto notare poteris quid nomine decreti aut sententie intelligere de
beamus. itaq̧ decretum aut sententia nihil aliud esse uidetur quam legis applicatio
ad negocia. ille igitur optimus erit iudex qui recte leges ad particularia negocia ap
plicabit. quinto nota uniuersos hoĩes iudices dici posse. est enim cuiusq̧ leges ad pro
pria negocia applicare. licet iā obtinuit ut eos tātūmodo iudices dicamus q positi sūt
ut aliorū causas iudicare debeāt. sexto nota eos qui sm̃ leges agūt cōparari ad manuales
artifices. i. ad eos q manu opantur. & eadẽ rōne nos cōpabimus ac referemus rei pu
blice presides ad artifices q mẽte prospiciūt q̄madmodū artificia fieri debeāt Vide
tur aūt. hic tertio determiat de prudẽtia q̄ a ciuili distinguit̃. & facit duo. prĩo ostẽdit
qd pprie noĩe prudẽtie itelligamus. sicut eñ supius diximus prudẽtie nomen & genus
& spẽm dicere pōt qd̕ ex hoc textu plane colligit̃. & ut est nomẽ generis uniuersos cō
prehẽdit hītus q in cōsultatiõe uersātur. ut uero ẽ nomẽ speciei dicit rōnẽ rectā q̄ cir
ca bona & mala unius tātūmodo recte cōsulit. & hoc ẽ qd̕ fere uniuersi hoĩes nomine
prudẽtie cōcipiūt. ut hic pħs ignuere uidet̃. nā alie rōnes recte q̄ ĩ cōsultatiõe uersāt̃
suis nominibus appellantur. nam illa magistra que ceteris presidet: positio legum. i.
legum positiua dicitur. alia ciuilis prudentia. alia rei familiaris disciplina. dicamus i
gitur hoc in usu cōmuni esse: ut si nomen prudentie absolute proferatur: non genus
sed speciem intelligamus. illam scilicet rationem rectam que circa bona & mala uni
us recte consulit. si uero de aliis intelligere uelimus: opportet adere aliquam deter
minationẽ. iuxta illud quod habetur q̄nto thopicorū. qd̕ preter morẽ fit: determiatio
ne indiget. itaq̧ dicemus prudẽtia q̄ ẽ legū positio. uel ciuilis prudentia. aut pruden

tia q̄ est rei familiaris disciplina.de qua hic phs mētionē fecit.nam positis duobus extremis.s.ciuili & prudētia:intelligitur mediū qđ est rei familiaris disciplina.licet in nr̄a hispania iam obtinuerit ut noīe usitatissimo prudētes dicamus eos qui recte consulūt:nō solū sibi sed &,toti sue familie.qđ & mēti cōmendabis.qm̄ hoc est unum qđ nos maxime impedit atq̧ pturbat circa doctrinā phi.& etiā aliorū.quia alit ab eis:& aliter in usu nr̄o noīa accipiūtur.in quo plus q̄m plures iuristarū ego aberrare uidi.qui diuersitates lingue latine ad hispanicā inepte applicare uolūt.uelē ut ad hoc unū attēderēt:ꝙ ubi latini distingūt dare.restituere.tradere.nos hispani pro his oībus dicimus dare.nec illi sūt audiēdi qui hispanicis uerbis latina immiscēt quasi nr̄a lingua in multis sit deffectuosa.nō attēdentes ad nr̄as partitas uniuersa fere iura ciuilia. &

ciplina rei familiaris.alia positio legū:alia ciuilis dicit. Spēs igit quedā erit cognitioīs sibi cōmoda scire.sed habet magnā uarietatem Et uidet q illa q̄ ad se ptinēt scit & ī illis uersat prudēs eē.ciuiles aūt negociosi. Quappt & euripides inqt quo nā modo prudēs eēt cui ocioso aderat ī multitudie cōnumerato exercitꝰ equū pcipe Nā solertes & agētes aliqd plꝰ

nō pauca iura canonica cōtinētes.q̄ in purum ac optimū idioma hispānicum traducte fuere.nec tamē eis ellegātia sermonis nec sensus ueritas deesse uidet.sed pro intellectu eorū que hic a phō dicūtur aliqui dicūt ꝙ illa noīa ciuilis prudentia & alia de quibus hic fit mētio: in tātū sūt spēs prudētie in quātum aliqd supponūt in appetitu.in q̄ntū uero ī sola existūt rōne:sunt quedā scīe pratice.s.ethica ciuilis res familiatis.sed ego istos nō intelligo.nam si illa fuit uolūtas phi:nulla erat difficultas id uerbis exprimere.nō aūt expressit:igitur nec id esse uoluit.itē cū phs quinq̧ tantūmodo uirtutes ītellectīas eē dixerit:duas earū.s. artē & prudētiā dixit eē opatiuas & ī intellectu opatiuo.ciuilē igit sciam ut est ī sola rōne:necesse est cōtineri uel sub arte uel sub prudētia.sed spēs artis eē nō poterit. erit igitur species aut pars prudētie.ad rōnem uero eorū dicimus ꝙ sicut habitū est ī supiori caplo & etiā paulo postea dicemus:duplex prudētia in nobis existit.s.uniuersalis & pticularis.& prudentia quidē pticularis aliqd supponit ī appetitu.uniuersalis uero haudq̄quā.qđ phs expsse dicere uidet infra libro septio.ubi incōtinētes dicit ī particlari obcecatos eē:sed uniuersalit recte cognoscere.uniuersalis igit prudētia q̄ traditur ī ciuili scīa eē poterit sine appetitu recto ī pticulari. Spēs igitur.hic secūdo infert corolariū.seqtur enī ex pfactis ut eius cognitioīs q̄ ī cōsultatiōe uersatur sit spēs quedā sibi cōmoda scire.qđ uocabulo usitatissimo prudētie noīe appellatur.sed & hoc hēt magnā uarietatē.i.diuersitatē ab aliis spēbus prudētie coīter dicte.uel dicit uarietatē ppter uarietatem negotiorū in qbus uarie cōsultare debet.uel dic magnā uarietatē significatioīs.nam & hec prudētia q̄ circa unius cōmoda uersat uarie accipit.s.& pro ea rōne recta q̄ ī toto discursu cōsultatioīs uersat:& pro illa q̄ in fine discursus pcipe dicit.de q̄ ifra ī capl secūdo dicemus.ex dictis phi hic nota rōnes rectas q̄ ī cōsultatiōe uersant eē nō qdē ptes integrales:sed ptes subiectiuas aut spēs prudētie coīter dicte.nā phs nō dixit:ps integralis quedā erit:sed spēs igit quedā erit.qđ mēti tene cōtra eos q contrariū asserūt.posset etiā isti uerū dicere:si noīe prudētie ītelligere uelimus nō quidē genus pdicabile sed aggregatū quoddā ex oībus hītibus q in cōsultatiōe uersātur.sed hic modus dicēdi etsi uerus sit:& tamē dictis phi uidet dissonus. Et uidet.hec ē secūda ps huius capli.ubi circa pfacta quorūdā errorē excludere intēdit.circa qđ tria facit primo huiusmodi errorē pponit.dicēs & uidet quidē fere toti uulgo eum tātūmodo esse prudētē qui illa q̄ ad se ptinēt scit:& in illis tātūmodo uersat.ciuiles uero.i. qui circa rem publicā uersātur uulgus impitum putat nō esse prudētes sed negociosos.i.ad tratāda aliorū negocia aptos. Quappt euripides.hic secūdo īducit duo motiapfati erroris.quorū unū fuerat euripidis poete autoritas.nā de quoddā militāte p sua ciuitate euripides dixerat:quo nā mō prudēs erit cui ocioso.s.circa ppria negocia cōnumerato ī mltitudīe exercitus aderat equū.i.eq̄le pcipe:q̄si dicat nullo mō tal poterit dici prudēs.cū pptiis omissis alieīs ītēdat negociis debet ei hec lr̄a legi p ītrogatōnē
Nā solertes.hic īducit aliud motiuū.& uidet hoc nō ēē aliud motiuū:sed cōfirma-

tio quedã sentẽtie euripidis.nã euripides & uulgares sui fautores putãt eos hoĩes q circa rem publicã uersãtur esse solertes & agẽtes aliqd plus q̃m ad ipos ptineat.& causa qdẽ istius erroris inde ẽ:qa euripides & sui fautores id qd ẽ sibi bonũ tãtũmodo querũt.i.qrendũ eẽ dicũt.& hoc tãtũmodo agẽdũ eẽ existimãt.ex hac igit opione natũ est:hos solos qui sibi cõmoda querũt prudẽtes eẽ.i.prudentes dici.hec est igit opio euripidis & totius plebis:imo fere totius populi. hec eni opio hodie adeo inualescit ut eos hoĩes qui relictis pprijs negocijs:publicis intendũt:stultos esse dicamus. nota ex hac parte nomẽ prudẽtie ex populari opione natũ fuisse.qd etiã in multis alijs factum esse uidemus.sũt eni rerũ nõ pauca noĩa q̃ ex cõmuni hoĩm opione fuerunt nata

Querũt enĩ ꝙ sibi sit bonũ & hoc agendũ esse existimãt.Ex hac igitur opione natum est hos esse prudẽtes. Quãquã forte nõ est eiꝰ sine disciplina rei familiaris & sine ciuili Insup res sua quẽadmodũ administrãda sit obscurũ est ac difficile cognitu. Huiꝰ uero signũ ẽ ꝙ iuuenes qdẽ & geometre & mathematici fiunt & sapiẽtes in huiusmodi ac prudẽtes fieri nõ uidẽtur Causa huiusmodi est ꝙ in singularibus est prudẽtia q̃ per experimẽtũ nobis innotescũt.Iuuenis aũt nõ ẽ exptus lõgitudo eñ

Quãq̃m forte. hic tertio excludit prefactũ errorẽ.circa qd duas ponit rõnes.secunda ibi insup. sed pro istarũ rationũ intellectu est cõsiderãdũ ꝙ ut habet prio politice:homo nõ solũ est homo:sed etiã est natura aĩal ciuile. ex hoc pricipio sequitur id qd hẽtur libro tertio polithice.s. ut hõ nõ solũ hẽre debeat eas uirtutes qbus seipm reguletː sed etiã illas qbus ĩ ciuili cõuersatiõe optime uiuere possit.nec al'uir studiosus: aut uir bonus dici poterit:ut a pho traditur ĩ loco preallegato.itaq sm phm nõ est possibile hoĩem positũ extra societatẽ ciuilẽ hẽre totã hoĩs pfectionẽ. nõ eni habebit eas uirtutes q̃ ex optia ciuili cõuersatiõe nascũtur.imo sm phm nec uir bonus dici potest qui uirtutes tal' nõ hẽt ut & subici.& si opus fuerit dñari recte possit.hoc aũt nemo satis congruẽ facere poterit nisi & rei familiaris disciplinã & ciuilẽ prudentiã ĩ se hẽat.& ex his plana fiunt q̃ hic phs dicit.qui eni rei publice intẽdũt:nõ alienis sed pprijs cõmodis intẽdere uidẽtur.nã & hoc modo ciuiles uirtutes sibi querũt q̃ ppriũ bonũ cuiusq eẽ dicũt & hoc est qd phs dicit cũ inqt:quãquã forte imo sine sorte nõ est bonũ eius.i.ppriũ sine disciplina rei familiaris:& sine ciuili prudentia.nã sine his nemo uirtutes ciuiles poterit nãcisci.q̃ ut diximus ppria cuiusq bona eẽ dicũtur. Insup.hic ponit secũdã rõnẽ q̃ a precedẽti modicũ differre uidet.dicit itaq ꝙ sine disciplina rei familiaris:& sine ciuili prudẽtia obscurũ ac difficile cognitu eẽt scire quẽadmodum sit cuicũq.i.a quocũq administrãda res sua.i.ppria.nisi eni quisq ad eas prospiciat leges q̃ a ciuili prudẽtia tradũtur:nõ satis recte suã poterit uitã gubernare.qui eĩ a lege deuiat:& a uirtute dissonare uidet.cũ legalis iustitia & uirtus idẽ eẽ dicãtur supra libro qnto.ex dictis in superioribus ĩ paraphoseius aũt.ĩ particl'a q̃propter hos solos.& ex dictis ĩ hoc loco poterit notari unũ satis utile.s.idẽ eẽ qd rei publice & cuiusq inter sit. qui ei secũdũ leges uiuit uidet rẽ publicã gerere.i.id agere qd intersit rei publice. is itaq talis id uidetur agere qd & ciuitatis simul & sua interũt. hoc ẽ igit qd dici inoleuit: interesse ciuitatis bonos hẽre ciues.& cuiusq interesse bonã esse ciuitatẽ.nã & nisi ciuitas fuerit bona.i.secũdũ bonas leges gubernetur:difficile erit queq̃m esse bonũ.qd ĩteresse ppriũ cuiusq hic dicimus. Huius uero. hec est tertia ps huius capl'i. ubi manifestat quoddã prius dictũ.s.prudẽtiã nõ solũ eẽ circa uniuersalia: sed etiã & magis circa singularia.uel al'r & forte melius probat id qd nũc dictũ est.s.obscurũ ac difficile eẽ scire quẽadmodũ cuicũq res sua sit administrãda siue gubernanda. & duo facit. prio ostedit ppositũ.secũdo cõparat prudẽtiã scie & intellectui. ibi qd aũt.circa primũ duas ponit rõnes.secũda ponitur ibi insuper.circa primã rõnem duo facit.primo inducit signũ ad ostẽdẽdũ ppositũ.secũdo interponit quãdã dubitationẽ. ibi nã & de illo.dicit ergo prio signũ idest ostẽsio huius.s.prudẽtiã esse nõ solũ circa uniuersalia sed etiã circa singularia.uel dic signũ.i.ostensio huius quod modo diximus.s.ꝙ obscurũ sit ac difficile scire quẽadmodũ res nr̃e sint administrãde est quia iuuenes quidẽ geo-

metre & mathematici fiūt.& sapientes.i.pfecte scientes in huiusmodi.s.mathemati cis.cuiusmodi sunt arithmetica geometria et musica.astrologia eni ut in supiori capitulo dictū est nō sub methica sed sub sapiētia contineri dr̄.fiunt itaq̄ iuuenes mathice et in mathica pfecte sciētes prudētes uero fieri nō uidemus.cuius causa ē ꝙ prudētia uersatur in singularibus q̄ nobis p expimentū inotescūt.iuuenis quidē non est exptus.nā expientiā facit tporis multitudo.itaq̄ expimenti habitus q est habitus cogitatiue nun doctrina sed tporis multitudine nobis adqritur.qđ est mēti comendādū nota ēē hac littera sciētias mathicas faciliores esse cognitu ciuili prudentia.cōtra mathicos qui totis diebus irridere solēt iuristas.quasi ipi circa difficilia.iuriste uero circa facilia uersentur.certe illi hūc passū nunq̄ legerūt aut eū haudquaq̄ intelligūt.nā

tporis expientiā facit. Nam & de illo qs dubitat q̄re sit ꝙ puer mathematicus quidē fieri potest.sapiēs aūt uel phisicus nō pōt An quia p exaut itionē est.Horū aūt pricipia expimento.& hec quidē nō credūt pueri sed dicūt Hec aūt quid sint nō est obscurū. Insup error aut circa totā rem in cōsulendo existit aut circa

phs supra libro prīo.& expressius hic & i octauo politice dicit mathicam esse sciam puerilē aut iuuenilē:ciuilē uero prudentiā robustā atq̄ uirilē Nam & de illo.hic secūdo occasiōe eius qđ dictū est interponit dubitationē quādā.dicens nā & de illo qs dubitabit q̄re sit ꝙ puer mathematicus qdem fieri possit sapiens aūt. uel phisicus nō pōt: itaq̄ cum iuuenes mathici fieri possint:putaret aliqs ꝙ eadē rōne fieri possēt phisici & sapiētes.ob id ꝙ uniuersa hec in speculatiōe uersātur.hoc tn̄ fieri nō uidemus. fiūt eni iuuenes mathici. sed phisici aut sapientes fieri non uidemus.q̄rit igitur phs q̄ sit huius diuersitatis causa. ad hoc respōdet primo quātū ad phicam causā dicit esse qa mathica est p exahuritionē.i.per abstratōnem a sensibilibus.& huiusmodi qdem abstratorū nō est expientia. unde nō reqritur ad eorū cognitōnē tporis multitudo.pricipia uero naturaliū q̄ nō sūt abstrata a rebus sensibilibus fiūt nobis nota expientia:ad q̄m reqritur tporis mltitudo. q̄rum ad sapiam qdem causā subiūgit dicēs eā esse causā qa hec.s. q̄ ptinent ad sapiam pueri nō credūt sed dicūt.hec aūt.s.mathica entia scire qd sit nō est obscurum.& aduerte circa cōstructionē littere q̄m illa cōiunctio.an.pro etiā ponit. uel interrogatiue potetit esse.ex dictis phi in hoc loco notātur aliq̄.prīo notari cōsueuit ordo quē tenere debeāt iuuenes in adiscendo.q planius habet ex octauo politice.prīo itaq̄ iuuenes sūt instruendi i phia rōnali.s.grāmatica dialetica & rhetorica.secūdo i mathicis.s.arithmetica geometria musica.tertio i naĩalibus.q̄ a phō tradūtur in octo libris phicorū.& q̄ttuor de celo.duobus de gn̄one.q̄ttuor methororū.tribus de aīa. & in libellis paruis illis anexis.pricipia qdem istorū naturaliū iuuenibus satis sunt nota.ut leuia ascēdete.grauia descēdete.elemēta inter se cōtrarietatē hr̄e.& huiusmodi q̄ leui expimento nobis fiūt nota.& ideo ut mihi uidet naĩalia quorū pricipia iuenimus sūt ino ta dicūtur uītes herbarū.uirtutes lapidū & aīaliū.q̄ tporis multitudine nobis inotescūt.q̄rto sūt iuuenes instruēdi i moribus ac in ciuili prudentia.& i hac deberent pcedere s̄m ordinē nature:prīo a cōmuniorībus incipe.q̄m ea nobis prīo fiūt nota.cuiusmodi sūt illa q̄ a phō de ciuili scīa tradūtur libro ethicorū & libro politicorū.deinde descendere ad pticularia.cuiusmodi sūt q̄ de re publica & ordine ciuitatis cuiusq̄ tradūtur.scire eni debemus mores & leges eius ciuitatis i qua degimus.q̄nto instruendi sūt iuuenes i his q̄ pertinēt ad sapiam siue theologiā.& hec s̄m phm sūt illa q̄ tradūt de cellis.& eorū motibus.sed magis de sporū motoribus.& p̄sertim de prīo:qui introne finis & boni amati cūcta mouere dr̄.cuiusmodi esse uidentur q̄ a phō tradūtur in methica.q̄ ab ipo theologia intitulat.sed uerius illa q̄ spū sācto inspirāte in sacto canone biblie nobis fuerūt reuelata.hec eni sūt de q̄bus phs dicebat iuuenes ea dicere idest ore proferre:sed nō credere.i.nō intelligere. secūdo notabis res mathicas faciliores esse cognitu rebus naturalibus & theologalibus.& hac rōne phs cōsueuit in naturalibus exēpla subicere mathica.nec est argumentū contra de astrologia.qa astrologia ut sepe diximus a phō sub sapia collocatur. In sup.hic inducit secūdā rōnem ad ostendendū prudentiā nō solū esse circa uniuersalia:sed etiā circa singularia.uel mo-

lius ad ostendendũ difficultatẽ q̃ est in cognitiõe ꝓprie cõmoditatis. hoc eĩ inde eẽ dicit phs qa in consulendo errare possumus circa uniuersale & circa particulare. possumus eni errare circa illud uniuersale ꝙ oẽs aque põderose sint praue.i.nociue. ut si cõtingat nos credere aq̃s põderosas nõ esse nociuas sanitati. errare etiã possumus circa singularia. qđ frequẽtius cõtingit. ut has aq̃s põderosas ignoremus esse põderosas & in rebus qdem agẽdis primus error ĩ eos cadit hoĩes qui aut natura aut praua cõsuetudine oĩno sũt deprauari. secũdus uero error circa incõtinentes locũ hẽe dr̃ infra libro septĩo. nota iterũ ex hac littera cõtra eos qui dicũt ꝙ in rebus cõtingentibus rõnes uniuersales q̃ se aliter hẽre nõ possũt nõ ad prudentiã: sed ad sciam ꝑtineãt. cuius cõtrariũ hic hẽtur. ꝙ aũt. hic fm̃ predicta cõparat prudentiã. & prio scie. secũdo intellectui. ibi opposita est ergo.

particlaria aut eĩ ꝙ oẽs põderose aq̃ puc sũt aut ꝙ hec põderose. Qđ aũt prudẽtia nõ est scia manifestũ ẽ Nã extremi ẽ ut diximꝰ tale eĩ agibile. Opposita ẽ ergo itellectui: nã intellectꝰ est terminorũ quorũ non est ratio hec uero extremi sẽsus nõ ꝓpriorũ sed queãdmodum sentimus ꝙ mathematicis extremũ ẽ triangulus. Consistet eĩm & ibi. Sed hic magis sensus q̃ prudentia. illius uero est alia species.

dicit ergo prio manifestũ eẽ ex predictis prudentiã nõ esse sciẽtiã. est eĩ scientia de uniuersalibus. prudentia uero nõ solũ de uniuersalibus: sed etiã & magis de extremis singularibus. talia eni sũt ea q̃ agũtur. solũ eni singulare agi põt. & hinc ẽ ꝙ prudentia nõ de uniuersalibus sed de singularibus esse dicit̃. nõ ꝙ nõ cognouerit uniuersalia sed quia solũ opatur singularia. a quo ut pote ab ultĩo fine ut nos superius dixisse meminimus denominatio fieri debuit. Opposita. hic secũdo cõparat prudentiã intellectui oñdẽs in quo cõueniãt. & in quo differãt. & pro horũ intelligentia est hic p̃mittendũ: extrema esse dupplicia. aliq̃ in ascensu. & hec sũt pria uniuersalia quibus nõ repiuntur uniuersaliora. cuiusmodi sũt prima pricipia: & termini ex qbus cõstituũtur. alia uero sũt extrema in descensu. talia uidẽtur esse mere singularia infra q̃ magis singularia ĩueniri nõ possũt. & huiusmodi singlaria dicũtur esse principia nõ qdem scie sed prudentie. ab eis eĩ incipit: nõ qdem cõsideratio sed opatio. his ergo p̃missis dicimus ꝙ ĩtellectus & prudẽtia cõueniũt ĩ hoc ꝙ ambo sũt quorũdã extremorũ. hec tñ extrema uident̃ se hẽre opposito modo. qm̃ illa sũt uniuersalissima: hec uero singlarissima. pet hoc igit̃ differũt ĩtellectus & prudẽtia. ẽ eĩ intellectus terminorũ. i. extremorũ quorũ nõ ẽ rõ. i. demõstratio. pria eĩ pricipia nõ ꝓbãt̃: sed ipa seipis solo lumĩe intellectus agẽtis nobis inotescũt. prudẽtia uero ẽ de siglaribus quorũ nõ ẽ scia. terũ eĩ singlariũ nõ ẽ scia: sed sẽsus. & ille qdẽ sẽsus quo pcipiũt singlaria de qbus ẽ prudentia: nõ est aliqs sensus ꝓprius. i. de exterioribus: sed est unus de ĩterioribus q se uidet̃ hẽre ad huiusmodi singlaria: q̃madmodũ se hẽt sensus qdã ad indiuidua mathica. ut ẽ hec linea hic triãgulus. hec eĩ & huiusmodi p̃ter q̃litates sensibiles cõsiderata: pcipiũtur sẽsu nõ qdem exteriori sed ĩteriori. itaq3 cõsideratio mathica descẽdit usq3 ad huiusmodi ĩdiuidua imaginabilia ĩ qbus cõsistet ulterius nõ ꝓcedendo. dicamus igit̃ ꝙ ĩdiuidua mathica & indiuidua de qbus est prudentia cõueniũt ĩ hoc: ꝙ utraq3 pcipiũtur sensu ĩteriori. nõ tñ eodẽ sensu. qm̃ hic. s. ĩ mathicis est magis sensus q̃m prudẽtia. i. ẽ sẽsus ĩ quo nõ existit prudentia. est eĩ hic sensus imaginatio ul' imaginatia que huiusmodi mathica ĩdiuidua p̃ter q̃litates sensibiles imaginat̃. illius uero sensus ĩ quo existit particlaris prudentia est alia spẽs. q̃si dicat est sensus alterius specie. nã hic sensus dr̃ eẽ cogitatiã: q̃ ab aliis sensibus tantũ differre uidetur ut rõ pricl'aris dici mereat̃. & hoc ꝓpter maximã similitudinẽ q̃m cũ rõne hẽre uidetur. hoc est igitur ꝙ phs ĩ hac pte dicit fm̃ nouam aretini traductionẽ: q̃ ab antiq̃ in hoc passu modo aliquo uidetur dissonare. ex his nobis aliq̃. prio tria esse genera indiuiduorũ. s. phica. & hec pcipiũtur sẽsibus exterioribus. alia mathica. & ista apprehendit imaginatia. & hac de causa imaginabilia dicũtur. alia uero sũt indiuidua ciuilia de quibus est prudentia. & hec sũt illa q̃ ad cogitatiuã siue rõnem particularẽ pertinere dicũtur. secũdo nota prudentiã saltẽ q̃ntum ad aliquã ꝑtem in sensu existere. itaq3 uniuersalis prudentia in ĩtellectu

particularis uero in sensu existere dicitur. & sic sensus efficatiorem habet ptem prudentie. quod memorie cōmendabis.

Idendū est & qd sit bene cōsulere. utrū scīa aliqua uel opinio uel bona cōiecta tio. uel aliud quidpiā genus. Sciētia quidē nō est. nō eī querūt hoies de quib⁹ sciūt. Bene aūt cōsulere: cōsulere est. q uero cōsulit q̄rit & rōnem discurrit. Atq nec bona cōiectatio ē Nā absq; rōne & cū sceleritate quadā fit cōiectura. sed ad cōsiliū tporis spaciū adhibetur & aiūt sceleriter agendū eē. cōsulendū aūt morose. Solercia quoq; laidu est q̄ bene cōsulere. est aūt solercia bona cōiectatio. Nec rursus opinio aliq̄ est bene cōsulere. Sed qm̄ q male cōsulit aberrat Qui uero bene cōsulit recte cōsulit Patet ꝙ directio quedā est bene cōsulere. Nō scie neq; opionis. Nā scie nō ē directio

Idendū est. tractatus terrius de quibusdā hītibus adiūctis prudentie. caplm primū de bene cūsulere siue de bona cōsultatiōe duas cotinet ptes. prio ingrit genus bone cōsultatiois. secūdo inquirit eius differentiā. ibi cū uero. in ptia parte duo facit. nā prio intentū ꝓponit: diceos uidendū est qd sit bene cōsulere. utrū sit scīa aliqua. uel opinio. uel bona cōiectio. uel aliud quidpiā genus. hoc dicit. & accipitur hic a pħo bene cōsulere: nō pro actu sed pro hītu. itaq; inquirere intendit genus illius hītus qui bene cōsulit. & pro istorū maiori intelligentia nō erit inutile repetere qđ supra libro tertio de cōsultatiōe hētur. s. inquisitionē & cōsultationē se hēe ut genus & spēm. oīs qdem cōsultatio est q̄dam inquisitio. nō m̄ oīs inquisitio est cōsultatio: sed illa tātūmodo q̄ in rebus agendis uersatur. Scientia qdem. hic prosequitur intentū. & prio oñdit in quo genere nō sit bene consulere. secūdo cōcludit uerū genus ipsius. ibi sed qoniā. in prima parte tria facit. prio oñdit ꝙ genus bone cōsultatiois nō sit scientia. nō eī querūt hoies illa de quibus sciūt. qui uero bene cōsulūt: querūt illa de quibus bene cōsulere dicūtur. hoc probatur. qa bene cōsulere cōtinetur sub consulere quasi spēs sub genere. itaq; oīe bene consulere est consulere. q uero consulit: q̄rit & rōne discurrit. ut hētur supra libro tertio. non igit erit scīa genus bone cōsultatiois. cū scīa nō sit in oīa: sed in termino inquisitiois. Atq; nec. hic secūdo oñdit ꝙ bona cōsultatio non sit bona cōiectatio. nec solertia q̄ sub bona cōiectatione continetur. pro quorū intellectu est considerandū quid ꝑ bonā cōiectationē. quid ꝑ solertiā intelligamus. bene cōiectare dicūtur illi qui ꝑ leuia signa repente ac celeritet totā tem cōprehendere possūt. & hoc siue ꝑ signa causarū in cognitionē effectuū peruenerint: siue econtra fieri contingat. solertes uero dicūtur illi qui uisis effectibus: celeriter ꝑueniunt in cognitionē causarū. patet igitur ex his solertiā esse bone cōiectationis speciē. itaq; si demonstremus bene consulere nō esse bonā cōiectationē: erit utiq; demonstratū nō eē solertiā. his uisis dicamus ad ꝓpositū ꝙ bene cōsulere nō ē bonā cōiectatio. est eī bona cōiectatio celeriter & sine mora. nā & cōiectura sine rōne. i. sine rōnis inq̄sitione fieri dr. ad cōsiliū uero tporis spatiū adhibet. iuxta illud ꝓuerbiū celeriter agēdū. i. exeq̄ndū esse: cōsulendū aūt morose. nō erit igit bene cōsulere bona cōiectatio. & ex his a genere negato ad spēm seqt bene consulere nō eē solertiā. ē eī solertia spēs bone cōiectatiois ut ꝑmisimus. Nec rursus. hic tertio dicit bene cōsulere non eē opionē. cuius ꝓbatio a pħo hic fuit omissa qđ ego puto factū fuisse nō ex ꝓposito: sed ex obliuiōe. qđ apud scribētes sepe fieri contigit. nos igit addētes huius rei ꝓbationē: dicimus bene cōsulere nō eē opionē. q eī opiat: nō q̄rit de his q̄ opiat: sed ad unū se deteriat q̄madmodū & sciēs: ut hētur ifra libro septio. q uero cōsulit: q̄rit & rōne discurrit. ut supius ē hitū. Sed qm̄. hic concludit genus ipius bene consolere. & tria facit. prio oñdit ꝙ genus ipius bene cōsulete sit directio q̄dā. ii. oñdit ꝙ nō sit directio scīe. nec opionis. ibi nec scīe. iii. concludit ꝙ sit directio consilii. ibi sed bene. dicit ergo prio qm̄ ita ē ꝙ ille q male cōsulit aberrat: q uero bene cōsulit: recte consulit: ex qbus seqt ꝙ beoe cōsulere sit rectitudo aut directio q̄dā. Nec scīe. hic oñdit ꝙ bene cōsulere nō sit directio scīe. nec opionis. & prio intētū ꝓponit. dicēs bene cō

sulere nō esse directionē scīe nec opionis. Nam scīe. hic probat ꝑpositū. & prio de scīa. dicens ꝙ bene consulere nō erit directio scīe. ob id ꝙ in scīa nō contigit errare in bene consulēdo uero sepe & sepius contigit aberrare. sed uidetur hīc dubiū ꝙ hic phs dicit tā de scīa q̄m etiā de bene consulere. uidemus eī aliquos scientes circa ea q̄ sciūt aberrare: itē uidetur contradictio i terminis dicere ꝙ aliqs bene consulat: & tñ ꝙ in bene consulendo aberret. ad ista dicimus. & primo ad primū. ꝙ si contigat scientes aberrare: principiū erroris nō est eorū scīa: sed ignorātia. itaq sciam esse pricipiū erroris circa scibilia eiusdē scīe est ipossibile. pro solutione secundi ꝑmittamus duo. prio ꝙ error hic a pho dr̄ cū unū intendimus & aliud seqtur. qđ sepessime contigere uidemus i medicina. & in rhetorica. & in ciuili prudentia. uidemus enī medicos peritissimos recte curare: egrotū tñ ab infirmitate non euadere. eodemq modo se hn̄t oratores. q etsi ꝑfectissime exorēt: nō tamē semp persuadebūt. ciuilis quoq prudentia. & potissime ea q̄ i comertiis uersatur fortune subicitur. ut sepe unū intendas & aliud conseqris. ob hāc igit̄ causam in libello de bona fortuna dictū est ꝙ in nōnullis negociis melius sit iuuari fortuna quam rōne & consilio. secūdo ꝑmittamus ꝙ error in opatione nō solū euenit ex deffectu operantis sed etiā ex aliis causis. ꝙ enī infirmus ab egritudine nō cōualescat nō solū ex medicorū errore: sed etiā ex aliis infinitis causis contigere poterit. his ergo suppositis dicimus ad oppositū: ꝙ esset cōtradictio i terminis si error ille eueniret ex parte eius qui recte consulit. esset eī contradictio manifesta dicere ꝙ quis bene consuleret: & ꝙ in huiusmodi bona cōsultatione contigeret error ex pte eius q bene consulit. nulla tñ erit contradictio si dicamus aliquē bene consulere & i huiusmodi consultatione errorē accidere ex pte rerū de qbus erat consiliū. qđ hic phs dicere intendebat. Opionis uero. hic probat ꝙ rectitudo aut directio bone consultatiois nō sit directio opionis. & hoc probat duabus rōnibus quarū pria est directio opionis nō est bonitas: sed ueritas. directio uero bone consultatiōis dr̄ nō ueritas sed bonitas. nō igitur erit directio opionis directio bone consultatiōis. si enī utriusq esset eadē directio: idē de utraq ꝑdicaretur. Et simul. hic ponit secundā rōnem dicēs simul cū rōne precedēte est alia ratio q̄ seqtur. uel dic simul idest similiter uel item om̄e id de quo est opio est iam determinatū ad unū: saltē q̄ntū ad opinātem. qui eī opiatur: determiate se hēt ad unā partē cōtradictiōis. bene consulere uero nō est sine rōne. i. sine rōnis ingsitione. ex quo sequitur ut sit cogitatio quedā. nā tūc quis cogitare dr̄ cū q̄madmodū agere debeat animo & rōne ingrit. itaq huiusmodi cogitatio est q̄stio q̄dā & nōdū assēsio. opio uero opposito modo se hēt. nō eī est q̄stio sed assēsio q̄dā. bone igit̄ cōsultatiōis rectitudo nō erit rectitudo opionis. ut eī dictū est q cōsulit siue bene siue male cōsulat: q̄rit aliqd & cogitat. q uero opiat̄ nihil horū facere uidet̄. ex his nota falsā eē doctrinā eorū q dicūt opionē eē acceptionē unius ptis cōtradictiōis cū formidīe alterius. cuius oppositū i hoc loco phs dicere uidetur. est eī opio ut ingt animi assēsio sine ulla formidīe. qđ etiā hēs infra libro septimo. Sed bene. hic cōcludit ꝙ bene cōsulere sit rectitudo cōsilii. cū eī sit directio q̄dā: & nō sit directio scīe. nec opionis erit utiq directio quedā cōsilii. qđ & nomē ipsū significare uidetur. & inde est ꝙ ad perfectā notitiam bone consultatiōis oportet prius inquirere quid sit consiliū. & circa quid sit. sed de his satis dictū ē supra libro tertio. unde superfluū esset hic ea resumere. Cum uero. hec est secunda pars huius capituli. ubi inquirit differentiā bone consultationis. cum enim diffinitio ex genere & differentia constare debeat & ex prefactis sit patefactū quid sit genus bone consultationis: restat ut uideamus que sit eius differentia. itaq ostendere intēdit qualis esse

cū nō sit error. Opinionis uero directio ueritas ē. Et simul iam determinatū est om̄e id cuius est opio. Atq nec sine rōne est bene cōsulere. Restat igitur ut sit cogitatiōis. hec eī nōdū assēsu ē. & enī opio nō questio sed iā assentio quedā est. qui aūt cōsulit siue bene siue male cōsulit querit aliquid & cogitat. Sed bene consulere directio quedam consilii est. Itaq primo querendū est quid sit consiliū & circa quid. Cū uero directio multiplr̄ dicatur

debeat huiusmodi rectitudo siue directio bone cōsultationis. cuius tex quattuor ponit conditiones. ex quibus colligitur huiusmodi dfa. secunda ponitur ibi. enim uero. tertia ibi preterea. quatta ibi preterea. dicit ergo prio ꝙ huiusmodi rectitudo multiplr dici poterit. s. proprie. & hec est in rebus honestis. alia est cōsilii rectitudo q̄ impprie & metafotice siue per similitudinē rectitudo dr̄. & hec est illa q̄ in rebus malis & inhonestis existit. in his enī existit rectitudo p similitudinē. ut si dicamus incōtinentē aut flagitiosū directe cōsulere: cū id cōsequitur qd' sibi propositū est. s. incōtinentiā. aut flagitiū. istos itaq; recte cōsulete dicimus: licet magnū amplectantur malū. sed huius modi directio cōsilii nō est bene cōsulere. nam & bene cōsulere bonum quodā est. ea igitur directio cōsilii q̄ bonū finē assequitur: erit tantūmodo bene cōsulere. hec ē igi

patet ꝙ nō oīs. incōtinēs enī & flagiciosus qd' sibi ppositū est ratiocinando assequitur Itaq; recte cōsulit licet magnū amplectatur malum At bene cōsulere bonū quidā uidetur Nam ea directio cōsilii q̄ bonū assequitur bene cōsulere est. Enī uero hec etiā falsa rōne qs asseq pōt & qd' fieri oportet obtinere p qd' aūt non sed falsū eē mediū terminū. Itaq; nec qd etiam bene consulere erit p qd' asseqtur qd' oportet sed nō p qd' oportebat Preterea fieri pōt ut aliqs multū tēpus cōsultando potiatur. Aliqs uero cito. Nō igitur illud adhuc bene consulere est sed directio secūdū utilitatē & secundū id cuius opus est & ut & quādo. Preterea ē bene cōsulere simplr & ad finē aliquē. Simpliciter cum ad extremū simpliciter dirigitur ad finē aliquē cum ad hunc finē. Si igitur prudētium est bene consulere. Erit utiq; bene consulere directio secundum utilitatem ad finē cuius prudentia uera existimatio est.

tur prima cōditio bone consultatiōis aut eius directiōis: ut is qui cōsulit bonū sibi pponat finē. ex his nota bonos uiros tantūmodo recte cōsulere. malos autē nequaq̄. nisi forte methaforice aut p similitudinē. Enim uero. hic ponit secūdā cōditionē. q̄ modo cōuerso se uidetur hre ad precedentē. pro cuius intelligentia est sciendū ꝙ discursus cōsultatiuus se uidetur hre ad modū rōnis sillogistice. quēadmodū igitur ī sillogismo contingit assequi uerā conclusionē p falsa media: sic etiā euenit in cōsultatione. ut cū per media ī honesta finē bonū assequimur. qd' sepe fieri uidemus. nā aliq sūt qui furātur ut inde elemosinā faciāt. sed nec istud est directe cōsulere. cū recte cōsulere ut diximus sit bene cōsulere. quēadmodū igitur nō est uerus sillogismus cum uerā assequimur conclusionem per falsa media: sic etiam nō erit bene consulere cum assequimur quod oportet: nō tamē per que oportet. & hoc est ꝙ phs hic dicere uidetur. ex his nota ꝙ quēadmodū in sillogismis eos insipiētes dicimus qui per falsa media conclusiones ueras concludūt: sic in rebus agendis eos hoies simplices appellamus qui rectū hnt propositū: media tamē per que in huiusmodi propositū peruenire possint perquirere nesciūt. Preterea fieri. hic ponit tertiā cōditionē q̄ morā & tēpus cōsultādi respicit. itaq; recte cōsulere is nō dicitur qui in consulēdo multū tēpus potiatur. nec etiam is qui cito consulit. sed ille tantūmodo recte consulere dicitur qui attēdit ad utilitatē. i. ad id qd' est utile ad finē consequēdū & ad modū & ad tēpus. & est cōsiderandū hic ꝙ q̄madmodū in ceteris rebus agēdum magnū & paruū dicūtor nō absolute: sed ut mensurā rōnis excedūt aut defficiūt sic in proposito tēpus multū aut paucū dicimus nō absolute sed secundū exigentiam & qualitatem negocii. poterit enim esse tale negocium ut multo tempore deliberare oporteat. sunt etiam alia quedam que pauco tempore satis congrue expediri possunt. Preterea est. hic ponit ultimā conditionem. dicens ꝙ directe consulere cōtingit bifariam. scilicet simpliciter & ad finem aliquem. simpliciter directe consulere is dicitur qui recte consulit ad eum finem extremū qui simpliciter est finis totius uite humane. quem supra libro primo felicitatem esse diximus. ad quam ceteri fines ordinari ac referri dicuntur. ad aliquem uero finem quis recte consulere dicitur cum ad ali

quē particularē finē directe pōt cōsulere. cum igitur prudētiū sit bene cōsulere: erit utiq; bene cōsulere directio sm̄ utilitatē. i. sm̄ id quod oportet ad eum finē cuius prudentia uera existimatio est. i. ad quē prudētia uere existimādo directe cōsulit. & hic ē finis totius uite humane. ut ei supra cū de prudentia tractaremus diximus: finis prudentie est finis ille qui totius uite humane finis esse dicitur. ex oibus ergo q̄ dicta sūt potest accipi diffinitio eius qđ est bene cōsulere. erit itaq; bene cōsulere directio consilii. ad finē bonū. per uias cōgruas. tēpore cōuenienti. ad finē simpl'r. & prima quidē particula ponitur pro genere. cetere alie pro differentia. ex his notare poteris q̄m paucissimos hoies esse qui bene cōsulāt. sūt eni paucissimi qui aut in una aut in omibus cōditionibus eius qđ est bene cōsulere nō aberrēt. & tene hoc mēti cōtra eos q se iactādo dicūt facile esse bene cōsulere. qui si ꝓpositū suū asseq̄nt q̄lecūq; id sit: & quocūq; modo id fiat: se bene cōsoluisse putāt.

Agacitas quoq; & ebetudo secūdū q̄s sagaces & ebetes dicūtur nō oīno idē ē qđ scīa uel opīo. nam omēs sagaces eē possēt. Neq; una aliq̄ pticulatiū sciarū ueluti medicinalis. Nā de sanis utiq; eēt aut geometria circa magnitudines. Neq; eī de his q̄ semp sūt & nunq̄ mouētur sagacitas est. Sed de his circa q̄s dubitaret utiq; aliqs & cōsuleret Quapropter circa illa eadē in quib⁹ prudētia uer-

Agacitas quoq. capitulū secūdū tres hēt partes. in ptīa determiat de sagacitate & de eius cōtrario ebetudie. secūdo de sentētia. ibi ea uero. i tertia cōparat predicta inter se & ad prudentia. ibi sūt aūt. in prima parte quattuor facit. primo ostendit ꝙ nec sagacitas nec ebetudo sit idē qđ scīa. uel opinio. itaq; ondit sagacitatem nō esse oēm sciam. secūdo ondit ꝙ nō sit aliqua particularis scīa. ibi nec una. tertio cōcludit cōparationē sagacitatis & prudētie. ibi quapꝑter. quarto ondit ꝙ sagacitas nō sit idē ꝙ prudentiā hēe. ibi est aūt. pro istorū intelligētia est cōsiderandū ꝙ in discursu consiliatiois tria occurrūt. s. media iuenire quibus in finē peruenire possimus. & de huiusmodi inuētis iudicare: qđ melius qđ deterius esse dicatur. & huiusmodi iudicata precipe & ea executioi mādare. primū ptinet ad bene cōsulere. secūdū ad sagacitatē. tertiū nō hēs propriū nomē: generis uel totius appellatiōe prudētia noiatur. nā ut supra nos dixisse meminimus prudētia generis & spēi. totius & partis nomē eē poterit. his ꝓmissis: uenio ad primā partē ubi phs ostēdit ꝙ sagacitas. nō sit oīno idē ꝙ scīa uel opio. i. ꝙ nō sit idē ꝙ ois scīa. uel opīo. hoc sic probat: si sagacitas esset oīno idē quod scīa uel opīo: seq̄retur oms hoies esse sagaces. hoc inde seqtur qa nō est hō qui nō hēat aliquā sciam: aut saltē aliquā opionem. & tamē dicere omēs hoies esse sagaces satis patet esse falsū. uel aliter & forte melius: dicamus ꝙ sagacitas nō est oino idē qđ scīa uel opīo. ob id ꝙ ois homo pōt adipisci sciam aliquā. aut saltē opionem. nō tamē est in potestate nrā sagaces fieri: etiā si circa hoc diligentissime demus operā. & tō huius ē quia ut habetur infra i hoc eodē cap'o sagacitas: & huiusmodi habitus qui in consultatione uersātur nō tam ex studio q̄m ex natura nobis inesse dicūtur. & secundū hāc lecturā q̄m uerā esse puto nota facilius esse hoies fieri scientes q̄m sagaces aut prudētes. his eni solus sagacitatē & prudētiā hēe uidetur qui quasi cum eis natus sit. Nec una. hic secūdo ostendit ꝙ sagacitas nō sit aliqua una particularis scīa. & hoc probat inductiue. dicēs nō est medicina. qa si sit: esset de sanis de quibus est medicina. nec eē potest geometria: quia tunc esset de magnitudinibus. & breuiter sagacitas nō poterit esse aliqua scīa particularis. quia ut dictū est supra oīs scīa est de his q̄ semp sūt & nūquā mouētur. i. que nunq̄ se aliter hēe possūt. sagacitas uero nō est de his: sed de illis rebus circa quas dubitaret aliquis & cōsuleret. ex his nota per nullū genus scientie nos sagaces fieri. aberrant itaq; illi qui cum sagaces fieri cupiunt: scientiam aliquam discere incipiunt. Quapropter. hic tertio ex premissis concludit conuenientiam & drām sagacitatis & prudentie. & accipitur hic prudentia nō pro genere: sed ꝑ specie. dicit ergo quia dictum est ꝙ sagacitas sit de his rebus circa quas dubitaret aliquis & consuleret: ex his sequitur ꝙ sagacitas sit circa illa eadem in quibus prudentia uersatur. hoc est igitur in quo sagacitas & prudentia dicuntur cōuenire. quia in eisdem

rebus uersantur. sūt tamē differentes: quia sagacitatis est iudicare. prudentie uero est percipe & executioni mādare. nam eius finis est percipe quid agi debeat: aut quid agi nō debeat. sagacitas uero nō precepit: sed eius est diiudicare tantūmodo. qđ nemo recte faciet: nisi recte intelligat. & hinc est ꝙ sagacitas idē esse dr qđ bona intelligentia. & sagaces & bene intelligentes: qui fere stultis opponi dicūtur. ex his notabis aliqua. primo prudentiā esse meliorē sagacitate. & sagacitatē q̄m bene cōsulere. sicut enim habetur supra libro pr̄io finis melior est rebus in finē ordinatis. bene consulere quidem cuius est media inuenire ordinatur in sagacitatē cuius est de inuentis recte iudicare quid melius: quid deterius. quid facilius: quid difficilius. quid magis securū qđ magis periculosū. quo breuius & quo tardius in finē peruenire possimus. sagacitas uero

satur. Nō est aūt idē sagacitas & prudētia. Nā prudētia preceptiua est. Quid enī agēdum sit uel nō eius est finis. at sagacitas diiudicatiua est solum Idem enim sagacitas & bona intelligentia. Et enim sagaces & bene intelligentes.

Est aūt sagacitas nō habere prudētiam aut accipere sed ueluti addiscere dicitur sapere qñ utitur scīa. Sic & in utēda opinione & in iudicādo ea de quibꝰ est prudētia alio dicēte bene iudicare. Etenī bene idē est qđ probe Hinc uenit nomē sagacitas secūdū quā bene sagi ex ea que in discendo est. Dicimus enī frequēter i

ordinatur atq refertur i prudētiam cuius est de iudicatis precipere & executioni mādare. que oīa in hoc loco pħs ignuere uidetur. secūdo nota multiplicitatem nois prudentie. sicut enim supra notauimus & pro genere & pro specie. pro toto & ꝑ parte accipitur. in hoc itaq loco cū ultimus actus cōsultationis qđ est precipere ꝓpriū nō heret nomē: generis appellatione prudētia numiatur. tertio notare possumus ad prudētiam pertinere nō solū precipere & executioni mādare id qđ sagacitas iudicauerit: sed etiā deliberare an tale sit executioni mādandū: dicit enī textus quid eīm agendū sit uel nō eius est finis. q̄ uerba uidentur deliberationē importare. quarto nota hoīes tā longe esse ab intelligentia q̄m longe fuerint a sagacitate. nō est enī cuiusq de mediis inuentis recte iudicare: sed eius tantūmodo qui rectissimā habeat intelligentiā. quod quisq in suis propriis negociis poterit experiri. in hoc enī fere ois noster error consistere dicitur: ꝙ malū esse bonū. aut bonū esse malū. uel id qđ est bonū magis aut minus bonū. uel id qđ est malū magis aut minus malū q̄m sit esse iudicamus. de aliis qđ sit nescio: sed de meipo hoc scio mihi plusq̄ sepissime accidisse ut qđ melius esse iudicauerim: id postea deterius fore cognouisse. Est aūt. hic quarto ostendit ꝙ sagacitas nō sit idem qđ prudentiā habere. uel prudētiā accipere: dicens ꝙ sagacitas nō est idē ꝙ prudentiā habere uel prudentiā accipere: sed ueluti adiscere dicitur sapere quādo adiscens utitur scientia: sic etiam quis bene iudicare dicitur in utendo opinione & i iudicando ea de quibus est prudentia alio dicente. i. alio proponente. dicamus igitur ꝙ sagacitas nō est idem qđ prudentiā accipere sed est habitus qui bene iudicat illa de quibus est prudentia. alio proponente. s. bene consulere cuius est inuenire & ꝓponere illa que sagacitas debet iudicare. quod uero pħs subiūgit dicens etenim bene idest quod probe & cetera quid dicere uelit nescio. hic dubitatur de his tribus. s. bene consulere sagacitate & prudentia queadmodum se habeant ad prudentiam comuniter dictam qoam genus esse diximus. utrum scilicet sint eius partes subiectiue an integrales uel potentiales. ad hoc aliqui attendentes ꝙ illa tria habeant operationes & actus diuersos: dicunt ea esse habitus specie differentes qui ut species sub genere sub prudentia cōmuniter dicta continentur. nam actus per obiecta: & habitus per actus dicūtur specie differre. alii uero attendentes ꝙ illorum idem sit obiectum & finis: dicunt illa tria esse nō quidem habitus specie diuersos: sed partes integrales aot potentiales eiusdem habitus. s. prudentie illius que genus esse dicitur. sed utrum illo aut hoc modo res se habeat ad recte uiuendum nō interest. Ea uero. hec est secūda pars huius capituli. ubi determinat de habitu consultatiuo qui sententia dicitur. ostendēs quid & circa quid sit: & est sciēdū ꝙ sentētie nomē in hoc loco dicit eā uirtutē intellectiuā

que in his rebus uersatur cõsulendo in quibus illa spẽs iustitie q̃ equitas dicitur uer
satur in eligendo.itaq circa bonũ & equũ illius est consulere:& huius est elligere.nã
illa in intellectu:& hec in uolũtate existere dicitur.dicit ergo ꝙ ea uirtus intellectia
que sententia appellatur s̃m quã & bene sentire & bonã habere sententiã dicimur:
nihil aliud esse uidetur quã rectũ iudiciũ boni & equi.i.uirtus intellectiua que circa
bonũ & equũ recte iudicat.cuius rei illud erit signũ ꝙ bonũ & equũ uirũ maxime di-
cimus nõ quidẽ seuerũ sed miti sententia.i.eum qui nõ seuere sed mite sentiat.idest
iudicat.quid aũt intelligat per bonũ & equũ dicit ꝙ bonũ & equũ sit ignoscere circa
quedã.s.circa illa in quibus lex deffecit.& ob hoc dictũ est huiusmodi homines recte
sentire.nam & qui sic ignoscit:recte sentit circa equitatẽ.i.circa id ubi lex deffecit.&
qđ dicitur recte iudicare imp-
prie dicitur.nam rectitudo pro
prie est appetitus:& ueritas qui
dem intellectus.sed hic recte ꝑ
uere accipitur.iudicat itaq rec-
te idest uere.ex his nota.primo
eam uirtutẽ intellectiuã que u-
bi lex deffecit recte iudicat sen
tentiã dici.& eum uirũ qui ĩ hu
iusmodi recte iudicat bene sen
tientẽ:aut bonã sententiã habẽ
tem esse appellandũ.itaq huius
modi hoĩes dicũtur uiri bene sẽ
tientes. aut bonã sententiã ha-
bentes. secundo nota idem esse
dicere ꝙ quis sit uir bonus & e-
quus & ꝙ sit uir bene sentiens.
ratione tamẽ uidentur differre
nam bonus & equus ex uolunta
tis rectitudine accipitur:& uir quidẽ bene sentiens nõ ex uolũtate sed ex intellectus
ueritate nomẽ assũpsit.itaq cum lex in aliquo deffecit:ob id ꝙ ĩtellectus uere iudicat
uir bene sentiẽs dicitur.in quãtũ uero uolũtas id recte ellegit:uir bonus & equus ap
pellatur:tertio notabis a cõtrario sensu hoĩes seueros nõ recte sentire.de quibus scri
bitur illud tritũ prouerbiũ:nimiũ ius nimia iniquitas eẽ dr̃. dicũtur enĩ seueri quasi
nimiũ ueri.qui potius uerba q̃m mentẽ legis attendẽtes crudeliter & aspere peccata
puniũt.cõtra quos nõ solũ phs:sed etiã iuris cõsultus digestis de penis ait:penas po
tius eẽ demoliẽdas q̃m exasperãdas. sed de hoc nos plenius dixisse meminimus supra
libro quinto.sed dubitaret aliquis cur in casibus ubi lex deffecit nõ ponũtur tres uir
tutes intellectiue queadmodũ in aliis.uidetur enĩ ꝙ queadmodũ in aliis rebus agẽdis
est necessaria uirtus q̃ ĩueniat media & alia q̃ recte de inuẽtis iudicet altera q̃ circa iu
dicata precipiat:sic etiã ubi lex deffecit uidetur eẽ necessariũ ponere huiusmodi uir-
tutes.s.inuẽtiuã iudicatiuã preceptiuã.ad hoc ut mihi uidetur est dicẽdum ꝙ sit ne-
cesse huiusmodi uirtutes ponere in casu ubi lex deffecit.sed phs sentẽtie appellatiõe
oẽs tres cõprehẽdere uoluit. Sũt aũt.hec est tertia & ultima pars huius capli. ubi
cõparat predicta inter se.& ad prudẽtiã.& tria facit.prĩo ponit cõueniẽtiã illorũ ha-
bituũ.secũdo eam probat.ibi in iudicãdo.tertio infert ex predictis duo corolaria.ibi
quapropter.dicit ergo prĩo ꝙ oẽs predicti hitus tẽdunt in idẽ.i.in eisdẽ rebus uersari
dicũtur.& hoc rõnabilr̃.ꝙ aũt tẽdant in idẽ patet ꝑ hoc ꝙ nos referẽtes ad eosdem.i.
attribuẽtes eisdẽ hoĩbus sentẽtiã sagacitatẽ prudẽtiã & mentẽ:cũ prudẽtes aut saga-
ces dicimus:intelligimus eos hr̃e sentẽtiã & mentẽ.quasi dicat cũ unũ istorũ nomina
mus:cetera intelligũt.itaq si aliquẽ prudẽtẽ aut sagacẽ dicimus: intelligimus eũ hr̃e
nõ solũ prudẽtiã.aut sagacitatẽ:sed etiã sẽtẽtiã & mẽtẽ. ꝙ uero rõnabiliter sint i idẽ
tẽdẽtes patet ꝑ hoc ꝙ prefacti habitus sũt potẽtie quedã.i.operationũ prĩcipia quedam
circa extrema singularia.qd aũt hic noĩe intellectus & mẽtis ĩtelligere debeamus pau
lo postea dicemus.nota ex his aliqua.prĩo in aliquorũ cõparatiõe plm de aliquo men
tionẽ facere de quo nusq̃ tractauerat.cõnumerat eĩ hic singulariũ ⸤rerũ intellectũ eꝗ

addiscendo sapere. Ea uero q̃ appellatur sen
tẽtia secundũ quã bene sentire dicimur & sen
tentiã hr̃e boni & equi rectũ iudiciũ est cuius
rei illud erit signũ ꝙ bonũ & equũ uirum ma
xime dicim⁹ esse miti sentẽtia & equũ esse cir
ca quedã ignoscere. at ignoscere recte sentire
est recte iudicando circa equitatẽ.Recte autẽ
ueri. Sunt aũt hi oẽs habitus rõnabiliter
in idem tendẽtes.Dicimus enĩ sententiã saga-
citatẽ prudentiã & mentẽ ad eosdẽ referentes
sentẽtiam habere & mentẽ cum & prudentes
& sagaces Omẽs uero huiusmodi potentie ex-

mētē de quibus nūq̄ mētionē fecerit.quo nihil obscurius fieri poterit.secundo nota neminē esse prudētē.aut sagacē qui nō sit uir bene sentiēs.itaq; nō erit perfecte prudens.aut sagax qui nō sit uir bonus & equus.eodēq; modo dicemus de bene consulere.q̄ oia memorie cōmendabis.tertio nota habitus potentie appellatione nominari.qd᷑ a phō in locis nō paucis frequētatur.sed hoc ꝓprius dicitur de habitibus operatiuis quā de speculatiuis.nam & potētie nomē in opationē refertur.ut habetur quinto & nono methice. In iudicādo.hic probat qd᷑ dixerat.s.ꝙ oia prefacta sint circa singularia.& hoc probat dupliciter.prīo per rōnem.secūdo per signū.ibi ex quo.circa primū duo facit.primo id probat de sagacitate & sentētia.secūdo de intellectu.ibi et intellectus.dicit ergo primo manifestū esse sagacitatē & sentētiā esse circa singularia

tremotū sūt & singulariū. In iudicādo qdē de quib⁹ prudēs sagax & bene sentiēs siue mitis Nā eqtas cōmune quidā est bonorū oīum in eo ꝙ ad alium Sunt aūt agibilia singulariū & extremorū oīum & prudentem oportet ipa cognoscere & sagacitas ac sentētia circa agibilia hec aūt extrema. Et intellect⁹ extremoꝝ utriq; nā & prioꝝ ṫminoꝝ & ultioꝝ itellect⁹

nam de illis rebus i quibus prudens uersatur:sagax & bene sētiēs siue mitis iudicare dicunt.& de sagace quidē dubiū nō est de bene sentiente patet per hoc ꝙ equitas eē pōt cōmune oīum bonorū in quārū ad aliū referūtur & sub lege & iustitia cadere possūt.dicamus igitur ꝙ sagax & bene sentiēs de eis rebus iudicāt de quibus est prudentia.illa uero de quibus est prudentia sunt singularia ꝙ per hoc patet ꝙ sūt agibilia.oīe uero qd᷑ agi potest est singulare.erit igitur prudētia circa extrema singularia q̄ cognoscere debet.ex quo sequitur ut sagacitas & sentētia sint circa extrema agibilia.qd᷑ hic ostēdere erat ꝓpositū.nota ex hac littera sentētiam ad oīa se extendere ad que se extēdit sagacitas & prudētia.id aūt inde ē quia uniuersa q̄ cadunt sub prudētia possūt etiā cadere sub lege & iustitia.cū iustitia sit uirtus generalis uniuersas cōprehēdēs uirtutes. Et intellectus.hic secūdo probat ꝙ intellectus sit circa singularia.circa qd᷑ sciēdū ꝙ intellectus iste qui ē circa singularia nō est ille qui supra enumeratur una de quinq; uirtutibus intellectiuis:sed hic intellectus sub prudentia cōmuniter dicta cōtineri dr.huiusmodi itaq; intellectus dr hītus quo potētia cogitatiua siue rō pticularis cognoscit extrema singularia q̄ agi debeāt.& hic hītus ea causa intellectus dicitur.quia ē ipsorum singulariū q̄ sunt principia:nō quidē efficiētia sed finalia.nam & uniuersalia documenta propter hoc sunt ut huiusmodi singularia recte operemur.tota enim ciuilis prudentia in hoc uersari uidetur ut actioēs horum extremorum singularium dirigat.his premissis:plane uidere poteris que hic phs ponit dicens:ꝙ oēs habitus intellectus conueniunt in hoc ut sint quorūdam extremorum.nam primorum & ultimorū terminorū intellectus est & non ratio idest demōstratio.prima uero & ultima extrema esse dicuntur.uniuersi igitur intellectus conueniunt in hoc ut sint quorūdam extremorum.sed qm̄ huiusmodi extrema sunt genere differentia:necesse est esse duo genera intellectuum.quorum alter est terminorū immobilium idest que nō se possunt aliter habere secundum demonstrationē idest q̄ sūt principia demonstrationum.alter uero intellectus est in rebus agendis extremorum mobilium idest extremorum singularium que agi debent.& est hic intellectus alterius ꝓpositionis:non quidem prime.quoniam illa est uniuersalis:sed est secunde propositionis que ob id ꝙ ex minoribus terminis constat:minor dicitur.est quoq; singularis & extrema propositio ꝙ ex singularibus & extremis terminis componitur.horum igitur singularium intellectus esse dicitur propterea ꝙ sunt principium:nō quidem principium agens:sed cuius gratia idest finis.ꝙ enim sint principium cuius gratia patet quia ex singularibus est uniuersale idest propter singularia est quodcunq; uniuersale in ciuili scientia consideratur.licet alii aliter exponunt.sed eorum expositio nihil facit ad propositum.uolebat enim phs probare ꝙ singularia essent principium cuius gratia.ꝙ si aliter exponamus:haudq̄q̄m ꝓbabitur.horū igiṫ singulariū oportet hēre sensū:& hic sensus ē intellectus.i.huius sēsus hītus in nr̄o proposito in-

tellectus dicitur. huiusmodi eni singularia apprehēdere & considerare est ipsius cogitatiue potentie q̄ rō particularis dicitur. & huius potentie habitū intellectū i hoc loco appellamus. ex ista littera poteris aliq̄ notare satis utilia. primo duo genera intellectus. est eni alter intellectus extremorū imobiliū uniuersaliū. alter uero mobilium singulariū. secūdo nota in rebus agendis ac in ciuili prudētia uniuersalia ordiari atq̄ referri in singularia. & ꝓpter hoc ut sepe nos dixisse meminimus ciuilis prudētia esse dicitur de singularibus. nō ꝙ in ea nō cōsiderentur uniuersalia: sed quia denoiario a fine fieri debeat. tertio notabis habitū sensus intellectū appellari. q̄madmodū eni potentia cogitatiue nōnunq̄ intellectus & rō particularis dicitur: sic etiā eius habitus singulariū intellectus appellatur. dubitaret aliqs ad quē de predictis intellectibus reducatur ītellectus primorū & imobiliū uniuersaliū q̄ in ciuili prudentia cōsiderātur. ad hoc dicimus ꝙ intellectus uniuersaliū imobiliū que cōsiderātur in ciuili prudētia aut continetur sub primo intellectu de his intellectibus quos hic phs posuit: aut erit necesse dicere esse aliū intellectū de quo phs i hoc loco nullā fecerit mētionē.

Ex quo. hic secūdo probat ꝓ signū id qđ dixerat. s. oms prefactos habitus esse circa singularia q̄ sensu apprehēdūtur. qđ sic patet qa q̄madmodū sensus inest nobis a natura: sic etiā sagacitas sentētia & singularium intellectus a natura nobis ineē uidentur. & hoc dicimus: nō ꝙ omnino ista nobis a natura insint. sed quia hec magis a natura prouenire dicuntur q̄ sapientia & alii habitus in intellectu existentes. itaq̄ utriq̄ habitus insūt nobis a natura imperfecte: sed illi quidem habitus qui sunt circa singularia magis a natura prouenire dicuntur quam illi qui circa uniuersalia uersantur. ex his nota particularem prudentiā minus ex studio posse queri quam sapientiam & scientiam. itaq̄ facilius ē nobis contra naturam pugnare in adquirenda sapientia aut scientia quam in adquirenda prudentia. & hoc est quod in nostro uulgari hispanico dici solet quiē enferma de locura: sana tarde o nunca. opponitur eni prudentie stultitia que cum a natura ꝓueniat difficile eradicabitur. hec est igitur causa cur aliqui ex studio scientes & sapientes fieri possint: etiam si eorum natura modo aliquo repugnet. prudētes uero si eorum natura ad hoc nō sit maxime apta fieri nō contingit: etiam si circa hoc maxiē studeant. quod ut ego puto est plusq̄ maxime notandum. Quapropter. hic ex predictis infert duo corolaria. quorum primum est ꝙ intellectus sit principium & finis. nā ille quidem intellectus qui est uniuersaliū imobilium: est principiū demōstrationis. fiūt eni demonstrationes ex huiusmodi pricipiis uniuersalibus. alter uero intellectus q ē singulariū mobiliū: uidetur esse finis ob id ꝙ demōstrationes fiunt de his. i. propter hec singularia. totus eni praticus sillogismus ad hoc ordinatur ut huiusmodi singularia recte agamus. uł potest dici ꝙ dicta phi i hoc loco referātur ad eūdem intellectum ad eum. s. q est singulariū agibiliū. hic ei intellectus pōt dici pricipiū demōstrariois. est eni de rebus singularibus q̄ ut paulo antea dicebamus sūt principiū cuius gratia. & finis quidē in rebus agendis est pricipiū demōstratiois. ut hētur infra libro septio idem quoq̄ intellectus potest dici finis demōstrationis in quātū sillogismus praticus terminatur ad huiusmodi singularia. nā ꝑfacti sillogismi cōclusio ē id qđ agi oportet. ut hētur i libello de causa motus aīaliū. & ifra libro septio. Itaq̄ nō. hic scđo ponit scđm corolariū. dictū est eni ꝙ singularia sint terū agēdarū pricipia: ex hoc seqtur i rebus agendis nō minus esse credendū antiqoribus exptis q̄m ipsis demōstratioibus. homies

est & nō rō. Alter secūdū demōstrationē terminorū imobiliū & primorū. Alter in rebꝰ agēdis extremi & mobilis & alteriꝰ dispositionis Hec eni pricipiū sūt cuiꝰ grā Ex singularibꝰ eni uniuersale horū igit̄ oportet sēsū hr̄e Hic est aūt intellectꝰ. Ex quo natalia uident̄ eē nata uero nemo sapiēs ē. at sētētiā hr̄e & sagacitatē & intellectū. signū ē ꝙ scđm etatē putamus illa seq cōueire & hec etas ītellectū habet atq̄ sniam q̄si nata existit causa. Quaꝑpter principiū & finis ē intellectꝰ. ex his ei demōstrationes fiunt de his. Atq nō minus inherendū est & expertis & senioribꝰ uel prudētū

eni prudentes & in multis expti uident.i.aperte cognoscut rerũ agendarũ principia scilicet singularia ultima q̃ principia esse diximus.ex his notabis i rebus agendis potius esse credendũ expertis ac prudentibus q̃m sapientissimis iuristis qui rerũ sint in experti.in quo q̃m plures hodie errare uidebis. Quid ergo.hic epilogat dicens dictum esse de prudentia q̃ in rebus agendis pṙceps dr. dictũ est etiã de sapia q̃m oium uirtutũ intellectiuarũ principẽ diximus.dictũ quoq; est circa q̃ earũ utraq; uersetur. restat ergo ut q̃ ipsarum sit principalior uideamus.sed hic dubitaret aliquis cur phs i hoc caplo de bene cõsulere nullã fecerit mẽtionẽ.cũ oẽs alios habitus cõsultatiuos hic cõparauerit. pro huius enodatione est sciendũ ꝙ q̃madmodũ in uniuersalibus ad intellectũ ptinet iudiciũ de primis pricipiis:ad rõnem uero ptinet discursus a principiis ad cõclusioẽs:ita etiã circa singularia uis cogitatiua uocatur intellectus sm ꝙ hẽt absolutũ iudiciũ de singlaribus.ad quẽ intellectũ ptinere dicũtur sagacitas prudentia & sentẽtia. dicitur aũt uis cogitatiua ratio particularis sm ꝙ discurrit ab uno in aliud.& ad hãc pertinet bene cõsulere.cuius est ab uno in aliud discurrere.dicamus igitur ꝙ phs in hoc caplo solum intẽdebat nobis notificare eas uirtutes q̃ pertinẽt ad uim cogitatiuã nõ quidẽ ut est ratio particularis:sed ut singularium intellectus dicitur.hec est igit causa cur de bene consulere hic mentionem nõ fecerit.

Ed ambiget. tractatus q̃r tus de utilitate sapiẽtie & prudentie.& de earũ cõparatione adinuicẽ.de conexione quoq; uirtutũ inter se & ad prudentiam.caplm primũ duas hẽt partes.in pria dubitationes mouet in secũda soluit.secũda ibi dicimus igitur primo.in prima parte duo facit.primo mouet dubitationẽ de utilitate sapientie & prudentie.secundo de earum comparatione.ibi & preterea. in prima parte tria facit.primo mouet dubitationẽ de utilitate sapie & prudentie:dicens sed ambiget quispiã.i.dubitabit aliquis in quibus rebus sint utiles sapia & prudẽtia. Nã sapia.hic secũdo subiũgit rõnem dubitãdi q̃ntũ ad utranq;.primo de sapientia dicẽs uidetur ꝙ sapientia nõ sit in aliquo utilis.nam utilia dicuntur que hominem in beatitudinem perducunt.sapientia uero nihil horum uidetur prospicere.cum nõ sit effectiua alicuius generationis.i.operationis que aliud quid efficiat aut producat. Prudentia uero.hic subiungit rationem dubitandi quãtum ad prudentiã. dicens ꝙ prudentia quidem bene habet hoc ut prospiciat aliquid eorum per que erit homo beatus:sed uidetur inutilis ob aliam causam.si enim homo uirtutes morales habeat:etiã si nõ habeat prudentiam:aget utiq; uirtuosa.si uero prudentiam habeat & nõ habeat uirtutes morales:nõ propter hoc faciet uirtuosa.quod in simili uidere poteris.si enim quis sanitatem habeat etiam si nõ habeat medicinalem scientiam: faciet utiq; sanitatis opera.& si medicinalem habeat sanitate uero careat : nihilo plus faciet opera sanitatis quam si huiusmodi scientiam no haberet.& quod phs dicit in principio sed queadmodũ utilis erit?interrogatiue pouit. quasi dicat nullo modo erit utilis. Qd' si non.hic tertio excludit responsionem quam aliquis posset respondere ad rationem prefactam.ad illam eĩm rationẽ posset aliquis dicere ꝙ prudẽtia dacto ꝙ nõ sit neces-

opionibꝰ atq; sẽtẽtiis sine demõstratiõe q̃ demõstratioibꝰ ipis.ueluti eni oculũ p expiẽtiã hñtes pricipia discernũt. Quid igit' sit sapia & prudentia & circa qd uerset' ipsarum utraq; dictum est.

Ed ambiget qspiã i qbꝰ rebꝰ utile sint Nã sapia qdẽ nihil eorũ ꝓspicit ex qbꝰ hõ beatꝰ efficiat'.nulliꝰ eni est gñonis. Prudẽtia uero hoc hẽt qdẽ.sed queadmodũ utilis erit.Si qdẽ prudẽtia circa illa uersat' q̃ sũt iusta & honesta hoibus & bona hec aũt sũt q̃ agere boni uiri est sed p eorũ sciam.nihilo magis ad agendũ illa erimus apti si quidẽ hitus uirtutes sũt ueluti neq; sana neq; ualitudiaria qd' cũq; nõ ab agẽdo sed ab hitu eẽ dicimus.Et ei nihilo magis agere apti sumꝰ qa medicinalẽ aut gynnasticã hẽamus. Qd' si nõ horũ gr̃a prudẽtẽ ponere debemꝰ sed eiꝰ qd' ẽ fieri stu-

saria ad hoc ꝙ hō secundū uirtutē operetur:erit tamē utilis ad hoc ꝙ hō fiat uirtuosus qm̄admodū enī medicinalis sciā nō sit utilis ad operationem sanitatis:est tamen utilis ad hoc ꝙ sani fiamus:ita etiam esse uidetur de prudētia que etsi ad hoc ꝙ uirtuosa faciamus nō sit utilis:erit tn̄ utilis ad hoc ꝙ uirtuosi fiamus. nō enī fiet homo uirtuosus nisi prudenter uixerit. istā cauillosā respōsionē phs excludit bifariā. primo sic. siquidē aliquis hoc modo dixerit: erit necesse cōcedere prudentiā nō esse necessariam postea qm̄ uirtutes habuerimus. & sic cōcedemus hoīem īprudentē aut saltē nō prudentem esse uirtuosū. qđ maxime uidetur absurdū. Preterea. hic ponit secundā rōnem cōtra prefactā responsionē. dicens ꝙ prefacta respōsio nō pōt stare. nam si prudētia solum sit necessaria ut illi dicūt ad hoc ꝙ uirtuosi fiamus: sequetur aliud incōueniens. s. nō esse opus nos hr̄e prudentiā ad hoc ꝙ uirtutes adquiramus. possumus enī aliorū uti cōsilio. qm̄admodū enī aliorū. s. medicorū cōsilio sani fieri possumus: sic etiam aliorū. s. prudentū utendo cōsiliis uirtutes adquirere possumus. patet igitur ex his ꝙ illorū respōsio nō possit stare. cū sic dicendo: seqnrur hec absurda. Et preterea. hic mouet dubitationē de cōparatione sapie & prudētie. querit itaq̄ q̄ earū sit pricipalior. dicens uidet' absurdū si dicamus ꝙ prudentia q̄ ē deterior. i. minus digna & excellēs q̄m sapiā ut supra fuit demonstratū: sit potior. i. dignior q̄m illa. s. sapiā. quod tn̄ quibusdam uidetur. sūt enī aliqui qui putāt ꝙ ciuilis prudētia sit dignior quam sapiā. qui ea ratōne mouentur: quia illa sciā q̄ ordināndo facit: uidetur dn̄ari & iubere in singulis rebus. ciuilis uero prudentia uidetur esse huiusmodi. ut est demōstratum supra libro p'io in prologo. de his itaq̄ dubitationibus dicamus. hec enī q̄ dicta sūt dubitādo diximus. & in oībus predictis debes attēte aduertere ad littere cōstructionē. est enī in locis aliqbus plus q̄m breuis. preserrim in illa parte ꝙ si nō horū grā ubi fere oīno debes subaudire illorū falsā responsionē. in hoc etiā parapho ē littera breuis.

diosos nihil utiq̄ erit utilis. Preterea neq̄ his qui nō hn̄t nihil enī refert utrū ipi habeāt uel hn̄tiū cōsiliis ac quiescāt. Habūdeq̄ nobis erit ueluti ī sanitate. q̄uis eī sani eē uelim᷒ medicinā tn̄ nō adiscimus. Et p̄terea absurdū uidebit' si deterior q̄ sapiā existēs potior erit q̄ illa. q̄ eīm facit dn̄atur & iubet singulis. De his igitur dicendum est. Nūc tamē dubitatum est solū de ipis. Dicimus igit' p'o ꝙ p se ip̄as necessariū est uirtutes eas existere. uirtutes āt eē utriusq̄ p̄ticule & si nihil faciat alterutra ip̄a᷑. Deide faciūt qdā nō ut medici

Dicimus igitur. hec est secūda pars huius capli: in qua p̄factas soluit dubitationes. & p'o soluit primā. quia uero ad solutionē secunde erat opus plura p̄mittere: eam relinqt soluendā in seqnti capl'o. dicamus igitur ꝙ hic soluit primā dubitationē. circa qđ duo facit. p'o ponit solutionē cōmunē prudētie & sapie. secūdo ponit specialē solutionē quātū ad prudentiā. ibi insup opus. quārū ad primū duas ponit solutiones: quarū p'ia ondit rōnem in oppositū factā nō cōcludere efficaciter. dato eī ꝙ sapiā & prudētia nihil prospicerēt eorū ex quibus hō fit beatus: nō ꝑpter hoc sequeretur ꝙ essent inutiles. sūt enī uirtutes & p̄fectiones utriusq̄ animi particule. nā sapientia scientifici: ciuilis uero prudētia rōcinatiuū perficit. unicuiq̄ aūt est expetibilis sua p̄fectio. hec igitur animi particule has duas uirtutes expeterēt: etiā si nihil operentur. nota ex his. p'o subiecta sapie & prudētie. est eī sapiā in scientifico. prudētia uero in ratiocinatiuo. simile habetur septimo politice. secundo nota uirtutes esse expetibiles etiam si non operentur. & tene menti contra fatuos qui de uniuersis rebus querunt ad quid sint utiles. isti quidem ordinis rerum ignari: nec rem ullam putant esse propter se amabilem. & pro istorum maiori intelligentia non erit inutile repetere quod supra libro primo dicebatur. scilicet aliqua esse propter aliud expetibilia. ut sunt organa & instrumenta. alia uero propter se tantūmodo. ut est felicitas. alia propter se & propter aliud. de quorū numero sūt uniuerse uirtutes. expetuntur eīm ꝑpt er opatiōes. sed etiā si nunq̄ operentur: eas experteremus ob id ꝙ ipse sūt perfectiones. Deinde fa sūt quidem. hic ponit secūdā solutionē q̄ est p interentionem eius

q̄ꝛ dicunẗ. negamus enim eis ꝙ sapiã & prudentia nihil faciãt ad felicitatẽ. & exemplum quidem qđ inducũt de medicinali scientia non est cõueniens. cum enim felicitas sit opatio uirturis & sapiã sit species uirtutis: necesse est ꝙ sapiã faciat felicitatem. nõ quidem q̃madmodũ medicialis sciã facit sanitatẽ utpote opus exterius factũ: sed q̃madmodũ sanitas facit opa sana q̃. uidenẗ eẽ sanitatis usus qdã. sapiã itaq; felicitatẽ facit: nõ ut opus exterius factũ sed ut usũ. eodẽq; modo dicemus de prudẽtia. sed phs expsit de sapiã qa hẽtur ĩfra libro decio pricipalis felicitas ĩ osu sapiẽ consistete dr. nota ex his nos alicui ꝓbationi assẽtire magis ꝓpt phi auctoritatẽ: q̃m ꝓpt eius rõnis efficatiã. est eĩ uerũ ꝙ felicitas sit usus sapiẽ. probatio tñ q̃m hic phs induxit nullius existit efficatie. sicut eĩ hẽtur supra libro pño: & infra libro decio: felicitas ẽ opatio & usus uirtutis: nõ cuiusq; sed pfectissime. felicitas ergo erit opatio sapiẽ non ob id ꝙ sapiã sit pars & spẽs uirtutis: sed ea causa: qa sapiã sit uirtutũ oĩum pfectissima. uel dic ꝙ nomẽ felicitatis bifariã dici poterit. uno modo ut dicit pfectionẽ ultimã ultimo q̃sitã. & sic felicitas ẽ opatio uirtutis pfectissime. alio modo dr felicitas ex oĩ bono aggregatũ. & sic uidetur ĩ hoc loco phs de felicitate loqui. hoc i taq; modo sumẽdo felicitatẽ: efficax est ꝓbatio q̃m hic phs induxit. nã sic q̃libet uirtus facit felicitatẽ. i. partẽ felicitatis. nõ q̃dẽ ut medicialis sciã: sed ut sanitas facit corpus sanũ. sanitas eĩ corpus sanũ facit non effectiue sed formalr. sic etiã sapiã & q̃libet alia uirtus felicitatẽ efficere uidetur.

na sanitatẽ: sed ut sanitas: sic sapiã felicitatem Cum enĩ pars sit totius uirtutis habẽdo: & operando facit beatos. Insuper opus perficitur secundũ prudentiã & uirtutẽ moralẽ. Quãuis uirtus intentionẽ facit rectam. Prudentia uero illa dirigit que ad hanc tendunt. Quare uero animi ꝑticule nõ est uirtus talis uegetatiue

hoc igitur modo ut ego puto phs dicebat sapiam & prudẽtiã felicitatem efficere. Insup opus. hic soluit specialr q̃ntũ ad prudẽtiã. pño p interẽtionẽ huius ꝙ prudẽtia nõ faciat ad opus uirtutis. secũdo soluit q̃ntũ ad id qđ inducebaẗ ꝙ sine prudẽtia posset qs esse & fieri uirtuosus. ibi de eo aũt. dicit ergo pño nõ esse uerũ ꝙ prudẽtia nihil faciat ad opus uirtutis. nã ad opus uirtutis duo sũt necessaria quorũ unũ est ut hẽamus rectã ĩtẽtionẽ de fine. & hoc uideẗ facere moralis uirtus q̃ appetitũ in rectũ finẽ dirigit. aliud est ut sapiẽter oos hẽamus circa ea q̃ sũt ad finẽ. & hoc uideẗ facere prudẽtia cuius est bene consulere & recte iudicare & ꝓcipe de his q̃ sũt ad finẽ. q̃madmodũ igiẗ rõ & appetitus sũt pricipia hũane opatiõis: sic etiã eorũ uirtutes: uegetatiẽ quidẽ potẽtie nõ ẽ aliq̃ uirtus. nã uirtutes solũmodo existere dñr ĩ illis potẽtiis ĩ quatũ potestate ẽ agere uel nõ agere. & bene uel male agere. uegetatiã uero & alie potẽtie naturales nõ se hñt indifferẽter ad opposita: sed deteriãte ad unũ. q̃re in his uirtus esse nõ poterit. nã uirtus ĩ hoc consistit ut id facias qđ nõ facere potuisti. uel ab eo caueas qđ a te fieri potuit. si eĩ in te nõ fuit ut id nõ faceres. uel ab hoc caueres: nõ erit ꝑfecto laudabile qđ sic feceris. & hoc est qđ phs hic dicebat: q̃re uero animi particule uegetatiẽ nõ est talis uirtus. huius causã subiũgit qa nihil ĩ illa est utrũ agat uel nõ agat. q̃si dicat nõ est ĩ eius potestate ut sit indifferẽs ad agere uel nõ agere. & illud aduerbiũ. quare. ut mihi uidetur ponitur illatiẽ & nõ interrogatiẽ. & illud. utrũ. diiũctiue & nõ interrogatiue tenet. & qđ hic phs tetigit de indifferẽtia potẽtiatũ planius hẽtur ĩ nono methice ubi potentias rõnales dicit se hẽre ĩdifferẽter ad opposita: naturales uero determiate ad unũ oppositorũ. ex dictis ĩ hac pte notare poteris phm nõnunq̃ ad aliq̃ obiectionẽ respõdere q̃m nusq̃ obiecerit. nã de sapiã obiciebaẗ ꝙ nihil prospiceret eorũ ex q̃bus hõ fiat beatus: de prudẽtia uero paulo postea hoc cõcedebatur. & tñ qa aliqs forte posset insistere circa illud: ea causa phs ad id respõdere uoluit. secũdo nota prudentiã in his uersari q̃ ad finẽ. moralẽ uero uirtutẽ circa finẽ. qđ nõ paruã uideẗ hẽre ambiguitatẽ cũ uirtus sit hitus electiuus. ut habeẗ supra libro secũdo. & electio sit ĩ his tãtũmodo q̃ ad finẽ ordianẗ. ut est hitũ supra libro tertio. itẽ qa ut eodẽ libro habeẗ finis nõ a uirtute: sed a natura nobis determinaẗ: ꝓpt has igiẗ rõnes aliq dicũt ipius uirtutis eẽ nõ solũ ut recte eligat: sed etiã ut rectã faciat ĩtẽtionem de fine. nõ quidem uniuersali. q̃m ille a natura nobis deteriatur. sed de fine ꝑticulari. qđ & ego uerũ esse puto. sed

his addēdū cēseo ꝙ illa natalis iclinatio ī aliquos fines uniuersales egritudīe aut pra cōsuetudīe corrūpitur. erit igitur necessaria uirtus ne huiusmodi natura in nobis corrūpatur.ꝗ ut hētut infra libro septīo.& paulo postea dicemus.prudentie prīcipiū esse dr̄. De eo aūt.soluit qḋ obiciebat ꝙ sine prudentia posset qs fieri & esse uirtuosus.& hoc pbat eē falsū p hoc ꝙ nec prudētia sine morali uirtute:nec uirtus sine prudentia esse poterit.ptimū pbat hic.fm̄ in seqnti caplo.de prīo igitur hic psequtur.circa qḋ tria facit.prīo oñdit ꝙ in actiōe uirtuosa sit aliud principiū necessariū pter moralē uirturē.secūdo oñdit qḋ uel ꝗle sit illud prīcipiū.ibi est igit.tertio oñdit qd prudentia addat supra illud pfactū prīcipiū.ibi est aūt prudētia.dicit ergo prīo ꝙ pro solutiōe eius qḋ secūdo obiciebat.s.ꝙ pter prudentiā nō magis simus apti ad opandū ea ꝗ ad uirtutē ptinent resumere oportet ea ꝗ dicta sūt supra libro qnto.s.aliquos agere iusta:nō tn̄ esse iustos. ueluti eos q faciūt illa ꝗ leges pcipiūt aut inuiti aut p ignorātiā aut pter aliū finē & nō pter ipa.qui uero illa agit ut uir bonus & iustus: bona & iusta facere uidetur pter seipa & nō pter aliud.agit quoq nō inuite aut p ignorātiā:sed uolūtarie & electiue:& ipoꝝ ꝗ agūtur grā. uirtus qdem rectam facit electionē ꝗntūad itētionē finis.ea uero ꝗ ad huiusmodi itentionē ordinātur:nō uirtus sed aliud uidetur agere principium.de quo prīcipio & de huiusmodi rebus est a scientibus āpliori doctrīa dicendū.uel alr̄ & forte melius dicere possumus ꝙ in electione cōcurrūt due opatiōs.s. uolūtatis ꝗm opationē hic electionem dicit.& hāc uirtus facit rectā.ē alia opatio ipius intellectus. et hec ad illā ordinatur. ad hoc eī intellectus cōsulere uidetur ut uolūtas recte eligat.hāc igitur opationē ꝗ in electionē ordinatur nō dirigit uirtus sed aliud prīcipiū.de quo a scientibus est ampliori doctrina dicendū.& qa sepe ī latinorū & grecorū usū uenit ut numero plurali p singlari accipiāt(ut pugillares codecilli & huiusmodi)hinc est ꝙ phs in hoc loco cū de unico loqretur prīcipio:ī plurali dixit de qbus scietibus dicēdū ē clarius.nota ex his aliq prīo ꝙ uir bonus & iustus bona & iusta ꝗ agit non pter aliud sed pter seipa agere dr̄.qeī aliud itendūt:nec boni nec iusti dn̄r.de quo ī libris pcedētibus nos largius dixisse meminimus.secūdo nota nomē electiōis p actu uolūtatis tātūmodo nōnūquā accipi.nā electiōis nomē equoce dr̄ de toto actu q in se cōplectit itellectus & uolūtatis actū.& sic de ea supra libro tertio locuti sumus.alio modo dr̄ de actu uolūtatis tātūmodo ut hic. Est igit.hic secūdo oñdit qḋ siue ꝗle sit illud prīcipiū qḋ ea dirigere dixius ꝗ ī rectā ītētionē ordiant.dicēs ꝙ astutia sit ꝗdā animi potētia ꝗ ad ītētionē subiectā.s.suppositā dirigit & ad effectū pducit.ꝙ si id qḋ itendimus rectū sit:astutia laudat.si uero itētū sit iprobū:astutia dolus dr̄.hic ē ꝙ prudētes astutos & nō dolosos dicimus.prudentia eī rectā supponit itentionē.ex his notabis aliq prīu astutiā esse qd cōmune ad bonū & ad malū.cōtra eos qui astutiā opponi dicūt prudentie.erit itaq astutia genus ad prudentiā & dolū.si eī intentio sit recta:astutus prudēter agere dr̄.si uero sit iproba intentio:tūc astutus dolose & inique agere dr̄.secūdo nota nullam astutiā esse prudentiā que rectam nō supponat intentionē.cōtra eos qui quouis in effectū produxerint:se prudenter egisse putāt.sed dubitaret aliquis utrum astutia dicat aliquā animi potentiā ꝗmadmodū hic phs dicere uidetur.ad hoc dici solet ꝙ sicut modu ali

Nihil eī in illa ē utrū agat uel nō agat. De eo aūt qḋ nihil magis apti sūt pter prudētiā ad honesta & iusta agēda paulo supi⁹ incipiēdum ē.Hic sūpto initio quēadmodū dicimus quosdā iusta agere:nec tamē esse iustos ueluti eos qui faciunt illa que leges precipiūt:aut inuiti:aut per ignorantiā:aut p aliud quidpiam nō aūt propter ipa:aut qui agūt illa ꝗ oportet & qḋ oportet studiosū uirū Sic est ut uidetur aliqualiter se habētē agere singula ut bonū sit dico ceu per electōnē & iporum ꝗ agūtur gratia.Electionem igitur rectā facit uirtus.Que autē illius gratia fieri nata sunt:ea nō sūt uirtutes:sed alterius potentie de quibus sciētib⁹ dicēdū est clarius. Est igitur quedā potētia quā astutiā uocāt.Hec huiusmodi ē ut ad sub

quo ex dicendis apparet astutia nõ est potentia:sed naturalis inclinatio aut naturalis dispositio rõnis ad prudentiã uel ad dolũ:itaqꝫ q̃madmodũ ĩ appetitu ad uirtutes capescendas est naturalis dispositio q̃ cõsuetudine & usu ꝑficitur:sic etiã in rõne est aliqua naturalis aptitudo ad prudentiã q̃ tꝑore & expimento ꝑfectionẽ recepit.& sicut appetitus indifferens est ad uirtutes & uicia:sic & astutia ad prudẽtiã & dolũ. qui ut patet ex dictis phi in hoc loco prudentie opponitur. Est aũt. hic tertio ostendit qd

rectã ĩtẽtionẽ agere ista possit & ad effectũ ꝑducere.Si itaqꝫ id ad qd' intẽdim9 rectũ sit laudabilis ẽ.Sin aũt imꝓbũ tũc ẽ dol9.Quaꝓpter prudẽtes astutos & nõ dolosos eẽ dicim9.

Est aũt prudẽtia nõ hec potẽtia:sed nõ absqꝫ potẽtia ista.Habit9 uero huic ĩtuitu efficit' animi nõ sine uirtute ut dictũ ac manifestũ ẽ. Nã cogitatioẽs & discurs9 rõnis rerũ agẽdaꝝ ꝑicipiũ hñt qd' tale qd sit extremũ& optimũ qualecũqꝫ tãdẽ id sit Et ei sit uerbi gr̃a qd uis hoc nisi bono uiro nõ uidetur Nam prauitas obliquat:& falso errore labĩfacit circa principia rerum agẽdarum.Quare patet ꝙ impossibile est prudẽtem esse quẽpiam nisi sit bon9.

Ed cõsiderãdũ ẽ furs9 circa uirtutẽ.nã uirt9 fere simil'r se hẽt ut prudẽtia ad astutiam nõ eadem qdem sed certe similis.Sic & naturalis uirtus ad eam que est proprie uirtus.Omibus enĩ uidetur natura quodãmodo mores in singulis subsistere.Nam ut iusti sumus & tẽperati & fortes & alia hui9mõi statĩ a natiuitate hẽmus.Sed tamẽ querim9 aliud

prudentia addat supra ꝑfactum ꝑicipiũ. & licet cõmuniter sic dicatur:põt aliter dici & forte melius:ꝙ hic phs intẽdat oñdere prudẽtiã nõ esse sine morali uirtute. qd' in hac materia phi erat principale ꝓpositũ.dicit ergo ꝙ prudẽtia nõ est astutia:sed est eius hitus quo hitu ur potẽ uisu quodã in rebus agẽdis põt uerũ ꝑspicere.& huiusmodi q̃dem prudẽtie hitus sine morali uirtute esse nõ poterit.itaqꝫ q̃m admodũ naẽalis & impfecta uirtus esse põt sine prudẽtia ꝑfecta uero neq̃q̃:sic etiã astutia q̃ impfecta prudentia dr̃ sine uirtute morali eẽ poterit: sed prudẽtia qdem ꝑfecta sine uirtute eẽ nõ poterit.qd' phs sic ꝓbat : nullus hitus eẽ poterit sine principiis ex qbus pẽdet. ut scie hitus sine ꝑicipiorũ intellectu haudq̃q̃m eẽ poterit. uirtutes uero morales sũt ꝑicipia prudẽtie. qd' ex hoc patet qa morales uirtutes rectã faciũt intentionẽ de fine. finis aũt ꝑicipiũ est sillogismi pratici:q sillogismus a prudentia formaẽ. & eo quoqꝫ generaẽ. sicut ei scia demõstratiõe ꝓducitur:& producta demõstratione utitur:sic etiã prudẽtia sillogismo pratico efficiẽ: & genita huiusmodi sillogismo utitur.qd' ãr uirtus rectã faciat ĩtẽtionẽ de fine q ẽ ꝑicipiũ sillogismi pratici phs hic demõstrat exẽplo.qd' ꝑ reipm uidere poteris.ex dictis phi ĩ hac pre aliq̃ poteris notare. prio hitũ prudẽtie uisui cõpati.q̃madmodũ ei uisu efficatius q̃ aliis sẽsibus sẽsibilia cognoscimus:sic etiã hitu prudẽtie ꝑfectius q̃m aliis ĩtellectis hitibus res agẽdas ꝑspicimus.secũdo nota ut prius moralẽ uirtutẽ rectã facere ĩtẽtionẽ de fine.qd' ego ĩtelligo nõ qdẽ de fine oĩno uniuersali.ut ẽ ille finis bonũ eẽ agẽdũ:malũ eẽ fugiendũ.nã hic finis nõ uirtute sed naẽa nobis determiaẽ.et etiã cõseruaẽ:sed phs loq uideẽ de finibus ĩ quos singl'e uirtutes nos ĩclinare dicũẽ.ut ẽ tẽpate uiuere.liberl'r expẽdere.& alia huiusmodi.tertio nota id qd' ĩ fine cõcludit phs dicẽs q̃te ĩpossibile ẽ q̃npiã prudentẽ esse:nisi sit bonus.cõtra eos q scelestos iniquos & dolosos hoĩes prudẽtes appellant.nam & illi secundũ phi doctrinã & secundũ ueritatem magis longe sunt a prudentia quam illi qui hodie nascuntur.quod menti cõmendabis.

Ed cõsiderãdũ.capl'm ẽm qd' ẽ ultim huius sexti libri tres hẽt ptes. prio oñdit moralẽ uirtutẽ nõ eẽ sine prudẽtia.ii. mouet & soluit q̃ndã q̃stionẽ circa uirtutũ cõnxionẽ ĩcidẽtẽ.ibi sed sermo hic.iii.soluit q̃stionẽ supiusmotã de cõpatõe sapie & prudẽtie.ibi ac tñ nec.circa primũ duo facit.prio oñdit ꝓpositũ ꝑ rõnẽ. secũdo ꝑ aliorũ dicta.ibi propterea aiunt.sed pro intelligentia primi & aliorũ que hic tractantur est

sciendū quid phs noīe proprie uirtutis ītelligat. & quas naturales uirtutes hic appel
let. dicamus igitur ꝙ uirtus proprie ea dicitur que usu & consuetudine perfecte que
sita in appetitu existere dicitur. hec aūt est uirtus de qua phs tractauerat in libris pre
cedentibus. naturalis uero impprie & impfecta uirtus est naturalis inclinatio uel na
turalis dispositiu appetitus ad perfectā & proprie uirtutē capescendā. est itaq; natura
lis & imperfecta quasi incohatio principiū & semē perfecte & proprie uirtutis. quē
admodū enī sine semine nec plante nascūtur: sic etiam sine huiusmodi naturali apti
tudine perfectā & proprie uirtutē iu appetitu fieri nō contingit. & ista que diximus
de uirtute appetitus locū habent in uirtutibus intellectiuis. & presertim ī uirtute rō
nis pratice q̄ in rebus agendis uersatur. ut hic phs satis expresse innuere uidetur. & ī
capło precedēte. ubi naturalem
dispositionē rōnis pratice q̄ in
rebus agendis uersatur astutiā
dixit: perfectā. uero uirtutē pru
dentiam appellauit. habebūt se
itaq; sm̄ pportionē uirtus natu
ralis & astutia. pprie uirtus &
prudētia. q̄madmodū enī se ha
bet naturalis uirtus ad appeti
tū: sic astutia ad intellectū. & si
cut se habet pprie uirtus ad ap
petitū: sic & prudentia ad rōnē
hiis premissis: dicamus cū phō
ꝙ proprie uirtus nō poterit eē
sine prudētia. hoc sic probatur:
ille naturales dispositiones q̄ si
ne discritione & prudentia nos
in bonū inclināt: nō sūt nec dicūtur pprie uirtutes. hoc patet dupl'r. primo quia per
similitudinē in bestiis. & in pueris quoq; reperiūtur. sed nec bestiarū. nec puerorum
est agere sm̄ uirtutē proprie dictā. item huiusmodi naturales dispositōnes sine discri
tione & prudentia sūt nobis nociue. ut patet de illo qui naturaliter in liberalitatē in
clinatur. qui si discritione & prudentia careat: facile prosiliet in prodigalitatē. & q̄n
to maior fuerit huiusmodi inclinatio: tanto magis ledetur. q̄madmodū esse uidemus
de equo fortiter motu: qui si uisu careat: tāto fortius impingetur q̄nto fortius moue
bitur. esse quidē nociuū de uirtute pprie dicta nō predicatur. cōcludamus igitur a cō
trario sensu ꝙ ea tantūmodo dicetur uirtus pprie que nos in bonū inclinat & cū dis
critione & prudentia operatur. s. loco & tempore congruo aliisq; seruatis circunstan
tiis. ex dictis philosophi in hac parte poteris aliqua satis utilia notare. primo in appe
titu naturalem uirtutem sic se habere ad proprie uirtutem q̄madmodum se habet in
ratione astutia ad prudentiā. sicut enim ibi astutia indeterminate se habet ad bonum
& malū. et prudentia determinate ad bonū tantūmodo: ita & hic naturalis uirtus in
differens est ad bonū & ad malū: sed pprie uirtus determiatur ad bonū. secundo nota
bis uirtutes oms̄ inesse nobis a natura: nō qdem sm̄ esse perfectū: sed sm̄ esse impfec
tum. quod ex triplici parte attēditur: primo ex parte intellectus: cui naturaliter sunt
indita prima principia agibiliū. ut nulli esse nocendū. neminē locupletē fieri cū iac
tura aliena. & similia. secundo ex parte uolūtatis que de se naturaliter mouetur a bo
no intellecto sicut a proprio obiecto. tertiu ex parte appetitus sensitiui. sm̄ ꝙ ex natu
rali complexiōe sunt aliqui dispositi ad iram. alii ad uoluptates. alii ad alia. tertio no
tabis exemplū quod hic a phō inducitur de corpore robusto sine intuitu se mouente
quod in locis nō paucis nō incongrue applicari poterit. quarto notabis eam tantūmo
do dici proprie uirtutem que nos in bonum inclinat: & cum discretione & pruden
tia operatur. et hec potest dici diffinitio proprie uirtutis. idest uirtutis proprie dicte
idem itaq; est perfecta et proprie uirtus. sed perfecta dicitur quia sibi nihil deesse ui
detur. et proprie uirtus ideo dicitur quia cum discritōne et prudentia operatur. et ex
hiis patet idem esse naturalem imperfectā et impprie uirtutē. q̄d menti cōmendabis
contra eos qui uirtuosos appellant quosdam indiscretos bonas nescio quales inclina

quidā proprie bonū esse ut talia aliter ad esse
Nam pueris quidē & bestiis naturales sūt ha
bitus. Verū absq; mēte uidētur esse nociui. il
lud dūtaxat apparet: q; quēadmodū ī robusto
corpore sine intuitu se mouēte cōtingit forti
ter offendere quia uisū nō habet ita & hic. Qd'
si accipiat mentē in agēdo differt habit⁹ uero
similis existens tunc erit proprie uirtus. Itaq;
ut opinabili due sūt spēs astutia & prudentia
Sic in morali due sūt naturalis uirt⁹ & pprie
Verū hatū q̄ propria est: nō fit absq; prudētia

tiones habentes. Et propterea. hic ſecundo oſtendit propoſitum per aliorum dicta & facit tria. primo oſtendit propoſitum per antiquorum dicta. ſecundo per dicta modernorum ibi ſignum huius. tertio concludit propoſitum ibi patet igitur. dicit ergo primo ꝙ ex antiquorum dictis. & preſertim ſocratis qui in moribus nō parue fuerat auctoritatis uidere poſſumus uirtutem nō eſſe ſine prudentia. nam & ſocrates omnes uirtutes dicebat eſſe prudentias. hoc dicebat uel ea cauſa motus quia uirtutes ſunt q̄dam prudentie ſimilitudines. uel quia ut ſtoici in ratione eas eſſe putabat. & ſocratis dictum partim eſt uerum. in hoc ſcilicet ꝙ putabat uirtutes nō eſſe ſine prudentia. & eſt partim falſum in hoc ꝙ uirtutes prudentias eſſe dicebat Signum huius. hic ſecūdo probat propoſitum per dicta modernorum. ideſt eorum qui ſuo tempore fuerant.

Et propterea aiunt uirtutes oēs eſſe prudentias. Et ſocrates partim recte queſiuit partim errauit. q enim oēs uirtutes putabat prudentias eſſe errabat. q uero nō abſq; prudētia recte dicebat. Signum huius eſt ꝙ nūc oēs quando uirtutes diffiniunt adiungunt habitum dicentes: & ad quid eſt ſecundū rectā rationem. Recta aūt ratio eſt ſecūdum prudētiā Videntur auguriari quodā modo oēs huiuſmodi habitū uirtutē eſſe: qui habitus ſit ſecūdum prudentiā. Sed opportet parūper tranſgredi. Nō enim ſolum habitus qui eſt ſecūdū rationē rectā. Sed ille qui eſt cum recta ratiōe uirtus eſt. Recta autē ratio in talibus prudentia eſt. Socrates igitur putabat uirtutes eē rationes. Nam illas oēs dicebat eſſe ſentencias Nos autē cum ratione eſſe putamus. Patet igitur ex iam dictis nō poſſe quēq̄ eſſe bonum uirum ſine prudentia. Neq; prudentē ſine morali uirtute. Sed ſermo ſolueretur quo diſputare quis poſſit: uirtutes ab inuicē ſeparari.

oēs itaq; iſti diffinientes uirtutem & oſtendētes ad quid ſe extendat. dicūt eam eſſe habitū ſecūdum rectam rationem. recta quidem ratio eſt prudentia. patet igitur ex dictis iſtorum uirtutem nō eſſe ſine prudētia ſed dictum iſtorum eſt imperfectum. & ideo opportet parūper tranſgredi ideſt parum ei addi. poterit enim aliquis ſecundū rectā rationē agere ſi conſiliū & rectam rationē alterius ſequatur. hoc tamē non ſufficit ad hoc ꝙ dicamus eum uirtutem habere erit igitur uirtus habitus nō ſolum ſecundū rationē: ſed & habitus exiſtens cum rōne. ex his patet ꝙ ſocrates q uirtutes putauit eſſe ſcientias aut prudentias: plus dixit q̄m dici opporteret. alii uero qui dicebant uirtutes eſſe habitū ſecundū rectā rationem: minus dixerunt quam opporteret. phs uero mediū tenuit dicens ꝙ uirtus ſit habitus ſecundū rationē rectā: & cū ratione recta exiſtens. itaq; is ſolus uirtutē habere dicitur: qui propria diſcretione & conſilio uirtuoſe operatur. ex his nota phm nōnūq̄m ad ſuum propoſitū inducere aliorū dita licet nō ſint oīno uera. quod hic & ī aliis locis nō paucis eum feciſſe uidemus. & hoc nobis erit exemplū ut cum res ipa exegerit: ſimiliter faciamus. Patet igitur. hic cōcludit principale propoſitū prime partis huius capituli. dicens eſſe manifeſtū ex iam dictis nō poſſe quēq̄m eſſe bonum uirum ſine prudentia. hoc eſt enim quod paulo antea demonſtrauimus. eſt etiam manifeſtū ex iam dictis in precedenti capitulo: nō eſſe poſſibile quēq̄m eſſe prudētem ſine morali uirtute. quod memorie oportet habere ad intelligendam ſequentē demonſtrationē de uirtutum conexione. Sed ſermo. hec ē ſecunda pars huius capituli. ubi phs mouet & ſoluit quādam queſtionē circa uirtutū conexionem incidentem. & tria facit. primo mouet dubitationem: & ponit rationem dubitandi dicens ſed hic ideſt in hoc loco ſolui poterit ſermo ideſt ratio qua quis poſſit diſputare ideſt diſputando probare: uirtutes ab inuicem ſeparari. & hoc forte diceret ea ratione motus: quia nō uidemus eūdem hominem naſci aptum ad oēs uirtutes: ſed alium uidemus aptum ad liberalitatē. alium ad temperātiam. alium ad fortitudinem. & alios ad alias uirtutes. eam autem uirtutem quis conſequi poterit ad quam naſcitur aptus. illam uero ad q̄m inepti naſcimur: raro aut nunq̄m adipiſci poſſumus

ex quibus sequi uidetur alium hominem aliam habere uirtutem scilicet illam ad quã aptus nascitur. & aliam non habere scilicet eam ad quam nõ est aptus. ex hac igitur ratione uideretur alicui ꝙ esset possibile unam uirtutem sine aliis haberi. & ex prefacta ratione mihi uidetur necessario esse concedendum eum hominem qui oms habeat uirtutes ad oms nasci aptum. Sed hoc recipiendum. hic secundo soluit prefactam dubitationem. dicens ꝙ de uirtutibus naturalibus imperfectis que proprie non dicuntur uirtutes: bene erit possibile quēpiam unam uirtutem habere sine hoc ꝙ alias uirtutes habeat. itaq; erit possibile esse aptum ad fortitudinem & nõ ad temperantiam: uel liberalitatem. quod ego intelligo secundum magis & minus. scilicet ut sit aptus ad oms: sed ad unam magis. nam ut paulo postea demonstrabimus non est possibile simpliciter loquẽdo aliquē

Nõ ei eũdẽ nasci ad oẽs aptũ. Itaq; aliã iã qdẽ hr̃e aliã nõ hr̃e. Sed hoc recipiẽdũ ĩ naturalibus uirtutibus At in his uirtutib⁹ p̄ quas simpliciter dicitur uir bon⁹ nõ recipit. Simĩ enim cũ prudẽtia q̃ una est oms simul existũt

ad unam uirtutem nasci aptum quim ad oms sit naturaliter aptus. sed de uirtutibus quidem q̃ proprie dicuntur uirtutes: secũdũ quas simpliciter uir bonus dicitur nõ est possibile aliquam unam uirtutem nobis iesse quĩ alie oms insint. hoc a pho sic demonstratur: oms simul existunt cum prudentia que oium uirtutum est unica. & sic oẽna uirtus sine aliis esse non poterit. hanc phi breuem demõstrationẽ sic explicare possumus: nulla uirtus proprie dicta esse potest sine prudentia. ut est demõstratum ĩ principio istius capituli. prudentia quoq; esse non potest sine uirtutibus. ut probatum est supra in capitulo precedenti. item dictum est supra in capitulo secundo tractatus secundi ꝙ oium uirtutm prudentia sit unica. ex his ergo sequitur ꝙ quando nobis aliq̃ uirtus inest: necesse sit prudentiam inesse. & quando prudentia nobis inest: oms ineẽ uirtutes. ergo a primo ad ultimum si aliqua uirtus nobis insit: necessario oms inerũt. hec est phi demonstratio q̃m uniuersi fere homines pro necessaria uenerantur & consunt. sed mihi uidetur uno pede claudire. licet enim prudentia nõ possit esse sine uirtute: nusq̃m tamẽ a pho demonstratum extitit prudentiam unius uirtutis nõ posse eẽ sine ceteris uirtutibus. imo supra capitulo secundo tractatus secundi ignuebat eẽ possibile hominẽ esse. prudentẽ in aliquo negocio: imprudentẽ uero circa alia negocia. & hic talis homo a pho dicebatur nõ quidem prudens simpliciter: sed prudens fm̃ quid idest prudens in parte. unde uidetur possibile aliquẽ esse prudentẽ circa materiã unius uirtutis: licet circa alias uirtutes prudentiã nõ habeat. quod & de facto in aliq̃bus hominibus esse cognoscimus. quid autem circa hoc tenere uelimus: paulo postea ĩ solutione obiectionũ dicemus. ex dictis phi in hac parte notare poteris duo satis singularia. & satis difficilia. primo notabis neminẽ ad unam uirtutẽ aptum nasci quim ad oms aptus nascatur. q̃m si aliter diceremus: opporteret concedere unam uirtutẽ haberi posse sine aliis. quod phs hic dicit esse impossibile. secũdo notabis nec hodie nec ante hac aliquem purum hominẽ fuisse qui unicam habuerit uirtutem. si enim unicam habuisset: oms utiq; habuisset. quod de nemine puro hoĩe legimus. nemo enim ẽ nec fuit de quo dicere possimus operam dedisse circa materiam uniuerse uirtutis. q̃m ad id nec ingenium: nec uita hominis sufficit. hec igitur phi doctrina (quẽadmodũ alie plures) erit nõ de eo quod est: sed de eo quod esse poterit. sed contra determinationẽ phi in hac parte arguitur. & primo sic: quẽadmodũ est in factibilibus: sic uidetur esse in agibilibus. sed in factibilibus nõ est necesse eum qui unam habeat artem: alias habere artes. sic igitur dicemus in agibilibus: ut sit possibile quẽpiam prudentiã unius uirtutis habere sine hoc ꝙ habeat aliarum uirtutum prudentiã. secundo sic supra libro q̃rto dicitur esse impossibile pauperem esse magnificũ. nõ tamẽ uidetur phs negare quĩ pauper alias possit habere uirtutes. tertio sic: proprium uidetur eẽ operationis freq̃ntate habitum producere si materia sit disposita. sed est possibile ꝙ aliquis det operam circa materiam unius uirtutis: etiam si circa materiã aliarũ nunq̃m operetur. habebit igitur habitum illius uirtutis circa cuius materiam operam dederit: etiam si habitus aliarum uirtutum nõ habeat. solutio ad ista. ad primũ dicimus ꝙ quẽadmodum in factibilibus & in quolibet genere scientie nemo poterit habere artem aut scientiam

perfecte nisi uniuersa illius cognouerit principia. nō enī habebit perfecte geometriam qui aliquod principiū eius ignoret: sic igitur erit in agibilibus ut nemo perfecte habeat prudentiā nisi qui uniuersa eius habeat principia. principia uero prudentie sunt uirtutes. nemo igitur poterit habere perfecte prudentiā: nisi qui uniuersas habeat uirtutes. confirmatur etiam hoc. quia uniuersa hec reducūtur ad unicū principium. s. ad rationis regulā. ubi enim est unitas principii: necesse est ꝙ sit unitas habitus. dicamus igitur ꝙ ars & prudentia cōueniunt in hoc ꝙ neutra earū cōplecte haberi potest: nisi uniuersa illius principia intelligamus. differunt tamē: quia totius prudentie sunt eadem principia: nō tamē sūt eadem principia totius artis. ad alia duo cōmuniter dici solet ꝙ habenti unam uirtutē propter deffectū materie poterit alia de-

Patet autem ꝙ & si nō actiua esset: tamē opus erat eius quia particule uirtus est: & quia non erit electio recta sine prudentia neq; sine uirtute. Hec enī finis. Hec uero ad finem agere facit. Attamē nec prestat sapiētie: nec meliori particule: ut nec sanitati medicina. Nō eī utitur illa: sed prouidet ut fit. illius ergo grā iubet sed nō illi Preterea simile ut siquis ciuilem dicat pricipiū esse deorū quia disponit de omnibus que fiunt in ciuitate.

esse. & tamē quia oīum uirtutū est eadem prudentia: imprō poterit aliam uirtutē haberi si materia non desit. qui enī rem hēt in prōptu: uidet rem ipam habere. sicut cui modicū deest: uidetur nihil deesse ut dicitur secundo phiorū. sed quia sic dicēdo: nec primū nec alia duo uidētur plene enodata: alii aliter dicunt. distingunt enim duplicē uirtutis perfectionē: unam intrinsicā: & aliam extrinsicā. prima est que adquiritur ex ꝓpriis uirtutis operationibus. extrinsica perfectio est que uni ex aliis uirtutibus redundat. dicunt igitur ꝙ quātum ad perfectionē intrinsicā poterit una uirtus perfecte haberi sine aliis. & hoc modo locum habere dicunt rationes in oppositum factas. quantū uero ad oēm perfectionē. s. intrinsicā & extrinsicā est uerū qd̄ phs dicebat: nō esse possibile unicā haberi uirtutē sine aliis. & hanc quidē uirtutis perfectionē is solus habere dicitur qui cōtra uirtutē nullatenus faciet. & hec solutio mihi magis satisfacere uidetur. nam solutio prima nō uidetur stare. quelibet enim uirtus uidetur esse principiū tantūmodo eius prudentie que circa eiusdē uirtutis materiam uersatur. & oēs uirtutes simul unite uidentur esse principia totius siue totalis prudentie. sic etiam esse uidetur in factibilibus. principia enim unius generis factibilium unius artis tantūmodo dicuntur esse principia. oīum uero factibiliū principia totius siue totalis artis dicuntur esse principia. & queadmodū totius siue totalis prudentie principia reducuntur in unicū principiū. s. in rationis regulā: sic etiam est in factibilibus. in quibus primū principiū est rationis regula. itē solutio secūda nō uidetur stare. uidetur enī dissona dictis phi. cuius uerba hoc significare uidētur: ut q unā habet proprie uirtutē: oēs proprie uirtutes habeat. proprie quidē uirtus dicitur nō quidē ea que potentia: sed ea tantūmodo que actu existit. propter hoc igitur ut dixi opinio secunda mihi uidetur magis consona dictis phi. dicamus igitur ꝙ sit bene possibile quēpiam uirtutē unam habere perfecte perfectione intrinsica: etiā si nō habeat alias. Patet aūt. hic tertio epilogando concludit necessitatē prudentie. est enī manifestum prudentiā esse expetibilē propter duo. primo quia est uirtus & perfectio cuiusdam animi particule. secundo quia nō est electio recta sine prudentia. nec sine uirtute. nam uirtus rectā facit intentionē circa finē. prudentia uero ea dirigit que in finē ordinantur. quod aūt diximus uirtutē intentionē facere rectā circa finē: bifariam intelligi poterit ut nos extensius dixisse meminimus supra in capitulo precedenti. i paragrapho de eo aūt ꝙ nihil magis. quere ibi Ac tamē nec. hec est tertia pars huius capituli. ubi illā soluit questionē de cōparatione sapientie & ciuilis prudentie. dicens ꝙ ciuilis prudentia nec prestat sapientie: nec meliori animi particule. quasi dicat nec ꝑfertur sapientie: nec meliori animi particule. uerbū enim prestare hic a phō cōparatiue accipitur. s. pro excellere aut magis ualere. id aūt quod in oppositū obiciebatur nō concludit. quod phs hic per duo exempla satis propria atq; notāda manifestat. primū

est de medicinali scientia que ad sanitatem se uidetur habere sicut ciuilis prudentia
ad sapientiam. medicina quidem nõ utitur sanitate: sed prouider quẽadmodum sani
fieri possimus. itaqꝫ nõ precepit sanitati: sed sanitatis gratia. erit igitur sanitas longe
melior q̃m medicina ut pote finis his rebus que sunt ad finem. sic igitur est de ciui-
li prudentia respectu sapientie. nõ enim sapientie precepit: sed illius gratia. erit igi
tur sapientia longe melior q̃ ciuilis prudentia. secundũ exẽplum est de ciuili pruden
tia respectu dei. si enim ciuilem prudentiam dicamus esse meliorẽ sapientia ob id q̃d
aliqua ad sapiẽtiam preordinat: eadem ratione dicemus ꝙ ciuilis prudẽtia sit melior
q̃m deus. quẽadmodum enim ad sapientiã: sic etiam ad dei cultum nõ pauca sunt in q
bus ciuilis prudentia dicitur prouidere. ex dictis phi in hac parte poteris aliqua nota
re quibus in hoc libro nulla reperies utiliora. primo notabis hominis felicitatem nũ
posse consistere in operatione prudentie. nam felicitas est bonum ultimũ. ut habetur
supra libro primo. & expressius infra libro decimo. prudentie uero operatio in aliud
ordinatur atqꝫ refertur. ut in hoc loco phs dixit. nec locũ habet illa quorũdam duarũ
felicitatum uana distintio. quod infra libro decimo demonstrare intendimus. & extẽ
sius hoc demonstrauimus in repetitione q̃m de hac materia nuper edidimus. secũdo
notabis ultimũ finem prudentie nõ in appetitu: sed in intellectu cõsistere. cum eius
finis ut ex hoc loco patet sit sapientia quẽadmodum sanitas medicinalis scientie. nec
interest dicere sapientiam aut sapientie operationem. nam sapientie nomen pro uero
ꝙ accipi inoleuit. tertio notabis nullius esse momenti quorumdam demonstratõnem
qua cognantur demonstrare uirtutem moralem esse meliorem ciuili prudentia: prop
ter id ꝙ moralis uirtus finis existit ciuilis prudentie. patet enim ex hoc loco ꝙ ciui-
lis prudentie ultimus finis sit sapientia & non moralis uirtus. itaqꝫ moralis uirtus ẽ
eius finis quo. idest finis cui ex actione prudentie aliquod adquiritur cõmodum. nõ
tamen est finis cuius. idest finis quem ultimu intendat. finem uero quo non est neces
se esse meliorem rebus in finem ordinatis. nam si id concederemus: erit concedẽdum
creaturam esse deo meliorem. quarto notabis prudentiam in felicitatem referri excel
lentiori modo quam artem & scientiam. & ob eam rationem eis esse meliorẽ dicimus
ars enim & scientia in felicitatem referuntur ut bona in finem ordinata. prudentia
uero non solum sic: sed etiam in hanc ipsam felicitatem disponendo. quinto notabis e
undem esse finem sapientie & ciuilis prudentie. cum enim prudentia in sapientiam
referri dicatur: referetur utiqꝫ in sapientie finem. qui ut habetur infra libro decimo
est eius operatio. scilicet dei contemplatio. erunt igitur eiusdem finis. sed aliter & a
liter. nam ipsius sapientie est finem facere siue ellicere. prudentie uero est ad huius-
modi finem disponere. quanto igitur finem efficere aut ellicere melius est quam ad
finem disponere: tanto melior & excellentior sapientia quam prudentia existere di-
citur. & in his finis est huius libri sexti.

Incipit liber septimus.

Ost hec dicẽdũ ẽ alio sũpto principio q circa mores fugiẽdorũ: tres sũt spẽs. uitiũ. incõtinẽtia. imanitas. Horũ uero duob⁹ cõtraria manifesta sunt. Nã aliud uirtutẽ: aliud cõtinẽtiã uocam⁹. Aduersus aũt imanitatẽ maxime qs cõgrue opponat eã uirtutem q̃ supra nos ẽ heroycã quãdã & diuinã. Vt homerus de hectore facit priamũ dicentẽ eximia illũ bonitate pstare: neq uideri mortalis hoĩs fili⁹ eẽ sed dei. Itaq si ex hoĩb⁹ fiũt dii p excellentiã uirtutis ut aiunt talis quidẽ utiq erit his habitus qui imanitati opponit. Nã ut bestiarũ non ẽ neq uitiũ neq uirtus: sic etiam nec dei. Sed hec quidẽ preciosior ẽ q̃ uirtus. illa uero aliud quoddã genus improbitatis. Cũ aũt raro contingat uirum quempiam esse diuinum. ut Lacones dicere consueuere cum ualde aliquem admirantur diuinus est inquiunt uir. Sic & imanẽ quempiam inter homines raro aũt existere. Ac maxime inter barbaros ẽ. Fit autẽ quandoq ppter morbos & orbitates. Et q alios homines malignitate excedunt eos ac infami appellatione notamus. Sed de huiusmodi dispositione postea erit mentio faciẽda. De uitio autem dictum est prius. De incõtinẽtia uero & mollicie ac luxuria dicendum est. At simul de cõtinẽtia & cõstãtia. Nõ enĩ sic accipiendũ ẽ q̃si utraq iparũ sit idẽ habit⁹ q uirtus & uitiũ: nec etiã q̃si sint aliud genus. Oportet uero ut i aliis ita & hic positis his q̃ apparẽt ac dubitatõibus primo factis ostẽdere maxime qdẽ oĩa q̃ pbabilia sunt circa huiusmodi affectus: aut certe plurima iporum atq pcipua. Si enĩ soluant difficilia & relinquant ea q̃ pbabilia uident sufficiẽter erit ostensũ. Videt ergo cõtinentia & cõstãtia pbor & laudabiliũ eẽ. icõtinẽtia uero & mollicies iproborũ & uitupabiliũ. Idẽq ẽ cõtinẽs & cõstãs i rõne Ac icõtinẽs & is q rõnẽ omittit. Et icõtinens

Incipit liber septimus.

Ost hec dicẽdũ. Liber septimus i quo principaliter determinat de cõtinẽtia & incõtinẽtia. duos cõtinet tractatus. i ptĩmo ostẽdit qd utraq eatũ sit. & quibus modis dr. & qualiter ab aliis distinguit. Capitulum primũ diuidit fugiẽdũ i tria: ostendẽdo q̃ qbus hoibus sint conuenĩẽtia. narratq modũ pcedẽdi i hoc libro. habet itaq capitulũ hoc tres ptes. & primo enumerat fugiẽda & eorum cõtraria. quo aũt mõ hec iter se differãt infra in suis locis apperiemus. ut homerus. Hec ẽ scd'a huius capituli pars. ubi ptimo ostẽdit nobis inesse posse eã uirtutẽ q̃ heroica diuinaq dicit. & primo ex dicto homeri. & logt hic phs sm ritũ gẽtilium q asserebãt homines excellẽtes i uittute fore post mortẽ i deos cõuersos. ibi. Cũ aũt. ostendit ibi ex laconicorũ dicto. opponit itaq uirtus diuina imanitati; q̃ dr ab in qd ẽ nõ & manu quod ẽ bonum. ue sit imanitas q̃si sine bono. ibi. Ac maxime. tãgit tres modos qbus hoĩes fiũt bestiales. Et ex his habes qd pprie sit imanitas ille enĩ insolentie q̃ egrediunt cõmunẽ modũ delinquẽdi imanitates dicunt. & barbari dicũtur extranei; ide soleuit ut uniuersos hoĩes a rõne alienos barbaros dicamus. eas itaq gẽtes q̃ a rõne & uita humana sũt alienẽ phs barbaras appellat. fuerat qdẽ grecorũ tanta supbia ue fere uniuersos hoĩes preter se barbaros appellarent. q̃ supbia postea ad romanos trãslata ẽ. & hac de cã cũctis gentibus dñari summope laborarũt. ibi. Sed de huiusmodi. ostendit qd de talibus sit dictũ & qd restet dicẽdũ. & sumit hic a phõ habitus large. nã cõtinẽtia & incõtinentia: mollicies & cõstãtia ac luxuria nõ dicũt habitus saltem pfecti: sed potius ad habitus dispositiões Oportet uero. hec ẽ ultima huius capituli ps. i q̃ prio

narraṫ modū ꝓcedēdi circa ꝑfa-
ta.ibi. Videṫ ergo. iuxta or-
dinē ꝑfatū tangit sex dicta ꝓba
bilia:quorū tria ptinent ad con
tinentiam & constantiā & earū
opposita. qui uolet: poterit hāc
dicere quartam huius capituli
partem.& sicut erunt totius ca
pituli q̄ttuor ptes.ibi. Et tē-
peratum. addit alia duo ꝓbabi-
lia que sumunṫ per comparatio
nē earū ad alia.ibi. Insuper i-
cōtinētes.tangit sextum ꝓbabi
le.quod ex pte materie attendiṫ
Et in fine epilogat dicēs. ea igi
tur que ab aliis dicunṫ ista sunt
Pro iunioribus ē aduertendum
ꝙ ꝓbabilia dicunṫ. nō quidē ea
que uera sunt:sed ea que omni-
bus aut pluribus uera esse uidē
tur. itaqꝫ talia que omnibus aut
pluribus uisa sunt:siue uera:si-
ue falsa sint.ꝓbabilia dicuntur
hec est doctrina aristotelis pri-
mo ethico.ubi hec dicit eē ꝓba-
bilia.& his adiūgit id quod so-
lis peritissimis hoībus uidetur.

Veteret aūt capitulum se
cūdum.i quo mouenṫ sex
dubitatiōes circa sex ꝑfata ꝓba
bilia.& ita habebit hoc capitu-
lū sex partes principales.nō ta-
mē eo ordine ꝑponit dubia quo
probabilia. mouet itaqꝫ primo
dubitationē circa tertiū ꝓbabi-
le circa quod ꝑponit dubium.&
arguit pro una parte. ibi. At
hec.arguit ꝓ parte cōtraria:ibi
Sed sunt. tangit quorūdā fal
sam solutionem.ibi Quod si
opinio.excludit ꝑfatam solutio
nem. Prudentia igiṫ resisten-
te.in qua mouetur secunda du-
bitatio que est circa quantum ꝓ
babile. & primo mouet dubiū.
& arguit ꝓ una parte.ibi. Ce
terum. arguit ad partem negati
uam.& hoc dupliciter.secunda
ibi.Et insuper. Sequitur illa
ps Preterea. ubi dubitatur cir-
ca q̄rtum ꝓbabile.& arguit ostē
dēdo cōtinentē nō esse .idē cum
tēperato.

q̄dē sciēs q̄ praua sunt facit ꝓpter cupiditatē.
Cōtinēs uero sciens ꝙ cupiditates praue sunt
eas non seqṫ ꝓpter rōnē. Et tēperatū quidē
cōtinētē & cōstantē ac talē. alii omnimodo tē
peratū.alii nō & itemperatū incōtinētē:& in-
cōtinētē itemperatū ꝓmiscue uocamus.Inter
dū uero alios eē dicimus. Et interdū aiunt
fieri nō posse & prudēs sit incōtinēs. interdū
dū uero quosdā prudētes & solertes incōtinē
tes esse. Insup incōtinentes dicunṫ & ire &
honoris & lucri. Ea igiṫ q̄ dicunṫ ista sunt.

Veret aūt aliqs q̄uo fieri possit ut q̄sq̄
sane mētis incōtinēs sit. Dicūt qui-
dā fieri nō posse in sciente.Nā difficile ē ut so
crates putabat si sciētia adsit aliud quicq̄ pre
ualere.ac ueluti mācipiū in seruitutē trahere
Socrates enī cōtra incōtinētiā omnino pugna
bat q̄si illa nō eēt.Neminē enī intelligentē fa
cere cōtra id quod optimū sit.Sed eos qui faci
unt ꝑ ignorātiam facere. At hec rō manife-
ste dissentit ab his q̄ apparēt & opportunum
ē de affectu inquirere.si ꝑ ignorātiā quis mo-
dus ignorātie fiat. Quod enī nō putat qui in-
cōtinētia utiṫ priusq̄ in ꝑturbatiōe cōstitutꝰ
sit manifestū ē.Sūt q̄dā q̄ ptim assentiunt.so-
crati ptim nō assentiunṫ. Nā nihil eē potētiꝰ
q̄ sciā cōfitenṫ. Et ꝓpterea dicūt icōtinētē nō
sciētiā habētē: sed opinionē supari a uolupta-
tibꝰ. Quod si opinio ē ac nō sciā neqꝫ firma
existimatio q̄ repugnat:sed remissa ut i ambi-
gētibus uenia dāda ē si nō ꝑsistit i illis contra
uehemētes cupiditates. Ac prauati nō ē uenia
neqꝫ alteri cuiq̄ uitupabiliū. Prudētia igiṫ
resistēte.Hec enī ualidissimū q̄ddā ē. Cete-
rū absurdū q̄a unꝰ & idē erit siṫ prudens & in
cōtinēs. sed diceret nō eē prudētis spōte agere
illa q̄ sūt praua. Et insup ostēsū ē prīꝰ pru-
dētē in agēdo uersari. Nā extremorū ē & alias
habēs uirtutes. Preterea si in habēdo cupi-
ditates uehemētes & improbas cōtinēs ē.non
erit tēpatꝰ cōtinēs. neqꝫ cōtinēs tempatꝰ. Nō
enim est tēpati uehemētes habere neqꝫ impro

bas .At idē qdē oportet. Nā si bone sunt cupiditates: prauus ē is habitus q nos ab earū psecutiōe repellit. Itaq; nō oīs cōtinētia studiosa. Quodsi ibecilles & nō praue nihil egregium Sin praue & ibecilles nihil magnū. Preterea si i oī opinione psistere facit cōtinētia praua ē ut puta si etiā i falsa. Et si ab oī opinione dimouere facit icōtinētia erit q̄dam incōtinentia laudabilis. Vt ne ptolomeus ille apud Sophodem laudat: q̄ nō pmaneat in his q̄ sua ferat. Vlixes ppter molestiā mētiendi. Idē ē i captiōibus sophistarū. Illi enī cū uideri uelint supra modū acuti: ac mirabilia q̄dā iptobare eorum silogismus insolubilis fit. ligatur enī mēs cū acqescere nolit cōclusiōi nō placēti: nec pcedere ultra ualeat: q̄m quēadmodum soluat non habet. Cōtingit uero aliq̄ rōne i prudētiā cū icōtinētia eē uirtutē. Propter icōtinētiā enī cōtraria faciet eorū q̄ cēsebat. Cēsebat aūt bona esse mala: nec agere illa oportet. Ita bona & non mala aget. Insup q uoluptates ex eo seqt: & elegit q psuasus ē potior esse uidebit: q̄ id q nulla ductus rōne sed p incōtinētiā facit. Est enī & ille sanabilior q̄m dissuaderi pōt. At icōtinēs puerbio subiacet quo dr Si aq̄ fauces excicat qd iā portare oportet. Nā si suasus ageret: dissuasus utiq; cessaret. Nunc uero nō suasus alia nihilominus agit. Preterea si circa oia ē icōtinētia: & cōtinētia quis ē simpliciter incōtinēs. Nullus enim habet icōtinētias oēs sed dicimus eē quosdā simpliciter. Dubitatiōes igitur quedā contingunt Harū alique soluēde sunt alique relinquende. Nā solutio dubitationis inuentio est.

Rimū igit cōsiderādū ē utrū scientes uel nō & quomodo sciētes. Deinde circa qualia continentem & incōtinentem ponere debemus. Dico utrū circa omnes uoluptates & dolores an circa aliq̄s determinatas. Et utrum idem sit contines & constans: an alius eodēq; modo de ceteris que pertinent ad hanc questionē. Principium considerationis est

Sequitur illa pars Preterea si i omni opinione. ubi dubitat circa secundum pbabile. & arguit primo contra rationē continentie. ibi. Et si ab omni . arguit contra rationem incontinentie & hoc sm rationes tres. secūda ponitur ibi. Idem ē & in cautionibus. tertia ibi. Cōtingit uero. Sequit illa pars Insuper qui. ubi mouet dubitationē circa primū pbabile: quod ē circa bonitatem continētie & prauitatē incōtinentie. & arguit ostēdendo incōtinentē esse deteriorē intemperato Sequit illa ps Preterea si circa omnia. ubi mouet & arguitur sexta dubitatio circa sextum pbabile. In fine ibi. Dubitatiōes igit. epilogat.

Rimū igitur. capitulū tertiū in quo soluitur prima dubitatio de prefatis. quattuor habet partes. In prima intentionem. secundo quedam necessaria premittit. ibi. Principiū. In tertia remouet quorundā falsam solutionem. ibi. Vtrū uero i quarta ponit uera solutio. ibi.

Sed cum dupliciter. prima diuiditur in duas. in prima intentum premittit . in secūda idpm exponit. ibi. Dico aūt. Sequit illa pars. Principiū cōsiderationis. ubi ad solutionē pfate qstionis interponit solutionē aliarū duarum questionum. & primo illas questiones pponit. secūdo eas soluit ibi. Nō enim. & prio soluit secundam. secūdo primā ibi. Nec ex eo. huius quoq secūde solutionē expōit ibi. Ille qdē

Sequiť illa tertia pars. Vtrũ
uero. ubi aristoteles eos redar-
guit qui putauerũt esse possibi
le quem facere cõtra opinionẽ:
nõ aũt contra sententiã. Sequiť
illa pars quarta. Sed cũ dupli
citer. ubi ponitur uera solutio
prefate dubitatiõis. circa quod
primo p̃mittit tres distinctiões
sciendi. ex quarum qualibet ma
nifesta fit solutio p̃fate dubita-
tiõis. secũdo ibi. Preterea cum
duo. tertia ibi. cõtingit etiã. se-
cũdo ibi. Dicere aũt. respondet
ad id quod posset in cõtrarium
obiici. tertio ibi. Insuper. & isto
modo poniť quarta solutio p̃fa-
te questiõis sm aliquos. & ꝑ eis
facit quod subiicit. Et isto mõ.
ubi igniuiť ꝙ alio modo questio
illa fuerit soluta. sm alios appli
cãdo p̃fatas distinctiões ad ꝓpo
situm soluit p̃missam questionẽ
& sm naturalẽ ꝓcessum sciẽtie
practice quam quis habere dici
tur cum operatur. & habet hec
pars tres partes. primo ꝓponit
huiusmodi ꝓcessũ. secũdo osten
dit qualiter accidat defectus in
ipo incõtinẽte. ibi. Quando
igiť. tertio soluit rationẽ socra-
tis incontrariũ factã. ibi. Cũ
uero ultima. prima indiuisa exi
stit. secũda uero diuidiť in tres.
nam primo ostendit aliquid in
ipo incõtinẽte ꝓhibens. secũdo
tangit causam p̃fate repugnan-
tie. ibi. Nõ cõtraria. tertio ostẽ-
dit qualiter soluatur prefata re
pugnãtia. ibi; Quomodo aũt
circa partem primam duo facit
primo ponit effectũ. secũdo cau
sam. secũda ibi. Si uero cõcupi-
scenria. Sed quia hec pars ẽ uti-
lior & difficilior que sit in toto
isto capitulo. hac de causa ipam
lego. Pro cuius intellectu consi
derandũ: incõtinentis duas esse
uniuersales ꝓpositiones. unam
quã rõ ipa ꝓponit. secunda quã
ipa cõcupiscẽtia: uel sub q̃ assu
mit cõcupiscẽtia. Dicit itaq; qñ
igiť ꝓpositio uniuersalis quam
scilicet ꝓponit recta rõ adest. q̃
ꝓpositio ꝓhibet gustare. utpu-
ta nullum dulce esse gustãdum:

utrũ cõtinẽs & incõtinens sint in eo quod cir
ca que uel in eo quod qualiter habentes diffe-
rentiã. Dico autem utrũ circa hoc sit inconti-
nens solum. uel nõ: sed ex ambobus. Deinde si
circa oĩa ẽ incõtinẽtia & cõtinẽtia uel non.
Nõ enim circa oĩa ẽ simpliciter incõtinẽs: sed
circa que intemperãs. Neq; ex eo quia sim-
pliciter ad hec se habet. Nã idem eẽt ꝙ intẽpe
rãtia q certo mõ se habet. Ille qdẽ cũ electione
duciť putãs oportere semp seq p̃sentem uolu-
ptatẽ hic aũt nõ putat qdẽ oportere attamẽ se
quiť. Vtrũ uero illa q̃ trãsgrediẽtes incõti-
nẽter agũt opinio uera sit an scia: nihil refert
ad p̃sens. Quidã enim ex his qui opinãtur nõ
dubitãt: sed putãt se ꝓ certo scire. In eo igitur
ꝙ remisse credũt q opinãtur & ob hoc magis
agũt cõtra id qđ cẽsebãt agendũ nihil differt
scia ab opinione. Nam qdã ut heraclitus ostẽ-
dit nõ minꝰ opinioni credũt q̃ alii scie. Sed
cũ dupliciter dicať scire. Nã & q habet scien-
tiã & nõ utitur & qui utitur. Differẽtia erit si
habẽs & nõ cõsiderãs agat que nõ oportet. uel
si habẽs & considerãs: hoc enim pergraue erit
sed nõ nisi consideret. Preterea cũ duo sint
ꝓpositionum modi nihil ꝓhibet cum qui am
bas habeat agere preter scientiã. utẽdo uniuer
sali sed nõ particulari. Nã agibilia singularia
sunt. Differt etiã uniuersale: nã aliud in se
est aliud in re.: ceu cũctis hominibus sicca ꝓ-
desse: & hũc esse hominẽ uel hoc tale eẽ siccũ.
Sed si hoc tale aut nõ habet: aut nõ operatur ꝑ
hos modos tãtũ differt q̃ uix dici potest. ut ui
deatur nihil absurdum quod isto modo sciat.
Alio aũt mõ absurdũ. Cõtingit etiã alio mõ
q̃ supradictũ sit habere sciẽtiã. Nã in habẽdo
sed nõ utẽdo uariũ cernimus habitũ. ut & ha-
beat quodãmo. & nõ habeat ceu dormiẽtem &
ebriũ. Atq ita disponunť q in ꝑturbatiõibus
sunt. Ire nãq; & cupidines uenereorũ ac huius
modi q̃dã corpus distrahũt manifeste Nõ nul
los etiã in furorẽ redigũt. Patet igiť ꝙ dicẽdũ
ẽ incõtinẽtes illis similiter se habere. Dice

quia forte corpus taliter disponit cui dulcia nocēt. & ex alia pte ītelligit ille ipe cui talia sunt phibita ꝙ omne hoc idest ꝙ omne tale scilicet dulce sit iocūdum ac delecta bile. hec est ꝑpositio sub qua assumit cōcupiscentia. dicens hoc scilicet uinum uel ali ud simile est tale scilicet dulce. quando inq̄ sic contingit silogizare: hoc operatur: ita bibit uinum quod ratione erat phibitum. itaq; concupiscentia nō ad primam: sed ad secūdam respexit uniuersalē ꝑ positionem. Deinde cum dicit.

re aūt uerba sciētie nullum est signū. Nā & in huiusmodi ꝑturbatiōibus cōstituti demōstratiōes & uersus empedoclis ꝓferūt. Et q primo addiscūt uerba cōplectunt qdē sed nōdū intelligūt. Opus est enī ut cognata natura fiat. Ad hoc aūt tēporis spaciū exigit. Quāobrem ita existimādū ē dicere incōtinētes queādmodū eos q ī scena recitāt. Insup & isto mō qs naturaliter inspiciat causam. Alia ē uniuersalis opinatio. Alia singulariū rerū quibus iā dñat. Cū aūt ex illis fit una necesse ē ut conclusioni hac qdē assentiat anim⁹. & ī his q̄ factū requirūt stati agat. Ceu si oē dulce gustare oportet hoc aūt dulce tanq̄ unū aliqd de singularibus necessariū ē cū q potest nec ꝓhibetur simul & hoc agere. Quādo igitur uniuersalis adest gustare ꝓhibēs. Sed hoc omne dulce iocundū est. Hoc aūt dulce operatur fit uero concupiscentia. Alia quidem dictat fugiēdum esse sed concupiscentia ducit. Potest enim quodlibet membrum mouere. Itaq; cōtingit ratiōe quodam modo & opinatione incontinentem esse.

Non contraria per seipsam sed per accidēs Concupiscentia enim contraria est rationi sed nō opinatio. Ac ꝓpterea bestie non sunt incontinentes: quoniā uniuersalis apprehensionē nō habēt: sed singulariū fantasiā ac memoriā. Quādo aūt soluat ignorātia ac rursus incōtinēs fiat sciens eadē est ratio. ut in ebrio

Si uero. redit causam prefate rei. Pro cuius ītellectu duo sūt cōsideranda. primo in homine existere duas concupiscentias. unam que intellectum sequitur que uoluntas dicitur. alia est sequens fantasiā que sensibilis appetitus appellatur. qui semper mouet ad bonum p̄sens. iste ita ꝙ due cōcupiscētie sic se habēt: ꝙ in uiro cōtinente illa mouet hunc in ipo incōtinente cōtra. Secūdo nota ꝙ anima nostra cū sit uirtutis finite: si nimis fuerit intenta circa unam potētiā: absorbetur circa alias. īde fit ut ratio ceteraq; potentie sint absorte quando concupiscētia fuerit nimis intēsa. His habitis uenio ad litterā. dicit ergo sic uero dicendo: concupiscentia alia scilicet uoluntas que rationem sequitur dictat dulce: quia nociuum fugiendum esse. nihilominus alia concupiscentia scilicet appetitus sensitiuus ducit idest trahit scilicet uoluntatem & rationē. potest enim mouere membrum quodlibet: etiam rationē & uolūtatem: nisi sit solicita ad resistendum. Patet itaq; ex his īcontinētem esse ratione & opinatione idest habens rationem & opinionem quodam modo. s. in uniuersali. uel dic fieri incōtinentē ratione opinatiōe quodāmodo quasi dicat si nō haberet rationem & opinationē: nō esset incontinens. ut ex dicēdis iam patebit. Deinde cum dicit.

Non contraria. tangit causam predicte repugnantie. dicens id non esse opinationem: sed concupiscentie que rationi est obuia. Aduertendū ꝙ opinatio cum sit commune ad ueram & falsam. hic tamen pro uniuersali sumitur sub qua concupiscentia assumit. modo planum est ꝙ ea propositio que ab opinatione proponitur non contrariat illi q̄ a rōne. ut illa. oē dulce ē iocundū: nō cōtrariatur illi: nullū dulce ē gustādū qa sanitati nociuū. illa tū cōtrariat huic ꝑ accidēs īquātū sub ea assumit cōcupiscētia que ratiōi ē obuia. ibi. Ac ꝓpterea. infert ex dictis correlatiū quod menti cōmendabis. ibi Q̄ūo aūt. ostendit qūo cesset huiusmodi repugnantia. cessabit itaq; corpore

& animo redeuntibus ad naturales diſpoſitiōes. quod fieri nō poterit ſine aliqua reali tranſmutatione. Cum uero. hic ſm premiſſa ſoluit rationem ſocratis. dicēs cum uero. ultima ꝓpoſitio ſit iudicium ſenſus ſcilicet cogitatiue exiſtat quoq; dn̄a rerum agendarum. cum inq̄ ſit: incōtinēs hanc uel non habet: uel ita habet ut neſciat ſe habere. ideſt ita habet ut tunc cum agit eam non cōſideret. habet enim ipam nō in actu ſed habitu: non ſoluto ſed ligato. & ſi forte contingat ꝙ eam pferat. ita dicit ut uinolēti dicūt carmina empedoclis. ob hoc igitur & etiam quia ſcientia nō eſt extremi ſingularis. aliquo modo uidetur eſſe uerum quod Socrates tractauit. non enim pſente ſcientia ſit perturbatio. cum illa ſit circa uniuerſale hec uero circa particulare. at per hoc illa in intellectu: hec uero i ſenſu: nec illa que eſt ꝓprie ſciētia trahitur ſuperatur ꝙ a pturbatione: ſed ea que circa ſenſibile & in ſenſu exiſtit que ut diximus ꝓprie non eſt ſcientia. Deinde cum dicit. De ſciente. epilogat ſupra dicta. Hic notabis & pluſq̄ notandum memineris ꝙ hec phi ſententia de incōtinentis ignorantia a nemine fere de noſtris theologis tenetur. eſt uerū ꝙ alii magis alii minus pho aſſentiunt. in hoc tamē omnes conueniunt ꝙ omnis peccās nō ignorās ſed ſciens faciat. peccata uero inde ꝓuenire dicūt: qa uolūtas noſtra eſt tante libertatis ut a nullo cogatur bona: ſaltem particulari ut ipſorum aliq̄bus placet. ſed de his ſatis.

Trum uero. quartum capitulum de materia continētie & incōtinētie duas habet partes. primo intentum pmittit ſecūdo ſequitur. ibi. circa uoluptates. & hec iterum i duas. primo premittit cōtinentie & icōtinētie materiam in genere. ſecūdo in ſpecie. ibi. Sed eorum. & hec in tres. primo pmittit diuiſionē uoluptatē. dicēs aliq̄s eē neceſſarias. cuiuſmodi ſunt ille q̄ nō ꝓpter ſe ſed ꝓpter aliud expetunt. ut ſūt uniuerſe q̄ ad guſtū & tactū ptinēt. alie uero ſūt p ſe expetēde. ut honor, uictoria, diuicie. & ſi q̄ ſūt his ſile. Sicut eni patet ex pr̄io ethi. aliq̄ ſūt q̄ tātūmō ꝓpter aliud expetunt. ut ſūt uniuerſa organa. aliqd ē qd ꝓpter ſe tātū expetit. ut felicitas. alia uero q̄ utroq; mō. ſ. & ꝓpter ſe & ꝓpter aliud. de numero horū ſūt honores. uictoria, amicitia & diuicie. qd ego eē uerū intelligo nō de artificialibus: ſed naturalibus tātūmodo. Seqt illa ps ſecunda. Qui igit. ubi oſtendit qualiter circa prefatas uoluptates diuerſimode ſit cōtinētia & incōtinētia. & primo qūo circa nō neceſſarias ſcd̄o circa neceſſarias. ibi Sed q. tertio reddit cām primi ibi. cū uero. circa primū duo

& dormiēte. Nec ꝓpria ē huius pturbationis que quidē rō a naturalib⁹ diſcēda ē. Cū uero ultima ꝓpoſitio iudiciumq; ſenſitiui & dn̄a rerū agēdarū exiſtat: hāc uel nō habet in pturbatione conſtitutus. uel ita habet ut ſe habere neſciat. Sed ita dicit ut uiolēti dicūt Empedoclis carmina & ob hoc etiā quia nec uniuerſale extremus terminus: nec ita ſciētificū uidet ut uniuerſale. & apparet id quod tractauit Socrates euenire. Nō enim pſente illa q̄ ꝓprie uidet ſcia ſit pturbatio nec illa trahit ſuperatq; a perturbatione ſed ſenſitiua. De ſciēte igit & non ſciente & quemadmodū cōtingat ſcientem incōtinēter agere. hec dicta ſufficiant.

Trū uero quis ſimpliciter ſit incontinēs uel oīs in aliquo & ſi ita circa q̄lia deinceps erit dicēdū. Circa uoluptates igit & dolores uerſari cōtinētes & cōſtātes ac incōtinētes & molles manifeſtū eſt. Sed eorū q̄ uoluptatem efficiūt q̄dā ſūt neceſſaria: q̄dā p ſe expetēda. Verū tamē exceſſum habētia. Neceſſaria dico q̄ ad corpus ptinent qualia circa alimēta & ueneteorū indigentia & alia huiuſmodi ad corpus ſpectātia circa que temperantiam poſuimus & intēperantiā. Non neceſſaria uero ſed expetenda dico ceu uictoriam. honores. diuicias & huiuſmodi talia bonorū & delectabiliū. Qui igit i his ultra rectā rōnē q̄ i ipis ē excedūt eos. nō dicimus incōtinētes

facit. primo dicit circa tales uoluptates que ſunt non neceſſarie nõ eſſe ſimpliciter in continentiam: ſed cum adiuncto. ut incontinens lucri: honoris uel huiuſmodi. ibi Signum huius. id manifeſtat per ſignum. Quod autem in hac materia dicimus de incontinentia: dictum puta de continentia. nam oppoſitorum eadem exiſtit diſciplina.

ſimpliciter: ſed adiũgimus pecuniarũ incõtinẽtes & lucri & honoris & ire. ſimpl'r aũt nõ q̃ſi alios quoſdã & p ſilitudinẽ dictos. Quemadmodũ hõ q olympia uicerit. Nã illi cõis rõ parũ differebat a ꝓpria: ſed tñ alia erat. Signũ huius ẽ ꝙ incõtinẽtia uitupat: nõ ut delictũ ſolũ: ſed ut uiciũ quoddã uel ſimpliciter uel ſm aliquã partẽ horũ aũt nullus. Sed q circa corporis uoluptates in quibus poſſum⁹ temperãtẽ excedit uoluptates amplectẽdo: & dolores fugiẽdo famis & ſitis caloris & frigoris: & omniũ q̃ ſunt i guſtu & tactu: nõ p electionẽ ſed p̃ter electionẽ & ĩtellectum incõtinẽs dicit' nõ ſm aliquã additionẽ ut de ira diximus ſed ſimpliciter. Signũ uero et enim uituperãtes dicunt' circa illas ſed nõ circa aliquã illarũ. Et ꝓpterea i eodẽ collocauim⁹ i cõtinentẽ ac intẽperãtẽ: & continentẽ ac tẽperantẽ. Sed nõ illorũ quemq̃ quod circa eaſdẽ quodã modo uoluptates doloreſq; eẽnt. At hi ſunt circa eadẽ: ſed nõ eodẽ mõ. Sed hi quidẽ eligũt: hi uero nõ eligũt. Quo circa magis utiq; diceremus intẽperãtẽ quemq̃ uel nõ cõcupiſcens. uel parum excedendo perſequitur uoluptates & fugit mediocres dolores q̃ hũc qui ꝓpter uehemẽtes cupiditates id agit. Nã quid ille faceret ſi adeſſet cupiditas iuuenilis. & circa neceſſariorum indigentiam uehemẽs dolor. Cum uero cupiditatum ac uoluptatum: alie ſunt genere honeſtorum & ſtudioſorum. Nam efficientium uoluptatem quedam natura ſunt expetenda. Alia contraria horum talia medio ut primo diſtinximus. ceu pecunia lucrum uictoria honor in cunctis talibus atq; in mediis non uituperantur homines ꝙ afficiantur ad illa ꝙ cupiant ꝙ ament. Sed ꝙ ita ut modum excedant. Quapropter quicunq; preter rationem incontinenter agunt.

quarto methaphiſice. Sequit' illa pars. Sed qui. ubi manifeſtatur qualiter ſit incontinẽtia circa uoluptates neceſſarias. dicẽs fore incontinẽtiam ſimpliciter ſed per id differre ab intemperantia: quia hec electiue. illa cõtra ad talia afficitur. ibi. Signũ manifeſtat. id per ſignum. tertio ibi. Et propterea. iſert ex dictis duo correlaria. ſecũdum ibi. Quo circa magis. & pertinent hec duo correlaria ad comparationem intemperantie & incontinentie. Notabis hic p itellectu huius materie ꝙ illud aduerbium ſimpliciter. multifariã dicit'. ſcilicet uniuerſaliter: totaliter ſine conditione: ſine appoſitiõe. ut in hac materia. unde illud ſimpliciter dico qđ ſine appoſitiõe dico quinto thopicorũ. Deinde cum dicit. Cũ uero. aſſignat cauſam cur circa uoluptates nõ neceſſarias nõ ſit incontinentia ſimpliciter. & primo p̃mittit quales uel que ſint huiuſmodi uoluptates. dicens eas eſſe tripartite diuiſas. ſcilicet alias natura expetendas. alias contra. alias uero medias. cõtra naturan ille ſunt quas ea inferunt que ex ſui natura uoluptatem non habent. ſed ex nature corruptione eius qui i his delectatur. ut ſunt illi quibus iocundum exiſtit carbones: terram: & ſimilia comedere. natura uero expetibilia ſunt. ut aliquibus placet ea que pertinẽt ad guſtum & tactum. media uero honores: diuicie & huiuſmodi. Sed euſtracius. ſuiq; fautores contra. quod uidetur philoſopho magis conſonum. ut patet ex ea parte: in cunctis talibus: atq; in mediis. ubi per media uidetur intelligere. aliud per media q̃ ſint honor. uictoria & ſimilia. Deinde cum dicit. Quapropter quicũq; p̃ter. &c. cõcludit quale ſint homiuũ

uoluptates non necessarias quas ut dixi sm eustratiū efficiunt ea que sunt natura expetibilia. scilicet honores: uictoria & diuicie & similia. dicēs eos nō uituperari quasi malos q ad talia afficiunt: sed qa excessiue talia cupiāt. nō ē enī malū bona cupe: sed talia iordinate cupe bona qdē iordiate cupe. superius delictū dicebat. turpia uero ad uitiū ptinet in toto uel in parte. quod dico ppter incōtinētiā que in parte uitium exi stit. Et ex hac littera notabis eustracium uerum dixisse: in hoc quod dicebat aristotelem p naturā expetibilia intellexisse honores amicos & huius modi. dicit enim. quapropter q cūq ꝑter rōnem incontinenter agunt uel persequunt quicq̄ eorū que natura sūt honesta & bona. ueluti si circa honores: parētes aut filios magis q̄ oportet studeāt: nō uituperantur quasi mali. hec phs. patet igit eustracii ppositum quod etiam ueritati uidetur esse cōsonum. nā hec uoloptates quas inferunt gustabilia & tāgibilia tales esse uidētur. ut nec natura nec cōtra naturā sed magis ꝑter naturā sint cū enim sint nature necessarie. cōtra naturam esse nō ē possibile: nec etiam natura expetibiles existūt. nam omne tale uidetur per se experibile quod aristoteles de his uoluptatibus negat.

Sequit illa pars Prauitas quidē. ubi ex pdictis concludit causam cur circa pdicta nō sit icōtinentia simpliciter. dicēs ꝙ circa pdicta absolute cōsiderata. nō est prauitas: sed erit prauitas si ita qs ipa cupiat ut modū. i. mēsuram excedat. & queadmodum circa talia nō ē prauitas: sic etiā nec erit circa huiusmodi erit icōtinētia. Cuius ratio est: quia incontinentia nō solū ē fugiendorum qualia sunt uirtutum extrema: sed etiam est de numero uituperabilium cuius modi sūt ea q̄ sunt circa abiecta infima atq uilia. Pro istorum intellectu consideranda sunt duo. primo ꝙ sicut in homine due sunt nature. scilicet suprema. scilicet rationalis & infima scilicet animalis. sic uoluptates sunt duplices. & ille quidem que pertinent ad naturam animalem infime sunt uiles atq abiecte: ac fere turpes. tales autem sunt gustus & tactus. Ille itaq qui ad has sine necessitate afficitur: uilis turpis atq uituperabilis existit. talis uero incontinens dicitur: continens autem a turpitudine releuat p hoc ꝙ ad talia turpia nō nisi necessitate cohatus accedit. quod per simile illustrius fiet. planum est ꝙ in medicinis cōficiendis non pauca turpia atq sordida admiscentur: ut canis stercora aliaq similia. qui uero ad talia necessitate cohatus accedit: nō turpis: sed prudēs dr. Vnde seneca. Accede: nō ad uoluptatē: sed cibū. ille igit si sine necessitate talia acciperet eēt profecto plus q̄ uituperabilis & turpis. Secundo est considerandum ꝙ etiam si quis in nullo alio erraret q̄ in hoc ꝙ ad necessarias uoluptates nō tanq̄ ad necessaria: sed tanq̄ ad per se bona accederet ex hoc solo eius actus uiciaret: qd' facit incōtinens. & hoc plus q̄ notandū menti cōmenda p huius capituli dictorū itelligētia. Sequit illa ps sed p similitudinē ubi tāgit causam cur circa non

uel persequuntur quicq̄ eorū que natura sunt honesta & bona ueluti si circa honores magis q̄ oportet studeant: aut circa filios & parētes Nā & hec sunt in bonis & laudantur qui illis studēt. Sed tamē ē in illis excessus quidam si quis ut niorbe certet cum diis. Vel ut satyrus qui philopater dicitur circa patrē: nimis enī sanire uidebatur. Prauitas quidē igit nulla est circa ista. Propterea ut diximus unumquodq eorū per se expetendum ē: sed excessus ipsorū improbi sunt atq uitandi similiter nec incōtinentia. Nam incōtinentia nō solum fugiendorum est: uerum etiam uituperabiliū.

Sed per similitudinem perturbationis addētes incōtinētiā de unoquoq dicimus ueluti malū medicū malū hystrionē quē simpliciter nō uocaremus malū. Vt igit nec hic ex eo quia uitiū nō aliquod eorū: sed ppter pportionē similē sic uidelicet & ibi accipiendū ē incōtinētiā, & cōtinētiā esse illā q̄ ē circa eadem: circa q̄ tēperātia & itēpantia de ira uero p sisitudinē dicim9. Itaq cū dicim9 icōtinētē adiūgimus ire: ac etiā lucri & honoris.

necessatias uoluptates dicatur incontinentia cum adiuncto. dicens ꝙ sicut circa uoluptates gustus & tactus contingit hominem uehementer affici: sic etiam circa iras. honores. diuicias & huiusmodi. & hec declarat per exemplum in medico & histrione quod per te ut puto uidere poteris.

Voniam uero. caplm quintũ in quo ostenditur diuersimode esse incontinentiã circa humanas & imanes uoluptates: duas habet partes. primo ptemittit uoluptatem diuisionem. secundo prosequitut propositum. ibi quibus igitur natura. in prima duo facit. primo diuisionem eiusq; subdiuisionẽ ꝑmittit. dicẽs alia eẽ quorũ natura ẽ ut uoluptatẽ inferãt alia contra. prima distingũtur q̃m alia simpl'r idest uniuersal'r q̃ ad aĩalem naturã ſm se consideratã. alia diuersa fiunt secũdum genera. i. generales modos animalium & hominũ. alia nãq; sunt q̃ uoluptatem inferunt hominibus alia ceteris animãribus. & hominũ nõ eadem cunctis sunt uoluptati. nam alia colericis alia melancolicis alia sanguineis alia flematicis. eodemq; modo dicendũ puta in cunctis animantiũ speciebus. illa quoq; obiecta q̃ contra ipsorum naturã inferũt uoluptatẽ subdistingũtur. nã partim ꝑpter mores ptim ꝑpt morbos: ptim ꝑpter nat'as flagiciosas. & circa istorũ singula similes cernũtur hitus. i. habituales dispositiones. itaq; naturales peruertuntur aliquando ex more aliquando ex morbo aliquãdo ex flagiciosa generatiõe. ibi Loquor aũt. exponit hec tria p exẽpla. ptimo ea q̃ ex flagiciosa natura proueniũt. secũdo ea q̃ ex morbo. ibi alii propter morbos tertio ea que ex consuetudine. ibi uel ex consuetudine. nota. primo ꝙ hec exempla non sunt sic diuersa q̃m eadem pertinere possent ad flagiciosam naturam morbum & imanitatem. & hac de causa ibi nã aliis. subicit talia aliquando ex natura scilicet flagiciosa aliquando ex morbo accidisse. secundo nota ꝙ nomen imanitatis bifariam dici. est enim aliquando generale ad uniuersa uicia que extra terminos humanitatis existunt: aliquando uero pro his solum dicitur que ex flagiciosis naturis contingunt. & alicubi illo alicubi isto modo ab aristotele immanitatis nomen uariatur. Sequitur ea pars. Quibus igitur. ubi prosequitur principale huius capituli intentum. quod erat ostendere circa imanes uoluptates non esse simpl'r incontinentiã. & facit. bifariã primo ex parte subiecti. s. hominis. dicens ꝙ nemo dicere debet ĩcõtinẽtes eos quorũ natura causa ẽ ꝙ tales sint. cũ nat'alia nec laubilia nec uituperanda sint. tum quia ubi uniuersalis ratio nõ existit: nec esse poterit incõtinẽtia huiusmodi uidẽt eẽ mulieres

Voniã uero aliq̃ sũt natura efficientia uoluptatẽ & horũ alia simpl'r alia secũdũ genera & aĩaliũ & hoĩm. Alia uero nõ sunt sed partim ꝑpter morbos partĩ ꝑpter mores sũt ptim ꝑpter flagiciosas nat'as circa istorũ singla similes cernũt' hitus. Loquor aũt de ĩmanib9: ceu de muliere q̃m ferũt pregnantiũ uiscerã rescindere puerosq; comedere. Vel qd' dicit' de quibusdã efferatis gẽtib9 circa põtũ. Alios crudis delectari. Alios hũanis carnib9. Alios tradere natos adinuicẽ ut ĩ cõuiuiis comedãtur. Vel qd' de phalari dr. Hi nãq; sunt ĩmanes. Alii ꝑpter morbos & ĩsaniã ut ille qui matrẽ ĩmolauit: comeditq; & q conserui epar. Hi ex morbo uel ex cõsuetudie: ueluti pilorũ euulsiõs: & unguiũ esus: ac ꝑterea carbonũ & terre: & insup coit9 masculorũ. Nã aliis nat'a aliis ex cõsuetudie accidũt ut a puericia cõsuetis. Quib9 igit' natura causa ẽ eos nemo diceret incõtinẽtes ut etiã nec mulieres ꝙ nõ futuãt: sed futuant'. Eodẽ modo & q ĩsane se hñt ꝑpt cõsuetudinẽ. Hrũ igit' qd' libet horum extra termĩos ẽ uicii Queãdmodũ & ĩmanitas Habẽtẽ uero cõtinere se ul' ĩcõtinere nõ ẽ simplicis incõtinẽtie: sed ei9 q̃ est ꝑp similitudinẽ: ut is qui circa iram eodẽ modo se hẽt incontinẽs nõ ẽ dicẽdus Oĩs eĩm sup excessiua prauitas: & ementia & timiditas: & intẽperantia

ꝓ nō futuāt: sed futuātur. hoc est nō agāt: sed patiuntur. habēt enī ī uniuerse fere mulieres flagitiosas naturas. qđ menti tenebis. ibi Habere igitur. idē probat ex pte obiecti. & intentū ꝓponit. dicēs ꝓ hēe talia extra terminos humanitatis est uiciū: nō quidem absolute: sed cū additiōe. s. uiciū īmanitatis. secūdo ꝓponit ꝓ talia hēe nō erit incontinētie simplicis: sed per similitudinē. sicut qui excessiue irascitur nō dicitur incontinēs sed ire incōtiuēs. ibi Omēs eim. manifestat ꝓpositū. & primo primū. secūdo secūdum. ibi sed fieri. circa primū primo dicit sub īmanitate aut morbo cōtineri oēm excessiuā prauitatē. cuiusmodi est excessiua amētia q̄ opponitur prudentie. & timiditas q̄ fortitudini. & intēperātia excessiua q̄ tēperātie cōtrariatur. crudelitas excessiua q̄ māsuetudini est oīa. & aduerte ꝓ īmanitas in hoc loco nō pro toto insolentie ambitu: sed ꝓ flagiciosa natura dicitur. uelem te meminisse: corruptionem ex consuetudine comprehendi tā sub morbo: quam sub flagiciosa natura. pessima enim consuetudo morbus existit: non in cōpositione sed in qualitate. est etiam sub natura. cum ipa consuetudo altera sit natura ibi Nā qui. huiuscemodi rei exēpla subicit. primo de timore īmani. secundo de amentia. ibi et amētium. notabis hic circa illa nomina amentia & dementia esse generalia nomina ad uniuersos fantasie memorie aut cogitatiue morbos. cuiusmodi sūt litargia mania melācolia frenesis epilensia apoplexia & similes. q etiam insani dicuntur. furiosi aut mente capti. ibi Sed fieri pōt. maīfestat ꝓpositū q̄ntū ad secūdā partē q̄ erat de incōtinētia. & dicit ꝓ circa huiusmodi īmanitates sicut nō ē prauitas simplr: sic etiā nō ē incōtinētia sed incōtinētia cū additiōe. s. incōtinētia īmanis. idē dicēdū puta de continētia. sicut igitur incōtinentia: sic etiam continētia īmanis dicitur quod menti tene. in fine ibi esse igitur epilogat. & hec tanta dicta sint de incontinenria īmani.

Vod aūt sit minus turpis. caplm sextū duas hēt pres ī pria cōpať incōtinētia ire q̄ est fm quid ad incōtinētiā libidinis q̄ est simpliciter incōtinéria. in secūda cōpatatur hec ipa que alias humana dicitur ad eam que īmanis existit. secunda ibi harū uero ipsarum. in prima parte primo propositum ꝓmittit. secunda ibi uidetur ira. id

& crudelitas aut īmanitas ē aut morbi Nā q talis natura existit ut cūcta ꝓtimescat: etiā si sorex obstrepuerit timid⁹ est timore quodā īmani. Quidā uero muscipulā timebat ꝓpter morbū. Et demētiū q naťa sine rōne sūt & solū sēsu uiuētes īmanes sūt ut q̄dā lōge barbarē natiōs Alii ꝓpť morbos ueluti mēte capti & insani ex morbo. Sed fieri pōt ut qs īterdū aliq istorū hēat solū at nō supeť ueluti si phalaris cōcupiscat puerū comedere: ac se abstineat uel aduers⁹ irrōnalē coitus libidinē. Fieri etiā potest ut nō hēat solū: uerū etiā supetur. Vt igiť prauitas alia simplr dr: alia secūdū additiōe ueluti īmanis aut insania sic & incōtinētia est alia īmanis alia insania Simplr autem illa solum que est secundū humanā incōtinētiā. Esse igitur incōtinētiā & cōtinentiā circa illa solū circa que est tēperantia & intēperantia: & qđ circa alia species incōtinētie dicta per similitudinem & nō simpliciter manifestum.

Vod aūt sit min⁹ turpis intēperātia ire q̄ intēpantia libidis ostēdem⁹. Videť ita qdē aliqd rōnis audire ob audire tū quēad modū ministri qui ueloces sunt priusq̄ totū id quod eis dicitur audiant excurrunt: ac postea in agendo errant. Et quēadmodū canes antequā considerent an amicus sit si modo strepuerit latrant. Sic ita propter calorem & uelocitatem nature audiens quidē: sed nō preceptum exaudiens properat ad ultionē. Ratio enī uel fantasia iniuriam ceu contumeliam ostendit. Ita uero tanq̄ rōne cōcludēs ꝓ huic tali re-

pugnãdũ ẽ statim insurgit. At libido si solũ di
xerit cogitatio uel sẽsus uoluptatẽ effici ꝓpat
ad fruitionẽ quãobrẽ ira sequit̃ rõnẽ quodam
modo libido aũt nõ turpior ergo. Nã ire incõ
tinẽs a rõne quodãmodo uincit̃ ille a cõcupis
cẽtia: ac nõ a rõne. Preterea natalib⁹ desideriis
magis ẽ uenia si seq̃re. Nã & talib⁹ cõcupiscẽti
is ꝙ oib⁹ oẽs cõmunes sũt & ĩ q̃ntũ cõmunes.
At ira & indignatio naturali⁹ quidã est q̃ libi
dines q̃ excessiue sũt: & nõ necessarie. Veluti q
se excusabat ꝙ patrẽ uerberasset. Nã & ip̃e in
quit patrẽ uerberauit suũ & ille rursus suum.
Et qui puerũ ostẽdẽs inquit: & hic cũ uir erit
me. Nã id nobis gẽtile est: & q trahebat̃ a filio
sistere precepit ante ianuã. Nã & patrẽ suũ eo
usq̧ a se tractũ fuisse. Preterea magis iniusti
sũt q occulte insidiãtur: iracũd⁹ uero nõ insi
diat̃ nec ita sed palã ẽ. Libido uero cõtra ut de
uenere aiũt dolosã ciprigenã & baltheũ iori &
fraus q̃ abstulit mẽtẽ q̃uis multũ sapiẽti. Qđ
si iniustior & turpior incõtinẽtia hec q̃ illa q̃
ẽ circa irã & simplr̃ incõtinẽtia & uiciũ quo
dãmodo. Adhuc nemo luxuriat dolẽs. Sed q ꝑ
irã facit dolẽs facit. Qui uero luxuriat cũ uo
luptate. Si igit̃ illa qb⁹ magis irasci iustũ est
magis iniusta sũt. Et incõtinẽtia q̃ ꝓpter libi
dinẽ fit. Nõ enĩ est in ira iniuria. Qđ igit̃ tur
pior est incõtinẽtia circa libidinẽ q̃ circa irã:
& ꝙ est incõtinẽtia & cõtinẽtia circa concupis
centias: & uoluptates corporis patet. Harum
uero ip̃arum differẽtie nõ sũt omittẽde. Nam
ut ab initio diximus. Alie sunt humane ac na
turales: & genere & magnitudine. Alie inma
nes instar bestiarum. Alie ex morbo & orbita
tibus. Earum circa primas solum intemperan
tia est ac temperantia. Atq̧ adeo bestias neq̧
tẽperatas neq̧ intẽperatas dicim⁹ nisi ꝑ simi
litudinẽ: & si cui oĩno aliud ab alio differt ge
nus animaliũ & sinomoria: & ĩcomedẽdo oĩa.
nõ enĩ habẽt electionẽ neq̧ rõnis discursũ: sed
discesserunt a natura: ceu insani homines. Est
autem immanitas minus q̃ uitium: sed terri

ratioĩbus quattuor probat. qua
rum secunda ponitur ibi pre
terea naturalibos. tertia ibi pre
terea magis. quarta ibi adhuc
nemo. sequitur illa pars Harũ
uero. ubi incontinentiam hu
manam comparat ad ĩmanem:
& primo resumit diuisionem
uoluptatum. secũdo ibi earum
circa. ostendit circa uoluptates
ĩmanes non esse intemperanti
am humanam at per hoc nec in
continentiam. tertio ibi est au
tem. ostendit ĩmanitatem eẽ mi
nus quam uicium. siue id pro
prie dicatur siue pro incontinẽ
tia sumatur. & illud confirmat
duobus exemplis. quorum pri
mum ibi ponitur quare per in
de. tertium ibi perinde est igi
tur. ex his notabis ĩmanitatem
esse terrebilius qoam uicium:
non tamen culpabilius. quod di
ctum uerum esse intellige: non
quidem de ea que ex consuetu
dine euenit: sed de ea qoe ex na
tura uel morbo contingit.

Irca uoluptaes autem. capitulum septimum in quo comparantur continentia & incontinentia ad quedam aliaque cum eis in materia communicant. cuiusmodi sunt temperantia & intemperantia. constantia & mollicies. tres habet partes. in prima tangit prefactorũ duo in quibus conueniunt. secundo id in quo differant. ibi & eorum. duas distinguit species incontinentie. ibi incontinentie hec. circa primum aduertendum ꝙ illorum in quibus prefacta conueniunt unum est esse circa uoluptates gustus & tactus. aliud est in talibus uersari in quibus pleriq; uincũt & pleriq; uincuntur. Sequitur illa ps

Et eorum. ubi prefactorum tangit differentiam. & primo dicit in quo differant continẽs & incontinens a cõstanti & molli. quedam etiam alia sub his reponit. secundo ibi Sed cum. dicit in quo differant incontinens & intemperatus. & primo quantum ad actus. secundo in bono & malo ibi omnes tamen. ibi opponitur autem. ponitur tertia pars secunde partis que ad differẽtiam spectabat. & hec habet tres partes. in prima comparat continentem & constantem ostendẽs quis eorum sit melior. secũdo manifestat id quod supra tetigerat. scilicet incontinentem & mollem in his uersari in quibus pleriq; uincunt & pleriq; uincuntur. ubi primo ꝓponit. secundo id exemplis ma-

L

bilius. Nõ enĩ corruptũ est id qđ optimũ ut ĩ hoĩe sed ꝑtermissũ & nõ hẽt. Quare ꝑ inde est ac siqs inaĩatũ cõparat cũ aĩato: utrũ peiꝰ. Minus im ꝓba enĩ semp prauitas ẽ nõ hñtis principiũ. Mẽs uero principiũ ẽ. Per inde est igiť ut cõparare iniustitiã ad hominẽ iniustũ. Est enim in utrumq; peiꝰ. Melies enim plura mala faceret malus homo q̃ hestia mala.

Irca uoluptates aũt & dolores q ex tactu gustuq; proueniũt cupiditatesq; & fugas in qbꝰ tẽpantiã & intẽpantiã uersari determinauimꝰ est ita se hr̃e ut supetur ab his q̃ pleriq; supant. Est etiã supare illa a qbꝰ pleriq; supant. Et hoꝝ circa uoluptates qdẽ alter ĩcõtinẽs: alter cõtinens dr̃. Circa dolores uero hic mollis: ille cõstãs. īter hos ãt plurimoꝝ sũ hitꝰ: & si declinãt ad deťiores Sed cũ uoluptatũ alie sunt necessarie & alie nõ & usq; ad aliqd. Excessus uero nõ neq; deffectꝰ similiter se hẽt circa uoluptares & dolores. Qui enim excessus uoluptatũ ꝓsequiť aut ꝑ excessũ aut ꝑ electionẽ & ꝓpter ipos & nõ ꝓpter aliud ex inde ꝓueniẽs intẽpans ẽ. Necesse ẽ eĩ hũc nõ eẽ talẽ ut peniteat. Itaq; insanabilis ẽ. Aliꝰ in defectu huic opponiť. Mediꝰ uero ẽ tẽperãs Similr qui fugit dolores corpis nõ qa supetur: sed ꝑ electionẽ. Sed eorũ qui nõ eligũt quidã dicũtur ꝓpter uoluptatẽ: quidã ꝓpter doloris fugã qui ex cupiditate prouenit. Quobrẽ differunt inter se. Oĩs tñ dicerẽt eẽ deteriorẽ: si nõ cõcupiscẽs aut ꝑ iram faciat aliqd turpe q̃ si cõcupiscẽs uehemẽter: & si nõ ꝑ iram ꝑcusserit q̃ si iratꝰ. Nam qd hic ageret si eẽt in perturbatione cõstitutꝰ. Quo circa intẽperãs peior est q̃ incõtinens. Supradictoꝝ ergo altera molliciei species magis est alter intẽperans. Opponiť aũt incõtinẽti qdem cõtinẽs. Molli uero cõstãs. Nam cõstãtia in resistendo ẽ. Continẽtia uero in supando. Est aũt aliud resistere q̃ supare. Quẽadmodũ nõ uinci q̃ uincere. Quo circa potior cõtinentia est q̃ constantia. Qui aũt defficit in his aduersus q̃ pleriq; re-

fiſtūt & ualēt hic mollis & delicatus ē. Nam delicie mollicies ſunt quedam. Qui trahit togam ne laborem ſubeat tollēdi & imitās egro tantem nō putat ſe miſerum eſſe cū ſit miſero ſimilis. Eodē modo ſe habet circa cōtinētiam & incōtinētiā. Nō enim ſi quis uehemētibus exceſſiuuſq; uoluptatibus aut doloribus ſuperatur mirādū ē ſed uenia dāda ſi cōtra nitens ceu theodecti philotetes a ſerpente percuſſus: uel carini in alopocercion: & ceu hi qui riſum tenere conati accumulatū amictum ut accidit cenophāto. Sed ſi quis his quibus pleriq; reſiſtere ualēt ſuccūbit. Nō ꝑpter naturā generis uel ꝑpter morbū ceu cytarū regibus mollicies ineſt ꝑpter genus quod tanq̄ effeminatū a uirilitate receſſit. Iocoſus quoq; intēperatus eē uidet. Eſt aūt mollis. Nam iocus relaxatio ē. ſiquidē ceſſatio & excedētium in ea iocoſus incōtinētie hec quidē temeritas hoc aūt infirmitas ē. Nā alii cōſultātes quidē nō pſiſtūt in his que ſtatuerāt ꝑpter animi pturbationē. Alii ob idipm q̄re nō cōſultāt trahūtur a perturbatione. Quidā enī ceu pretit comoti illati nō titillant ſic pſenti ſciētes & puidentes ac ſi ipos rationemq; excitātes nō uincunt ab affectu neq; ſi uoluptariū ſit neq; ſi moleſtum Maxime uero acuti & melācolici ob temeritatē incōtinēter agūt. Illi qdē enim ꝑpter uelocitatē. hi uero ꝑpter uehementiā nō expectāt rationem ex eo quia fantaſie ſequaces ſunt.

St aūt intēperās ut dictū ē qualem poſtea nō peniteat. Nā in electiōe pſiſtit. Incōtinētē uero omnē penitet. Quapropē nō ut dubitamus ita ſe habet. Sed hic quidem ſanabilis ē. ille aūt inſanabilis. Aſſiſat autē uiciū hydropici & ptiſici icōtinētia uero epylēticis. Illa enī cōtinua hec nō cōtinue improbitas ē. Et oino aliud genus eſt cōtinētie q̄ uicii. Nā uiciū quidē latet. Incontinētia uero nō latet. Sed horū ipoꝝ meliores ſūt qa ratiōe abſūt: q̄ q rationē habēt qdē ſed in illa nō pmanent. A minore aūt pturbatiōe ſuperant.

nifeſtat. ibi. Non enim. tertio q̄ damꝫ ex eis excipit. ibi. Sed eorū ultimo excludit errorē circa pfata. ibi. locus quoq;. Sequit illa ps incōtinētie hoc. ubi duas iuxta materiam de qua ē ſermo diſtinguit ſpecies incontinētie. & hoc primo. ſecūdo ibi. Quidam enim. manifeſtat quod dixit per ſimile. tertio ibi. Maxime uero. dicit quibus hominibus cōueniat ſpecies temeratie incontinētie. & in his tam breuiter dictis finē habeant huius capituli dicta.

St autem intempetans. capitulum octauum: in quo ex propoſito pricipali oſtendit intemperātem eſſe deteriorem in continente. quattuor habet ptes. in prima per rationes tres oſtendit intemperantem eſſe deteriorem in continente. quartū rationum ſecunda ponitur ibi. Aſſimilatur autem. tertia ibi. Et oino. & ex his patet ſolutio dubitatiōis quinte ſuperius poſite. quod hic plis concludit in principio poſt rationem primā Secunda huius capituli pars incipit ibi. Sed horum. ubi cōparat ſpecies incontinentie ad inuicem. oſtendens per ratiões duas q ſit minus mala incontinentia ex temeritate q̄ ex infirmitate.

Et nõ incõsulte ut alii. Sitis ẽ enĩ incõtinẽs his q facile inebriant̃ & a modico uino ac pauciore q̃ pleriq; Quod igit̃ incõtinẽtia nõ ẽ uiciũ patet sed aliq̃tenus fortasse. Nã hec quidẽ absq; electiõe ẽ: illũ uero cũ electione. In rebus tñ similia sunt seu democriti illud ĩ millesios dictũ. Millesii qdẽ insipiẽtes nõ sunt. faciunt tñ q̃lia insipiẽtes & ĩcõtinẽtes: iniusti nõ sunt iniutiant̃ tñ. Cũ uero hic qdẽ talis sit ut non p̱suasus sequat̃ corporis uoluptates excedendo p̄ter rectã rationẽ hic aũt persuasus: qm̃ talis ut ĩpas p̱sequat̃. Ille quidem facile temouebit̃: hic aũt nõ: nã uirtus principiũ conseruat uiciũ. corrũpit ĩ rebus aũt agẽdis. principiũ ẽ cuius grã ut in mathematicis suppositiões. Neq; illic igit̃ rõ edoctiua ẽ principiorũ neq; hic. Sed uirtus aut ex cõsuetudine: aut ex natura recte sentire faciens circa principiũ tẽperãs quidẽ igit̃ talis ẽ. intemperãs uero huic cõtrarius. Est uero quispiam qui p̱pter animi perturbatione discedit a recta ratiõe quem ut nõ faciat ꝼm rectã rationẽ p̱turbatio uincit sed esse talẽ ut ei p̱suadeat̃ persequi inpu dẽter oportete huiusmodi uoluptates non p̱uincit: hic ẽ incõtinẽs melior quidẽ q̃ intẽperãs: nec penitus malus. Seruat̃ enim principiũ quod optimũ ẽ. Alius uero huic cõttatius constans nec discedẽs p̱pter p̱turbationẽ. Patet igit̃ ex hoc ꝙ hic quidem studiosus habitus ẽ: ille autem prauus.

Secũda ratio ponitur ibi. Et nõ inconsulte. tertia pars capituli incipit ibi. Quod igitur. tangit conuenientiã incontinentis ad intemperatum. quarta pars capituli ĩcipit ibi. Cum uero. ubi assignat rationem cur incontinentem peniteat ac sit sanabilis intemperans uero contra. & circa hoc duo facit. nam primo de intemperante. secundo de incõtinente. secunda ibi. Est ueto. In hoc quidem capitulo. & presettim patte ultima habes utiles ac pulchtas auctotitates: q̃s menti tenebis. nec pluta hic addere intendimus.

Trũ ergo cõtinẽs ẽ qui in qualicũq; ratiõe & qualicũq; electione p̱sistit uel q in recta. Et incõtinẽs qui in qualicũq; electiõe & qualicũq; ratiõe non p̱manet uel in falsa ratiõe & electione nõ recta ut prius quesiuimus uel p̱ accidẽs q̃licũq;. ꝼm se aũt ıp̄m uera rõne & recta electiõe hic p̱sistit. ille nõ p̱sistit. Si.n. qs hoc p̱pter hoc expetit & seqt̃ p̱ seip̄m hoc seqt̃ & expetit p̱ accidens uero prius simpliciter aũt dicimus ꝙ p̱ seip̄m. Itaq; ẽ in qualicũq; sententia. hic quidẽ p̱manet ille dimouet̃. Sed simpliciter in uera. Sunt autem quidã qui

Trum ergo. Capitulũ nonum. ĩ quo soluitur quarta dubitatio que erat circa secũdum probabile: ttes habet partes. primo ostendit quomodo se habet ad propriam rationem. secundo quomodo ad tationẽ uirtutis. ibi. Cũq; sit aliquis. tertio comparat eam ad temperantiã. ibi. Cum ueto. in prima parte tria facit. primo dubitationem resumit. eamq; soluit. ibi. Vel p accidens. secundo ostendit esse aliquos qui in opinione cum uituperio p̱sistant. circa quod tria facit. primo dicit qui sint huius modi homines. secundo comparat tales ad continentiam. ibi. Hi aliquid. tertio comparat eos adinuicem. ibi. Sunt autem hii.

p̃stãt in s̃nĩa. Sũt uero quos uocãt dure ceruicis hoĩes ut qb⁹ difficiliter suaderi aut dissuaderi qcq̃ põt. Hi aliqd sil'e hñt cõtinẽti ceu ꝓdigus liberali & temerarius forti Sũt & alia multa huiusmodi. Cõtinẽs enĩ ꝓpter libidinẽ & cupiditatẽ nõ mutat sentẽtiã. Cũ ĩ aliis qdẽ si accidãt facilis sit: ac p̃suaderi sibi patiat̃. hi aũt nõ a rõne cũ cupiditatẽ assumãt & ducant̃ cõplures a uoluptatibus. Sunt aũt hi dure ceruicis q sui capitis sũt & q indocti & agrestes. Illi q sũt sui capitis ꝓpter uoluptatẽ & dolorẽ Nã gaudẽt cũ p̃uincũt nec e s̃nĩa dimouẽt̃: & dolẽt si corũ s̃nĩa irritet̃ instar publicorũ decretorũ. Quare magis hi qdẽ incõtinẽti siles sunt q̃ cõtinẽti. Sed sũt qdã q in s̃nĩa nõ p̃sistũt: nõ tñ p incõtinẽtiã. ut neoptolemus. Ille apud sophonẽ q̃q̃ ꝓpter uoluptatẽ nõ p̃sistebat ad honestũ. Nã uera loq pulchrũ illi uidebatur. ab ulixe uero suasus fuerat mẽtiri. Nõ enĩ oĩs q ꝓpter uoluptatẽ aliqd facit intẽperãs ẽ aut prauus aut ĩcõtinẽs. Sed q ꝓpter turpẽ uoluptatẽ. Cũq; sit aliqs huiusmodi ut minus q̃ oportet uoluptatibus corporis gaudeat nec ĩ rõne p̃sistat hui⁹ & incõtinẽtis medius ẽ cõtinẽs. Nã incõtinẽs nõ p̃sistit in rõne ꝓpter aliqd plus. hic aũt ꝓpter aliqd min⁹. Cotinẽs uero p̃sistit: nec ob alterutrũ discedit. Necesse ẽ ãt siqdẽ cõtinẽtia ẽ studiosa utrosq; cõtrarios habitus eẽ prauos quemadmodũ apparet. Verũ q alterũ ĩ paucis & raro cõspicit̃ uidet̃ ĩcõtinẽtie solũ cõtinẽtia eẽ cõtraria quemadmodum ĩtẽperãtie tẽperãtia. Cũ uero multa dicãt̃ p sil'itudinẽ & cõtinẽtia tẽpati p similitudinẽ cõsecuta ẽ. Nã cõtinẽs talis ẽ ut nihil p̃ter rõnẽ agat ob corporeas uoluptates & tẽperatus. Sed hic qdẽ hñs hic aũt nõ hñs prauas cupiditates. Et hic qdẽ talis ut nõ delectet̃ p̃ter rationẽ. Hic aũt talis ut delectet̃ quidẽ sed nõ ducatur. Similes etiam sunt incontinens & intemperans. Vtriq; enim corporis uoluptates sequuntur. Sed alter putãs oportere alter non putans.

Tertia pars prime partis capituli huius est ibi. Sed sunt quidam. ubi ostendit aliquando eẽ laudabile in opinione non persistere. Sequitur illa pars. Cũq; sit. ubi tria facit. primo dicit cõtinentiam esse medium. & quorum sit medium. secundo ostendit qualiter se habeat ad bonũ & malum. ibi. Necesse est autẽ. tertio respondet tacite questioni. ibi. Verũ quia. Sequitur ea pars. Cum uero. ubi dicit continentiam per similitudinem dici temperantiam. & hoc primo secũdo tangit duas earum differentias. ibi. Sed hic. & has presertim primam menti notabis. & plus q̃ notabis. Id enim resolutio existit huius totius materie. tertio ibi. Similes etiã. ostẽdit incontinentiam dici per similitudinem intemperantiam. dicit quoq; id in quo differant. & quia uniuersa hec plus q̃ sepius superius sunt exposita. iccirco sic de his breuiter transcurrere decreuimus.

Ec fieri. Capitulum decimum & ultimum primi tractatus tres habet partes. In prima soluit dubitatio superius mota circa ꝓbabile quintū. s. utrū cōtingeret simul esse prudentē & incōtinētē. & circa hoc facit tria. primo intentū ꝓponit. secūdo illď bifariā ꝓbat. ibi. Nā simul. tō secūda ponit ibi. Preterea nō. tertio assignat rōnē cur aliquando uideatur incontinentē eē prudentē. ibi. Eniuero astutū. ex hoc itaqꝫ respōdet ad tacitam questionem. Ratione quidem. Hec est secūda pars huius capituli. ubi ostendit conueniētiam & differentiam incontinētie cum prudentia. Circa quod quattuor facit. primo ꝓponit id in quo conueniant & differant. secundo ibi. Et uolēs. manifestat utriusqꝫ differentiam quantum ad electionem. ex quibus corrolarium infert. ibi. Itaqꝫ semimalus. tertio ibi. Videturqꝫ incontinens. comparat incontinentiam ciuitati rectas leges habēti. nullisqꝫ utēti. quarto ibi. Est autem. resumit quoddam de superius dictis ut dubium excludat.

Sanabilior ē. Hec est tertia & ultima pars huius capituli. ubi comparat spēs incōtinētie quātū ad hoc quod ē esse magis aut minus sanabilē. & primo dicit sanabiliores esse qui sine consilio incōtinētet agunt. cuiusmodi sūt acuti & melācolici q̃ eos q cōsilio sic agūt. hic sunt quos ꝑsitmos superius appellabat. & rō huiusce rei est; quia illi accepto cōsilio ē spes ꝙ sanabuntur Secūdo ibi. Et q consuetudine. dicit eos sanabiliores qui cōsuetudine incōtinēter agūt q̃ eos q natura. Et notāter dicit sanabiliores; sed nō ꝓpter hoc sūt minus mali imo deteriores existūt q cōsuetudine q̃ q natura incōtinēter agūt. ultimo ibi. Quid igiť. epilogat dicta huius tractatus. sed de his satis. Nunc uero de uoluptate dicere pergamus.

E uoluptate aūt. Tractatus secundus de uoluptate & dolore quattuor habet capitula. quorū primū tres habet ptes. ī prima ostēdit in ciuili sciā cōsiderādū eē de uoluptate & dolore. Circaqď prio intētū ꝓponit. secūdo ibi. Hic enī illud trifariā ꝓbat. secūda tō po

n Ec fieri potest ut unus & idē simul sit prudēs & incōtinēs. Nā simul prudentē & studiosum eē ostensum ē. Pretera non quia scit solū: sed qa actiuus prudētē esse. Sed incōtinēs nō est actiuus. Eniuero astutū nihil uetat incōtinētē eē. Ex quo fit ut nō nunq̄ prudēs qdā incōtinētes eē uideanť. Quoniam astutia ut superioribus libris diximus. Ratiōe quidē ꝓpinqua ē. sed differt ab ea ƒm electionem. Neqꝫ porro ut sciēs ac ꝓspiciēs sed ut dormiēs & uinolētus & uolēs quidē. Nā quodā modo sciēs & quod facit & cuius grā. Malus aūt nō. Nā electio qdē bona ē. Itaqꝫ semimalus & nō iniustus, nō enī insidiator. Nā īporū hic qdē nō ꝑsistit in his q̃ cōsultādo statuerat. Hic aūt melācolicus oīno nō cōsultat.

Videturqꝫ incōtinēs sīlis ciuitati q̃ oīa oportune discernat at leges habeat bonas: sed illis nō utať. ut Anaxādrides obiecit inquiēs ciuitas uolebat cui nulla legum cura ē. Malus aūt ciuitati q̃ legibus utiť sed malis. Est aūt icōtinētia & cōtinētia circa id quod excedit multitudinis habitū. Hic enim ꝑsistit. ille aūt minus q̃ pleriqꝫ ualeāt. Sanabilior ē incōtinētia illa q̃ melācolici incōtinēter agūt: q̃ illorū q cōsultāt qdē sed nō ꝑmanēt. Et q cōsuetudine incōtinētes sunt q̃ q natura. Facilius ē enī cōsuetudinē q̃ naturā mutare Nā ob idipm cōsuetudinē mutare difficile ē: qď nature assimilať. Vt ebenus inqt aio inueteratū usū ꝑmanere amice. Atqꝫ eū tādē hominibus naturā esse.

Quid igiť sit cōtinētia & qd incōtinētia & qd constātia & mollicies: & quēadmodū hi habitus ad inuicem se habeāt dictum est.

E uoluptate aūt & dolore eius ē uidere q circa ciuilē philosofať. Hic.n. faber atqꝫ magister ē eius finis ad quē ꝓspiciētes unūquodqꝫ uel bonū uel malū simpliciter

dicimus. Insup necessariũ ẽ de illis uidere. Nã uirtutẽ moralẽ & uicium circa dolores & uoluptates posuimus. Et felicitatẽ oẽs fere aiũt cũ uoluptate eẽ. Itaq; beatum noĩauerũt a gaudendo. Quibusdã ergo uidet̃ nulla qdẽ uoluptas eẽ bonũ nec p seipam neq; p accedẽs Nõ enĩ eẽ idẽ bonũ qd' uoluptas. Aliis qdã uident̃ qdẽ sed plurime eẽ praue. ẽ & horum tertiũ & si oẽs sint bonũ tñ nõ recipi ut uoluptas sit sũmũ bonũ. Quod oĩno qdẽ nõ sit bonũ Quia oĩs uoluptas effectio ẽ in naturã sensibilis. Nulla uero effectio cognata ẽ finib9. Ceu nulla edificatio edib9. Preterea tẽperãs fugit uoluptates. Et prudens uacuitates doloris seqt̃ nõ aũt uoluptatem. Preterea uoluptates ĩpediũt prudẽtiã & quãto maiores sunt tãto magis qd' ĩ uenereis patet. Nemo. n. dũ ĩ illis ẽ mente qcq̃ cõspicere põt. Insup uoluptatis nulla ẽ ars. Oẽ aũt bonũ artis est opus.

Preterea pueri & bestie sequũt̃ uoluptates

Quod uero nõ oẽs sint studiose qa sunt turpes quedã & ĩfames: & qa dettimenta afferũt. Morbos. n. nõnulle ipsarum gignũt. Quod aũt nõ sit summũ bonum uoluptas. Quia non finis ẽ sed effectio hec sũt fere que dicunt̃.

Vod aũt nõ cõtingit ppt̃ hoc nõ eẽ bonũ neq; optimũ ex his patet. primũ igitur cũ bonum dupl'r dicat̃ aliud simpl'r: aliud alicui & nature & habit9 cõseqt̃. Quare & motus & effectiões sequent̃. Et q̃ praue uidentur simpl't praue alicui aũt nõ: sed expetende sunt huic. Quedã uero ne huic qdẽ: sed qñq; paruũ tẽp9 sed nõ expetẽde. Alique aũt uoluptates ne sũt qdẽ sed uident̃ q̃cunq; cũ dolore & medicina gr̃a seu egrotantiũ uoluptates. Preterea cũ boni hic qdẽ sit act9 hic aũt habit9 sm accidẽs q̃ cõstituũt naturalẽ hitũ uoluptaria sunt Est aũt act9 in cõcupiscẽtiis nature: & habitus sub dolẽtis q̃q̃ etiã sine dolore & cõcupiscẽtia sũt uoluptates ueluti q̃ ĩ cõtẽplãdo fiũt nullo defectu naturã urgente. Signũ huius ẽ q, non eisdẽ reb9 delectat̃ natura dũ replet̃ & dũ ĩ sta

nit ibi. Insup. tertia ibi. Et felicitatem. Quibusdam uidetur. Hec ẽ secũda pars capituli. ubi tres recitat opiniones de uoluptate. q̃rũ secunda sola uerũ obtinet. Quod omnino. hec ẽ tertia ps istius capituli. ubi ponit ratiões predictarum opinionũ. & primo ponit sex rationes prime opinionis. quarum secunda ponitur ibi. Preterea temperãs. tertia ibi. Et prudẽs. quarta ibi. Preterea uoluptates. quĩta ibi. Insup uoluptatis. sexta ibi. Preterea pueri. Deinde cum dicit Quod uero. ponit rationem secunde opinionis. ibi. Quod autem non sit. subiungit rationẽ terrie opinionis. Nec in his pluta addere intendimus.

Vod autem. Capitulũ secundum. in quo primo intẽtum proponit. secũdo pro solutione prefatarũ rationũ duas pmittit distinctiões. q̃rũ secunda ponit ibi. Preterea cũ boni.

tertio soluit illas prefatatũ opi
nionum rationes. ibi. Preterea
non ē. circa quod tria facit. pri-
mo soluit rationē tertie opinio
nis: que etiam erat ratio prima
prime opinionis. circa quod fa-
cit tria: quoniã primo rationē
soluit per interentionem. secũ-
do destruit diffinitionem uolu-
ptatis ab eis tactã. ibi. Quapro-
pter non recte. tertio tãgit cau-
sam non ueram propter illis ui
sum est: effectionem esse princi
paliter bonum. ibi. Videtur au
tem. secundo ibi. Esse autē pra-
uas. soluit rationem secũde opi
nionis. & teneas menti que hic
dicit phs pro aliis multis. tertio
ibi. Impedit uero. soluit rationes
prime opinionis. & primo quar
tam. secundo quintam. ibi. Qđ
autem. circa quod duas tãgit so
lutiones. tertio ibi. Fugere aũt.
ponit simul solutionem secũde
tertie & sexte rationis. & hec tã
breuit dicta i hoc loco sufficiãt.

T qui esse dolorem. capi-
tulum tertiũ. ubi tria fa-
cit. primo ostendit probat uo-
luptatem esse bonam. secundo
aliquam eē optimam. ibi. Nihil
uero. tertio deducendo ad tria
inconuenientia probat id quod
primo scilicet uoluptatem esse
bonum. ibi. Patet autem. Circa
primam partē duo facit. primo
rationem ponit. secundo remo-
uet responsionem quam ad pre
fatam rationē dabat spēsippus
phs: nepos platonis eiusq; i sco-
lis successor. ibi. Nam solutio.
ubi aristoteles uidens ꝙ ratio-
nem spensippi nõ posse directe
excludi. dicit ꝙ ipe spēsipus nõ
diceret uoluptatem esse idē qđ
malum.

tu ē. Sed dũ i statu ē simplr iocũdis. At dũ re
plet etiã aduersis. Nã & acrib9 & amaris gau-
dēt quoq; nihil neq; natura neq; simplr iocun
dũ ē. Itaq; nec uoluptates. ut. n. iocũda ad inui
cē cõstituta sũt sic etiã uoluptates q̃ ab illis ꝓ
ueniũt. Preterea nõ ē necesse aliud qddã eē
meli9 q̃ uoluptas ut qdã aiũt finē q̃ effectionē
Nõ. n. effectiões sũt: neq; cum effectiões oēs.
Sed opatiões & finis nec illis q̃ fiũt cõueniũt:
sed illis q̃ utunt. neq; finis omniũ aliud qddã
sed eorũ q̃ ducũt i pfectionē nature. Quapro-
pter nõ recte dr sensibilē effectionē esse uolu-
ptatē. Sed magis dicēdũ ē opationē habit9 sm
naturã & ꝑ sensibili sine ĩpedimēto. Videt aũt
effectio q̃dã eē qđ principaliter bonũ qa opa-
tionē effectionē eē existimãt. ē aũt aliud. Esse
autē prauas uoluptates ex eo quia morbos gi-
gnunt uoluptaria q̃dã. deinde qa salubria q̃dã
praua ad lucrũ. Hac igit utraq; praua sed non
parua sm hoc. Nã & contēplatio ĩterdũ obest
ad sanitatē. Impedit uero neq; prudētiã neq;
habitũ ullũ uoluptas ab utraq; ꝓueniēs sed ali
ene. Nã q̃ ĩ cõtēplatiõe & disciplina magis fa-
ciũt cõtēplari atq; addiscere. Quod aũt nõ
sit op9 uoluptas alicui9 artis rõnabiliter cõtin
git. neq; eni. alterius opatiõis cuiusq̃ ē ars sed
potētie licet unguētaria ars & coqnaria uolu-
ptas eē uideat: fugere aũt tēpatũ uoluptatē &
seq prudētē uacuitatē doloris ac pueros & be
stias seq eodē mõ oĩa soluunt. Cũ. n. dictũ sit
qũo bone simplr & qũo non bone oēs uolupta
tes & pueri & bestie sequunt & hanc uacuitatē
doloris. Prudēs q̃ cũ cõcupiscētia sunt & dolo
re & q̃ sũt corporis. Tales. n. he. Eteni harũ ex
cessus sm q̃s ĩtēperãs. itaq; tēperãs fugit has.
Nã sunt & tēperãtis alique uoluptates.

T q malũ eē dolorē ac fugiendum con
fessũ ē. Hunc qdē suppliciter malum
Hũc uero quia impedimentũ affert fugiendo
aũt cõtra. Quia enim fugiendũ est quid & ma
lũ bonũ. Nã solutio illa spensippi nõ cõue-
nit ut maius minori & equali contrariũ. Non

enī diceret idē quod malū eē qddā uoluptatē.

Nihil uero ꝓhibet uoluptatē quādam esse optimū q̄uis sint alique praue ut & sciētia ali qua qbusdā prauis existentibus. Forsan uero & necessariū ē siqdē cuiuslibet habitus operatiōes sunt & nō īpedite siue omniū operatio ē felicitas siue alicuius eorū si sit nō impedita eē sūme expetēdā. Idest aūt uoluptas. Itaq̨ eēt utiq̨ uoluptas optimū. licet praue sint multe uoluptates si cōtingat simpliciter. At ꝓpterea oēs beatā uitā putāt eē iocūdā & implicāt uoluptatē felicitati rōnabiliter. nulla enī opatio si īpediat̄ pfecta ē felicitas aūt ē pfectorū. Quapropter īdiget felix bonis corporis & externis atq̨ fortune ut nō impediatur. Qui autē ī rota & calamitatib⁹ magnis constitutū dicūt eē beatū si bonus sit uel uolētes uel inuiti nihil dicūt. Quia uero fortuna indiget uidet̄ qbusdā eē ꝓsperitas ac felicitas quod non ē. Nā & hec excedēs īpedimētum affert: & forsan nō amplius ꝓsperitas noīanda est. Nā eius termin⁹ est ad felicitatē. Quod aūt & hoīes & bestie uoluptatē sequunt̄ id signum ē uoluptatē eē optimam. fama uero nō oīno uana est quā ppl̄i multi decantāt. Sed cū nō idē neq̨ natura neq̨ habitus optimus neq̨ sit neq̨ appareat nec etiā uoluptatē eādē oēs sequuntur. Tamē sequunt̄ oēs uoluptatē. Forte aūt & sequunt̄ nō quā putāt neq̨ quā dicerēt. sed eādē cūcta enī hn̄t aliqd diuinū natura Sed acceperūt noīs hereditatē corporee uoluptates ꝓpter frequētiā usus & qa oīb⁹ cōes sūt. Cū igitur sole cognoscant̄ iste solas esse putāt. Patet igit̄ q̄ nisi uoluptas bonū sit & opatio beata uita iocūda nō erit. Nā cuius gr̄a opus ē illius siqdē non bonū. Sed & cū molestia agi uitā potest. Nec malū enim nec bonū dolor si quidē nec uoluptas. Itaq̨ cur fugeret. Neq̨ sane dulcior uita studiosi nisi eius opatiōes.

E uoluptatib⁹ aūt corporis cōsiderādū ē dicētib⁹ q̄ q̄dā uoluptates uehement̄ amplectēde sunt ut puta ille q̄ sūt honeste: sed

Sequitur illa pars. Nihil uero ubi ostendēs q̄ aliqua uoluptas sit optimū. primo excludit rationē in cōtrariū superius factā. secūdo ponit hāc ipam rationē qua ostendit aliquā uoluptatem esse optimum. ibi. Forsan uero. tertio loco infert tria corolaria ex quibus etiā mō aliquo manifestat̄ pfata cōclusio. quorum secūdū tangit̄ ibi. Quapropter īdiget. circa quod duo facit. primo corolariū infert. secūdo remouet stoicorū cauillationem. q̄ dixerant solā uirtutē hominē facere beatū: quibus infortuniis affligat̄. hoc ph̄s remouet. ibi Qui aūt in rota. ibi. Quia uero infert tertiū corolariū. quod ex secūdo uidet̄ depēdere. Vbi notabis excessiuā ꝓsperitatē potius esse inprosperitatem dicēdā. quod etiā ex secūdo phisicorum de quocūq̨ ad finē ordinato. finē quidē nō ptingēre notabis. ibi. Quod aūt. redit ad primum ponēs secūdā rationē ad ostēdēdū aliquā uoluptatē eē optimā. & primo rationē ponit. q̄ uirtute duorū efficatiā habet. primū ē illud qnti ethicorū. id esse naturale quod oībus existit cōmune. aliud ē illud secundi de celo & sexto de animalibus. naturā semp id quod ē optimū intēdere. secundo bifariā remouet qd̄ alicui uideret̄ cōtrariū. ibi. Sed cū. & ibi. Forte autē. tertio ibi. Sed assumpserūt. ostendit unde sit q̄ uoluptas: nec bonum: nec optimū uideat̄. Et ex duobus intelligit̄. quorū unū ē illud in ꝓlogo dictū Quisq̨ bene iudicat &c. Aliud est ei soli uirtutis uoluptatē eē notā q̄ uirtuose uiuēdo uirtutē raptus sit. sed de his satis.

E uoluptatibus aūt corporis. capitulū ultimū. ī quo postq̄ superius determinatū fuerat de uoluptate in genere. determinat specialit̄ de uoluptate corporis. & tria facit. primo intētū ponit. secūdo ibi. Cur igitur. questionē circa hoc mouet. tertio ibi. Nullū āt iocūdū. assi-

gnat causam duorũ que circa uoluptates humanas accidũt. Nota ꝙ in prima parte dicitur. s. uoluptates corporis nõ esse uehemẽter amplectẽdas. eius rei causa illa ẽ. quia ille nõ ꝓpter se: sed ex necessitate sunt amplectende. Sequitᷣ illa pars. Cur igitᷣ. ubi ut dixi mouet dubitationẽ. & primo dubitat. secũdo bifariã soluit. ibi. Vel ita. secunda solutio ẽ ibi. Vel usq; ipsam ꝙ latissime exponit ibi. Habituum enim. in fine cuius nota & plus ꝙ nota phi dictũ. s. dolorẽ non esse cõtrariũ excessui: sed ꝓsequenti excessum. causa illius est. quia in excessu non est uoluptas: cum sit preter naturam. si igitur aliqua sit: non tam ex excessu erit ꝙ ex indispositiõe subiecti siue hominis qui excessum ꝓsequitur. Alii dicũt ꝙ excessui non opponitur dolor in cõmuni: sed aliqs dolor. quod etsi uerum sit. tamen primũ magis uidetur de mente phi. Quoniã autem nõ solum. hic est tertius locus ubi rationes quorundam predictorum assignat. & primo intentum premittit. ubi parẽtesim interponit ab ea parte. nam id usq; ad illam magis credatᷣ. & hoc inclusiue. secundo ibi. Primũ ergo. prosequitur id quod ꝓposuit. & primo rationem reddit cur delectatiões corporis uideantur magis appetibiles. secũdo ibi. Que uero. assignat rationem cur sm ueritatẽ uoluptates intellectus sint magis appetibiles. Circa primam partẽ duas ponit ratiões. & circa primã duo facit. primo eam ponit. secundo ibi. Nec studiosum. assignat rationẽ cur uniuersaliter non omnes uoluptates uise sũt bone. ibi. Sequitur etiam. ponit secundam rationem. & hoc primo. secundo ibi. Neutrũ. assignat causam eius quod in prefata ratiõe supponitur. s. homines ĩdigere plerũq; aliquali uoluptate utpote medicina. & tria facit. nam primo in genere quãtũ ad animãlia. secundo in specie quãtum ad iuniores. ibi. Similiter in iuuẽta. tertio quãtũ ad melãcolicos. ibi. Melancolici uero. in prima parte sic cõstrue Neutrũ uero ẽ dolorosum idest nullũ est dolorosum multis subaudi rebus inanimatis ꝓpter na

nõ corporee & circa q̃s intẽperans. Cur igitur dolores his cõtrarii sũt mali. nã bono malũ cõtrariũ ẽ. Vel ita bone q̃ sũt necessarie qa & nõ malũ ẽ bonũ. Vel usq; ad aliqd bone habituũ. n. & motiuũ quorũq; non ẽ melioris excessus neq; uoluptatis quorũcũq; aũt est & uoluptatis ẽ. Sed corporaliũ bonorũ ẽ excessus & mal⁹ ẽ q seqtᷣ excessũ. Sed nõ necessarias. Cũ cti. n. quodãmodo gaudẽt epulis & uino & uenereis sed nõ ut debẽt. Cõtra ĩ dolore. Nõ enĩ excessũ fugit sed oĩno. Nõ. n. ẽ excessus cõtrari⁹ dolor sed ꝓsequẽti excessũ. Qm̃ aũt non solũ uerũ dicere oportet sed causã falsi. Nã id ad fidẽ faciẽdã ptinet. Nã qñ rõ cõspicitᷣ ꝓptᷣ quã uidebatᷣ uerũ qd' non ẽ uerũ facit ut uero magis credatᷣ. Itaq; dicẽdũ ẽ q̃re uidentᷣ corporis uoluptates magis expetere. Primũ ergo qa dolorẽ pellũt & p excessũ doloris q̃si medicinã quãdã uoluptatẽ excessiuã sequuntᷣ ac penit⁹ corporalẽ. Vehemẽtes aũt fiunt medele q̃ ꝓptᷣ eas sequuntᷣ qa aduersarii uidentᷣ. Nec studiosũ qd uidetᷣ uoluptas ꝓpter hec duo ut dictũ ẽ: qm̃ alie qdẽ praue nature sũt act⁹: aut ex genitura queadmodũ bestiarũ: aut ex cõsuetudine ut prauoꝝ hominũ. Alie medele qa ĩdigẽtis & hñe meli⁹ q̃ sit. Alie accidũt eoꝝ q̃ pficiuntᷣ p accidẽs igitᷣ studiose. Sequuntᷣ etiã illas qa magnã uim hñt qñ ꝓptᷣ alias letari nõ ualẽt. Itaq; sibipsis fames aliq̃s machinantᷣ qñ igitᷣ sine nocumẽto irrepħẽsibiliter. Qñ autẽ cũ nocumento praue. Nõ. n. hñt alias qb⁹ gaudẽt. Ne utrũ uero multis dolorosũ ẽ ꝓpter naturã. Sẽp enĩ laborat aĩal ut naturales testantᷣ sermones & uidere & audire dolorosũ eẽ dictãtes. Sed cõsueti sum⁹ ut aiũt. Siĩter ĩ iuuẽta qdẽ ꝓpter ĩcremẽtũ ceu uinolẽti disponuntur & iocũda res ẽ iuuẽta Melancolici uero natura semp egẽt medicina, nã corpus qdem

turam. hoc est quia nature earum illud repugnat. subaudi in animalibus uero contra Semper enim &c̄. Sequitur illa pars. Que uero. ubi ut dixi ratione͂ assignat cur uoluptates intellectiue ſm ueritatem sint meliores. Et nota illud. Natura autem iocūda &c̄. ubi amplam de naturali uoluptate collige doctrinam. Sequitur ea pars. Nullū autem. que ē ultima pars huius capituli ubi assignat rationem q̄ accidunt circa uoluptates humanas. secūda ibi. Variatio antem. in prima tria facit. primo reddit causam cur id eueniat ꝓ res q̄ diuerse & non unica sint homini iocūde. ubi doctrinam nota pulchrā. secūdo ibi. Quāobrem. īfert ex dictis corolarie qualis sit dei uoluptas. Habet se quidem deus ad alia entia sicut circulus ad ceteras figuras. est circulus inter figuras eiusdem pimetri ī substantia simplicissima: & in capacitate & uirtute compositissima itaq̧ res quanto simplicior tanto capatior ac pfectior. Itemq̧ sicut inter circulū & primam angularem figuram scilicet trigonū eē possunt per additione͂ anguli infinite figure eiusdem pimetri: nulla tame͂ adequatur circulo in capacitate sic etiam inter deum & minimā creaturam infinite esse possunt creature maioris ac maioris pfectionis. nulla tame͂ deo adequari poterit. ibi. Non enim. remouet id quod posset obici. Sequit̄ illa pars Variatio autem. ubi causam assignat cur rerum uariatio nobis sit dulcissima. & hoc primo. in fine ibi. De continentia igitur. epilogat. facit quoq̧ transitum ex dictis ad dicēda. & in his finit̄ liber septimus.

abrodit̄ & in hoc ē cōtinue ꝓpter cōplexione͂: ac semp ī uehemēti appetitu existūt. Pellit autē uoluptas dolore͂: & q̄ cōtraria ē & q̄ contingēs modo sit uehemēs & ob hoc intēperati ac mali fiūt. Que uero sine dolore sunt nō habēt excessū. Sūt aūt hec ex his q̄ natura iocunda sunt & nō ꝑ accidēs. Dico aūt ꝑ accidēs illa q̄ medent̄. Quia enī cōtingit mederi patientē sano agēte aliqd ob hoc iocundū esse uidetur.

Natura āt iocūda que faciūt opatiōes talis nature. Nullū aūt iocūdū semp idē ē: quia nō simplex ē natura nr̄a sed inest qd aliud ſm qd̄ corruptiua itaq̧ si qd aliqd agat hoc alteri nature aduersat̄. Cū uero equat neq̧ molestū uidet̄ eē id quod fit neq̧ iocūdū. Nā si alicuiꝰ natura simplex sit idē actus iocūdissimus erit Quāobrē deus semp una atq̧ simplici gaudet uoluptate. Nō enī motus dūtaxat ē opatio. Sed īmobilitas: & uoluptas magis in quiete ē q̄ in motu. Variatio aūt res omniū dulcissima ſm poetā ꝓpter nequiciā quādā. Vt enim neq̄ hō facile uariat: sic et natura uarietatis indigēs. Nō. n. simplex neq̧ eq̄bit̄. De cōtinētia igit̄ & incōtinentia & de uoluptate & dolore dictum ē & quid sit unūquodq̧ ipsorum. & quomodo alia ipsorū bona sunt alia mala. Reliquum est ut de amicitia dicamus.

Incipit liber.viii.

p Ost hec. Liber octauus tres continet tractatus. quorũ primus ẽ de amicitia inter psonas equales. Capitulũ primũ uidetur totius libri phemium: quoniam in eo duo prohemialiter facit. primo ostendit per sex rationes ad ciuilem scientiã ptinere amicitie consideratio. quarum secunda ponitur ibi. Res ĩ super. ubi omnia phĩ dicta notabis. presertim illud. Sine amicis enim nullus eligeret uiuere licet cũcta possideret alia bona. Et intellige uerum esse quando omni genere amicitie priuaret quod erit si eius solitudo tanta sit ut hominẽ uidere nõ possit. Tertia ratio ponitur. Naturaq; inesse. ubi argumentum habes eiuslem societatem esse naturalem. quarta ibi. Videtor ciuitates. quinta ibi. Et amici si sint. ubi notabis meliorem esse q̃ iusticiam amicitiam & charitatẽ. idem nanq; dicit charitas grece quod latine amicitia. nec loquimur hic de charitate infusa: sed de ea que nostris operibus fieut & alie uirtutes comparatur sexta ibi. Nec solum. ubi est argumentum amicitiam esse nobis comparãdam. etiam si nihil aliud bonum inde sequeretur. Aliqui etiam sunt qui dicũt eã esse uirtutum optimam: in eius q; operatione felicitatem consistere. quod aristoteli libro decimo non placet.

Seqoitur illa pats. Sed accidunt que sint determinãda circa amicitiam. & facit tria. primo premittit diuersas opiniones. ibi. Hec igitur. secũdo dicit que & quales dubitationes sint omittende [& que determinande.

Incipit liber octauus.

P Ost hec sequens erit de amicitia tractare. Est.n. uirt⁹ q̃dã uel cum uirtute. Res insup sũme necessaria in uita. Sine amicis.n. nullus eligeret uiuere: licet cuncta possideret alia bona. Nã & locupletes & ĩ dignitate ac sũma potẽtia cõstituti plurimũ amicis ĩdigere uident̃ Quid.n. pdesset talis psperitas si beneficii cõferẽdi auferat̃ facultas. Quod maxĩe sit cõmẽdaturq; int̃ amicos. Vel qũo custodirent̃ seruarẽturq; sine amicis. Cũ quãto plura illa sint tãto magis piculo subiacẽt. In pauptate quoq; ac reliqs calamitatib⁹ unicũ putãt ĩ amicis eẽ refugiũ. Et iuuenib⁹ ad cõpescẽdos errores. Et senib⁹ ad curã obseruationẽ auxiliũq; illaꝝ rerũ q̃ illis desũt ppt̃ ĩbecillitatẽ. Florẽtibus aũt ad res pclaras: duo sil̃ eũtes. Nã & ĩ cognoscẽdo & ĩ agẽdo potẽtiores erũt. Naturaq; ĩ esse uidet̃ ad id qd̃ genitũ est ei qd̃ genuit. Et ad id qd̃ genuit: ei qd̃ genitũ ẽ. Nec id ĩ hoĩb⁹ solũ uerũ etiã in auib⁹ & plerisq; aĩantibus & eiusdẽ generis int̃ se ac maxime hoĩb⁹ Ex quo fit ut eos hoĩes qui erga ceteros beniuoli sunt laudib⁹ efferam⁹. Intueri licet ĩ errorib⁹ oẽm hominẽ amicũ & familiarẽ q homini eẽ. Videt̃ ciuitates quoq; amicitia cõtinere. Et legis latores magis circa illã studẽt q̃ circa iusticiã Cõcordia.n. qddã amicitie uidet̃ esse. Huic autẽ maxime legũ latores intendũt. Discordiam uero ut rem inimicã expellũt. Et amici si sint nihil opus ẽ iusticia. At si sint iusti nihilominus eis op⁹ ẽ iusticia. Et iustorũ maxime amicabilitas uidet̃ eẽ. Nec solũ res necessaria ẽ amicitia: uerum etiam honesta. Nã eos qui erga amicos afficiunt̃ laudamus. Et copiam amicorum unam aliquam honestarum rerum esse dicimus. Sunt etiam qui putent eosdem uiros bonos & amicos. Sed accidunt circa illam dubitationes non pauce. Nam alii posuerunt esse eam similitudinem quandam et ami

Tertio ibi. Qui enim. excludit quorundam errorem circa amicitie specierum distinctionem. Circa primum facit duo. primo tangit diuersas opiniones de amicitia moralium philosophorum: & hoc in rebus humanis. Et ueritas illius questionis est ꝙ similitudo per se existit causa amicitie. Inimicitie uero per accidens. inquantum impedit bonum alterius scilicet honoris aut lucri. secũdo ibi. Atqꝫ de his recitat diuersas opiniones de amicitia ĩ rebus naturalibus Et est ueritas ꝙ simile appetit p se suum simile. contrarium uero per accidens: qua scilicet nobis existit medicamento quemadmodum de uoluptate dictum fuerat. Nobis quoqꝫ pro intellectu dictorum in hoc loco opinionem fuisse euripidis celum eẽ de natura aeris sicut plato ipm putauerat eẽ igneum. Illud quoqꝫ terram arefactam imbrẽ amare. & formosum celũ imbre grauescens amare pluere in terrã. hec & huiusmodi puerilia sunt quoniam nec terra ratione siccitatis desiderat imbrem. imo ut talis est: magis imbrem fugeret nec celum ratiõe altitudinis id efficit: sed ratiõe grauitatis ipsius imbris id effectum est. In ultima parte capituli est argumentum nõnunq̃ spẽ esse differẽtia illa q̃ differunt ẜm magis & minus. Simile decimo metha. contra eos qui tota die dicũt ea specie nõ differre que ẜm magis & minus differunt.

Atebit id autem. capitulũ secundum in quo inuestigat diffinitionẽ amicitie. & facit duo. quia primo genus. secũdo differentiam. secũda ibi. Cũ ꝗ tria. Circa primam tria facit. primo distinguit amabile quod ẽ obiectũ amicitie ĩ tria. s. bonũ iocũdũ utile. quorũ prima duo sunt amabile ut finis. Aliud uero ut id quo finis cõpat̃ & acquirit̃. Et bonũ h̃ accipit̃ non p genere: sed pro specie. s. p honesto. quales sunt uniuerse uirtutes eiusqꝫ operationes. iocũdum quoqꝫ pro illo hic sumi uidetur quod in sensu uoluptatem efficit. utile qdem proprie hic ponitur. ut ea ẜm cõmunem usum utilia dicamus quibus bona & iocũda comparamus. Et cum dicit Patebit id autem. expone id scilicet determinatio prefatarum dubitationum. secũdo ibi. Vtrum igitur. querit utrũ hoĩes amẽt id quod ẽ in se & simpl'r bonũ. ul' potius id qđ sibi existit bonũ. tertio ibi. Videtur autem. soluit. ubi nobis plus eẽ q̃ stultum id quod est in se bonum amare si tibi non sit bonum. debent itaqꝫ homines amare non quod bonum: sed quod sibi existit bonum. quod utrumqꝫ simul concurrat: id melius erit. ibi. Amãt uero. obiicit cõtra prefatam solutionem. ibi

eos similes. Itaqꝫ aiunt similem ad similem & cornicẽ ad cornicẽ & talia quedã. Alii cõtra oẽs huiusmodi ĩter se cõnexos eẽ aiũt. Atqꝫ de his altius natur iusqꝫ pquirũt. Euripides qdẽ ĩquiẽs amare imbrẽ terrã arefactã. Amare formosũ celũ ĩbre grauescẽs pluere ĩ terrã. Et heraclit⁹ uicissitudinariã cõmoditatẽ & ex diuersis pulcherrimã cõuenientiã & oĩa p litẽ fieri Aduersus hos & alii m̃lti. & empedocles. Nã sĩle: sĩle appetere. Hec igit̃ naturalia obmittam⁹. Nõ. n. sunt ꝓpria p̃sentis speculationis. Quod uero ad hoĩes & ad mores ptinẽt ea discutiam⁹. ceu utrũ ĩ oĩb⁹ sit amicitia uel ĩ aliis hoĩb⁹ locũ nõ habet. Et utrũ amicitie sint spẽs una uel plures. Qui. n. spẽm unã esse putãt ex eo qa recipit magis & min⁹ nõ sufficiẽti argumẽto ducũt̃. Nã & illa q̃ alia sũt specie magis & min⁹ recipiũt de qbus superi⁹ dictũ est.

Atebit id aũt si amabile inspiciat̃ nõ oẽ n. uidet̃ amari: sed qđ amabile est. Hoc aũt eẽ bonũ aut iocundũ aut utile. uidet̃ utiqꝫ eẽ utile id p qđ efficit̃ bonũ aliquod aut uoluptas. Quare amabile utiqꝫ erit bonũ & iocũdũ ut finis. Vtrum igitur bonum amant: an id quod ipsis sit bonum. Discordant enim quandoqꝫ ista. Eodem modo circa iocundum. Videtur autem bonũ quisqꝫ amare sibi & eẽ simpliciter quidem amabile bonum. Cui autem quod cuiqꝫ est. Amat uero quisqꝫ non quod bonum est sibi: sed quod uidetur.

Nec qcq̄. soluit p̄fatā obiectionē. dicēs sicut ē bonū appatēs: sic etiam ē amabile apparēs. itaq̄ id quod uere ē bonū simplr̄ uere ē simplr̄ amabile. quod aūt alicui ē bonū ipsi quoq̄ ē amabile. Dicemus igit̄ unicuiq̄ id eē amādū quod sibi ē bonū. quod uero non bonū: sed apparēs bonū. nō amādū: sed apparēs amādū dici uidet̄. Vel dic breuius q̄ qsq̄ id amat quod sibi aut ē aut apparet bonū. Cūq̄ tria. hec ē secūda ps huius capituli. ubi ĩuestigat drias ĩ diffinitiōe amicitie ponēdas. & primo ostēdit amicitiā eē beniuolētiā nō omnē: sed reciprocā. Vnde nota ex prefatis colligi genus amicitie quod ē beniuolētia. & beniuolētia qdē q̄si beniuolētia dicta. si sit reciptoca amiciria dr̄. Itē nota q̄ beniuolētia aliqñ p̄ specie dr̄. & tūc nō genus: sed amicitie principiū dr̄. ē etiā nomē generis ut hic. Itē nota nomē amicitie aliquādo ĩproprie dici. & sic amor q̄liscunq̄ sit amicitia dici poterit. hoc itaq̄ mō mr̄es ad ĩfantes filios amicitiā hr̄e dicūt̄ Alio mō p̄prie dr̄. & sic a pħo hi diffinit̄. itaq̄ sicut siľitudo duas dicit q̄litates: duasq̄ relationes sic & amicitia illa q̄ hi a pħo diffinit̄. at p̄ hoc nō pauce enodāt̄ cauillatiōes. Vel adiūgendū. hi secūdo pōit secūdā differētiā amicitie. q̄ est q̄ eē debeat beniuolētia nō latens. itaq̄ amicorū utriq̄ cōstare debet de alterius ad ip̄m beniuolētia & amore. & hoc inte inquātū rei natura patit̄. itaq̄ amici seip̄os sibip̄is eē amicos sciūt: aut saltē uterq̄ de utroq̄ hoc ip̄m indubie opinat̄ ibi. Opus ē igit̄. cōcludit totā amicitie diffinitionem. qd̄ uero ultio dicit p̄pt̄ unū aliqd̄ p̄dicto rū. s. util: delectabil: aut honesti aliq dicūt id eē tertiā diffinitionis drīam: sed potius uidet̄ expssio quedā. qñ etū nō apponat̄ satis intelligit̄. Ifferūt aūt hec. capl̄m tertiū duas hēt ptes. ĩ prima iuxta drīam triū rerū amabiliū distinguit ptres spēs amicitie. s. utilem delectabilem & hodestam. differunt enim potentie habitus & actus per obiecta. secundo de anima. hoc etiam confirmat p̄hs: quia circa huiusmodi amabilia esse potest dilectio mutua: non latens. secundo ibi. Qui igitur. p̄sequitur de his. & primo de utili & delectabili. secundo de honesta. ibi. Qui uero. circa primū facit tria. primo ostendit utilem atq̄ delectabilem non per se sed pet accidens idest a casu: & per aliud eē amicitiā: quia in his p̄sone nō amant̄ quia tales: sed quia talia afferūt. secundo ibi.

Nec qcq̄ id refert. Erit enim amabile apparēs. Cūq̄ tria sint illa p̄pt̄ q̄ amāt ĩ natura qdē inanimatoꝝ nō dr̄ amicitia. Nō. n. ē ĩ illis reciprocus amor neq̄ uolūtas illoꝝ boni. Nā ridiculū fortassis ē uino bonū uelle: sed saluū eē cupit ut habeat ip̄e. At opottere aiunt amico bona uelle illi⁹ grā. Et q ita uolūt bona eos beniuolos appellāt. Et si nō idē ab illo repēdatur. Beniuoletiā. n. ĩ repēdētib⁹ amicitiā esse.

Vel adiūgēdū ē nō latētē. Multi. n. beniuoli sunt erga illos quos nunq̄ uiderūt quos eos uiros bonos eē putāt & utiles. at que hoc idē fortasse aliqs eorū uiceuersa faeit. Amicos uero quō qs uoeet latētes queadmodū se inuicē habeāt. Op⁹ ē igit̄ ut intelligāt atq̄ beniuolētia sit mutua nec latēs ip̄os p̄pter unum aliquod predictorum.

Ifferūt hec aūt specie ĩter se & amores & amicitie. Sūt aūt illarū spēs tres cū totidē sint amabilia. In singul̄. n. mutua est dilectio nō latens. q uero se mutuo amāt bona sibi ĩuicē cupiūt hac q̄ amāt. Qui igit̄ p̄pt̄ utilitatē se diligūt: nō seip̄os diligunt sed q̄a ex seip̄is aliqd p̄uenit bonū. Eodē mō q p̄pt̄ uoluptatē. Non. n. q̄a tales qdē sunt faeetos amant sed q̄a sibi iocūditatē afferūt. Et q ergo p̄pter utilitatē amāt bonū q̄rūt sui. & q p̄pt̄ uoluptatē iocūditate sui mouent̄ nō q̄ his ē q amatur: sed quia utilis aut iocundus. Sunt itaq̄ huiusmodi amicitie s̄m accidens. Non enim qua talis est amatus hac amatur: sed qua afferunt hic quidē ē bonū aliquod: hi autem uoluptatem.

Itaq; tales amicitie facile dissoluunt̃ nõ in eodẽ pmanẽtibus. Nam si nõ amplius iocũdi aut utiles sint amare desistũt:utilitas uero nõ pmanet. Sed alia alias ẽ. Cessante igit̃ eo ppter qd' amici erãt cessat & amicitia utpote illis innixa. Videt̃ aũt huiusmodi amicitia maxĩe fieri ĩ senibus. Nõ enĩ uoluptatẽ hi sequũtur: sed cõmoditatẽ. Iuuenes quoq; & uigẽtes q̃cũq; utilitati sue studẽt. Nec sane hi multũ inuicẽ uersant̃ & ĩterdũ iocũdi nõ sunt. Itaq; nemo eorũ cõuersatiõe indigẽt ex q̃bus non puenit utilitas. Eatenus. n. iocũdi sunt quatenus spem aliquã habeãt boni. In his & hospitalitiam collocarũt. Adolescẽtium uero amicitie uoluptatis cã institute uident̃. Nam amãt ſm affectũ:& maxime id sequunt̃ qd' uoluptatẽ ĩ p̃sentia afferat. Verũ id sit̃ cũ etate mutat̃. Ex quo fit ut fiãt amici citoq; desistant. Nã simul cũ uoluptate amicitia mutat̃. at uoluptatis sceleris ẽ mutatio. Et ad mores pni sunt iuuenes nã amatoria p affectũ & uoluptatẽ plurimũ fit. itaq; amãt & cito desistũt sepe eadem die ppositũ mutãtes. delectant̃ aũt hi cõuersatione & usu. nam per hunc modũ amicitia fruuntur. Perfecta uero est amicitia bonoꝝ uirorum & uirtute similium inter se. Hi nãq; sibi bona similiter mutuo uolũt qua sũt boni. Sũt aũt boni p seipos. Qui uero amãt amicos illorũ causa. Hi sunt maxime amici p seipos enĩ sic se habent & non p accidens. Permanet igit̃ talis amicitia q̃ diu sunt boni uirtus autẽ res permanens est. Et est uterq; simpliciter bonus & amico. nam boni simpliciter boni sunt & inuicẽ utiles. eodẽ mõ & iocũdi. Boni enim iocũdi sunt simpliciter ad inuicem. Vnicuiq; enim uoluptati sunt pprie res bonorum autẽ tales uł similes Talis uero amicitia merito durabilis est. Na cõplectit̃ omnia que in amico esse oportet. Omnis enĩ amicitia ppter bonũ ẽ aut simpł'r ut amãti & ſm similitudinem quandã. huic aũt oĩa supradicta insũt p seipos nã huic similia & reliqua:qa quodcũq; simpli

Itaq; tales: ostendit huiusmodi amicitias esse facile solubiles. cuius causa est:quia amabilia p pter que sunt facile cessant. tertio ibi. Videtur autem. ostendit quibus hominibus prefate amicitie conueniant. & primo ponit tria genera hominum q̃bus utilis conuenit. sunt itaq; tales senes & iuuenes aut uiri cupidi. uel ad utilitatem ptomni. & hospites. ibi. Adolescentium uero. dicit quibus conueniat uoluptaris amicitia. & hoc primo. tales quidem sunt iuuenes. uiuentes non ſm rationẽ: sed affectus & uoluptatẽ. Secũdo ibi. Verum id. ostendit bifariam hanc uoluptatis amicitiam esse facile mutabilem. Prima ratio sumitur ex parte uoluptatis. secũda ex parte ipsorum amantium. ibi Et amores ptoni. Sequitur illa pars. Perfecta uero. ubi prosequitur de honesta amicitia. probãs multifariam eam esse perfectã. primo ex eo q͏̃ ẽ per se & non p accidens idest non per aliud & a casu. & ex hoc concludit hanc esse maxime amicitiam. uel maximam amicitiam ibi. Qui uero secundo probat illam esse perfectam per hoc q͏̃ est permansiua. ibi. Permanet igitur. ibi. Et est uterq;. ostendit tertio eam esse perfectam per hoc q͏̃ ipsi nihil desit & in hac parte primo ostendit hanc per se includere alia bona que alie due amicitie inportare uidentur. secundo ibi. Talis uero. concludit eam esse ut prius dictũ ẽ maxime pmanẽtẽ. tertio ibi. Maxie uero. concludit ipsam fore maximã atq; optimam. ibi.

Sunt autem. bifariam probat il
lam esse ratam. secūda ratio po
nit ibi. Preterea. & hec erit q̄r
ta ratio qua ꝓbatur honestā esse
perfectam amicitiam. perfectū
enim rarum est. itaq; raritas si
gnum est perfectionis. ibi. Qui
enim. excludit tacitam obiectio
nem. ultimo ibi. Hec igitur. epi
logando concludit interum sci
licet esse perfectam. Considerā
dum est sex aut septem eē de ra
tione perfecte amicitie. itaq; in
honesta amicitia uterq; amico
rum est ī se & simpliciter bonū:
& est amico bonum. Voluptati
quoq; ac utilitati: & per se non
per alind permanēs atq; eadem
utriq; ab utroq; fiunt. utilis ue
ro & delectabilis eatenus amici
tie sūt quatenus hac participāt
idest aliquam eius partem acci
piunt. que plenius intelligūtur
si consideres esse homines duos
eiusdem nature idest complexi
onis. eiusdēq; etatis: moris atq;
uirtutis fortuneq; & ꝓsperitatis

Ve uero. capitulū q̄rtū ī
quo pfecta amicitia ad ali
as comparatur amicitias tria cō
tinet. primo in quo conueniant
dicit. secundo in quo differant.
ibi. Propter uoluptatem. tertio
epilogat uniuersa fere dicta de
amicitia. ibi. Species igitur. In
prima quattuor facere uidetur.
primo dicit similitudinem illa
rum ad perfectam in causa amā
di. secundo ibi. Maxime autem.
tangit duos modos quibus per
manent ille imperfecte amici
tie. quorum secundus est. ibi.
Sunt item. tertio ibi. Qui uero
tangit modum quo in permanē
do deficiant huiusmodi imper
fecte amicitie. quarto ibi. Qui
autem. dicit mutabilitatis mo
dū utilitatis amicitie. In parte
illa Propter uoluptatem duo fa
cit. primo tangit duo quibus il
le ipfecte differāt a pfecta: quo
rū secūdus ponit ibi. Solaq; bo
norū. secūdo ibi. Nā cū. dicit ta
les nō eē appellādas amicitias:
nisi propter consuetudinē q̄ sic
eas appellare consueuerat. ibi.

citer bonū uel iocūdū id simpliciter ē. Maxie
uero hec sunt amabilia & amare & amicitia in
his maxime ē atq; optima. Sūt aūt hec ami
citie merito rare. nam & q tales sunt pauci ad
modū repiunt. Preterea consuetudine indi
get & tpe. nā iuxta ꝓuerbiū prius sal illud de
quo dr̄ comedēdū ē q̄ se cognoscere possit. nec
ante recipiēdū ē eos eē amicos q̄ alter alteri di
gnus. amicitia fid usq; appareat. Qui. n. prope
amicitias cōstituūt amici qdē eē uolūt: sed nō
sūt nisi digni sint amari & id cognoscat. uolū
tas enī amicitie celeriter fit sed nō amicitia.
Hoc igit & tpe & reliqs perfecta ē & fit p hec
oīa & silia utriq; ab utroq; qd oportet amicis
existere.

Ve uero gr̄a uoluptatis ē amicitia, sili
tudinē hui9 habet. Nā boni īuicē iocū
di sūt. Eodē mō & q̄ ꝓpt utilitatē. nā tales mu
tuo boni sunt. Maxie aūt ī his amicitia per
manet cū eq̄litas seruat quēadmodū uoluptas
& nō solū sic: sed ab eodē ceu facetis & non ut
amatori & amato. Nō enī hi eisdē rebus de
lectant. Sed ille qdē aspectu gaudet amati. hic
aūt obsequio amatoris. Desinente uero etatis
flore & amicitia frequēter desinit. Nam huic
aspect9 nō āpli9 iocūdus ē. Illi aūt nō p̄stat ob
sequiū. Sūt itē q pmanēt si ex cōsuetudine
mores cōprobarūt & siles sūt. Qui uero nō
uoluptatē sed utilitatē ī amorib9 cōmutant hi
& min9 sūt amici & pmanēt. Qui aūt ꝓpt
utilitatē sūt amici sil cū utilitate mutant. Nō
enī amicos sed utilitatem amabāt. Propter
uoluptatē igit & utilitatē malos cōtingit esse
amicos iter se & bonos mal & neutrū cuicūq;
Propt seipos aūt cōstat q solos bonos. Nā
mali qdē nō gaudēt seipis nisi aliqd ex inde p
ueniat cōmodū Solaq; bonorū amicitia sine
q̄rela ē. Nō. n. facile ē qcq̄ credere aduersus eū
quē multo tpe cōprobauit psuasitq; animo nū
q̄ iniuriatū & q̄cūq; alia munera amicitia req
rūt. at ī aliis nihil uetat talia fieri. nā cū hoīes
etiā illos uocēt amicos q ꝓpt utilitatē quem

admodū ciuitates. uident eñ ciuitates societates instituere utilitatis grã & ꝙ ꝓpter uoluptatē se mutuo diligūt queādmodū pueri. Oportet fortasse & nos huiusmodi homines uocare amicos. Spēs igit amicitie plures sint: sed prima atq; ꝓcipua ē bonorū uirorū qa sūt boni. Reliq̄ uero ꝑ silitudinē. Qua eñ bonū aliqđ aut sile ea amici. Nā qđ uoluptatē afficit idest bonū quoddā his q uoluptatē amāt. Nō aūt multū cōiūgunt he. Nec fiūt idē amici ꝓpter utilitatē ac uoluptatē. Non eñ multū cōbinant ea q̄ sunt fm accidēs. In has spēs amicitia diuisa inter malos erit ꝓpter uoluptatē uel ꝓpter cōmoditatē. In hos siles existētes inter bonos aūt ꝓpter seipos. nā q̄ sunt boni: & boni qdē amici simplr. mali uero fm accidens & pet similitudinem.

T aūt ī uirtutib9 alii fm habitum alii fm actū boni dicunt & sic in amicitia. alii usu cōi delectant & beneficia cōferūt. Alii dormiētes & loci disiūcti nō agunt qdē sed sic se hñt ut amici agere. loca etiam nō dissoluunt amicitiā simplr sed actionē. Quod si diuturnior sit absentia obliuionē amicitie inducere uidet. uñ id natū ē dictū. Multas amicitias silētiū dirimit. Nō uidet aūt neq; senes neq; difficiles & q̄tuli ad amicitiā apti qm̄ parū illis ē uoluptatis. nemo eñ pōt illius familiaritate uti q molestiā afferat neq; illi9 q nō sit iocundus. maxie aūt uidet natura molestiā fugere & id assistere qđ efficiat uoluptatē. Qui autem sese mutuo recipiunt: nec tamen simul uiuunt hi beniuolis magis similes sunt q̄ amicis. Nihil enim tam est amicorum q̄ simul uiuere. nam utilitatem quidem egeni expetūt At simul uiuere etiam beati. His enim minime conuenit solis uiuere. Conuersari autem simul nō ē nisi sint iocundi & tales qui eisdē rebus delectent quod sodalitia habere uidetur.

Maxime quidem igit ē amicitia bonorum uirorum ut iā sepius dictū ē. Videtur autem amabile & expetibile simpliciter bonum &

Species igitur. sequitur ēpilogus. que omnia per te uidenda satis facile puto.

T autem. capitulum quintum. ī quo determinat de amicitia per comparationem ad eius actū. & facit tria. primo dicit amicitiam queadmodum et uirtutes distinguendum esse in actum & habitum. secundo ibi. Quod si diuturnior. ostendit amicitiā deficere ꝓpter actus defectum. & ostendit trifariā contingere. primo propter diuturnam amicorum absentiam. secū do ibi. Nō nominātur. alias nō uidentur. ostendit idem contingere propter quorūdam ineptitudinem. tertio ibi. Qui autem idem probat esse propter defectum amicabilis conuersatiōis. & ī fine ibi. Maxie qdē. concludit bonorū amicitiā eē maximā eiusq; rei addit confirmationē.

L

iocúdú cuiq; aút qd' sibi est tale bonus aút bono ꝑpt́ hec utraq;. Sil̄is ē amacio qdē affectui. Amicitia uero habitui. Nā amacio nō minus ad res inanimes ē. ī amore uero respondet́ cū electiōe. Electio autē ab habitū ē. Et bona uolūt his quos amāt illorū gratia. Non ſm affectū sed ſm habitū. Et amātes amicū id amāt quod sibi ē bonū. Nā si bonus ē amicus bonus ē q̄ ē amicus. Vterq; igit́ amat sibi bonū & par reddit uoluptati & iocūditati. dicit́ enī amicitia eq̄litas. Maxime uero illi q̄ ē bonorū hec existūt.

N difficilibus aūt & senibus min⁹ fit amicitia quāto difficiliores sunt & minus usu ceterorū gaudēt. Hec enī maxime uident́ amicitiā cōtinere & facere. Quapropter iuuenes quidē cito amicitias cōtrahūt. at non senes, non enim fiunt amici his quibus non delectant́. Sil̄iter nec hi q̄ sūt difficiles. sed tales beniuoli qdē sunt inter se nā appetūt commoditates & ꝓmpti sūt ad utilitatē. Amici uero nō m̄ltū sūt. Quia nō familiaritate nec mutua cōuersatiōe gaudent. Quod maxīe uidetur amicitia facere Plurib⁹ uero eē amicū ſm pfectā amicitiā non dat́ quemadmodū nec amare plures & sil' excessus qdā uidetur. Hoc aūt ad unū fit. Multis uero uni uehemēter placere nō facile ē forte etiā nec bonū esse uidetur. Et expimētū accipe & cōsuetudine fieri quod sūme difficile est ꝓpter utilitatē uero & uoluptatē multis placere q̄s pōt. Multi enim tales & breuis obseq̄a tpis. Horū uero magis uidet́ amicitia q̄ ꝓuenit ex uoluptate qn̄ eadē ambob⁹ fuerit q̄. s. mutuo delectēt́. atq; eisdē rebus q̄les sūt iuuenū amicitie. Magis enim ī his īgenuitas ē. Que uero ꝑpt́ utilitatē negociatorū. Beati uero nō indigēt utilitate sed iocūditate. Volūt enī habere aliquos quorum usu delectent́. Molestiā uero paruo sustinent tpe. Cōtinue aūt nemo ne bonū qdē tollerat si sibi molestū eēt. Itaq; amicos q̄rūt iocūdos Oportet aūt & bonos huiusmodi eē etiā ipis.

Similis est. hec est tertia pars huius capituli. ubi primo bifariam probat magis esse similem habitui quam affectui. secunda ratio ibi. Et bona. ibi. Et amantes. respondet phs questiōi que ex prefatis oritur. & hec tā breuiter dicta de his sufficiāt.

N difficilibus autem. capitulum sextum ī quo determinatur de amicitia per cōparationem ad subiecta scilicet amicos ipos in quibus subiectatur amicitia. & facit tria. primo ostendit aptitudinem & ineptitudinem quorundam ad amicitiam. & difficiles eos appellat q al's discoli seu discordes dicuntur. hi sunt qui nec aliis nec sibi concordiam habent. ibi. Pluribus uero. est secūda pars. ubi determinat de amicorum multitudie. Circa quod tria facit. primo trifariam aut quadrifariam probat in amicitia perfecta nō esse possibile esse plures habere amicos. secunda ratio ponit́ ibi Et simul. tertia ibi. Multos uero. quarta ibi. Et experimento. Secundo ibi cum dicit. Propter utilitatem. ostendit in aliis amicitiis esse bene possibile habere plures amicos. tertio ibi. Horū uero. comparat inuicem amicos utiles & delectabiles. & primo rem ipam proponit. secūdo ibi. Magis enim. id bifariā probat. secūda ratio ibi. Beati uero. tertio ibi. Itaq; amicos. infert ex p̄dictis correlarium.

Nã ſic illis adſũt cũcta q̃ adeſſe debẽt amicis.

Sed in dignitate cõſtituti hoĩes bifariã uidenť amicis uti. Quidã enĩ illis utiles ſũt qdã uero iocũdi. Vtrũq; uero hijdẽ ſint praro contingit. Nã neq; iocũdos p uirtutẽ querũt: nec utiles ad honeſtatẽ. ſed iocũdos quidẽ ad uoluptatẽ expetũt. aſtutos uero ad negocia explicãda. hec aũt raro fiũt in eodẽ. Nã ſiť iocũdũ & utilẽ diximus eẽ ſtudioſum. Sed ſup excellẽti nõ fit talis amicus niſi uirtute ſupemineat. aliter uero nõ adequat pportionẽ is q inferior eſt nec frequenter cõſueuerunt tales exiſtere.

Sũt igiť he amicitie de qbus dicimus in paritate. Eadẽ enĩ fiũt ambobus & inuicẽ uolũt uel alterũ p altero cõmutãt ceu uoluptatem p utilitate. Quod uero minus ſunt he amicitie & pmanẽt dictũ ẽ prius. Videnť aũt ppter ſimilitudinẽ & diſſimilitudinẽ eiuſdẽ eſſe ac nõ eſſe amicitie. Nã p ſimilitudinẽ eius uideť amicitie q̃ ẽ ſm uirtutẽ. Nã ea quidẽ uoluptatẽ cõtinet. Iſta uero utilitatẽ. Hec aũt exiſtunt & illi. Verũ ſtabilitate & ſecuritate q he cito intereunt alijſq; pmultis differunt nõ uidenť amicitie ppter illius diſſimilitudinem.

St & alia ſpẽs amicitie ſm maioritatẽ. uelut patri ad filiũ & ſeniori ad iuniorẽ uiroq; ad uxorẽ & gubernatori oĩ ad eũ qui gubernať. Sed differũt hec inter ſe. nã neq; eadẽ ẽ patribus ad filios. magiſtri ad ſubditos Quinimo nec patri ad filiũ nec filio ad patrẽ. Neq; uiro ad uxorẽ uxori ad uirũ. Alia enĩ cuiq; iſtorũ uirtus & opus. Alia etiam ppter q̃ amãt. alie ergo dilectiões & amicitie. Eadẽ igiť nõ fiunt utriq; ab altero. nec certe queriť ſed quotiẽs filij parẽtibus illa tribuũt q̃ oportet & parentes filiis firma & equalis eſt amicitia. Correſpondentẽ uero in omnibus que ſm maioritatem ſunt amicitie dilectionẽ eẽ oportet ueluti meliorem magis diligi q̃ diligere & utiliorem & aliorũ quecũq; ſimiliter. Quãdo enim ſm dignitatem diligitur tunc fit quodã modo equalitas qđ porro amicitie uideť eſſe.

Sed in dignitate. Hec eſt tertia ps huius ubi determinat de amicorum diuiſione ad diuerſa officia deputatorum. & primo p ponit idq; probat. ſecundo ibi. Nam ſimul. reſpondet obiectioni q̃ poſſet fieri. tertio ibi. Sunt igitur. oſtendit amicitiam in q̃dam equalitate conſiſtere. quarto ibi. Quod uero. ex prefatis oſtendit quomodo utilis & delectabilis ſe habeãt ad rationem amicitie. Nec pluta hic habetis

St autem alia ſpecies. tractatus ſecundus de amicitia inequaliũ perſonarum Capitulum primũ de ipſius ſpecierũ diuerſitate. tres habet partes. in prima primo proponit aliam eſſe ſpeciem amicitie a prefatis. que eſt cuiuſq; ſuperioris ad inferiores. uelut patri ad filium. ſeniori ad iuniorẽ uiro ad uxorem. & omni gubernatori ad eum qui gubernatur. ſecundo ibi. Sed differunt. oſtẽdit harum amicitiarum adinuicem differentiam. & eam proponit. ſecundo eã probat ibi. Alia enim. & hoc facit bifariam. primo quia earum ſũt diuerſe uirtutes & opera. ſecundo quia lõge alia ſunt ea propter q̃ amant

Eadem igitur. Hec eſt ſecũda pars huius capituli. ubi agit de conſeruatiõe huius amicitie. & primo hoc. ſecũdo equalitatem amicitie comparat ad equalita-

t

tem iusticie. ibi. Non similiter. circa primum duo facit. primo dicit hanc esse conseruandam p hoc q̄ uterq̧ amicorū alteri tribuit id quod tribuere oportet. secundo ibi. Correspondentem uero. ponit modum huiusmodi retributionis. Non sunt. hic assignat differentiā utriusq̧ equalitatis: iusticie scilicet & amicitie. & facit quattuor. primo hoc dicit. ubi habes argumentū magis peccare cōtra iusticiam qui patrimonium cōmune inequaliter aut distribuunt aut distributum accipiunt q̄ illi q̄ in cōmerciis inique agunt. secundo ibi. Patet autem. id per signum probat. tertio ibi. Manifestum est. id per tria exempla manifestat. quarto ibi. In his ergo. respondet tacite questioni. Vnde dubitatur. hec ē tertia pars huius capituli. ubi questionem que ex prefatis oritur primo mouet. secundo ibi. Quod si. eam soluit. ubi ad litteram subaudies bona uolumus amico qualis est. Et nota que hic plis dicit. Nec plura addimus.

Identur plerique. capitulū secundum: in quo ostēdit quomodo amare & amari se habeant ad amicitiam. tres habet partes. circa primum facit tria. primo dicit plerosq̧ magis uelle amari q̄ amare. tangit quoq̧ quid ex hoc sequatur. & cur id contingat. secundo ibi. Nec honorem. comparat ip̄m amari ad id quod est honorari. ostendens longe meliorem esse amarem & amicitiam q̄ honotem. Vbi notabis duas causas cur homines plerūq̧ honorem expetere uideantur. tertio ibi. Videtur autē. ostēdit amicitiā magis cōsistere

L

Nō similiter equale in amicitia & in iusticia se habere uidet. nā in iustis quidē primū illud equale ē quod ē dignitate. Secūdū uero illud quod est quātitate in amicitia uero id qđ ē quātitate primo ē loco quod uero ē dignitate loco secūdo. Patet aūt si plurima distantia fiat uirtutis aut uicii aut diuiciarū aut alterius rei. Nō enim amplius sunt amici nec dignū id putāt. Manifestissimum ē id in diis quoniā hi plurimū omnibus bonis excellunt. Patet etiā in regibus. nō enim illos dignantur amicitia qui ualde sunt humiliores. Neq̧ optimus & sapiētissimus eos qui nullius sunt precii. In his ergo nullus prefixus ē terminꝰ quousq̧ amici. Multis enī ablatis amicitia adhuc manet. Quod si magnus sit excessus ceu deoꝝ ad homines nō amplius p̄manet. Vnde dubitatur an interdū nō optāda sint amieis maxima bona puta ut dij fiāt: quoniā non amplius essent amiei neq̧ simpliciter bona. Nā amici quidē bona. Quod si recte dictū ē amicum amico bona cupere illius gratia manere oportet qualiscūq̧ is ē. Vt homini igitur maxima bona optabit. Sed forte nō omnia. Nam sibiipsi quisq̧ maxima bona cupit.

Identur pleriq̧ per ambitionem amari magis uelle q̄ amare. Ex quo fit ut multi adulatores ament. Inferior enim amicus est adulator uel fingit quidē tale quiddam. Et magis amare q̄ amari. Amari uero p̄xime uidetur accedere ad honorationē quod sane pleriq̧ appetūt. Nec honorem per se expetere uidentur sed per accidens. gaudēt enim multi cum ab his qui in potestatibus cōstituti sunt honorant̄ spe ducti q̄ putāt si quid opus sit ab illis impetraturos. ut igitur signo bone affectiōis gaudent honore. Qui uero a bonis uiris & scientibus appetūt honorari opinionē sui cōfirmare desiderāt. Gaudent igit̄ q̄ boni sunt credētes loquentiū iudicio. Amari autem per seip̄m gaudent. Quapropter uidetetur potius utriq̧ eē q̄ honorari & amicitiā p seip̄am esse

expetẽdã. Videt̃ aũt magis ĩ exhibẽdo amorẽ q̃ ĩ recipiẽdo cõsistere. Signũ hui⁹ ẽ q̀ matres amare gaudẽt. q̃dã.n. filios dederũt rollẽdos & amãt sciẽtes. Amari uero ñ q̃tũt si utraq; fieri nequeãt. Sed satis illis uidet̃ si uideãt in ꝓsperitate cõstitutos. Et amant ipe licet illi nõ ualeant matri q̃ oportet tribuere ꝑpt̃ ignorantiã. Cũ uero amicitia ĩ amãdo magis cõsistat & amantes amicos laudem⁹ amicorũ uirtus uidet̃ eẽ amare. Itaq; in qbus hoc ita fit ut debet hi firmi sunt amici. Et horũ amicitia ẽ p hũc modũ inequales quoq; maxime erunt amici. Nã equari possunt. Et equalitas ac similitudo amicitia. Stabiles enĩ p seip̃os existẽtes & inuicẽ manẽt & neq; indigent improborũ nec talia ministrãt. Sed ut ita loquar etiã ꝓhibẽt. Nã bonorũ ẽ neq; ip̃os delinquere neq; ip̃os pmittere sibi ministros eẽ. Mali uero firmitatẽ nõ habẽt: neq; enĩ sibiipsis similes pseuerãt & paruo tpe sunt amici gaudentes mutua prauitate. Sed qui sunt utiles & iocũdi magis durãt quo ad enim afferãt inuicẽ uoluptates aut utilitates. Ex contrarijs uero maxime uidet̃ fieri ea amicitia q̃ est ꝑpter utilitatẽ ut pauper diuiti & indoctus sapiẽti. Cuius enim quisq; indiget id exoptat aliud pro alio affert. Ad hanc qs trahat amatorẽ & amatũ turpe & pulchrũ. Quapropter amatores interdũ ridiculi uident̃ dignũ putãtes se amari quẽadmodũ ipsi alios amãt. nam similiter dignos fortasse exigendũ est ita amari q̀ si non sint tales ridiculũ. Forte uero neq; appetũt cõtrariũ cõtrarij p se sed p accidẽs desiderium aũt medij est hoc enĩ bonũ puta sicco nõ fieri molle: sed ad mediũ deuenire silr̃ & calido & alijs. Hec igit̃ delinquant̃ qm̃ alieniora sunt.

Idet̃ enĩ ut ab initio diximus circa eadẽ & ĩ eisdẽ eẽ amicitia & iustum in oĩ societate uidet̃ eẽ iustũ & amicitia. Itaq; & eos q sil̃ nauigãt & eos q una militant amicos uocant. Eodẽq; mõ in alijs societatibus quatenus cõmunicãt eaten⁹ eẽ amicitia. Nã & iustũ

in amare q̃ amari. Idq; ꝓbat̃ per beniuolẽtiã cui magis amare q̃ amari cõuenire ꝓbat. Cũ uero amicitia. Hec est secũda pars huius capituli. ubi agit de pmanẽtia huius inequaliũ amicitie. circa quod duo facit. primo dicit amicitiã habere pmanẽtiam p id qd̃ amate fiat ut debet. secundo ibi. Stabiles enĩ. cõparat diuersas spẽs amicitie ĩ pmanẽtia. circa quod facit tria. primo ostẽdit q̃ amicitia sit maxime pmãsiua. Et nota illud. Nã bonorũ ẽ &c̃. secũdo ibi. Mali uero. ostẽdit que sit minime pmãsiua ubi nor:bis malos non mõ alijs nõ cõsonare. uerũ nec sibiipsis. tertio ibi. Sed qui. ostendit q̃ sit ea amicitia q̃ ĩ hoc se habeat mediocriter. hec enĩ amicitia eẽ poterit bonorũ inter se: aut malorum aut utrorũq;. Ubi notabis aliquã eẽ bonorũ amicitiã q̃ nõ sit maxime pmãsiua. Ex cõtrarijs uero. hec est tertia ps huius capituli. ubi determinat de amicitia cõtrariorum. & facit duo. primo ostẽdit hanc plerũq; fieri in amicitia utili. Et nota. Quapropt &c̃. secundo ibi. Forte uero. oñdit qũo cõtrariũ cõtrariũ appetat. Et adde hic quod alibi dicit. Cõtrariũ minime cõtrarium appetere. sed id subiectum quod uni cõtrariorũ subijcitur appetit sub alio fieri. itaq; nec turpitudo pulchritudinem: nec paupetiẽ opulentiã fieri desiderat. cũ nihil seipm̃ destruere uelit: sed id quod sub illis existit: sub his fieri cupit. Nec plura hic dicimus.

Idet̃ aũt. capitulũ ubi ostẽdit amicitie spẽs cõseq ciuiles societates. & uidet̃ phs talem rõnẽ formare. Oĩs amicitia cõsistit ĩ q̃dã cõitate: oĩs aũt cõitas reducit̃ ad ciuilẽ. igit̃ species amicitie erũt accipiẽde ſm ciuiles societates. primo ꝓbat primũ. secũdo secũdũ. ibi. Oẽs uero. tertio ex his cõclusionẽ ĩfert ibi. Oẽs igitur societates. circa primũ facit duo. primo trifariã ostẽdit amicitiã ĩ cõitate cõsiste

re. primo hoc ostēdit rōne. secū
do ibi. Itaq̧ & eos. idem ꝓbat ex
usu loquēdi. tertio ibi. Et puer
biū. idem ostēdit ex puerbio cō
muni. Pro intellectu huius ma-
terie ē hic ꝑmittēdū. uniuersa q̄
fiunt a iusticia sub rōne debiti:
illa eadē fieri posse ab amicitia
sub amoris rōne. quod mentiite
ne. secūdo ibi. Sunt eni. ostēdit
ſm diuersitatem societatum si-
ue cōmunitatum amicitias esse
differētes. circa quod tria facit.
primo quod dictū ē. secūdo ibi.
Differūt etiā. ostēdit iusta quoq̧
differre ſm diuersitatē cōitatis.
ubi notabis pris ad filios eē ius
& iniutiā. cuius contrariū dixe
rat libro qnto. sed hic iustū lar-
ge sumit̄. tertio ibi. Et augmen
tum. ostendit iusta & iniusta au
gmētū recipe ꝑ cōparationē ad
amicitiā. ubi pulchrā sii & uti-
lē habes auctoritatē. eāq̧ menti
cōmēdabis. Oēs aūt. hec ē se-
cūda ps. ubi ostendit societates
alias sub ciuili cōprehēdi. & fa-
cit q̄ttuor. primo ponit ad ciui-
lē siitudinē. Vbi nota ꝙ ī fine
dicit de iusto. id eē iustū qđ cōi
ter ꝓsit. Iusticia eni ut libro qn-
to memini me dixisse. Et si ad
ꝑtes plus q̄ sepe diuerti uideat̄.
tn̄ eius principal' itētio ad ciui-
le bonū tēdit quod multifariā a
pħo demōstrat̄ ī eo libro q̧ de re
publica intitulat̄. secundo. Alie
igit̄. ostēdit ī quo alie societates
a ciuili differāt. Vbi ut prius ī-
nuit ciuilē societatē uniuersale
bonū itēdere. tertio ibi. Sūt &
dicit aliq̄s eē societates gr̄a uo-
luptatis. sed etiā iste licet de eis
minus uideat̄ cōtinenter sub ci
uili. ut paulo postea dicit. q̄tto
ibi. Oēs aūt. ostēdit ciuilē so-
cietatē alias cōtinere. illa eni ī-
tēdit uniuersale cōmodum: hec
uero ꝑticulare. sub uniuersali
cōꝑtehendunt̄ ꝑticularia. Et ad
uerte ꝙ sicut nōnunq̄ ꝑpetuū ꝑ
uniuersali dr̄: sic etiā pn̄s ꝑ ꝑti-
culari. ut hic. Itē notabis antiq-
tatē quā ħ refert aristoteles. ibi
Omnes igitur. concludit con
clusionem quam in hoc capitu-

& ꝓuerbium amicorum cōmunia recte. In cō
munione enim amicitia est. Sunt enim fra
tribus cōmunia omnia. Ceteris uero diuisa &
alijs plura alijs pauciora. Nam & amicitiarū
alie plus alie minus Differunt etiam iusta.
Non enim eadem parentibus ad filios & fra-
tribus ad fratres neq̧ sodalibus & ciuibus. Eo
demq̧ modo in alijs amicitijs. Alia igitur sūt
& iusta ad singulos istorum. Et augmentū
suscipit ut magis ad amicos sunt. Puta graui-
us est sodali pecuniam auferre q̄ ciui. Et non
ferre opem fratri q̄ extraneo: & pulsare patrē
q̄ quis alium incrementum suscipere simul ui
dētur. Amicitiaq̧ & iustum utpote in eisdem
existentia & equaliter procedentia. Omnes
autem societates partibus ciuilis similes esse
uidentur. Congrediuntur enim in aliqua pro
prietate cōmoditate parātes aliquid eorū que
ad uitam pertinent ciuilisq̧ & societas cōmo-
di gratia iniri durareq̧ uidetur. Hoc enim &
legum latores coniectura sequūtur & iustum
esse aiunt quod cōmuniter prosit. Alie igi-
tur societates particulare cōmodum appetunt
Vt naute quidem nauigandi ad parandas diui
cias aut aliquid tale. Milites uero bellādi aut
pecunie aut uictorie aut capiende urbis cupi-
di. Eodem modo contribules & populares.

Sunt & societates quedam que uoluptatis
gratia institute uidentur. ut in his qui Thia-
sontes & eraniste uocantur. He namq̧ sacrifi-
cij & cetus causa fiunt. Omnes autem hu-
iusmodi ciuili uidentur subesse. Non enim ꝑ
sentem utilitatem ciuilis querit: sed ad totam
uitam. Et qui sacra faciunt & illorum causa ce
tus instituunt dijs honorem tribuunt & sibi-
ipsis requiem cum uoluptate parant. Vetusta
enim sacra & cetus post fructuū perceptionē
ordinata uidentur. q. primicie quedam. Pluri
mum enim per id tempus ocio indulgebant.

Omnes igitur societates partes ciuilis esse
uidentur. Sequentur uero tales amicitie socie
tates.

lo principaliter intendebat. Nec plura addimus.

Dministrādarū uero. capitulū q̄rtū in quo determinat de spēbus societatis ciui
lis. earūq; trāsgressiōibus. & facit duo. primo distinguit huiusmodi spēs. secūdo
eas cōparat domesticis societatibus. ibi. Earū similitudines. circa primū facit tria. pri
mo distinguit rectas ciuitatis spēs. has qdē dicit eē regnū: optimorū ciuium potestas.
tertiū a cēsu cēsurā. i. honorabilē potestatē appellari cōuenit. qm̄ plerią; popularē uo-
cār. ob id quod in ea totus fere
populus dominet. Notāda sunt
hic aliq̄. primo φ ī eo libro qui
grece polithica. latine de repu-
blica intitulat q̄s hic dicit ciui-
tatū spēs: ibi appellat res publi-
cas. cū enim res publica multas
habeat significatiōes. duo preci
pue uidet dicere. s. ciuitatem &
ordinē ciuitatē habitāriū. ut in
libro pallegato. Secūdo nota id
eē primū principiū quo recta a
nō recta re publica distinguit:
q sunt ī principatibus bonū pu
blicū aut priuatū intēdere. sub
uno qdē sunt tres spēs ciuitatis
sub alio alie tres q̄ illarū dicun
tur trāsgressiones & labes. Ter
tio nota id nomē popularis eq-
uoce a pbo dici. nā hic rectā: in
polithica trāsgressionem dicit.
Itē qnto scias φ popularē hic eā
dicūt a pbo dici in qua cūcti de
populo etiā si inter se in uirtu-
te ac facultatibus sint inequale
ad honores & principatus uoca
ri possunt: sed qa talis ī polithi-
ca ponit spēs trāsgressiōis. ideo
alii dicūt eā ītelligi i q̄ q sūt me
diocres ī uirtute & facultatibus
eq̄les ī re existentes: eq̄lit ad ma
gistratus & honores uocant. &
dico in re uel in se equales exi-
stentes: quoniam alias non gu-
bernatio sed gubernationis la-
bes potius diceret. cū ineq̄les eq̄lia reciperēt. cēsura itaq; q̄ grece timocratia dr ī q̄ ad
magistratus & honores uocant: nō oēs: sed tārūmodo cēsi. i. illi quorū psone mores &
patrimonia publice cēsent. i. numerant: estimant aut noiant. ibi. Harū omniū. cō-
parat pfatas spēs adinuicē. dicēs regnū eē optimā. popularē. i. censurā. dicit eē deterri
mā. i. minus bonā. Et nota φ popularis dici pōt gubernatōis labes. ut tertio polithice
& gubernatiōis spēs. ut hic. Transgressio aūt. hic determinat de trāsgressiōibus re
rū publicarū. & primo de trāsgressiōe regni. circa quā primo tāgit id ī quo cū regno
cōueniat. secūdo id i quo differāt. Et notabis ex hac lra. primo regē talē eē eligendum
q nō alijs indiget: sed p seipm sit sufficiēs bonis oibus: tam internis q̄ externis. Secundo no
tabis q talis nō ē eē rerū potitus. i. rerū possessor q̄ rex. & ponit hic illa dictio q̄ electi
ue q̄si dicat. ille q talis nō ē eligit res possidere: sed nō regere. quod epos & alios dños
nostri tpis facere uidemus. Notabis quoq; ex his argumētū officiū regis potius ī iusti
cia q̄ fortitudine cōsistere. cuius cōtrariū reges nostri tpis opinant. Ex optimatibus
aūt. hic tāgit transgressionem optimatū. ibi. Ex his uero. tangit censure transgressio
nem. hanc dicit esse multitudinem. que est ubi uniuersi de populo ad magistratus uo

Dministrādarū uero ciuitatū tres sunt
species totidē etiā excessus & quasi la-
bes ipatū. Sūt aūt he regnū & optimorū ciui-
um potestas. Tertiam a censu censuatiā appel
lari conuenit. Quā plerią; popularem uocant.
Hatū omniū optima ē regnū deterrima ue
ro popularis. Trangressio aūt regni tyran-
nis est. In utraq; enī unus gubernat. Sed pluri
mū inter se differūt. Tyrannus enim pprium
querit cōmodū. Rex uero eorū qui ab eo regū
tur. Nō enim est rex nisi per se sufficiat & cū-
ctis bonis excellat. At qui talis est nullius in-
diget. Non ergo hic querit utilitates pprias:
sed eorū qui ab eo regunt. Qui uero non est ta
lis potitus rerū eēt utiq; q̄ rex. Tyrānis ue-
ro huic cōtraria est. Propriū enim sequit com
modū. Et in hoc φ deterrima sit patet. Nā pes-
simū optimo cōtrarium est. fit aūt trāsgressio
ex regno in tyrannidē. Est enim tyrannus pra
uitas regni. Prauus aūt rex tyrānus efficitur.
Ex optimatibus aūt ad paucorū potētiā fit
transgressio gubernatorū prauitate qui rē pu-
blicā preter dignitatē gubernāt & cuncta aut
plurima bona ad se trahūt. & magistratus sem

canť.at p̄ hoc trāſgreſſio dicit̃.cū inequales equaliter recipiāt.& ſicut cēſura inter bo
na eē dr̃ minima bona.ſic inter mala multitudo minimū dr̃ malū. Earū ſimilitudi-
nes.hīc ad ſimilitudinē p̄fatarū diſtinguit ſocietates domeſticas al's manifeſtat p̄fatas
res publicas p̄ ſimilitudinē earū ad ſocietates domeſticas.& primo oſtendit q̄d regno
aſſimilet̃.V bi nota ſubiectionē
ſtate cū libertate. inde filii libe
ri dicunt̃.ibi. Tyrānica uero
oſtēdit q̄d ī domo aſſimilet̃ tyrā
ni. Et nota aliquē tyrānicū pri-
cipatū eē iuſtū.de quo latius ha
bes ſeptimo polithice.ibi. V iri
aūt.oſtēdit q̄d ī domo aſſimilet̃
optimatum gubernatiōī ubi pa
tet mulierē ī domo aliquē habe
re magiſtratū.ibi. Quod ſi in
oībus.oſtēdit quid ſit ſile pauco
rū potētie.ibi.Fratrū uero.oſtē
dit q̄d ī domo ſit ſimile cenſure
& dicit id eē fratrū ſocietas.ta-
les enī plerūq; eiuſdē nature &
moris exiſtunt. itaq; eq̄libus ſit
eq̄litas.at p̄ hoc iuſta erit ſocie-
tas.Ex hac lr̃a ſatis patet cenſu-
rā nō eē illā ī q̄ oēs:ſed illa in q̄
illi q̄ ſunt ī cēſu & eq̄les ad ma-
giſtratus uocant̃.ibi. Multitu
dinis uero.oſtēdit q̄ ſit ſimile eī
gubernatiōī q̄ multitudo dr̃. &
id dicit eē eas domos q̄ ſūt ſine
dn̄o:aut ſi aliq̄s ſit dn̄s:eius do-
miniū ē ībicille: q̄a forte ad mo
dica ſe extēdit ī breui tp̄e finit̃.
& illud dominiū ſucceſſiue ad
oēs p̄uenire poterit: q̄les hodie
eſſe uidemus domos aliquorum
religioſorū.hāc iō dicit trāgreſ
ſionē: q̄a ineq̄les eq̄lit̃ ad magi-
ſtratus uocat̃. V bi ſatis exp̄ſſe
notat̃ multitudinis gubernatio
nē hic dici.nō eā ubi paupetes:
ſed ubi oēs eq̄lit̃ ad magiſtratus
uocant̃.itaq; ut mihi uidet̃ cum
hec m̄ltas habeāt ſp̄ēs . ut patet
ex q̄rto polithice.hic ī eis exem
plificauit q̄s ibi int̃ alias potiſſi
mas dicebat eē.In q̄rto q̄dē poli
thice illā dicebat potiſſimā cen
ſure ſpeciem in qua ſolū medio
cres in uirtute & ſubſtantia ad
principatus uocant̃.multitudi-
nis uero illam dicebat primam
atq; precipuam ſpeciem in qua
omnes indiſtincte ad magiſtra-
tus uocant̃. ſed de his ſatis. De
aliis uero q̄ ad hec p̄tinēt in eo
libro q̄ grece polithica : latine

per eiſdē ad diuicias cōparādas plurimū intē-
dētes.Ex quo fit ut pauci dominent̃ & mali p̄
bonis. Ex his uero qui in ſenſu habētur ad
multitudinē fit trāſgreſſio.Sūt enim he fini-
tiſſime. Nā & cenſim m̄ltitudinis eē uolūt &
oēs in honore equales.Minime autē praua eſt
multitudinis gubernatio. Quia parum admo
dum tranſgreditur gubernande ciuitatis ſpe-
ciem.Mutantur igitur maxime per hunc mo-
dū res publica.Nā ſic paulatim & facilime la-
bunt̃. Earū ſimilirudines &.q.exēpla in do
mibus quoq; licet intueri. Nā patris ad filiū
ſocietas regni inſtar habet. Patri enim cura ē
filiorū.Hinc & homerus iouem patrem appel
lat.Paternū enim imperiū uult eſſe regnū q̄q;
apud p̄ſas tyrānicū eſt. Quoniam filijs p̄inde
utunt̃ ut ſeruis. Tyrānica uero eſt domini
ad ſeruos.Agit̃ enim ī illa dn̄i utilitas.Hec er-
go recta uidetur.Perſica uero erronea. Nā di-
uerſorū diuerſa īperia. Viri aūt & uxoris ſo
cietas ei ſpeciei ſimilis uidet̃ q̄ optimates gu-
bernant. Pro dignitate uir preſidet & in his q̄
uirum decent.Que uero uxori cōgruūt: hec il
li tribuit. Quod ſi in omnibus rebus dn̄ari
uelit uir ad eā ſpeciē trāſgredit̃ que eſt pauco
rū potētia.Preter dignitatē enī ſibi arrogat &
nō q̄ melius ē. Interdū quoq; uxores īp̄e p̄-
ſidēt quaſi rerū potite.Non igit̃ p̄ uirtutem p̄
ſtant ſed per diuicias & potentiam quēadmo-
dum cum pauci rem publicam obtinent. Fra-
trum uero ſocietates ei ſimiles uidentur que ē
in ſenſu poſitorū.Pares enim ſunt niſi quātū
etatibus differunt itaq; ſi plurimū etatibus di
ſtent:non amplius uidetur fraterna amicitia.

Multitudinis uero gubernatio maxime in
his domibus conſpicitur que ſunt ſine domi-
no.Ibi namq; omnes ex equo & in quibus ībe
cillis eſt princeps & unicuiq; licētia.

N unaquaq; specie rer; publicarũ amicitia uidet̃ inquãtũ & iustũ regi ad eos q̃ ab eo regunt̃ ĩ maioritate beneficij. Prodest n. illis siqdẽ bonus existẽs eã habet curã ut q ab eo regunt̃ quã habeãt optime ut pastor ouium. Vnde & homerus pastorẽ populorum uocat agamenonem. Talis est paterna. Differũt aũt magnitudine beneficiorũ cũ essendi cã p. maxima uideat̃ nutriẽdiq; & erudiẽdi ꝓgenitoribus hec tribuunt̃. Natura enĩ imperiũ obtinet pater filiorũ atq; ꝓgenitores descẽdẽtiũ ut rex eorũ q in regno sunt. Sunt aũt in maioritate amicitie iste. Itaq; genitores honorant̃. Est iustũ igit̃ in his non illud idẽ sed sm dignitatẽ. Nã & sic amicitia. Et uiri ad uxorẽ eadẽ amicitia & in ea specie q̃ ẽ optimatum Nã sm uirtutẽ & meliori plus boni & cõgruens singulis. Sic aũt & iustũ. Fratrum uero amicitia sodalitie similis uidet̃ pares enim & coetanei tales ergo affectib9 & motibus similes sunt ut plurimũ similis est huic & illa q̃ ẽ sm cẽsum. Pares enĩ ciues esse uolunt & inter se mites in parte uero dominari & ex equo: sic igitur & amicitia. In transgressionibus autem quemadmodum & iustum sic & amicitia. Exigua est ac minime in ea que est deterrima.

In tyrannide enim nihil est amicitie aut parum. In quibus enim nulla est societas imperãti & parenti nec amicitia est. Neq; enim iustũ sed quale artifici ad organum & anime corpus & domino ad seruũ. iuuantur enim hec ab his qui utunt̃. amicitia uero non est ad inanimata neq; iustũ sed neq; ad equum uel bouẽ neq; ad seruũ qua seruus. Nihil enim cõmune est. Nã seruus animatũ ẽ organũ. Organũ uero inanimatus seruus. Qua igitur seruus nõ est ad illũ amicitia sed qua homo. Videt̃ enim eẽ qd dã iustũ cuiq; homini ad hominẽ cũ quo societas eẽ põt legis pactiõis & amicitia. Igit̃ iquãtũ homo. Perparum uero tyrãnide amicitie & iustũ. In optimatibus plurimũ. multa tũ enim rerum societas est his qui pares sunt.

de re publica intitulatur tractãdum relinquitur.

N unaquaq; specie rerum Capitulum quintũ: ĩ quo distinguit spẽs amicitie sm ciuiles societates. & facit duo. nam primo in rectis. secũdo in transgressiõibus. secũda ibi. In transgressiõibus aũt. in prima parte tria facit. primo ostendit qualis sit amicitia sm regnum. secũdo ibi. Et uiri ad uxorẽ. ostẽdit qualis sit ea que est sm optimatum gubernationem. tertio ibi. Fratrum uero. ostendit qualis sit ea que ẽ sm societatẽ eorũ q sunt ĩ cẽsu. Circa primũ facit tria. primo id quod intẽdit in toto capitulo ꝓponit. dicẽs q; in unaquaq; specierũ rerũ publicarũ. i. ciuitatũ aut ciuitatũ gubernationũ uidet̃ eẽ amicitia intantũ inquãtũ ibi ẽ iustũ. sicut enĩ superius dictũ ẽ. iusticia & amicitia in eisdẽ atq; circa eadẽ uersant̃. secũdo ibi. Regũ ad. manifestat ꝓpositũ in regno. & tãgit duo ĩ qbus consistit amicitia regis ad subditos. tertio ibi. Talis uero. cõparat regalẽ amicitiã paterne amicitie. ostẽdens primo in quo cõueniãt. secundo in quo differãt. In trãsgressionibus autẽ. hec ẽ secunda ps huius capituli ubi ostendit q̃lis sit amicitia sm trãsgressiões. & primo intẽtũ ꝓponit. secundo ibi. In tyrãnide enĩ. ꝓbat intentũ. & primo ostẽdit in tyrãnide parũ esse amicitie: sicut & iusticie. Pro cuius ĩtellectu notabis talẽ esse habitudinem tyranni ad subditos: qualis dñi ad seruos. & generaliter dñi ad possessiões. Secũdo notabis iusticia & amicitia ꝓprie nõ esse in his. bene tñ sm quid: sicut & societas uel cõmunitas ꝓprie enim nihil est cõmune domino & seruo. cũ ipse seruus & qcqd ẽ eius sit dñi. secundo ibi. Qua igit̃. respõdet ad unum de quo in hac materia posset dubitari. tertio ibi. Perparum uero. ostẽdit ĩ q̃ de trãsgressiõe sit de amicitia modicum & in qua magis reperiri possit.

N societate igitur. Capitulum sextum: in quo subdiuidit species amicitie & prio repetit cōmune principium distinguēdi amicitiam. ponit quoq; duas in genere amicitie diuisiones. scilicet consanguineam & sodaliciam. & huic secūde dicit eē similes ciuilem & eas que sub ea continentur. quibus coniungit eam que est hospitum. secundo ibi. Cōsanguinea aūt. ꝓsequit. & primo consanguineā. secūdo ibi. Viro aūt. eam que ē inter uirū & uxorem. prima in tres. primo de paterna. secūdo ibi. Frēs uero. de fraterna. tertio ibi. Nepotes uero. de nepotica. Circa primū quattuor facit. primo ostendit qualiter se habeat paterna ad alias. secūdo quid in ea sit principium amādi. pro quorū intellectu eēt utile scire quid eēt consanguinitas. & consanguinitatis arborē: que alīs exponēda puto. secūdo ibi. Magis aūt. comparat paternam filiali. ostendens ꝑ rōnes tres q paterna sit maior q̄ filialis. Pro intellectu secūde hoc tene q seruus ē aliquid dñi: patrisq; filius: atq; pars totius: sed nō eeōtra. est itaq; pater filii pater; nec tamē ex hoc sequit q sit aliquid filii. Tertio ibi. Ex his. comparat paternā filiali. dicēs ex rōnibus ꝑ fatis eē notū maternā eē intensiorē q̄ paternā. & hoc cōcludit ex prima & tertia rōne: nō autē ex secūda. qm̄ ex hac paterna ē maior. cū filius magis patris q̄ matris eē dicat. ille enī formam hec materiā ꝑstare dr. q̄rto ibi. Parētes enī. manifestat qd in secūda rōne dixerat. ibi. Frēs uero. determiat de fraterna. & primo q̄ & q̄lis ipa sit ostēdit. secūdo ibi. Magnū ē. tāgit id qd magnū sit ad ipam & alias. ibi. Nepotū. determinat de nepotica. & primo q̄ ipa sit ostēdit. secundo. Est aūt. ponit ꝓprietates ꝑdictarū amicitiarū. primo duas filialis. q̄rū secūda ibi. Talis aūt. secūdo ibi. Est aūt fraterna. tangit ꝓprietates fraterne. aliorū.

L

N societate igitur omnis amicitia ē ut diximus. Distinguet utiq; aliquis consanguineam & sodaliciam. Ciuiles uero & cōtribules & cōnauticie & huiusmodi sociabiles uident magis. Veluti enim per cōuentionem quandā esse uident. Inter has quis collocet hospitaliciam. Cōsanguinea autem uaria uidetur totaq; a paterna pendere. Parētes enī amāt natos quasi suum quiddā existētes. Nati uero parentes ut ab illis quid existentes. Magis autem sciūt genitores qui ex ipsis q̄ genita qa ab his. Et magis cōiungitur id a quo illi qd genitū est q̄ id q gignitur ei qui fecit. Id enim quod ex ipō proximū ē ei a quo ut dens & crines & quod uis quod cōtinet. Illorum nulli a quo uel minus. Magnitudine quoq; temporis. Nā hi statim genitos amant. illi uero post tempus cum genitorum sciētiam uel sensum preceperint. Ex his etiam patet cur matres amāt magis. Parentes enim natos amāt ut seipos. Qui enim ex ipis sunt ueluti alteri ipsi sunt separati. Nati uero parētes ut ab illis orti. Fratres uero se mutuo amant quoniā ab eisdem nati sunt. Idēptitas enim ad illos idē inuicē facit. Itaq; aiunt eundem sanguinē eandem stirpem & talia quedā. Sūt igit quodam modo idem licet diuisi. Magnum preterea est ad amicitiā educatio & etas. Equales enī equalem & familiares sodalis. Quapropter fraterna amicitia sodalicie similis ē. Nepotes uero & alij cognati ex istis cōiungūt quoniam ab eisdem sunt. Sunt autem alij magis cōiuncti alij minus ut ꝓximi uel remoti sunt a stirpe. Est aūt ad parētes amicitia natis. Et hominibus ad deos ut ad optimos & maioritate prestantes. Maxima enim hi beneficia contulerunt cū essendi educandiq; causa sint natosq; erudiēdi. Talis aūt amicitia uoluptatem & utilitatē magis cōtinet q̄ extraneorū quāto in ipis uita sociabilior. Est aūt i fraterna quēadmodū in sodalicia & magis i humanis ac penitus similibus quanto coniunctiores genere

existentes se mutuo diligunt & quanto magis similes moribus sunt qui ex eisdem orti ac eadem educatiõe disciplinaq; instituti & temporis comprobatio plurima ac firmissima. Eodẽ modo in ceteris cognatis sunt ea que amicitiã faciunt. Viro aũt & uxori amicitia uidetur fm naturã existere. Homo enim natura est cõiugabile magis q̃ ciuile quãto prius ac magis necessarium est domus q̃ ciuitas & ꝓcreatio filiorum cõmunius animalibus. Aliis igitur in tantũ societas est. Homines autem non solũ ꝓcreatiõis causa coeunt: sed eorum quoq; gratia que pertinent ad uitam. Cõfestim enim distinguunt opera & alia sunt uiri alia mulieris sufficiunt igitur inuicẽ ꝓprias res in cõmuni ponentes. Quare & utilitas & in hac amicitia uersari uidetur: erit etiã per uirtutem si boni sint. Est enĩ utriusq; uirtus & gaudebũt utiq; simili. Filii uero cõnexus qdã eẽ uident. Itaq; hi q sine liberis sũt facili⁹ dissoluunt. Filii.n. amoobus cõe sũt bonũ. Cõtinẽt aũt societatẽ. Queadmodũ uero se hr̃e debet uir erga uxorẽ & oĩno amicus erga amicũ nil aliud uidet querẽdũ nisi qũo iustũ non uidet. Idem iustum amico ad amicum neq; ad extraneũ & familiarem & discipulum.

Vm ergo triplex sit amicitia ut ab initio dictũ ẽ. & in alia sint amici pares & in alia fm excellentiã. Nã & similiter boni fiunt amici: & melior peiori eodẽq; modo & iocundi: & ꝓpter utilitatẽ adequãtes cõmoditatib⁹ & differẽtes. Pares quidem fm paritatem. Oportet & in amore & ĩ ceteris adequare. Impares uero fm rationem excellentiis cõcedere. Fiunt igitur incusationes & querele in ea amicitia q̃ ẽ utilitates gratia cõtracta: uel sola: uel maxime & merito quidẽ. Nã qui per uirtutẽ amici sunt benefacere mutuo ꝓperant. Hoc enim uirtutis ẽ & amicitie. Ad hoc aũt certatim tẽdẽtibus nulle existunt querele neq; rixe. Nã aduersus amãtem & beneficia cõferentem neq; conqueritᷣ. Sed si

q cõsanguineorũ. Est itaq; hec sodalitia. & ceteris patibus tanto maior erit q̃ sodalitia: quãto his plura sũt cõia q̃ sodalibos. Sequit illa ps. Viro & oxori. ubi determinat de amicitia q̃ ẽ inter uirũ & uxorẽ. Circa quod quattuor facit. primo ponit duas cõdictiones seu rõnes illius amicitie. prima ẽ cõdictionẽ uiri & uxoris eẽ priorẽ ciuili societate. & etiã cõmuniorẽ. cũ ceteris animalibus cõueniat. ex quibus patet hãc eẽ naturaliorẽ ciuili societate. Secunda ꝓprietas ponit ibi. Aliis igit. & hec ẽ hominibus ꝓpria. secũdo ibi. Quare & utilitas. ostendit qũo se habeat hec amicitia ad alias amicitie spẽs. itaq; hic eẽ poterit omnis amicitia. tertio ibi. Filii uero. tãgit id per qd hec amicitia firmet. per cuius quoq; cõtrarium ipam nõnunq̃ infirmari uidemus. q̃rto & ultimo ibi. Queadmodũ uero. respondet tacite questioni. que p amicorũ practica plus q̃ utilem esse ego puto.

Vm ergo. Tractatus tertius de querimoniis amicorum duo habet capitula. in primo agit de querimoniis equalium amicorum. & in eo facit tria. primo in genere ostẽdit quid sit obseruãdum ad querimonias euitandas. dicẽs cum tres sint amicitie: & in eatũ quacũq; contingat esse amicos equales & inequales. Inter equales quidem id oportet obseruari ut amor ac cetera sint equalia. inequales quoq; modo aliquo sunt equandi. nam quanto eorum aliquis fuerit prestantior. tãto ad eum esse debet maior amor. itaq; in duplo melior: in duplo existit amabilior: quod si fiat: erit equalitas. non quidem quantitate: sed ratione siue proportiõe. secũdo ibi. Fiũt igit. ondit q̃ de amicitiis sint q̃rel subiecte. circa qd tria facit. primo quod in-

tendit proponit. probat quoq; i amicitia que est fm uirtutē non existere querimonias. secundo ibi. Nec etiam. ostendit in amicitia uoluptatis querelas nō nimis fieri. tertio ibi. At illa. ostē dit utilem amicitiam plenam eē querelis. Videtur autem: hec ē tertia pars huius capituli. ubi rationē assignat prefatarū querelarum. & primo hoc. secundo questionē mouet. ibi. Habet autem: prima in quattuor. primo dicit utilem amicitiā distinguē dum fm distinctionem iusti. ita q; aliam dicit legittimam idest fm conuentiones & leges. Aliā moralem idest fm equitatem ac bonos mores. secūdo ibi. Est autem. exponit hec mēbra. & primo legittimam. secundo moralem. ibi. Moralis uero. tertio ibi Idq; ex eo. concludit causam huiusmodi querelarū. quarto ibi. Et qui. ostēdit quomodo huiusmodi querele possint euitari.

L

sit gratus beneficijs respondet. Qui uero i dādo & beneficia conferēdo exuperat id assequatur quod cupit nō succensebit amico. Nā uterq; bonum appetit. Nec etiam nimiū in his que propter uoluptatem cum simul ambobus id proueniat quod optabant: siquidem mutua conuersatiōe gaudent. Etenim ridiculū esset si quis queq̄ incusaret q; sibi iocundus nō sit cū liceat illo non uti. At illa que propter utilitatem est querelis subiacet. Cū enim se mutuo pro utilitate utantur semper plus querunt & minus q̄ decet se habere existimant & queruntur q; nō tanta reportent quanta deberent pro sua dignitate. amici uero non sufficiūt ad tam multa conferenda. Videt' autem ut duplex esse iustū aliud sine scripto aliud legibus. Sic ea amicitia que ꝓpter utilitatem ē partim moralis esse partim legittima. Fiunt autem incusationes tunc maxime: cum non per eandē cōmutant & dissoluuntur. Est autem legittima i dictis partim omnino forensis de manu i manum partim liberalior ad tempus. Sed per pactionem quid pro quo. Est autem in hac manifestū quid debeat: nec ambiguū sed amicabilē habet dilationē. Quapropter quibusdā horū nō sunt iudicia. Sed putāt oportere contentos esse qui fm fidē cōtraxerunt. Moralis uero nō ē in dictis: sed ut amico donat uel aliud aliquid facit dignū putat ut ipe tantum uel plus ab illo cōsequat' quasi nō donauerit: sed cōmodauerit: nec similiter cōmutans & dissoluens incusat. Idq; ex eo accidit q; uel omnes uel magna pars uolunt quidē honesta: sed ante ponūt utilia honestū est bene facere nulla spe recipiendi. Utile uero bene accipere. Et qui pōt reddenda sunt que accepit fm dignitatē. Idq; sponte agendum. Inuitum autē amicum nō faciendum quasi errauerit in principio & beneficiū acceperit a quo nō oportebat. Non enim ab amico: neq; ob hoc ipm agēte id. Ut igitur in dictis beneficio accepto dissoluēdū ē: & q̄si conuenerit reddere si poterit: si nō poterit: nō

esse cogēdũ. Itaq; reddendũ ē si habeat facultatē. Cõsiderãdũ est ab initio a quo quis accepit & cuius gr̃a ut sic uel suscipiat uel non. Habet aũt dubitationē utrũ accipientis utilitate metiri debeat beneficiũ. Et iuxta illã rependi: an iuxta illius q cõtulit q enim capiũt attenuantes: q̃dē illa talia se accipe dicãt q̄ parua erãt his q cõtulerũt & licebat ab alijs accipere. Illi uero uiceuersa maxima eorũ que penes se erãt & que ab alijs cõsequi nõ poterãt & in periculis atq; huiusmodi necessitatibus. An igit̃ cũ utilitatis causa fit amicitia eius qui accepit utilitas mẽsura ē. Hic est enim q indiget: & satis ē ut tantũdē ferat. Tãtũ igit̃ fuit beneficium quãtũ iste accepit utilitatis. Et reddẽdũ ē igit̃ tãtũ quãtũ ip̃e accepit aut etiã plus. Id. n. honesti⁹ ē. In ea uero q̄ ē p̄ uirtutē incusatiões nõ sũt. Mẽsura aũt uidet̃ cõferẽtis electio uirtutis enim: & moris in electiõe uis est.

Habet autem. Hec est secũda pars ultime partis. ubi circa p̄dicta mouet dubitationē. & primo hoc. eiusq; rationē assignat. secundo ibi. An igitur. soluit motam dubitationem. & primo quantum ad utilem. secũdo ibi. In ea uero. tangit quid dicendũ sit in amicitia honesta. Nec plura hic addere intendimus.

Isferũt aũt ĩ his amicitiis que sunt s̃m excellẽtiã. Vterq; enim dignum putat ut ip̃e plus habeat. Quãdo aũt id fit dissoluit̃ amicitia. Nã qui melior est putat oportere ut ip̃e plus habeat. Bono enim plus esse tribuendum eodem modo & utilior eum enim qui inutilis sit equum habere non censet. Famulatum quidem esse: nõ amicitiam si non p̄ dignitate operum erũt illa que sunt in amicitia. Putant enim quemadmodum in pecuniaria societate plus capiunt hi qui plura contulerũt. Sic oportere in amicitia. Inops uero & imbecillis contra amici esse boni subuenire egentib⁹. Nam quid prodest inquiunt studioso uel potenti eē amicum si nihil sim cõsecutus. Videtur aũt uterq; recte putare & oportere utriq; plus tribuere ex amicitia: sed non ex eadem re. Sed excellẽti plus honoris inopi uero plus cõmodi. Virtutis enim & beneficii premiũ est honor. Indigentie uero auxilium est lucrũ Sic autem se id habere & in rebus pub. patet. Non enĩ honorat̃ qui nihil boni ciuitati facit Publica. n. tribuunt̃ ei qui publice bene facit

Isferunt autem. Capitulũ secũdum de querimoniis ĩ ea amicitia q̄ existit inter amicos inequales. & facit tria. primo proponit cõtrouersiam que in huiusmodi amicitia fieri cõsueuit. itaq; quando unus amicorum est excellentior altero inter eos frequentatur controuersia. uterq; enim dignũ putat ut ip̃e plus habeat. cũ autem id fiat scilicet q̄ uterq; plus habeat: dissoluitur amicitia cum amicitia in equalitate consistat. ut sepe dictum ē. al's est in littera nõ quod etiam eē poterit. ut sit sensus: cum autem id non fiat scilicet ut uterq; plus habeat dissoluitur amicitia. uterq; enim talium amicorũ ut iam patebit. debet plus habere. secũdo ibi. Nã qui. assignat rationem prefate discordie. & primo eorũ amicorum qui superexcedunt. secundo ibi. Inops uero. eorũ qui excedũtur. Videtur autem. hec ē tertia pars huius capituli. ubi p̄fate cõtrouersie ueritatē determinat. & p̄io hoc facit. secũdo corolariũ unũ ex p̄dictis infert.

secunda ibi. Quaptoptet uidetur. in prima parte. primo ueritatem proponit. secūdo ibi. Virtutis enim. eā manifestat. & primo per tationem. secundo ibi. Sic autem. per exemplum. ĩ quo tangit duo documenta satis utilia ac pulchta. at per hoc menti cōmendanda. tertia ibi. Sic igitur. concludit intētum. quarto ibi. Nam amicitia. probat ĩ amicitia id sufficere: reddere possibile. Quapropter. cōcludit ex prefatis patrem posse iuste abdicare idest excludere uel tepellere filiū. sed non ecōtra. huiusce rei duas assignat rationes. quarum ptima est: quia patet se uidetur habere ut creditor. filius uero ut perpetuus debitor. cteditor quidem licite poterit debitorem relaxare. nō aurem sic licebit debitori a creditore tecedere. secundo ibi. Simul aūt. assignat secundam rationem. filius quidem preter ꝫbeneficium naturale quod ē esse multa alia a patre tecepit ptopter que si patrem colere destiterit: erit inhumanus. Et in fine ibi. De his. ubi huic octauo libro finem ĩponens dicit hec tāta de his dicta sint.

L

Honor aūt publicū qd ē. Non enī ē ex republica sit luctū & honorē suscipe. Nā in oībus minus habete se, sustinet nemo. Qui etgo ĩ pecunijs minus repottet ei honorē ttibuūt. Et qui munera nō capit ei pecunias. Quod enī fit, ꝭm dignitatē equat: & seruat amicitiā ut dictū est.

Si igit̃ & illis q impates sunt cōuersandū ē & ei q ad pecunias utilitatē facit aut ad uirtutē honor ē tribuēdus reddēdo id quod potest. Nā amicitia possibilitatē requirit nō ꝭm estimationē. Neq; ē in oībus ut in honoribus deorū & patētum. Nullus enī ꝓ dignitate unq̃ retribuere pōt: sed q ꝓ facultate id agit bon⁹ eē uidet̃. Quapropt̃ uidet̃ utiq; nō licere filio pattē abdicare: sed patti filiū. Debitū enī reddendū est. Sed q nihil facit dignū rebus fecit. Itaq; semper est debitor. Quibus aūt debetur potestas est dimittēdi: & patti igit̃. Simul aūt fortasse nullus uidebit̃ destitisse nisi excellēti prauitate. Nā & sine naturali amicitia humanū est auxiliū non negare. Huic aūt fugiēdum est: aut non studendū prauo auxilio ferre Nā bene accipere multi uolūt: facere aūt fugiunt ut inutile. De his igit̃ eatenus dictū sit.

Incipit Liber nonus.

N cũctis aũt dissimiliũ specietũ amicitijs ꝓportio adequat: seruat q̧ amicitiã. ut dictũ est. Quẽadmodũ & in ciuili sutori ꝓ calciamẽtis. textoriq̧ & reliquis repensio fit ẽm estimationem. Ad hoc igit̃ repertus ẽ nũmus cõmunis mensura ad quẽ omnia referuntur & quo omnia estimant̃. In amatoria uero int̃dũ amator queritur: q̧ ipse supra modũ amans nõ amatur nihil habens fortasse: quod amore sit dignum. Sepe etiam is qui amat̃: q̧ ille ab initio multa pollicitus nihil perficiat. Eueniunt autem hec cũ alter ꝓpter uoluptatẽ amat amatum. Alter ꝓpter utilitatem diligit amatorem atq̧ ea nõ existũt ambobus. Nam cum ꝓpter hec fit inter eos amicitia quãdo illa nõ adsunt quorum gratia se amabant dissoluitur Non enim seipsos amabant. sed illa que aderãt Ea uero stabilia non erant. Itaq̧ & huiusmodi amicitie stabilitatem non habent. Sed que moralium est per se existens durat ut diximus.

Oritur etiam inter eos indignatio. Quoniam alia fiunt ac non illa que sibi optabãt. Perinde est enim ac si nihil fiat quando non potiuntur optatis ut is q conducto cytharedo pollicitus est & quanto melius caneret tanto maiora postridie promissa poscenti pro uoluptate uoluptatẽ reddidisse inquit. Si igitur uterq̧ hoc uoluisset satis id esset. Sin uero hic demulceri uoluit ille pecuniam capere: & alter habet q̧ uoluit. alter non habet: nõ bene se habet quãtũ attinet ad societatẽ. Quorũ enim indigens est illis intendit: & huiusmodi gratia hec dabit. Sed utrum dantis est an accipientis estimationem ponere. Nam qui primo dat uidet̃ illi ꝓmittere quod aiũt. & pythagoram fecisse. Cũ enim docuerat estimare discipulos iubebat quãta sibi uiderent̃ illa q̃ ab eo didicissent. Tãtumq̧ accipiebat. In talibus uero quibusdam satis est illud: merces autem uiro.

N cũctis ãt. liber nonus de amicitie ꝓprietatibus continet tres tractatus. quorũ primus ẽ de cõseruatiõe & dissolutiõe opatiõibusq̧ amicitie. Primũ capl'm tria cõtinet prio id qd' ieq̃biliũ amicitie cũ seruatiuũ. secũdo ibi. In amatoria. tãgit cãm ꝑturbatiõis ipius amicitie. tertio ibi. Sed utrum. ostẽdit q̃ sint remedia. circa hoc tria facit. prio id quod est dictũ itaq̧ ut dictũ erat libro superiori ieq̃les opotter eq̃ri ẽm eã eq̃litatẽ q̃ ẽ ẽm ꝓportionẽ. ẽ aũt ꝓportio cõpationũ eq̃litas: ut si cõpares decem ad quinq̧. sex ad tria. ẽ enĩ utrobiq̧ dupli rõ. sic igit̃ & ĩ amicitia dissimiliũ esse debet. ut tal' sit rõ amoris & honoris ad amarẽ & honorẽ q̃lis ẽ amici ad amicum. secundo ibi. Quẽadmodũ. manifestat illud ꝑ quodã simile quud in ciuili societate frequentatur. tertio ibi. Ad hoc. tãgit unũ ꝑ quod uideri põt cã cur maior sit occasio discordie in amicabili q̃ ĩ ciuili societate. qm̃ h̃ iuenit̃ nomisma mẽsura cõis retũ omniũ q̃ ueniunt ĩ cõmertiũ. ibi uero. Nihil tale existit quo actus & affectus amicorũ metiri possimus ibi. In amatoria. ꝑtractat cãm ꝑturbatiõis amicitie huiusmodi. al's q̧ fere idẽ ẽ h̃ mãifestat qũo ꝓpter defectũ ꝑfare eq̃litatis eueniat int̃ amicus ꝑturbatio. circa qd' tria facit. prio cãm ꝓponit eius discordie q̃ fit ꝓpt̃ defectũ repẽsiõis. secũdo ibi. Eueniũt ãt. oñdit ĩ q̃bus amicitiis id eueniat. tertio ibi. Orit̃ etiã. ostẽdit qũo amicitia turbet̃ ꝑ hoc q̧ repẽsio nõ fiat ĩ ea re q̃ amicus optabat ubi quotidianã & pulcrã hẽs auctoritatẽ. tene eã mẽti cõtra eos q̃ satisfacere se credũt cũ id amicis repẽdũt qd' illi minime optẽt

Sed utrũ. h̃ ẽ tertia ps istius. c. ubi põit ỹmedia cõtra huiusmudi ꝑturbatões. & facit duo. prio ostẽdit ad quẽ specter estiare huiusmodi repẽsionẽ. scd'o ibi. sed ĩ quibus. oñdit qũo huiusmudi repẽsio sit faciẽda. ĩ pria duo fac

primo oſtēdit eſtimationē acceptorū eē faciēdā ab eo q primo bn̄ficia accepit. Et nota ꝙ ī fine dicit mercedē eē dādā nō beneficio ſed uiro q repēſionē ī arbitriū accipiētis cōmiſerat itaq̨ ꝑ tali uolūtate liberali merces aliq̄ fuit dāda uiro eius q prīo donauerat aut dederat. Vel aliter & forte melius. dicemus id ab ariſtotele dictum eē ut ītelligamus mercedē dādā uiro ꝑ mēſura ſui laboris. nō aūt rei. ille. n. & nō hec incōmerciū uenire dr̄ Secundo ibi. Sed q pecunias. oſtēdit qūo ꝓpē defectū eorū q accipiūt huiuſmodi ꝑturbationes eueniāt. Et nota ꝙ h̄ phs dicit de ſophiſtis. ē enī res hec noſtris tꝑibus frequentatiſſima.

Sed ī qbus. oſtēdit queadmodū ſit faciēda cōpēſatio ī amicis & primo ī ea q̄ ē ſm̄ uirtutē. Et nota id qđ hic ſubiūgit de phīe p̄ceptoribus. ſecūdo ibi. Non tali. oſtēdit qūo ſit faciēda recōpēſatio in aliis amicitiis. & primo quod intēdit ꝓponit. ſecundo ibi. Q uātū enim. ꝓbat id qđ ꝓpoſuit. & hoc bifariam. primo rōne ſūpta ex rebus que uenire poſſunt. ſecūdo ibi. Et qbuſdā. ꝓbat illud idē ex legum ſtatutis & qđ tāgit phs hodie frequētatur ī regno granate qđa noſtris poſſidetur inimicis. Vltimo ibi cum dicit. Oportet forſan. reſpōdet tacite q̄ſtiōi. & in his finitur hoc capitulum.

Ed habēt iſta. capitulū ſecūdū ī quo primo tres mouet dubitatiōes circa repēſiōes qbus amicitia retinet̄. & ē prīa utrū pr̄i ſit ī oībus obediēdū an potius ī īfirmitate medico. & ī guerre nō quē iubet: ſed rei militaris pitū ſit eligēdū. Silr̄ ſecūdo dubitat̄ utrum amico magis an ſtudioſo ſit inſeruiēdum. uñ habes argumētū nos obnoxios eē ſtudioſis etiā ſi nobis ſiut īcogniti. Tertio dubitat̄ an bn̄factori an potius amico ſit dādū: ī caſu ī quo nō poſſit utriq̨ dare.

An uero. Hec ē ſecunda pars huius capituli. ubi prefatas q̄ſti

Sed q̄ pecunias accipiūt prius ac deinde nihil eorū q̄ ꝓmiſerāt efficiūt ꝓpter magnitudinē ꝓmiſſorū merito aduerſus eos querele fiūt Nō enī adimplēt promiſſa. Hoc fortaſſe facere cōpellunt̄ ſophiſte. Quoniā nemo dat pecunias ꝓ his que ſciūt. Hi ergo ꝓ qbus rebus pecunias acceperūt eas res nō adimplentes merito culpant̄. Sed in quibus nō ſit conuentio operis qui ꝓpter ſeipſos exhibent ſine querela ſunt. Talis eſt enī illa q̄ ꝑ uirtutē ſit amicitia. Remuneratio faciēda ē ſm̄ electionē. Hec enī amici atq̨ uirtutis eodē mō uidet̄ faciendum phīe p̄ceptoribus. Nō enī nūmis ea res eſtimatur nec p̄ciū equiualēs repetit̄. Sed forte ſatis ē queadmodū erga deos & erga parētes quātū quis poteſt exhibere. Nō tali autē exiſtente datione: ſed in aliquo maxime forte oportet redditionē fieri q̄ uideat̄ utriq̨ fieri ſm̄ dignitatē. Quod ſi id conuenire nō pōt nō ſolum neceſſariū: ſed etiā iuſtū uidebit̄ eū qui p̄ceperit ſtatuere. Quātū enī utilitatis ſuſcepit: uel ꝓ quāto uoluptatē ſuſcepiſſet tātā is q cōtulit ab eo cōſequet̄ eſtimationē. Nā & in rebus uenalibus ſic fieri cōſtat. Et qbuſdam in locis ſunt leges uolūtariorū cōtractuum iudicia nō eſſe quaſi cōueniat cuius fidē ſecutus quis ſit cum eo ita agere ut ab initio cōtraxit. Cui enī permiſſum eſt hunc uidetur iuſtius precium ſtatuere q̄ eum qui permiſit. Pleriq̨ enim non eque eſtimant qui habent: & qui uolunt accipere. Sua enim quiſq̨ & qui dat exiſtimat pluris. Sed tamen repenſio ſit in his quantum ſtatuunt hi qui receperūt. Oportet forſan nō tantū facere quanti uidetur poſſidēti: ſed quāti faciebat priuſq̄ poſſideret.

Ed habet iſta dubitationē. Veluti utrū oporteat omnia patri tribuere: & ī omnibus parere illi. An in morbis quidem medico credendum eſt: & ducem eligendum rei militaris peritiſſimum. Similiter amico magis an ſtudioſo inſeruiendum. Et benefactori magis retribuendum: an amico dan-

dū si utriq; nō possit. An uero talia omnia determinate non facile. multas enim ac uarias habent differētias & magnitudine & paruitate:& honesto & necessario. Sed ꝙ non oīa eidē tribuenda sunt: nō est obscurum. Et reddēdum beneficium ut plurimū magis est q̄ amico conferendum. Ceu mutuum magis cui debeas reddendum est: q̄ amico dandum. Sed id fortasse non semper. Vt ecce redemptus a p̄donibus utrum eum qui redimit uiceuersa redimere ip̄e debet quicūq; is sit. Vel etiam non capto repetenti reddere: uel patrem redimere.

Vt igitur dictum est uniuersaliter debitū est reddēdum. Quod si datio superexcedat honestate uel necessitate ad illa declinandum est Interdum enim non est equum beneficium retribuere. ut si quis studioso sciens benefecerit ip̄e autem cui remuneratio sit facienda malus existimatur ab eo qui accepit. Neq; enim mutuanti interdum uiceuersa mutuandū est. Nā ille quidem certa spe ductus: se suum cum uelit cōsecuturum mutuauit bono uiro. Hic autem non sperat a malo consequi posse Siue igitur reuera sic est: non par est estimatio. siue nō est ita. Sed putat indigna facere: non uidebit̄.

Vt igitur sepius iam diximus sermones q circa affectus & actus uersantur determinationem habent similem his rebus de quibus sūt.

Quod igit̄ nō eadē oīb⁹ sint tribuenda nec p̄ri oīa queadmodū nec ioui sacra dant̄ oīa manifestū ē. Cū uero alia parētib⁹ & fratribus & amicis. & his q benefici in nos fuere singulis: uidelicet ꝓpria & cōuenientia tribuenda sint.

Sic & facere uident̄. Nā ad nuptias qdē uocāt cognatos. his enī cōe ē gen⁹. Itaq; & actus q circa gen⁹ uersant̄. In funerib⁹ quoq; maxīe omniū putāt cognatos adesse oportere ꝓpter hoc idē. Videri quoq; pōt parētib⁹ maxime alimēta eē ministrāda quasi id debeat̄. Et cū causa essendi sint honestius esse illis circa alimenta subuenire: q̄ nobisipsis & honorē illis queadmodū dijs impendere. Non tamē oībus

ones soluit. & primo in genere ubi tangit huius rei difficultatē. & eius difficultatis causam simile libro feudorū. in capitulo que sit prima cā beneficium amittēdi. secūdo ibi. Et reddendū. soluit in specie has dubitatiōes. & primo tertiā. circa quā tria facit. primo dicit qd ut plurimū sit faciendū. secundo ibi. Sed id fortasse. ostendit esse casum in quo aliquando deficiat. In omnibus his faciendū est ſm ꝙ dictat recta ratio q̄ ſm diuersitatē circūstantiarū nōnunq̄ diuersa: imo contraria dictare uidet̄. Item non erit inutile hic p̄mittere eos creditores qui tēpore sint priores eē iure potiores. ut. l. ii. C. qui potiores in pignore habeant̄. & ff. eodē titulo. l. potior. Tertio ibi. Vt igit̄. ostēdit qualiter p̄fata sint obseruāda. & primo ostēdit ꝓpositū. Et hic ut prius notabis res nostras iure ip̄o oē obligatas uirtuoso. & prius ei q̄ nr̄is creditoribus si praui sint. cū itaq; bona fortune sint uirtuose uite instrumēta: illorū eē uident̄ q uirtuti student. ibi. Vt igit̄. infert ex dictis id quod sepius dixerat. p̄sertim in ꝓlogo & libro secundo.

Quod igit̄ nō eadē. hic soluit dubitationē primā. ex cuius solutione patet solutio secūde. & p̄rio ōndit n̄ eē retribuēda eidē nec p̄ri. itaq; p̄ri sūt retribuēda q̄ sibi sūt ꝓpria ac debita q̄ uero sibi nō cōueniūt: nec ei sunt retribuenda. & qđ h̄ dicit de ioue ſm ritū gētiliū dictū puta. ē tū illud exēplū satis familiare ad ꝓpositū. queadmodū enim nec ioui oīa sacrificia cōuenire poterat: sic nec p̄ri. ibi cū dicit Videri quoq; ostēdit q̄ quibus sint tribuēda. & ponit exēpla ī aliqbus. alia uero nr̄e remittit pitie sibi. Ac discernere. ostēdit ī quibus p̄farorum sit facile id determinare: & in qbus sit difficile. Nā cū de his q̄rit̄ q̄ unius generis: ut de duobus cōsanguineis aut duobus sapiētibus uel amicis. ē qdē tūc facile respondere.

q̄m ꝓpinquiori: sapiẽtiori. magisq̧ amico ceteris paribus magis sumus obligati. ẽ aūt res sūme difficilis si de his qui genere differūt q̄ramus. ut de amico & sapiẽti. uel consanguineo & benefactori. Et tñ nõ obstãte hac grauissima difficultate de rebus huiusmodi ẽ nobis q̄rẽdū: ac ueritatẽ quãtū ẽ nobis possible determinãdū. Hic igif locus ẽ illi grauissime q̄stiõi utrū uasalus iuuari debeat dñm cõtra uniuersos hoĩes. & libro qdẽ feudorū determinaf ꝙ debeat dñm iuuare cõtra oẽs indistincte: exceptis ĩpatore ac rege & antiqori dño. itaq̧ cõtra fratrẽ: filiū & patrẽ iuuare debeat dñm. quod expsse habes ĩ fine illius capituli hic finitur lex. & incipiūt regni cõsuetudines. Sed lex ista ẽ iniqua tyrãnica a tyrãnis ĩpõ fauore introducta. Cū eni filius primo patri q̄ dño fuerit obligatus. atq̧ longe maiora a pr̃e q̄ a dño pcepit bñficia: erit sine dubio pr̃ ĩpe potiori iure q̄ dñs. de filio quoq̧ idẽ uidef: qa cū filius sit res pr̃is: cõtra filiū faciẽdo: uidef cõtra seĩpm facere. qd̕ nulla eq̄tatis rõ pmittere uidef. cū nec etiã domini iuuare debeat si dominus res ĩpius uasali ualet destruere Nec obstat iuramẽtū in quo uasalus iurat dñm iuuare contra oẽs hoĩes: qa etiã si nõ exprimatur: intelligif ꝙ eū debeat iuuare iuste. & ex hac clausula intelligunf excepti impator ac rex & pr̃ & filius ĩpius quoq̧ uasali ꝑsona ac bona. nã cõtra istos dñm iuuare ẽ manifeste cõtra iusticiã facere. & accedit patria. quã si dñs uellet ĩpugnare: nõ mõ dñs iuuãdus nõ ẽ. ĩmo cõtra ĩpm feudatarius insurgere debet. illa itaq̧ ĩparorū ĩ sui fauorẽ cõstitutio nõ lex: sed opinatio tyrãnica merito dicẽda uidef. Posset tñ illa constitutio ueritati & phĩe cõsonare si ĩtelligamus idẽ eẽ uenire cõtra ĩpatorẽ & uenire cõtra patriã: aut ciuitatẽ. nã iuxta sentẽtiã Ciceronis in fine libri primi officiorū. ĩ ĩpa cõmunitate sũt duo gradus officiorū. ex q̄bus qd cuiq̧ p̄stet intelligi põt. ut prima diis immortalibus secũda patrie. tertia parẽtibus. deinceps gradatim reliqua reliq̄s debeanf. hec ille. & huius rei fundamẽtū ẽ: qa nemo de ciuibus tam sui existit q̄ ciuitatis cuius ps esse dr̃. Ciuitas itaq̧ aut rex uel imperator qui locū ciuitatis obtinet liberã habet facultatẽ quemadmodū totum de parte de quocũq̧ ciue: eiusq̧ liberis ac bonis disponere. octauo polithicorū. in defensionem itaq̧ reipublice licitum erit cuiq̧ cõtra fratrẽ filiū ac patrem uenire. Et hac consideratione habita cessat illa ratio quam superius pro patre ac filio deduxeramus. cum primo patrie q̄ parẽtibus simus obligati. In summa igitur dicamus ꝙ rex aut imperator cõsiderari poterit ut persona priuata. & tunc potius parentibus q̄ regi aut imperatori sumus obnoxii. Si uero rex aut imperator consideref ut est persona publica: totiusq̧ populi uicem tenẽs: primo eis q̄ parentibus & etiam q̄ sibiipsi quisq̧ obligari dicitur.

parẽtibus. Nõ eni idẽ honor pr̃i & matri. Neq̧ idẽ sapiẽti & ĩpatori. Sed paternus & maternus. Et seniori oĩ s̄m etatẽ tribuẽdus assurgẽdo & inclinãdo & huiusmodi. ad sodales autẽ & fratres fiduciã & omniū rerū societatẽ. Cognatis uero & gẽtibus & ciuibus & reliq̄s oĩbus semp conãdū est debitū tribuere ac discernere qd cuiq̧ cõueniat s̄m dignitatẽ & usum. Sed de cognatis facile ẽ iudiciū. De extraneis uero difficiliꝰ. Nõ tñ ob id desistẽdū ẽ. Sed ut fieri potest ita determinandum.

St etiã ambiguitas circa dissoluendas amicitias: uel nõ cū his qui nõ pmanẽt

Vtrū cum his qui utilitatis aut uoluptatis causa erãt amici q̄n hec amplius nõ afferūt nihil dissoluaf. Illorum enim erãt amici quibus

St etiã ambiguitas. in parte superiori dictū ẽ queãdmodū amicitia cõseruetur: hic incipit cõsiderare queãdmodū dissoluaf. & habet hoc tertiū capitulum tres ptes. in primo ostẽdit queãdmodū sit amicitia dissoluẽda cum unus amicorū mutatur in deterius. secũdo ibi. Sin uero is. q̄n alter euadit in melius. tertio ibi. An igif. ostendit q̄uõ nos habere debeamus ad amicum postea q̄ fuerit amicitia dissoluta. In prima pte facit quatuor. primo mouet dubitationẽ. dicẽs eẽ ambiguitatẽ circa dissoloẽdas uel nõ dissoluẽdas amicitias cū his amicis q nõ pmanẽt ĩ eodẽ statu. secũdo ibi. Vtrū cū his. soluit p̄fatã ambiguitatẽ quãtū ad amicitiam utilitatis & uoluptatis. itaq̧ non

deficiẽtib⁹ merito amare desistũt. Incusan-
dus ẽ autẽ is q cũ ob utilitatẽ aut uoluptatem
amicus sit ob mores se amare simulãt. Quod
aũt ab initio diximus: mlte cõtẽtiões existũt ĩ
amicis. cũ nõ queadmodũ putãt ita sunt ami-
ci. Cũ igiť quis p seipm decipit ctedẽs ꝑpter
mores amari. Nihil tale ipo agẽte seipm accu-
sare debet. Si uero alterius simulatiõe decipiť
iustũ est eũ accusare: qui simulabat & magis q̃
eos qui nũmos falsificãt quãto circa nobiliorẽ
rẽ adhibita ẽ fraus. Quod si amicũ quis su-
sceperit ut bonũ fuit aũt malus. & id appareat
utrũ amplius sit amãdus. Vel id qdẽ nõ est
possibile. Siqdẽ nõ oẽ amabile est sed bonum.
Nec amãdus ẽ malus amicus. Nã malos ama-
re nõ cõuenit: neq3 similẽ eẽ malis. Dictũ ẽ au
tẽ simile simili amicũ eẽ. An ergo statĩ dis-
soluẽda ẽ amicitia. Vel nõ cũ oibus: sed cũ
illis q sunt incurabiles ꝑpter prauitatẽ. Nã q
corrigi possunt eis magis ferẽdũ ẽ auxiliũ in
moribus q̃ in diuicijs: quanto id honestius &
amicitie magis ꝑpriũ. Videť aũt is q dissol
ueret nihil absurdũ facere. Nõ enim tali ami-
cus erat. Alienatũ igiť cũ seruare nõ possit di-
mittit. Sin uero hic quidem permanet: hic
autem melior fiat: ac multum uirtute transcẽ
dat: aut ut amico uti debet. Vel nõ cõuenit
In magna sane distãtia maxime fit manifestũ.
Cũ amicis puerorũ. Nã si alter permanet men
te puer: alter in uirum euadat optimũ quomo
do essent amici. Cum neq3 delectẽtur eisdẽ re-
bus: nec eisdem gaudeant & doleant. Nõ enim
circa seipos hec existunt: istis uero nõ erat esse
amicos. Viuere enim simul non est possibile.
Diximus uero de his. An igitur non alien⁹
se habendum est circa illum q̃ si nunq̃ fuisset
amicus. uľ oportet preterire familiaritatis me
moriam seruare: & quemadmodum amicis po
tius q̃ extraneis putamus gratificandũ sit his
qui fuerunt amici aliquid tribuẽdum est pro-
pter precedentem amicitiam: quãdo nõ ꝑpter
excessum prauitatis sit dissolutio.

existente prima utilitate aut uo
luptate. nõ iniuria huiusmodi
amicitie dissoluunť. tertio ibi.
Incusãdus ẽ. oñdit quẽadmodũ
ĩ his amicitiis accusatiões oriãť
Et nota magis accusandũ q fal-
sam amicitiã simulat q̃ eũ q nũ-
mos falsificat. quãto circa nobi-
liorẽ rẽ ẽ adhibita fraus. ẽ enim
lõge melior amicitia q̃ nũmus.
& addeq3 hoc inhumanius exi-
stit. atq3 reipublice magis aduer
sũ. qrto. Quod si amicũ. soluit
ꝑfatã ambiguitatẽ quantum ad
amicitiã honestã. & facit duo.
primo ostẽdit huiusmodi amici
tiã eẽ dissoluendã ad eos q nõ p
manẽt ĩ uirtute. secũdo ibi. An
ergo. circa primum ponit duo.
primo qstionẽ resumit. secũdo
ibi. Vel id qdẽ. qstiõis solutio-
nẽ subiũgit. & ꝑcedit ĩterroga-
tiue. qsi dicat. planũ ẽ eẽ possibi
le. Et nota illud cõe ꝑuerbium:
dictũ ẽ aũt sile sili amicũ eẽ. qď
ego ĩtelligo uerũ eẽ cũ ꝑpť mo-
res se inuicẽ amant. secus si ꝑpť
utile uel delectabile: nisi forte
ipam inuicẽ utilitatẽ aut uolu-
ptatẽ silitudinẽ dicere uelimus.
ibi. An ergo. ponit modũ dis
soluẽdi huiusmodi honestã ami
citiam. & facit tria. primo qstio
nẽ ꝑmittit. secũdo. Vel nõ cum
oibus. eius solutionẽ subiungit
Et ẽ notãdũ & plus q̃ notãdũ id
documentũ quod hic phs circa
dissoluẽdã amicitiã nobis trade
re uoluit. tertiu ibi. Videtur
aũt. ostẽdit huiusmodi dissoluti
onem sine absurditate ulla fieri
posse. quod etiã p amicorũ pra-
ctica satis puto notandũ. Sin
uero. posteaq̃ dixit de dissolutio
ne cũ unus amicorũ in deterius
mutať. hic ostendit quẽadmodũ
sit mutãda cũ eorũ alter ĩ meliu
rẽ euadit. & primo qstionẽ pre-
mittit. secũdo ibi. Vel nõ cõue
nit. eius solutionẽ subiũgit. est
etiã hoc p amicorũ practica mẽ
ti cõmẽdãdũ. An igiť. hec est
ultima ps. ubi ostẽdit quẽadmo
dũ te hrẽ debeas ad amicũ ami-
citia ipa dissoluta. & primo qsti
onem ꝑmittit. secundo ibi. Vel

oportet. eius solutionē subiūgit. hoc itaq; ē illud cōe dictū: amicitias que minus delectēt: & q̄ minus ꝓbent̄ magis decere cēsent sapiētes sensim diluere q̄ repente ꝑcidere id quoq; mēti tenebis qđ ī fine dr̄. qñ nō ꝑpt̄ excessum ꝑrauitatis fit dissolutio.

Mabilia qdē ad amicos & qb⁹ amicitia diffinit̄ ex his q̄ circa seip̄m qs facit ꝓcessisse uidet̄. Posuerūt. n. amicū esse illū q̄ uult bona & facit uel ea q̄ uident̄ bona illi⁹ cā. Vel eū q uult eē & uiuere amicū illi⁹ grā ut accidit m̄rib⁹ erga filios. ut hi amici q sūt īfensi. Hi uero eū q familiari usu uersēt̄ & eadē optet. & qa una gaudeat atq; doleat. Maxīe aūt hoc & in m̄rib⁹ cōtingit. Horū uero aliquo & amicitiā diffiniunt. Sed erga seip̄m unū quodq; hoꝝ bono uiro existit. Reliqs uero ſm ꝙ tales existimāt eē uidet̄. ut dictū est mēsura unicuiq; uirtus & studiosus eē. Hic. n. siiipsi cōsentaneus ē: & eadē cupit ſm totū animū & uult ergo sibi bona & apparentia & agit boni. Est enī bono studere ip̄ius cā. Intellectui enim grā ꝙ unusqsq; eē uidet̄. Viuere uult & se.

Mabilia qdē ad amicos. Dictū ē ī ꝑte supiori de his rebus q̄ ad amicitie cōseruatione & dissolutionē spectāt. hic incipit cōsiderare de effectibus amicitieq; opibus. & hoc quartū caplm̄ t͂res habet ꝑtes. ī prima ostendit q̄ sint huiusmodi effectus. ī secūda ibi. Sed erga se. ostendit queadmodū se habeat studiosus circa tales effectus. in tertia ibi Sed uident̄. idem ostēdit de ꝑrauo hoīe. circa primū duo facit. primo ostēdit radicem & originem amabiliū operū. itaq; amicorū opa ꝓcessisse uident̄ ex his q̄ circa seip̄m qsq; facere uidet̄. Secūdo ibi. Posuerūt enī. ponit numerū huiusmodi amabilium quorū primū ad benificētiā ꝑtinere uidet̄. ꝙ est ut amicus amico bona uelit: & faciat. & hoc ip̄ius gratia. & uelle bona uere aut talia q̄ sibi bona putent̄. secūdo ibi. Vel eū. ponit secundū qđ ad beniuolentiā ꝑtinere dr̄. s. uelle amicū esse & uiuere qđ matres circa filios. & amicorū nōnulli q amicis sūt infensi facere uident̄. uidemus enim aliquos q postea q̄ amico sunt īfensi cū amico cōuersari uerent̄. nihilominus amicū ip̄m uiuere & eē optāt. Tertio ibi. Hi uero. ponit tertiū amabile. qđ ad cōcordiā ꝑtinet̄. & hoc iterū t͂ria ī se cōtinet. primū eorū ē amicorū familiaris cōuersatio. secundū ē ip̄os eadē optare. tertiū una gaudere & dolere. qđ rursus m̄res circa filios uidemus facere. ultimo ibi. Horū uero. q̄si epilogādo cōcludit aliquo uel aliqbus ꝑfatorū amabiliū diffiniēdā eē amicitiam atq; amicos. itaq; eos amicos dicūt qbus aliqđ uel aliq̄ ꝑdictorū īesse uidemus. Sed erga. hec ē secūda ꝑs. ubi ostēdit queadmodū uir bonus se habeat circa ꝑfata amabilia. & facit tria primo oñdit queadmodū se habeat circa ꝑfata quātū ad seip̄m. secūdo quātū ad alium ibi. Et humanū. tertio cōfutationē subiūgit. ibi. Vtrū aūt. circa primū tria facit. prīo īntētū ꝓponit. bono itaq; uiro respectu sui ad se ꝑfata amabilia inesse uident̄. aliis uero q̄ bonos se eē putauerint. itaq; īpossibile ē quē de seip̄o gaudere: aut de se eē cōtētū nisi bonus sit: aut bonū se eē putet. secundo ibi. Videt̄ enī. reddit rōnē eius rei quā secūdo loco diximus. s. aliis id cōuenire īquātū se tales putēt. cā eius ē: qa ut ē dictū libro tertio caplo octauo Virtus. & studiosus rerū agēdarū eē dicūt̄ mēsura. ī quocūq; genere ꝑfectissimū aliorū ponit̄ mēsura. huiusmodi eē uidet̄ studiosus ī specie humana. tertio ibi. Hic enī. mātfestat ꝓpositū & primo quātū ad benificētiā. Circa qđ nō erit inutile meminisse duas eē animi ꝑtes. s. ītellectiuū & sensitiuū. qđ al's supra libro prīo & septimo polithice irrōnale dr̄. Itē cōsiderādū ꝑlm̄ h̄ tanq̄ principiū ꝑmittere id qđ ē principale ī toto eē quodāmodo totū. at ꝑ hoc ītellectiuū eē dicimus hoīem totū: aut maxīe. uir itaq; bonus sibi ē cōsentaneus. eadē. n. cupit ſm totum animū. i. ſm utrāq; animi ꝑtē. Vult ergo sibi bona & agit. & hoc uere uel talia q̄ sibi apparēt bona & hoc ip̄ius cā. & ꝙ sibi uelit & agat bona patet bifariā. prīo qa boni uiri ē sibi bona uelle & agere. Secūdo qa talia uult & agit q̄ sint ītellectui bona. cū igit̄ ītellectiuū sit totus hō. uir bonus uult & agit sibi bona. Secūdo ibi. Et uiuere. oñdit ꝓpositū quātū ad beniuolentiā. & ꝓbat illud ex eisdem fundamentis. primo qa boni oīno cuiusq; est

fibi bona uelle.esse qdē uirtuosi ē bonū & ei bonū. Secūdo quia unūquodq; uult esse id quod ē:quod ī deo uidemus.nihil ē itaq; quod uelit ī aliud mutari:etiā si sciret id ī quod mutaret uniuersa hre bona.cū ergo ītellectiuū sit fere totus hō. optabit intellectiuū eē & uiuere.at p hoc seipm.siqdē uellet se eē fm sensitiuū: uellet utiq; se esse id quod nō ē.Tertio ibi. Talis uero.ostēdit ppositū quātū ad cōcordiā.& primo quantū ad cōuiuere.itaq; uir bonus secū esse ult.i.secū uiuere & cogitare pōt & uult. ac libētet id agit. nā & pteritorū recordatio ē sibi iocūda:& spes futurorū optima. hec uero pariūt uoluptatē.cōtēplationibus quoq; rerū psentiū mēte abūdat. totū est oppositū ī prauo.at p hoc secū uiuere nec uult nec pōt. secūdo ibi Et una. idē pbat quātū ad iteriores affectiones.itaq; bonus uir cū letatur uel dolet: non sic se habet ut prauus q fm unā animi ptē gaudet & fm aliam dolet.sed una hoc ē fm utrāq; animi ptem uel dolet uel gaudet.cōcludamus igif singl'a amicabilia existere uiro bono ad seipm. Et humanū. ostēdit pfata cōpetere uirtuoso quantū ad amicū. Et cōmēdabis mēti tria aut qttuor q hic ponit. psertim id amicus ē alter ipe. quod ītellige uolūtate & affectu. Vel dic q amicus ē alter i substātia. & ē ipe ī qlitate & cōditiōe cū utriusq; uirtutes sint eedē aut sīl'es.

Vtrū aūt. hic cōfutat qd' obici posset: & est qdē hec obiectio magis de noie q de re. cū ea p q amicos & amicitiā determinamus prio sint ad seipm atq; amoris excellētiā sui ad se primo eē dicamus. uñ dici inoleuit amat illū ut seipm. Sed uidenf. hec est tertia ps huius capituli. ubi ostēdit quēadmodū malus se habeat circa amabilia. & facit tria primo intentū pmittit:quod est prauis ad se nō existere prefata amicabilia siue amabilia. secundo ibi.Nā dissidēt.pbat quod posuit.& primo quātū ad benificētiā. prauus itaq; sibi non benefacit.secūdo ibi. Qui uero ostēdit prauos nō esse sibi beniuolos:quod psertim locū habere uidef ubi multa & graoia cōmiserint.& nota illud seipos īterimūt.tertio ibi. Queruntq; iprobi. pbat īprobos nō hre secū cōcordiam. & circa hoc facit

ipm seruare. Ac maxime illud p qd' sapit bonū ē eni studioso eē. Vnusqsq; aūt uult sibi bona. Factus aūt alius nemo expetit cūcta hre illud qd' fit. Habet.n.& nūc de⁹ bonū. Aliud qcqd tādē idest. Videf aūt qsq; eē id qd' ītelligit uel maxie. Talis uero secū eē uult: libēter eni id agit. Nā & pteritorum recordatio iocūda ē:& futurorū spes optima. Hec uero pariūt uoluptatē & cōtēplatiōibus mēte abūdat. Et una secū maxime dolet ac letaf. Semp eni ē idē iocūdū & molestū: nec illud aliud sine penitudine eni ē ut ita dicā. Ad seipm igif singula horū existere bonū & humanū. Ad amicū uero ita se habere ut ad seipm. Est eni amicus alter ipe:& amicitia horū qddā eē uidef: & amici qbus hec existūt. Verū aūt ad seipm sit amicitia:uel non relinquaf ad psens. Videf utiq; ita esse amicitia & duo uel plura ex pdictis. & qa excellētia amoris illi silis ē q ē erga seipm. Quis sint praui. An ergo qa placent sibiipsis & estimāt se bonos uiros ea pticipes sunt horū. Nā eorū q nimiū sunt praui:& scelesti hec existūt nemini:qn etiam nec uidenf: fere aūt nec prauis. Nā dissidēt secū ipi & alia cupiūt & alia uolūt. Ceu incōtinētes qui his q sibi bona uidenf uoluptaria anteponunt cū sint damnosa. Alij rursus ppf secordiā & pigriciā illa que optima sibi putāt agere omittūt. Qui uero multa & grauia cōmiserūt ppf improbitatem odio habenf uitā fugiunt & seipos interimūt queruntq; improbi alios cū quibus uersentur Seipos uero fugiunt. Nā in mentē uenit multorū ac nephariorū: & alia huiusmodi: si secū ipsi sint facere cupiūt. Sed si cū alijs sint obliuiscuntur: cūq; nihil habeant quod amari mereatur nullo amore erga seipos afficiuntur.

tria. primo ostendit eos non ha
bere uire concordiam. secundo
ibi. Nec igitur. ostendit eos nõ
habere concordiam affectionũ.
tertio ibi. Quod si nõ. remouet
obiectionem. & hec cum prefa=
tis tibi notanda ac plus q̃ notã=
da puto. Quod si ita. hic ter=
tio īferr ex prefatis doctrinam
auream. itaq; prauos nec sibiipsi
nec aliis amare poterunt: sed si
id fieri contingat: erit pretextu
utilitatis aut uoluptatis.

Eniuolentia uero. deter=
minauerat supra de acti=
bus amicicie in genere: dictum
est itaq; qui sint & quibus con=
uenirent. hic incipit tractare de
eis in specie. & primo de beni=
uolẽtia: de qua erit materia isti=
us capituli. & diuiditur in tres
partes. in prima ostẽdit beniuo
lentiam non esse amicitiam. cir
ca quod primo intentum propo
nit. secundo ibi. Nam beniuolẽ
tia. id ex duplici capite probat.
Sed nec amor. probat beniuo
lentiam nõ esse amorem. & hoc
facit bifariam. secunda ratio po
nitur ibi. Et amor. & iuxta hoc
meminisse debes desiderium eẽ
libidinem eius quod nõdũ assit
inueniendi. intentio uero ẽ uo=
luntas ac propositum. quorum
neutrum habere uidetur beni=
uolentia. Videtur igitur. hec
ẽ tertia pars istius capituli. ubi
ostendit quemadmodũ beniuo=
lentia se habeat ad amicitiam.
circa quod tria facit. primo ostẽ
dit quod sit amicitie principiũ.
secundo ibi. Non illam. ostẽdit
cuius amicitie non sit principi=
um. tertio ibi. Omnino. ostẽdit
cuius amicitie sit principium.

Neq; igitur secũ ipi cõgaudent neq; con do
lent. Est enĩ in seditiõe eorũ animus: cum ĩter
dum ꝓpter improbitatẽ doleat: si quibusdam
se abstineat. Interdũ uero letet᷑. Et modo huc
modo illuc rapiatur. Quod si nõ potest una
dolere & letari. Ac certe paulopost dolet & le=
tatus fuerit: nec eas uoluptates uellet accepis=
se. Nã penitudine improbi abundant. Non ui
detur improbus ne erga se quidem ipm aman
ter habere. Propterea quia nihil ẽ ĩ illis quod
amabile sit. Quod si ita se habere ualde est
miserũ fugiẽda improbitas ẽ: & ad nitendum
ad ꝓbitatẽ. Sic enĩ & erga scipm amant᷑ habe=
bit. & alijs amicus esse poterit.

Eniuolẽtia uero amicitie similis ẽ. Nõ
tamẽ ẽ amicitia. Nã beniuolẽtia est
etiã erga ignotos & latẽs. Amicitia uero non:
ut prius diximus. Sed nec amor. Nõ enim
habet intensionem neq; desideriũ. At amorem
ista sequunt᷑. Et amor ex consuetudine fit.
Beniuolẽtia uero repẽte quod euenit circa pu=
giles. Nã beniuoli fiũt illis: & cũ illis una uo=
lunt. Tamen ꝓ illis nihil facerẽt. Vt enim di=
ximus repẽte fiũt beniuoli & leuiter currant.
Videt᷑ igit᷑ principiũ esse amicitie quemad
modũ & amoris ea uoluptas que fit p aspectũ
Aspectui enim nõ indulgẽs nemo amat. Sed q
aspectu gaudet nihilo magis amat. Sed quãdo
absentes desiderat & presentiã affectat. Sic igi
tur & amicos esse nõ dat᷑ nisi beniuoli fuerint
Sed beniuoli quidẽ nihilo magis amant. uerũ
bona solũ uolũt illis qui beniuoli sunt. Sed ꝓ
illis nullũ susceperẽt negociũ. Itaq; p transla=
tionem diceret quis illam initiũ esse amicitie
Inueteratã uero & in consuetudinem ꝓceden=
tem fieri amicitiam. Non illam que ꝓpter
utilitatem: neq; illam que ꝓpter uoluptatem.
Nõ enim in his fit beniuolẽtia. Nã qui be=
neficiũ accepit: pro hoc beniuolentiam retri=
buit iuste faciẽs. Qui uero uult aliquã ꝓsperi
tatẽ habere spe alicuius cõmodi ab illo conse=
quẽdi nõ uidet᷑ erga illum beniuolus esse. Sed

magis erga seipm. Vt etiam nec amicus illum obseruet ob quandam utilitatem. Omnino autem beniuolentia fit ex uirtute ac probitate quando quis honestus ac fortis aut quid tale appareat. ut de pugilibus diximus.

Oncordia quoq; amabile uidet quapropter nõ est coopinatio. Hec enĩ & ignorantibus existere potest. Nec qui eiusdem sententie sunt: cõcordes diximus. Ceu eos qui de celestibus idẽ sentiunt. Non enim pertinet ad amicitiã talis consensio. Verũ ciuitates cõcordes dicimus quando circa publicas utilitates idem uolũt & eligunt: atq; agũt ea que publice decreta sunt. In rebus igit agẽdis cõcordant. Et earum in his que sunt in magnitudine: & que possunt utriq; existere aut omnibus. Veluti ciuitatibus quãdo omnibus uidetur magistratus esse eligendus. aut societatem ineundam esse cũ lacedemonijs. Aut magistratum gerere pictacum quando & ipe uolebat. Cum uero uterq; idem uult. ut qui i formicis seditionem habent. Non est enim cõcordes eẽ idem sentire utrũq; quicquid tamen id sit: sed quod est in ipo. Ceu cum populus & boni uiri optimates gerere rem publicã uolũt. Sic enim omnibus fit id quod optant. Videtur autẽ concordia ciuilis amicitia ut dicitur. Nam circa cõmoda uersantur. Et circa illa que ptinent ad uitam. Est uero talis concordia in bonis uiris. Hi & secum ipi concordant & inter se & in eisdem. ut ita dicam existentes. Talium enĩ stabiles sunt uolũtates: nec in alterutrũ fluũt quemadmodũ euripidus. Volũtq; illa q̃ iusta sunt & utilia hec illi publice expetunt. Improbi uero concordes esse nõ possunt nisi per parum quemadmodum nec amici plus habere cupientes in his que sunt utilia. minus aũt in laboribus & oneribus. Cũq; sibi quisq; uelit ista habere proximus perscrutatur & prohibet quibus nec lectis res publica euertit. Contingit uero illis discordibus esse mutuo surgẽtibus se: & iusta facere recusantibus.

Oncordia quoq;. capitulũ sextum. de amicorum concordia. & facit duo. primo ostẽdit quid sit. secũdo quemadmodum se habeat circa ciuilẽ amicitiam. secunda ibi. Videtur autem. circa primũ facit duo. primo ponit genus. secundo materiam. ibi. Nec qui. & circa hoc duo facit. primo ostendit circa que non sit. secũdo circa que eẽ dicatur ibi. Verum ciuitates. & circa hoc duo facit. primo in genere. secundo in specie. ibi. Et earum. & in fine uidetur confutare tacitam obiectionẽ. ibi. Cũ uero. hec sũt plana. & talia que per teipm poteris intelligere.

Videtur autem. hec ẽ secũda pars. ubi ostendit quemadmodum se habeat concordia ad ciuilem amicitiam. & primo hoc. secundo ibi. Est uero. ostendit i quibus hominibus eẽ possit cõcordia. & primo ostendit locum habere in bonis. secũdo ibi. Improbis uero. ostendit non eẽ cõcordiam improbis hominibus. Et i his breuiter finitur huius capituli sententia.

Vi beneficia cõtulere. capitulum septimum de beneficentia. circa quod tria facit. primo pponit id quod circa beneficentiam accidit. secũdo ibi. Et quasi. mouet circa hoc ambiguitatẽ. tertio ibi. Plerisq; illa. soluit eam. & primo ponit quandam rationem apparentem. secundo ibi. Sed naturalior. excludit hanc appareutem rationem. tertio ibi. Quod in artificibus. assignat ueram rationem prefati accidẽtis. circa quod q̃tuor aut quinq; ponit rationes. secunda ibi. Preterea cõtulisse. tertia ibi. Iocunda uero. alii dicunt hanc non esse rationẽ. sed hic id probare quud supposuit. quod facere dicunt bifariam. secundo ibi. Et memoria honestorum. quarta ratio ponit ibi. Et amare. quinta ibi. Preterea qui cum labore. & hanc rationẽ cõfirmat per id quod matres circa filios facere uidemus. ibi. Ob hoc. uel dic hoc esse ex pmissis corolarie deductũ. quod ego puto menti commendaudum: nec in his plura addimus. sũt enim talia que quisq; per se intelligere poterit si modo litteram non habeat incorreptam.

L

Vi beneficia cõtulere uident̃ magis diligere eos qbus collata sunt q̃ illi q acceperũt eos qui fecere & quasi absurdũ sit: ei9 ratio querit̃. At plerisq; illa uidet̃ causa q hi q dẽ debẽt illis uero debet̃. Vt igit̃ in mutuo q pecuniã debẽt cupiũt nõ extare illos quib9 debent. Quibus uero debet̃ hi de salute debitoꝝ soliciti sunt. Sic qui beneficia contulerũt uolũt extare illos in quibus benefici fuere: & sic grates cõsequãtur. Illis uero nulla est cuta reddendi. Epicarinus forte inquiet hec ip̃os dicere ex malo cõtẽplatos. Sed uidet̃ & id humanũ Ingrati enim q̃plurimũ sunt: & magis bene suscipere q̃ benefacere appetũt. Sed naturalior illa causa ẽ: nec similis illi que de mutuantibus dicit̃. Nõ enim est dilectio circa illos sed uolũtas salutis gr̃a cõsequẽdi. Sed qui beneficia cõtulerũt amant & diligũt eos qui acceperunt. Et si nulla in re utiles sunt: neq; in posterum futuri. Quod & in artificibus euenit. Omnes eni magis amãt ꝓpriũ opus q̃ ab opere si amatũ eẽt ip̃i amarent̃. At maxime id forsasse in poetis cõtingit. Hi eni plusq; diligunt poemata sũt & q̃si filios amore cõplectuntur. Tale quid uidet̃ eorũ qui beneficia contulere. Quod eni bene accepit opus ẽ ip̃orũ. Id igitur amãt magis q̃ opus actorẽ. Huius aũt causa ẽ q eẽ cũctis expetibile est atq; amabile. Sumus aũt in actu. Viuẽdo eni & operãdo. Actu igit̃ auctor operis quodã modo ẽ. Opus itaq; amat qm̃ & esse. Id aũt ẽ naturale. Quod enim & potẽtia ẽ potẽtia id actu op9 ostẽdit. Preterea cõtulisse beneficiũ pulchrũ ẽ. Itaq; in eo gaudet is q cõtulit. Suscepisse uero nõ ẽ pulchrũ i agẽdo sed utile. Hoc aũt min9 iocũdũ est minusq; amabile. Iocũda uero ẽ p̃sentis qdem opatio. Futuri aũt spes: facti uero memoria iocũdissimũ aũt sit & amabile quod ẽ i actu. Illi igit̃ q fecit permanet op9. Nam honestas diuturna est. At illi q accepit utilitas trãsit. Et memoria honestorũ iocũda. Vt iliũ uero non nimis uel minus. Expectatio aũt contra uidet̃

habere. & amare quidē actioni similis ē. Amari uero passioni. Qui igit̃ superāt in te agēda eos sequit̃ amare & amabilia. Preterea q̄ cū labore fiunt: ea magis diligunt oēs ceu diuicias hi qui lucrati sūt: magis q̄ hi qui acceperūt At uidet̃ bene suscipere quidē eē absq; labore. & bene facere aūt laboriosū. Ob hoc & matres filios magis amāt. Nā laboriosior est partus. & magis sciūt esse suos. Hoc & his qui beneficium contulerūt euenire uidetur.

Staūt questio: utrū quis seipm̄ amare debet maxime animaliū quoddā. Increpāt enim qui seipsos maxime amāt. & quasi turpe sit amatores sui appellāt. Videturq; ī probus sui causa facere omnia. Et quanto improbior sit, tanto magis incusant igit̃ q̄ ip̄e ab se agat. bonus aūt uir ꝓpter honestatē & quāto melior: tanto magis ꝓpter honestatē & amici gr̄a sua uero negligit. Ab huiusmodi uerbis opera discordāt. Nō immerito aiunt maxime amare oportere eū qui maxime sit amicus. Ille uero maxime est amicus: qui maxime uult bona alicui illius gratia & si nullus sciat. Nec sunt maxime sibi ad seipm̄. Et reliqua igit̃ oīa quibus diffinit̃ amicus. Dictū ē aūt q̄ ab ipso cūcta amabilia & ad alios extēdit. His quoq; ꝓuerbia omnia cōsentiūt ueluti una anima: & amicorum omnia esse cōmunia & equalitas amicitia & genu cruri ꝓximū. Hec aūt omnia ad seipm̄ maxime existūt. Maxime enī sibiipsi quisq; amicus est & seipm̄ igit̃ amare maxime oportet. Dubitat̃ autē merito quibus oportet credere: cū utriq; habeāt suasionē. Forte igit̃ huiusmodi sermones diffigiēdi sunt ac determinādi quatenus cōtinēt ueritatē. Si ergo distinguemus quēadmodū amatorē sui utriq; accipiūt forte erit id manifestū. Alij igitur in rep̄hēsionem ducētes sui amatores illos uocāt q̄ sibiipsis plus tribuunt in pecunijs & honoribus & uoluptatibus. Nec enī complures affectāt atq; illis ut optimis oī studio incūbūt Quapropter ī certamē illa ueniūt. Qui igitur

Stautem questio. Postea q̄ determinatum est de effectibus amicitie. hic aggreditur materiam quarundam dubitationum. & in hoc secundo tractatu agit de his dubitationibus q̄ accidunt ex parte amantis. & ī hoc capitulo de his que circa seipm̄. quod in tres partes diuiditur. in prima mouet dubitationem. in secunda ibi. Increpant enim. ostendit dubitationem eē rationabilem. al's arguit questionem ꝑ utraq; parte. & primo arguit bifariam pro parte negatiua. Secunda ratio ponitur ibi Videtur & improbus. secundo ibi. Ab huiusmodi. arguit ꝓ parte affirmatiua. & primo ratiōe duplici. quarum secunda est ibi Et reliqua igitur. tertio ibi. His quoq;. inducit pro hac eadē parte quedam prouerbia. & in fine ibi. Dubitatur. concludit merito dubitatum eē primo. Forte igitur. hec est tertia ps huius capituli. ubi soluit prefatam dubitationem. & primo ponit modū soluendi. itaq; pro huius euidentia distinguendum est amatorem sui. secundo ibi. Alii igitur. accedit ad solutionem s̄m p̄fatum modum. & primo ostēdit quemadmodum cum uituperio dicat̃ quisq; se amare. circa qd̃ duo facit. primo manifestat propositum. secundo ibi. Quod uero. probat id quod dixerat. At uidebitur. hec est secunda pars tertie partis huius capituli. demōstrato itaq; quemadmodum cum uituperio dicatur amator sui. hic ostēdit quemadmodum hoc fiat cum laude. & facit duo primo ostēdit esse alium modū a predicto amandi seipm̄. secundo ibi. Eos igitur. ostendit s̄m hunc modum amatorem sui nō esse uituperabile. in prima parte duo facit. primo probat bonum uirum esse sui amatorem. secundo ibi. Quapropter. concludit intentum. in prima parte facit quattuor. primo intentū premittit. secundo ibi. Quia pulcherrima. probat id duplici

ratione. quarum secunda ē ibi. Et inseruit. Vt autē: hic tertio probat quod in hac ratione supposuit. scilicet hominem eē intellectiuum. & hoc probat trifariam. secunda ratio ponit̄ ibi. Et continēs. tertia ibi. Ac egisse Quod igitur. hic quarto cōcludit quod hic ostendere propetabat. Eos igitur. hic ostēdit eē amatorem sui hoc modo nō eē cum uituperio: immo cum laude. & facit duo. primo propositum ostendit. secundo ibi. Verū est. ab hoc id quod supra obiciēdo dicebatur. circa primum tria facit. primo dicit eos homines recipiendos atq̧ laudandos qui circa res preclaras egregie student. c alīs ostendit illum esse laudandum qui se ſm rationem amet. secundo ibi. Omnibus uero. ostendit talem uirum esse utilē sibi & aliis. tertio ibi Quare bonum. īfert ex dictis duo corolaria. primum ē oportunū eē bonum uirum se amare. ibi. At malum. infert secundum quod est huic contrarium: scilicet importunum esse malum se amare

Verum est. hic excludit ab eo qui se cū laude amat id quod supra obiiciebat̄. & facit tria. primo intentum premittit. secundo ibi. Magisq̧. manifestat ꝑpositum. primo quantum ad mortem. secundo ibi. Et pecunias. manifestat illud quantum ad pecunias. tertio. Et circa. manifestat illud quantum ad honores. quarto ibi. Quin etiam. manifestat illud quantum ad actiones.

plus habere in illis ꝑgūt cupiditatibus & affectibus: & ei parti anime q̄ rōne caret oīno īseruiunt. Tales autē sunt q̄plurimi. Itaq̧ appellatio orta ē: ab eo quod frequēter fit: & est malū Iuste igit̄ tales culpant̄. Qui uero sibiipsis talia tribuētes amatores sui cōsueuerunt uulgo appellari manifestū ē. Nam si qs studeat semp recta facere ip̄o maxime omnium aut molesta aut alia quecūq̧ a uirtute ꝓficiscētia: & semp honestū ꝓ se magis usurpet: nemo hunc culpabit neq̧ uituperabit. At uidebit̄ is magis sui amator. Quia pulcherrima ac maxime bona sibiipsi tribuit. Et inseruit principalissimo sui & in oībus illi acqescit. Vt autē ciuitas principalissimū maxime uidet̄ eē & ceteri oēs conuētus. Sic & hō & amator sui maxime ꝓfecto est q illud amat: illiq̧ inseruit. Et continēs porro & incōtinēs dicit̄. In cōtinēdo mentē uel nō continēdo quasi hoc sit unusq̧sq̧. Ac egisse uidet̄ ip̄i & uoluptarie q̄ cū rōne maxīe.

Quod igit̄ hoc maxime ē unusq̧sq̧ & q̧ bonus uir maxime hoc amat nō ē obscurū. Quapropter amator sui maxime. In alia specie eēt q̄ ī illa q̄ rephēdit̄ tātūq̧ differt quātū differt uiuere ſm rationē uel ſm ꝑturbationem & cupere quod honestū sit uel quod uideat̄ ꝓdesse.

Eos igit̄ q circa p̄claras res egregie student oēs recipiūt & laudāt. Oībus uero ad honestatē & ad res p̄claras tendētibus cōiter quidē utiq̧ omniū aderūt ea que opportuna sūt. Singulariter autem unicuiq̧ maxima bona siqdē uirtus talis ē. Quare bonū quidem oportet sui esse amatorē. Nā & sibi ꝓderit agēdo honesta & aliis utilitates afferet. At malū non oportet. Nā nocebit & sibi & ꝓximis prauas sequēdo cupiditates. Improbo igitur dissident illa q̄ agere oportet & q̄ agit. Oīs enim mēs eligit optimū sibi. Bonus aūt mēti paret. Verū ē aūt illud de studioso: & amicorū gr̄a ip̄m multa facere. & si opus sit ꝓ patria mortem obire. Abiiciet enim & pecunias & honones & oīno oia ꝓ qbus hoīes inter cōcertāt ut honestatem

cōſequat᷑. Magiſq̧ uolet breui tpe letari ue hemēter: q̄ lōgo leuiter & honeſte uitā agere p unū annū q̄ multis annis ut cūq̧ cōtingat. At rē unā honeſtā & magnam q̄ multas & paruas Obeūtibus aūt mortē id forte euenit. Eligūt ꝓfecto rē magnā & ꝑclarā ſibi. Et pecunias utiq̧ abijcient in quo plura capiēt amici. Aderūt eni amico qdē pecunie. Sibi aūt honeſtas. Maius uero bonū ſibiipſi attribuūt. Et circa honores & magiſtratus eodē mō. Hec enim oīa amico cōcedat. Nā id ſibi honeſtum & laudabile. merito itaq̧ uidet᷑ ſtudioſus eſſe oībus ꝑferēs honeſtatē. Quin etiā in rebus agendis qnq̧ amicū ꝑferet ſibi. Eritq̧ pulchrius q̄ ſi ipſemet agat amico cauſam agendi fuiſſe. In cūctis igitur laudabilibus ſtudioſus uidetur ſibiipſi plus honeſti tribuere. Sic igitur cōuenit ipm amatorem eſſe ſui ut dictum ē. Sed ut uulgo dicitur non licet.

Vbitat᷑ etiā utrū beatus īdiget amicis: uel nō. Nihil amicis opus eē aiunt beatis & ſufficiētibus ſibiipſis adeſſe eni ſibi bona. Cūq̧ ſibi ſufficiāt. Nullo ꝑterea indigere. Amicū uere quaſi alterū ſe ea afferre que p ſe ipm nō pōt. Itaq̧ cum deus ſibi abūde dederit quid opus ē amicis. Sed uidet᷑ abſurdū. Cū oīa beato tribuātur amicos nō tribuere quod maximū uidet᷑ externorū bonorū. Siue amici eſt bene potius facere q̄ ſuſcipere. Et eſt boni uiri ac uirtutis alios iuuare. Et honeſtius ē benefacere amicis q̄ alienis. Indigebit ſtudioſus quibus benefacere poſſit. Vnde illa oritur queſtio. utrum in rebus proſperis uel aduerſis magis opus ſit amicis. utpote indigentibus auxilio qui in aduerſis premuntur & in ꝓſperitate conſtitutis quibus cōferre beneficia poſſint. Sed eſt fortaſſe abſurdum eum qui ſit ſolus beatum dicere. Nemo enim eligeret cūcta bona poſſidere ſm ſeipſum. Nam ciuile eſt homo: & cum alijs uiuere natus. Beato certe hoc exiſtit. Nam habet bona nature. patet autem quod cum amicis & bonis uiris potius

Sic igitur. Hec eſt tertia pars ptis ultime iſtius capli. ubi epilogat. Nec plura addimus.

Vbitatur etiam utrū. Capitulum ſecundum ī quo mouet᷑ & ſoluit᷑ queſtio q̄ ſe tenet ex parte amantis reſpectu amici. & facit tria. primo queſtionem proponit. ſcilicet utrum beatus indigeat amicis uel non ſecundo ibi. Nihil enim. arguit ad utramq̧ partem. primo ꝑ parte negatiua arguit bifariam. ſecundo ibi. Itaq̧ cum. Sed uidetur abſurdū. hic arguit ad partem affirmatiuā. & hoc facit trifariam. ſecundo ibi. Siue amici. Secunda ratio diuidit᷑. quia primo eam ponit. ſecundo ibi. Vnde. concludit corolarie aliā dubitationem & hanc non hic: ſed infra proſequet᷑. tertio ibi. Sed fortaſſe. Et nota hic & pluſq̄ nota id quod ſubicit. Nam ciuile ē homo &c̄. contra eos qui neſcio unde infatuati: nō uerent᷑ affirmare hominē in ſolitudine poſitum. beatum eſſe poſſe.

Quid ergo dicunt. Hic accedit ad solutionem prefate questionis. & primo ostendit ĩ quo ueritatem dixerint. qui dicunt beatum non indigere amicis. secundo ibi. At id non est uerũ probat illorum dictum non esse uerum simpliciter & primo per tres rationes morales probat beatos amicis indigere. secũda ratio ponitur ibi. Censent uero. tertia ibi. Et sane. Et iterum notabis quod in secunda ratione subiungit. ibi cum dicit. At in solitudine molesta est uita & cetera. ubi philosophus plusq̃ manifeste eos reprehẽdit at redarguit eos qui unam a se fictã beatitudinem dicunt in solitudine consistere. hanc itaq; beatitudinem ab aristotele nusq̃ habẽt sed a seipsis fingunt.

uiuere uolet. q̃ cũ extraneis & quibuscũq;. Beato igit᷑ opus ẽ amicis. Qui igit᷑ dicunt primi quatenus ueritatẽ loquunt᷑. An q̧ multitudo eos putat amicos qui utiles sint his autẽ beatus nequaq̃ indiget cũ sibi assint bona. Nec certe his q ꝓpter iocũditatẽ sunt amici. uel ad modũ parũ. Cũ enĩ iocũda sit nihil indiget externa uoluptate. Nõ indigens aũt talibus amicis nõ uidet᷑ amicis indigere. At id nõ ẽ uerũ. Nã dictũ ẽ ab initio q̧ felicitas ẽ operatio q̃dã. operatio uero fit ut patet. Ac nõ existit. q. quedã possessio. quod si felicẽ eẽ ẽ in uiuendo & operão. boni aũt operatio ꝑ seipam studiosa ẽ & iocũda ut ab initio diximus. Est aũt & propriũ delectabiliũ. Contẽplari aũt ꝓximos ualem᷒ q̃ nosipos & illorũ actus q̃ nostros. Act᷒ uero studiosorũ qui amici sunt iocũdi sũt bonis. Vtriq; enĩ habẽt ea que sunt iocunda natura. Beatus ꝑfecto talibus amicis indigebit siq̃dẽ contẽplari eliget actus iocũdos & ꝓprios. Tales sunt actus boni uiri amici. Cẽsent uero oportere iocunde uiuere beatũ. At in solitudine molesta ẽ uita. Nõ enĩ facile ſm seipm cõtinuo operari cum alijs uero & ad alios facile.

Erit igitur operatio magis continua iocunda existens per seipam quod oportet beato adesse. Studiosus enim qua studiosus est actib᷒ gaudet qui a uirtute proficiscũtur. Qui uero a uicio eos graue fert quemadmodũ musicus eleganti cãtu letatur. Absurdo autem offenditur. Et est sane uirtutis exercitatio quedam cõuersari cum bonis. ut theognius inquit.

Aturalibus autem. hic secundo per rationem naturalẽ ostendit beatos amicis indigere. & primo intentũ ꝓmittit.

Aturalib᷒ aũt cõsiderãtib᷒ apparet studiosũ amicũ ei q studiosus sit natura eẽ expetẽdũ. Nã dictũ ẽ q̧ natura bonũ studioso ꝑ seipm bonũ ẽ ac iocundũ. Viuere autem diffiniunt animalibus qdẽ ꝓtẽtia sensus. Hominibus uero sensus uel intellectus. Potentia uero ad operationem refert᷑. Sed principale in operatione est Videt᷑ autem uiuere principaliter esse sentire uel intelligere. Viuere aũt ꝑ seipm bonum ac iocundũ determinatũ enim.

Determinatū uero bonū natura. Quod autem
natura bonū ē & bono uiro. Quapropter uide
tur omnibus esse iocundū. Nec uero accipere
oportet prauā uitā: neq; corruptā neq; in do.
loribus positam. Nam ea indeterminata est ut
& illa que sibi insunt. sed in sequentibus circa
dolores erit manifestius. Quod si esse & uiue-
re est bonū & iocūdū constat & ex eo quia oēs
illud appetūt & maxime boni uiri atq; beati.
His enim uita maxime expetēda est & eorum
beatissima uita. Videns autē q; uidet sentit
& audiens quod audit & ambulās quod ambu
lat & in alijs similiter est aliquid id quod sen-
titur quia operamur. Sentimus uero quia sen
timus: & intelligimus quia intelligimus. hoc
aūt quod sentimus aut intelligimus: quia su-
mus. Nam tale erat sentire aut intelligere. Sē-
tire aūt se uiuere per seipm iocūdū est. Nā na-
tura bonū est uita. Sentire uero qđ sibi bonū
adsit iocundū est. Expetendū est autē uiuere &
maxime bonis quia esse illis bonū ē & iocūdū
Sentiētes enī bonū p seipm letant. Vt autē
studiosus erga seipm habet ita & erga amicū.
Nā amicus ē alter ipse. Vt igit eē se iocūdū est
cuiq; sic & amicū aut ppe esse aūt erat expetē-
dum pter sensum sui boni existētis. Talis ue
ro sensus p seipm iocūdus est. Consentire igit
oportet & amicū quia sit hoc autē in usu ac so
cietate uerborū & uolūtatis. Nā sic dicuntur
homines simul uiuere non quemadmodum i
pecudibus si simul pascantur. Ergo si beato ex
petēdum est uiuere per seipsum bonū natura
existens & iocundum. Amici autem proximū
est & amicus certe expetendorum esset. Quod
autem est sibi expetēdum id oportet illi existe
re uel hac deficiens erit. Indigebit ergo qui fe
lix futurus sit studiosis amicis.

N igit q̄plurimi nobis parādi sūt ami-
ci. Vel queādmodū in hospitalitate ele
gāter dr neq; mltos habēdos eē hospites: neq;
sine hospitib⁹ eē. Sic & i amicitia nec sine ami
cis eē oportet neq; rursus mltitudinem amico

secundo ibi. Nam dictum prose
quitur. & quid sit expetibile be
ato respectu sui. secūdo ibi. Vt
autem. ostendit quid sit ei expe-
tibile respectu amici. circa pri-
mū tria facit. primo probat esse
& uiuere esse uirtuoso expeten
dum. secundo ibi. Quod si esse.
inferr ex dictis corolarium. ter-
tio ibi. Videns autem. ostendit
sentire se uiuere esse expetēdū
uirtuoso atq; beato. Vt autē.
ostendit quid beatus expetat re
spectu amici. & primo facit hoc
secundo ibi. Hoc autem. osten-
dit quemadmodum poterit ami
cus sentire suum amicum uiue
re. tertio ibi. Ergo si beato. con-
cludit intētū principale. eiusq;
probationem resumit. & hec tā
ta de questione prefata.

N igitur q̄plurimi no-
a bis. tractatus tertius de
quibusdā questionibus
ex parte amatorum emergenti-
bus tria continet capitula. i pri
mo de amicorū multitudine du
bitatur. i secūdo de necessitate.
i tertio de eorū usu atq; cōuictu
in primo duo facit. primo que-
stionem pmittit. eāq; per simil e

manifestat. secundo ibi. His
porro. soluit prefatam dubitari
onem. & primo quãtum ad ami
citiam utilem ostendit non esse
nobis opus q̃plures habere ami
cos. secundo ibi. Ad uoluptatẽ
quoq;. ostendit idem esse dicen-
dum de amicis iocundis. tertio
ibi. Studiosus uero. soluit pre-
fatam dubitationem quantum
ad studiosam amicitiam. & pri-
mo dubitationem resumit. eãq;
per aliud simile manifestat. se-
cundo ibi. Et amicorum igi-
tur. soluit prefatam dubitatio-
nem. & facit tria. primo per ra-
tionem ostendit non esse conue
niens nec possibile plures habe
re amicos. secundo ibi. Sic autẽ
idem probat ex experientia. ter
tio ibi. Ciuiliter igitur. osten-
dit que sit illa amicitia in q̃ con
ueniat & sit possibile q̃ plures
habere amicos. itaq; in ciuitate
quemadmodum poterit quis cũ
pluribus ad modum concordiã
habere sic & ciuilem amicitiam
Circa primum facit duo. primo
trifariam probat non esse cõue-
niens nec possibile plures habe
re amicos ſm perfectam amici-
tiam. secunda ratio ponitur ibi
Preterea illos. tertia ibi. Diffici
le etiam. secundo ibi. Forsan
igitur. concludit intentũ cuius
aliam nouam rationem uidetur
addere. & hec de hac dubitatio-
ne dicta sint.

rum excessiuam habere. His porro qui uti-
litati student nimis uideretur id dictum con-
uenire. Nam multis uiceuersa inseruire labo-
riosum est. Neq; illis ad hoc agendũ uita suffi
ceret. Multitudo itaq; illa que ad uitam perti-
nent ualde molestãt atq; impedimẽto sunt ad
bene uiuendum. Non ergo opus est illis. Ad
uoluptatem quoq; sufficiũt pauci quemadmo
dũ in epulis id quod gratiam habet. Studi-
osus q; uero utrum q̃ plures habere oportet. an
est aliquis terminus multitudinis amicorum
quemadmodum ciuitatis: neq; enim ex decem
hominibus ciuitas constitui potest: neq; es de
cies centenis milibus amplius ciuitas foret.
Quantum uero nõ est forte unum aliquid: sed
totum id quod est mediũ quorũdam termino
rũ. Et amicorum igitur est terminata mul-
titudo: & fortasse cum q̃ pluribus quis uiuere
potest. Hoc enim precipuum amicorum uide
tur esse. Quod autem nõ potest quis se impar-
tiri multis & una cũ illis uiuere nõ est obscu-
rum. Preterea illos oportet esse amicos qui de
beant oẽs simul quotidiano usu uersari. Hoc
autem difficile ẽ in multitudine. Difficile au-
tem ut multi una letentur & doleant. Accidat
enim oportet: ut simul alter doleat: alter leteť

Forsan igitur bene est non querere amicos
q̃plurimos: sed quod ad uitam sufficiunt. Vi-
detur enim fieri non posse ut in illis uehemen
ter quis sit amicus. Itaq; nec plures amare: ex-
cessus enim quidem uult esse amicitie. Hic au
tem ad unum est & uehementer igitur ad pau
cos. Sic autem uidetur & in rebus se habe-
re. Nõ fiũt enĩ amici plures ſm sodaliciã ami-
citiã: & q̃ famose sunt in duobus dicunť. Qui
uero multos parãt amicos: & oĩbus familiari-
ter se prebent nullius uidenť amici nisi ciuili
ter hi quos uocãt placẽtes. Ciuiliter igiť est
multis eẽ amicũ etiã si nõ sit placẽs. Sed uere
bonus & humanus uir. Per uirtutẽ aũt & pro
pter seipos nõ ẽ ad plures. bene agiť agi putan
dum est si uel pauci tales reperiant.

Ed utrũ ĩ reb⁹ aduerſis magis opus eſt amicis an ĩ ꝓſperis. In utriſq; enĩ quęrũt. Nã & q ĩ aduerſis ſũt indigẽt auxilio. Et q ĩ ꝓſperis ĩdigẽt his q̃ ſiĩ uiuãt & qb⁹ beneſi ci eẽ poſſunt. Volũt.n. benefacere. At enim magis neceſſariũ ẽ ĩ aduerſis. Quapropẽ utilibus indigẽt. Honeſti⁹ uero ĩ ꝓſperis. Quapropter bonos & humanos q̃rũt. Nã his bñfacere & cũ his uiuere magis expetẽdũ. Eſt.n. exiſtẽtia amicorũ iocunda in ꝓſperis & aduerſis.

Nã & releuanẽ afflicti amicis condolẽtib⁹ Itaq; dubitaret fortaſſe aliq̃s utrũ tanq̃ on⁹ ſiĩ ſuſcipiãt. Vel id qdẽ nõ: ſed q̃a eorũ p̃ſentia iocũda ẽ. Et q̃a ſiĩ dolere intelligunẽ amici do lor minuaẽ. Sed utrum ꝓpẽ hoc uel ꝓpẽ aliud q̃dã releuanẽ dimittam⁹. Cõſtat certe eueniꝛe id q̃d dictũ ẽ. Videẽ aũt eorũ p̃ſentia mixta q̃dã eẽ. Nã & aſpect⁹ ipſe amicorũ dulcis ẽ p̃ſertim ĩ rebus aduerſis & plurimũ ualent ad uerſus dolorẽ. Afferũt.n. ſolaciũ & aſpectu & ſermone ſi modo ſit aptus. Nouit enim amici naturã & quibus gaudeat quiſq; angatur. Sentire autem condolentem in ſuis aduerſitatib⁹ doloroſum eſt. Omnes enim fugiunt ne cauſa doloris ſint amicis. Quapropter qui naturã uiriles ſunt cauent ne amicos ſimul condolere conficiant & ſi non excedit in dolentia illorum dolorem non tollerat. Nec conquerentium uoces ſuſtinet: quia nec ipſe querulus ẽ. Mulieres uero ac huiuſmodi homines condolentibus gaudent. Et qui hoc agunt amant ut amicos imitari oporter in omnibus meliorem

In rebus proſperis amicorum preſentia eſt iocunda: mentem delectat quoniam illius bonis letatur. Quapropter uidererur oportere ĩ ꝓſperitatibus quidẽ prompte cõuocare amicos cũ honeſtũ ſit benefacere. In aduerſitatibus aũt tarde. Nã malorum decet q̃ minime eos participes facere. Vnde illud dictum extat Satis ẽ q; ipẽ calamitatibus premor Potiſſime tñ uocãdi ſũt amici quotiẽs nobis magna cõmoda cũ p̃ua ip̃orũ moleſtia poſſint afferre

Ed utrum. capitulũ ſecundum de amicorũ neceſſitate. & facit tria. primo queſtio nem ꝓponit: rationẽq; dubitandi. ſecundo ibi. Ad enim: ſoluit p̃fatam dubitationem. oſtendens q; hẽ amicos ſit magis neceſſarium in infortunio: ſed honeſtius in eufortunio. & primo ponit dubitationis ſolutionem ſecundo ibi. Eſt enim. probat q; in prefata ſolutiõe ſupponebat ſcilicet ĩ utraq; fortuna eẽ opus amicis. & primo premittit rationem. ſecundo ibi. Nam releuantur. ponit rationis cõfirmationem. & primo quantum ad ĩ fortunia. ſecundo ibi. In rebus proſperis. quantum ad eufortunia ſiue proſperam fortunam. tertio ibi. Quapropter uidetur ĩfert ex dictis quedam moralia documenta. circa primum facit tria. primo manifeſtat ꝓpoſitũ. dicens amicorũ p̃ſentiam eſſe iocundã in aduerſa fortuna. ob id quia afflicti alleuiantur amicis condolentibus. ſecundo ibi.

Itaq; dubitaret. tangit ſub dubio duas rationes huius alleuiationis. quarũ ſecunda uel id quidem. & hec uideẽ probabilior q̃ prima. tertio ibi. Videtur autem. oſtendit preſentiam amicorum condolentium habere admixtam dolentiam. & hoc primo. ſecundo ibi. Quapropter q̃ infert ex dictis corolarium: q; ĩ hac materia ẽ ſatis notabile. In rebus. hic ut predictum eſt ponit rationis confirmationẽ quãtum ad fortunam proſperam. & in his complementum habet ro ra rationis confirmatio. Quapropter uidetur. hic ut dictum eſt infert ex dictis quedam documenta moralia. & primo tangit tria documẽta q̃ nos inſtruunt ĩ amicorũ cõuocatiõe. quorũ ſecundũ ponĩt ibi. In aduerſitatibus. tertiũ ibi. Potiſſime.

Sed ire. hic secundo tãgit alia tria documenta que nos instruunt cũ ad amicos ire debeamus non uocati. quorum secundum ponitur ibi. In prosperitatibus tertium ibi. Ad beneficia. Et ex his ut puto satis ĩtelligi hec poterunt.

N ergo. capitulum tertiũ pertractatis questionibus de amicorum multitudine; eorumq; necessitate: hic inquirit de amicorum conuictu. uel 'al's quid amicis dicatur maxime expetendum. & primo interrogãdo premittit ueritatem. Querit igitur an quemadmodum eorũ q se amant amore uenereo aspectus maxime expetitur: sic & simul uiuere maxime sit expetendum amicis. quasi dicar. dubiũ nõ est ꝙ amicis simul uiuere sit maxime expetendum quemadmodum aspectus his qui se mutuo amore uenereo amant. secũdo ibi. Nam & amicitia. probat propositum. & hoc trifariam. secunda ibi. Et ut ad se. tertia ibi Et ꝙ tandẽ. & accipitur hec ratio ex his que fieri uidemus. tertio ibi. Est igitur. infert ex dictis duo corolaria. quorum primum pertinet ad improbos. secundum ad probos. ibi. Proborum autem. & ĩ fine ibi. De amicitia. epilogat faciens ad sequẽtia transitum. Et in his finit liber nonus.

L

Sed ire cõtra fortasse decet ad eos qui ĩ calamitatibꝰ sũt ĩuocatũ & ꝓmpte. Nã amici ẽ benefacere. Et maxĩe ĩdigẽtibꝰ & nõ reqrẽtibus. Ambobꝰ.n.id honestiꝰ & iocũdius. In ꝓsperitatibꝰ aũt coopari ꝓmpte. Nam ĩ his opus ẽ amicis. Ad beneficia uero cõseq̃uẽda tarde cũ honestũ nõ sit ꝓperare cã sue utilitatis & cauẽdũ sit: ne ĩ ꝓperãdo molestꝰ eẽ pgat qđ nõ unq̃ accidit. Presentia igitur amicorum in cunctis uidetur optanda.

N ergo ut amatoribꝰ aspectꝰ ipe dulcissimꝰ ẽ & magis expetũt hũc sensũ q̃ alios. Vtpote amore ĩ hoc potissimũ existente & genito sic & amicis maxĩe expetẽdũ ẽ sil' uiuere. Nã & amicitia societas est. Et ut ad se ipm habet. Sic etiã ad amicum circa ipm uero sensus ẽ expetẽdũ & circa amicũ igit'. Opatio aũt fit ĩ illis ĩsimul uiuẽdo. Itaq; merito illud affectãt. Et ꝙ tãdẽ ẽ singul' eẽ uel cuius grã uiuere expetũt in eo cũ amicis uolũt morã trahere. Itaq; alij cõputãt. alij colludũt. alij sil' exercent'. alij sil' uenant' ul' sil' philosophant'. Singuli ĩ his quotidiano usu uersati qđ maxime utiq; amãt ĩ uita. Viuere.n. uolẽtes cũ amicis illa faciũt & cõmutãt ĩ qbꝰ putãt sil' uiuendũ.

Est igit' amicitia improborũ flagitiosa. Cõicãt.n. praua ĩstabiles existentes & flagitiosi fiunt ĩuicẽ se assimilantes. Proborũ aũt ꝓba ex quottidiano usu suscipiẽs ĩcremẽtũ. Videntur aũt meliores fieri agẽdo & se mutuo corrigẽdo. Recipiũt.n. mutuo illa ex qbus placere possint. unde a bonis bona. De amicitia igitur dicta hactenus sufficiant. Nũc de uoluptate erit dicendum.

Incipit liber decimus.

Equit fortasse nūc ut de uolupta te trāsigamus. Ea nāq; generi nr̄o familiarissima eē. Quapropē erudiūt pueros uoluptati & dolo re instituētes. Videt aūt ad mores uirtutū maximum eē ut gaudeat quis quibus gaudere oportet & oderit que odisse oportet. tēdūt enī hec per totā uitā inclinationē habēria. & pote statē ad uirtutē ac beate uiuendū. nā uolupta. ria quidē eligunt dolorosa quidem effugiunt. Talia uero nequaq̄ pretermittenda uidentur. Presertim cum in ipsis magna sit ambigui tas. Nā alij summū bonū dicūt esse uolupta. tem. Alij cōtra nimiū prauum. Illi fortasse cre dentes reuera sic esse. Hi uero putantes utili⁹ ad uitam ostendere uoluptatē esse prauum li. cet nō sit. Inclinari enim plerosq; ad illā infer. uire q; uoluptatibus. Quamobrem oportere i contrarium ducere. Nam sic ad medium utiq; deueniri. Sed uidēdū ē ne id bene dicat. Nā q de affectibus & actibus habentur sermones minorē habēt fidē q̄ opa. Qn̄ igit discordant ab his q̄ sunt ſm sensum spreti: atq; reiecti eti. am uerū insup interimūt. Qui enī uoluptatē uituperat: si qn̄ illius appetēs dēphendat ad il lā inclinari uidet. q. talē existētē omnē. Nam diffinire non est multorū. Vident ergo ser mones qui ueri sunt nō solū ad sciendum uti. lissimi: sed & ad uiuēdū. Consentanei enī ope. ribus fidem habent. Quapropter prouocāt in telligentes uiuere ſm ipos. Sed satis de his. Nūc ea que dicunt de uoluptate referamus.

Vdoxus igit uoluptatē sūmū bonū eē cēsebat ppterea q cūcta rōnabilia & ir rōnabilia illā appetere cernebat. In cunctis ue ro eē id qd expetit pbū ac maxie optimū. Cū. cta uero i idē ferri oib⁹ optimū eē significare singula. n. qd sibi bonū sit repire queadmodū escam. Quod autē oibus bonū sit: & quod oia appetunt id esse summū bonum. Fidem ha

Incipit liber decimus.

Eqt fortasse nunc ut. Postea q̄ i supioribus libris determinatū ē de uirtute tam mora li q̄ itellectiua. de cōtinēiia quo q & de amicitia q̄ cū uirtute af finitatē hr̄e dicunt. i hoc libro decimo intēdit determinare de felicitate q̄ omniū pdictorū fi nis dr. & habet h liber tres tra ctatus. in primo determinat de uoluptate q̄ a qbusdā ponit feli citas atq; uirtutis finis. Capitu lū primū ē phemiū i quo usten dit in ciuili scīa cōsiderādū esse de uoluptate. & facit duo. prio intētū pmittit: dicēs de uolupta te hic esse trāsigēdū. Cōsiderā dū ē q de uoluptate aliter libro septimo alit hic determinat. nā ibi put est obiectum & materia cōtinentie. hic uero put est pro prietas inherens felicitati: de q̄ hic pcipue intēdit. Et ex hoc se quit alia differentia. cum enim obiectū cōtinentie sit uoluptas sensibilis: ea uero uoluptas que est felicitatis proprietas sit non sensibilis: sed intelligibilis: ide est q ibi de uoluptate sensibili. hic uero magis de intelligibili considerandum uidetur. nō igi tur superflue hic de uoluptate consideratur. secūdo ibi. Ea nā q. prosequitur ostendens trifa riam id quod proposuit. secun da ratio ponitur ibi. Videt aūt. tertia ibi. Presertim cum. & su mitur hec tertia ratio ex diuer sitate opinionū. & circa hoc fa cit duo. primo recitat diuersas opiniones. secundo ibi. Sed ui dendum. reprobat ultimam illa rū opinionū. tertio ibi. Vident ergo. concludit ex his sermonū ueritatem pdesse non modo ad scientiā: uerum ad uitam. ulti mo ibi. Sed satis. epilogando cō cludit de his satis eē dictū. nūc uero referenda sunt que alii de uoluptate senserunt.

Vdoxus igit. Postq̄ ostēsū ē determinādū eē de uolu ptate. h psegt & primu opinio nes aliorū. secundo determinat

ūeritatē ī caplʼo q̄rto.ibi. Quid āt.circa primā ptē ē aduertēdū ꝙ circa uoluptatē due fuerūt opiniōes pene extreme.pria fuerat eudoxi:suorūq; fautorū q̄ dixerūt uoluptatē eē bonū atq; optimū.Secūda opinio fuerat platonis & eorū q̄ eū secuti sunt:q̄ uoluptatē negabāt eē bonū.has itaq; duas opiniones phs hʼ ꝓseqᵗ.primā ī caplʼo prio.secūdā ptim ī caplʼo prio & ptim ī secūdo.primū caplm duas hēt ptes.ī pria ꝓseqᵗ opinionē eudoxi.ī secūda ibi.Hac igiᵗ rōne.ondit queadmodū plato obuiatet rōnibus eudoxi.circa primā ptē duo facit.primo ponit opinionē eudoxi.secūdo ibi.ꝓpterea.pōit q̄ttuor rōnes q̄bus eudoxus suā fulciebat opinionē.scd̄a ibi. Nec minus.tertia ibi.Maxie uero.q̄rto ibi.Additāq;.prima rō sumiᵗ ex pte uoluptatis.& circa eā duo facit prīo pōit rōnē.secūdo ibi.Fidē habueᵗ.ondit cām cur eudoxio credebaᵗ.secūda uero rō sumiᵗ ex cōtrario uoluptatis.s.ex dolore.Circa q̄rtā rōnē duo facit.prīo ponit rōnē.secūdo ibi. Videᵗ itaq;.tāgit defectū illius rōnis. Hac ergo rōne.hec ē secūda ps istius capli.ubi ondit queadmodum plato obuiaret rōnibus eudoxi. Et ē aduertēdum ꝙ phs cū ponit platonis obuiationes silʼ eas īterimit.ut p hoc ostēdat opinionē eudoxi etiā si non sit oīno uera:nec tn̄ a platone rōnabiliᵗ eē īpunatā.at p hoc ī ꝑsenti ē lra obscura.cū sit difficile uidere ubi recitet obuiationē.& eā excludat.Diuidiᵗ autē hec ps ī tres ptes.in pria ostēdit queadmodū plato obuiaret rōni q̄rte & etiā tertie.ut aliq̄bus placet.circa qd̄ duo facit.primo recitat huiusmodi obuiationē.secūdo ibi.Manifestū.remouet eā.Quī aūt.hʼ secūdo recitat silʼ & remouet obuiationē platōis ad primā rōnē eudoxi.interimebat itaq; plato illā rōnē eudoxi bonū eē qd̄ oīa appetūt.qd̄ hic aristoteles īprobat.Et nota illd̄ Fortasse etiam &c̄.ubi apparet prauos uoluptatem ſm ꝙ huiusmodi appetere nō p prauitatem sed p naturā q̄ nō praua:sed bona dr̄.id.n.qd̄ ē cūctis cōe uidetur naturale atq; ad spēm ptinere. Nō uideᵗ quoq;.hic tertio recitat obuiationē platonis cōtra secūdā rōnem eudoxi.dicet itaq; plato nō seq̄ si dolor malū ē:uoluptatē eē bonū.hoc phs re

buere eiꝰ sermones ꝓpᵗ morū ꝓbitatē magis q̄ ꝓpᵗ seipos egregie.n.modestꝰ esse uidebaᵗ.q̄re nō ut amicꝰ uoluptatis hec dicere creditꝰ ē. Sed ꝙ reuera sic eēt:nec minꝰ putabat.id ex cōtrario petere.dolorē.n.ꝑseipm esse fugiendū. Silʼr igiᵗ & cōtrariū expetendū. Maxie uero expetēdū eē qd̄ nulliꝰ grā expetimꝰ. Tale āt sine cōtrouersia eē uoluptatē. Neminē.n.ultra ꝑquirere cuius grā uoluptatē capiat.utpote ꝑ seipm uoluptate expetēda. Additāq; cuicūq; ex his q̄ bona sunt expetibiliꝰ illud facere uel uti iustis & tpatis actiōibus.Et augeri ꝑfecto bonū seipo. Videᵗ itaq; hec rō bonorū illā ostēdere:& nihil magis q̄ aliud. Oē.n.bonum cū alio bono expetibiliꝰ ē q̄ solū. Hac ergo rōne.& plato improbat uoluptatē.q.nō sit sūmū bonū. Vt nullo.n.sibi addito sūmū bonū expetibiliꝰ fieri. Manifestū ē āt ꝙ nec aliud q̄cq̄ sūmū bonū eēt qd̄ cū alio eorū q̄ p se sunt bona expetibiliꝰ fiat. Quid igiᵗ ē tale cuius & nos pticipes sumꝰ Nā tale aliq̄d q̄rimꝰ. Qui āt instāt non eē id sūmū bonū qd̄ oīa appetūt nihil dicūt.Nā ꝙ oībꝰ uideᵗ id eē dicimus.Et q̄ hāc opinionē tollit:nō multo ꝓbabiliora dicit.Si.n.q̄ absq; ītellectu sūt illā affectāt esset aliq̄d qd̄ dr̄.Si uero q̄ sapiūt qūo discernēt aliq̄d fortasse etiā ī prauis ē aliq̄d naturale bonū ualētiꝰ q̄ ſm seipa qd̄ appetit appropriatū sibi bonū. Non uideᵗ quoq;:nec de cōtrario recte dictū.Nō.n.aiūt si dolor ē malū:uoluptas est bonū opponi:& malū malo:& ambobꝰ neutra hec dicūt nō male:nō tn̄ uere in his q̄ dicebanᵗ.Si.n.ambo sunt mala & fugiēda oportere eē ambo.neutrorū uero ut alterū aut similiter.Nunc aūt cōstat hāc eos fugere ut malum illā expetere ut bonū.Sic ergo & opponunᵗ.

mouet dicens ꝙ etiã si illa cõsequẽtia absolute nõ teneat. ualet tñ ĩ his. qa cum ambo nõ sint bona. ut plato fatet̃: erũt ambo mala: & sic ambo fugiẽda. qđ nõ est uerũ. uel si unũ. s. uoluptas sit neutrũ: aliud quoq; erit neutrũ. uel ambo erũt neutra. uidemus autem contrarium. opponũtur ergo sic. ut dicebat eudoxus. & hic est finis capituli.

On tñ. Postea ꝙ phs remouit obuiatiões platonicorũ ad rõnes eudoxi. hic ponit rõnes eorũ cõtra ipam positionẽ eudxi. itaq; uisu quemadmodũ plato solueret rõnes eudoxi. hi ponit rõnes qbus plato nitebat̃ oñdere uoluptatẽ nõ esse bonũ. & facit duo primo ponit rõnes qbus nitebatur oñdere uoluptatẽ nõ eẽ bonũ. secũdo ibi. Ostendere uidet̃ ponit rõnes qbus conat̃ ꝓbare uoluptatẽ nõ esse ꝑ se bonũ. circa primũ ponit q̃ttuor rõnes. & qa ille falsũ cõcludũt. sil' & põit & destruit eas. Erat qdẽ prĩa rõ platonis. uoluptas nõ est q̃litas. ergo nõ ẽ bonũ. putabat enĩ plato oẽ bonũ esse in genere q̃litatis. qđ Aristoteles negat. Ob id ꝙ uirtutis operatio & felicitas sũt bona: nõ tñ sũt q̃litates. est enĩ bonũ ĩ oĩ genere cũ sit eq̃le enti. ut dictũ est ĩ libro prĩo. Et aliq ĩ hoc passu dicũt dictũ phi esse uerũ ĩ opatiõibus q̃ uirtutẽ ꝓcedũt. Secus ẽ ut dicũt de his q̃ sequunt̃: qm̃ ille ĩ genere q̃litatis sũt ut dicũt. Sed mihi qdẽ hoc nõ uidet̃ uerũ: nec eorũ fũdamentũ stare uidet̃. nõ ẽ generalis regula actionẽ nõ esse sine motu. ẽ enĩ opatio sequẽs habitũ sine motu. ut hi & planius infra. qđ etiã libro. vii. late ꝑtractatũ ẽ. Dicũt aũt. hi ponit̃ secũda platonicorũ rõ. & prĩo ponit eam. secundo ibi. Si ergo. destruit huiusmodi ꝓcessũ. & prĩo si uoluptas accipiat̃ in cõcreto. hoc ẽ ut subiecto ꝑticipat̃. secũdo ibi. Si aũt. destruit platonicorũ ꝓcessũ si uoluptas accipiat̃ in abstracto hoc ẽ ꝯm se. Pro cuius intellectu duo sunt cõsiderãda: prĩo ꝙ uoluptatẽ eẽ mixtã bifariã ĩtelligi poterit. uel qa ex mixtiõe pluriũ cõstat. ut in armonia: saporibus coloribusq; qbusdã. Alio mõ dr̃ uoluptas mixta illa cui dolor admiscet̃ coiusmodi sũt omnes corporee uoluptates. & mixta qdem uoluptas ĩ hoc loco dici potest utroq; mõ. Secũdo cõsiderãdũ ꝙ uoluptatem esse mixtã ẽ cã potissima cur ꝯm magis & minus dici possit. itaq; ea uoluptas que simplex est nec magis nec minus recipit quemadmodũ nec alia simplicia. & hoc platonicis fuit incognitũ. ut hic phs innuere uidetur. Perfectũq; bonũ. hec est tertia rõ platonicorũ. & prĩo eã ponit. secũdo ibi. Nec recte. ipsam excludit. & prĩo ꝓbat uoluptatem nõ esse motũ. secundo ibi. Effectio

On tñ si nõ q̃litatũ ẽ uoluptas ꝓpterea nec bonoꝵ neq;. n. uirtutis opatiões q̃litates sũt: neq; felicitas. Dicũt aũt bonũ determinatũ eẽ. uoluptatẽ aũt ĩdeterminatã: qa recipit magis & minꝰ. Si ergo ꝑceptiõe uoluptatis hoc ĩdicãt. Et circa iusticiã aliasq; uirtutes ꝯm q̃s mãifeste aiũt: magis & minꝰ tales existere certe. & ꝯm uirtutes erit hoc idẽ. nã iusti magis sũt & fortes. Est igitur iuste & tꝑate agere magis & minꝰ. Si aũt in uoluptatibꝰ ne qñ nõ dicunt cãm ꝙ sint alie simplices alie mixte. Quid ꝓhibet uero queẽadmodũ sanitas determinata existẽs recipit magis & minꝰ. Sic & uoluptatẽ recipe. Nõ. n. eadẽ mẽsura ĩ oĩbꝰ est nec in eodẽ semꝑ una sed remissa ꝑmanet usq; ad aliqd. Et differt ꝯm magis & minꝰ. Tale aliqd utiq; erit circa uoluptatẽ. Perfectũq; bonũ ponẽtes motꝰ uero & effectiões imꝑfectas. uoluptatẽ motũ effectionẽq; ostendere conat̃. Nec recte dicere uidet̃. Nec eẽ illã motũ oĩ: nã ꝙ motui ꝓpriũ uidet̃ eẽ uelocitas & tarditas. Licet nõ ꝑ se ceu mũdi ad aliud. Voluptati aũt neutrũ hoꝵ existit. Nã põt qs cito letari: queẽadmodũ & irasci. Sed ĩ uoluptate cõstitutũ eẽ nõ põt: neq; ad aliud. Incedere aũt & augeri & cũcta huiusmodi. Traduci ergo ad uoluptatẽ uelocit̃ & tarde qs põt. Opari uero ꝯm illã uelocit̃ nõ põt. Dico aũt ĩ uoluptate cõstitutũ eẽ.

Effectio ãt queẽadmodũ eẽt. Videt̃. n. nõ ex quocũq; fieri quodcũq; sed ex quo fit ĩ hoc dis

autem. probat uoluptatem non
eſſe effectionem. & circa hoc fa
cit tria. primo facit quod dictū
eſt. ſecundo ibi. Aiunt etiam. tā
git reſpōſionem platonicorum
ad prefatā rationem. & primo
tangit eorum reſponſionem. ſe
cundo ibi. At hec. excludit pre-
fatam reſponſionem. Hec au
tem opinio. Hic tertio oſtendit
originem prefate opinionis. &
hoc primo. ſecundo ibi Verum
id. oſtendit id non contingere
circa omnes uoluptates. Ad-
uerſos illos. hic ponit quartam
rationem platonicorum. & hāc
trifariam deſtruit. ſecundo ibi.
Vel ſi utiq;. tertio ibi. Vel ſpe-
cie differunt. Ex his igitur pa-
tet rationes platonicorum non
eſſe efficaces. Oſtendere uide
retur. hec eſt ſecūda pars huius
capituli ī qua trifariam probat
uoluptatem nō eſſe ſimpliciter
& uniuerſaliter & de ſe bonum
ſecūdo ibi. Nullus enim. tertio
ibi. Et circa. Et ex his uidetur ī
fringere opinionem eudoxi. ita
q cum opinionum predictarū
neutra ſit uera: locus erit tertie
opinioni. Vltimo ibi. Quod igi
tur. epilogādo concludit inten-
tum.

ſolui & cui⁹ effectio uoluptas ei⁹ dolor corru-
ptio ē. Aiūt etiā dolorē eē īdigētiā eius qd'
ē ſm naturā Voluptatē repletionē at he corpo
rales ſūt paſſiões. Si ergo uoluptas repletio ē
ei⁹ qd' ē ſm naturā ī quo ē repletio. Id utiq; uo
luptatē ꝑcipiet. Corp⁹ igit': ſed nō uidet'. Nō ē
ergo repletio uoluptas. Sed dū fit repletio qs
uoluptatē capit. Et dū exhaurit' dolet. Hec
aūt opinio orta uidet' ex dolorib⁹ ac uoluptati
b⁹ q̄ ſūt circa alimētū. Indigētes .n. & antea do
lētes repletiōe delectant'. Verū id nō cōtingit
circa oēs uoluptates. Nā ſine dolore ſunt q̄ ex
diſciplina ꝓueniūt & q̄dā earū q̄ p ſenſus & q̄
ꝑ olfatū. Ex auditu quoq; & uiſu plereq; etiā
recordatiões & ſpēs. Cui⁹ ergo iſte effectiones
erūt. Nulli⁹ .n. rei īdigētia ātecessit. cui⁹ utiq;
forēt repletiões Aduerſos aūt illos q ꝓferūt
obſcenas uoluptates reſpōdi pōt nō eē illa uo-
luptaria. Nō .n. ſi puerſe diſpoſitis iſta ſunt io
cūda putādū ē ea ſimplr iocūda ſed ipſis. Quē-
admodū nec egrotātib⁹ ſalubria aut dulcia aut
amara: nec etiam alba q̄ apparēt lippis. Vel ſic
utiq; diceret' q uoluptates qdē expetibiles ſūt
nō tñ iſtis quēadmodū & ditari: ſed nō ꝓdenti
& ſanū eē. Nō tñ quodcūq; edēti. Vel ſpecie
differunt uoluptates. alie .n. ex rebus honeſtis
alie ex turpibus: nec fieri pōt ut qs iuſti uolu-
ptatē accipiat niſi ſit iuſt⁹: neq; muſici niſi ſit
muſic⁹ eodē mō ī alijs. Oſtēdere uidet' ami
cus cū ali⁹ ſit q̄ adulator nō eē uoluptatē bonū
uel ſpecie differre eas. Alt' .n. ad bonū cōuerſa-
ri uidet' alt' ad uoluptatē aūt & id uitupat' hec
laudat' q̄ſi alia ſit conuerſatio. Nullus autē
optaret uiuire ſi ita puerili mēte futur⁹ ſit in
uita. ut his ex reb⁹ uoluptatē capiat qb⁹ pueri
maxie cape uident'. Nec ſic ut gaudeat cū faci-
at aliqd turpe nec unq̄ doleat. Et circa mlta
ſolicitudinē utiq; ponerem⁹: etiā ſi nulla inde
ſit ꝓ uētura uoluptas. Veluti uidere meminiſ-
ſe: ſcire uirtutes hr̄e. q ſi ex neceſſitate hec ſeq
tur uoluptas nihil refert. Nā illa certe expete-
rem⁹ etiā ſi nulla illis uoluptas eēt ꝓuētura. q

igit̃ uoluptas nõ sit sũmũ bonũ: nec sit oĩs expetibil̃ manifestũ uidet̃. Et ꝙ aliq̃ uoluptates p se expetibiles sunt differẽtes specie uel a quibus. Que igitur de uoluptate & doloribus dicuntur ista sufficiant.

Vid autẽ sit aut q̃le magis patebit. Sed ab initio repetamꝰ. Videt̃ igit̃ uisio oĩ tpe eẽ pfecta. Nõ.n.illi qcq̃ deest qd᷑ postea factũ illꝰ spẽm pficiat. Huic sil̃is apparet uoluptas. Totũ.n.qddã ẽ nec ullo tpe uoluptatẽ cape qs põt q̃ si a maiori tpe fiat illiꝰ spẽs pficiat̃. Quapropt̃ nec motꝰ ẽ. Nã oĩs motus ĩ tpe ẽ & finis alicuiꝰ. Ceu edificatio pfecta est qñ pficit id qd᷑ affectabat: aut ĩ oĩ qdẽ tpe aut ĩ hoc. In ptibꝰ uero tpis oẽs sũt ĩpfecte & alie specie quã tota & sil̃. Lapidũ.n.cõpositio alia ẽ q̃ colũne baculatio & he alie sũt q̃ tẽpli factio & tẽpli qdẽ pfecta. Nihil.n.deest illi ad ppositũ. fundamenti uero & opis colũnarũ ĩpfecta ps.n.utraq; specie ergo differũt. Nec ẽ aliquo tpe motũ accipe specie pfectũ. sed ĩ toto. Eodẽ mõ ĩ ãbulãdo & reliqs. Si.n. ẽ latio motus uñ quo & huiusmodi dñe ſm speciem uolatio ambulatio saltatio & huiusmodi. Nec solũ ita sed ĩ ipa ãbulatiõe. Nã id qd᷑ ẽ uñ quo nõ idẽ ẽ ĩ stadio & ĩ pte & ĩ alia atq; alia pte. Nec trãsire lineã istã & illã. Nõ solũ.n.lineã ptransit sed in hoc loco existentẽ. In alio aũt ista q̃ illa. Verũ de motu in alijs diligẽtius est dictũ. Videt̃ ne in omni qdẽ tpe esse pfectus. Sed plurimi ĩpfecti & differentes specie siqdẽ. Vnde & quo speciẽ facit at uoluptatis quocunq; tpe pfecta spẽs ẽ. Patet igit̃ ꝙ diuersa sunt & ꝙ totũ qddã ac pfectũ uoluptas. Id quoq; ex eo apparet ꝙ nihil moueri põt nisi in tpe. Diuersum uero in uoluptate. Nã id qd᷑ ẽ nũc totũ qddã ẽ. Ex his patet ꝙ nõ recte dicũt motum aut effectionẽ uoluptatẽ esse. Nõ.n.omniũ ista dicunt̃ sed pticulariũ & nõ totorũ neq;.n. uisionis ẽ effectio: neq; pũcti neq; unitatis nec qcq̃ horũ motus neq; effectio. Igitur neq; uoluptatis. Nã totum quidam est cũq; oĩs sensus erga

Vid aũt. capitulũ quartũ ĩ quo psequit̃ de uoluptate ſm ueritatẽ. & primo ostẽdit nõ esse ĩ genere motus nec effectiõis. secũdo ibi. Cũq; oĩs sensus. determinat naturã & pprietates ĩpius. Circa primum facit duo. primo intẽtũ & modũ pcedendi pmittit. secũdo ibi. Videtur igitur. psequtur & facit tria. primo unũ principiũ ostẽdendi ppositũ pmittit. secundo. Quapropt̃. manifestat ppositũ duabus rõnibus. & arguit prio sic: oĩs motus siue effectio mensuratur tpe ĩ cuius partibus motus seu effectio non est pfecta. uoluptas uero ĩ oĩ pte tpis est pfecta igit̃ uoluptas nõ est motus nec effectio. In hac rõne sic pcedit: prio ponit maiorem. & eã bifariã pbat. prio quãtũ ad effectionem. secũdo ibi. Eodẽ mõ. quãtũ ad motũ localẽ. tertio ibi. At uoluptas. ponit minorem. & nota ꝙ totũ dici nõ qd᷑ ptes habet sed qd᷑ pfectũ est. Et p horũ ĩtellectu utile erit meminisse motũ nõ esse aliud pter res motas tertio phisi. itaq; motus nõ ẽ totũ: sed ptes eius qd᷑ p motũ acqrit̃.
Id quoq;. hec est secũda rõ: q̃ modicũ a prĩa differre uidet̃. & arguit sic nihil moueri põt nisi ĩ tpe. uoluptas esse põt ĩ nõ tpe. igit̃ &c̃. Ex his. hĩ cõcludit intẽtũ. & ĩ his finit̃ prima ps istius capl̃i. Cũq; oĩs. hec ẽ secũda ps capl̃i. ubi duo facit. primo oñdit naturã uoluptatis. secũdo ibi. Quousq;. aliq̃s ĩpius pprietates. circa primum facit duo. primo oñdit qd sit. secundo ibi Quod aũt. manifestat q̃dã de superius dictis. circa primũ facit tria. prio oñdit q̃ sit opatio pfecta. secũdo ibi. Hec utiq;. ostendit uoluptatẽ eẽ opatiõis pfectionẽ. tertio ibi. Perficit aũt. ostẽdit quẽadmodũ uoluptas opationẽ pficiat. itaq; opationẽ pficiunt. potẽtia ut mouens motum obiectũ ut mouens nõ motum. uoluptas uero ut q̃dã sequens pprietas: quẽadmodũ calor ignẽ: aut pulchritudo iuuẽtutem. ut

iam dicetur. Quod autē. Hic
manifestat quedam de superius
dictis. & primo dicit manifestū
esse uoluptatem fieri fm singu-
los sensus. secūdo ibi. Patet igi
tur. manifestat aliud de pmissis
tertio ibi. Perfecit autem. mani
festat id quod dictū erat de mo-
do quo uoluptas operationē pfi
ciat. itaq3 uoluptas operationē
perficere dicitur nō ut habitus
q inest. idest q intret eius essen
tiam: sed ut resultās quidam fi-
nis. idest ut quedā perfectio aut
proprietas superueniens. uelut
in etatis flore. idest in iuuentu-
te pulchritudo. Ex his patet uo
luptatem nō esse felicitatem. ut
enim iam patebit felicitas ē ope
ratio. uoluptas uero ut ex his
uides non est operatio: sed ope
rationis proprietas. hoc idem i-
de uideri poterit: q felicitas est
operatio intellectus. uoluptas
uero non intellectus: sed uolun
tatis. nā felicitas dicit sūmū bo
num. uoluptas uero dicit in eo
bono quietudinē. Sed ex his du
bitaretur quemadmodum fieri
poterit. ut felicitas sit in itelle-
ctu: eiusq3 proprietas sit in uolū
tate. At aliqui dicūt q uoluptas
sit proprictas non inherens sed
sequens. uel dic felicitatem esse
in uoluntate sub ratione boni.
& in intellectu sub ratione ue-
ri. uel si tibi hec non placent so
lutionem quere. Quousq3 ue
ro. Hic determinat de uolupta-
tis proprietatibus. & ponit qt-
tuor proprietates. quarum pri-
ma spectat ad ipsius durationē.
itaq3 primo ostendit qdiu uolu-
ptas durare possit. secundo ibi.
Quare nullus. assignat causam
cur uoluptas non sit continua.
tertio ibi. Quedam etiam. ostē-
dit cur noua magis delectēt. qr
to ibi. Omnes uero. ostēdit cur
omnes uoluptatem expetunt. &
hoc facit primo. secūdo ibi. Sed
utrum. tangit questionem ex p-
dictis dependentem. cuius solu
tionem pretermittit. & ueritas
est. ut quibusdam placet. uitam
quemadmodum ē primat: sic pri

sensibile operet. Perfecte uero bene dispositi
ad optimū eorū q sensui subiacēt. Nā tale qd-
dā eē uidet pfecta opatio. Dicere aūt ipm ope-
rati uel cū in quo ē nihil refert. In singulis au
tem optima ē operatio optime dispositi erga
potissimū eorū q sibi subsunt. Hec utiq3 p
fectissima erit & iocūdissima. Per omnē enim
sensum uoluptas fit. Silr aūt p intellectum &
cōtēplationē. Iocūdissima uero illa q pfectissi
ma ē. Perfectissima uero bene se habētis erga
studiosissimū eorū que sibi subsunt. Perfi-
cit aūt operationē uoluptas. Nec eodē modo
uoluptas perficit: & sensibile & sensus studio
sa existētia queādmodum nec sanitas & medi-
cus silr cā ē ut sanus qs sit. Quod aūt p sin
gulos sensus fiat uoluptas manifestum ē dici
mus uisiones & auditiones uoluptatē afferre

Patet igit q maxime cum & sensus ē opti
mus & erga tale opat. Cūq3 talia sunt sensibi-
leq3 & id quod sentit semp erit uoluptas extā-
tibus acturo & passuro. Perficit aūt opera-
tionē uoluptas. Nō ut habitus q inest: sed ut
resultās qdam finis: uel ut in etatis flore pul-
chritudo. Quousq3 uero sensibile aut intel
ligibile sit qle oportet & discernēs aut cōtem-
plās erit i opatiōe uoluptas cum. n. sint silia &
eodē mō iuicē se habeāt actiuū & passiuū idē
fieri naturalit aptū ē qre ergo nullus cōtinuo
i uoluptate ē aut dolore. Cūcta nāq3 humana
possibilia sūt cōtinuo opari. nec igit uoluptas
fit. Nā ea seqt opationē. Quedā etiā delectant
cū prio fiūt sed postea nō silr. Nā prio qdē p-
uocata ē mēs effuseq3 agit circa illa queādmo-
dū hi q aduersū ituent. Postmodū nō fit eadē
opatio sed neglectior. Quare uoluptas quoq3
refrigescit. Oēs uero expetere uoluptatē ex eo
putari utiq3 pōt qa oēs uiuere expetūt. Vita āt
opatio qdā ē. Et qlibet circa illa & illis opat q
maxie amat. Ceu music9 auditu circa dulcē so
nū Disciplinarū studio dediti itellectu circa p
spiciētiā rerv eodē mō & reliquorv singuli. Vo
luptas aūt pficit opatiōes & uiuere igit qd ap

petũt. Merito ergo & uoluptatẽ expetũt. Perficit.n. singul' uiuere expetibile exiſtẽs. Sed utrũ ꝑpt' uoluptatẽ uiuere experim⁹. uel ꝑpt' uitã uoluptatẽ relinquatur ad preſens. Coniugata enim iſta uidentur eſſe: nec ſeparationem recipere. Nam ſine operatione nõ fit uoluptas Et omnẽ operationẽ uoluptas perficit.

Nde ucident' ſpecie quoq; differre. Nã illa q̃ ſũt alia ſpecie ab alijs ꝑfici putamus. Sic.n. cernũt'. & q̃ a natura ſũt & que ab arte. Ceu aĩalia arbores pictureq; & ſtatue: domuſq; & uas. Eodẽq; mõ & opatiões differẽtes ſpecie a differẽtib⁹ ꝑfici. Differũt uero ille q̃ ſũt mẽtis ab his q̃ ſũt ꝑ ſenſũ. & he rurſus inter ſe ſpecie differũt igit' & uoluptates q̃ illas ꝑficiũt. Hoc aũt ex eo quoq; patebit q̃ unaq̃q; uoluptas opatiõi illi quã ꝑficit ꝑpria ẽ. Coauget.n. opationẽ ꝑpria uoluptas. magis.n. ſingula diſcernũt exactiuſq; cõprehẽdũt q cũ uoluptate opant'. Vt puta geometre fiũt q geometria delectant' & itelligũt ſingula magis. Eodẽ mõ q erga muſicã ul' erga architectura afficiũtur & alij oẽs ꝑficiũt ĩ ꝑprio ope ſi illo delectẽtur. Coauget ãt uoluptates. q̃ uero coaugẽt ꝑpria ſũt. Alijs ſpecie & alie ſpecie ſunt ꝑpria.

Preterea id ex eo magis patebit q ab alijs ꝑuenĩẽtes uoluptates ĩpedimẽto ſũt opatiõib⁹. Qui.n. fiſtul' delectãt' nõ poſſũt mẽtẽ adhibere ſermonib⁹ ſi fiſtularũ ſonũ exaudiãt magis gaudẽtes ſono q̃ ꝑñti opatione uoluptas ergo ſoni opationẽ circa ſermones corrũpit Eodeq; mõ ĩ alijs euenit qñ ſit' circa duo opat'. iocũdiores.n. alterã exaudit & ſi m'lto uoluptates ꝑcel lat magis itaq; ut ꝑ alterã nihil opet'. Ex quo fit ut quotiẽs uehemẽter aliq̃ re gaudemus nõ fere aliud agam⁹: & alia faciam⁹ cũ alijs leuit' delectamur. ul' ut illi q ĩ theatro comedũt tũc maxĩe hoc faciũt cũ ĩepti ſũt pugiles. Cũ uero ꝑpria uoluptas diligẽti⁹ opari aut diuturniores melioreſq; opatiões efficiat. aliena uero corrũpat. mãifeſtũ ẽ m'tũ eas int' ſe differre. Fere n. aliene uoluptates faciũt ꝑinde ac ꝑprie mo-

us eſſe expetendam q̃ uoluptatẽ Nam uitam ut obiectum: uoluptatem ut eius proprietatẽ uoluntas appetere dicitur.

Nde uidentur ſpecie. capitulum quintũ in quo oſtẽdit que ſint ſpecies ſiue differẽtie uoluptatum. & primo determinat differẽtiam uoluptatum ex differentia operationum. ſecundo autem ibi. Videtur autẽ eſſe. determinat earum differentiam que ſumitur ex parte ſubiecti. circa primũ facit duo. primo oſtendit per rationem uoluptates differre ſm operationem differentiam. ſecundo ibi. Hoc autem. idem oſtendit per duo ſigna. quorum ſecũdum ponitur ibi. Et preterea. ibi. Cũq; uero. reſumit rationem & concludit intentum. ibi. Fere enim. comparat alienas uoluptates proprijs moleſtiis. mentiq; tene quod eis dicit.

Cũq; differant. Hic ostendit
uoluptates differre probitate &
improbitate sm operationẽ dif
ferentiam. & primo quãtum ad
probitatem moralem. secundo
ibi. Differt autem. quantum ad
puritatem naturalem. Et est cir
ca hoc considerandũ q uolupta
tes dici puriores põt ĩtelligi bi-
fariam. primo ut puriores sint
que minus materie condictioni
bus participant. secũdo ut illas
dicamus puriores qbus minus
dolor admiscetur: & hec uerior
uidetur. Circa primũ primo in
tentum premittit. secundo ibi.
In unaquaq; enim. illud bifariã
probat. secunda ratio ponit ibi
Nam &. nota illud ita ut ambi-
guum fit &c̃. Videtur autem
hec est secunda pars huius capi
tuli. ubi ostendit uoluptatũ dif
ferentiam que sumitur ex parte
subiecti. & primo ostendit esse
uoluptates differẽtes sm diuer-
sas species animalium. secundo
ibi. Variant autem. ostendit id
quod prius sm hominum diuer
sitatẽ. & facit quattuor. primo
ostendit diuersorum hominum
esse diuersas uoluptates. secun-
do ibi. Videtur autem. ostendit
que inter uoluptates sit potior.
al's que uoluptas sit dicenda sim
plicit & absolute uoluptas. ter-
tio ibi. Que uero. remouet ob-
iectionem que fieri posset. quar
to ibi. Earum uero. ostendit ali-
quam esse potiorem inter uolu-
ptates uirtuosi uiri. al's ostendit
que de prefatis sit uoluptas ho-
minis propria. Et in his finitur
primus huius libri tractatus.

lestie. Veluti si cui scribere aut computare gra
ue ẽ atq; molestũ hic nõ scribit ille nõ compu
tat qa id agere molestũ ẽ. Euenit igit' circa ope
ratiões cõtrariũ pprijs uoluptatibus atq; mo-
lestijs. sunt. n. pprie q̃ ĩ opatiõe p se fiũt. Alie
nas aũt uoluptates diximus q pinde ppe agũt
atq; molestie. Cũq; differãt opatiões pbita
te & ĩprobitate & alie expetẽde sint alie fugiẽ-
de alie neutre. Eodem mõ se quoq; uoluptates
habẽt. In una quaq;. n. opatiõe ppria est uolu-
ptas. Que igit' studiose ppria ẽ ea pba ẽ. Que
uero praue ea ĩproba. Nã & cupiditates hone-
starũ rerũ laudabiles sunt. turpiũ aũt uitupe-
rabiles. Magis aũt sunt pprie opationibus uo
luptates que illis insunt q̃ cupiditates. he nãq;
distincte sunt tpibus & natura. Ille uero ppin
que opatiõibus & indistincte ita ut ambiguũ
sit utrũ idẽ sit opatio & uoluptas. Nõ tñ uide-
tur uoluptas mẽs eẽ neq; sensus. Absurdũ enĩ
sed quia nõ sepat' uidet' qbusdã idẽ. Vt igitur
opatiões sunt alie sic & uoluptates. Differt
aũt uisus a tactu puritate & auditus & odora-
tus a gustu eodẽ mõ differũt & uoluptates ab
q̃ sunt circa intellectum & utreq; ad inuicem.

Videtur aũt esse cuiq; animali ppria uolu-
ptas queãdmodũ & opus & in unũ quodq; in
tuẽti id apparet. Alia ẽ. n. uoluptas eq alia ca-
nis: alia hoĩs ut ĩquit. Eraclitus asinos magis
stramina optare q̃ aurũ. Nã pabulũ illis dulci
us ẽ auro. Que igit' sunt aliorũ specie: differũt
specie. Que uero sũt eorũdẽ indifferẽtes eẽ rõ-
nabile ẽ. Variãt ãt nõ parũ ĩ hoĩb9. Eadẽ. n.
alios offendũt alios delectãt & alijs molesta &
odibilia sũt alijs iocũda & amabilia. Id quoq; ĩ
dulcibus cõtingit. Nõ enĩ eadẽ febricitanti ui
dent' & sano. Neq; calidũ eẽ imbecilli & ualen
ti. Similiter in alijs id contingit. Videtur
autem in cunctis talibus id esse quod uidetur
studioso. q si hoc recte dicitur quemadmodũ
apparet & est & singulorum mensura uirtus ẽ
& bonus uir sm q talis est & uoluptates utiq;
erunt que huic uidentur & iocunda illa quib9

iste gaudet. Que uero huic molesta sunt si cui iocunda uidentur non est mirandū. Multe enim corruptele & deprauationes in hominibus fiunt. Iocunda enī nō sunt nisi bis & illis q sic dispositi sūt. Igit' q̄s oēs fatent' eē turpes manifestū ē nō eē dicēdum eas eē uoluptates nisi illis q corrupti sunt. Earū uero que uidentur esse probe qualem uel quam dicendum est esse hominis uel ex operationibus manifestum est. Nam illas sequuntur uoluptates Siue igitur una est siue plures perfecti & beati uiri q̄ has pficiūt uoluptates. he principalr dicēde sunt hoīs esse uoluptates. Reliq̄ uero secūdarie & multifariā queādmodū opatiōes.

Vm aūt de uirtutib9 & amicicijs ac de uoluptate dictū sit restat ut de felicitate sūmati dicam9. Nā finē illā posuimus rerū

Vm autem de uirtutibus. Tractatus secundus de felicitate tria habet capitula quorum primum est de quidditate seu diffinitione felicitatis. Itaq in capitulo primo ostēditur felicitatem esse operationem animi sm uirtutem. & facit duo primo intentum premitrit. secundo ibi. Diximus non esse. Iotentum prosequitur. circa primum facit tria. primo continuando dicta dicendis: premittit intentum. dicens cum autem fine primi libri usq ad principium octaui dictum sit de uirtutibus. i octauo uero & nono de amicitiis. & in primo tractatu huius decimi dictū quoq sit de uoluptate. cū de his inq̄ dictū sit: restat ut de felicitate sūmatim dicamus. secundo ibi. Nam illā. reddit causam cur de felicitate post prefata sit dicendum. causa uero ea ē quia supra libro primo in principio. & expressius in capitulo quarto secundi tractatus felicitatem posuimus rerū humanarum. hoc est rerum agibilium. quia igitur finis est rerum agēdarum principium. supra libro septimo: sine cognitione felicitatis nemo satis poterit suā uitā dirigere. & hoc philosophus dicebat supra in prologo: atq huius nimirum cognitio ad uitam nostram multum cōfert. & uelut sagittarii signum habentes: facilius quod oportet asseq̄mur. itaq felicitas quemadmodum rerum agendarum ē finis ultimus: sic etiam eē dicitur earum primum principium quod nota: & plus q̄ nota. ex hoc enim principio tota ciuilis scientia originem habuit. cum enim ex diuersitate principiorum diuersitas sequatur conclusionum primo posteriorum. hinc est q diuersos fines diuerse sequūtur res publice. in quibus non eedem. sed alie leges: aliiq mores pbantur. tertio ibi. His igitur. tangit modum quem intēdit tenere in hoc tractatu de felicitate erit itaq modus ille: repetemus aliqua dicta de his q̄ in libro primo dicta sunt de felicitate: & hoc modo erit breuior sermo q̄ si ab initio de felicitate dicere exordiamur hoc dicit. Circa materiā hanc occurrit dubiū. utrū in libro primo & hic de eadem an de altera felicitate sit consideratio. Aliqui dicunt q ibi de ciuili. hic uero de contemplatiua tradat' doctrina. quod & mihi nōnunq̄ probatum extitit. hodie uero studiū & tempus quod supra libro primo horum repertor atq adiutor probus dicitur. id fecerūt. ut i meliorē sententiam propositum mutarem: nec id fecisse uereor. cum & augustinum doctorem egregium. multosq alios id fecisse uideam. Imperator quoq autentica de nuptiis de seipso dicit. Nō enim erubescimus si quid melius etiam horum que ipi prius diximus adinueniamus: hoc sancire & competētem prioribus imponere correptionem: nec ab aliis expectari corrigi legem. hec imperator. quod & ipe in locis non paucis in suo codice fecisse uidetur. bene edepol dicebat ille terētianus demea. nunq̄ ita quisq̄ beoe subducta ratione ad uitam fuit: quin res: etas. usus: semper aliquid moneat: aliqd apportet noui. ut illa que te scire credas oescias. & que tibi putaris prima in experiundo repudies. hec ille. Mihi quoq hodie circa felicitatē nō alit' euenit: nec tn̄ id sine rōne fecisse uideat. Adiūgā breuit' ratiōes q̄ me ī hāc sententiā pduxere. siqdē duas ponamus felicitates. ut aduersarii dicūt. Necesse erit dicere hoīs eē duos ultimos fines. duas pprias opatiōes. quorū utrūq uidet' cōtra phm supra libro prīo. Itē si due eēnt felicitates. cū felicitas sit primū rerū agibiliū principiū. duo pfecto in eodē erūt prima

ptincipia.qđ aristoteles negat.x.metha.ltē si due sūt felicitates:aut sunt eq̄ pfecte.& tūc una erit frustra:aut altera erit pfectior. & tūc minus pfecta erit gr̄a melioris.vii.polithice.& sic minus pfecta nō erit dicēda felicitas:cū felicitas sit ultimū bonum.ut ħ & supra libro prīo.ltē dicere de alia felicitate determinatū eē libro prīo & ħ de alia aptissime patet eē falsū:qm̄ ibi tātūmodo dictū ē:felicitatē/eē opationē animi s̄m uirtutē optimā & ī uita pfecta.restabat aūt uidēdū que eēt illa uirtus optima cuius felicitas opatio dr̄.id aūt cōmode determinari nō potuit quousq̨ uirtures nobis eēnt note igit̄ postea q̄ de uirtutibus tā moralibus q̄ ītellectiuis. ħ cōgrue ostēdit nobis q̄ sit ea optima uirtus cuius felicitas sit opatio.cōcludēs tādē eā uirtutē eē nō moralē sed ītellectiuā:nō omnē sed sapiētiā.Itaq̨ de eadē felicitate determinat̄ libro prīo & hic. ibi enī ostēdit̄ felicitatē nihil aliud eē posse q̄ opationē animi s̄m uirtutē optimā & ī uita pfecta.ħ uero ostēdit̄ qđ sit ea uirtus optīa. Cūq̨ due sūt q̄stiōes circa felicitatē. prīa ī libro.i.secūda ī hoc libro.x.determinat̄. ꝙ nusq̄ alibi/aū hac a pħo demōstratū fuisse repies.& hoc ego puto signū sufficiēs p qđ huius rei ueritatē uidere possis: q̄ras igit̄ ab aduersario.ubi aū hac a pħo demōstratū extitit nullū aliud bonorū eē posse felicitatē q̄ opationē uirtutis & r̄ndebit.credo id fecisse in libro primo.& hic id supponere tanq̄ id ibi sit sufficiēter demōstratū.ltē q̄ras ab eo ubi aū hac demonstratū sit q̄ sit uirtus optīa cuius felicitas sit opatio. & r̄ndebit. Credo nisi ineptire/uelit nullibi id aū hac demōstratū extitisse:sed ī hoc loco id tātūmodo demōstratū eē.qđ mēti cōmendabis.Vltio patet aptissime s̄m mērē pħi.ciuilē felicitatē nō eē aliā a cōtemplatiua. si n.tal' eēt: illa eēt finis ciuitatis.sed finis ciuitatis s̄m pħm ē uita cōtēplatiua.ut patet ex libro septimo polithice in.c.xi.ubi optimam rem/publicam in uitam contemplatiuam ordinans.inquit.Diuisa est autem uita tota in negocium/& ociū: bellumq̨ & pacem. in quibus necesse est eandem esse optionem & partibus animi & earum actionibus.bellum quidem gratia pacis. & negociū gratia ocii. & necessaria & utilia gratia honestorum.ad cuncta igitur hec aspicere debet qui legem ponit & ad partes animi.& earum actiones.eodem modo circa uitas & rerum diuisiones. posse enim oportet ī negocio uersari & in bello: preferenda tamen est pax & ocium. & necessaria & utilia posse agere preferenda sunt tamen honesta.itaq̨ ad hec tanq̄ ad signū & pueri adhuc existentes: & alie etates que indiēgt per disciplinam sunt dirigendi.hec ille.& paulo postea ait.Cum ergo idem finis esse uideatur publice & priuatim hominibus.& eandem diffinitionem esse necesse sit uiro optimo & optime rei publice. Manifestum est uirtutes eas que ad ocium spectant illi existere.hec ille.& subdit.Finis est enim ut sepe iam diximus belli pax:negocii ocium.Sunt autem utiles ad ocium & quietē uirtutes quarum opus in ocio est. & quarum ī negocio. oportet autem multa necessariorū nobis existere ut liceat in ocio esse.quapropter temperatam esse oportet ciuitatem.& patientem ac fortem.Nam ut est in prouerbio.nullum ocium seruis.qui uero nō possunt fortiter pericula:serui sunt inuadentium.fortitudine igitur & constantia opus est ad negocium.pħia uero ad ocium.temperātia & iusticia in utroq̨ tempore. magis autem in pace & ocio. Nam bellum quidem ipm̄ cogit homines esse iustos ac temperatos.Fortune autem prospere fruitio & ocium cum pace petulātes magis facit.multa igitur iusticia:multaq̨ temperantia indigent hi qui in optimo statu cōstituti uidētur.ueluti si qui sunt.ut poete tradunt in beatorū insulis: hi maxime indigerēt pħia temperantia & iusticia quanto magis ociosi in abundantia talium,bonorum. hec ille.ex quibus que sequantur uides. primo eundem esse finem unius ac totius ciuitatis.Itaq̨ quemadmodum unius finis est uita contemplatiua sic & ciuitatis. secundo ciuitatem ordinandam in opus pħie tanq̄ in finem ultimū.cōcludamus igitur ꝙ felicitates esse plures nec ueritati nec aristoteli est cōsonū. & hoc quidem nec ego solus: sed sanctus Thomas id tenere uidetur hic.& supra libro primo.& expressius in prima secunde.questione prima.articulo quarto & articulo quinto.idem patet ex sentētia ipsius in.q.iii.articulo quinto.Item hoc idem tenere uidetur in quarto sententiarum.distinctiōe.xliiii.q.i.arti.ii. Sed cōtra hec uideret̄ alicui qđ dr̄ supra libro.i.tres eē uitas.s.uoluptuosā:ciuilē & cōtēplatiuā.ltē īfra duas īuenit esse uitas.unā s̄m moralē:& aliā s̄m uirtutē ītellectiuā.Ad hoc dicimus ꝙ uita cōtēplatiua s̄m ueritatē ē bonū ultimū. alie uero s̄m opinionē aliorū quorū aliq̨ uoluptuosā: alii ciuilem eē putāt uitā ultimā.& horū utrūq̨ pħs negat.nec.n.ī opatiōe moral' uirtutis cōcedit btirudinem

posse cõsistere. Itẽ uidet̃ nõ stare: uitã cõtẽplatiuã eẽ finẽ ciuitatis. Nã si hoc eẽt uerũ uita ciuilis esset uita solitaria quod est absurdũ. Ad hoc dicimus ꝙ id procedit ex quorandam falsa imaginatione. imaginantur quidam eẽ possibile uitam solitariã esse beatam. quod Aristoteles omnino negat. Ea itaq; solitaria beatitas nescio quibus fingit̃ & ab Aristotele omnino negatur. Inquit enim supra libro primo. indiget tñ ut uidet̃ bonis externis. impossibile nãq; est aut certe nõ facile ab eo preclara agi cui desunt facultates. multa enim per amicos ꝑ diuicias: per ciuilẽ potentiã quasi ꝑ instrumenta fiũt. quedã etiã si desint: beatitudinẽ maculãt. uelut nobilitas: soboles: forma. Nõ enim ad felicitatem satis habilis est homo penitus deformis: nec ignobilis: nec his qui solus & sine ꝑle sit. & forte multo minus si cui mali filii sũt aut amici: aut si boni cum forent interierũt. hec ille. idem fere libro septimo. & in hoc tractatu in capitulo ultimo. de amicis quoq; libro nono multifariam demõstratum extitit beatum amicis indigere. itaq; sm aristotelem beatus non erit quisq̃: nisi uniuersa habeat bona: que possibile est hominẽ habere. illi itaq; qui putant uitam contemplatiuam eẽ uitam solitariam. nec Aristotelem nec seipos satis intelligũt. id enim nõ longe esse uidetur ab stoicorum rigida opinione. que in locis nõ paucis ab Aristotele reprobata atq; relecta extitit. consistit itaq; beatitudo principaliter in contemplatiõe. Alia quidem bona ut iam patebit ad beatitudinem sunt necessaria dispositiue. sed de his satis. Diximus non esse. hic prosequitur. & facit duo. primo ostẽdit bifariam felicitatem non esse uirtutis habitum sed operationẽ. primo sic. Si felicitas esset uirtus sequeretur ꝙ dormientem felicem diceremus: atq; uitam plante degentem: quod omnino est falsum. cum felicitas dicat ultimum bonum ultra quod maius non sit expetẽdum. modo planum est perfectiorem uitam esse in uigilia cum sm uirtutem quis agit q̃ cum est in somno. Qui hoc plene capere cupit, intelligat eum tantũmodo beatitatem habere qui uniuersa habet bona que possibile est habere in hac uita. Et in calamitatibus. Hic ponit secũdam rationem. dicens si uirtus poneretur felicitas. posset contingere felicitas in maximis calamitatibus constituto. quod nõ est intelligibile. licet stoici cõtrariũ asserant. quod an sic intelligant. Aristoteles nõ credit. ut iam patebit. ꝙ si ista non placent. Dicendũ felicitatem esse operationẽ. ut dictum erat supra libro primo. ubi etiam parum ante has ratiões quas repetit posuerat. Ex his collige genus felicitatis. est itaq; nõ in genere habitus: sed operatiõis. Hic est unũ notãdum aliud dubitãdũ. Notare aũt debemus ex dictis phi ĩ hoc loco nec senecã: nec boetiũ: nec alius qsq̃ positionẽ stoicorũ custodiẽs. poterit ĩ hac ꝑte cum Aristotele cõsonare: illos igit̃ nõ expositores: sed potius corruptores appellabo q phi dicta extorte ꝑ stoicorum dicta exponũt. Sed dubitat̃ hĩ utrũ uirtuosus cũ ĩcidat ĩ igẽtes calamitates: miser dicẽdus sit. qd̃ uideret̃. cũ beatũ eũ nõ appellemus. Ad hoc rñdet phs supra ĩ libro primo tractatu. iii. c. penultimo. dicẽs talẽ nequaq̃ eẽ miserũ appellãdũ. uirtus enĩ ab hac infamie appellatiõe ipm defendit: ꝑ hoc ꝙ nõ ꝑmittit eũ ĩproba facere: q̃ hominẽ miserũ reddũt. Itaq; talẽ sm phm nec beatũ nec miserũ appellabimus. Et ex his satis etiam poterit qsq; intelligere uitã solitariã nõ eẽ beatam qui societatem priuat̃: non paruo bono eximit̃. nec enim ob aliud relegatiões ac deportationes pene dicunt̃. retinet enĩ hõ libertatẽ: ciuitatẽ & familiã qbus si priuet̃: mortuũ atq; sine capite leges eũ eẽ censent. ut ĩ lege ultĩa digestis de capitis diminutiõe. Opationũ. postq̃ ondit felicitatẽ

humanarũ. His igit̃ que supra diximus repetitis breuior nobis fiet oratio. Diximꝰ non eẽ illã habitũ. Nã & dormienti existere posset & instar plãte uitã degẽti. Et ĩ calamitatibus maxime cõstituto. ꝙ si ista nõ placent: sed magis in opatiõe q̃dã ponẽda ẽ ut supra diximus

Opationũ uero alie sũt necessarie & ꝓpter aliud expetẽde alie ꝓpter seipas. Manifestũ ẽ ꝙ felicitas ponẽda ẽ aliq̃ illarũ q̃ ꝓpter se expetunt̃ & nõ earum que ꝓpter aliud. Nullius enim indiget felicitas sed ipa per se sufficiens est. Sunt autem propter se expetende ille in q̃bus nihil ulterius queritur q̃ operatio.

eē operationē. hic ōndit eē operationem ſm uirtutem. & facit tria. primo oſtendit felicitatem eſſe opationē ꝑpter ſe expetendā. Et nota illud ſed ipa ꝑ ſe ſufficiēs. hoc enī ſi coniūgat̄ cū auctoritate ſacre ſcripture: oſtēdit felicitatē cōſiſtere in cōtemplatione. Tales aūt. hic ſecundo ſubdiuidit opatiōes ꝑpter ſe expetendas. in opatiōes ſm uirtutē & in iocoſas. Et aduerte circa iocoſas: qm̄ ille & ſi nō ordinent̄ i aliquē finē q̄ nē efficiant. Bene tn̄ ordinant̄ i bonū ꝓiocantis. Cōfugiūt aūt. h̄ tertio oſtendit ſub qbus opatiōibus ꝑpt̄ ſe expetēdis felicitas contineri dicat̄. & facit tria. primo oſtendit unde ſit ut ſum aliqbus felicitatē i ioco cōſiſtere. Et nota illud pleriq3 eorū &c̄. hec ē enim opinio uulgi. tales eē felices. At id fortaſſe. Hic ſecūdo excludit illorū motiuū. & hoc facit bifariā. ſecūda ibi. Vt ergo. & nota circa primū illud purā: liberalē q3 uirtutis opationem. p̄ſertim cōtemplatiue eſſe purā. & ideo quia dolor ei nō admiſcetur. dicitur item liberalis: quia nō eſt ſeruilis; cum ſit ſui gratia. quod uero ſui gratia eſt: liberum dicitur primo metha Nam abſurdum. hic tertio determinat ueritatem. oſtendens bifariam felicitatem non in ioco: ſed in uirtutis operatione cōſiſtere. ſecūda ratio ponitur ibi. Videtur autem. Nota illud quod in prima parte dicitur. Cuncta enim ut ita dixerim alterius gratia expetimus preter felicitatem ſimile eſt id quod ſupra libro primo in principio propoſuit. dicens. Omnis ars & omnis doctrina ſimiliter autē actus & electio bonum quoddam appetere uident̄ qđ intellige ut ibi diximus. i. i bonum quoddam referri uidentur. id uero bonum in quod omnia referuntur hic felicitatem dicit gr̄a cuius alia expetimus. quod & menti cōmendabis: qm̄ hoc ad intellectū principii non modicum facit.

Tales. n. eē uident̄ actiōes ſm uirtutē. Agere. n. honeſta & laudabilia ex his ē q̄ ꝑpt̄ ſe expetunt̄. Ex his etiā ſunt ludi qdā iocundi. non enim aliorū gr̄a illos ſequunt̄ hoīes cum dāna potius q̄ cōmoda ex illis ſuſcipiāt & corpus & patrimoniū negligētes. Cōfugiunt autē ad huiuſmodi delectatiōes pleriq3 eorum q beati credunt̄. Quapropter apud tyrānos in p̄cio habent̄ illi qui huiuſmodi oblectamēta poſſunt afferre. Que. n. cupiūt ad ea ſe leto animo prebēt. Indigent uero his. uident̄ ergo ad felicitatē iſta ꝑtinere: qm̄ hi q in magna potētia cōſtituti ſunt illis intēdūt. At id fortaſſe nullū ē ſignū. Nō. n. in potētatu uirtus ē: neq3 mens a qbus laudabiles ſunt opatiōes. Nec ſi iſti q nunq̄ uoluptatē purā liberalēq3 guſtarunt ad corporales cōfugiūt. ꝑpterea putādū ē eas eſſe magis expetēdas. Nā & pueri q̄ apud eos in p̄cio ſunt ea putant eē optima. Conſonū igit̄ ut queadmodum apud pueros atq3 uiros diuerſa in p̄cio habent̄ ſic etiam apud malos & bonos

Vt ergo ſepe dictum eſt precioſa & iocūda ſunt illa que ſtudioſo talia ſunt. Cuiq3 aūt ſm proprium habitum expetētiſſima operatio & ſtudioſo igitur ſm uirtutem. non eſt igitur felicitas in ioco. Nam abſurdum foret iocū eſſe cū quē querimus finem & negocia multa moleſtiaſq3 ꝑ totā uitam ſuſcipe iocūdi cauſa. cūcta enim ut ita dixerim alterius gr̄a expetimus p̄ter felicitatē. nā illa finis ē. Studere uero & laborare ioci cauſa ſtultū nimis puerileq3 uidet̄. Iocari uero ut ſtudeas ſm Anaſtarſis ſentētiā recte ſe habet. Nā ceſſatio q̄dā iocus uidet̄. Cūq3 fieri nequeat ut qs continuo laboret ceſſatiōe īdiget Nō ergo finis ē ceſſatio cū fiat gr̄a opatiōis. Videt̄ autē beata uita ſm uirtutē eē. hec aūt ſtudioſa ē ac nō ī ioco. Meliora dicimus ſeria q̄ ridicula & iocoſa: & melioris ſemp & ꝑtis & hoīs ſtudioſā magis opatiōnē. Melioris uero melior & beatior. Iā pōt āt qs frui corporis uoluptatibꝰ etiā abiectꝰ q̄ſq3 nō minus q̄ optimꝰ. At felicitatē nullus dicet

Voniā aūt. Posteaq̄ ostēsū ē felicitatē eē opationem sm̄ uirtutē. ħ ostēdit cuius uirtutis sit opatio. qđ nusq̄ aū hac fecerat. Quod tibi notādū ac plusq̄ notād ū puto. & facit duo. prio ī genere oñdit felicitatem esse opationem uirtutis nō moralis sed itellectiue. secūdo ibi. Quod aūt. oñdit ī specie cuius ītellectiue uirtutis felicitas sit opatio. circa primā ptem phs supponit duo q̄ a nemine unq̄ fuerūt negata. Primū est felicitatem esse opationem uirtutis optīe. Secūdū est optimā uirtutem eē subiecti optimi. utrūq; est satis rōnabile optima enim opatio esse debuit optime uirtutis: & optima uirtus optimi subiecti. ex his concludit dicens: siue ergo mens siue aliud qddā sit id qđ ī hoīe na tuta. i. naturalit uideaꝫ aliis īpa re. & alia ducere. i. gubetnare. & curā cogitationēq; hr̄e rerum honestarū. i. humanarū & diuinarū: & siue id tale sit diuinū. i. deus aliqs: uel ītelligētia aliqua seu aliqd diuinissimū. i. excellētissimū eorū q̄ i nobis existunt. huius inq̄ sm̄ ppriā uirtutē erit utiq; pfecta felicitas. cōsequentia ob id tenere uideꝫ: qa felicitas eē debet opatio optimi subiecti sm̄ ppriā uirtutem. ut supposuimus. tale autem id esse uidetur quod natura impetat: ducit &c̄. quicquid tandem id sit. Et subaudi tu huius ꝙ sic impetat & natura mouet &c̄. uirtus ppria est nō moralis cum nō sit cognitiua sed intellectiua. ergo nō moralis: sed intellectiue uirtutis opetatio erit perfecta felicitas. quod erat propositum. Et hanc rationem inuenies planius. vii. polithice. capitu. xi. Et ē aduertendū ꝙ phs ħ ptermittit duas difficiles atq; graues disputatiōes. qm̄ earū ueritatē scire ad ppositū nō mltū īterérat. qcqd. ne diceret: phs suū hr̄et ītentū. Veritas tū ē illud qđ īpat & natura alia ducit eē mēs. cū nihil aliud id facere possit: ē quoq; id nō substātia sepata: sed aīmi ps. Quod uero dicit pfecta felicitas: dictū puta ad differētiā actiue: q̄ nec pfecta nec felicitas pprie dr̄.

abiecto cōpetere sed uitā solā. Nō. n. in huiusmodi oblectamētis felicitas cōsistit. Sed ī opatiōibus sm̄ uirtutē. ut dictū est prius.

Vod si ē felicitas sm̄ uirtutē opatio rōnabile ē. ut sit sm̄ optimā. ea uero eēnt utiq; optimi siue ergo mēs id sit: siue aliud qddā qđ natura uideaꝫ īpare & ducere & curā cogitationēq; hr̄e honestarū & diuinaꝝ rerū seu diuinū & ipm existēs seu eorū q̄ i nobis sūt diuinissimū huiꝰ opatio sm̄ ppriam uirtutē erit utiq; pfecta felicitas. Quod aūt sit cōtēplatiua dictū ē. Consentaneū uideꝫ id prio dictis & ueritati. Nā & optīa hec ē opatio: etenim & mēs eorū q̄ i nobis & cognoscibiliū circa que mens. Insup continuatissima hec ē. Cōtemplati enim possumus continuo magisq̄ quid uis agere. Putamusq; opottere uoluptatem admixtam esse felicitati. Maximā uero omniū

Quod aūt. ħ ī specie oñdit cuius uirtutis ītellectiue opatio felicitas dicaꝫ. cū. n. uirtus ītellectiua multifariā dicaꝫ. nō sufficit scire felicitatē eē opationē uirtutis intellectiue: nisi cū hoc etiā ostēdaꝫ cuius ītellectiue. itaq; ī pn̄ti pte oñdit felicitatē esse opationē uirtutis ītellectiue: nō practice sed cōtemplatiue. & facit duo. primo īducit ad hoc pbādū rōnes aliqs. secūdo ibi. Talis aūt. oñdit queadmodū se habeat hec uita cōtēplatiua ad hoīem. circa primū facit duo. prio ītentū pmittit. dicēs ꝙ aūt ea uirtus p̄fati subiecti sit nō practica: sed cōtēplatiua dictū ē ab aliis qbusdā. & īdiuideꝫ cōsentaneū ueritati & prius dictis ī libro. vi. secūdo ibi. Nā & optīa. pbat ppositū sex rōnibus. qbus uittutē optimā eē nō practicā: sed cōtēplatiuā. in hoc enī tota fere materia huius capli uersaꝫ. ut oñdaꝫ nobis q̄ de uirtutibus sit optīa. si. n. scias q̄ uirtus sit optima: facile scies cuius uirtutis opatio sit felicitas. Et nota prio ꝙ mentis cogitabilia dicūtur celestia corpa. eorūq; motores p̄sertim primus. hoc habes supra libro. vi. & planius. vi. & . xi. metha. Secūdo ex hoc loco notabis dignitatem scīe sumi ex subiecto & obiecto. siīe primi est primo rethorice & . vii. poli. cū secūdo cōcordat. qđ est. vi. & . xi. metha. Insup cōtinuatissima. hec est secūda rō q̄ accipiꝫ ex cōtinuitate. & ē siīe qđ saluator nr̄ dicebat. Luce. x. Maria optimā partem elegit que non auferetut ab ea. Vita enī cōtemplatiua nō finiꝫ: sed pficiꝫ. itaq; non qua talis: sed qua in nobis existit interrūpiꝫ. Putamusq;. ħ ponitur tertia rō q̄ accipitut ex uoluptate q̄ felicitati neces

fatio utpoteppríetas íherere dr̃. Et nota uoluptates sapiētie eē mirabiles & certitudine & putitate. mirabiles qdē dicunť qa īgētes sūt & rare. pure uero ideo dicūť qa sibi dolot nisi forte p accidēs nō admiſceť. certe uero ide sūt qa mētis obiecta īuariabilia atq certissima eē dicunť. & p̄sertim primū. Et qm̄ ī hac pte ubi nos habemus sapiētia antiq̄ traductio dixit phia. nō erit īutile meminisse isto aut illo mō dicere de uarietate quoq illorū nominū. Ad primū ē dicēdū φ p̄termissa phie nois origine q̄ ad ppositū nō mītū itereſt. dicimus ī rei significatiōe phiam & sapiētiā idē penitus eē. differre aūt ī sola nois cōceptione: qm̄ id grecū hoc latinum eē dr̃. itaq φ greci phiam latine sapiētiā dicūt. Ad secūdū dicimus φ phie nomen trifariam dici īuenimus. s. late: stricte: & strictissime. prio casu cōprehēdit ciuilē & cōtemplatiuā. & sic uideť phiam accipi supra libro. vii. tractatu. ii. c. i. in principio capli. V bi hoc. de uoluptate aūt & dolore eius est uidere q circa ciuilē philosophať. itaq ibi ciuil' scīa phie supponitur. sic etiam diffiniebat phiam Boetius psa q̄rta libri primi de cōsolatiōe. dicēs eā eē phiam q̄ de rebus humanis atq diuinis differebat. hoc etiā mō uideť Seneca assignare ptes phie ī epl'a. lxxxviii. ad lucillū. Sic etiā. ff. de iusticia & iure. ubi ulpianus. Verā nisi fallor phiam nō simulatam affectātes. Secūdo casu phia excludit ciuilē & īcludit phisicā: mathematicā & theologiam. ut hēs plane. vi. & . xi. metha. Tertio casu phia dr̃ eius supma atq ultima ipius ps. ea. s. q̄ uersať circa diuina entia. cuiusmodi sūt corpora celestia: eiusq motores. p̄sertim primus. itaq ista phorum theologia modicū uideť differre a nr̄a astrologia. Aristoteles nāq eā phisicā dicere uideť secūdo phisicorū q̄ ē de rebus q̄ mouenť & corrūpunť. Mathematicā uero supra libro. vi. tractatu. ii. c. v. & . xi. metha. arithmeticā & geometriam itelligit. & his ī libro posteriorū uideť supponere musicā p̄spectiuā & siles. Theologiā uero eā dicit q̄ uersať ī cōtēplatiōe supiorū corporū: eorūq motorū & p̄serti primi. itaq ut dixi hec phi theologia nō mītū iest ab astrologia ptholomei. Eodēq mō distīguēdū puta nomē sapientie. s. late: stricte & strictissime. & hoc mō accipi uideť supra libro. vi. tractatu. ii. c. iii. ī fine capli. & ī. c. iiii. ubi īfert anaxagorā & thalē & alios huiusmodi ob id dictos eē sapiētes: qa circa huiusmodi entia uersabāť. hoc etiā mō accipi uideť phia & sapia ī loco pn̄ti. Nr̄i uero sacri doctores aliť de sapiētia & theologia sentiūt. eā qdē ueram putāt eē theologiā atq sapiētiā q̄ ī sacro canone biblie spū scō īspirāte. atq alia q̄ ide a scis doctoribus nobis traduntť. rāta itaq ī hac pte ē drīa int gentilitatē & xpianitatē ut a phis sacra scriptura potius ciuil' q̄ sapiētia diceretť si hodie uiuerēt. ea nāq facultas q̄ cōsiderat de rebus qbus puenitť ī finē nō sapia sed ciuil' ab aristotele plus q̄ sepissime. q̄ptopť sm eius uestigia nō cōcederetť felicitatem cōsistere ī cognitiōe sacre scripture. cū illa ad aliud. s. opus ordineť. qd̄ oīno felicitati repugnat. Tenēdo tn̄ φ sacra scriptura sit nō solū practica sed etiā speculatiua. ut tenet scūs thomas. dicēdū uideť felicitatē ipfectā huius uite cōsistere in cognitiōe q̄ ex sacra scriptura nobis traditť. & cetere qdē uirtutes tā morales q̄ ītellectiue ad felicitatē spectare dicunť nō principaliť sed dispositiue. Hec thomas pria secūde. q. iiii. articl'o. iiii. & secūda scd'e. q. lxxviii articulo. ii. qd̄ etiā aristoteles satis exp̄sse dicere uideť. vii. poli. c. xi. dicēs Sūt aūt utiles ad ociū &c̄. ut supra nos dixisse meminimus. Preterea sufficiētia illa. hic ponit q̄rtā rōnē q̄ sumitť ex se p sufficiētia. & concordat cū hac rōne qd̄ Philippus dixit ad saluatorē nostrū. Dn̄e ostēde nobis patrē & sufficit nobis. Et nota cōtra eos q uitā cōtēplatiua dicūt eē solitariā. īdiget. n. cōtēplatiuus necessariis q̄ ī solitudīe uix hr̄e poterit. Itē qd̄ dicit. Et quāto sapiētior &c̄. cōcordat Seneca in epistola nona ad lucillum dicēs ita sapiens se cōtentus est. nō ut uelit esse sine amico. sed ut possit. hec ille.

opationū uoluptatē afferre illā q̄ ē p sapiētiā oēs cōsentiūt. Videť nempe sapia mirabiles q̄sdā hr̄e uoluptates & certitudine & puritate. at rōnabile ē sciētib⁹ maiorē delectationē adesse q̄ q̄rētib⁹. Preterea sufficiētia illa de q̄ diximus ī cōtēplatiōe maxīa ē. Nā necessariorū qdē ad uitā & sapiēs & iust⁹ & ceteri īdigēt. Talib⁹ uero affluētib⁹ sufficiēter iust⁹ qdē īdiget ad quos & cū qb⁹ iusticia utať. Eodē mō tēpatus & fortis & aliorum q̄sq. At sapiēs p seipm cōtēplari pōt. Et quāto sapiētior fit magis melí⁹ fortasse si adiutores hēt. sed tn̄ ipe p se suffi

ciētissim⁹. Videturq̧ sola ꝑpt seipam amari. Nihil.n.ab illa euenit ꝑter contéplationē. At ī reb⁹agēdis uł plus uel min⁹ acqrm⁹ꝑter actionē. Videturq̧ felicitas ī ocio eē. negociamur.n. ut ociemur & bellū gerim⁹ ut in pace degam⁹ agibiliū uero uirutū ī ciuilib⁹aut bellicis reb⁹sūt opatōes. Actiōes uero q̄ circa ista uersant negociose uidēt. Bellice qdē oīno nullus.n.bellū expetit bellādi gr̄a neq̧ parādi illa q̄ ad bellū ptinēt.nā uideret penit⁹ sāguinolē t⁹qdem eē si amicos faciat hostes & pugne cedesq̧ sequant. Ei⁹etiā q ī re.p.uersat negociosa ē uita ꝑter admīstrādi laborē opes & honores sibi insup cōpantis. Vł certe felicitatē sibi & ciuib⁹aliā q̄ ciuilē existētē quā & q̄rim⁹certe utpote aliā. Si ergo rerū q̄ sūt ꝑm uirtutē magnitudine & pulchtitudīe ciuiles bellíceq̧ ꝑcellūt. & he negociose sūt & finē quendā appetūt & nō ꝑpt seipas sūt expetēde. Mētis uero opatio studiosoq̧ ꝑcellere uidet cōtēplatiua existēs & ꝑter ipam nullum finē appetere hr̄eq̧ uoluptatē ꝑpriā q̄ opationē exaugeat & sufficiētiā porro & ocium & trāqllitatē ut humanā & q̄cūq̧ alia btō tribuunt uiro ꝑm hāc opationē eē uident. Perfecta utiq̧ felicitas

Videturq̧ sola.hec est tō qnta.circa quā duo notate debes. Prīo uitā cōtemplatiuā ꝑpt se amati.qđ phs ꝑ se notū supponit.at alii hoc negāt. Secūdo ꝙ ī rebus agēdis uł plus uł minus aeqrimus ꝑter actionē. id uero qđ ꝑter actionē aeqrimus ꝑm aliquos ē honor aut gr̄a. Alii dicūt actiōes ordinari:nō ī finē extrinsecū sed ī bonū agētis. quēadmodū circa iocū cōtingere diximus. & hoc magis placet. Videtq̧ felicitas.hi ponit sextā rōnē quā etiā repies ī.vii.poli.& arguit sic. Felicitas cōsistit ī ocio.mētis uero opatio cōsistit ī ocio.ergo felicitas ī mētis opatiōe cōsistete dicet. huius ratiōis phs ptes exponēs. primo ondit ꝙ agibiliū uirtutū actio nō fit ī ocio.& primo de bellica īdustria siue bellica prudētia.ē qdē res plana uniuersa bellica ī pacē atq̧ ī ociū referri.secūdo ibi. Eius etiā.ostēdit ī aliud referri ipam ciuilem uirtutē q̄ als ciuił prudētia dr. Et nota illud Vł certe felicitatē &c̄.quo fit ut ciuilē uitā incōtēplatiuā ordinet.at ꝑ hoc ciuilis uita felicitas dicēda nō ē. cū felicitas dicat bonū in qđ oīa.ipa aūt nusq̄ ī aliud referat. siłe illius Vel certe &c̄.supra libro.vi.&.vii.poli. tertio ibi. Si ergo cōcludit ex his idē dicēdū eē de ceteris uirtutibus que in actiōe uersāt.si ergo rerū q̄ sūt ꝑm uirtutē q̄ in actiōe uersat magnitudine & pulchritudīe ciuiles belliceq̧ ꝑcellūt. & hec negociose sūt:& finē quēdā appetūt.& nō ꝑpt seipas sūt expetēde. subaudi idē dicēdū eē cēsebimus ī cūctis aliis q̄ his subiiciunt.uidet qdē cōstructio pēdere usq̧ ud illā ptem Perfecta utiq̧.q̄rto ibi. Mētis uero.posteaq̄ exposuit minorem ꝑpositionem ꝑfate rōnis quātū ad uirtutes q̄ ī actiōe uersant: hic māifestat eādem ipam quātū ad mētis uirtutē & opationē. Et nota illud ut humanū.siłe ē supra lib.i.tracta.iii.c.penul.ubi ī fine. Btōs aūt ut hoīes.qnto ibi. Perfecta utiq̧.cōcludit ītētū. Et nota duo q̄ ħ pōit.prīo illud pfecta.secūdo illud Nihil horū q̄ felicitatis sūt īpfectū ē. Ex his qdē uidete poteris ꝙ felicitas actiua nō ē ꝑpríe noīanda felicitas:nisi forte qs positionē custodiat. Patet igit ex his ꝙ felicitas sit opatio uirtutis:nō moral sed itellectiue: nō cuiusq̧ sed cōtēplatiue. Et hoc sāctus thomas cōfirmare uidet ꝑ hoc ꝙ felicitas nō pōt eē uolūtatis opatio cū uolūtas duas tātūmodo habeat opatiōes ī q̄rū neutra cōsistere poterit btītudo. uolūtas.n.aut ī btītudinē ꝑ desideriū īclinat.& ī hoe btītudo nō cōsistit: qm̄ als stati cūcti esset beatus.qđ ridiculū ē.aut ī btītudine gaudet.& ī hoc btitudo nō consistit.ꝑsuppōit.n.huiusmodi gaudiū btītudinē p̄ntē.qđ ꝑ uolūtatē factū ñ extitit sed ꝑ ītellectū.atq̧ quēadmodū auarus nō uolūtate:sed manu pecuniā acqrit:sic beatus btītudinē nō uolūtate sed ītellectu acqre dr. Idē etiā uidet cōfirmare pria secūde.q.iii.articu.iiii. Item in q̄rto snīarū distin.xlix.q.i.articu.ii. ubi ex auctoribus sacre scripture demōstrat btītudinē cōsistere ī cōtēplatiōe.& accipit tria dicta sacre scripture q̄ hoc ꝑcipue dicere uident.prīo dictū glose pria ad corinth.xvii.sup illud uerbū. Cū tradide-

rit regnũ deo & pr̃i.glosa dicit.i.cũ pduxerit credẽtes ĩ cõtẽplationẽ dei pr̃is. ubi ẽ fi nis omniũ & reqes sempitna.sed finis omniũ & reqes sempiterna ẽ btitudo.igit btitudo ĩ cõtẽplatiõe cõsistit. Secũdo sic.id bonũ ĩ quo ẽ p se sufficiẽtia est btitudo. ut supra lib.i.& ĩi.sed hoc ẽ cõtẽplatio.ut patet ioãnis.xiiii.ubi philippus ad saluatorẽ nostrũ dicebat.Dñe oñde nobis pr̃em & sufficit nobis.ostẽtio uero nõ ad amorẽ: sed ad cognitiouẽ ptinet. Tertio arguit ex dicto nr̃i saluatoris ad pr̃em. Ioannis.xv.dicẽtis.

Hec ẽ uita eterna ut cognoscãt te uerũ deũ & quẽ misisti iesum xp̃m.sed uita eterna est btitudo ergo ĩ cognitiõe siue cõtẽplatiõne cõsistit btitudo. qđ erat ppositũ.Cõtra hec obiiciũt alii.sed hec ĩ cap̃lo sequenti opportunius obicient.ubi qđ ueritatis habeãt: & quemadmodũ enodãda sint dicemus. Tal' ãt potior ẽ. hec ẽ secũda ps huius cap̃li. ubi oñdit queadmodũ se habeat uita cõtẽplatiua ad hoĩem.& facit duo. prio hoc qđ diximus. Vbi notare poteris ptẽ ẽẽ meliorem toto. qđ ẽ satis durũ.qđ ego itelligo nõ absolute sed q̃ totũ ĩ finem ptis ordinatur.secũdo ibi. Oportet ãt. excludit quorũdã errorem. & hoc bifariã. secũda ibi. Et uidet potru.& nota illud siqdem hec ẽ hũ.qđ etiã habes supra libro.ix. tracta.ii.c.i. Sed qa id qđ ĥ pĥs ĩpugnat ẽ dictũ hominũ nũ parue auctoritatis. dicamus ꝙ uelle sape ĩmortalia bifarjã fieri poterit. prĩu ut ea uellet sape q̃ humanũ excedũt facultatẽ.& huc mõ itelligamus cathonẽ.poterit ãt qs cognari talia sape uelle ut hoĩ sũt scibilia. & sic dicamus aristotelem intellexisse.

hec erit assumẽs lõgitudinẽ uite pfectã Nihil n.eoꝝ q̃ felicitatis sũt ĩpfectũ ẽ. Tal' ãt potior eẽt uita q̃ ſm hominẽ. Nõ.n.q̃ hõ ẽ ita uiuet sed q̃ diuinũ qddã ĩ ip̃o existit. Quãtũ aũt differt hoc a cõposito tanto & hec opatio ab illa q̃ ẽ ſm aliã uirtutẽ.Si itaq; diuinũ ẽ mẽs ad hoĩem & uita q̃ ẽ ſm illã diuina ẽ ad humanã uitã. Oportet ãt nõ quẽadmodũ monẽtaliq̃ nos humana curare cũ sim⁹ hoĩes & mortalia cũ sim⁹ mortales.Sed quãtũ fieri põt ad immortalitatẽ adniti & oĩa facere ut uiuam⁹ ſm optimũ eorũ q̃ ĩ nobis sũt. Licet.n. mole puũ id sit ac potentia & p̃cio multo magis existit. Et uidet' porro qsq; eẽ hoc si qdẽ principale & melius. Absurdum igitur foret si non illius uitã sed alterius cuiusdam eligamus. Et qđ prius diximus: nunc quoq; cõgruet. Propriũ enim cuiq; natura optima & iocũdissimum ẽ & homini igit' ea uita q̃ est ſm mentẽ si quidẽ maxime hec est hõ. nec uita ergo beatissima ẽ. Ecũdaría uero illa que ẽ p aliã uirtutẽ. Nã opatiões ſm illã humane sũt. Iusta igit' & fortia & alia q̃ sũt ſm uirtutes inuicem

Ecũdaria uero illa.cap̃lm tertiũ.ubi uitã cõtẽplatiuã cõpat ad actiuã q̃ ĩ opatiõne moral' uirtutis cõsistere dr̃.& facit duo.prio hoc.secũdo oñdit quemadmodũ se habeat beatus ad bona externa:& ad deos.secũda ibi.Indigebit quoq;. circa primũ prio ĩtentũ p̃mittit.s.uitã actiuã eẽ secũdariã.itaq; uita cõtemplatiua ẽ prima ac lõge melior.secũdo ibi.Nã opatiões.pbat intentũ q̃ttuor rõnibus. secũda ibi.Videt' etiã. tertia ibi.Esse uero.q̃rta ibi.Huius signũ.Et aduerte ĥ circa primũ dictum.ubi quasi iuxta finẽ uitã actiuã dicit felicitatẽ.uñ aliq accipiũt occasionẽ errãdi pperã ĩtelligẽtes aristotelẽ posuisse duas felicitates.sed isti nec aristotelẽ nec seipos ĩtelligũt. cũ felicitas sit ultimũ bonũ.cuius cõtratiũ pĥs ĩ hoc loco demõstrate intẽdit.ẽ eni cõtradictio tacita id eẽ felicitatẽ quo aliud sit melius.Nec ẽ argumẽtũ eorũ alicuius ualoris. cũ id nomẽ pĥs nõ a se:sed ab aliis habuerit q eã uitã felicitatẽ eẽ putãt.qđ argumento ĩsolubili cõfirmat'.qm̃ si actiua uita eẽt põnẽda felicitas;potissime diceret' ciuitatis felicitas.Hoc tñ ab aristotele negat'.vii.poli.ubi ut supra diximus oñdit felicitatẽ ciuitatis eẽ eãdẽ q̃ ẽ unius.ae.nõ ĩ actiõe sed ĩ cõtemplatiõe cõsistere.Sũt tñ aliq q pr̃im ĩ hac pte nõ tenẽt.dicũt.n.lõge meliorẽ esse uitã actiuã cõtẽplatiua. idq; rõnibus nõ debilibus pbare nitũtur q̃s ĥ enodare pmisimus.qđ ut melius uideri possit ad qđ respõdeamus: eorũ rõnes formabimus.prio arguũt sic.Felicitas est opatio uirtutis optime:sed uirtus optima nõ ẽ ĩtellectiua:sed moral' uel charitas. ergo felicitas cõsistit in

agim⁹ ĩ cõmertijs & expeditõib⁹ & uarijs reb⁹ In affectib⁹ quoq; decorẽ unicuiq; ſuam⁹. hec āt oĩa uidẽt humana q̃dã etiã a corpe ꝓuenire & in mł̃tis appropriari affectib⁹ moris uirt⁹. Cõiugata eſt.n. prudẽtia moris uirtuti & illa prudẽtie ſiqdẽ prĩcipia prudẽtie ſũt ſm morales uirtutes. Rectũ āt ĩ moralib⁹ ſm prudẽtiã Cõiũcte uero hec affectib⁹ & circa cõpoſitum cẽnt. Cõpoſiti āt uirtutes hũane ſũt & uita igitur ſm illas & felicitas. Illa uero q̃ mẽtis ſeparata. hacten⁹.n. de illa dictũ ſit. nã diligenti⁹ diſcutere ſuprapoſitũ foret. Videt̃ etiã externa affluẽtia paꝝ uł min⁹ ĩdigere q̃ moralis. ſit.n. utriſq; neceſſarioꝝ. indigẽtia par q̃q̃ magis laborat circa corp⁹ q ĩ rẽ.p. uerſat̃. & q̃cũq; talia tñ paꝝ refert. ſed ĩ opatiõib⁹ mł̃tũ differũt. nã liberali qdẽ pecunia op⁹ ẽ ad libertatẽ exercendã & iuſto ad remuneratiões: q͠a uolũtates hominũ obſcure ſũt & ſimulãt multi ſe iuſta uel cũ nõ ſint iuſti. forti quoq; erit op⁹ potẽtia ſi ꝑfectur⁹ ſit aliqd ſm uirtutẽ & modeſto licentia. Nã qũo alit̃ diſcerni põt uł hic uł alioꝝ q̃ſpiã. Eſt āt q̃ſtio qd tãdẽ prĩcipali⁹ ĩ uirtute ſit factum ne an electio utpote in utriſq; exiſtẽte uirtute. ꝑfectũ ergo in utriſq; conſtat eſſe ſed ad res agẽdas mł̃tis ẽ op⁹. & quãto maiores & p̄clariores ſint tãto magis. at cõtẽplãti nihil talũ op⁹ ẽ ad opationẽ. Sed ut ita dixerĩ cõtẽplationẽ ĩpediũt. Veꝝ q̃ hõ ẽ & cũ plurib⁹ uiuit. eligitq; uirtuoſa facere ĩdigebit ꝑfecto his ad hoĩs uſũ. Eſſe uero ꝑfectã felicitatẽ cõtẽplatiuã quãdã opationẽ uł ex eo patebit ꝙ deos maxĩe exiſtimam⁹ felices ac btõs eẽ At q̃s res illis tribuim⁹ agẽdas utrũ iuſtas At erit ridiculũ ſi ĩ cõtractib⁹ ac reddẽdis depoſitis & huiuſmõi reb⁹ occupati dicãt̃. Sed an fortes ĩ ſuſtinẽdis terrorib⁹ & picuł ſubeũdis honeſti cã an liberales at cui dabũt & ſił abſurdũ ẽ dicere ilł eẽ nũmos uł tale aliqd an modeſtos & q̃ tãdẽ iſta laus ẽ nõ hñtib⁹ prauas cupiditates. Ira p oĩa diſcurrẽti appebit ĩ reb⁹ agẽdis paꝝ qddã eſſe & indignũ numine deoꝝ. At q uiuere illos cũ cti exiſtimãt & opari ergo, Nã dormire eos di

opatiõe uirtutis moral̃. maior ẽ phi l.i.c. p̄cedenti. minor patet libro. v. ubi phs iuſticiã p̄fert ceteris uirtutibus. Idẽ patet ex dictis ĩpatoris in autentica ut oẽs obediãt iudicibus puinciarum ubi ĩpator ait. unã eẽ oĩum uirtutũ maximã arbitrãdũ eſt hoĩbus q̃ nobis oĩbus iura diſtribuit. hec ẽ ex cã cognoĩata iuſticia eteni unaq̃q; aliarũ uirtutũ fieret nihil horũ cõpetũt niſi ſubſequant̃ huiuſmodi bona. itaq; nec fortitudinẽ q̃ nõ eſt cũ iuſticia laudabimus. hec impator. Id etiã cõfirmãt p hoc ꝙ moral̃ & nõ ĩtellectiua uirtus fac̃ hoĩem bonũ. ſupra lib. I. ĩ fine. ꝙ uero charitas ſit mł̃to melior q̃ ĩtellectiua q̃cunq; patet ex dictis apł̃i pria ad corĩth. xiii. ĩ fine. c. ubi apł̃s. ſpes: fides: charitas. maior horũ charitas. Ad hec dicimus negãdo minorẽ p̄fate rõnis. ad pbationẽ dicimus: ꝙ iuſticia p̄fert̃ ceteris uirtutibus ñ oĩbus: ſed moralibus tãtũmõ. & ſic dicimus ĩtellexiſſe Ariſto. & ĩpatorẽ ĩ locis p̄noĩatis. Ad aliud dicimus ꝙ maior ꝑfectio ẽ btitudinẽ efficere aut attĩgere qđ ſapia facit: quã ſit hoĩem reddere bonũ. nec de hoc mireris. nõ ẽ enĩ nouũ rẽ q̃ minus bõa ſit aliquã hr̃e ꝑfectionẽ q̃ nõ hẽt ea tes q̃ ſimpł̃r ẽ melior. qđ & Ariſto. dixit. iii. thopi. qđ ſi nemo unq̃ dixiſſet: ẽ hoc plus q̃ mãifeſtũ. hẽt n. aranea ꝑfectionẽ quã ñ habet hõ: ſed hõ rõne ĩtellectus abſolute ſimpł̃r ẽ lõge melior q̃ aranea. Per idẽ fere rñdet ſanctus thomas ad id de charitate ĩ. iiii. ſen. q. i. ar. ii. argumento. iii. dicẽs charitas p tãto dr̃ altior ceteris uirtutibus q̃ ſũt ĩ uia: q͠a ipa eſt q̃ ordinat oẽs alias ĩ deũ. ipa etiã ẽ cuius erit ĩ pria ultĩa q̄tẽplatio in deo. hoc tñ non dat ei ꝙ actus eius ſit ipa ſubſtãtia btitudinis: ſed inclinatio q̃dã ĩ ipam ſicut ĩ ſtatu uie uł q̄tẽplatio ĩ ipo: ſicut ĩ ſtatu prie. Eſt itaq; ĩtẽtio thome charitatẽ ĩ aliquo eẽ ꝑfectiorẽ ſapia. abſolute tñ ſapiam eẽ lõge meliorẽ: qm̃ ipius ẽ efficere aut attingere btitudinẽ. cũ

ipsius actus sit substātia btitudis
huic uero pfectioni nec charita
tis nec cuiusq̄ alterius uirtutis
pfectio eqparare poterit. & loq
mur ī his sēp q̄ sūt unius gene-
ris: qm̄ al's ū cōgrue fieret cōpa
tio.itaq̧ sapiam acqsitā ad cha-
ritatē acqsitā.& īfusā ad infusā
cōpamus. Paret igit̄ qd dicendū
sit ad illā archilē ut aliq putant
obiectionem. sed marcus cicero
prīo officiorū mltifariā nitit̄ de
struere aristotel' doctrinā de fe-
licitaae & qm̄ eius rōnū solutio
pēdet aliquo mō ex dicēdis: ī eū
locum differamus. nūc uero ad
Aristotel' lr̄am redeamus. In-
digebit quoq̧. hec est secūda ps
istius.c.ī q̄ duo facit. prīo ōndit
quēadmodū se hēat felix ad bōa
extna. secūdo ibi. Qui sm. ostē-
dit quēadmodū se habear ad de
os. circa primū q̄ttuor uidet̄ fa-
cere. prīo ōndit φ his bōis.s. ex
ternis sit opos felici. Et nota il-
lud Nō. n. natura &c̄. cū eni ois
uita: oisq̧ status bōis extnis īdi-
geat hec uita cōtēplatiua magis
se cōtēta ē atq̧ minus huiusmōi
bonis indiget. Nec tñ. hic scd̄o
ōndit nō eē opus sapiēti hr̄e hu
iusmodi boua ī excessu siue sup
abūdātia. Et nota illd̄ īmo etiā
magis. sil'e hēs. iiii. poli. Et so
lon. hic tertio cōfirmat sua dicta
p ātiquorū sapiētū dicta. & īdu
cit circa hoc solonis & anaxago
re dicta. Et nota illud. Nā mlti-
tudo: sil'e hēs supra lib. vii. c. pe
nul. ī papho. sed acceperūt nois
Cōcordare his. hic q̄rto ōndit
istorū sapientū esse cōsentiēdū
qm̄ istorū dicta cōsonāt eorū fa
ctis qd̄ potissimū esse dr̄ ī rebus
agēdis. ut supra ī prin. huius li
bri. x. Stoicorū uero dicta suis
opibus erāt dissona cū extna bo
na eē negarēt: eaq̧ ipi nōnunq̄
expeterēt. Dicamus igit̄ felicita
tem ut supra demōstratū extitit
principalit̄ cōsistere ī opatione
sapie. cetera qdē bōa sm magis
& minus dispositiue. qd̄ de sin-
gul' īductiue facile demōstrat̄.
de ciuili qdē hēs supra. c. pcedē
ti. & expssius libro. vi. ī fi. libri.
Grāmatica uero: dialetica atq̧
rethorica sub ciuili quemadmo

cēdū nō ē quēadmodū. Endimionē uiuēti aūt
sic nec eligere qcq̄ tribuat̄ & mlto magis nec
facere qd restat rādē pter cōtēplationē. Quare
opatio dei btitudine pcellens cōtēplatiua q̄dā
eēt. Et ī hoīb⁹ ergo illa q̄ huic cognotissima ē
erit utiq̧ felicissima. Hui⁹ signū fuerit φ ce
tera qdē aīalia felicitatis capacia nō sūt cū tali
opatiōe penit⁹ careāt. Nā dijs qdē oīs uita btā
ē. hoīb⁹ uero īquātū silitudo q̄dā ill' existit tal'
opationis. Alioꝝ uero aīaliū nulli felicitas cō
petit: qm̄ nullaten⁹ pticipia sunt cōtēplatiōis.
Quousq̧ ergo cōtēplatio se extēdit eo usq̧ feli
citas. & qb⁹ magis est cōtēplari eisdē & felices
eē nō sm accidēs sed sm cōtēplationē. nā ipa p
se pciosa ē. Itaq̧ felicitas utiq̧ erit contēplatio
q̄dā. Indigebit quoq̧ externa psperitate cū hō
sit. nō. n. natura ipa p se sufficiēs ē ad cōtēplā-
dū. Sed oportet sanū esse corp⁹ & alimēta. cete
rūq̧ famulatū adesse. Nec tñ si absq̧ extnis
bōis beatū eē ñ dat̄. Ideo putādū ē mltis ac ma
gnis illū īdigere. Nō. n. in excessu sufficiētia ē
neq̧ iudiciū neq̧ actio: sed pñt etiā q nō terre
marisq̧ dñant̄ honesta agere. nā mediocrib⁹ ēt
facultatib⁹ pōtqs illa agere q̄ sunt sm uirtutē
hoc apte licet ītueri. nā priuati hoīes nō min⁹
uidēt̄ recta facere q̄ illi q sūt in dignitatib⁹ ac
potētia cōstituti īmo etiā magis. Satis ē uero
tot adesse. Erit. n. btā ei⁹ uita q sm uirtutē opa
bit̄. Et solon fortasse recte felices ōndit di-
cēs mediocrit̄ abūdātes extnis bōis agētes res
pclaras & uiuētes modeste. Pōt. n. & q medio-
cria possidet agere q̄ oportet. Anaxagoras quo
q̧ uidet̄ nō locupletē neq̧ potētē existīare feli
cē. dicēs se nequaq̄ mirari si illi mltitudini ab
surdus qdē uidet̄. Nā mltitudo solū iudicat a
reb⁹ externis. Cōcordare his uidēt̄ & sapiē-
tū opiniōes fidē igit̄ quādā hec hñt. Ceteꝝ ue
ritas ī reb⁹ ex opib⁹ & uita discernit̄. nā ī his ē
pricipale cōsiderāda ista sūt ad uitā factaq̧ re-
ferēdo & si cōcordāt opib⁹ recipe illa oportet
Si uero discordāt rōnē, pqrere. Qui sm mē
tē opat̄ & eādē colit & optīe disposit⁹ est. Ami
cissim⁹ dijs uidet̄ eē, Nā si dij curā aliquā hñt

humanarū rerū ut existimat & credit ratiōnabile ē eos gaudere optīo & cognatissimo. Huiusmodi uero ē mēs & amātib⁹ illā maximeq; honorātib⁹ fauere tanq̄ rerū sibi charissimarū curatorib⁹ & recte ac btē agētib⁹. Quod āt hec oīa maxime cōpetāt nō ē obscurū. Amicissimus ergo deorū eūq; felicissimū eē decēs est Itaq; & hoc mō sapiēs utiq; erit maxime felix.

dū res militatis & alie q̄dā artes cōtineri uident. uersant eni circa fmonē quē si recte pferas. nō modicā de moribus uideris hēe ptem. qđ Aristo. viii. poli. & cicero ī principio retho. ad herenium sensisse uidet. dicēs oratoris igit officiū ē: de his posse dicere rebus q̄ ad usū ciuilē moribus & legibus cōstitute sunt. cū ascensiōe auditorū quo ad eius fieri poterit. hec cicero. De mathematica uero habes octauo poli. & expssius supra libro. vi. tractatu. ii. c. v. sed pbifica habemus expsse. vii. metha. de uirtutibus moralibus. vii. poli. & de his oībus sanctus Thomas pria secūde. q. iiii. ar. iiii. & secūda secunde. q. lxxxviii. ar. ii. sed de bonis nature atq; fortune supra libro. i. & libro. vii. c. penul. atq; ī pnti. c. Hec itaq; oīa ad sapientiam hoī suppeditare uident. ipa uero sapiētia felicitatē efficere atq; elicere. q̄ tibi notāda ac plus q̄ notāda tradimus. Qui fm mētē ū ōndit queadmodū felix se hēe dicat ad deos: siue diuinas substantias. Et nota illud Amicissimus. Nā hoc dictū unicū puto ī toto corpore phie aristotelice. Quod āt. ū cōcludit pricipale itentū. Et nota illud. Maxīe felix. siie habes supra lib. i. tract. iii. c. ii. ī fine capituli. ubi ingr. id si ita ē: btōs dicemus uiuētiū q̄bus existūt. existētq; pdicta. btōs aūt ut hoies. ū ibi. q̄si dicat. nos btōs nō ut deos sed ut hoies. qđ si mēti teneas. ī locis nō paucis erit tibi plus q̄ utile. Et ex his patet albertum de colonia: eiusq; fautores nihil dicere. q fingūt felicitatē humanā eē p cōtinuationē ad ītellectū agētē. hoc totū uidetur ab eis fictū: ab aristotele nec q̄ dictū. cū sapiētie opationē dicat eē pfectā felicitatē Sed p cōplemēto huius tractatus de felicitate uidēdū ē de his q̄ Marcus cicero primo officiorū iuxta finē libri obiicit cōtra hāc determinationē aristotelis. nitit eni cicero ōndere uitā actiuā eē lōge meliorē q̄ uitā cōtēplatiuā. & ut melius uideri possit quemadmodū sit rñdēdū. lrām ciceronis ū tibi referre intendimus. ingt igit. Sed ab his ptibus q̄ sūt honestatis queadmodū officia ducerent satis expositū uidet. horū aūt iportū q̄ honesta sūt pōt icidere sepe cōtētio & cōpario. de duobus honestis utrū honestius q locus a panecio ptermissus ē. Nā cū oīs honestas manet a ptibus. q̄rū una sit cognitiōis: altera cōitatis: tertia magnitudinis: q̄rta moderatiōis. hec ī deligendo officio se pe int se cōpent necesse ē. Placet igit aptiora eē nature ea officia q̄ ex cōitate q̄ ea q̄ ex cognitiōe ducant. Hec ē igit cōclusio ciceronis quā mltifariā pbare icipit. prio sic. idq; hoc argumento cōfirmari poterit. qđ si cōtingerit ea uita sapiēti. ut omniū rerū affluētibus copiis ditet: quis oīa q̄ cognitiōe digna sūt sūmo ocio secū ipe cōsideret & cōtēplet. tū si solitudo tāta sit ut hoiem uidere nō possit excederet e uita. hec ē pria rō ciceronis. quā nos mltifariā peccare dicimus. Prio qa suppōit aduersariū ei cōcedere uitā solitariā eē posse beatā. qđ Aristo. & nos cū ipo oīno negamus. Sūt eni q̄dā in q̄bus felicitas pricipalit nō cōsistit: sine eis tū btitudo esse non pōt. ut plus q̄ sepissime nos dixisse meminimus. ē itaq; hec rō ciceronis elencus peccās ī cōtradictōe. cū id qđ ille cōcludit nobis nequaq̄ cōtradicat. nemo eni sine amicis: atq; ī solitudine positus expeteret uiuere. supra lib. ix. & expssius lib. viii. ī prin. Peccat etiā elencus ille ī cōsequētia. si eni ex eo q̄ uiuere ī societate sit hoi necessariū atq; naturale: eā uirtutē dicamus eē maximā q̄ ī cōitate uersat. eadē rōne dicemus tēperantiā uirtutē sūmā. uersat eni circa cibū: potū & coitū q̄ sūt hoi maxīe necessaria. maxīeq; naturalia. temperātiā tū eē maximā de uirtutibus nemo unq̄ cōcesserat. Itē q illa cōsequētia sit nulla patet Nā iuxta ipm eūdē ciceronem ī prio sue retho. ille locus ridiculus eē dr q nobis & aduersario cōis existit. sili itaq; rōne nos pbare possumus uitā cōtēplatiuā eē meliorē q̄ actiuā. si eni hoi ea uita cōtigerit ut omniū rerū affluētibus copiis ditet: quis ī cōitate positus oī uirtute ciuili sit pditus. Nec tū his cōtentus desideraret sciam hēe earū rerū q̄ gignūtur & corrūpunt. corporū quoq; supiorū eorūq; motorū & pserti primi. q̄ nos ad uitā cōtēplatiuā ptinere diximus. Si uis breuit ad itentionē rñdere. dic q rō

ciceronis stat ĩ hoc.uita solitaria nõ põt eẽ btã.igit nec uita cõtẽplatiua.añs pbat hic
cõsequẽtiã diceret tenere p hoc ꝙ uita cõtẽplatiua est uita solitaria. Ad hoc nos tñde
mus negãdo cõsequẽtiã.& negãdo ꝙ uita cõtẽplatiua sit uita solitaria. Secũdo arguit
ille ex pfectiõe sapiẽtie. & sũt eius uerba hec. Pr̃iceps omniũ uirtutũ ẽ illa sapia quã
greci sophiam uocãt.illa aũt quã greci fronesim dicũt aliã quãdã ĩtelligimus: q̃ est re
rũ expetẽdarũ fugiẽdarũq; scia.illa ãt sapia quã principem dixi rerũ ẽ diuinarũ & hu
manarũ scia.ĩ q̃ cõtinet deorũ & hominũ cõitas:& societas int ĩpos.Ea aũt si maxia ẽ
ut ẽ certe.necesse ẽ ꝙ a cõitate ducat officiũ id maximũ esse.eteñ cognitio cõtẽplatio
ꝙ nature mãca eẽt quodãmodo.& solũ ĩchoata sic: si nulla actio rerũ cõsequat. ea aũt
actio ĩ hominũ cõmodis tuendis maxie cernit.ptinet igit ad societatẽ generis huma
ni.ergo hec cognitiõi anteponẽda ẽ.hec ille. Ad hoc dicimus ꝙ hec rõ tulliana multi
fariã peccat.Prio nomẽ sapie nõ pprie accepit.nã & iuxta ipm ciceronem q̃rto sue re
tho.noiande sũt res noibus ppriis atq; usitatis.eã aũt sciam q̃ alterius gfa existit sapi
entiã dici nõ frequẽtat:sed ea potius q̃ sui gfa eẽ dr.tal'uero ea apparet q̃ circa supio-
ra corpora:eorũq; motores uersat.& psertim ea,q̃ circa primũ. hec igit & nõ illa q̃ in
cõitate uersat pprie sapia appellãda uidet.Sed qcqd sit de noie dicimus:negãdo cõse
quẽtiã:cũ ingt.ea si maxia ẽ:ut ẽ certe:necesse ꝙ a cõitate ducat officiũ id maximũ eẽ.
Hec itaq; cõsequentia est nulla.& ad pbationẽ eius cũ dicit.eteñ cognitio cõtempla-
tioq; nature mãca esset quodãmodo & solũ ĩchoata sic si nulla actio rerũ cõsequatur.
Hoc Aristo.& nos cũ ipo penitus negamus.esse eñ dicimus cognitionem aliquã q̃ in
actionem nõ ordinat.nec tñ ob id erit mãca:nec ĩchoata:nec ipfecta.cũ ipa nõ alteri-
us sed sui gfa sit expetenda cuiusmodi est ea cognitio q̃ circa supiora corpora eorũq;
motores uersat.psertim ea q̃ circa primũ.hãc igit nõ ĩ actionem sed actiões ĩ ipam re
ferri dicimus.est itaq; hõ natus nõ ut agat sed ut ĩtelligat.quo fit ut id officiũ.i. eam
opationem maximã dicamus q̃ ĩ cognitiõe uersat.qđ cicero haud quaq̃ ĩtelligere po-
tuit. Sed qm ipe suã ĩtentionẽ rõne & exemplis nitit cõfirmare:ad ea quoq; dicamus.
Ingt igit atq; id optimũ qsq; re ipa oñdit & idicat.qs eñ tã cupidus in pspicienda. co
gnoscendaq; rerũ natura.ut,si & tractãti & cõtẽplãti res cognitiõe dignissimas subi-
to sit illatũ piculũ: discrimenq; pfie cui subuenire opitulari possit:nõ oia illa relinq̃t
atq; abiiciat.etiã si dinumerare se stellas aut metiri totius mũdi magnitudinem posse
arbitret atq; hoc ipm ĩ parentis aut amici re aut piculo fecerit.qbus rebus ĩtelligitur
studiis scie pponenda esse officia iusticie: que ptinent ad hominũ utilitatẽ: charitatẽ
ꝙ qua nihil debet esse homini antiquius.hec ille. Hanc ciceronis cõfirmationem ari
stoteles excludit unico ac breui flatu.sunt enim nõ pauca p loco & tempore magis ex
petenda.nec tamen ob id sequitur ꝙ absolute sint meliora.aliquando enim expetibili
us est bellum q̃ pax.Nec tamen ob id cõcedimus bellum esse melius pace.cum bellum
ppter pacem sit expetendum.quod si tibi placet hoc plenius uidere. inuenies materi-
am tertio thopicorũ.Iterum cõfirmat cicero suam sententiam quorundam exemplis:
dicens.atq; illi quorum studia:uitaq; omnis in cognitiõe rerum uersata est. tamen ab
augendis hominũ utilitatibus & cõmodis nõ recesserũt. Nam & erudierunt multos
quo meliores ciues:utiliotesq; rebus suis & publicis essent. ut thebanum epamundã
lisias pithagoreus erudiuit.siracusium digionem plato docuit. multiq; alii alios do
ctrina uerũt multos.nos etiam ipi quicquid ad rem publicam attulimus.Si modo ali-
quid attulimus a doctoribus atq; doctrina instructi ad eam & ornati accessimus. Nec
solum uiui atq; presentes:sed hoc idem etiam post mortem monumẽtis litterarũ affe-
quuntur.Nec enim locus ullius pretermissus est ab ipis qui ad mores:qui ad leges:qui
ad disciplinam reipublice pertinent. ut ocium suum ad nostrum negocium contulis-
se uideantur.ita illi ipi doctrine studiis & sapiẽtie dediti ad hominum utilitatem su-
am prudentiam:intelligentiamq; potissime conferunt.hec cicero. Ad hoc ad hec re-
spõdet unico uerbo sanctus Thomas in secunda secunde questiõe centesima octuage-
sima octaua arti.vi. dicẽs.quẽadmodũ illuminare,melius q̃ lumen tantũmodo habere.
sic melius est contemplata aliis cõmunicare q̃ tantũmodo contemplari. illa itaq; uita
que ordinatur ad contemplationem simul & actionem longe melior est q̃ ea uita que
ad actionem tantũmodo ordinatur.& hoc in sententia uidetur quod Aristoteles dice
bat in capitulo isto.in secunda. Verum qua homo est:& cum pluribus uiuit: elegitq;

uirtuosa facere:indigebit profecto his ad hominis usum. & expressius hoc habes se
ptimo politice in capitulo undecimo.Itaqȝ beatus nemo erit nisi contemplationi si
mul & actioni intendat.Ex his patet quid dicēdum ad illam exemplarem obuiationē
ciceronis.itaqȝ illi quorum studia uitaqȝ omnis in cognitione uersata est maiorem ad
epti sunt perfectionem ꝙ aliis contemplata cōmunicarunt. Tertio confirmat cicero
prefatam suam rationem·dicens ob eam etiam causam eloqui copiose: modo pruden
ter: melius est q̄ uel acutissime sine eloquentia cogitare.quod cogitatio in seipsa uerti
tur.eloquentia uero complectitur eos quibus cū cōmunitate coniuncti sumus. hec ci
cero. Ad hoc dicimus duplicem esse cogitationem. scilicet. contemplatiuam que non
propter aliud sed ptopter se expetitur. & huiusmodi cogitatio melior est q̄ eloqui co
piose. Alia uero est cogitatio practica que in actionem refertur. & huiusmodi cogita
tione longe melior est actio.cum finis melior sit q̄ res ordinate in finem. primo ethi
chorum. & tertio thopicorum. ea uero cogitatio que in eloquentia uersatur non con
templatiua:sed practica dicitur. ordinatur enim in actionem. iuxta illud oratoris igi
tur officium est de his posse dicere rebus que ad usum ciuilem moribus & legibus cō
stitute sunt.cum assentione auditorum quoad eius fieri poterit.dicamus igitur hanc
argumentationem ciceronis peccare aut in consequentia aut in contradictione.siqui
dem ob ꝙ rethorica atqȝ omnis practica cogitatio sit deterior q̄ actio: inferatur omnē
cogitationem esse deteriotem actione. consequentia non ualet.cum arguatur ab spe
cie ad genus distributum.si uero concludat particulariter:erit peccatum in contradi
ctione.Nam & nos quoqȝ concedimus aliquam cogitationem.ut ea que est practica eē
deteriotem actiōe. cum hoc tamen stat cogitationem contemplatiuam esse longe me
liorem omni actione.cum omnis actio ut ab aristotele demonstratum extitit in contē
plationem ordinetur.Confirmat item cicero per exemplum dicēs : atqȝ ut apum exa
mina non faciendorum causa congregantur:sed cum natuta cōgregabilia sint: fingūt
fauos.sic etiam homines ac multo magis natuta congregati adhibent agendi congre
gandiqȝ solertiam.hec ille.Ad hoc dicimus.ꝙ isto quoqȝ ciceronianus elencus peccat
in contradictione.Nam & nos quoqȝ concedimus homines natuta cōgregati adhibe
re agendiqȝ congregandiqȝ solertiam idest eam uirtutem que ī cōmunitate uersatur.
nec tamen hoc sequitur eam uitturem esse meliorem uirtute cōtemplatiua. Ulterius
ex his concludit ciceto dicens. itaqȝ nisi ea uittus que constat ex hominibus tuendis
idest ex societate generis humani: attingat cognitionem rerum soliuaga cognitio &
ieiuna uideatur.hec ille.Ad hoc dicimus negando consequentiam:quoniam id infer
tur ex hoc uno cognitionem esse mancam & solam inchoatam sic si nulla actio rerum
cōsequatur.hoc profecto a cicerone nusq̄ probatum extitit.ut patet ex dictis. Quin
to confirmare nititur cicero suam positionem.dicēs.Itemqȝ magnitudo animi remo
ta cōmunitate coniunctioneqȝ humana:feritas sit quedam & īmanitas: ita fit ut uin
cat cognitionis studium consociatio hominum atqȝ cōmunitas.hec cicero.Ad hoc di
cimus concedendo antecedens.& negando consequentiam. concedimus enim id ma
gnitudo animi remota cōmunitate coniuctione humane:feritas sit quedam & īmani
tas.Nec tamen ex hoc sequitur id quod infertur.cum infert ita fit ut uincat cognitio
nis studium cōsociatio hominum atqȝ cōmunitas. Tota deceptio ciceronis breuiter ī
hoc consistit ꝙ putauerit uitam contemplatiuā in solitudine consistere.quod nos om
nino negamus.ut nos dixisse plus q̄ sepissime meminimus. Et in fine cicero excludit
quod a quibusdam dicitur. dicens. Nec uerum est quod a quibusdam dicitur propter
necessitatem uite.ꝙ ea que natura desideraret consequi sine aliis atqȝ efficere nō pos
semus:iccirco in uita esse cum hominibus & cōmunitatem & societatem. quod si oīa
nobis que ad uictum cultumqȝ pertinent quasi uirgula diuina. ut aiunt suppeditarē
tur.tum optimo quisqȝ īgenio negociis omnibus obmissis totum se in cognitione &
scientia collocaret.non est ita.nam & solitudinem fugeret: & studii socium quereret
tum docere:tum discere:tum audire uellet.ergo omne officium quod ad coniunctio
nem hominum & ad societatem tuendam ualet anteponendum. est illi officio quod ī
cognitione & scientia continetur.hec ciceto.Ad hoc dicimus assentiendo marco cice
roni cōtra eos q talia dicūt.Nam & nos quoqȝ nō cōcedimus quē esse beatū sine ami
cis:sine diuiciis:sine ciuili potētia:sine aliisqȝ bonis.nec tn̄ ob id seqt̄ qd̄ in fine cice
ro iferr dicēs.Ergo oē officiū &c̄.nā & id seqret̄ si ea uirrus q̄ ī cōitate uersat̄ eēt me
lior q̄ uirtus cōtemplatiua. qd̄ a cicerone.ut diximus.nusq̄ satis ꝑbatū extitit.habet

itaq̧ hõ naturalem ĩpetũ & ad
q̄ ĩ cõitate & ad eã uirtutẽ que ĩ
cõtẽplatiõe uersat̃. sed m̃lto ma
iorẽ ad eã q̄ ĩ cõtẽplatiõe uersat̃
Patet igit̃ ex his quid ad obuia-
tiones ciceronis sit dicendum.
Posset etiã aliqs obiicere ĩcõtra
p̃dĩ sñiam ex. c. nisi cũ & pridẽ
extra. de renũciatiõe. ubi eṕs p-
hibetur sine licẽtia pape trãsire
ad religionẽ. & hoc qa ut papa
ibi uidet̃ ĩnuere pfectior status
ẽ epalis q̄ monachal̃. sed eṕs ge-
rere uidetur uitã actiuã. mona-
chus uitã cõtẽplatiuã. erit igit̃
pfectior uita actiua q̄ uita cõtẽ
platiua. Ad hoc rñdet sanctus
thomas secũda sc̃d̃e. q. clxxxiiii
ar. vii. dicẽs uitã epalẽ eẽ pfecti
orẽ q̄ monachal̃. cũ eṕs nõ tãtũ
modo uerũ sui & aliorũ pcuret
salutẽ. tum qa eṕs nõ solũ ĩten-
dit actiõi: sed etiã cõtẽplationi.
melius igt ẽ cõtẽplata aliis cõi-
care q̄ tãtũmodo contẽplari. Ex
ex his patet qd dicẽdũ sit ad ca-
pitulũ nisi cũ & pridẽ. ita si eṕs
solã gereret uitã actiuam. argu
mẽtũ aduersarii eẽt alicuius ef-
ficacie. sed qa ut dictũ est. sil̃ ge
rit utrãq̧ uitam: nullius pfecto
erit momenti. Hec eadẽ solutio
colligit̃ ex uerbis pape ĩ. c. p̃alle
gato. iuxta finem capl̃i. ubi hec
uerba scribunt̃. q̄uis sil̃ ĩ unum
& cõtẽplatiuus eẽ ualeas & acti
uus. legislatoris exẽplo. q nunc
ascẽdebat ĩ mõtem ut ibi gloriã
dñi cũ maiori cernetet liberta-
te. nũc uero descẽdebat ĩ castra:
ut cum maiori utilitate ppl̃i ne
cessitatibus puideret. ppterea
facilius ĩdulget̃ ut ascendat mo
nachus ad p̃sulatũ q̄ p̃sul ad mo
nachatum descendat. hec inno-
centius tertius ubi supra.

N igit̃. tractatus tertius.
tria cõtinet. iuxta q̄ diui
dit̃ ĩ tria capl̃a. ĩ p̃io inq
rit & oñdit p̃ter p̃fatã doctrinã
aliã eẽ necessariã. in. c. ii. oñdit
necessarium esse hoĩem fieri le-
gislatorem. ĩ. c. iii. ostendit quẽ-
admodũ homo fieri possit legis
lator. in p̃io capitulo facit duo
primo mouet questionem. secũ-
do ibi. Vel queadmodũ. soluit.
& primo ponit solutionẽ. secũ-

L

N igitur si & de his & uirtutib⁹ & de
amicitia ac de uoluptate satis dictũ fi-
nẽ iã hr̃e putãdũ ẽ ĩtẽtionẽ nostrã. Vel queãd
modũ dr̃ nõ ẽ ĩ reb⁹ agẽdis finis cõsiderare sin
gula atq̧ cognoscere: sed magis illa agere. nec
sane uirtutẽ sufficit scire: sed conãdũ ẽ illã hr̃e
& uti ul̃ si quo alit̃ boni efficiamur. Si ergo
uerba satis eẽnt ad faciẽdũ nos bonos m̃ltã ac
magnã mercedẽ s̃m theognidẽ merito reporta
rẽt & oporteret illa parare. Nũc ãt cõstat illã
uim hr̃e ut puocare ppellere iuueneos es q ĩge
nui sint possint generosũq̧ morẽ & uere hone
statis amãtẽ uirtuti obnoxiũ facere: sed uulg⁹
ñ posse ad pbitatẽ ĩducere. nõ. n. tales sũt ut ue
recũdia obtẽperẽt sed metu. Neq̧ ut abstineãt
a prauis ppt̃ turpitudinẽ sed ppt̃ penã affectu
n. uiuẽtes pprias uoluptates ac ea q̄ illas effici
unt psequũt̃. fugiũt uero his oppositas mole-
stias honestatis ac uere uoluptatis q̄ nunq̄ gu-
starĩt sine cura sũt. Tales igit̃ q̄ uerba traduce
ret. Nõ. n. possibile ẽ neq̧ facile q̄ ab antiquo
morib⁹ occupata sũt ea uerbis mutare. Sed
bñ agi putãdũ ẽ si oĩb⁹ existẽtib⁹ p q̄ bõi fieri
uidet̃ uirtutẽ suscipiam⁹. Fieri uero bonos ex
istimãt alij nã alij cõsuetudĩe alij doctrina. na-
tura qdem nõ ẽ ĩ nr̃a ptãte sed p quãdã diuinã
cãm uero fortunat⁹ existit. s̃mo ãt & doctrina
nũq̄ ĩ oĩb⁹ uires hñt: sed oportet ut añ cult⁹
sit morib⁹ auditoris anim⁹ ad recte gaudendũ
dolẽdũq̧ tãq̄ ager q semina sit nutritur⁹. nã q
s̃m pturbationẽ aĩ uiuit: nec audiret monẽtis
suasiões nec ĩtelligerẽt ei uero q ita dispo sit⁹ ẽ
qũo cõtrariũ suaderi põt. pturbatões. n. animi
nõ uidet̃ penit⁹ cedere uerbis sed uiolẽtie. op⁹
ẽ igit̃ ut mos p̃existat ad uirtutẽ quodãmodo
apt⁹ amãs honesta & turpia indignans. Sed
ex puericia difficile ẽ recta inductiõe ad uirtu
tẽ potiri nisi sub talibus educatus sit legibus.
Nã uiuere modeste & tẽpate plurimis ac p̃ser
tim iuuenibus nõ ẽ iocũdũ. q̄obrẽ cõstitutã eẽ
oportet educationẽ & exercitia. Non enim mo
lestiam afferent si fuerunt cõsueta. Nec for
tasse satis ẽ ut iuuenes recta educatiõe & cura

potianť: sed qm̃ etiã uiros factos oportet eadẽ exercere ac morib⁹ tenere ad hec quoq; legib⁹ ĩdulgebim⁹ oĩno certe p totã uitã. Nã pleriq; necessitati magis q̃ rõni parẽt & penis q̃ honestati. q̃propť existimãt qdẽ oportere legũ positores puocare & exhortari debere hoĩes ad uirtutẽ honesti grã. utpote illť q boni sunt ea secuturis. aduersus ãt inobediẽtes & tardiores penas suppliciaq; imponere. q uero tales sint ut emẽdari nõ possint eos penit⁹ exterminare debere. nã pbũ uiŗ & honeste uiuẽtẽ rõni pituŗ esse. Improbũ uero libidinis obnoxiũ. q. beluã quãdã sub iugo positã p dolorẽ esse coercẽdũ. Itaq; putãt penas tales eẽ debere ut cõcupitis uoluptatib⁹ maxie aduersenť. Si ergo ut dictũ ẽ eũ q bon⁹ futur⁹ sit. recte educatũ ĩstitutũ ac morib⁹ eẽ oportet ac subĩde ĩ exercitijs laudabilib⁹ uiuere: & neq; spõte neq; ĩuitũ praua facere. Hec utiq; erũt uiuẽtib⁹ ɓm quãdã mẽtẽ p̃cepta & ordinationẽ recta uim hñtẽ. P̃ris igiť ordinario uim & necessitatẽ nõ hẽt nec alteri⁹ cuiusq̃ soli⁹ uiri nisi sit rex aut huiusmodi. At lex uim habet necessitatẽ rõ existens a prudentia quadã & mente. Et homines eos q cupiditatib⁹ suis aduersanť & si recte faciat tñ indigne ferũt. Lex aũt nõ ẽ molesta iubens pbitatem.

N laecedemonioŗ ciuitate uť sola uť cũ paucis cura publice uideť adhibita a legũ latorib⁹ circa educationẽ & exercitia. in aliis uero ciuitatib⁹ ista neglecta sũt & uiuit q̃sq; ut uult Ciclopũ instar regẽs filios & uxores. sed optimũ foret ut publice recteq; cura adhiberet. Idq; facere posse: q̃ si publice negligiť unicuiq; esse debes filios & amicos ad uirtutẽ dirigere. uť saltẽ id conari. Poterit ãt maxime ɓm p̃dicta si legislator fiat. Nã publicas qdẽ curas cõstat p leges fieri. laudabiles ãt p studiosas leges nec referre uidetur utrũ p scriptas uť sine scripto. nec p q̃s un⁹ uť plures ĩstituãť ceu nec ĩ musica & gignastica & alijs disciplinis ut. n. in ciuitatib⁹ uim hñt leges & mores sic ĩ domib⁹ p̃ris ɓmões & mores ac pl⁹ etiã ppť cognationẽ & bñficia collata. Sũt. n. iã pridẽ affectiõe deuicti & facile illis suadeť natura. Differũt. n. priuata instituta a publicis uelut in medicina. uniuersaliť enim febricitãti cõfert abstinẽtia & quies. ẽ tñ fortasse aliqs cui nõ confert ma

do ibi. Si ergo uerba. eã manifestat. & p̃io ostẽdit p̃fatã doctrinã nõ sufficere hoĩem uirtuosũ facere. Et nota illã hominũ differẽtiam quã rãgit ibi. Iuuenes eos &c̃. itaq; aliq sunt natura liberi ĩgenui ac generosi. alii contra qď exp̃ssius habemus primo poli. secũdo ibi. Sed bñ. oñdit consuetudinẽ esse necessariã si hõ bonus fieri debeat. & tangit tres opiniones circa modũ quo hõ bonus fieri debeat. quorum duos ĩmediate iprobat. itaq; cũ nostrũ ppositũ sit tradere modũ quo hoĩes bonos faciamus. natura ipa parũ nr̃a ĩterest. cũ illa nõ a nobis: sed a deo detur. nec doctrina quoq; sufficiẽs erit. cũ uirtutes ille q̃ hoĩem bonũ faciunt formaliť nõ sint ĩ ĩtellectu: sed potius ĩ appetitu. tertio ibi Ex puericia. oñdit ad tẽ p̃fatã necessariã eẽ legẽ. & hoc ostẽdit trifariã. p̃io ex hominũ dispositiõe. secũdo ibi. Quapropť. per quoddã signũ. p id. s. qď legislatores facere cõsueuerũt. tertio ibi. Si ergo. oñdit idẽ ex natura ĩpius legis. circa qď duas ponit rõnes. secunda ibi. Et hoĩes. circa primã ptẽ facit duo. qa p̃io oñdit legẽ eẽ necessariã ppť iuuenes. secũdo ibi. Nec fortasse. oñdit legẽ eẽ necessariã etiã ppť alias etates: eas. s. que sunt indomite.

N lacedemonioŗ. c. ii. in quo oñdit necessarium eẽ quẽlibet p̃rem familias fieri legislatorẽ. i. sic doctũ ac prudẽtẽ ut leges ferre possit. circa quod p̃io ĩtentũ p̃mittit. secũdo ibi. Nã publicas. mãifestat ppositũ. & hoc duabus rõnibus. q̃rũ secũda poniť ibi. Differũt etiã. & notãda sũt fere uniuersa q̃ hic põit phs. ẽ eni nõ parũ utile ea scire in omni genere scientie.

N igit. c. iii. ī quo ōndit queadmodū bō fieri possit legislator. & prio dubitatiō nē ppōit. secūdo ibi. Vl' queadmodū. soluit dubitationē.& prio ponit solutionē apparētē q̄ ab aliqbus uera putabat solutio. scđo pōit uerā solutionē. ibi. Cū igit an-tiq. circa primū facit tria. prio pōit solutionē. secūdo ibi. Vl nō sile. iprobat eā. osten dēs nō eē sile ī re.p. & ī aliis generibus sciatū siue artiū opatiuarū. tertio ibi. Cōstat.n. pbat id qđ in ratiōe sua suopposuit. & prio pbat qđ secūdo loco supponebat. s. plures eē q ī re.p. recte uersent. & tū eos nō posse alios legislatores facere. & circa hoc facit tria. prio illud pbat p unū signū. secūdo ibi. Nec rursus. pbat illđ p aliud signū. tertio ibi Nō tū. remouet dubiū qđ ex dictis orit Et sophiste. hic secūdo pbat aliud qđ in rōne supponebat. s. defectū sophistarū. & primo idppōit. secūdo ibi. Nō enī pbat ppositū p duo signa. prio pbat id qđ proposuit q̄le enī id sit: secūdo ibi. Nec putarent. pbat aliud qđ pposuit. s. aut circa q̄lia. Pro istorū itellectu erit utile meminisse qđ secūdo libro dicebat. s. artes opatiuas: nō tā ex doctrina q̄ opibus nobis tradi. itaq; res pu. i. scia de re pu. & legis positiua q̄ est ipsius ps: cū sit opatiua ille tātūmodo hāc ciuile prudētiā hēe poterit q fuerit doctus sit & exptus. i. tal' q in regimine rei pu. diu uersatus fuerit. Tertio ibi. Forte etiā. ex dictis cōcludit exclusionē erroris cuiusdā. Cur igit. hic pōit uerā solutionē pfate dubitationis. & prio ex pdictis cōcludit a se cōsiderādū eē queadmodū qsq; legislator fieri possit cum ab aliis hoc fere sit itactū. ut patet ex pdictis. hoc āt nō hic sed ī libro de re.p. enodabit. Posset etiā q uel ler alit continuare caplm istud. ut dicamus. prio pmittit dubitationē. secūdo ibi. Vel queadmodū. soluit. & prio pōit solutionē pfectā. secūdo pfectā. scđa ibi. Cū igit. pria ī duas prio pōit solutionē. secūdo ibi Vl nō sile. pbat ipfectionē pfate solutiōis & circa hoc prio ponit rōnē. secūdo pbat duo q̄ ni rōne supponebat. ibi. Cōstat.n. cetere pticule cōtinuētur ut prius. Aliis aliter placet cōtinuare solutionem pfate q̄stiōis. dicūt enim primo soluit sm opinionem aliorū. secūdo ibi. Cū igit. soluit sm ppriā opinionē. primā diuidūt ī duas. qa ut dicūt prio ponit solutionē. secūdo ibi. Vel nō simile. iprobat pfatā solutionē. & circa hoc fac duo. prio pōit rōnē. secūdo pbat ca q̄ in rōne supserat. ibi. Cōstat.n. cetere pticule cōtinuentur ut prius. quecūq; de prefatis sen

gister etiā ludi nō eādē cunctis pugnā iponit. Certi⁹ āt singl'a magis declarari uidet adhibita priuatim cura. Magis.n. eo quo debet potit qsq; sed & medic⁹ & ludi magister & alius qlibet q uľa sciat de oib⁹ & talib⁹ optie curaret. nā uľis qdē scie dicunt & sūt ac unū aliquē nihil forte uetat nec recte curari etiā ab eo q sine scia sit si cōspexerit diliget cōtigētia ī unoquoq; p expiētiā queadmodū & medici quidā sibi optimi uidet sed aliis nō sufficere nihilomin⁹ illi q uelit eē artifex & cōtēplatiu⁹ ad uľe uidēdū ē & illđ iternoscēdū quoad pōt. nā scie circa hec sūt ut dixim⁹. forte etiā illi q meliores facere uelit uľ mltos uľ paucos conādū ē ut legislator fiat siqdē p legē boni fieri possumus queuis.n. etiā q dat⁹ sit disponere recte nō est cuiusq; sed alicui⁹ ē. i. sciētis ut ī medicina & ī aliis in qb⁹ ē cura aliqua & intelligentia.

N igit post hec cōsiderādū fuerit uñ & qūo legulator qs fiat uľ queadmodū ī aliis ab his q ī re.p. uersant. nā ps rei.p. hec eē uidet. Vľ nō sile ē ī re.p. ac ceteris sciētiis & facultatib⁹. Nā ī aliis qdē idē uident eē doctores & opatores ceu medici & pictores. ac sciētiā gubnādaꝝ reꝝ.p. sophiste psitētur docere quoꝝ null⁹ rē.p. gerit. Sed illi ī illa uersant & hi facultate q̄dā id agere uidet & expiētia magis q̄ itelligētia. Cōstat.n. eos de his reb⁹ nec scribere nec loq. at q pclari⁹ id foret q̄ orōnes ī iudicio uel cōtiōib⁹ habita: nec rurs⁹ filios suos aptos ad rempublicā efficiunt: nec amicorum aliquos. quod facerent certe si ualerent. neq; enim melius qsq̄ ciuitati sue relinquere possent: neq; sibiipis aut his quos charissimos

hn̄t magis q̄cq̄ optarēt q̄ huiuſmodi potentiā
Nō tn̄ parꝫ uidetᷣ expientia cōferre.nō.n.fieri
poſſent p̱ conſuetudinē ad rē.p.aptiores.itaq̄ꝫ
& his q cupiūt de re.p. hr̄e ſciam opus ē ı̄ſup
expimēto. Et ſophiſte q̱pfitentᷣ id lōge ab-
eſſe uidentᷣ a docēdo.q̄le.n.id ſit aut circa q̄lia
penit⁹ignorāt.Nō.n.id ē eē qđ rethoricā nec
abiectiorē poſuiſſent. Nec putarēt eē facile le
ges ferre colligēti p̱clarasleges. nā eligi poſſe
optimas.q.uero electio nō ſit ı̄telligētie & ma
ximū iudicare recte ut ı̄ muſicis.Expti.n.ı̄ ſin
gulꝭ recte iudicāt opa.Et p̱ q̄ & qūo p̱ficiantᷣ ı̄-
telligunt.In exptis uero ſatis eē putādum ē ſi
nō lateat ı̄pos utrū bn̄ uel male factū ſit. Quē
admodū ı̄ pictura leges aūt publica opa uidētᷣ
Qūo igitᷣ ex his lator legū fieri qs pōt: aut eas
q̄ optie ſūt ı̄telligere.Nō.n. uidentᷣ neq̄ꝫ medi
ci qdē ex libris fieri q̄q̄ conantᷣ.illi nō ſolū cu-
ras dicere.Sed etiā modū p̱ quē medela ſit ·ra
dēda & ut cōuenit curare cuiuſq̄ꝫ diſtinguētes
habitudines. At hec exptis qdē uidentᷣ utilia
his uero q ſine ſcia ſūt ı̄utilia. Forte etiā & le
gū & rerū pu.collatiōes his q p̱ſpicere & iudi
care ualēt qd recte uel cōtra uel q̄lia q̄lib⁹ con
gruāt utilia eē p̱nt.Sed illi qꝭ ſine habitu iſta p̱
uadūt recte iudicare nō eēt niſi fortuito. Intel
ligētiores uero ı̄ his fortaſſe fietᷣ. Cū igitᷣ anti
q illa q̄ ad poſitionē legū p̱tinēt ı̄tacta relinq̄-
rint nos cōſiderare meli⁹ erit.& oı̄no de re pu.
ut quātū fieri pōt de reb⁹ humanis phı̄a p̱fici
atur. Primū igitᷣ ſi qd ı̄ p̱te dictū ſit a maio
rib⁹ recte id conemur referre.Deinde ex colla-
tiōe rerū.p.cōſiderādū ē q̄lia illa ſint q̄ ciuita-
tes euertūt & q̄liſ unāquāq̄ꝫ rem.p.& p̱ q̄s cās
alie recte alie cōtra gubernentᷣ His.n.uiſis for
te magis intelligemus q rei.pu. ſtatus ſit opti
mus & quomodo una queq̄ꝫ res pu.conſtituta
ſit & quibus legibus & moribus.

tenciis ui detᷣ cū lr̄a phı̄ ſatis cō-
ſonare. pr̄ia tn̄ & ſecūda magis
placēt: qm̄ ea ſolutio q̄ ı̄ princi-
pio ponitᷣ nō ē oı̄no repeliēda.
Et nota & plus q̄ nota illud de
rebus humanis phı̄a.ex hoc enı̄
duo habes. prı̄o ut phı̄a q̄ eſt de
rebus agēdis de rebus humanis
eē dicatᷣ. itaq̄ꝫ cum due ſint phı̄e
p̱tes.hec ē q̄ rerū humanarū ſci
entia eē dr̄.Secūdo notabis ciui
lem q̄ in rebus humanis uerſatᷣ
phı̄am appellari. cuius ſıl̄e ē ſu-
pra libro.vii.qđ tn̄ intellige ue
rū eē late ſumēdo nomē phı̄e ut
nup̱ aptius me notaſſe memini.
Itaq̄ꝫ ciuilꝭ ſcı̄a & phı̄a de rebus
humanis ſiue de rebus agendis
idē penitus dicūt.hodie tn̄ non
ciuilꝭ ſed ethica aut moralꝭ appel
latᷣ.itaq̄ꝫ moralꝭ & generis & ſpe
ciei nomen eē poterit.prı̄o caſu
phı̄e morali ſubiciuntᷣ uniuerſa
genera ſciarū ı̄ q̄bus agitᷣ de re-
bus agēdis. Secūdo caſu ſē ea p̱s
phı̄e q̄ in hoc codice a phō p̱tra
ctatᷣ. Primū igitᷣ.oñdit quo or
dine hoc ſit p̱ſecuturus.& tāgit
ı̄ ſūma ea q̄ dicturus ſit a ſecun-
do libro polithice uſq̄ꝫ ad finē.
Nā uſq̄ꝫ ad illud deinde p̱tinere
uidentᷣ ad ſecundū librū. qđ ue
ro ſeq̄tᷣ uſq̄ꝫ ad illam p̱ticiculam
His enı̄ uiſis. tāgit q̄ dicūtur a
tertio libro uſq̄ꝫ ad ſeptimū.Ab
inde uero tāgit q̄ dicūtur libro
ſeptimo & octauo. ſed ante hec
oı̄a in prı̄o libro p̱tractauit q̄dā
prima elemēta rei publice. ubi
finitᷣ liber ethicorū & incipit li
ber polithicorum q latine liber
de re publica ı̄titulatᷣ. Ex his pa
tet librū economice uꝭ ab ariſto
tele nō eē factū. uel ab eo factū
extitiſſe. poſtea q̄ librū polithi-
corū cōpleuerit.cū ſi apte ethi-
cā cum polithica cōtinuauerit.
de magnis quoq̄ꝫ moralibus an
eius an alterius ſint nō ē nob ſa
tis certū.Sed de his ac de totius
libri ethicorū expoſitiōe ſatis.

Explicit liber Ethicorū cū cōmento magiſtri oſmenſis correctū p̱ reueren-
dum magiſtrū de Roa cathedratico in ſtudio Salmātino. Anno dn̄i.M.cccc.
xcvi.Impreſſum Salmantice.

Regiſtum:

bb a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ s t u oēs iſte ſūt q̄terni: p̱ter aa x y q ſunt terni.